

SLAVKO ODIĆ

**DESANT
NA DRVAR**

DESANT NA DRVAR
MAJA 1944.

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

**Odgovorni urednik
UROSKOSTI**

**Recenzent i redaktor
PERO MORA A**

**IZDAJE
VOJNOISTORIJSKI INSTITUT**

SLAVKO ODI

DESANT NA DRVAR
MAJA 1944.

DRVARSKA OPERACIJA

Beograd, 1981.

*Ovaj rad posve ujem uspomeni na
oca Franju (1892—1978), u esnika
Kongresa ujedinjenja, lana MK KPJ
u Biha u, kandidata na listi
Komunisti ke partije Jugoslavije
na izborima za Ustavotvornu skupštinu
i u esnika NOR-a.*

Autor

P R E D G O V O R

Izu avaju i drvarsku operaciju koristio sam fondove Arhiva Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, Arhiva CK SKJ, njema ku arhivsku gra u koju su prilikom kapitulacije Tre eg Rajha zaplijenili Velika Britanija i Sjedinjene Ameri ke Države, kao i poslije rata kod nas i u inostranstvu objavljene lanke i knjige u kojima se moglo na i podataka o toj temi. U opsegu u kojem je to rekonstrukcija operacije iziskivala, dopunjavao sam sliku zbivanja uz pomo sje anja, zabilježaka i dnevnika u esnika u drvarskoj operaciji. Na prikupljanju grade i obradi drvarske operacije radio sam 35 godina, ali je ve ina sje anja u esnika i neposrednih svjedoka zbivanja prikupljena u periodu od 1945. do 1958. godine.

Pri obradi operacije prili ne teško e je predstavljao nedostatak nare enja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Iako je Vrhovni štab prvih dana drvarske operacije povremeno koristio telefonsku vezu sa štabovima. 1. proleterskog i 5. udarnog korpusa, ona nije korištena za izdavanje operativnih nare enja zbog mogu nosti neprijateljskog prisluškivanja tih razgovora. Zato su komandanti korpusa dolazili do komandnog mjesta Vrhovnog štaba, usmeno podnosili izvještaje o situaciji i usmeno dobijali odgovaraju a nare enja, o emu pribilješke nisu pravljene ili nisu sa uvane.

O njema kim obavještajnim pripremama za drvarsku operaciju u knjizi se govori u najkra im crtama, onoliko koliko su one neposredno uticale ili mogle uticati na tok vojnih djejtava.

Nastojao sam da što vjernije i objektivnije, koliko je to savremeniku i u esniku u doga ajima mogu e, rekonstruišem pripreme i tok drvarske operacije.

Sve izvore navedene u napomenama za koje nisu nazna eni arhivski fondovi u kojima se nalaze, prikupio sam u toku rada na drvarskoj operaciji. Oni se nalaze kod mene, ili, ako se radi o dnevnicima i pribilješkama, kod njihovih vlasnika.

U dugogodišnjem radu na drvarskoj operaciji pomogli su mi u prikupljanju gra e Marijan Bariši , Tomo Blažina, Milovan Buzadži , Branko Damjanovi , Nermi Dizdarevi , Blaženka Marasovi , Ivo Mardeši , Duka Matoši , Mi o Medi , Vasilije Pani Ki o, Dra-

gan Radiši , Junus Salihodži , Pavle Stojanov, Jefto Saši i Dane Višnji . Milan Zeželj mi je omogućio i olakšao prikupljanje sjeanja pripadnika Prateg bataljona Vrhovnog štaba, koji su se nalazili u gardijskim jedinicama. Svima njima dugujem zahvalnost.

Zahvaljujem se i Branku Agbabi, Janku Baji u, Milosavu Boji u, Srdanu Bruji u, Matiji Bulatovi u, Borku Eki u, Branku Damjanovi u, Branku Dudi, Milivoju Kati u, Slavku Komarici, Peri Lazarevi u, Bošku Markovi u, Nikici Pejnovi u, Milenku Petrovi u, Rajku Radeti u, Lazi Srđi u, Milonji Stijovi u, Peri Trnini u, Mili Vranješiu i Jovanu Vujoševi u koji su mi ustupili na korištenje svoje dnevnik, pribilješke i poneki dokumenat.

Zahvaljujem se i stotinama drugarica i drugova koji su mi pomogli kazivanjem svojih sjeanja na dane drvarske operacije i dali poneku fotografiju ili dokumenat, kao i Ranku Findriku, Mi i Mediu i Vasiliju Pani u Ki i za poslijeratno fotografisanje terena na kojem se odvijala drvarska operacija.

U toku rada na istraživanju grade o drvarskoj operaciji u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu uvijek sam nailazio na razumijevanje. Posebnu zahvalnost dugujem arhivskim radnicima Vojnoistorijskog instituta Vinku Branici, Franji Grguri u i Nikoli Slavici. Zahvaljujem se na predusretljivosti i gospodinu Serodu Istu (Sherrod East), direktoru Instituta Arhiva drugog svjetskog rata u Aleksandriji (Vašington), koji mi je omogućio da pregledam odgo-varaju u izvornu njema ku arhivsku gra u koja u to vrijeme još nije bila mikrofilmovana.

Pri oblikovanju rukopisa korisne savjete su mi dali Milan Zele-nika i Slobodan Stamboli , a rukopis su proitali i dali mi tako er korisne primjedbe Slavko Komarica i Vojislav Nikoli . Dugujem im svima zahvalnost.

Korisne primjedbe na rukopis dobio sam i od recenzenta i re-daktora Pere Mora e, kao i od Uroša Kostia, koji je pripremio rukopis za štampanje, na emu im se zahvaljujem.

Mnogi od navedenih drugova i drugarica koji su mi pomogli u radu nisu više me u živima. Neka ovi moji redovi doprinesu uva-nju uspomene na njih.

Beograd, maja 1980.

AUTOR

PRVI DIO

PLAN I PRIPREME ZA DRVARSKU OPERACIJU

OP I POLOŽAJ NJEMA KIH SNAGA U JUGOSLAVIJI KRAJEM 1943. I PO ETKOM 1944. GODINE

Vojno-politi ki udarac koji je Njema ka doživjela kapitulacijom Italije 8. septembra 1943. nije doveo do sloma njema kog južnog i jugoisto nog fronta, ali je, izazvavši naglo snaženje oslobodila kih pokreta Jugoslavije, Albanije i Gr ke, još više ugrozio ionakove poljuljane njema ke pozicije na Balkanu. Uz to, kapitulacijom Italije, priobalna podru ja Albanije, Jugoslavije i, naro ito, Gr ke našla su se, prema procjenama njema ke Vrhovne komande oružanih snaga (OKW), izložena neposrednoj opasnosti od anglo-ameri ke invazije. Zbog toga je njema ko komandovanje bilo prisiljeno da na Balkan, posmatran u cjelini, od tog trenutka upu uje stalno nove snage. Tako je krajem septembra 1943. zapovjednik njema kih oružanih snaga na Jugoistoku general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks (Maximilian von Weichs), ije se sjedište nalazilo u Beogradu, raspolagao sa 14 divizija, po etkom novembra sa 17, a krajem godine sa 20 divizija, ime je i ukupno brojno stanje njema kih snaga na Balkanu poraslo od 600.000 u septembru na oko 700.000 u decembru, od ega oko 270.000 u Jugoslaviji. Predstavljalo je to za Njema ku, s obzirom na sve ve u iscrpljenost njene nacionalne žive sile, krajnje naprezanje.¹

U okviru mjera koje su trebalo da doprinesu stabilizaciji njema kih pozicija na Balkanu, Adolf Hitler je 29. oktobra 1943. izdao i posebnu naredbu o „Jedinstvenom vo enju borbe protiv komunizma na Jugoistoku“ i za vo enje politi ke akcije zadužio Hermana Nojbahera (Hermann Neubacher), specijalnog opunomo enika Ministarstva vanjskih poslova Tre eg Rajha za Jugoistok. Njegov zadatak je bio da u tijesnoj saradnji s njema kim zapovjedništvom oružanih snaga na Jugoistoku i Vojnoupravnim zapovjednikom Jugoistoka politi ki organizuje i usmjerava sve postoje e snage u borbi protiv narodnooslobodila kih pokreta Jugoslavije, Albanije i Gr ke.

¹ *German antiguerrilla Operations in the Balkans (1941—1944)*, Washington, 1954.

Nojbaheer je, istovremeno, dobio neograni ena ovlaštenja i u pogledu odre ivanja i sprovo enja osnovne linije privredne politike.²

Prvih godina okupacije njema ko rukovodstvo je, radi oslobo enja vlastitih snaga za Isto ni front, nastojalo da okupacione zadatke o uvanja „mira, reda i poretka" na teritoriji okupirane Srbije i tzv. Nezavisne Države Hrvatske prebaci u što ve oj mjeri na kvislinge. Me utim, kvislinške garniture u Jugoslaviji brzo su se diskreditovale u narodu, i ne samo da nisu bile sposobne da izvršavaju zadatke koje je pred njih postavljao njema ki okupator nego su i egzistirale zahvaljuju i prisustvu njema kih trupa. Politi ki uticaj narodnooslobodila kog pokreta i snaga njegovih oružanih formacija onemogu avali su sve njema ke kombinacije i pokušaje stabilizacije kvislinga. Proces raspadanja i uništavanja svega onoga što je narodima Jugoslavije 1941. godine bilo nametnuto silom oružja bilo je nemogu e zaustaviti! To su, na odre ena na in, sagledavali, pa i priznavali, i njema ki komandanti. Tako je komandant njema kog 15. brdskog armijskog korpusa, ije su se divizije nalazile u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, izvijestio 1. oktobra 1943. da se itava ta teritorija, „s izuzetkom ve ih gradova, smatra partizanskom teritorijom" i da to stanje nije mogu e izmijeniti samo i „jedino vojnim mjerama"³ (podvueno u originalu[^]. A general-feldmaršal fon Vajks je 1. novembra 1943. izvijestio Vrhovnu komandu da „njema ke trupe drže samo uporišta duž obale i važnije ceste i željezni ke pruge", ali da su „njihove pozadnje i bo ne veze stalno ugrožene i mnogostruko isprekidane" i da jedinice Narodnooslobodila ke vojske Jugoslavije (NOVJ) „kontrolišu i registruju sve pokrete trupa" Vermahta.⁴

Iako su njema ke snage u septembru i oktobru 1943, u operacijama vezanim za razoružavanje talijanskih snaga poslije kapitulacije Italije, uspjele da zaposjednu klju ne pozicije na jadranskoj obali, jedinice NOVJ su zadržale u svojim rukama ne samo zinatan broj jadranskih otoka i dijelova obale ve i zale e obalskog pojasa i dublju pozadinu. Snage NOVJ su naro ito uspješno djelstvovale na komunikacijama koje iz doline Save vode prema jadranskoj obali, ometaju i i otežavaju i snabdijevanje njema kih snaga raspore enih duž obale. Istovremeno, izuzev ve ih gradova, jedinice NOVJ su držale vrsto u svojim rukama teritoriju preko koje su išle ove komunikacije.⁵

² The National Archives of the United States, Washington (ubudeno skra eno NAW), T-313, Roll 189, F 7449026-029.

³ Gen. Kdo. XV. Geb. AK Verw. Nr. 136/43 geh., H. Qu., den 1. Oktober 1943, Verwaltungsbericht für die Monate Juli, August und September 1943 (Vierteljahresbericht), an Militärsbefehlshaber Südost, Verwaltungsstab, nelegis, trovan.

⁴ NAW, T-313, Roll 189, 7449011-025.

⁵ Prema izvještajima njema kih vojnih štabova, željezni ke pruge su bile tako trajno zakr ene da je, na primjer, kompoziciji voza s pogonskim gorivom trebalo 18 dana da stigne od Slavonskog Broda do Novske, a vozovima sa sijenom od Zagreba do Banjaluke 28 dana. Krajem novembra 1943. sa-

Došavši do zaključka da do eventualnog savezničkog iskrcavanja na Balkanu ne može doći prije proljeća 1944., fon Vajks je, s obzirom na takvu procjenu situacije i zastoje savezničkih operacija u Italiji na tzv. zimskoj liniji, odlučio da zimu 1943. na 1944. godinu iskoristi za izgradnju odbrambenog pojasa na obali, uz istovremeno izvođenje niza operacija protiv NOVJ i protiv grčkih i albanskih partizana. Većina ovih operacija je planirana na tlu Jugoslavije, protiv NOVJ kao glavnog i najopasnijeg protivnika. „Ne uspijemo li da narednih mjeseci odlučujuće oslabimo snage koje Titu obezbjeđuju vlast na teritoriji Nezavisne Države Hrvatske, koja je u raspadanju, doći će do organizacionog jedinstva svih komunističkih ustanika na itavoj teritoriji Jugoistoka, i biće neizvodljiva odbrana jadranske obale protiv velikog napada koji očekujemo ... Ishodište ove odlučujuće ratne opasnosti, a samim tim i polazna tačka neophodnih protivmjera, bila je i ostaje NDH⁶ ... Ne iskoristi li se ova mogućnost u toku zime 43/44, tada u proljeće 1944. godine neće postojati ni obalski front spreman za odbranu, ni pozadina koja omogućava snabdijevanje obalskog fronta i privođenje pojačanja. ...” — izvještavao je komandant njemačkih oružanih snaga na Balkanu 1. novembra 1943. svoju Vrhovnu komandu.⁷

Na osnovi takve procjene, fon Vajks je, osim operacija za iširenje šireg područja jadranske obale i otoka, planirao i izveo nekoliko krupnijih operacija protiv NOVJ u Bosni, Hrvatskoj i Sandžaku („Kugelblitz“, „Schneesturm“, „Adler“, „Panther“, „Weihnachtsmann“ itd.). Međutim, bio je prisiljen da odstoj od mijenjanja svoje operativne planove, jer je NOVJ u to vrijeme predstavljala snagu kojoj nije bilo moguće zadati odlučujuć i strateški udarac. Stoga su njemački komandanti pribjegli taktici da vlastite snage, zbog nedostatka sve izrazitije ispoljavao, koncentrišu na pojedinim područjima i pokušaju da tuku NOVJ po dijelovima, ili da je bar neutrališu, ne bi li na taj način stvorili snošljivije stanje makar na onim područjima koja su za njih bila od vitalnog interesa.

U takvim uslovima njemačka komanda je sebi postavila za cilj da „odlučno oslabi ... snage koje Titu obezbjeđuju vlast na teritoriji NDH“, kako te snage, u slučaju savezničkog iskrcavanja na dalmatinskoj obali, ne bi mogle ozbiljnije ugroziti njemačke divizije angažovane za odbranu obale.

Iako su njemačke snage u toku zimskih operacija 1943/1944. uspjele da posjedu srednjodalmatinske otoke, izuzev Visa i Lastova, poboljšaju i u vrste svoje položaje na obalskom pojasu, oslobode se stalnog pritiska jedinica NOVJ na komunikacijama koje iz doline

brak na željeznim prugama je bio toliko dezorganizovan da je njemačka komanda za svaku kompoziciju, za koju je otpremu bila naročito zainteresovana, morala direktno intervenirati i angažovati vlastiti personal.

⁶ Nijemci su pod izrazom „Hrvatska“ podrazumijevali „Nezavisnu Državu Hrvatsku“, tj. i Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu i Srijem, te je taj izraz u njihovim dokumentima, što je i ovdje slučaj, da bi se izbjegle nejasnoće do kojih bi moglo doći njegovom upotrebom, zamijenjen izrazom NDH.

⁷ Vidi napomenu 4.

rijeke Save vode prema obali, otežavaju i ugrožavaju veze snaga NOVJ u pozadini obalskog pojasa s otocima i njihovo snabdijevanje od strane saveznika pomorskim putem i da otklone neposrednu opasnost prodora ja ih snaga NOVJ u Srbiju, one nisu uspjele da razbiju snage NOVJ ni u jednoj izvedenoj operaciji. Čak su u nekim operacijama, kao na primjer u decembarskoj operaciji na Kordunu i Baniji (operacija „Pantera“), gubici neprijatelja bili daleko veći i od gubitaka jedinica NOVJ.⁸ U tim operacijama jedinice NOVJ su u teškim zimskim uslovima borbe, iako slabo snabdjevene, pokazale veliku upornost i izdržljivost, što je bilo utoliko značajnije jer su mnoge od njih bile formirane od novog ljudstva, pridošlog u redove NOVJ poslije kapitulacije Italije.

Uprkos djelomičnim uspjesima, osnovni ciljevi kojima su njemački komandanti težili nisu bili realizovani u zimskom periodu 1943/44. godine, a proljeće se približavalo. Snage NOVJ su izašle iz tog perioda snažnije i spremnije za događaje koji su se otkrili nego što su bile po etkom zime. Osim toga, i opća situacija se za njemačke trupe znatno pogoršala. Crvena armija je u martu 1944. prešla u ofanzivu prema Karpatima i Hitler je bio prisiljen da upadne s trupama u Maarsku, pa i na njeno okupaciono područje u Bačku, i u toku marta i aprila zaposedne strategijske tačke radi odbrane tog pravca; u aprilu su jedinice Crvene armije izbile na ehoslovačku i rumunsku granicu, a po etkom maja forsirale rijeku Dnjestar i otpočele bitku za Rumuniju. U Italiji su se savezničke armije pripremale za konačno izbacivanje njemačkih trupa s Apeninskog poluostrva i njemačka Vrhovna komanda je morala računati s njihovim skorim prelaskom u ofanzivu. Istovremeno je niz znakova nagovještavao mogućnost skorog savezničkog iskrcavanja u Francuskoj.

I u Jugoslaviji i u susjednim zemljama pogoršala se situacija za njemačke trupe i njemačke pozicije uopće. Poslije Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) razvio je značajnu političku aktivnost i u zemlji i u inostranstvu. Zemaljska antifašistička vijeća su donijela odluke o izgradnji jugoslovenske federacije, a njihova predsjedništva su privremeno obavljala dužnost nacionalnih vlada. Na oslobođenju, a i na dijelovima neoslobojene teritorije Jugoslavije, funkcionisao je dobro organizovan upravni aparat narodnooslobodilačkih odbora. Kulturna i politička aktivnost dosegle su velike razmjere i intenzitet.

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ), znatan broj vijećnika AVNOJ-a, NKOJ, vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito, Vrhovni štab i njegove službe i ustanove, savezničke vojne misije, Centralni komitet Saveza komunističke omla-

⁸ U operaciji „Pantera“ („Panther“) jedinice 4. korpusa NOVJ imale su 298 izbačenih iz stroja (81 poginulo, 215 ranjenih i 2 nestala), a njemački 371. i 373. pješadijska i 1. kozačka konjička divizija 463 (124 poginula, 332 ranjena i 7 nestalih).

dine Jugoslavije (CK SKOJ-a) i Zemaljski odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ-a), Telegrafska agencija nove Jugoslavije (Tanjug), mnoge vojnopozadinske ustanove i jedinice, mjesni, općinski i sreski partijski i skojevski komiteti i narodnooslobodilački odbori itd. — nalazili su se u Drvaru i neposrednoj okolini, pa je tako Drvar postao središte nove Jugoslavije.

Narodnooslobodilački pokret i NOVJ uživali su veliki ugled u zemljama antihitlerovske koalicije, a misije Vrhovnog štaba, upućene u Moskvu i Alžir, gdje se nalazio štab savezničkog vrhovnog komandanta Sredozemlja generala Vilsona (Henry Wilson), saradivale su s vladama savezničkih zemalja na pružanju pomoći i NOVJ u opremljenosti i oružju i po nizu drugih pitanja neposredno vezanih za vojničara. U Egiptu i Sovjetskom Savezu oba avana je ljudstvo za tenkovske jedinice NOVJ, a u Italiji i kasnije u Africi za ratno vazduhoplovstvo. Djelomično je bilo riješeno i liječenje ranjenika NOVJ u Italiji. Vrhovni štab i CK KPJ uspostavili su, preko nižih vojnih štabova i zemaljskih partijskih rukovodstava, vrstu veze i saradnju s rukovodstvima oslobođenih pokreta susjednih zemalja — Italije, Bugarske, Grčke i Albanije.

Pošto Hitler nije uspio u žestokim višemjesečnim operacijama, koje je preduzela njemačka Vrhovna komanda, da razbije glavne snage NOVJ i povrati pozicije u Jugoslaviji, odlučio je da desantom uništi rukovodstvo NOP-a, prije svega drugu Tita, i da tako obezglavi i paralizira pokret u cjelini.

Odluka njemačkog zapovjednika oružanih snaga na Jugoistoku za drvarsku operaciju

Pored njemačkih obavještajnih službi koje su se poele vrlo rano baviti lično u Josipa Broza Tita, i njemačke komande su, na temelju iskustava stečenih prilikom pokušaja da razbiju glavna žarišta ustanka i glavninu snaga NOVJ, došle do saznanja o izuzetnim sposobnostima Vrhovnog komandanta NOVJ, pa su sve više isticala značaj neposrednog „uklanjanja“ Tita. To je naročito došlo do izražaja još u toku operacije „Svare“, odnosno bitke na Sutješci. Njemačko rukovodstvo je tada *prvi put* težište stavilo ne samo na uništenje opkoljenih snaga NOVJ nego i na „*otkrivanje i uništenje Tita lično i njegovog štaba*“ (podvukao S.O.).⁹ Taj zadatak je 4. juna 1943. bio povjeren jednoj etni divizije „Brandenburg“, čiji su pripadnici bili obučeni i opremljeni za izvršavanje specijalnih „brandenburških“ pothvata u pozadini neprijatelja.¹⁰

Od tada se, uporedo s izvođenjem zimskih operacija protiv NOVJ, u njemačkim komandama razmatraju i pripremaju razne

⁹ NAW, T-315, Roll 64, F 653—654.

¹⁰ Bila je to etna „Lau“, jedina u to vrijeme brandenburška jedinica osposobljena za brandenburške zadatke.

akcije za „uklanjanje” Tita, posebno akcije specijalno pripremljenih jedinica. Dešifrovanjem depeša koje je Vrhovni štab NOV i POJ slao ili primao od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske njema ki komandanti su saznali za mjesto i približan datum održavanja Drugog zasjedanja AVNOJ-a, ali za napad na Jajce i zarobljavanje Tita, Vrhovnog štaba i političkog rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta, ili njihovo fizičko uništenje, bile su potrebne specijalne vazduhoplovne i padobranske jedinice (prema njemačkim procjenama, dva bataljona padobranaca), kao i istovremeno angažovanje jačih pješadijskih i motorizovanih snaga. Međutim, njemački komandant na Balkanu nije raspolagao takvim snagama i prijedlog jednog takvog pothvata, koji je komandant divizije „Brandenburg” dostavio Stabu 2. oklopne armije 12. novembra, nije bio ni uzet u operativno razmatranje.¹¹

Vrhovni štab NOV i POJ ne bi bio iznenađen da je njemački štabovima i pošao za rukom da pripreme i pokušaju izvesti planiranu operaciju, jer je raspolagao podacima o pripremanju takvog pothvata. Glavni štab Hrvatske je obavijestio 4. novembra 1943. Vrhovni štab da su njemački okupatori još početkom oktobra planirali napad na Vrhovni štab padobranskim jedinicama da bi zarobili Tita,¹² a sedam dana kasnije, 11. novembra, javio je i Georgi Dimitrov radiogramom iz Moskve Josipu Brozu Titu da „Nijemci pokušavaju da saznaju mjesto gdje se nalazi Vrhovni štab i da pomažu u padobranaca uništenje i Stab i Tita.”¹³ Vjeruju i da NOVJ bez Tita ne bi predstavljala tako žilavog protivnika, njemačka Vrhovna komanda je smatrala da bi Tita, svakako, trebalo na neki način „ukloniti” i s takvim zadatkom je u Banjaluku bila prebačena nova specijalna brandenburška jedinica (Einheit Kirchner).

Pošto ta specijalna jedinica do 15. februara 1944.¹⁴ nije uspjela da sprovede u život ni jedan od mnogih planova da se Tita „ukloni”, njemački zapovjednik oružanih snaga na Jugoistoku feldmaršal fon Vajks se odlučio za operaciju kojom bi se iznenada prodrlo u središte partizanske teritorije Bosanske krajine, „stvorila pomenja u rukovodstvu Titove organizacije”, Tita uhvatilo, a snage NOVJ na tom području razbile, a zatim pojedine grupe progonile i uništavale. S tim u vezi, on je 6. maja 1944. izdao Stabu 2. oklopne armije odgovarajuću direktivu. Stavivši Stabu armije za tu operaciju na raspolaganje, iz svoje operativne rezerve, 202. tenkovski bataljon, 4. puk „Brandenburg” i 92. motorizovani grenadirski puk, fon Vajks je naredio da se operacija, po mogućnosti, izvede još u maju. Istovremeno se obratio Operativnom odjeljenju Vrhovne komande oružanih snaga da mu za tu operaciju stavi na raspolaganje 500. SS-padobransko-lovački bataljon i još neke dijelove divizije

¹¹ NAW, T-313, Roll 192, F 7452316.

¹² Vojnoistorijski institut (u daljem tekstu: VII), Arhiv NOR-a, k. 119/1, br. reg. 1—1/1; NAW, T-313, Roll 196, F 7456991-992.

¹³ VII, Arhiv NOR-a, Fond CK SKJ, 17251/679.

¹⁴ NAW, T-313, Roll 192, F 7452317.

„Brandenburg“. Operativno odjeljenje Vrhovne komande je 10. maja obavijestilo fon Vajksa da je rajhsfirer SS-a Hajnrih Himler (Heinrich Himmler) sporazuman s angažovanjem njegovog 500. SS-padobransko-lova kog bataljona, stavivši mu istovremeno do znanja da „Firer pridaje odlučuju i značaj pokušaju da se operacijom glavni štab Tita opkoli i po mogućnosti razbije“. S obzirom na zadatak namijenjen 500. SS-padobransko-lova kom bataljonu — da „skoči“ u Drvar — operacija je, po analogiji uloge „skakača“ u šahovskoj partiji, dobila šifrovani naziv „Rösselsprung“ („Konji evskok“).

Kako njemačkim jedinicama ni u jednoj ranijoj operaciji nije pošlo za rukom da nanese odlučuju i udar glavnini snaga NOVJ, Zapovjedništvo njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku je 13. maja ukazalo Štabu 2. oklopne armije na iskustva stečena u ranijim operacijama protiv NOVJ i skrenulo mu pažnju na principe kojih se mora pridržavati prilikom izvođenja operacije; osam dana kasnije, 21. maja, fon Vajks je dostavio operativni plan operacije „Konji evskok“ Vrhovnoj komandi oružanih snaga i Hitler ga je usvojio.¹⁵

¹⁵ *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab)* — u daljem tekstu: KTB des OKW (WFSt) — Band IV, Frankfurt am Main, 1961, str. 661—663.

PLAN DRVARSKJE OPERACIJE I ANGAZOVANE SNAGE

U Štabu 2. oklopne armije u Vrnja koj Banji održano je 17. maja savjetovanje i razmotrena vojno-politi ka situacija na armijskom operacijskom prostoru u vezi s izvo enjem operacije „Konji ev skok". Savjetovanju su prisustvovali na elnik Štaba 15. brdskog armijskog korpusa, operativni oficir Štaba 7. SS-brdske dobrovolja ke divizije „Princ Eugen" i operativni oficir Komande vazduhoplovstva Jugoistok. Neposredno rukovo enje operacijom prenijeto je na tom savjetovanju na Štab 15. brdskog armijskog korpusa. Poslije toga Stab 15. brdskog korpusa je razradio plan operacije i 19. maja ga dostavio Štabu armije, koji ga je, s manjim ispravkama, usvojio i 20. maja vratio Štabu korpusa. S Komandom vazduhoplovstva u Hrvatskoj Štab korpusa je 19. maja utvrdio plan izvršenja desanta i njegovu koordinaciju s kopnenim trupama. Posebnim nare enjem Štab korpusa je 20. maja regulisao održavanje veze u toku operacije, a 21. maja je definitivno utvrdio plan opracije po napadnim pravcima i izdao operativnu zapovijest štabovima 373. pješadijske divizije i 92. motorizovanog grenadirskog puka, a preko Štaba 5. SS-brdskog korpusa 7. SS-brdskoj dobrovolja koj diviziji „Princ Eugen" i 105. SS-izvi a kom bataljonu. Istog dana je i Komanda vazduhoplovstva u Hrvatskoj izdala zapovijest pot injenim komandama za izvršenje postavljenih zadataka. Štab 1. puka „Brandenburg" primio je avizo nare enje 22. maja, a zapovijest za nastupanje 23. maja.¹⁶

Operativni dio Štaba 15. brdskog korpusa prebacio se 24. maja u 18.30 sati iz Knina u Biha i smjestio se u selo Vu ijak, sjeverozapadno od Zavalja. U Biha je, 24. maja poslije podne, stigao i dio Štaba Komande vazduhoplovstva u Hrvatskoj i smjestio u njegovoj okolini svoje istureno komandno mjesto.

Toga dana poslije podne bile su završene i posljednje pripreme za operaciju „Konji ev skok" i, osim 3. ete 202. oklopnog bataljona, izvršena je koncentracija svih jedinica predvi enih za tu operaciju.

¹⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 666—677, 682—683, 693—698, 711—724, 951,

Osnovna ideja njema kog plana operacije protiv Vrhovnog štaba NOV i POJ i snaga NOVJ u Bosanskoj krajini bila je da padobranske i jedrili arske snage izvrše vazdušni desant na Drvar i zarobe ili unište Vrhovni štab na elu sa maršalom Jugoslavije Josipom Brozom Titom i savezni ke vojne misije, a pješadijske, brdske i motorizovane jedinice da pre u iz više pravaca u koncentri no' nastupanje prema Drvaru, uspostave vezu s desantnim jedinicama i zatim nastave s po esnim uništavanjem razbijenih jedinica NOVJ.

Za ostvarivanje tih zadataka odre ene su vazdušnodesantne i kopnene snage:

1. Vazdušnodesantne snage

Po etkom januara 1944. preba en je iz Gornjeg Hlumeca (Horni Chlumeck), 40 km južno od Praga, u rejon Kraljeva 500. SS-padobransko-lova ki bataljon, koji je, kao i ostale „SS-jedinice za isticanje”,¹⁷ bio sastavljen od pripadnika SS i policije, osu enih zbog raznih disciplinskih ili krivi nih prekršaja. Po izdržanoj kazni oni su došli u taj bataljon, gdje je trebalo da im bude pružena prilika da se isticanjem u borbama rehabilituju. Pretežno su to bili stari, prekaljeni ratnici, koji su prošli kroz mnogobrojne bitke po evropskim bojištima, a naro ito na Isto nom frontu, i stekli bogato ratno iskustvo.

U sastavu bataljona, ili jedinica i službi koje su mu bile pridodate, bilo je i jugoslavenskih folksdoj era, zatim nešto Hrvata, Muslimana, Slovenaca i Srba.

500. SS-padobransko-lova ki bataljon je imao tri pješadijske ete, jednu etu teških oru a (mitraljeza, minobaca a i topova) i štabnu etu.¹⁸

¹⁷ Po etkom rata pojavila se u nacisti kim rukovode im krugovima ideja o isticanju na frontu, iji je osnovni smisao bio da se državnim, a naro ito strana kim funkcionerima, koji su po dužnosti i položaju morali biti u pozadini, pruži mogu nost privremenog upu ivanja na front.

Me utim, Himler je, kao ministar unutrašnjih poslova, ocijenio da je ta ideja primjenljiva i na njegovom podru ju i tako je koncem 1941. godine došlo do formiranja prve „SS jedinice za isticanje” na frontu, koju su sa injavali zvjerokradice pokupljene po zatvorima Rajha. Ta jedinica je koriš ena za borbu protiv ruskih partizana i iz nje se razvila po zlu uvena „SS-divizija Dirlevanger”. Kada je ponestalo zvjerokradica, Himler je dozvolio Dirlevantroni ^riirriowanger) da diviziju popunjava kažnjenicima iz koncentio cionih logora i zatvora.

Osim te divizije, formirane su kasnije od kažnjenika i specijalne manje jedinice za va enje detonatora iz neeksplodiranih avionskih bombi, traženje mina i druge naro ito opasne zadatke, zbog ega su ih nazivali „komandosima za uzašaš e na nebo”. Jedinice formirane od ljudstva osu enog na manje i lakše vremenske kazne nosile su prema nekim podacima, broj anu oznaku; 500, a one koje su sa injavale teži robijaši oznaku 999.

¹⁸ Pješadijske ete su se dijelile u dva pješadijska (po 33 ovjeka) i jedan mitraljeski vod (37 ljudi). Pješadijski vodovi su imali po tri desetine, svaka po dva mitraljeza, jednu snajperku i jednu tromblonsku pušku, a mitraljeski vod tri desetine: jednu s tri teška mitraljeza, drugu s tri minobaca a kalibra 81 mm i tre u s jednim lakim pješadijskim topom; 4. eta, koja je u

Po dolasku u rejon Kraljeva, pripadnici bataljona su narednih mjeseci bili podvrgnuti padobranskoj obuci.

Dok je Štab 15. brdskog korpusa razrađivao operativni plan za kopnene jedinice koje će u estvovati u pothvatu „Konji ev skok“, Štab 500. SS-padobransko-lova kog bataljona, koji se nalazio u Mataruškoj Banji kod Kraljeva, izdao je 20. maja u 05,45 sati svoju „Pripremnu naredbu za prebacivanje bataljona na polazne aerodrome radi daljeg transportovanja do aerodroma s kojih će krenuti u akciju“, a u 24,00 sati „Dopunu pripremne naredbe za prebacivanje bataljona na polazne aerodrome.“¹⁹ Na osnovi tih naredbi, ljudstvo bataljona, podijeljeno u tri grupe, krenulo je na polazne aerodrome:

— grupa »Obermajer« (Obermeier — SS-padobranska nastavna eta i dio 2. ete) i grupa »Viceman« (Witzemann — 1. eta, 4. eta bez voda teških mitraljeza i dijelovi voda za vezu) krenule su 21. maja u 14,02 sati željeznicom iz Kraljeva preko Beograda do Nove Gradiške. Tu se grupa »Obermajer« iskrčala i zadržala u okolici Nove Gradiške do 24. maja poslije podne, kada se prebacila u selo Ljeskovac, nedaleko od banjalu kog aerodroma Zalužani. Grupa »Viceman« je iz Nove Gradiške produžila vozom u Zagreb, gdje se iskrčala i kamionima prebacila na aerodrome Lučko i Cerklje;

— grupa »Hazelvanter« (Haselwanter — Štab bataljona, 40 pripadnika 2. ete, 3. eta, mitraljeski vod 4. ete i vod za vezu) krenula je 22. maja ujutro kamionima iz Kraljeva u Beograd, gdje se s vozilima ukrčala u voz i prevezla u Petrovgrad (sada Zrenjanin), odakle se 25. maja rano ujutro kamionima prebacila na aerodrom Eka.

U »Pripremnoj naredbi« i »Dopuni pripremne naredbe« Štaba 500. SS-padobransko-lova kog bataljona navedeni su samo polazni aerodromi, a nijednom riječju nisu spomenuti ni plan ni cilj predstojeće akcije. Uz to je u tački 9. »Pripremne naredbe« bilo naglašeno:

» ete treba najpomnije poučiti o uvanju tajnosti. Ne smiju se čuti nikakve glasine na osnovi kojih bi se mogla stvoriti predstava o zadatku bataljona. Za vrijeme transportovanja, pa sve do početka vazdušnog transporta, jedinice se moraju bez iznimke izolirati od stanovništva. Za vrijeme transportovanja, naročito željeznicom, po mogućnosti ne dozvoliti da se

njema koja vojnoj formaciji predstavljala „tešku“ etu, imala je u svom naoružanju nekoliko mitraljeza, minobacača kalibra 81 i 120 mm i topove kalibra 75 mm. Bili su to specijalni topovi, bez zatvarača, s granatama na neku vrstu raketnog pogona, čija je konstrukcija predstavljala proizvodnu tajnu. Zbog toga je ljudstvu bilo izričito naređeno da nijedna ahura tih granata ne smije pasti neprijatelju u ruke. Zato će i u operaciji „Konji ev skok“ granate za topove biti prebačene s dvije jedrilice tek nakon zauzimanja Drvara. Horst Kibellus, pripadnik 4. ete 500. SS-padobransko-lova kog bataljona, saslušanje i kazivanje, avgust 1974; „*Heim und Welt*“, Nr. 27, 28, 29, 30 i 31 — Der grosse Rätsel eines Doppelgängers.

¹⁹ VII, Arhiv NOR-a, k. 25, br. reg. 1/3 i 2/3.

primijete padobransko-lova ki šljemovi i kombinezoni, kako se iz toga ne bi vidjelo da se radi o transportu padobranskih lovaca.

Po završetku konferencije o prebacivanju na polazne aerodrome, odgovorni komandiri bataljonskih grupa moraju upotrebiti sva sredstva, potrebna da nijedan pripadnik grupe ne dođe u dodir s licima koja ne pripadaju transportu. Ljudstvu se još ne smiju objaviti u naredbi navedena mjesta, zadnja željeznička stanica i polazni aerodrom.«

Dvadeset i tri večera maja 1944. u 23,55 sati komandant 500. SS-podobransko-lova kog bataljona SS-kapetan Ripka (Rybka) potpisao je »Bataljonsku zapovijest za pothvat ‚Konji ev skok‘ X-dana«²⁰ u kojoj je stajalo:

- »1. Drvar je najvažniji organizacioni i opskrbeni centar bandi. U njemu se vjerovatno nalaze slijedeći i štabovi:
 - a) glavni štab Tita — po svojoj prilici na staroj govedarnici;
 - b) engleska vojna misija u zaseoku Prnjavor;
 - c) američka vojna misija u zaseoku Trnini ;
 - d) ruska vojna misija, vjerovatno, 300 metara istočno od raskršća.O objektima za koje se naknadno saznaje redovno se obavještavati.
2. Pothvatom ‚Konji ev skok‘ treba ukloniti centar crvenog rukovodstva u Drvaru.
3. Pothvatom ‚Konji ev skok‘ rukovodiće Komanda XV brdskog armijskog korpusa.
4. Ojanci 500. SS-podobransko-lovački bataljon, sa svojim jedinim FAK-om,²¹ 40 ljudi Beneševog odjeljenja (etnici)²² i 6

²⁰ VII, Arhiv NOR-a, k. 25, br. reg. 4/3.

²¹ FAK 201 (Frontaufklärungskommando 201 — Komanda za izviđanje fronta 201), sa sjedištem u Beogradu, pri štabu njemačkog zapovjednika oružanih snaga na Jugoistoku, nije neposredno učestvovala u operaciji „Konji ev skok“. Ona je pripadala Abveru II (atentati, sabotaze, diverzije, gerila itd.) i objedinjavala je veći broj odjeljenja na terenu, tzv. FAT-ova (Frontaufklärungstrupp — odeljenje za izviđanje fronta), koja su bila pod njenom neposrednom komandom, ali su tijesno saradivala s operativnim jedinicama na kojima su se području nalazila. Među njima je spadao i FAT 216 sa sjedištem u Sisku i „šest ljudi Abvera“ su njegovi pripadnici, koji su, pod komandom poručnika Valtera Zavadila (Walter Zawadil), 24. maja krenuli kamionom iz Siska, proveli noć u Zagrebu i sutradan ujutro se ukrkali na aerodromu Lučko u jedrilicu. Njihov zadatak je bio da se do epaju radio-stanica, šifri i arhive Vrhovnog štaba NOV i POJ i sve to dostave obavještajnom odjeljenju Štaba 15. brdskog korpusa. Saslušanje Antona Splihala, šofera FAT-a 216.

²² Sredinom februara 1944, kada se pokazalo da specijalna brandenburška jedinica, locirana u Banjaluci još od novembra 1943, nije u stanju da sprovede u život nijedan od zamišljenih diverzantskih pothvata protiv Vrhovnog štaba NOV i POJ i lično Tita, komandant divizije „Brandenburg“ je smijenio njenog dotadašnjeg starješinu kapetana Bekla (Bockel), a ljudstvo stavio pod komandu majora Beneša (Benesch). Po preuzimanju jedinice, ma-

ljudi Abvera spusti e se X- dana u ranim jutarnjim aso- vima u Drvar, centar crvenog rukovodstva i ukloni e mu- njevitim udarom, naro ito, glavni štab Tita, kao i ostale crvene više štabove i savezni ke, odnosno rusku vojnu mi- siju. Glavni štab Tita je težište napada svih dijelova bata- ljona. im se sazna ta no boravište Štaba, dijelovi bataljo- na koji se najbliže spuste glavnom cilju, prije svega, treba da bez oklijevanja i bezobzirno uklone glavni štab Tita. Važnije li nosti, treba po mogu nosti, uhvatiti *žive* (pod- v eno u originalu). Obezbijediti vrijedniji pismeni mate- rijal. U štapskim zgradama se bezuslovno moraju izbje i požari i razaranja, kako bi pot injeni pripadnici Abvera mogli obezbijediti vrijedniji materijal.

Da bi se razbilo oko 6 crvenih divizija u prostoru Drvara, angažovano je više borbenih grupa. Po uspostavljanju veze s nekom od borbenih grupa koje nastupaju prema Drvaru, bataljon e takti ki biti pot injen toj borbenoj grupi. Na deblokiranje sa strane neke od ovih borbenih grupa treba ra unati najkasnije poslije tri dana.

5. Jake snage vazduhoplovstva potpomoga e pothvat neposre- dno prije desanta i za vrijeme desanta.
6. Bataljon, u ve odre enom rasporedu, treba da bude do 24. 5. 1944. u podne na predvi enim polaznim aerodromima spreman za ukrcavanje u transportne avione. Drugi talas treba da bude spreman za ukrcavanje do 25. 5. 1944. u 07,00 sati. O raspodjeli ljudstva na aparate dogovori e se oficiri bataljonskih grupa s oficirima vazduhoplovnih jedi- nica, shodno potrebama borbenog plana. Oficiri bataljon- skih grupa javi e mi u Štab bataljona na aerodromu Veliki Be kerek do 24. 5. 1944. u 14,00 sati da su grupe spremne za ukrcavanje. Do 21,00 sati izvijestiti o u injenom.«

Slijede ih devet ta aka te zapovijesti (7—15) odnose se na pi- tanja snabdijevanja, veze i saniteta, a zatim se u ta ki 16. kaže:

»Uspjeh bataljona ne zavisi samo od bezobzirnog udara nego i od potpunog iznena enja protivnika. Ljudstvu treba dati uputstva u vezi zadatka najranije deset sati prije predvi enog X-vremena. Pri tome se ipak mora obezbijediti bezuslovno u- vanje tajnosti. Od trenutka prijema naredbe o borbenom za- datku do trenutka starta, treba obezbijediti da svi podoficiri i svo ljudstvo bataljona, s pot injenim dijelovima, budu pot-

ior B^noš ju ie reorganizovao, dao joi naziv „Odred zvierokra ica" („Ver- band Wildschütz") i, proširivši ve postoje u saradnju s etnicima, orijenti- sao je na izvoda ko-cL'verzantsku i obaveštajnu akt vnost u pravcu osloOo ene teritorije Bosanske krajine. Verband Wildschütz/Division Brandenburg, An- trag für die Verleihnug, 9. 6. 1944.

puno izolovani. Obezbjede se mora tako izvesti da se onemogu i svaki dodir s drugim vojnim ili civilnim licima. Osim toga ljudstvo treba još jednom poučiti o potrebi održavanja tajnosti.«

Napokon, u posljednjoj, *devetnaestoj*, ta ki svoje zapovijesti SS-kapetan Ripke naglašava:

»... Fotoreporteri treba da fotografišu važnije ličnosti koje padnu u zarobljeništvo ili poginu. Ako bi, protivno o ekivanju, i sam Tito bio zarobljen, to iz navedenih razloga, treba bezuslovno držati u tajnosti. Izvještaj samo radiovezom. Zarobljenike saveznih ili ruske komande za vezu, kao i istaknute pripadnike bandi, naročito treba držati pod stražom.«

U »Bataljonskoj zapovijesti« SS-kapetana Ripke stajalo je da se »X-dana«, zajedno s njegovim »vojačkim bataljonom«, u Drvar spustiti i Stabu bataljona potčinjeni »FAK, 40 ljudi Beneševog odjeljenja (etnički) i 6 ljudi Abvera«, ali se ništa ne govori ni o snagama koje treba da »vojački bataljon«, ni o »potčinjenim« dijelovima.

Pojavile su se 500. SS-padobransko-lovački bataljoni predstavljali su 2. i 3. grupa 1. vazduhoplovnog desantnog puka (jedrilari), koje su u Jugoslaviju stigle prvih dana marta 1944. i smjestile se na aerodrom Cerklje kod Brežice (2. grupa) i Lučko kod Zagreba (3. grupa),²³ i SS-padobranska nastavna eta.

»Beneševog odjeljenja« u operaciji »Konjički skok« sačinjavali su 4. i 5. odjeljenje »Određena zvezokradica«, u kojima je bilo Nijemaca, hrvatskih i slovenskih folksdojčera, Muslimana i Hrvata. Njima je bila pridodata i grupa od, vjerovatno, deset etnika. Jedan pripadnik »Beneševog odjeljenja« je izjavio na saslušanju poslije rata:

»Dvadeset i drugog maja 1944. godine spremili smo se za odlazak u nepoznatom pravcu. Kazali su nam da imamo jednu malu akciju od jednog sata, ali kakvu i gdje nismo znali. Mi smo 23. maja 1944. otputovali iz Banjaluke u Zagreb... Kad smo bili postrojeni pred avionima rečeno nam je da će biti oko jedan sat borbe i da se dobro držimo. Tek u jedrilicama nam je saopćeno da je cilj napada Drvar.«²⁴

²³ Prema nekim podacima, 1. vazduhoplovni desantni puk je pripadao Vazduhoplovnoj desantnoj diviziji 11. vazduhoplovnog korpusa generala Kurta Studenta (Kurt Student), čiji se štab nalazio u južnoj Francuskoj, u Nîmes (Nîmes). U dokumentu o Dodoficiru Bernardu Vondraku (Bernard Wondrak) navodi se da je „bitno pridonio pripravnosti teretnih jedrilica za akcije u južnoj Francuskoj i za pothvat „Rösselsprung“, te da je za vrijeme pothvata „Rösselsprung“ bio na aerodromu Zagreb-Lučko (Angaben über verliehene Auszeichnung).

²⁴ Saslušanje Vilka Zdošeka, pripadnika „Beneševog odjeljenja“.

Prema »Zapovijesti za podršku operacije ‚Konji ev skok‘, koju je komandant njema kog vazduhoplovstva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj izdao 21. maja 1944,²⁵ bile su angažovane slijedeće njemačke vazduhoplovne jedinice:

— Eskadrila »Hrvatska« za blisko izviđanje, čiji su aparati bili naoružani s dva mitraljeza a mogli su ponijeti i stotinu kilograma bombi, stacionirana na aerodromu Ceravci kod Bihaća;

— 13. eskadrila 151. puka aviona za obrušavanje — »štuka«, koja je sletila na aerodrom Ceravce kod Bihaća 24. maja 1944. predveče;

— Štapska, 1. i 2. eskadrila 7. noćne borbene grupe, stacionirane na aerodromu Zalužani kod Banjaluke;

— 3. eskadrila 7. noćne borbene grupe, stacionirana na aerodromu Pleso kod Zagreba;

— 2. grupa 151. puka aviona za obrušavanje, stacionirana na aerodromu Velika Gorica kod Zagreba;

— 1. grupa 2. puka aviona za obrušavanje na aerodromu Pleso;

— 4. grupa 27. lova kog puka, stacionirana na aerodromu Luko kod Zagreba;

— 2. grupa 51. lova kog puka — polazni aerodrom nepoznat.²⁶

Iako se u »Zapovijesti« komandanta njema kog vazduhoplovstva ne spominju, u operaciji »Konji ev skok« učestvovala su još dvije eskadrile:

— Štapska eskadrila 12. vazduhoplovne grupe za blisko izviđanje »Tanenberg«, i

— 2. eskadrila 12. vazduhoplovne grupe za blisko izviđanje »Tanenberg«.²⁷

Borbeni vazduhoplovni sastavi — ukupno 222 aparata²⁸ — imali su zadatak da 25. maja rano ujutro izvrše snažan vazdušni napad na Drvar i Bosanski Petrovac, a zatim da pružaju podršku desantnim snagama u Drvaru i kopnenim snagama u nastupanju prema Drvaru.

Za prebacivanje padobranaca, vu u jedrilica do iznad Drvara i snabdijevanje desantnih trupa bile su angažovane:

— 2. grupa 4. vazduhoplovnog puka za transport trupa — oko 35 tromotornih transportnih aviona tipa »Ju-52« — stacionirana na aerodromu Eka kod Petrovgrada (sada Zrenjanin);

²⁵ NAW, T-314, Roll 563, F 666—667.

²⁶ U »Zapovijesti za podršku operaciji ‚Konji ev skok‘, koju je potpisao komandant njema kog vazduhoplovstva u NDH pukovnik Hägen, a njen prepis, sačuvan u arhivi 15. brdskog korpusa, ovjerio njegov operativni oficir major Paul Lube, naknadno su, rukopisno, olovkom unijete dvije dopune: jedna, za 1. grupu 2. puka aviona za obrušavanje s aerodroma Pleso, a druga dopuna za 2. grupu 51. lova kog puka.

²⁷ Podaci o odlikovanju 57 pripadnika štapske i 2. eskadrile 12. vazduhoplovne grupe za blisko izviđanje »Tanenberg«.

²⁸ NAW, T-78, Roll 331, F 6289755.

2. grupa 1. vazduhoplovnog puka za transport trupa, stacionirana na aerodromu Cerklje, i njoj potinjene: 3. grupa 1. vazduhoplovnog puka za transport trupa, stacionirana na aerodromu Luko, i dio 1. grupe za vu u teretnih jedrilica, stacioniran na aerodromu Cerklje kod Brežica.

Druga i treća grupa 1. vazduhoplovnog puka za transport trupa i dio 1. grupe za vu u teretnih jedrilica brojali su ukupno oko 40 aviona tipa »Ju-87«.

Za sve vazduhoplovne jedinice lozinka za poetak operacije »Konji ev skok« bila je šifra »Konji ev skok-ebanovina« (»Rösselsprung-Ebenholz«), gdje je drugi dio lozinke — »Ebenholz« — označavao šifrirani datum: 25. maj.

Kako se i zašto u zapovijesti komandanta 500. SS-padobransko-lova kog bataljona za operaciju »Konji ev skok« našla kontroverzna rečenica: »Ako bi, protivno o ekivanju, i sam Tito bio zarobljen, to iz narađitih razloga, treba bezuslovno držati u tajnosti«?

Naglasak u toj rečenici je, svakako, na riječi ima da eventualno zarobljavanje Tita »treba bezuslovno držati u tajnosti«, jer je Hitler to još ranije naredio, prije nego što je i postojala namjera preduzimanja operacije »Konji ev skok«.²⁹ Međutim, ni Rendulic ni njegovi oficiri, pa ni SS-kapetan Ripka, nisu rađunali sa zarobljavanjem Tita. Najvjerovatnije su se upravo zato i našle u naredbi SS-kapetana Ripka riječi i »protivno o ekivanju«.

*Plan djeđstva oja anog 500. SS-padobransko-lova kog bataljona
(Skica br. 1)*

Operativno odjeljenje Štaba 2. oklopne armije, pod rukovodstvom pukovnika fon Farnbilera (von Varnbüller), razradilo je detaljan plan djeđstva oja anog 500. SS-padobransko-lova kog bataljona po njegovom spuđtanju u Drvar. Na osnovi podataka do kojih je došla njemačka obavjeđtajna služba, kao i na osnovi rezultata vazdušnih izviđanja i snimanja, pukovnik Farnbiler je 24. maja izradio koncept »Studije za angađovanje 500. SS-padobransko-lova kog bataljona«,³⁰ koja je, pošto ju je usvojio komandant 2. oklopne armije, dobila snagu borbene zapovijesti.

Tom »Studijom« padobranca (ukupno 485 ljudi) bili su podijeljeni u četiri borbene grupe: »Plavi« (»Blau«), »Zeleni« (»Grün«), »Crveni« (»Rot«) i »2. talas«, a ljudstvo koje se spustiti jedrilicama (340 ljudi) u šest borbenih grupa: »Pantera« (»Panther«), »Jurisnik« (»Stürmer«), »Bezobzirni napada« (»Draufgänger«), »Hvata« (»Greifer«), »Griza« (»Beisser«) i »Drobrilica« (»Brecher«), Ce-

²⁹ *KTB des OKW (WFSt), IV/1, str. 661* („Für den Fall, dass es gelingen sollte, der Person Titos habhaft zu werden, hatte der Führer schon früher angeordnet, dies geheim zu halten.").

³⁰ VII, Arhiv NOR-a, k. 25, br. reg. 5/3.

;tvrtta grupa padobranaca je predstavljala rezervu, koja je trebalo da se prebaci s banjalu kog aerodroma Zalužani u drugom talasu.

Jedrili arske borbene grupe, podijeljene u podgrupe ja ine 10—30 ljudi, imale su zadatak:

— borbena grupa »Pantera« (110 ljudi u šest podgrupa) da zauzme »Citadelu« (»Zitadelle«) — Sobi a glavicu, gdje se, prema neta nim njema kim podacima, »po svoj prilici« nalazio Vrhovni štab, organizuje njenu odbranu i uspostavi vezu s borbenim grupama »Crveni«, »Jurišnik«, »Bezobzirni napada « i »Hvata «;

•— borbena grupa »Jurišnik« (50 ljudi u dvije podgrupe) da pohvata lanove Sovjetske vojne misije, posjedne s frontom prema istoku grupu ku a u kojima je ta misija smještena (»Moskau«) i uspostavi vezu s borbenim grupama »Pantera«, »Crveni«, »Zeleni« i »Bezobzirni napada «;

— borbena grupa »Bezobzirni napada « (70 ljudi u tri podgrupe) da zauzme sjeverozapadnu raskrnicu putova (»zapadna raskrznica« — »Westkreuz«), koju pravi glavna cesta kroz Drvar presijecaju i komunikaciju Oštrelj—Drvar—Bosansko Grahovo, organizuje njenu odbranu s frontom prema sjeveroistoku i sjeverozapadu, uspostavi vezu s borbenim grupama »Pantera«, »Jurišnik« i »Hvata « i isturi ja e izvidnice u pravcu Mandi a mosta, Drvarske pe ine i cestom prema Oštrelju;

— borbena grupa »Hvata « (40 ljudi u 3 podgrupe) da pohvata lanove Engleske vojne misije (»London«) i zatim pre e u nastupanje, zajedno s borbenom grupom »Griza «, prema prvoj oštroj okuci ceste za Bosansko Grahovo, posjedne položaj u rejonu k. 601 i uspostavi vezu s borbenim grupama »Drobilica« (preko Polja), »Pantera« i »Bezobzirni napada «;

— borbena grupa »Griza « (20 ljudi) da zauzme grupu ku a u Jarugama, južnom zaseoku Prnjavora (»Varšava« — »Warschau«), a zatim da se priklju i borbenoj grupi »Hvata « i stavi pod njenu komandu;

— borbena grupa »Drobilica« (50 ljudi u 4 podgrupe) da pohvata ianove Ameri ke vojne misije (»Amerika«), a zatim pro ešlja zaseoke na jugozapadnoj periferiji Drvara, zauzme Polje, jugozapadno od Sobi a glavice, brani ga s frontom prema sjeverozapadu i jugoistoku i uspostavi vezu s borbenim grupama »Hvata «, »Pantera« i »Bezobzirni napada «.

Padobranske borbene grupe imale su zadatak:

— borbena grupa »Plavi« (100 ljudi u tri podgrupe) da zauzme prilaz Drvaru s pravca Mokronoga, a zatim da skupa s borbenom grupom »Zeleni« sprije i izvla enje partizana iz Drvara u jugoisto nom pravcu, upostavljaju i istovremeno vezu s borbenom grupom »Jurišnik« u rejonu »Moskve« i borbenim grupama »Pantera« i »Crveni« u predjelu Sobi a glavice;

— borbena grupa »Zeleni« (95 ljudi u 4 podgrupe) da zauzme .sjeveroisto ni dio Drvara i željezni ki most preko Unca i zatim, s

W-Fallschirmjäger-Batl. 500
Abt. Ia Rv./St.

Batl.-St. Qu., den 25.5.1944
23,59 Uhr.

Batl.-Befehl
für Unternehmen "Eiselsprung"
am X - Tag.

M.H.O. S.N.F.L.
25.5.44
M.H.O. S.N.F.L.
Sp. Per. 77X3
K. 25.10

- 1.) Drvar ist das bedeutendste Organisations- und Versorgungszentrum der Banden. Im Ort befinden sich wahrscheinlich folgende Stäbe:
 - a.) Hauptstab Tito, voraussichtlich am alten Viehmarkt.
 - b.) Englische Militärmission im Ortsteil Prajavor.
 - c.) Amerikanische Militärmission im Ortsteil Trunio.
 - d.) Russische Militärmission, wahrscheinlich 300 m ostwärts Straßenkreuzung.Über Objekte, die noch bekanntwerden wird weiterhin laufend unterrichtet.
- 2.) Das rote Führungszentrum Drvar soll durch das Unternehmen "Eiselsprung" ausgeschaltet werden.
- 3.) Führung Eiselsprung Gen. Kdo. XV. Geb. A.K.
- 4.) Das verstärkte W-Fallschirmjäger-Batl. 500 mit unterstellter F.A.K., 40 Mann Abt. Besatz (Tschetniks) und 6 Mann Abwehr landet am X - Tag in den frühen Morgenstunden im roten Führungszentrum Drvar und scheidet in blitzartigen Zugriff insbesondere den Hauptstab Tito sowie weitere rote Führungsstäbe und alliierte bzw. russische Militärmissionen aus. Der Schwerpunkt für alle Teile des Batl. ist der Hauptstab Tito. Bei genaum Bekantwerden des Aufenthaltsortes des Stabes haben die in nächster Nähe des Hauptziels gelandeten Teile des Batl. unverzüglich und rücksichtslos vor allem den Hauptstab Tito auszuschalten. Wichtige Personalitäten sind möglichst lebend in unsere Gewalt zu bringen. Wertvolles Schriftmaterial sicherzustellen. In den Stabsgebäuden sind Brände und Zerstörungen unbedingt zu vermeiden, damit die unterstellten abwehrleute wertvolles Material sicherstellen können. Zur Zerschlagung der etwa 6 in Raum von Drvar liegenden roten Divisionen sind mehrere Kampfgruppen eingesetzt. Nach Herstellung der Verbindung zu einer der auf Drvar angesetzten Kampfgruppen ist das Batl. dieser Kampfgruppe taktisch unterstellt. Mit Einsatz durch eine dieser Kampfgruppen ist spätestens nach 3 Tagen zu rechnen.
- 5.) Das Unternehmen wird durch einsetzstarke Luftwaffenkräfte unmittelbar vor und während der Landung unterstützt.
- 6.) Das Batl. stellt sich, wie bereits eingeteilt, auf den jeweilig Ausgangsflughafen bis 24.5.44 mittags zur Verladung in Transpo verbande bereit.
E. Weile steht bis 25.5.44 7,00 Uhr zur Verlastung bereit. Besetzung der Maschinen ist durch die Fahrer der Batl.-Gruppen im Einvernehmen mit den Führern der fliegenden Verbände nach den Notwendigkeiten des Kampflanes zu besprechen und durchzuführen. Die Fahrer der Batl.-Gruppen melden sich bis 24.5.1944 14,00 Uhr zum Batl.-St. Qu. Flugplatz Groß-Betschkerek die Verladebereitschaft. bis 27.00 Uhr Vollgeladung überweisen.
- 7.) Der Befehlsstand ist nach Landung von allen Teilen des Batl. abt. II

Faksimil prve stranice bataljonske zapovijesti Štaba 500. SS-padobransko-lovačkog bataljona za pothvat „Konjičev skok“

borbenom grupom »Plavi«, organizuje odbranu isto nog dijela Drvara, s frontom prema Šipovljanima;

— borbena grupa »Crveni« (85 ljudi u tri podgrupe) da s manjim dijelom grupe zauzme kafanu u Drvaru niže kućurica i Rodića, a s glavninom grupe da odmah po spuštanju uspostavi vezu s borbenim grupama »Pantera«, »Jurišnik«, »Zeleni« i »Plavi«, povlače i se nakon toga u okolinu Sobića groblja (»Citadela«) kao rezerva komandanta bataljona.

Komandant bataljona sa štabom i bataljonskom rezervom da se spusti s borbenom grupom »Crveni« jugoistočno od Sobića groblja, u slučaju potrebe preuzme komandu u borbi za »Citadela« i po njenom zauzimanju organizuje odbranu. U slučaju da borbena grupa »Pantera« ne uspije da brzo slomi odbranu »Citadele«, borbene grupe »Crveni«, »Zeleni« i »Jurišnik«, na ugovoreni svjetlosni znak, »bez obzira na svoje prvobitne zadatke, nastupaju odmah najkraćim putem na »Citadela« i zauzimaju je«.

Drugi talas 500. SS-padobransko-lova kog bataljona (171 ovjek)³¹ trebalo je da uzleti sa aerodroma Zalužani kao pojačanje, kada to naredi komandant bataljona, i da se spusti, ukoliko komandant bataljona ne bude naknadno odredio neko drugo mjesto, na poljanu jugozapadno od Sobića groblja (»Citadela«),

Do ukrcavanja u transportne avione i jedrilice 500. SS-padobransko-lova ki bataljon je potinjen neposredno Štabu 2. oklopne armije, od trenutka ukrcavanja do spuštanja u Drvar Komandi vazduhoplovstva u Hrvatskoj, a zatim Štabu 15. brdskog armijskog korpusa. Po uspostavljanju veze s borbenom grupom 373. pješadijske divizije (borbena grupa »Vilam«), koja nastupa pravcem Srb, Drvar, bataljon je taktički potinjen toj grupi.³²

U slučaju da 500. SS-padobransko-lova ki bataljon bude prisiljen da se probija iz Drvara, trebalo je da to učini ili prema borbenoj grupi »Vilam«, povlače i se preko Donjeg Vrta i Kamenice, ili prema Bosanskom Petrovcu u susret 92. motorizovanom grenadirskom puku.

Komandant 500. SS-padobransko-lova kog bataljona je u svojoj zapovijesti naveo da je »glavni štab Tita po svojoj prilici na staroj govedarnici«, dok je u Farnbilerovoj »Studiji« bilo doslovno zapisano da jedriliarska borbena grupa »Pantera« ima zadatak »zauzeti 'Citadela' (Vrhovni štab Tita)«. Na avio-snimku od 19. maja, priloženom uz Farnbilerovu »Studiju«, vidi se »Citadela« je označen prostor oko Sobića glavice, koji bi samo uslovno mogao da obuhvati i staru govedarnicu (Pijacu). Međutim, Vrhovni štab NOV i POJ se nikada nije nalazio ni na staroj govedarnici ni na Sobića glavici.

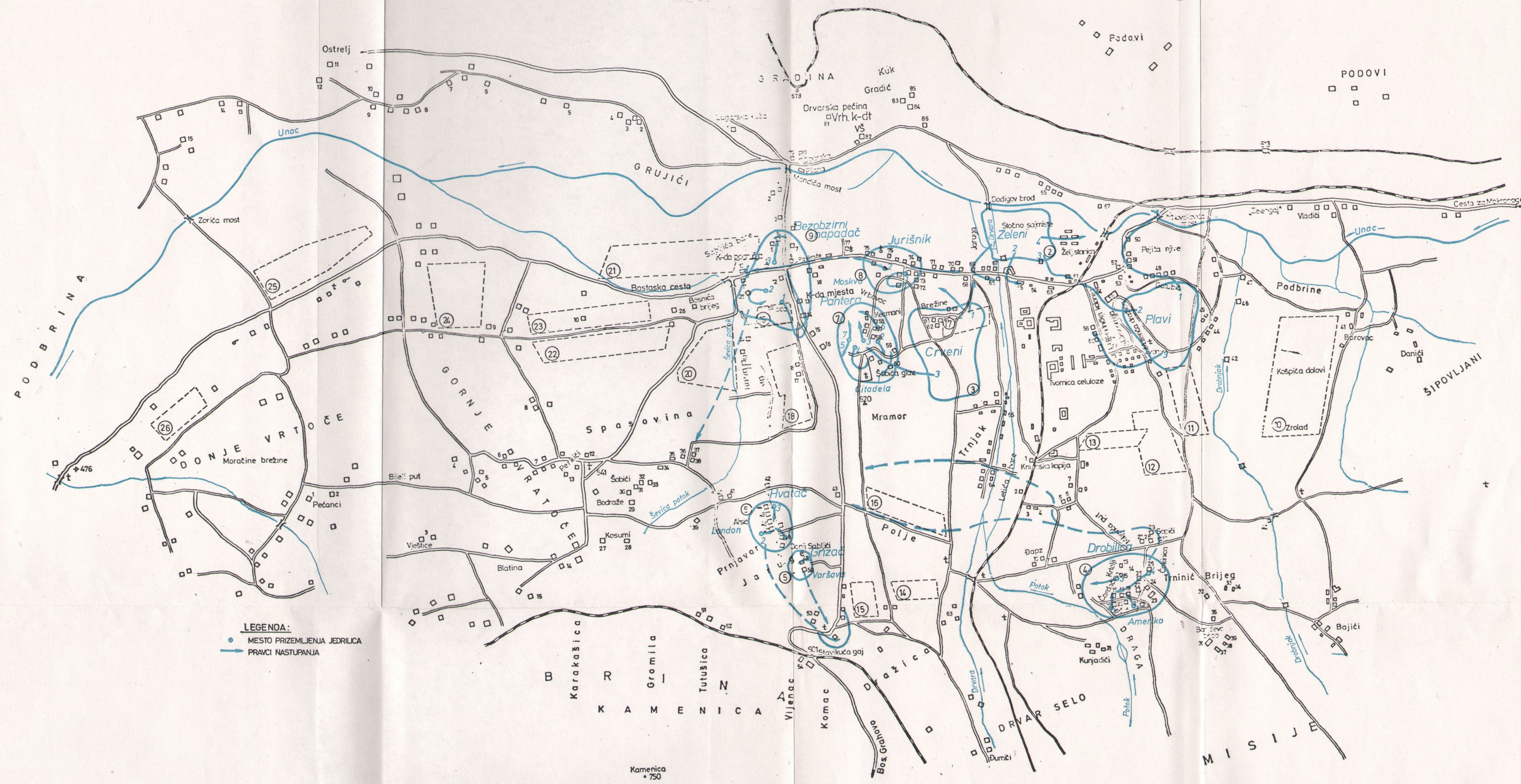
³¹ SS-Fallschirmjägerbtl. 500, Einsatzgruppe Obermeier, 24. 5. 1944, Einsatzgruppenbefehl für den 25. 5. 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 25, br. reg. 6/3.

³² NAW, T-314, Roll 563, F 690—692, Pz. AOK 2 Ia Nr. 63/44. g. Kdos. Chefs., 21. 5. 1944—1945 Uhr. FS an XV. (Geb.) A. K.

PLAN NJEMAČKOG-VAZDUŠNOG DESANTA NA DRVAR

Skica br.1

KRUŠKOV DO

LEGENDA:
• MESTO PREDMELJENIA JEDRICA
— PRINCI NASTUPANJA

Kamenica
1:750

Pošto nije bio siguran da se na prostoru »Citadele« nalazi »glavni štab Tita«, pukovnik fon Farnbiler je u svoju »Studiju«, pod takom »razno«, predvideo i slijede e:

»3. U slučaju nepredviđene promjene opće situacije, sve borbene grupe, bez obzira na svoje prvobitne borbene zadatke, na svjetlosni znak... nastupaju najkraćim putem k mjestu odakle je taj znak dat.«

Nisu bili ta ni ni podaci o smještaju sovjetske, engleske i američke vojne misije: ni oni navedeni u »Bataljonskoj zapovijesti« SS-kapetana Ripke, ni oni — u stvari isti — naznačeni u avio-snimku priloženom Farnbilerovoj »Studiji«.

Iako je Farnbilerova »Studija« bila izrađena dan uoči operacije »Konji ev skok«, ona je u posljednjim trenucima ipak bila dopunjavana, naročito u pogledu angažovanja desantnih snaga. Operativni dokumenti o tim promjenama nisu pronađeni, ali iz vazdušnog snimka Drvara, koji su napravili pripadnici Eskadrile »Hrvatska« za blisku izviđanje 25. maja,³³ vidljivo je da je u desantu učestvovao veći broj jedrilica nego što je prvobitno bilo predviđeno. To potvrđuje i obrazloženje ukaza o odlikovanju kapetana Ota Bentrupa (Otto Bentrup), komandanta jedriliarskog sastava i u »Konji evom skoku« zamjenika komandanta 500. SS-padobransko-lovačkog bataljona.³⁴

2. *Kopnene snage* (Skica br. 2)

Njemačke komande nisu imale jačih slobodnih snaga koje bi za kraće vrijeme mogle prikupiti i upotrijebiti u planiranoj operaciji protiv snaga NOVJ na oslobođenoj teritoriji Bosanske krajine. Raspolagali su samo slabijim rezervama koje su obrazovali prvih mjeseci 1944. radi odbrane jadranske obale u slučaju savezničke invazije. Stoga je glavnu snagu za tu operaciju trebalo prethodno izvući s frontova gdje su bile angažovane u borbama protiv jedinica NOVJ ili s obezbjeđenja ugroženih prostora. Pošto je to iziskivalo više vremena, oni su s pripremama, postepenim pomjeranjem i grupisanjem kopnenih jedinica, počeli u februaru 1944. Početkom maja koncentracija tih snaga je, uglavnom, bila završena.

Pješadijske, brdske i motorizovane jedinice trebalo je da, dva sata prije vazdušnog desanta, pređu iz više pravaca u koncentričan napad prema Drvaru, stupe u vezu s desantnim jedinicama i u nastavku operacije isprijekaju oslobođenu teritoriju Bosanske kra-

^M NAW. originalna oznaka fascikle 58277/20 (nije mikrofilmovana), Zielwirkungsbild Drvar.

³⁴ Fliegerführer Kroatien, Angaben über verliehene Auszeichnung Otto Bentrupp, Hauptmann, FF. III/L. III.'L.L. — Geschwader 1.

jine, razbiju, okruže i po esno tuku jedinice NOV i POJ, razore aerodrom kod Bosanskog Petrovca, preko koga su saveznici djelomično snabdijevali jedinice NOV i POJ, zaplijene skladišta za snabdijevanje, unište ostale ekonomske izvore na tom području i za duže vrijeme onemogućavaju na njemu obnavljanje i zadržavanje ja ih snaga NOVJ.

Za izvršenje tih zadataka određene su sljedeće jedinice:

- 1. puk »Brandenburg«;
- dve borbene grupe 373. pješadijske divizije;
- 92. motorizovani grenadirski puk;
- tri borbene grupe 7. SS-brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«;
- 105. SS-korpusni izviška bataljon i 369. izviška bataljon.³⁵

Ukupno oko: 16.000 vojnika.

1. — *Prvi puk »Brandenburg«*, bez glavnine 3. bataljona, ojačan 1. etom pionirskog bataljona i 11. etom 383. pješadijskog puka 373. pješadijske divizije — ukupno oko 800 ljudi³⁶ i grupom etnika, imao je zadatak da sa sjeverne periferije Knina pređe u nastupanje prema Bosanskom Grahovu, zauzme ga i bez zadržavanja se razvije u više manjih borbenih grupa, od kojih neke da budu odjevene u kamuflažnu odjeću, produži nastupanje na širokom frontu prema liniji Prekaja—Drvar, razbije, zarobi ili uništi jedinice i štabove NOVJ koji se eventualno probiju iz Drvara u tom pravcu a zatim uspostavi vezu s pukovskom borbenom grupom 7. SS-brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, koja nastupa od Jajca prema Drvaru.³⁷

2. — *373. pješadijska divizija* je dobila zadatak da pređe u nastupanje u dvije borbene grupe:

- borbenom grupom »Vilam« (»Willam«) pravcem Srb, Drvar;
- borbenom grupom »Lapac« pravcem Lapac, Kulen-Vakuf.

a) *Borbena grupa »Vilam«*, koja je, po izričitoj naredbi Štaba 2. oklopne armije, ojačana artiljerijom, minobacačima, teškim mi-

³⁵ NAW, T-314, Roll 563, F 711—713, 709, 690—692, 715—716.

³⁶ Dijelovi 1. puka »Brandenburg« (i. i 2. bataljon ojačani vodovima i njihovim pješadijskih topova, dvojica oklopna izviška kola, odjeljenjem minobacača 81 mm i odjeljenjem za razminiranje — sve iz 3. bataljona, pukovskim vodovima protivtenkovskih topova i radionikom odjeljenjem za opravku vozila s potinjenim brdskim odjeljenjem) imali su 568 oficira, podoficira i vojnika. Za ostale jedinice izvršena procjena brojnog stanja borbenih dijelova na osnovi tadašnjeg brojnog stanja odgovarajućih jedinica u Jugoslaviji.

³⁷ Pod izrazom »kamuflažna odjeća« u ovom slučaju se podrazumijeva partizanska uniforma.

NAW T-314, Roll 563, F 376—407, 431—443, 682—683, 711—713.

traljezima i pionirskim jedinicama — ukupno oko 1.500 ljudi³⁸ B grupa etnika, dobila zadatak da pre e u nastupanje iz reiona Srba prema Drvaru na odsjeku fronta Gradina — Bogutovac i sa 1. bataljonom (bez jedne ete) najbrže što je mogu e razbije i odbaci dijelove 2. li ke proleterske brigade 6. divizije s Gradine i Bogutovca i posjedne ih. Glavnina artiljerije, minobaca a i teških mitraljeza grupisana je na pravac Srb, Trubar. Nakon što odbaci dijelove 2. li ke brigade s Bogutovca i Gradine i pomjeri artiljeriju u rejon trig. 667, trebalo je da grupa »Vilam« produži nastupanje prema liniji k. 682 — Lipov vrh — Vu jak, nadiru i lijevokrlnim 2. bataljonom preko Vu jaka prema selu Podvu jaku, a desnokrlnim 3. batalionom preko k. 682 i Lipovog vrha prema selu Trubaru. Po ovladavanju tom linijom i prebacivanju artiljerije u rejon Lipovog, vrha, grupa nastupa prema Metli i Kamenici, prikuplja se južno od Metle i, obezbje uju i se prema jedinicama NOVJ koje bi mogleda budu na planinskim kosama, istog dana se probija u Drvar, uspostavlja vezu i stavlja pod svoju komandu 500. SS-padobransko-lova ki bataljon, a zatim uništava štabove i komande NOVJ i vojne misije u prostoru Drvara, pretražuje teren i plijeni skladišta NOVJ. Dijelom snaga produžava prema Bosanskom Petrovcu u susret 92. motorizovanom grenadirskom puku.

b) *Borbena grupa »Lapac«* (štapska, 1. i 2. eta izvi a kog bataljona 373. pješadijske divizije) ukupno 218 ljudi,³⁹ imala je zadatak, da 25. maja u 05,00 sati izvrši demonstrativni napad preko Doljana prema Martin-Brodu, radi vezivanja jedinica 1. (li ke) proleterske brigade i rastere enja snaga 373. pješadijske divizije na glavnom pravcu Srb, Trubar, Drvar, a nakon toga da se vrati i sadejstvuje s borbenom grupom »Vilam« da bi se ona što prije probila kroz položaje 2. (li ke) proleterske brigade.⁴⁰

3. — *Oja ani 92. motorizovani grenadirski puk*, neposredno pot injen Štabu korpusa, dobio je zadatak da pre e u nastupanje-pravcima Biha , Bosanski Petrovac i Bosanska Krupa, Vrto e, Bosanski Petrovac, i to:⁴¹

a) *92. motorizovani grenadirski puk*, oja an 468. oklopnom izvi- a kom etom za specijalnu upotrebu — ukupno 2.750 ljudi,⁴² da nastupa pravcem Biha , Bosanski Petrovac najbrže što je mogu e-

³⁸ *Borbena grupa „Vilam“* — sastava: 384. pješadijski puk sa 1. bataljonom bez jedne ete, 2. i 3. bataljonom, dijelovi pukovske štabne ete i 14. eta, 2. eta 373. pionirskog bataljona, 2. motorizovana, 4. i 5. baterija-373. artiljerijskog puka, 2. eta 202. oklopnog bataljona, 373. motorizovana sanitetska eta. Borbeni diielovi Štaba 384. pješadijskog puka s dijelovima štabne ete, 1, 2. i 3. bataljona, te 14. etom i 2. etom pionirskog bataljona imali su 1.107 ljudi. Brojno stanje ostalih dijelova borbene grupe „Vilam“ procijenjeno.

³⁹ NAW, T-314, Roll 563, F 411—432.

⁴⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 703- -708.

« *Isto.*

⁴² NAW originalna oznaka fascikle 58426/3 (nije mikrofilmovana), Generalkommando XV. Geb. A. K. Qu. Abtlg., KTB Nr. 2.

odbaci dijelove 6. krajiške brigade, probije se preko Vrto a i uspostavi vezu s borbenom grupom koja nastupa od Bosanske Krupe prema Bosanskom Petrovcu. Po izbijanju u Bosanski Petrovac da razbije i uništi jedinice NOVJ koje se nalaze u gradu a zatim posjedne i obezbijedi aerodrom, magazine i skladišta NOVJ. Nakon toga dijelom snaga da isti i posjedne podru je Bosanskog Petrovca, a jednim bataljonom, bez zadržavanja, da nadire prema Drvaru, sprije i odstupanje jedinica i štabova NOVJ iz Drvara u tom pravcu i uspostavi vezu s 500. SS-padobransko-lova kim bataljonom i borbenom grupom »Vilam«.

Pionirski bataljon 1. koza ke konji ke divizije (bez jedne ete — oko 600 ljudi)⁴³, koji je stigao u Biha 25. maja, neposredno potinjen Štabu 15. brdskog korpusa, dobio je zadatak da brzo opravi cestu Biha —Bosanski Petrovac i omogu i nastupanje motorizovanih dijelova 92. puka, a zatim da istu osposobi i obezbje uje saobra aj doturnih kolona.

b) *Pukovska grupa domobranskog 2. lova kog zdruga* (domobranska 1. lova ka pukovnija, 54. brdski izvi a ki bataljon njema ke 1. brdske divizije) — ukupno oko 1.800 ljudi⁴⁴, neposredno potinjena Štabu 92. motorizovanog grenadirskog puka, imala je zadatak da pre e u nastupanje pravcem Bosanska Krupa, Vrto e, odbaci jedinice 8. krajiške brigade s tog pravca i produži prema Bosanskom Petrovcu.⁴⁵

4. — *Tri borbene grupe 7. SS-brdske dobrovolja ke divizije »Princ Eugen«* oja ane Oklopnim grenadirskim bataljonom 2. oklopne armije, dobile su zadatak da brzim nastupanjem slome otpor jedinica NOVJ na pravcima: a) Banjaluka, a avica, Klju ; b) Mrkonji -Grad, Mra aj, Ribnik; c) Jajce, Mliništa, a potom da širokim frontom prodiru u oblast planinskih masiva izme u riieka S^ne i Unca i unište jedinice NOVJ koje bi se tu povukle pod pritiskom snaga 92. motorizovanog grenadirskog puka, 373. pješadijske divizije i 1. puka »Brandenburg« i da zaplijene »velika skladišta za snabdijevanje« jedinica NOVJ, koja se na^ze »naro ito u planinama Srnetici i Struganici i duž šumske željeznice«.

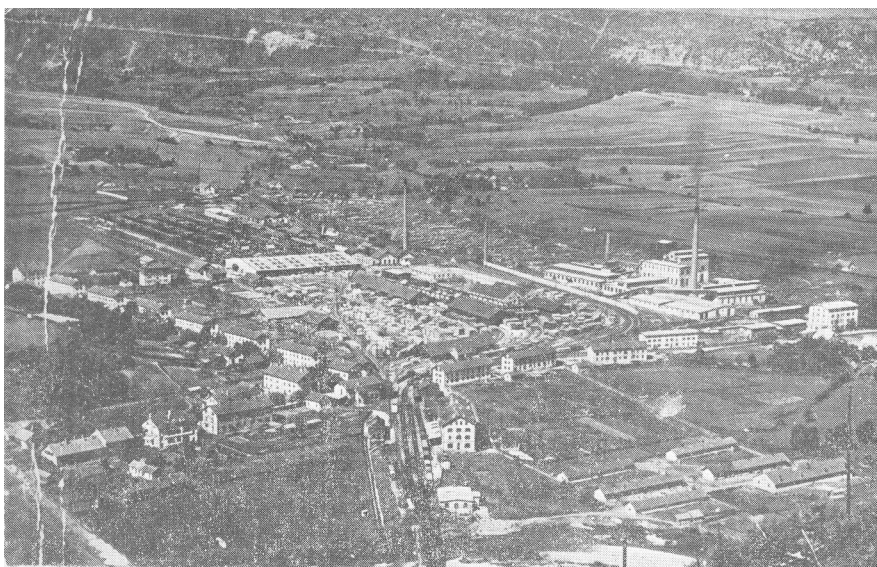
⁴³ Koza ki pionirski bataljon je 1. novembra 1943. imao 1.018 ljudi. U tekstu je dato, vjerovatno, brojno stanje angažovanih dijelova.

⁴⁴ Domobranska 1. lova ka pukovnija je formacijski imala 1.969 ljudi. Iako se nekoliko dana pred drvarsku operaciju vratila iz Rajha s trupnog vježbališta Delershajm (Döllersheim), njeno brojno stanje je bilo ispod formacijskog. Brojno stanje njema kih izvi a kih bataljona (borbenih dijelova) kretalo se od 400 do 450 ljudi.

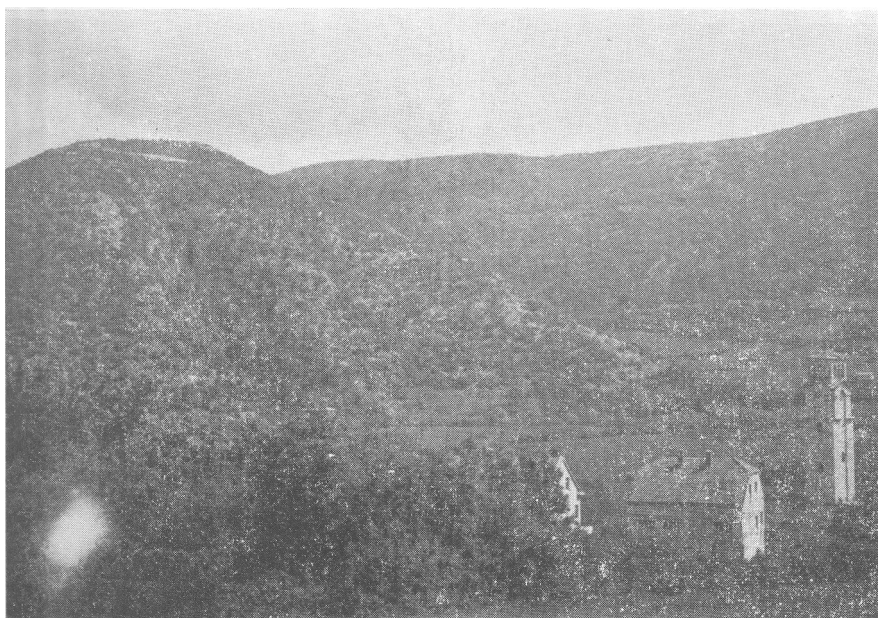
⁴⁵ Iako je Stab 2. oklopne armije izri ito naredio Štabu korpusa (NAW, T-314, Roll 563, F 711—713, od 20. 5. 44) da „ta no formuliše zadatak borbene grupe" na pravcu Bosanska Krupa, Vrto e, ni u jednom korpusnom dokumentu ne nailazimo na razra en zadatak te borbene grupe. Pošto je bila potinjena neposredno Štabu 92. puka, njeni izvještaji i dokumenti su, najvjerojatnije, u sklopu arhive 92. puka, a ona izgleda, nije sa uvana.

Maršal Tito pred barakom u Drvarskoj pećini

Drvar uo i rata: rejon Tvornice celuloze i Radnička kolonija. Na tom prostoru su se spustile borbene grupe „Zeleni“, „Crveni“ i „Plavi“

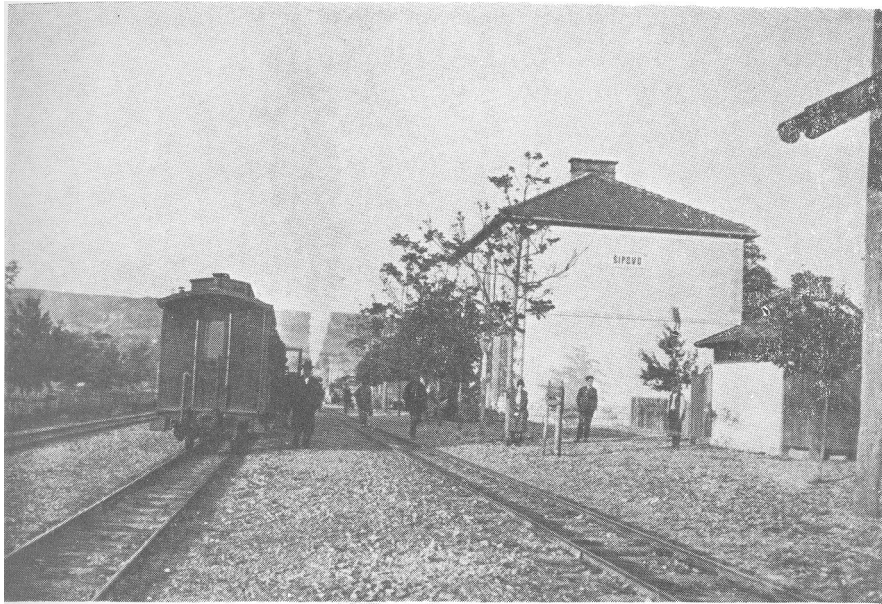
Pogled na vis Gradinu i ulaz u Drvarsku pešinu gdje se nalazila kuća u kojoj je boravio i radio maršal Tito.

Groblje na Sobica glavici koje s dvije strane okružuje betonski zid

Rimski miljokaz, „Mramor” i groblje na ijem se prostoru spustila borbena grupa „Pantera”, iji je zadatak bio da zarobi Tita i Vrhovni štab

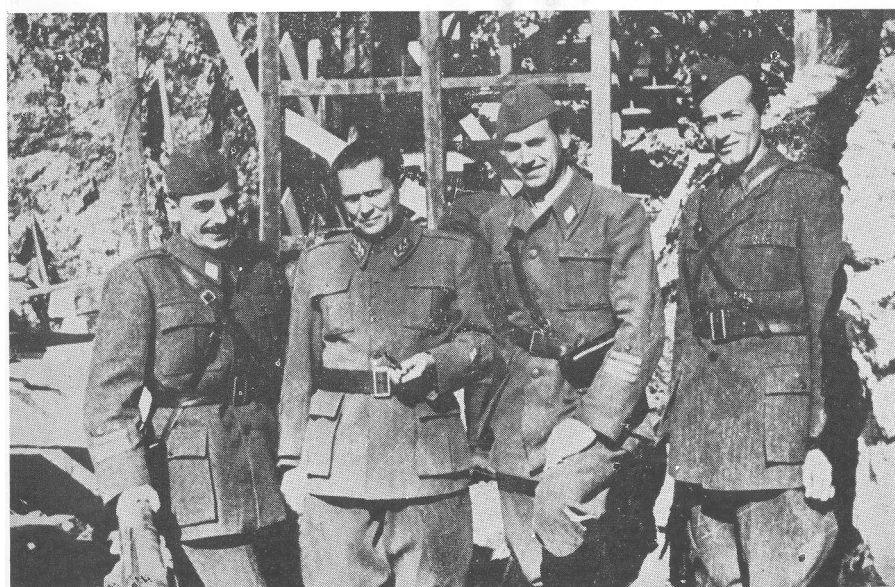

Željezni ka stanica Šipovo: tu su dijelovi 1. proleterske brigade 25. i 26. maja vodili gor ene borbe

*Vrhovni komandant
Josip Broz Tito
s Vladimirom Nazorom
i Sretenom Zujovićem
Crnim pred ulazom
u Drvarsku pećinu*

*Maršal Tito pred ulazom
u Drvarsku pečinu*

Maršal Tito s komandantom i političkim komesarom 1. proletarskog korpusa, i Mijalkom Todorovićem, i Pavlom Ilićem.

*Maršal Tito na ulazu u
Drvarsku pečinu, na mostu u
iznad vodopada koji se
pojavljuje za kišnih dana*

*Stražar pred ulazom u sobu
Vrhovnog komandanta*

*Maršal Tito sa Slavkom
Rodi em, komandantom
5. udarnog korpusa pred
kuicom u Drvarskoj peini*

*Maršal Tito sa svojim saradnicima
Ivanom Milutinovi em, Slavkom
Rodi em i Sretenom Zujovi em
pred ulazom Drvarske peine*

Zbog neprijateljske avijacije kuća maršala Tita je bila dobro maskirana. Stražari na stazi do kuće.

*Žene dužnosti u Vrhovnom
„štabu“: Dara Cenci, Branka
Savić, Olga Humo i Marga
Popović pred kućom maršala
Tita*

a) Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu,⁴⁶ s Oklopnim jurišnim bataljonom 2. oklopne armije ojačan 3. etom 202. oklopnog bataljona — ukupno oko 1.200 ljudi, nastupa pravcem Banjaluka, a avica, Klju, sa zadatkom da što brže zauzme a avicu, a zatim i Klju i posjedne prelaze preko rijeke Sane kod Klju-a. U slučaju povoljnog razvoja operacije, da bez zadržavanja produži s nadiranjem prema Bosanskom Petrovcu, uspostavi vezu s 92. motorizovanim grenadirskim pukom i sadejstvuje s njim u daljem toku operacije.⁴⁷

b) 7. SS-izviška bataljon, s vodom 7. SS-protivoklopnog bataljona i jednim izviška odjeljenjem 7. SS-brdskog bataljona za vezu — oko 300 ljudi, kojem su za vode dodijeljeni etnici pod komandom jednog pripadnika divizije »Brandenburg«, imao je zadatak da se iz Mrkonjić-Grada, uz podršku 8. (motorizovane) baterije 7. SS-brdskog artiljerijskog puka, probije zapadno od komunikacije Rogolje—Štrbina, posjedne položaj na liniji etnička kosa—Cigansko brdo i obezbijedi prebacivanje 3. SS-bataljona komunikacijom Rogolje—Mrkonjić-Štrbina prema Carevcu, a zatim da nastupa gornjim tokom rijeke Sane, posjedne i pretrese sela Donji i Gornji Ribnik i zauzme položaj na liniji Kik—Visi i, oslanjaju i se na desno krilo 13. SS-brdskog lovačkog puka, s kojim e sadejstvovati u razbijanju jedinica NOVJ koje bi iz rejonu Drvara i Bihać pokušale da odstupe u tom pravcu.

c) 13. SS-brdski lovački puk (bez 3. SS-bataljona), ojačan 1. divizionom 7. SS-brdskog artiljerijskog puka — ukupno oko 1.800 ljudi, nastupa iz rejonu Vinča i Jajca, sa zadatkom da lijevim krilom (1. SS-bataljon) prođe preko sela Natpolja u područje Janja, a desnim krilom (2. SS-bataljon) s obje strane komunikacije Jezero—Šipovo, s tim da glavnina nastupa zapadno od te komunikacije, prema liniji Sokolac—Gerzovo. Po izbijanju na tu liniju i nakon što se pregrupiše, puk e lijevim krilom preći u nastupanje s obje strane šumske uskotra ne željeznice pruge u planinske masive Smiljevca i Jastrebnjaka, probiti se preko komunikacije Rogolje—Mliništa i posjesti dominantne visove zapadno od te komunikacije, obezbjeđujući i svoj lijevi bok prema jugu. Pionirski vod 16. (inženjerijske) ete 13. SS-brdskog lovačkog puka, dodijeljen Štabu 2. SS-bataljona, isti e komunikaciju Jezero—Šipovo od nagaznih mina i drugih prepreka. Tom komunikacijom, iza 2. SS-bataljona, nastupa e Štab 13. SS-brdskog lovačkog puka s 15. (patrolnom) i 16. (inženjerijskom) etom (bez pionirskog voda) i 1. divizionom 7. SS-brdskog artiljerij-

⁴⁶ Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu nije imao vlastitih jedinica. Njemu su Štab armije, kojem je bio neposredno potčinjen, ili Štab 15. brdskog korpusa, kojem je najčešće taktički bio potčinjen, u raznim operacijama potčinjavali pojedine borbene grupe, sastavljene iz raznih jedinica, međ u kojima je najčešće bio armijski Oklopni grenadirski jurišni bataljon.

⁴⁷ NAW, T-314, Roll 563, F 376—407 i 693—698; VII, arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 5/11.

skog puka (bez jednog voda i jednog topa) koji će, po potrebi, s jednom baterijom podržavati 1. i 2. SS-bataljon.

Treći SS-bataljon 13. SS-brdskog lovačkog puka, ojačan 1. pionirskom motorizovanom četom (bez jednog voda) 7. SS-pionirskog bataljona — ukupno oko 700 ljudi, nakon što 7. SS-izviđački bataljon o istom terenu oko komunikacije Mrkonji-Grad—Rogolje—Mračaj, prebacio se motornim vozilima prema selu Carevcu i napasti s boka i s leđa dijelove NOVJ ukoliko bi oni odstupali u tom pravcu ispred glavnine 13. SS-brdskog lovačkog puka. Po izbijanju glavnine puka zapadno od komunikacije Rogolje—Mliništa, 3. SS-bataljon će se prebaciti na lijevo krilo puka i pukiće u takvom rasporedu nastaviti s nadiranjem s obje strane uskotra ne šumske željeznice pruge Mliništa—Lisina u sjeverozapadnom pravcu i posjesti dominantne visove isto no od šumske željeznice pruge što vodi od Lisine kroz Vlahovu šumu, prema željeznoj stanici u rejonu Vučje poljane.

Prva motorizovana pionirska četa (bez jednog voda) imala je zadatak da, pod zaštitom 3. SS-bataljona, o istu komunikaciju Rogolje—Mliništa od mina i dovede je u ispravno stanje, i da nakon toga preuzme obezbjeđenje povratka motornih vozila 3. SS-bataljona u Mrkonji-Grad, gdje se četa stavlja na raspolaganje Štabu divizije.

5. — 105. SS-izviđački bataljon 21. SS-oklopne grenadirske divizije, ojačan izviđačkim bataljonom 369. pješadijske divizije i jednom SS-oklopnom četom, dobio je zadatak da pređe u nastupanje iz Livna s dvije grupe:

a) 105. SS-izviđački bataljon, ojačan SS-oklopnom četom (ukupno oko 450 ljudi), komunikacijom Livno—Priluka—Celebi prema Bosanskom Grahovu, sa zadatkom da razbije jedinice NOVJ na tom pravcu, zauzme magazine i skladišta i, ne zadržavajući se, produži preko sela Kazanaca, Crnog Luga i Bosanskog Grahova prema Drvaru i spriječi jedinice i štabove NOVJ da odstupe iz Drvara u tom pravcu.

b) Izviđački bataljon 369. pješadijske divizije (ukupno oko 300 ljudi), preko Priluke prema Glamoču, sa zadatkom da izviđački Glamočki polje i kontroliše kretanje jedinica i štabova NOVJ, koji bi odstupili od Drvara u jugoistočnom pravcu i obezbjeđuje grad Livno s neposrednom okolinom.⁴⁸

Radi uvanja priprema operacije u tajnosti, prvog dana operacije pridodate su pojedinim borbenim grupama samo manje grupe etnika kao vodiči, ali su od 26. maja angažovane i etničke snage, naročito na kninsko-grahovskom pravcu, i to: Bosanski krajiški etnički korpus s brigadama »Vojvoda Živojin Mišić«, »Zmijanac« i »Košić« (ukupno oko 2.000 ljudi); Prvi bosanski korpus »Gavrilo Princip« s Grahovskom, Šatorskom, Glamočkom i Drvarskom brigadom (ukupno oko 700 ljudi); 501. kosovski korpus Dinarske etni-

⁴⁸ NAW, T-314, Roll 563, F 688, 693—698.

7. Freiw. Geb. Division
"Prinz Eugen"
Ia Tgb. Nr. 273/44 G. Kdos.

O. U., den 23. 5. 44

Notiz 226/44 zsb.

Geheime Kommandosache!

~~GEHEIME KOMMANDOSACHE~~

~~7. Aufertigungen~~

~~7. Ausfertigung~~

37/44
Divisionssbefehl

für das Unternehmen "Kösselsprung"

(Karte 1 : 100 000)

- 1.) Feind. Starke rote Kräfte des I., V. und VIII. roten Korps halten den Raum Bihac - Zain - Kupres - Banja Luka - Prijedor besetzt. Rote Führungsstäbe, dabei Hauptstab Tito und alliierte Verbindungskommandos im Raum Petrovac - Drvar. Stab des V. Korps in Ribnik. Innerhalb des feindbesetzten Gebietes, besonders im Smetica-Struganica-Gebirge und an den waldreichen Bahnen große Versorgungslager. Eisenbahn zum Teil in Betrieb. Rote Führungsstellen durch Fernsprechnetz miteinander verbunden. Straßen und Brücken an der Peripherie des feindbesetzten Raumes vermint und z.T. zerstört. Kampfwert der roten Verbände gering.
- 2.) Gen. kdo. XV. Geb. A. K. mit starken mot-Verbanden, Teilen der 7. Geb. Div. und Fallschirmjäger-Btl., stößt in mehreren Kampfguppen konzentrisch in das Gebiet Petrovac - Drvar vor, zerschlägt die roten Kräfte und besetzt das rote Führungszentrum. Das Fallschirmjäger-Btl. hat hierbei den Auftrag, durch Absprung im Morgengrauen des x-Tages die fdl. Führungsstäbe zu zerschlagen und für längere Zeit auszuschalten.
- 3.) 7. Geb. Div. verstärkt durch Pz. Gren. Sturm-Btl./Pz. A. O. K. 2 stößt aus dem Raum Lrkongje - Grad - Jajce in allgemein westlicher Richtung vor, zerschlägt die nach Osten ausweichenden roten Kräfte und nimmt die im Smetica-Struganica-Gebiet befindlichen fdl. Versorgungslager in Besitz. Div. ist dem XV. Geb. A. K. unterstellt.
- 4.) Es versammeln und stellen sich zum Vorgehen nach West und Südwest bereit:
 - a) Geb. Jg. Regt. 13, verstärkt durch I./Geb. A. R. 7, mit I./13 hart westlich Videnac. Das Btl. verlegt am x-1 Tag im E-Marsch von Busovaca nach Turbe, um am x-1 Tag 17.00 Uhr antretend im Kw.-Marsch Videnac zu erreichen. Nach Ladung des Btl. Leer-Rückzugsweg zum zgr. Verfügung.

Faksimil' prve stranice zapovijesti 7. SS-brdske dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ za pothvat „Konjičev skok“

ke oblasti s Dinarskom brigadom i Cetinsko-civljanskim bataljonom Cetinske brigade (ukupno oko 330 ljudi) i 502. korpus Dinarske etni ke oblasti s Plavanjskom brigadom i glavnom brigade «Petar Mrkonji» (ukupno oko 430 ljudi).⁴⁹

U dokumentima Štaba 2. oklopne armije i Štaba 15. brdskog armijskog korpusa nije određeno vrijeme za koje operacija »Konji ev skok« treba da bude završena. Jedino se u operativnoj zapovijesti 7. SS-brdske dobrovolja ke divizije »Princ Eugen« predvi alo da e operacija trajati »oko tri nedjelje«. I u ratnom dnevniku 7. SS-brdskog pionirskog bataljona navodi se da je njegova 1. motorizovana eta, »po nare enju operativnog oficira divizije povu ena... u Višegrad, s nare enjem da se pripremi za tronedeljno angažovanje«. Me utim, i pored toga što se u operativnim zapovijestima Štaba armije i Štaba korpusa ne govori koliko e trajati operacija, analiza drugih dokumenata upu uje na zaklju ak da je za izvo enje te operacije predvi eno vrijeme od oko sedam dana. Tako se u zapovijesti Štaba 1. puka »Brandenburg« za u eš e u toj operaciji navodi da e operacija, vjerovatno, trajati sedam dana. I u depeši Štaba 15. brdskog korpusa Štabu 264. pješadijske divizije od 22. maja, kojom se divizija obavještava da e 1. puk »Brandenburg« biti izvu en s njenog operacijskog područja, govori se o njegovom angažovanju »u višednevnom pothvatu«. Iz operativnog plana Štaba 2. oklopne armije i Štaba 15. brdskog korpusa za tu operaciju vidi se da su borbene grupe trebalo da izvrše dobivene zadatke u roku od nekoliko dana. Štab 7. SS-brdske dobrovolja ke divizije »Princ Eugen«, na primjer, naredio je 13. SS-brdskom lova kom puku da postavljene zadatke izvrši u tri etape, za koje se, po pravilu, predvi ao po jedan dan.⁵⁰

Štab 2. oklopne armije je neposredno rukovo enje operacijom povjerio Štabu 15. brdskog korpusa, ali je zadržao za sebe razradu plana upotrebe 500. SS-padobransko-lova kog bataljona, a Štab korpusa je samo upoznao s na inom angažovanja padobransko-jedrili arskih borbenih grupa. Nare enje Komandi vazduhoplovstva u Hrvatskoj za upotrebu avijacije u operaciji »Konji ev skok« izdala je Vazduhoplovna komanda Jugoistok.

Jedinice iz sastava 5. SS-brdskog korpusa (7. SS-brdska dobrovolja ka divizija »Princ Eugen«, s pot injenim Oklopnim jurišnim bataljonom 2. oklopne armije, 105. SS-izvi a ki bataljon, 369. izvi a ki bataljon) bile su takti ki pot injene štabu 15. brdskog korpusa tek na dan po etka operacije — 25. maja u pet sati ujutro.

Vrijeme po etka operacije zavisilo je isklju ivo od meteoroloških uslova, koji su dozvoljavali upotrebu avijacije. Stoga je Štab 2. oklopne armije 20. maja, dostavljaju i Štabu 15. brdskog korpusa

⁴⁹ VII, Arhiv NOR-a, k. 19. br. reg. 2—3, 26—3, 35—3, 41—4; k. 845, br. reg. 20—6/1; k. 460 B, br. reg. 7/1—18; k. 460 C, br. reg. 1/1—26; k. 371, *x. reg. 12/1—6; k. 1628, br. reg. 37/1—5; H-V-569, 623 i 595.

⁵⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 431-^43, 678.

primjedbe na njegov prijedlog operativnog plana, odredio da se operacija orijentaciono po ete 25. maja 1944. Bilo je dogovoreno da Štab 2. oklopne armije, na osnovi meteoroloških izvještaja, dan ranije javi »X-dan« štabovima 15. brdskog i 5. SS-brdskog korpusa, Vazduhoplovnoj komandi Jugoistoka i Komandi vazduhoplovstva u Hrvatskoj lozinkom »Dogovor-datum...« (»Chefbesprechung 25. 5!«), s tim da navedeni štabovi lozinku najhitnije prosljede odgovaraju im borbenim grupama i sastavima, koje su morale biti spremne da najavljenog datuma u 05,00 sati pre u nastupanje. Ali, ni to još nije zna ilo da se operacija bezuvjetno i po ete nare enoga dana, jer su se u toku no i vremenske prilike mogle izmijeniti i onemogu iti uzletanje aviona i jedrilica i prebacivanje 500. SS-padobransko-lova kog bataljona na cilj. Stoga je bilo predvi eno da Štab 15. brdskog korpusa izda kona no nare enje borbenim grupama za nastupanje lozinkom »Bliher« (»Blücher«) tek »X-dana«, nakon što ga Komanda vazduhoplovstva u Hrvatskoj obavijesti da je prebacivanje 500. SS-padobransko-lova kog bataljona na cilj potpuno obezbije eno. Ali i po izdavanju te lozinke trupama, bila je dozvoljena mogućnost da nare enje za nastupanje ipak bude povučeno novom lozinkom »Zakašnjenje voza« (»Zugverspätung«).

Štab 15. brdskog korpusa je izdao posebnu naredbu o organizaciji službe veza, izri ito podvla e i da, pored korpusnog bataljona za vezu, koji je bio odgovoran za organizaciju te službe, svaka jedinica treba da angažuje i sva svoja sredstva veze, a po potrebi i teritorijalne jedinice službe veze.

Štab 15. brdskog korpusa je bio obavezan da izvještava Štab armije svakog dana u 10,00, 14,00, 18,00 i 22,00 sati. Me utim, zbog zakašnjanja izvještaja pot injenih borbenih grupa, on se ne e pridržavati tih termina, nego se izvještavati Štab armije prvom slobodnom vezom o svim promjenama. Sli no se postupati i njegove pot injene jedinice. Štabu 500. SS-padobransko-lova kog bataljona je nare eno da svaka dva sata izvještava Štab armije i Štab korpusa o vlastitom položaju i namjerama i o položaju jedinica NOVJ, a ostalim jedinicama da izvještavaju Štab korpusa svaka etiri sata o situaciji, po ev od 00,00 sati pa nadalje. Dnevni izvještaj s pregledom operacije u toku dana, uz podatke o vlastitim gubicima i o gubicima NOVJ i o plijenu, trebalo je dostavljati u 24,00 sati. Divizijske borbene grupe su imale nare enje da štabove divizija izvještavaju svaka etiri sata, a dnevne izvještaje da dostavljaju svakog dana do 21,00 sati. O eventualnom zarobljavanju pripadnika saveznih vojnih misija pri Vrhovnom štabu NOV i POJ trebalo je izvjestiti odmah. ete izvještavaju štabove bataljona svakog sata.

Pripreme za snabdijevanje jedinica odre enih za tu operaciju po ele su 15. maja. Izuzev 500. SS-padobransko-lova kog bataljona, svim jedinicama je nare eno da ponesu sa sobom jedan borbeni komplet municije, a intendantura je dobila zadatak da obezbijedi hranu za pet dana. Prvo slijede e snabdijevanje jedinica predvi eno je

preko korpusne intendature pet dana po otpo injanju operacije. Korpusna intendantska služba je u tu svrhu imala da obezbijedi dotur potrebnih koli ina namirnica, municije i druge opreme u Bosanski Petrovac — glavnu bazu za snabdijevanje jedinica u daljem toku operacije. Kako su Nijemci znali da je Bosanski Petrovac u izvjesnom smislu baza za snabdijevanje jedinica NOVJ na tom području, nadali su se da će zaplijeniti veće količine namirnica, opreme i municije i na licu mjesta organizovati vlastitu službu snabdijevanja. Zato je i bilo naređeno da se zaplijenjena skladišta NOVJ na operacijskom području evakuiraju u Bosanski Petrovac, a kasnije iz Bosanskog Petrovca u Bihać.

Da bi se pripreme operacije sprovele u tajnosti i postiglo iznenađenje, Štab 2. oklopne armije preduzeo je niz mjera, a unajmu i da će uspjeh operacije zavistiti »prije svega od potpunog iznenađenja protivnika«. Stoga su štabovi jedinica angažovanih u operaciji upoznati s njenim planom tek 21. maja i narednih dana.

Svi dokumenti — zapovijesti, dopisi, radiogrami, telegrami itd. — koji su se odnosili na operaciju »Konji ev skok« u fazi njenog pripremanja od 17. do 25. maja, nosili su oznaku »tajni komandni predmet, za namjenu« (Geheime Kommandosache Chefsache), što je bio najviši stepen tajnosti u njemačkoj armiji. Dokumente tog stepena tajnosti mogao je prenositi jedino oficir, a predmet je mogao obrađivati isključivo namjenski štab.

Preduzete mjere imale su za posljedicu da se u okviru njemačkih jedinica stvarno sačuvala tajnost pripremane operacije. U ratnom dnevniku 15. brdskog korpusa mjere sprovedene 24. maja očišćene su ovim riječima: »Koncentracija i pripreme za 'Rösselsprung' završene. Uspjelo se sačuvali potpunu tajnost pothvata i namjeru prebacivanja isturenog komandnog mjesta čak i unutar komandnog dijela štaba.«

Njemačko komandovanje je; istovremeno preduzelo i niz mjera radi dezinformisanja izvišćih i obavještajne službe NOVJ. Naređeno je da se u njemačkim jedinicama isto namjerno iskrivljavalo, kako bi Vrhovni štab NOVJ, u slučaju da njegova obavještajna služba dođe do njih, bio obmanut. Na toj liniji Štab 15. brdskog korpusa je u avizo zapovijesti Stabu 1. puka »Brandenburg« saopćio da će »24. maja naveče vjerovatno biti stavljen na raspolaganje 5. SS-brdskom korpusu za višednevnu akciju u prostoru Imotskoga«.

Da izvlasti jedinica 384. puka 373. pješadijske divizije s komunikacije Bihać—Lapac—Knin i njihova koncentracija u rejonu Srbane bi privukla pažnju obavještajne službe NOVJ, proturena je dezinformacija da se odsjek 373. pješadijske divizije pomjera još više na jug. Da bi tu dezinformaciju potkrijepio i otklonio svaku pomisao o mogućnosti napada na pravcu Srb, Trubar, Štab 15. brdskog korpusa je 19. maja naredio 373. diviziji da 23. i 24. maja izvršiti izvišćenje prostora Srb, Graac, Suševci i (operacija »Schlagschatten« — »Oštra sjenka«), a 25. maja prostora Srb, Lapac, Bruv-

no (operacija »Keilerei« — »Batinanje«); dakle, da pukovsku grupu predvi enu za operaciju »Konji ev skok« angažuje u operacijama u suprotnom smjeru od Drvara, na prostoru zapadno od komunikacije Lapac—Knin. Iz istih razloga je Štab 2. oklopne armije naredio Štabu 15. brdskog korpusa da 92. motorizovani puk, kao i ostale jedinice predvi ene za operaciju »Konji ev skok« na pravcima Biha , Bosanski Petrovac i Bosanska Krupa, Vrto e, angažuje s linije Biha —Bosanska Krupa u kordunsko-banijskoj operaciji (operacija »Schach« — »Sah«), dakle, opet u suprotnom smjeru od stvarno predvi enih napadnih pravaca.

U armijskim dopunama i primjedbama na operativni plan operacije što ga je izradio Štab 15. brdskog korpusa naglašeno je:

»Komandanti borbenih grupa moraju biti svjesni zna aja operacije, da bi mogli zahtijevati odgovaraju e maksimalno zalaganje svakog vojnika. Samo se tada može o ekivati uspjeh. U tom duhu moraju se formulisati i nare enja borbenim grupama.«⁵¹

Štab 15. brdskog korpusa je saop io pot injenim jedinicama, pored ostalog, da snage NOVJ na drvarskom operacijskom prostoru imaju oko 12.000 vojnika, da su naoružane i teškim oružjem, artiljerijom i protivtenkovskim topovima, da imaju nekoliko oklopnih kola i da se o ekuje snažan otpor 1. i 6. proleterske divizije. Štabovi divizija su još opširnije informisali o tome svoje pot injene jedinice. Osim toga, jedinice su obaviještene da su ceste koje vode na partizansku teritoriju minirane i zaprije ene, a mostovi uglavnom porušeni. Komande nižih jedinica su poznate i s rasporedom pojedinih brigada NOVJ i utvr enim položajima na svojim napadnim pravcima. Kopnenim jedinicama je obe ana efikasna podrška vlastitog vazduhoplovstva, ali su upozorene, zajedno s vazduhoplovnim sastavima, da »treba stalno ra unati sa snažnim angažovanjem savezni ke avijacije«.

Štab 2. oklopne armije je 24. maja u 18,50 sati poslao teleprinterom Štabu 5. SS i Štabu 15. brdskog korpusa i Vazduhoplovnoj komandi Jugoistoka lozinku »Dogovor 25. 5.«. To je zna ilo da operacija »Konji ev skok«, u slu aju povoljnih vremenskih uslova za prebacivanje i desant 500. SS-padobransko-lova kog bataljona, po inje 25. maja 1944. u 05,00 sati. Štab 15. brdskog korpusa je primljenu zapovijest istog dana proslijedio radiogramima lozinkom »Dogovor po svoj prilici 25. 5.« (»Chefbesprechung voraussichtlich 25. 5.«) 1. puku »Brandenburg« u 20,20 sati, Štabu 373. pješadijske divizije u 20,55 sati i 92. motorizovanom grenadirskom puku u 21,05_ sati.

Štab 5. SS-brdskog korpusa je prenio avizo nare enje Štabu 7. SS-brdske dobrovolja ke divizije »Princ Eugen« i Štabu 105. SS-

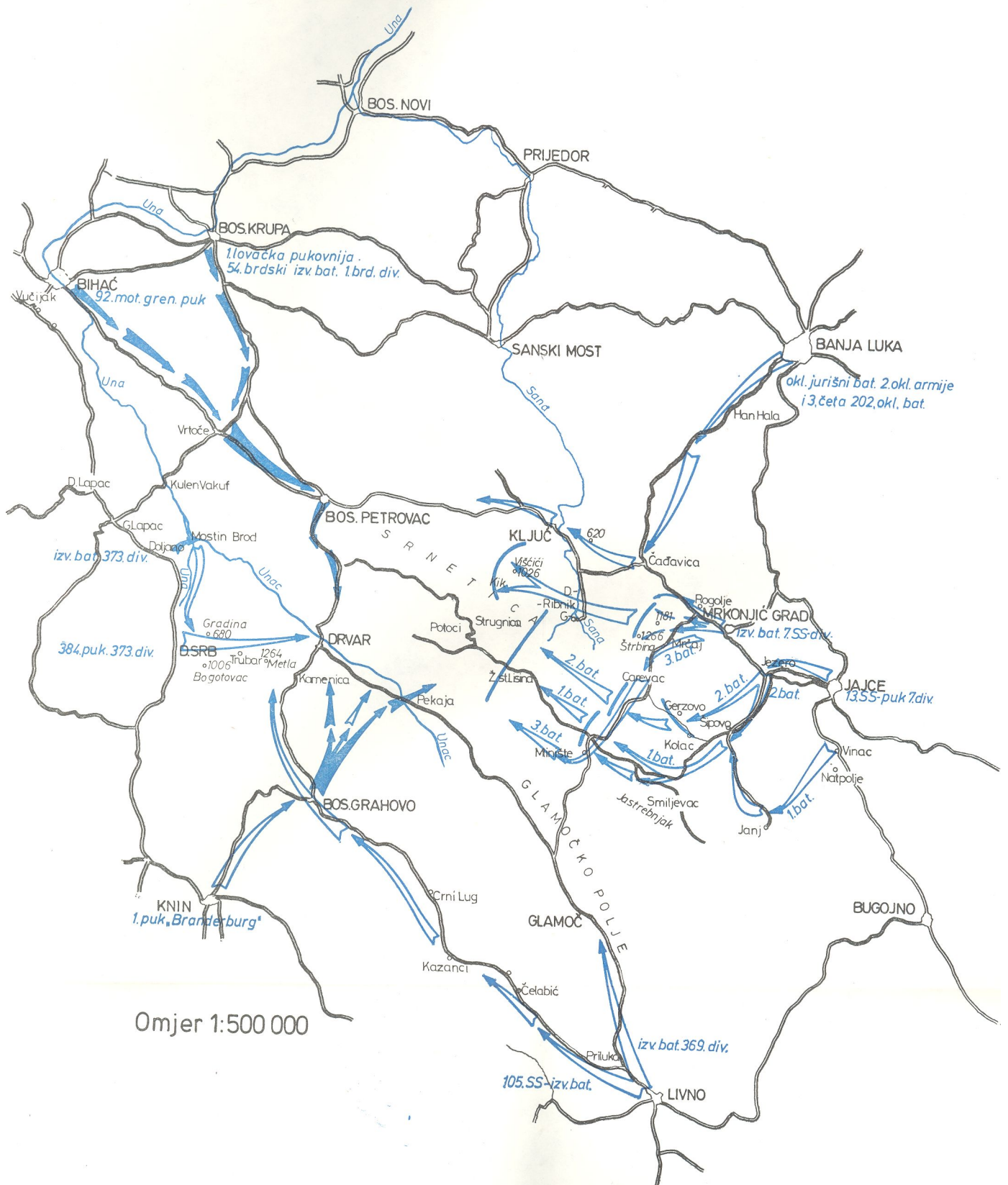
⁵¹ NAW, T-314, Roll 563, F 711—713.

-izvi a kog bataljona. Radi provjere da li su ti štabovi primili avizo nare enje za operaciju »Konji ev skok«, Štab 15. brdskog korpusa se u 22,00 sati obratio Štabu 2. oklopne armije i dobio potvrđan odgovor. Nare enje nije prenijeto jedino Oklopnom grenadirskom jurišnom bataljonu 2. oklopne armije, što je bila dužnost Štaba 7. SS-brdske dobrovolja ke divizije »Princ Eugen«. Zbog toga je Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu 25. maja u 02,55 sati obavijestio Štab 15. brdskog korpusa da nije primio lozinku za »X-dan«. Ta je depeša stigla Štabu korpusa tek 25. maja u 10,47 sati te je Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu ostao bez avizo zapovijesti i bez zapovijesti za nastupanje.

Kako se u njema koj vojnoj terminologiji pod lozinkom »Bliher« (»Blücher«) podrazumijevalo i nare enje da zadatak treba izvršiti »zalažu i se do posljednjeg daha vojnika i konja« (»Unter Einsatz des letzten Hauch von Mann und Pferd«), Štab 15. brdskog korpusa je izabrao tu lozinku kao zapovijest svim borbenim grupama da 25. maja u 05,00 sati pre u u nastupanje. Isturenom komandnom mjestu u selu Vu ijaku kod Biha a, Štab 15. brdskog korpusa je prenio spomenutu lozinku 24. maja u 23,00 sati, a u 23,55 sati obavijestio je o tome i Štab 2. oklopne armije, zamolivši ga da lozinku »Bliher — 25. 5.« prenese i Štabu 5. SS-brdskog korpusa. Istovremeno su preduzete i mjere da se lozinka »Bliher — 25. 5.« najhitnije prenese svim operativnim grupama, što je 24. maja u toku no i, izme u 22,55 i 23,40 sati, i u injeno.

PLAN DEJSTVA NJEMAČKIH KOPNENIH SNAGA

Skica br.2

RASPORED I ZADACI JEDINICA NOV I POJ

(Skica br. 3)

Na teritoriji na kojoj je njemačka komanda planirala izvođenje operacije »Konji ev skok« od operativnih jedinica NOVJ nalazili su se 1. proleterski korpus i dijelovi 5. i 8. korpusa.

Polazeći od pretpostavke da će se neprijatelj, u slučaju napada na slobodnu teritoriju sjačima snagama, uglavnom orijentisati na brzo prodiranje komunikacijama, Vrhovni štab je snage 1. proleterskog i dijelove 5. udarnog korpusa rasporedio tako da zatvaraju pravce prema Drvaru.

Prvi proleterski korpus (1. i 6. proleterska divizija) zatvarao je pravce od Mrkonji-Grada, Jajca, Livna i Srba prema Drvaru, a djelomično, u sadržajstvu s 5. korpusom, i pravac od Banjaluke prema Ravici.

Štab 1. proleterskog korpusa sa štabnom četom i dva topa kalibra 65 mm korpusne artiljerije — ukupno 214 ljudi sa 138 pušaka, 16 automata i 5 puškomitraljeza,⁵² nalazio se u Mokronogama u zaseoku Bajići; dijelovi nekih prištapskih jedinica i školski kursovi u Drvaru, Bosanskom Petrovcu i njihovoj bližoj okolini; korpusna bolnica u Ataševcu; korpusna artiljerija pridata 3. krajiškoj proleterskoj brigadi nalazila se između Glamoča i Korićane u rejonu Rudina.

Prva proleterska divizija, sastava: 1, 3. i 13. proleterska brigada, prateća četa, četa za vezu, inženjerska četa, brdska baterija, intendanтура, sanitet s dvije kirurške ekipe i bolnica — ukupno 5.216 ljudi, 860 konja, 3.298 pušaka, 250 automata, 244 puškomitraljeza, 47 lakih i 34 teška mitraljeza, 30 minobacača, 8 protutenkovskih pušaka, 2 protivtenkovska i 2 brdska topa, imala je zadatak da glavnim snagama zatvara pravce koji s istoka i jugoistoka vode prema Mliništimu, a pomoćnim da zatvara pravac od Mrkonji-Grada prema Ravici i da istovremeno djeluje na manje neprijateljske posade, uporišta i neprijateljev saobraćaj između Jezera, Jajca i

⁵² Brojno stanje ljudstva, naoružanja i stoke u 1. proleterskom korpusu na dan 1. maja 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 15, reg. br. 8—2.

Mrkonji -Grada, a s diverzantskim i manjim odjeljenjima i na komunikaciji Donji Vakuf — Jajce.⁵³

U prvoj polovini maja jedinice divizije su zarušile, zaprije ile i onesposobile za saobraćaj, a istovremeno i minirale, komunikacije Jezero—Šipovo, Rogolje—Proti i—Mliništa, Rogolje— a avica i komunikaciju Livno—Kori na—Glamo.⁵⁴

Štab 1. proleterske divizije nalazio se u Pecki, u zaseoku Zdrnje.

Prva proleterska brigada⁵⁵ osvanula je 25. maja s jednim bataljonom zapadno, a s pet bataljona isto no od komunikacije Mliništa—Štrbina, sa zadatkom da zatvara pravce prema Mliništima. Njene isturene jedinice bile su na položajima Me ugorje—k. 1103—Bešnjevo (1. bataljon), Stražbenica—Šipovo—Sari i (6. bataljon).⁵⁶

*Trinaesta proleterska brigada »Rade Kon ar«*⁵⁷ imala je zadatak da s tri bataljona zatvara pravac Rogolje, Mliništa, a s dva, u sadjeystvu s jedinicama 13. krajiške brigade, pravce od Mrkonji -Grada i Banjaluke prema a avici. Dijelovi brigade su posjeli položaje na liniji Orlovac—Orahovljani—Graci •— trig. 1181 — trig. 1259 — Poljane.⁵⁸

Tre a krajiška proleterska brigada zatvarala je pravac od Livna prema Glamo u dijelovima isturenim prema Livnu i Šujici (1. bataljon) i na liniji: Brina (k. 936), Kamenica (5. bataljon), Kori na (bataljon »Mateoti«), Ljubun i —Zirovi (3. bataljon).⁵⁹

⁵³ Nare enje Štaba 1. proleterske divizije štabovima 1. i 13. proleterske brigade i Štabu divizijske brdske artiljerije od 7. maja 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 712, br. reg. 23/1.

⁵⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 27/213-1 i k. 712, br. reg. 25/1.

⁵⁵ Prva proleterska brigada sastava: šest pješadijskih bataljona, eta za vezu, protivtenkovska eta, intendantura i sanitet — ukupno 1.739 ljudi, 343 konja, 1.077 pušaka, 95 puškomitraljeza, 25 lakih i 19 teških mitraljeza, 7 minobaca a, 4 protivtenkovske puške i 2 protivtenkovska topa. VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 6—1/13; k. 713 A, br. reg. 7—13; k. 707, br. reg. 3/2—3; Arhiv CK SKJ broj 4100.

⁵⁶ Prva proleterska brigada nije imala 5. bataljon. Batalion „Garibaldi“ nije nosio brojnu oznaku. Peti (šumadijski) bataljon 1. proleterske brigade izginuo je 1942. godine u borbi protiv Nijemaca kod Pjenovca. Tada su poginuli komandant bataljona Milan Ili i a i politiki komesar bataljona Dragan Pavlovi Dragan e sa 60 boraca. Zbog uspomene i pošte prema palim drugovima 1. proleterska brigada je bila bez 5. bataljona sve do povratka u Srbiju, kada je, odlukom Vrhovnog štaba, 29. oktobra 1944, ponovo formiran 5. šumadijski bataljon.

⁵⁷ Trinaesta proleterska brigada „Rade Kon ar“ sastava: pet pješadijskih bataljona, prate a eta, eta za vezu, protivtenkovsko odeljenje intendantura, sanitet, ambulanta — ukupno oko 1.300 ljudi, 60 puškomitraljeza, desetak teških mitraljeza i 10 minobaca a. VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 3/2, 8/8, 11/10, 7/3, i 1/11; Arhiv CK SKJ broj 6340 i 6348.

⁵⁸ VII, Arhiv NOR-a k. 458, br. reg. 1/2; k. 729 A, br. reg. 1—17; k. 727, br. reg. 24/11 i 7/3; k. 712, br. reg. 25/1.

⁵⁹ Tre a krajiška proleterska brigada sastava: šest pješadijskih bataljona, eta za vezu, tehni ka eta, vod topova, intendantura, sanitet — ukupno 1.641 ovjek, 235 konja, 798 pušaka, 77 automata, 87 puškomitraljeza, 21 laki i 1 teški mitraljez, 13 minobaca a, 4 protivtenkovske puške, 1 protivten-

Sesta proleterska divizija »Nikola Tesla«, sastava 1, 2. i 3. li - ka proleterska brigada, štabna eta, eta za vezu, inženjerijska eta, brdska baterija, intendantura, sanitet s jednom kirurškom ekipom i kulturna ekipa — ukupno 3.677 ljudi, 331 konj, 2.403 pušaka, 131 automat, 241 puškomitraljez, 10 lakih i 34 teška mitraljeza, 46 minobaca a, 10 protivtenkovskih pušaka, 1 protivtenkovski top, 1 protivtenkovski baca i 2 brdska topa,⁶⁰ nalazila se isto no od komunikacije Biha —Lapac—Knin, sa zadatkom da zatvara pravac od Srba prema Drvaru i djeluje na neprijateljska uporišta duž ove komunikacije i na neprijateljev saobraćaj.

Štab 6. li ke proleterske divizije »Nikola Tesla« nalazio se na Kamenici, kod Drvara.

Prva li ka proleterska brigada bila je na prostoru Krško Brdo, Ograje, Martin Brod, Boboljuske, orijentisana prema komunikaciji Lapac—Biha, sa zadatkom da u slučaju prodora neprijatelja pravcem Srb, Trubar, Drvar djeluje na njegov lijevi bok.

Druga li ka proleterska brigada zatvarala je pravac od Srba preko Trubarja prema Drvaru i 25. maja osvanula je na položajima Gologlav (k. 1010)—Bogutovac (trig. 1006)—želj. st. Trubar (1. bataljon), Gradina (4. bataljon).

Treća li ka proleterska brigada nalazila se na prostoru Resanovci, Trubar, Bobara, odakle je, u saradnji s jedinicama 1. li ke proleterske brigade, izvodila i napade na neprijateljska uporišta na komunikaciji Biha —Lapac. Neposredno poslije jedne takve akcije brigada se 25. maja ujutro našla u rejonima Vagan, Resanovci, Podvujak i Trubar.⁶¹

Od jedinica 5. *udarnog korpusa* (4, 10, 11. i 39. divizija, Livanjsko-duvanjski, Glamočki i Drvarsko-petrovački NOP odred i prištapske i pozadinske jedinice i ustanove) na teritoriji zahvaćenoj operacijom »Konjičev skok« nalazila su se sva tri odreda, glavnina 4. i dijelovi 39. divizije. Na osnovi prikupljenih podataka, Štab korpusa je došao do zaključka da neprijatelj namjerava da preduzme ofanzivna dejstva iz Bihaća i Bosanske Krupe prema Bosanskom Petrovcu, te je 17. maja naredio 4. i 39. diviziji da zatvore pravce od Banjaluke, Prijedora, Bosanskog Novog, Bosanske Krupe i Bihaća prema oslobođenoj teritoriji.⁶²

Štab 5. *udarnog korpusa* s pratećim bataljonom i drugim prištapskim i pozadinskim jedinicama i ustanovama (517 ljudi, 21

kovski top i 1 protivtenkovski baca). Raspored i zadaci jedinica 3. (krajisčke) proleterske brigade rekonstruisani su na osnovu kazivanja pripadnika brigade i njihovih bilježaka i dnevnika.

⁶⁰ Arhiv CK SKJ, broj 6220; VII, Arhiv NOR-a, k. 15, br. reg. 8—2; k. 797, br. reg. 14—2.

⁶¹ Prva, 2. i 3. li ka proleterska brigada imale su po četiri pješadijska bataljona, prištapske i pozadinske jedinice. Prva brigada je imala ukupno oko 1.000 ljudi a 2. i 3. brigada oko 1.100 ljudi. Pored toga 2. brigada je ojačana baterijom divizijske artiljerije. Ratni dnevnik 6. proleterske divizije. VII, Arhiv NOR-a, k. 797, br. reg. 14—2.

⁶² VII, Arhiv NOR-a, k. 15, br. reg. 8—1 i 9—2.

konj, 344 puške, 52 automata, 14 puškomitraljeza, 6 protivavionskih mitraljeza) nalazio se u Ribniku. Korpusni 1. i 2. artiljerijski divizion (241 ovjek, 60 konja, 101 puška, 4 automata, 1 puškomitraljez, 5 brdskih i 4 protivtenkovska topa) bili su pridati jedinicama korpusa.⁶³

Od jedinica 4. *krajiške divizije*, sastava: 6, 8. i 11. krajiška brigada, Podgrme ki, Kozarski, Gradiško-lijevanski i Timarski NOP odred, u operaciji su u estvovala 6. i 8. krajiška brigada.

Šesta krajiška brigada zatvarala je pravac Bihać, Vrtoče, Bosanski Petrovac i 25. maja njene isturene jedinice su bile na liniji Ripa ki klanac (k. 488)—Praškijak (1. bataljon) — Kraljuša (k. 754) — Turski kozjan (k. 920)—Grabež (3. bataljon) i u rejonu Lipa i Prkosi (4. bataljon).⁶⁴

U slučaju da brigada pod pritiskom jačeg neprijatelja bude prinuđena na odstupanje, predviđeno je da se povlači prema Bosanskom Petrovcu i u sadržajstvu s Drvarsko-petrovačkim NOP odredom na uzastopnim položajima pruža otpor, uz istovremena aktivna djeljstva na bokove neprijateljevih prodiru ih dijelova. Po povlačenju na komunikaciju Bosanski Petrovac—Oštrelj—Drvar i Bosanski Petrovac—Bravsko, brigada je imala zadatak da organizuje upornu odbranu tih komunikacija.⁶⁵

Osma krajiška brigada zatvarala je pravac Bosanska Krupa, Krnjeuša, Vrtoče i 25. maja njene isturene jedinice su bile na liniji Mali Radi — Gudavac—Donja Suvaja (2. bataljon) i Pučnik—Gornji Petrovi i (3. bataljon).⁶⁶

Od jedinica 39. *krajiške divizije*, sastava: 13, 15. i 16. krajiška brigada, Zmijanjski, Mrkonji ko-pljevski i Banjaluka ki NOP odred, na teritoriji zahvaćenoj operacijom »Konji ev skok« nalazila se 13. krajiška brigada i Mrkonji ko-pljevski NOP odred.

Trinaesta krajiška brigada zatvarala je pravac Banjaluka, Ravica. Poslije noćnog napada 23/24. maja na uporišta neprijatelja u Karanovcu i Rekačicama, brigada se 25. maja ujutro našla u rejonima Pejakovi i, Moconji (1. bataljon), Stankovi i, Topić i, Grujić i i (2. bataljon), Stojčić i, Trebovci (4. bataljon), a 3. bataljon se odranije nalazio na području Sitnice, sa zadatkom da, u slučaju

⁶³ VII, Arhiv NOR-a, k. 458 A, br. reg. 37/4—6, 8/1—6, 7/1—5, 38/1—5 i 20/1—5.

⁶⁴ Šesta krajiška brigada sastava: četiri pješadijska bataljona, tehnička eta, vod za vezu, intendantura i ambulanta — ukupno 1.204 ovjeka, 128 konja, 871 puška, 25 automata, 56 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 4 protivtenkovske puške, 1 protivtenkovski top i 8 minobaca a. VII, Arhiv NOR-a, k. 770, reg. br. 32/1, 33/1, 36/1 i 39/1.

⁶⁵ VII, Arhiv NOR-a, k. 767, br. reg. 45/2.

⁶⁶ Osma krajiška brigada sastava: četiri pješadijska bataljona, vod za vezu, tehnička eta, intendantura, ambulanta — ukupno 1.042 ovjeka, 105 konja, 639 pušaka, 29 automata, 54 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 10 minobaca a. 3 protivtenkovske puške, 1 pješadijski top i 2 protivtenkovska topa. VII, Arhiv NOR-a, k. 767, br. reg. 45/2; k. 768, br. reg. 41—1; k. 769, br. reg. 43—1; k. 771, br. reg. 5/2 i 30/1; k. 775, br. reg. 34—2 i 35—2.

napada neprijatelja na pravcu Mrkonji -Grad, a avica, sadjejtstvu je s 13. proleterskom brigadom i 25. maja je bio u rejonu Kuk, Dolovi.⁶⁷

Mrkonji ko-pljevski NOP odred djelstvovao je južno od Mrkonji -Grada.⁶⁸

Iz sastava 10. krajiške divizije na teritoriji zahva enoj operacijom »Konji ev skok« nalazio se *Janjski NOP odred*, sastava tri ete s prosje no po 50 ljudi, koji je djelstvovao iz rejona Gorice, Orahovice i Natpolja i izvi ao prema Jezeru, Jajcu i Vrbasu.⁶⁹

Glamo ki NOP odred, neposredno pot injen Štabu 5. korpusa, nalazio se na obezbje enju aerodroma 2. vazduhoplovne baze NOVJ u sjeverozapadnom dijelu Glamo kog polja.⁷⁰

Drvarsko-petrova ki NOP odred, pot injen Štabu 5. korpusa, imao je zadatak da zatvara pomo ne pravce koji, južno od komunikacije Biha —Bosanski Petrovac, vode preko Ra i a i Doljana na tu komunikaciju u rejonu Bara uše, južno od Ripa kog klanca. U slu aju prodora neprijatelja prema Bosanskom Petrovcu odred je, u sadjejtstvu s jedinicama 6. krajiške brigade, trebalo da djelstvuje u bok neprijatelja. Dvadeset petog maja odred se nalazio na liniji Ripa ki klanac (k. 488 isklju no) — Litica — Ljeskovi klanac i dalje kosom do iznad sela Mali Ra i (Biha ki bataljon) — Doljani—Loskun (Drvarski bataljon). Petrova ki bataljon je obezbje ivao aerodrom 1. vazduhoplovne baze NOVJ na Medenom polju, kod Bosanskog Petrovca.⁷¹

Od jedinica 8. *udarnog korpusa* (sastava: 9, 19, 20. i 26. divizija, Sjevernodalmatinska, Srednjodalmatinska i Južnodalmatinska grupa NOP odreda, Grahovsko-peuljski NOP odred), osim Štaba korpusa, koji se nalazio u Ti evu, na teritoriji zahva enoj operacijom »Konji ev skok«, nalazila se glavnina 9. divizije i Grahovsko-peuljski NOP odred.

⁶⁷ Trinaesta krajiška brigada sastava: etiri pješadijska bataljona, zaštitna eta, eta za vezu, tehni ka eta, prate i vod. intendantura, radni vod, sanitet, ambulanta — ukupno 1130 ljudi, 64 nuškomitraljeza, 5 teških mitraljeza i 3 protivtenkovska topa. VII, Arhiv NOR-a, k. 458, A, br. reg. 35/1—5; k. 1265; br. reg. 5—2/1.

⁶⁸ Mrkonji ko-pljevski NOP odred sastava: tri ete, zaštitni vod, intendantura, radni vod i sanitet — ukupno 150 ljudi, 89 pušaka i 3 puškomitraljeza. VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 13—1/1; k. 1266, br. reg. 4—4.

⁶⁹ VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 5/2.

⁷⁰ Glamo ki NOP odred sastava: tri ete i prate i vod (minobaca ko i mitraljesko odjeljenje) — ukupno 170 ljudi sa 140 pušaka, 3 puškomitraljeza, 2 teška mitraljeza i 1 minobaca . VII, Arhiv NOR-a, k. 458 A, br. reg. 1/1—19, 10/1—2, 17/5, 26/1—5, 28/1—5 i 37/4—6.

⁷¹ Drvarsko-petrova ki NOP odred sastava: Petrova ki, Biha ki i Drvarski bataljon, prate a eta i intendantura — ukupno 410 ljudi, 26 konja, 320 pušaka, 16 automata, 13 rvuškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 1 minobaca i 1 protivtenkovska puška. VII, Arhiv NOR-a, k. 1628. br. reg. 18/2—2 i 19/1—2; k. 458 A, br. reg. 28/1—5.

Deveta divizija, sastava: 1. 2. i 3. dalmatinska udarna brigada,⁷² eta za vezu, izviška eta, brdska baterija, intendantura, divizijska bolnica, eta za obezbjeđenje bolnice, divizijski i korpusni vojni kurs — ukupno 1.732 ovjeka, 212 konja, 14 mula i 19 magaraca, 1.255 pušaka, 110 automata, 89 puškomitraljeza, 3 laka i 14 teških mitraljeza, 9 minobacača, 11 protivtenkovskih pušaka, 2 protivtenkovska mitraljeza, 1 protivtenkovski top i 2 brdska topa, nalazila se na komunikaciji Livno—Bosansko Grahovo i na planinskom masivu Dinare, jugoistočno od te komunikacije, a manjim dijelovima na Bukovici, između Obrovca, Ervenika i Benkovca. Divizija je imala zadatak da zatvara pravce od Livna i Knina prema Bosanskom Grahovu, sprečavajući etničke ispade na slobodnu teritoriju, evakuira ranjenike 8. korpusa preko Bukovice, Ravnih kotara i rejonu Biograd, Vodice na ostrvo Vis, prihvata u tom rejonu opremu i prebacuje ju do divizijske i korpusne intendanture.⁷³

Jedinice divizije su 25. maja bile u slijedećem rasporedu:

Štab divizije s prištapskim jedinicama i službama u Nuglašici.

Prva (3. dalmatinska) udarna brigada zatvarala je pravac preko Livanjskog polja prema Bosanskom Grahovu i pravce koji s koraucakacije Grkovci—Bosansko Grahovo vode prema Malom i Velikom Tiševu, djelstvovala na komunikaciji Knin—Srb i prebacivala ranjenike i bolesnike iz korpusne bolnice do operacijske prostorije 19. divizije (rejon Obrovac, Benkovac, selo Promina). Brigada se 25. maja zatekla u rejonima: Donje Peulje (1. bataljon), Benkovac, Bjelina (3. i 4. bataljon) i Plavno (2. bataljon).⁷⁴

Druga (4. dalmatinska) udarna brigada nalazila se na jugozapadnoj ivici Livanjskog polja, u rejonu Prolog, Rujani, orijentisana prema dolini rijeke Cetine u području Vrlike.⁷⁵

Treća (13. dalmatinska) udarna brigada bila je raspoređena istočno od komunikacije Livno—Bosansko Grahovo, sa zadatkom da zatvara pravac od Livna prema Bosanskom Grahovu. Brigada je 25. maja sa po jednim bataljonom bila u selima Kova i ima, Bastasima, Vrbici i Strupni u.⁷⁶

⁷² Naredbom broj 3 od 13. januara 1944. Štab 8. korpusa je naredio štabovima svojih divizija da brigade označavaju rednim brojevima 1, 2. i 3, ali je, po naredbu Vrhovnog štaba, tu svoju naredbu 12. jula 1944. stavio van snage i brigade 9. divizije su ponovo uzele svoje ranije nazive: 2, 4. i 13. dalmatinska brigada. Radi jasnoće u tekstu su, u zagradi, date numeracije i nazivi koje su brigade 9. divizije imale posle 12. jula 1944. VII, Arhiv NOR-a, k. 113 A, br. reg. 7—1; k. 529; br. reg. 55—10.

⁷³ VII, Arhiv NOR-a, k. 517, br. reg. 5—1/7 i 5—2/7.

⁷⁴ Prva (3. dalmatinska) brigada sastava: etiri pješadijska bataljona, prištapske i pozadinske jedinice — ukupno oko 650 ljudi. VII, Arhiv NOR-a, k. 845, br. reg. 17/8; Arhiv CK SKJ, broj 7025.

⁷⁵ Druga (4. dalmatinska) brigada sastava: etiri bataljona, eta za vezu, prateća eta, minerski vod, intendantura i previjalište — ukupno oko 500 ljudi. Arhiv CK SKJ, broj 6337.

⁷⁶ Treća (13. dalmatinska) brigada sastava: etiri pješadijska bataljona i prištapske i pozadinske jedinice — ukupno oko 700 ljudi. VII, Arhiv NOR-a, k. 847 A, br. reg. 18—1; Arhiv CK SKJ, broj 7039.

RASPORED SNAGA NOVJ NA PODRUČJU BIHAĆ-LIVNO-BANJA LUKA 25.MAJA 1944.

Skica br.3

Grahovsko-peuljski NOP odred 5. korpusa takti ki je bio pot i-njen Stabu 8. korpusa, djejtstvovao je u širem rejonu Bosanskog Grahova, zatvarao pravac Knin, Bosansko Grahovo, i protjerivao etni ke grupe koje su povremeno pokušavale da se ubace na tu teritoriju. No u 24/25. maja odred je, u sadjejtstvu s 2. bataljonom 3. li ke proleterske brigade, napao etni ka uporišta u Stralici i Golubi u, a 25. maja ujutro našao se u rejonu Jelino polje, Pe enci Stožište.⁷⁷

Vrhovni štab NOV i POJ nalazio se u Drvaru na desnoj obali Unca, u pe ini ispod brda Gradine i u ku ama ispred nje. Vrhovni komandant maršal Tito je bio u Bastasima, u pe ini u blizini Bastaškog vrela, odakle je 24. maja nave e došao u Drvar i tu ga jesutradan zatekao njema ki desant. Prate i bataljon Vrhovnog štaba, sastava: etiri ete i jedan konji ki eskadron (oko 400 ljudi s 300 pušaka, 50 automata, 30 pušokmitraljeza, 7 protivavionskih mitraljeza i 3 protivtenkovske puške), obezbje ivao je 1. etom (bez jednog odeljenja) Vrhovni štab u Drvaru, 2. etom i Konji kim eskadronom Vrhovnog komandanta u Bastasima, jednim vodom 4. ete Britansku i Ameri ku vojnu misiju u Drvar Selu, drugim vodom 4. ete Sovjetsku vojnu misiju u Podbrini; jedan vod 3. ete protivavionskih mitraljeza nalazio se na platou iznad drvvarske pe ine, u rejonu Zaseok, Gradina, a drugi u Drvaru u rejonu Šobi a glavice; jedno odjeljenje 1. ete nalazilo se na obezbje enju baraka Vrhovnog štaba na Potocima, a neki intendantski dijelovi Prate eg bataljona bili su u Bosanskom Petrovcu. S vrhovnim komandantom maršalom Titom je 24. maja u Drvar došlo nekoliko boraca Konji kog eskadrona i jedan vod 2. ete Prate eg bataljona. U Drvaru, na Tmini a Brijegu, bio je tenkovski vod 1. proleterskog korpusa (3 tenka od 9 tona, naoružana sa po jednim topom od 20 mm i dva mitraljeza »breda«, jedna tanketa od 2,5 tona s baca em plamena i jedna oklopna kola). Dva bataljona Inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba (oko 300 boraca)⁷⁸ nalazila su se u Drvaru, a dva u rejonu Bosanskog Petrovca i Potoka.

U Drvaru se nalazio ve i broj odj^jenja i ustanova Vrhovnog štaba (Odjeljenje za vezu, Ekonomsko odjeljenje, Sanitetsko, Artijerijsko, Tehni ko, Sifrantsko i Odjeljenje zaštite naroda, Viši vojni sud, Radio-telegrafski i Sifrantski kurs), zatim Centralni komitet Komunisti ke partije Jugoslavije i Centralni komitet Saveza komunisti ke omladine Jugoslavije; u Drvaru i neposrednoj okolini nalazile su se i mnoge druge ustanove (Uredništvo »Nove Jugoslavije«, Tanjug, Kazalište narodnog oslobo enja), komande (Komanda mjesta i Komanda podru ja Drvar, Ceta za skupljanje materijala koji su saveznici odbacivali avionima), partijska i skojevska ruko-

⁷⁷ *Grahovsko-peuljski NOP odred* sastiva: dva batalio^a — nk'inno 239 ljudi sa 185 pušaka, 18 automata, 5 pušokmitraljeza i 4 teška mitraljeza. VII, Arhiv NOR-a, k. 797, br. reg. 28—10; k. 517 A, br. reg. 19—4.

⁷⁸ Arhiv CK SKJ, broj 6329.

vodstva (op inski, sreski i okružni komiteti), Viši partijski kurs, ve i broj sanitetskih ustanova (bolnica, apoteka, Sanitetski kurs 1. proleterskog korpusa, bolnica i apoteka 6. proleterske divizije itd.). U Sipovljanima se nalazila Oficirska škola Vrhovnog štaba s pješadijskim (93 oficira) i intendantskim (34 oficira) kursom, Štamparija Vrhovnog štaba, Nacionalni komitet oslobo enja Jugoslavije i nekoliko lanova AVNOJ-a.

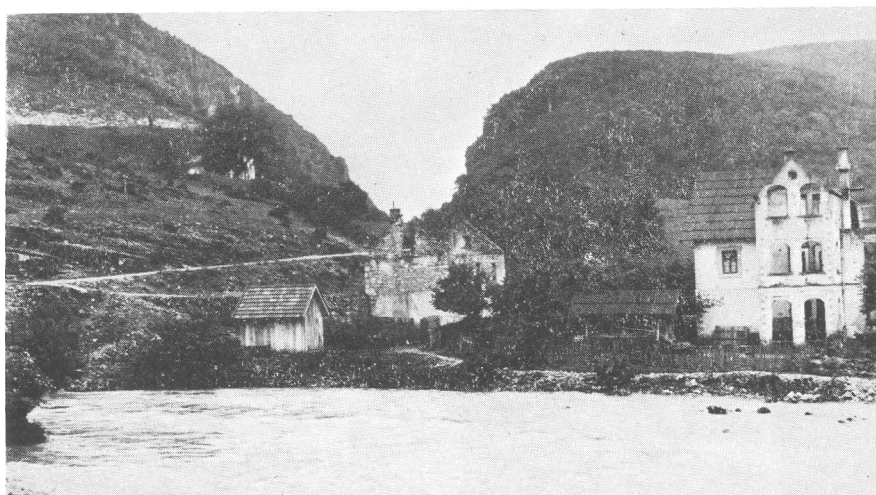
Izme u Vrhovnog štaba i štabova korpusa održavane su radio-telegrafske, telefonske i kurirske veze. Radio-telegrafske i telefonske veze održavane su i izme u štabova korpusa i divizija, te izme u štabova divizija i brigada.

Obavještenja o koncentraciji ja ih njema kih snaga na periferiji oslobo ene teritorije Bosanske krajine po ela su pristizati u Vrhovni štab NOV i POJ ve u toku marta 1944. S tim u vezi, i mogu nosti njema kog desanta na Drvar, po nare enju Vrhovnog štaba, bio je izra en i plan uzbune i odbrane Drvara u slu aju njema kog vazdušnog desanta. U Prate em bataljonu Vrhovnog štaba formirana je eta protivavionskih mitraljeza, a njegove pješadijske ete su pristupile utvr ivanju, izgradnji bunkera, rovova, strelja kih i mitraljeskih gnijezda; 22. marta Vrhovni štab je s mogu noš u desanta upoznao i Komandu Višeg kursa vojne škole pri Vrhovnom štabu i kurs je nakon toga organizovan kao bataljon s dvije ete; 2. li ka proleterska brigada je bila povu ena s komunikacije Nebljusi—Lapac i raspore ena po zaseocima oko Drvara, a 3. li ka proleterska brigada je smještena u rejon Trubara, sa zadatkom da zatvori pravac od Srba i Bosanskog Grahova prema Drvaru. U okviru tih mjera i vrhovni komandant Josip Broz Tito je premjestio svoje sjedište iz Drvara u selo Bastase; 6. aprila 3. li ka proleterska brigada je smijenila 2. brigadu u Drvaru, da bi se ova 18. i 19. aprila ponovo vratila u Drvar. Prilikom prolaska 2. li ke proleterske brigade kroz Bastase u Drvar, maršal Tito je upoznao Stab brigade da Nijemci namjeravaju spustiti u Drvar padobrance i dao mu uputstva kako treba organizovati odbranu, rasporediti brigadu i gdje postaviti mitraljeska gnijezda za borbu protiv padobranaca. Brigada je s tim zadatkom ostala u Drvaru sve do 29. aprila, kada je bila preba ena prema Srbu, na odbrambenu liniju Osredci—Dolovi—Trubar.

Njema ko prikupljanje snaga za drvarsku operaciju obavještajna služba NOV i POJ je registrovala relativno brzo, pa su u vezi s tim i poja ane mjere budnosti na pravcima koji su iz okolnih okupiranih mjesta vodili prema Drvaru. Podaci o grupisanju i namjerama neprijatelja uo i same operacije, registrovani u jedinicama i štabovima korpusa, bili su dovoljni da se, po njihovom prou avanju, izvede zaklju ak da Nijemci pripremaju s ja im snagama ofanzivnu na slobodnu teritoriju Bosanske krajine. Me utim, zbog slabe obu enosti ljudstva u rukovanju sredstvima veze, nedostatka potrebnih sredstava i slabog kvaliteta raspoloživih sredstava za vezu, priku-

Maršal Tito u društvu Stojana Pribićevića i Džona Talbota, ratnih dopisnika „Njujork Tajmsa“ i „Rojtera“ na terasi kuće u Drvarskoj pećini

Sipovljani: zgrada u kojoj je bila smještena Oficirska škola Vrhovnog štaba

Dio staze do vrela Bastašice u selu Bastasima i Bastaška pe ina u koju te Vrhovni komandant premjestio iz Drvara, zbog este pojave njema kih aviona i bombardovanja

Nastava pod vedrim nebom: slušaoci Oficirske škole u okolici Sipovljana (maj 1944)

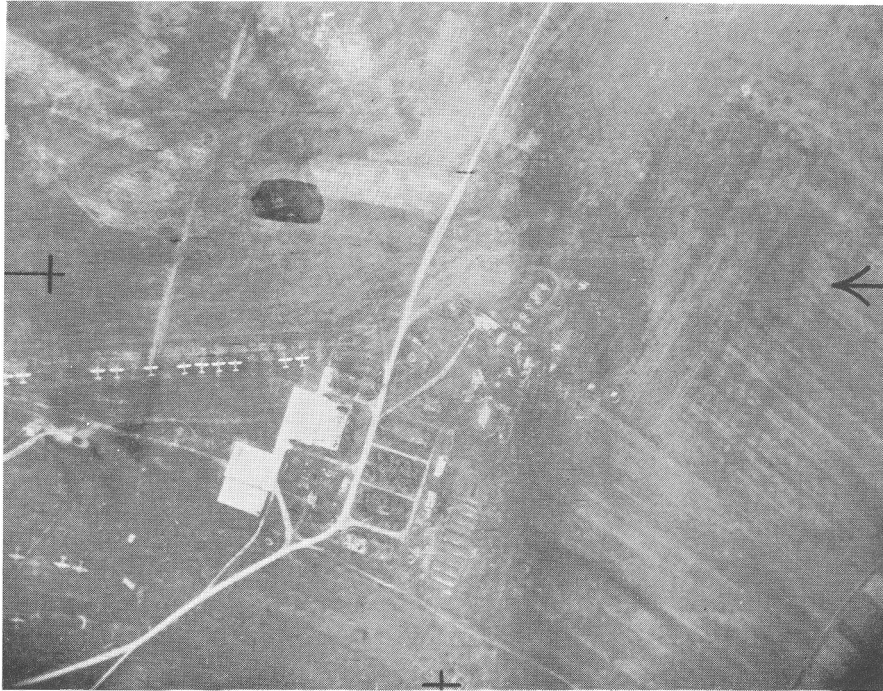
*Viša partijska škola:
kursisti na okupu pred
svojom školom*

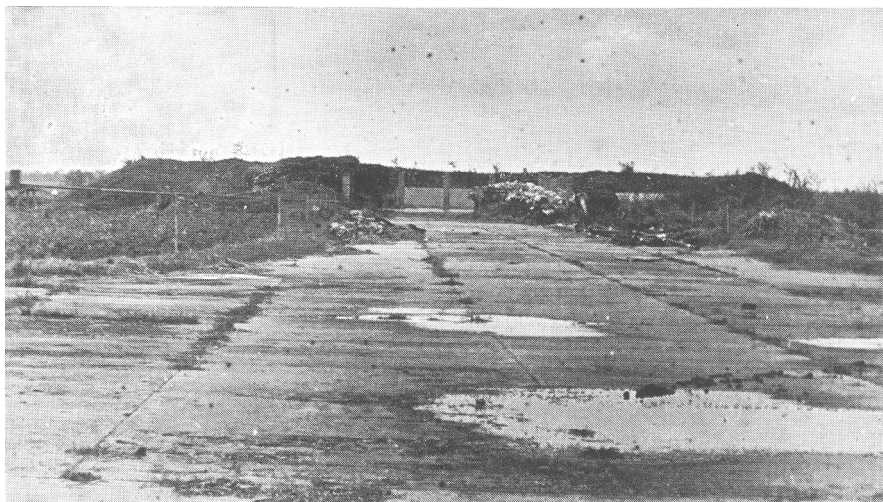
Ti evo: maja 1944. tu je bilo sedište Štaba 8. udarnog korpusa

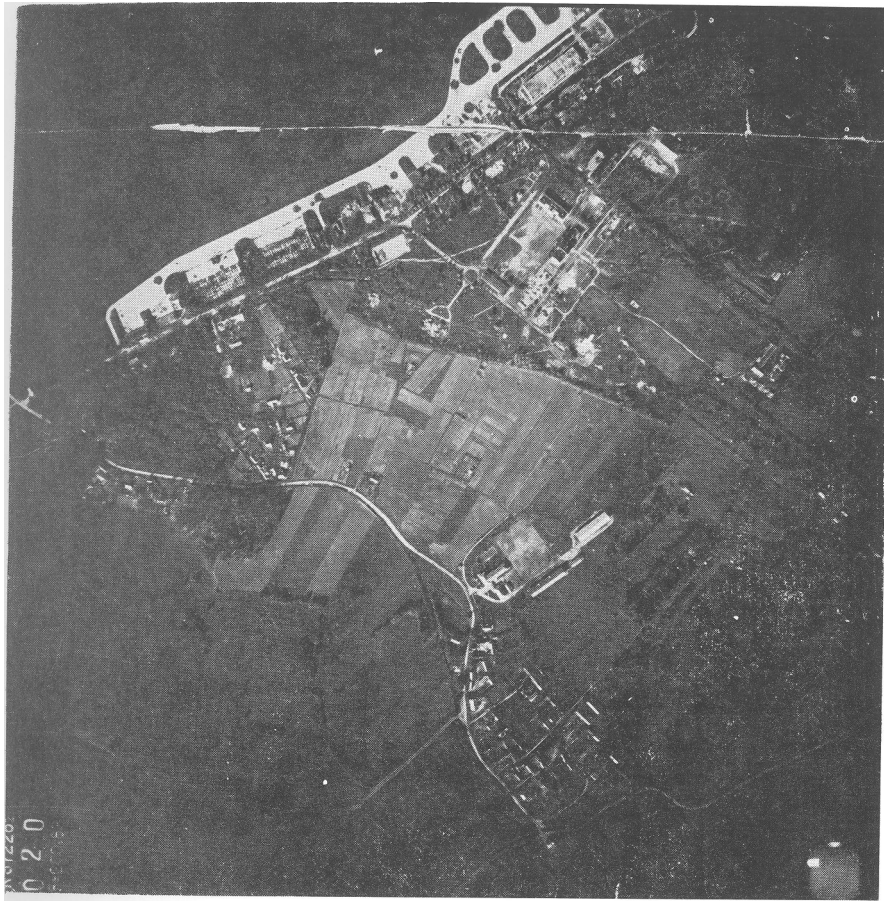
Ti evo: Stab 8. udarnog korpusa

*Aerodrom Cerklje, kod Brezica, s kojeg je na Drvar krenula 2. grupa
1. vazduhoplovnog puka*

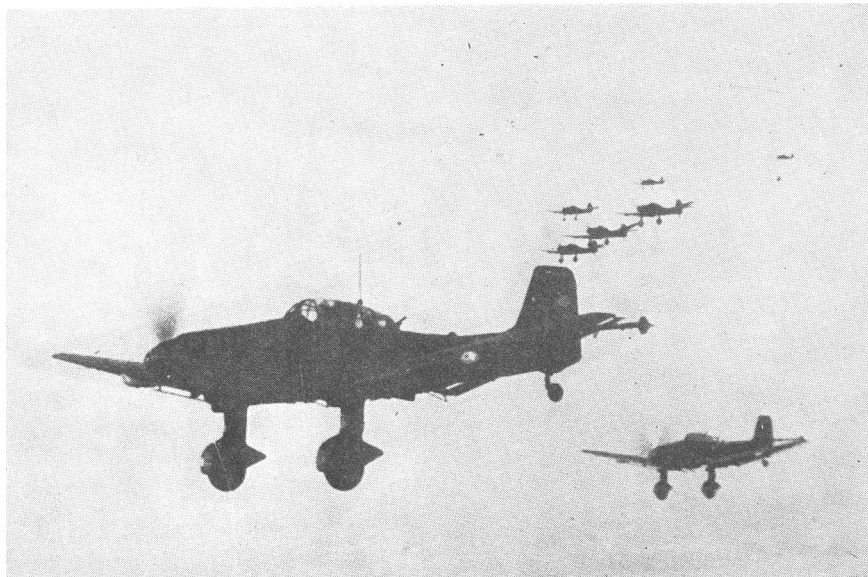
*Ostaci aerodroma u Eki, kod Zrenjanina: s njega je 2. grupa
4. vazduhoplovnog puka prebacila u Drvar Štab 500. SS-padobransko-lova kog
bataljona s 3. etom, dijelovima 2. i 4. ete i voda za vezu*

Aerodrom Lučko s njega je 3. grupa 1. vazduhoplovnog puka prebacila u Drvar dijelove grupe Viceman 500. SS-padobransko-lova kog balijona

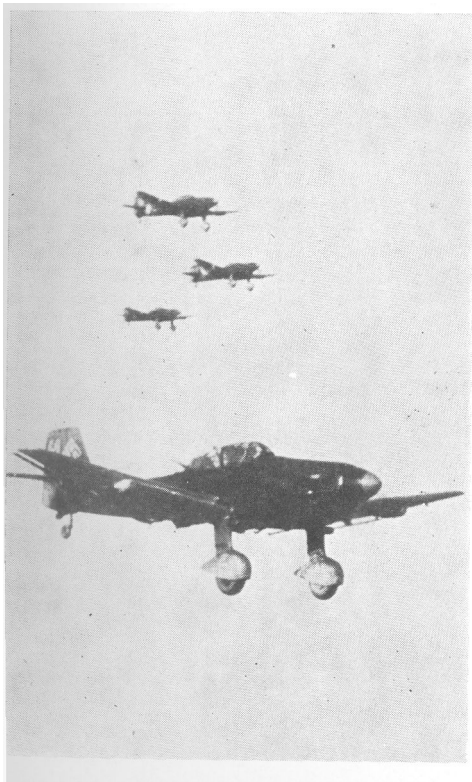

S aerodroma Zalužani, kod Banjaluke, mietale .su Stapska, 1. i 2. eskadrila 7. no ne borbene grupe i preba en u Drvar drugi talas padobranaca; na ivici aerodroma dio avionskih bombi koje su 25. maja ba ene na Drvar

Stapska eskadrila 7. no ne borbene grupe leti prema Drvaru

*Njemački vojnici pred
ukrcavanje u jedrilice*

*Prva eskadrila 7. no ne
borbene grupe leti prema
Drvaru*

pljeni podaci nisu blagovremeno pristizali u više obavještajne centre. Neki su stigli tek nakon što je neprijatelj već bio krenuo u ofanzivu. Osim toga, postojala je ustaljena praksa da se višoj komandi dostavljaju samo podaci čija je tačnost provjerena, u čemu se gubilo dosta u vremenu, što je i to bio još jedan od razloga da su podaci u više centre stizali sa zakašnjenjem. Zbog toga ni u redovne izvještaje, koje su jedinice obavezno dostavljale pretpostavljenim komandama, nisu unošeni prikupljeni podaci o neprijatelju ako njihova tačnost nije bila provjerena.

Slabosti u obavještajnoj službi, posebno u vezi sa stalno rastućim razvojem NOVJ i sve složenijim operacijama, uoči je i Vrhovni štab i početkom maja preduzeo mjere da formira svoje obavještajno odjeljenje. Međutim, predviđeni kadar za tu službu ušao je 13. maja u novoformirano Odjeljenje za zaštitu naroda (Ozna), a za poslove vojnoobavještajne službe u Vrhovnom štabu bio je i dalje zadužen samo jedan oficir, a obavještajni podaci nisu neposredno dolazili njemu, već su se i dalje stjecali kod načelnika Vrhovnog štaba.

Iz navedenih razloga, Nijemci su uspjeli da desantom na Drvar 25. maja 1944. postignu iznenađenje ali ne i napadom na položaje jedinica NOVJ na pravcima prema Drvaru, u čemu leži jedan od razloga njihovog neuspjeha u drvarskoj operaciji.

DRUGI DIO

PRVA ETAPA OPERACIJE
(25-27. maja)

VAZDUŠNI DESANT I BORBE U DRVARU 25. I 25/26. MAJA

Vazdušni napad na Drvar (Skice br. 4 i 5)

Dvadeset i peti maj osvanuo je u Drvaru u jutarnjoj Bosanskoj krajini vedar i sunčan. Oko 06,15 sati nad Drvar su doletjela s pravca Bosanskog Petrovca dva njemačka izviška aviona. Lete i veoma visoko, nadljetjeli su grad malo isto nije od Unca prema Mokronogama, ubrzo se vratili i nestali preko Kamenice i Osječnice u pravcu Grmeča.

Cim su čuli zvuk aviona, osmatrači neba su s položaja iznad Drvarske pećine dali znak za uzbunu. Borci Prateg bataljona Vrhovnog štaba su istrčali iz barake, ali su avioni nestali prije nego što su svi zauzeli svoje položaje. Jedan dio boraca se zatim vratio u baraku, a posluge protivavionskih mitraljeza i puškomitraljesici ostali su na položaju.

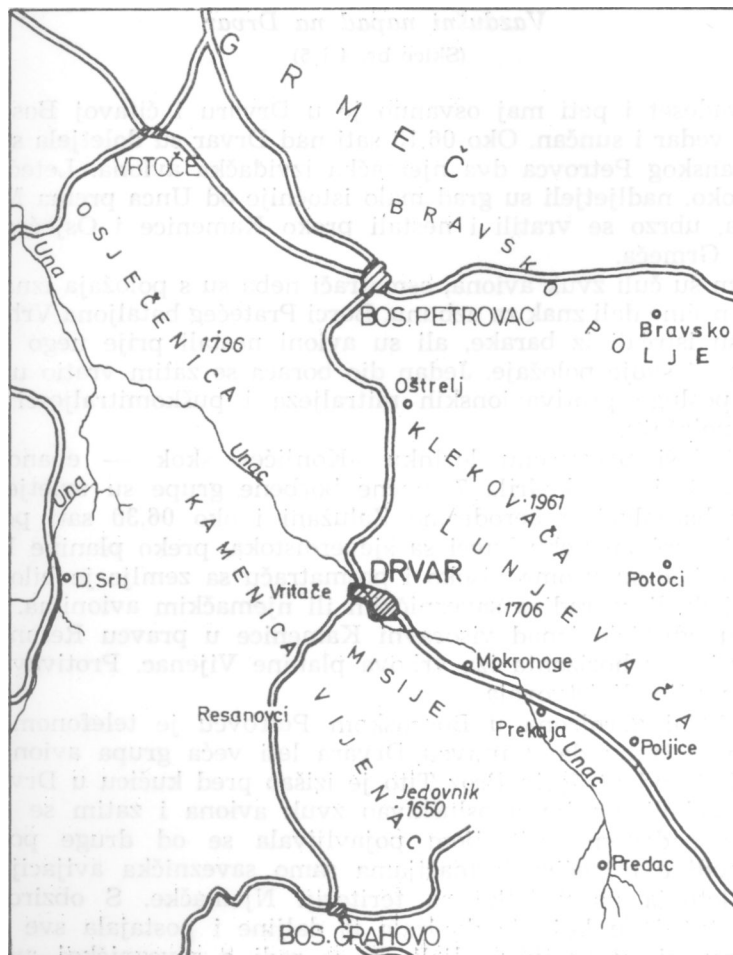
Primivši ugovorenu lozinku »Konji ev skok — ebanovina«, Štapska, 1. i 2. eskadrila 7. noćne borbene grupe su uzletjele 25. maja s banjalukog aerodroma Zalužani i oko 06,30 sati pojavile se na drvarskom nebu leteći sa sjeveroistoka, preko planine Klekovača. Letjele su veoma visoko i posmatrači sa zemlje je bilo teško odrediti da li se radi o saveznicima ili njemačkim avionima. Eskadrile su odletjele iznad visoravni Kamenice u pravcu Resanovaca, izgubivši se s horizonta iza vrhova planine Vijenac. Protivavionska odbrana nije djelovala.

Dežurni garnizon u Bosanskom Petrovcu je telefonom javio Vrhovnom štabu da u pravcu Drvara leti veća grupa aviona. Vrhovni komandant Josip Broz Tito je izašao pred kuću u Drvarskoj pećini, nekoliko minuta osluškivao zvuk aviona i zatim se vratio. Nad oslobođenom teritorijom pojavljivala se od druge polovine 1943. godine u većim formacijama samo saveznička avijacija prilikom letenja na zadatke na teritoriji Njemačke. S obzirom na snažnu tutnjavu koja je dopirala iz daljine i postajala sve zaglušnija, mnogi su pretpostavljali da se radi o saveznicima avijacije.

Tito je ponovo izišiO pred rcucicu u Pe ini i s najbližim saradnicima, koji su u me uvremenu stigli, posmatrao Drvar i nebo nad njim. Dijelovi 1. i 2. ete i Konji kog eskadrona Prate eg bataljona posjeli su položaje oko Pe ine, a ostalo ljudstvo je požurilo u zaklone. Dežurni vodova 4. ete Prate eg bataljona uz Sovjetsku vojnu misiju u Gruji ima, Podbrini i Vrto u, i uz Britansku i Ameri ku vojnu misiju u Prnjavoru, Brežinama, Drvar Selu i Trnjaku, na ponovni znak uzbune krenuli su da upozore ljudstvo i oficire ssavezni kih vojnih misija na približavanje aviona.

DRVAR JE SA SVIH STRANA OPKOLJEN PLANINAMA OSJECENICOM, KLEKOVACOM, LUNJEVACOM, VIJENCOM I MISIJAMA.

(Skica br. 4)

Nekoliko minuta kasnije prvi avioni eskadrila koje su nestale s horizonta iza vrhova Vijenca ponovno su se pojavili s pravca Prekaje i u niskom letu, u borbenom poretku, u 06,35 sati po eli da bombarduju Drvar. Tek tada je postalo jasno da se radi o njema kom vazdušnom napadu na sjedište Vrhovnog štaba, ali se još uvijek nije pomišljalo da bi to mogao biti samo uvod u vazdušni desant.

Pojavivši se nad Drvarom, Štapska i 1. eskadrila 7. no ne borbene grupe po ele su bombardovati podru je isto no od Tvornice celuloze: Ekonomiju i Golubi (površina »a« na skici 5), a 2. eskadrila podru je Sobi a glavice (površina »b« na skici 5).

Tito je stajao ispred ku ice Vrhovnog štaba pred Pe inom i posmatrao njema ku avijaciju i eksplozije prvih bombi, a zatim se s lanovima Vrhovnog štaba povukao u Pe inu iza ku ice, gdje je uskoro došlo još nešto ljudstva iz službi Vrhovnog štaba.

Borci Prate eg bataljona su posjeli položaje jugoisto no i sjeverozapadno od Drvarske pe ine, niže i više željezni ke pruge, a neki, koji nisu stigli da se prebace do svojih zaklona, sklonili su se na najbliža prikladna mjesta oko ku a, po vrbacima duž Unca i u prirodne zaklone strme i stjenovite kose koja se spušta k Uncu sjeverozapadno i jugoisto no od Pe ine. Ljudstvo 2. voda protivavionskih mitraljeza 3. ete Prate eg bataljona sklonilo se u zaklone na Podovima, visoravni iznad Pe ine, a ljudstvo 1. voda djelomi no u rovove protivavionskih mitraljeza, a djelomi no u rovove oko ku a i u vo njacima.

Protivavionski mitraljezi 1. voda nalazili su se u gradu, na prostoru izme u Grahovske ceste i glavne ulice kroz Drvar: jedan u zidanom talijanskom bunkeru kod Šobi a groblja, drugi 200 do 300 m sjeveroisto no od Sobi a glavice i malo zapadnije od prvoga, u rovu na livadi, a tre i izme u Grahovske ceste i Sevi a potoka, nedaleko od Dreni kog vrela, u ruševinama bivše Ispostave sreskog na elstva. etvrti protivavionski mitraljez, primljen dva-tri dana ranije, još nije imao odre eno mjesto. Prilikom pojave aviona iznesen je i postavljen u vo njak na Šobi a glavici.

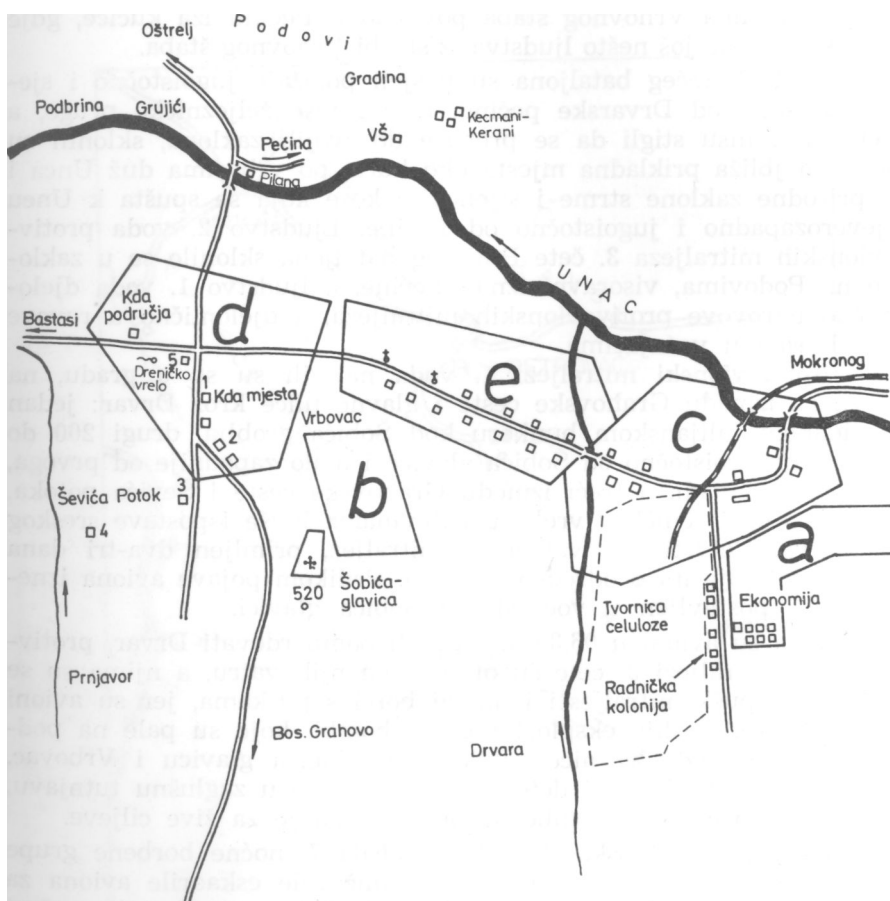
Kada su avioni u 06,35 sati po eli bombardovati Drvar, protivavionski mitraljezi 3. ete su otvorili na njih vatru, a njima su se prikliju ili puškomitralješci i mnogi borci s puškama, jer su avioni letjeli nisko. Poslije eksplozija prvih bombi, koje su pale na podru je isto no od Tvornice celuloze, na Šobi a glavicu i Vrbovac, pojedina ne eksplozije i detonacije slile su se u zaglušnu tutnjavu. U toj fazi bacane su bombe od 50 kg i manje za žive ciljeve.

Još dok su Štapska, 1. i 2. eskadrila 7. no ne borbene grupe bombardovale Drvar, gradu su se približavale eskadrile aviona za obrušavanje (Ju-87, »štuke«)¹: jedna eskadrila — nedostaju podaci

¹ Uobi ajeni naziv aviona za obrušavanje, koji predstavlja skra eni oblik njema kog naziva Sturzkampfflugzeug (letilica za obrušavanje).

o njenom nazivu i uzletištu² — zadržala se nad Bosanskim Petrovcem i od 06,40 do 06,50 sati bombardovala centar grada, a 2. grupa 151. puka aviona za obrušavanje, koja je uzletjela s aerodroma kod Velike Gorice, doletjela je nad Drvar u trenutku kada su posljednji aparati 7. no ne borbene grupe napuštali drvarsko nebo. »Štuke« su se odmah po ele obrušavati i bombardovati područje s obje strane glavne ulice kroz Drvar od mosta na Drvari do Mokronoškog mosta na Uncu (površina »c« na skici 5). Prodorno zviždanje

NJEMA KI PLAN BOMBARDOVANJA DRVARA
(Skica br. 5)

² Prema nekim podacima, bila je to 51. eskadrila „Edelweiss“, koja je u aprilskom ratu 1941. u estvovala u bombardovanju Beograda 6. aprila.

sirena obrušavaju ih bombardera s eksplozijama izba enih bombi od 50, 250 i 500 kg trajalo je deset minuta: od 06,40 do 06,50 sati, a tada je s biha kog aerodroma na Ceravcima doletjela 13. eskadrila 151. puka aviona za obrušavanje, koja je u produžetku bombardovala područje u zahvatu Raskršća kod Komande područja (površina »d« na skici). Osim bombi za razaranje, »štuke« su bacale i zapaljive bombe i bjeli aste, sjajnožute četvrtaste pločice, koje su poslije pada na zemlju dimile i zamagljivale okolni prostor. Prašina i zemlja izba ene u zrak visokim stubovima eksplozija zamračivale su vidik, prekrivši gradi sivocrnim oblacima dima i prašine. Glavna ulica i kuće duž nje uopće se nisu vidjele.

Bombe su padale i izvan planom predviđenog »a«, »b«, »c« i »d« područja bombardovanja. Nekoliko ih je palo iznad Drvarske pećine, a pet ispred nje. Jedna je pala u odvodni kanal od Unca za Pilanu i zatrpala ga na dva mjesta, te je zbog nastale brane prostor pred Pećinom pretvoren u baru. Jedna je pala kraj Pilane. Ogromne količine piljevine razletjele su se na sve strane i borcima na okolnim položajima postalo je zagušljivo.

Nalet 13. eskadrile 151. puka aviona za obrušavanje trajao je od 06,50 do 06,55 sati, a tada se eskadrila povukla, napravila krug i, kružeći i nad Drvarom na visini od 2.000 m, obezbjeđivala spuštanje padobranaca i jedrilica.

Još dok je 13. eskadrila »štuka« bombardovala Drvar, na horizontu su se pojavile 3. eskadrila 7. noćne borbene grupe, koja je uzletjela s aerodroma Pleso, i 4. grupa 27. lovačkog puka, koja je uzletjela s aerodroma Lučko. I dok je 4. lovačka grupa, doletjevši nad Drvar, kružila nad njim iznad 13. eskadrile 151. puka aviona za obrušavanje, na visini od 2.500 do 3.000 m, s istim zadatkom koji je imala i 13. eskadrila, 3. eskadrila 7. noćne borbene grupe je u brišućem letu od 06,55 do 07,00 sati bombardovala područje s obje strane glavne ulice kroz Drvar od mosta na Drvari do uključivo Katoličke crkve (površina »e« na skici), bacaju i prilikom kruženja i bombe za žive ciljeve, koje su Drvarani, zbog izgleda njihovih stabilizatora, nazivali »krilašicama«. Osim toga, ta je eskadrila, kao i ostale, prave i krugove da bi se vratila nad određenu joj površinu za bombardovanje, mitraljirala položaje oko Pećine, Komande područja, zatim kuće u Gruji ima i Podbrini, u kojima se nalazilo ljudstvo Sovjetske vojne misije i voda Pratećeg bataljona koji ih je obezbjeđivao, i ostala područja nad kojima je letjela.

Područje oko Raskršća, zapravo od Komande mjesta do Komande područja (površina »d« na skici), bilo je naročito žestoko bombardovano. Tako je samo u neposrednoj blizini zgrade Osnovne škole (skica br. 5 — zgrada broj 2) palo pet bombi, od kojih je jedna srušila zgradu škole, a dvije zatrpale rov nedaleko od Radio-tehničke radionice (1), u kojem je poginulo pet pripadnika Odjeljenja za

vezu Vrhovnog štaba; jedna je pala u zgradu preko puta Osnovne škole, u kojoj su bili Ekonomat i menza Odjeljenja za vezu Vrhovnog štaba (3), jedna u zgradu Komande mjesta (1) a ve i broj oko zgrade i zapadno od nje, gdje su se nalazili rovovi; ve i broj bombi je pao oko Sevi a potoka: samo u neposrednoj blizini jedne ku e (4) pale su tri, od kojih jedna nije eksplodirala. Nekoliko bombi je palo na Bosni a brinu više Komande podru ja, oko ku a i gospodarskih zgrada, u kojima je ubijeno više konja Vrhovnog štaba. Bombe su padale i ispod Bosni a brine i drugdje.

Civilno stanovništvo i ljudstvo raznih vojnopozadinskih ustanova, službi Vrhovnog štaba, političkih, partijskih i omladinskih rukovodstava i organa narodne vlasti sklonilo se u rovove iskopane po vo njacima oko ku a, u napuštene rudne ke jame, podvožnjake i propuste, pod mostove na cestama i željezni koj pruži, po koritima Unca i potoka Drobnjaka, Drvare, Potoka, Poto i a, Raduklije i Ševi a potoka, u podrume zidanih ku a, me u temelje porušenih ku a, u rovove po poljima, u živice, drenjike, obližnje šumarke i pe-ine po Kameni koj brini. Ra unaju i da se radi samo o vazдушnom napadu, i ono ljudstvo koje je imalo oružje (pištolj, automat, rje e pušku) sklonilo se u najbliže zaklone, naj eš e, bez njega.

2. Vazdušni desant na Drvar

Od 06,35 sati, kada je po eo vazdušni napad, nad Drvarom je neprestano letjela i bombardovala ga bar jedna eskadrila. Za to vrijeme je prema Drvaru letjela 2. grupa 4. vazduhoplovnog puka za transport trupa s aerodroma u E ki kod Zrenjanina s padobrancima (oko 35 tromotornih transportnih aviona tipa Ju-52)³, a s aerodroma Cerklje kod Brežica 2. grupa 1. vazduhoplovnog puka za transport trupa s pot injenom joj 3. grupom istog puka na aerodromu Lu ko i dijelom 1. grupe za vu u teretnih jedrilica (Odred »Avia«)⁴ — ukupno oko 40 aviona tipa Ju-87. Dok je grupa transportnih aviona proletjela zapadno od Drvara i, napravivši krug iza Misija i Jedovnika, pojavila se u niskom letu s pravca Prekaje, avioni koji su vukli teretne jedrilice pojavili su se s pravca Biha a preko Osje enice. U trenutku njihovog nailaska 3. eskadrila 7. no ne borbene grupe je oslobodila vazdušni prostor iznad Drvara i prenijela težište djejtva na neposrednu okolinu Drvara, bacaju i bombe »krilašice« i mitraljiraju i kose oko Drvara i okolna naselja.

Kada su se prvi »junkersi«, lete i u frontalnom rasporedu e-tiri po etiri, našli iznad Tvornice celuloze, iz njih su po eli iska-

³ Izjava Horsta Kibellusa, pripadnika 4. ete 500. SS-padobransko-lova -kog bataljona.

⁴ Max Buschle, Oberleutnant, FF(M), III/L.L. Geschwader 1, Angaben über verliehene Auszeichnung.

kali padobranici. Protivavionski mitraljezi još uvijek su djelovali, ali do još ve eg izražaja su sada došli puškomitraljezi, automati i puške u rukama boraca. Padobranici su još u zraku bili izloženi vatri s mnogih strana, pucaju i i sami prije nego što su pali na zemlju.

Mada je trebalo da se padobranici spuste na prostor zapadno od željezni ke stanice, na livade i njive izme u glavne ulice kroz Drvar, potoka Drvare do uš a u Unac, Unca i željezni ke stanice (»Zeleni«), jugoisto no od željezni ke stanice od Golubi a prema potoku Drobnjaku (»Plavi«) i zapadno od Tvornice celuloze (»Crveni«), oni su padali, naro ito »Crveni«, i izvan tih rejona: na Šobi a glavicu, Trnini -Brijeg, po Trnjaku, na Polje, Golubi , jednom rije ju — na prostoru od Tvornice celuloze i Unca na sjeveru, pa isto no do korita Drobnjaka, južno do Trnini -Brijega i zapadno do Prnjavora, Ševi a Potoka i na Spasovinu.

Kad je prvi talas padobranaca isko io, transportni avioni (Ju-52) •odletjeli su preko Osje enice. Grupa od 20 »junkersa« se odvojila i spustila na banjalu ki aerodrom Zalužane radi prebacivanja drugog talasa padobranaca, a ostali transportni avioni su odletjeli na polazni aerodrom u E ki.

Ubrzo poslije preleta Osje enice, teretne jedrilice⁵ su se otkale od aviona koji su ih vukli. Od terena za prizemljivanje dijelilo ih je 6 do 7 minuta samostalnog leta. Avioni-teglja i (Ju-87) odmah su se zatim razvili u borbeni poredak i po eli mitraljirati teren sjeveroisto no i jugozapadno od Drvara, dakle, isto podru je na koje je nešto ranije bila prenijela aktivnost i 3. eskadrila 7. no ne borbene grupe, koja je, zbog toga, odletjela na aerodrom Pleso, da bi »junkersima 87« oslobodila vazdušni prostor.

U 07,00 sati, kada su se u niskom letu pojavili prvi transportni avioni i padobranici po eli iz njih iskakati, oko Drvara je kružilo •oko etrdesetak aviona Ju-87 i mitraljiralo okolinu, a iznad Drvara su u tri visinska sloja kružile: 4. grupa 27. lova kog puka na visini od 2.500 do 3.000 m, 13. eskadrila 151. puka aviona za obrušavanje na visini oko 2.000 m i etrdesetak jedrilica na visini ispod 2.000 m.

Zbog visine na kojoj su jedrilice letjele i borbenih aviona koji su letjeli nad Drvarom ispod jedrilica, na visini od nekoliko stotina metara, mnogi nisu ni primijetili jedrilice. Dijelovi Drvara su još uvijek bili u dimu i prašini od eksplozija, tako da su prizemljivanje jedrilica mogli vidjeti samo oni borci koji nisu bili u zaklonima ili oni u ijoj su se neposrednoj blizini spustile. Zbog aviona koji su stalno kružili oko Drvara mitraljiraju i njegovu neposrednu okolinu, svi oni koji su se nalazili u zaklonima smatrali su da još nije vrijeme da ih napuštaju.

Poput padobranaca, pn operativnom planu trebalo je da i jedrili ari po nu s prizemljivanjem u 07,00 sati i da ga okon aju do 07,15 sati. Me utim, prve jedrilice su se spustile u 07,10 sati, a iz-

⁵ Tip DFS 230 (Deutsche Front-Segelflugzeug 230).

vjestan broj i znatno poslije planiranog vremena. Ve ina jedrilica je planiraju i tražila svoje površine za spuštanje, a neke su se spuštale i obrušavanjem, zavijaju i sirenama poput »štuka«. Ukljuuju i zra nu ko nicu — padobran na repu, one su se s visine od oko 2.000 m spuštale za 30 do 35 sekundi. Pri tom su na 200 do 300 m nad zemljom odbacivale padobrane, ispravljale se i prizemljivale. Neke su jedrilice prilikom prizemljivanja izbacivale ispred sebe svijetlu plinovitu masu, koja je izgledala kao usijana lopta ruži aste ili žu kaste boje, promjera dvadesetak centimetara; ona je stvarala oko sebe svjetlosni krug promjera nekoliko metara, koji je zasljepljivao intenzitetom svoje svjetlosti. Taj se krug kretao naprijed ostavljaju i za sobom gust dim, koji je obavijao jedrilicu, prikrivaju i je s vidika boraca, koji su je, naj eš e, još u toku planiranja i prizemljivanja držali na nišanu i ga ali. Nakon što bi se vješta ka magla razišla i jedrilica ukazala, Nijemci su, naj eš e, bili oko nje u borbenom rasporedu: ili bi polijegali oko nje, ili bi u pokretu pucali na sve živo oko sebe, mada je bilo i slu ajeva da nisu izlazili iz jedrilice sve dok se na njihovom pravcu nije pojavio strelja ki stroj padobranaca, što je kod nekih boraca samo potvr ivalo njihovo uvjerenje da se radi o srušenoj jedrilici.

Prvo jedna, a odmah zatim i druga jedrilica spustile su se na ple inu Šobi a glavice. Slijede a se spustila na Sablji a bare sjeverno od Komande podru ja, pa odmah zatim jedna obrušavanjem na livadu s lijeve obale Unca. Poslije prve uslijedilo je spuštanje još dviju jedrilica na Sablji a bare, zatim na livadu kod uš a Drvare u Unac, u blizini Trnjaka, na Trnini -Brijeg, oko Šobi a groblja, na Vrbovac, Ševi a Potok, u Gornje Vrto e i drugdje.

Jedna jedrilica je pokušala da se spusti obrušavanjem na livadu ispred Katoli ke crkve. Borci su je s raznih pravaca držali pod vatrom. Kada je pojurila prema zemlji zapela je za jedno drvo i nabola se na kljun. Pod vatrom protivavionskog mitraljeza koji se nalazio u ruševinama bivše Ispostave sreskog na elstva sli no je završila još jedna jedrilica u rejonu zaseoka Ševi a Potok.

Ve ina boraca i drugog ljudstva u Drvaru nikada ranije nije imala priliku da vidi jedrilice i njihovu vu u. I oni koji su ih primijetili, udili su se »neobi nim avionima« koji su letjeli dva po dva me usobno vezani eli nim užetom duga kim oko 40 m, koje se s visoravni oko Drvara moglo jasno razabrati. I kada su se prve jedrilice po ele spuštati obrušavanjem, mnogi borci su mislili da se radi o avionima koje je protivavionska odbrana Drvara uspjela da obori. Protivavionski mitraljezi i borci s puškomitraljezima i puškama i dalje su tukli sa svih strana avione i jedrilice.

Kada su se jedrilice spustile, 2. grupa 1. vazduhoplovnog puka za transport trupa i Odred »Avia« 1. grupe za vu u teretnih jedrilica odletjeli su na etapni biha ki aerodrom na Ceravcima, gdje su se zadržali kra e vrijeme i zatim odletjeli: Odred »Avia« 1. grupe za vu u teretnih jedrilica na aerodrom kod Beograda, a 2. grupa 1.

vazduhoplovnog puka za transport trupa na aerodrom Cerklje, gdje je trebalo da se pripremi za borbene letove na prostoru Drvara; 3. grupa 1. vazduhoplovnog puka za transport trupa odletjela je na sarajevski aerodrom Butmir, odakle se zatim prebacila na aerodrom u prostoru Kruševca.

Poslije spuštanja padobranaca i jedrilica u drvarsku dolinu i 4. grupa 27. lova kog puka je odletjela na aerodrom Lu ko, a 13. eskadrila 151. puka aviona za obrušavanje na biha ki aerodrom Ceravce. Te vazduhoplovne grupe i eskadrile borbene avijacije bile su na svojim aerodromima u stalnoj borbenoj gotovosti. Nijednog trenutka vazdušni prostor nad Drvarom nije ostao bez njema kih aviona: eskadrile su se stalno smjenjivale nad Drvarom, nadlije u i i podru je Srba i Trubara, sa zadatkom da vazdušnim napadima na 2. (li - ku) proletersku brigadu potpomognu nastupanje borbene grupe »Vilam« od Srba prema Drvaru. Aparati Eskadrile »Hrvatska« za blisko izvi anje, cijeli dan su nadlijetali prostoriju drvarske operacije, od jutra pa sve do smrkavanja. Eskadrila je pratila nastupanje vlastitih trupa na svim pravcima, izvi aju i, mitraljiraju i i bombarduju i položaje i pokrete jedinica NOVJ i obavještavaju i o utvr enim položajima s kojih jedinice NOVJ pružaju najja i otpor. Na osnovi tih podataka, stupala je u djejtvo borbena avijacija da bi pomogla pješadijskim i motorizovanim kolonama slamanje otpora jedinica NOVJ. Istovremeno, kontrolišu i itav prostor na kojem se odvijala drvarska operacija, a naro ito uži rejon Drvara, trebalo je da eskadrila pravovremeno uo i eventualne pokušaje jedinica i šta- bova NOVJ da se izvuku iz obru a i da o tome izvijesti.⁶

3. Organizovanje odbrane u Drvaru (Skica br. 6)

Vazdušnim napadom i spuštanjem padobranaca i jedrilica sistem veza je bio u tolikoj mjeri narušen da Vrhovni štab NOV i POJ nije više imao mogu nosti da telefonskom ili radio-vezom neposredno uti e na angažovanje dijelova operativnih jedinica koje su

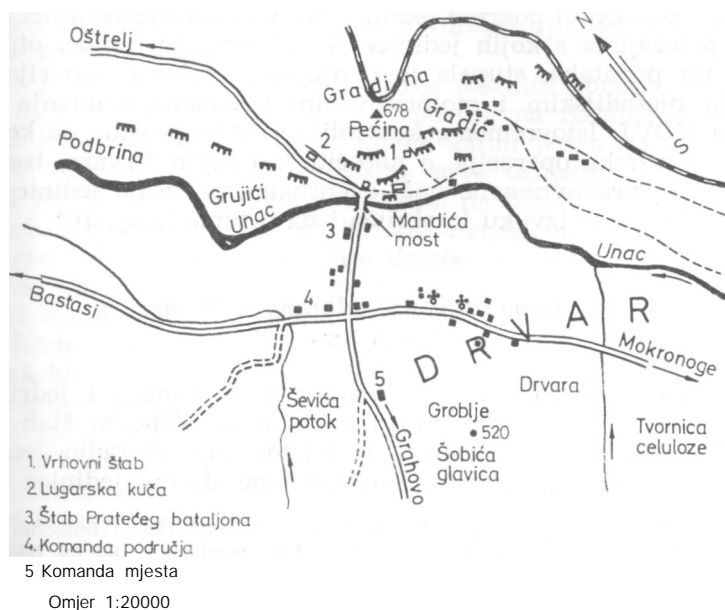
• Tu eskadrilu su sa injavali avioni tipa „Henšel 126“ (Henschel 126, He — 126), naoružani s dva mitraljeza, a mogli su ponijeti i 100 kg bombi, koji su osim izvi anja služili i za lako bombardovanje i za vu u jedrilica. Njeni piloti su, lete i na teritoriji NDH više od godinu dana, odli no poznavali teren. Znatno broj ih je imao 100 do 200 borbenih letova nad oslobo enom teritorijom, a itava eskadrila od maja 1943. do marta 1944. preko 2000 letova, u toku kojih ie bacila preko 8.000 bombi i utrošila preko 400.000 metaka. Pripadnici te eskadrile su izvršili i posljednje snimanje Drvara, 19. maja 1944, i njihov snimak je bio priklju en operativnoj zapovijesti Štaba 2. oklopne armije za operaciju „Konji ev skok“.

I piloti 7. no ne borbene grupe su dobro poznavali oslobo enu teritoriju i taktiku partizanskih jedinica, protiv kojih su s aerodroma Zalužani, Pleso, Lu ko, Borongaj, Mala i Velika Gorica, Nadin, Zemunik i drugih u estvovali od polovine 1943. u operacijama protiv NOVJ na teritoriji sjeverne Hrvatske, Zagorja, Slavonije, Srijema, sjeverne i sjeverozapadne Srbije, Bosne i Dalma-

bile udaljene od Drvara u borbi protiv vazdušnodesantnih snaga. Trinaesta eskadrila 151. puka aviona za obrušavanje uništila je još u prvom naletu, od 06,50 do 06,55, sati, Telefonsku centralu u Drvaru i oštetila telefonske linije, a ubrzo zatim su desantnim jedinicama pale u ruke radio-stanice Odjeljenja za vezu Vrhovnog štaba, šifre i ostale podloge za radio-telegrafski saobraćaj. Čim je primijetio spuštanje padobranaca i jedrilica, vrhovni komandant maršal Tito je naredio da se pojača odbrana na Gradini iznad Pećine, jer se tamo nalazio samo jedan vod protivavionskih mitraljeza 3. Pratećeg bataljona, a postojala je mogućnost da Nijemci i tamo spuste dio desantnih snaga. U isto vrijeme su neki članovi Vrhovnog štaba dobili zadatak da odmah napuste Pećinu, da se povežu s Oficirskom školom i angažuju je u odbrani, da obezbijede prihvat

RASPORED DIJELOVA PRATEĆEG BATALJONA VS NOV I POJ OKO PEĆINE U DRVARU 25. MAJA

(Skica br. 6)

cije, i mnogi od njih su imali 100 do 250 borbenih letova. Pripadnici 7. no ne borbene grupe su 27. novembra 1943. uništili na glamo kom aerodromu partizanski „Dornier 17“, kojom je prilikom poginuo Ivo Lola Ribar.

Kao dobri poznavaoči terena, pripadnici Eskadrile „Hrvatska“ za blisko izvi anje bili su dodijeljeni komandantima 2. i 3. grupe 1. vazduhoplovnog puka za transport trupa i komandantu 2. grupe 4. vazduhoplovnog puka za transport trupa i letjeli su u komandnim mašinama tih grupa kao osmatra i i vazdušni vodi i.

Vrhovnog štaba u Potocima i da najbržim putem obavijeste Štab 6. proleterske divizije i štabove 1. proleterskog, 5. i 8. udarnog korpusa o desantu i da im izdaju naređenja o zatvaranju pravaca na kojima se predviđala mogućnost prodora njemačkih motorizovanih i drugih jedinica prema Drvaru.

Odmah je upućen komandir 1. čete Pratećeg bataljona s dva puškomitraljeza na Gradinu, a zatim i kurir Komandi Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ s naređenjem da se oficirski bataljon najhitnije prebaci prema Drvarskoj pećini, uspostavi vezu s Pratećim bataljonom Vrhovnog štaba i uputi jednu četu u njegov sastav, organizuje odbranu i spriječi prodor Nijemaca na desnu obalu Unca. Poslije izlaska na Podove, iznad Pećine, sve ljudstvo koje je bez oružja stizalo iz Drvara odmah je upućivano dalje prema selu Ataševcu, da okupljanjem iznad Pećine ne bi otkrivalo njemačkog avijaciji položaj; fotograf Vrhovnog štaba je poslat na Oštrelj da odatle telefonski prenese naređenja jedinicama Inženjerske brigade Vrhovnog štaba na Potocima, a preko Komande mjesta u Bosanskom Petrovcu i jedinicama te brigade koje su se nalazile u rejonu Bosanskog Petrovca, da odmah krenu u Drvar; da telefonski obavijesti Štab 5. korpusa u Ribniku o situaciji u Drvaru i prenese mu naređenja da pošalje bataljon 13. proleterske brigade sa odsieka Orahovljana i Dolova na željeznicu stanicu Potoke radi obezbjeđenja prostora na koji je trebalo da se povuče Vrhovni štab.⁷ Nešto kasnije poslat je i kurir u Štab 6. proleterske divizije na Kamenici, s naređenjem da Štab divizije interveniše u Drvaru.

Te neposredne mjere u organizovanju odbrane rejonu Pećine i sprečavanju Nijemaca da prodru na desnu obalu Unca, preduzimale su jedinice Vrhovnog štaba, tako da je nekoliko kurira bilo upućeno Štabu 6. proleterske divizije i Komandi Oficirske škole.

Prema ranijem planu odbrane rejonu Pećine u slučaju vazdušnog desanta, jedno odjeljenje 1. čete Pratećeg bataljona je posjelo položaj s obje strane staze koja vodi u Pećinu, ali pretežno od staze prema Maloj pećini (Gradinu); drugo odjeljenje isto no od Male pećine prema željeznici koja pruži, a treće položaj s južne strane pruge i oko pruge; grupa boraca Konjičkog eskadrona, koja je 24. maja navečer došla u Drvar u pratnji maršala Tita, skupa s onima koji su se odranije nalazili u Drvaru na raznim dužnostima, zauzela je položaj neposredno oko Pećine i ispred nje; vod 2. čete je držao položaj sjeverozapadno od Pećine do iznad Mandića mosta i kontrolisao most i prilaz Pećini s te strane i cestom od Oštrelja; vod 4. čete, koji je u Gruji ima i Podbrini obezbjeđivao Sovjetsku vojnu misiju, posjeo je položaj duž desne obale Unca, sjeverozapadno od Mandića

⁷ Zbog borbi protiv ojačanog Oklopnog jurišnog bataljona 2. oklopne armije na pravcu Banjaluka, a zatim i dijelova 7. SS-brdske dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ na pravcu Mrkonjić-Grad, Mandić, bataljon 13. proleterske brigade nije mogao biti povučen a na Potoke je 26. maja prije podne poslan 3. bataljon 1. proleterske brigade.

mosta, s težištem u rejonu lugarske ku e iznad Mandi a mosta, gdje je u prvi mah postavio dva, a nešto kasnije i tre i puškomitraljez, sa zadatkom da onemogu e prodor neprijatelja iz Drvara prema Pe-
ini preko mosta; u istoj visini, isto no od lugarske ku e, na polo-
žaju voda 2. ete, postavljena je protivtenkovska puška. Borcima je
nare eno da položaje moraju držati po cijenu života sve dok maršal
Tito ne izi e iz Drvarske pe ine.

Ljudstvo iz pojedinih komandi i ustanova u Drvaru nije ranije
bilo organizovano za slu aj njema kog vazdušnog desanta. Ono je
postupilo onako kako je ve bilo predvi eno u slu aju bombardova-
nja: našlo se ili u pripremljenim skloništima od vazdušnog napada
ili izvan nastambi. Ve ina njih, tako sklonjena, nije ni primjetila
padobrance i jedrilice. Mnogi to nisu ni mogli, iako su osmatrali, jer
je Drvar bio obavijen dimom i prašinom od eksplozija bombi i de-
santne jedinice su ih zatekle po zaklonima. Ovi su uglavnom izgi-
nuli, dok je drugima preostalo samo jedno: probiti se iz grada prema
Misijama, Kamenici, preko Vrto a prema Zaglavici, Zaseoku i Po-
dovima, ili kroz grad preko Unca ka Pe ini. Posljednji pravac je
bio najkra i ali i najopasniji. Oni koji su imali oružje probijali su se
mjestimi no pod borbom u susretu, a oni kojima je oružje ostalo u
nastambama samo su u rijetkim slu ajevima uspjeli da do u do
njega.

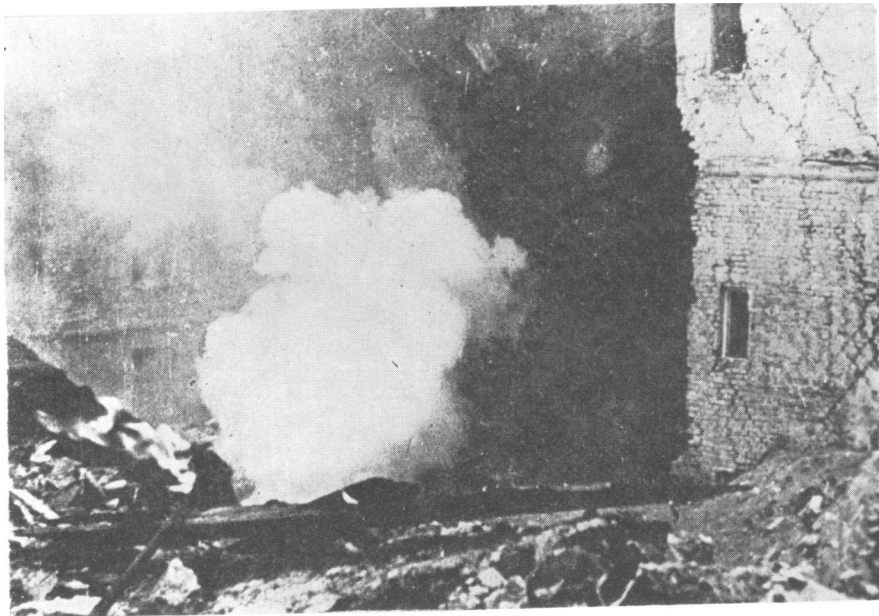
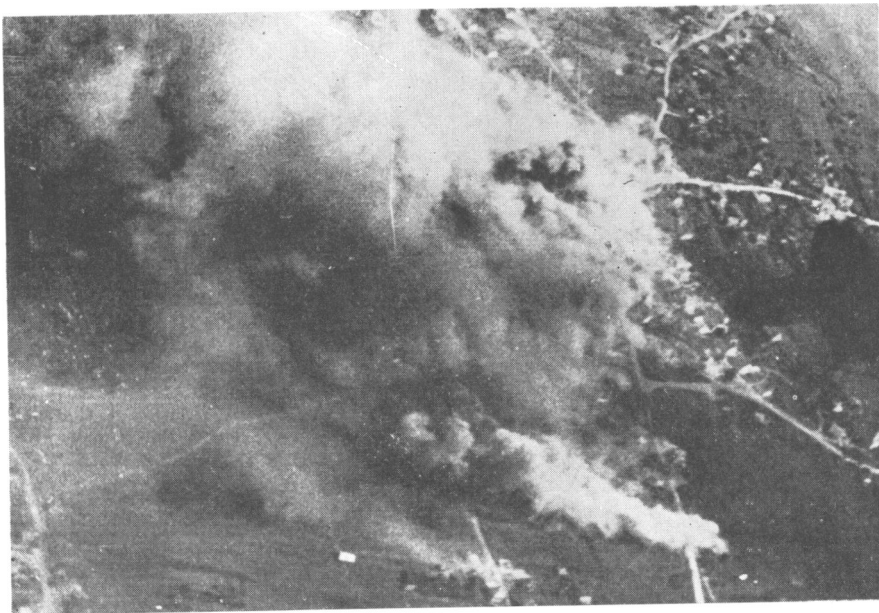
Na taj na in je u najkriti nijem trenutku za njema ke vazdu-
šnodesantne snage, u vrijeme kada su se spuštale, prikupljale u
borbene grupe i orijentisale prema planom odre enim ciljevima,
izostao organizovan protivnapad naoružanog ljudstva iz raznovrsnih
jedinica i ustanova u Drvaru i zaseocima u njegovoj neposrednoj
okolini. Izuzev dijelova Prate eg bataljona, koji su zauzeli predvi-
eni položaj i organizovano stupili u akciju, ranije planiranog i
organizovanog otpora vazdušnodesantnim trupama nije bilo.

4. Dještva jedrili arskih borbenih grupa (Skica br. 7)

U me uvremenu, snage iz jedrilica i padobranci su se prikup-
ljali da bi nakon toga krenuli na izvršavanje zadataka predvi enih
operativnim planom.

Borbena grupa »Pantera« nije imala numerisana polja za pri-
zemljivanje jer je teren oko njenog cilja »Citadele« (Sobi a glavice)
predstavljao prostrano, lako uo ljiivo i za te svrhe prikladno zem-
ljište. Teren jugozapadno od Sobi a groblja, kao »normalno zemlji-
šte«, bio je ak rezervisan i za spuštanje drugog talasa padobranaca
ili, zavisno o situaciji, za prizemljivanje transportnih aviona s dru-
gim talasom padobranaca.

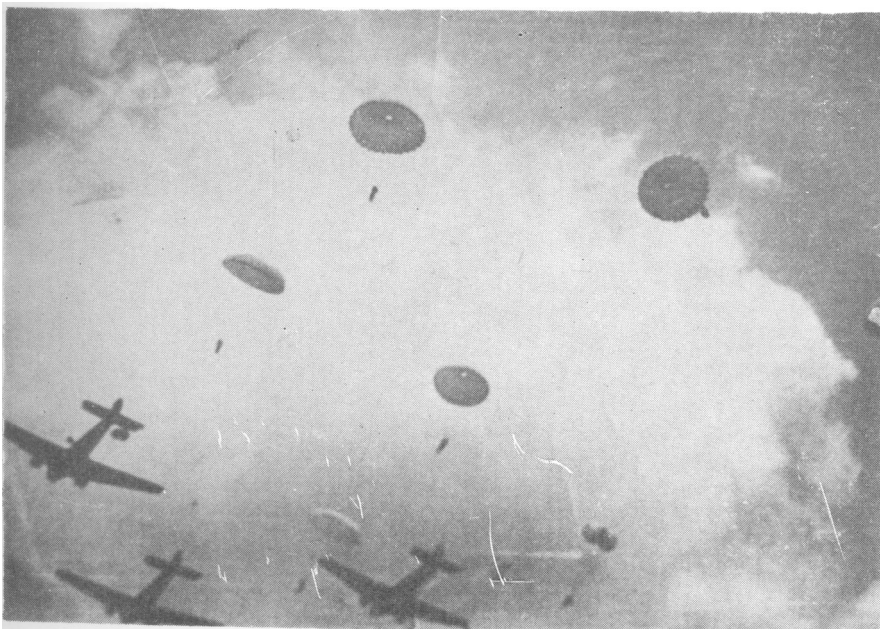
Pretpostavljaju i da se u rejonu Sobi a glavice nalaze Vrhov-
ni štab i vrhovni komandant Tito, zadatak opkoljavanja zaselaka na

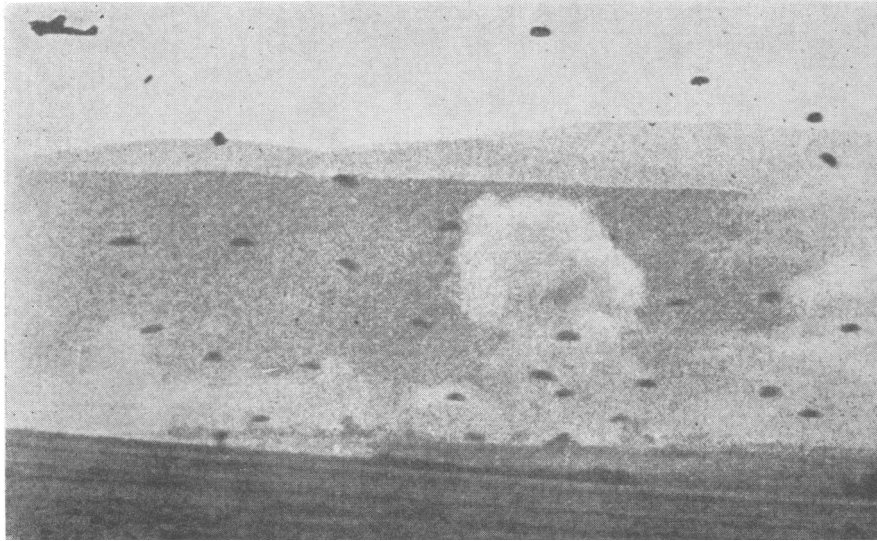
Drvar 25. maja u 06,35 sati: eksplozije prvih bombi

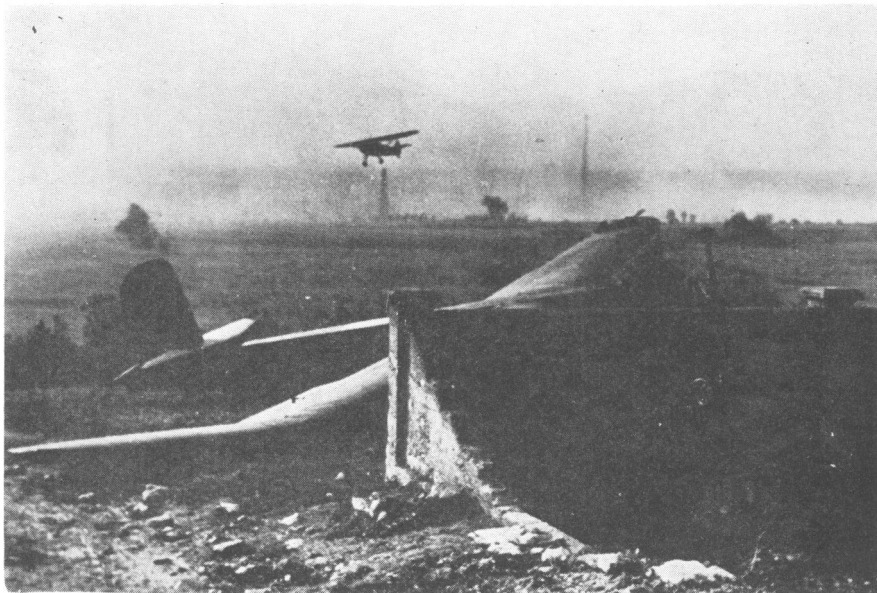
Nekoliko bombi je palo na Sipadovu pilanu i Tvornicu celuloze

Drvar je bio u uskovitlanoj prašini i dimu od eksplozija bombi, kada su se nad njim pojavili mnogobrojni otvoreni padobrani s padobrancima

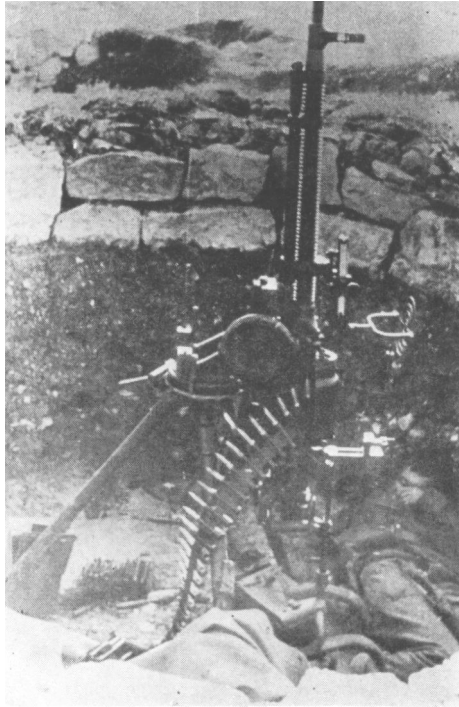

Padobranci nad Drvarom

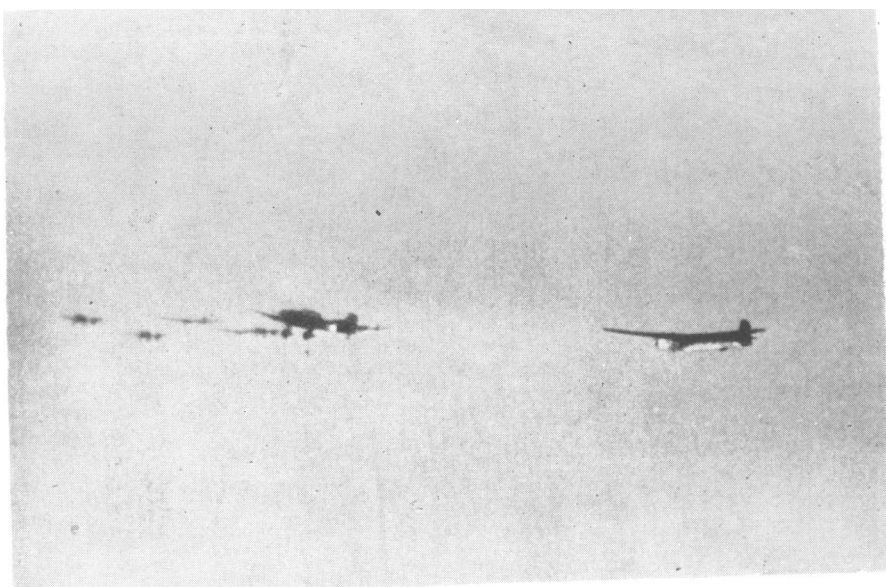
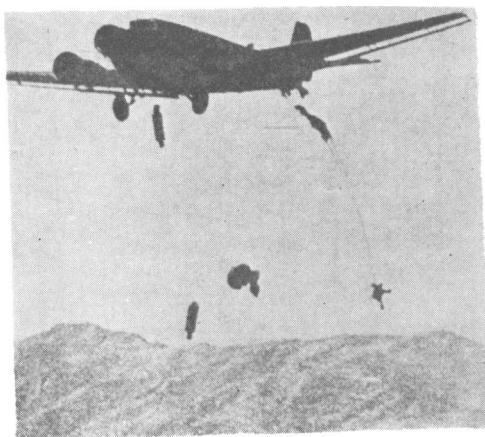
Ošte ena njema ka jedrilica koja se spustila s granatama za topove, pošto su desantne snage zaposjele Drvar

*S položaja u ruševinama
zgrade Ispostave Sreskog
na elstva protivavionski
mitraljez Prate eg bataljona
je djelstvovao sve dok ga
„štuke" nisu uništile skupa
sa posadom*

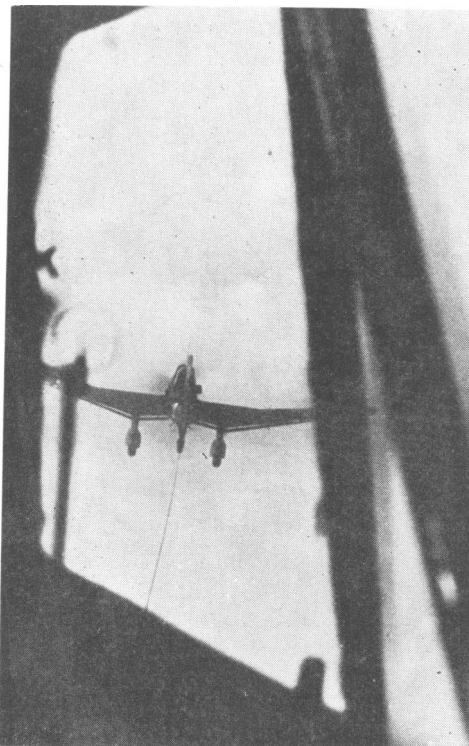
Prizemljenje padobranaca

*Iz aviona su izbacivane
u posebnim pakovanjima
dvokolice za vu u municije
i municija*

*Poslije prvih grupa padobranaca pojavili su se Junkersi (Ju 87) koji su vukli
jedrilice*

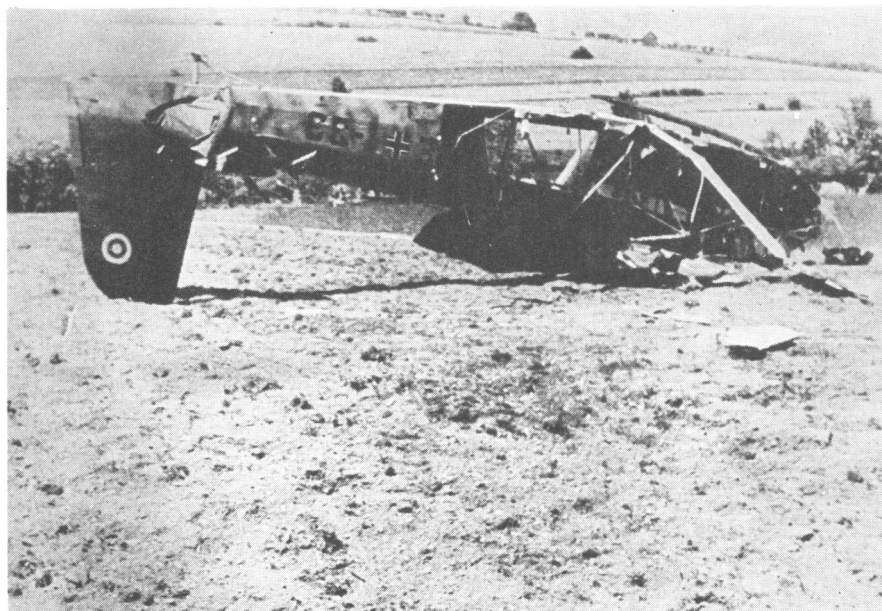
*Junkers sa eli nim uzetom
za koje je vezana jedrilica,
snimljen iz susjednog aviona*

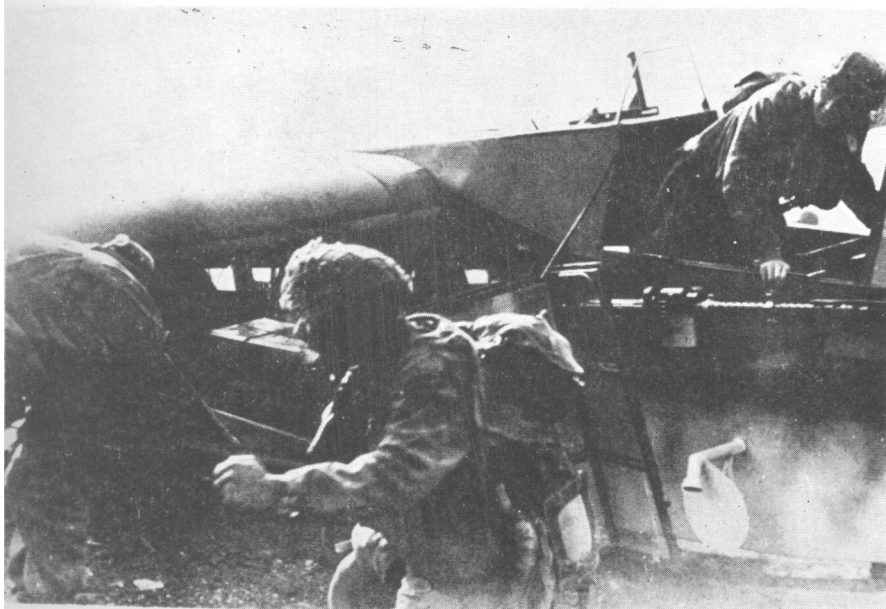
Jedrilica planira i traži mesto za spuštanje

Jedrilica koja se me u prvima spustila s komandantom vazduhoplovne pješadije

Jedrilica oborena vatrom protiv avionskih mitraljeza

Desantne trupe se iskrcavaju iz jedrilica

Sobi a glavici povjeren je najja o j borbenoj grupi »Pantera«, koja je brojala 110 ljudi, etvrtinu ukupnog sastava angažovane desantne pješadije, a u tom pravcu je prešao u nastupanje i dio »sedme borbene grupe«, koja se spustila sjeveroisto no od Prnjavora, a zapadno od Grahovske ceste.

Za izvršenje zadatka borbena grupa »Pantera« je podijeljena u šest podgrupa (pet po 20 i jednu od 10 ljudi), a spustila se s jedanaest jedrilica u širi rejon Šobi a glavice.

Na pravcima nastupanja borbene grupe »Pantera« nalazili su se zaselak Trnjak i dvije grupe ku a na Sobi a glavici (Kecmani — Sobi i, Damjanovi i, Kneževi i), u kojima se, me utim, nisu nalazili Vrhovni štab i vrhovni komandant Tito, kao što je to njema ka komanda pretpostavljala, ve samo Komanda 3. ete Prate eg bataljona (skica 7 — zgrada 58) s prvim vodom protivavionskih mitraljeza (57, 58), Kroja ka i Obu arska radionica Vrhovnog štaba (55), kuhinja za to ljudstvo i magazin municije za protivavionske mitraljeze (56, 59). Tu se zadržavao i izvjestan broj partizana u prolazu (60), me u kojima i šestorica avijati ara, koji su ekali na odlazak u vazduhoplovnu bazu NOVJ u Egiptu.

Po šljivicima i njivama oko ku a nalazili su se rovovi, a podalje od ku a i poneka rudni ka jama i stari talijanski rovovi u koje su se mještani i partizani sklonili za vrijeme bombardovanja. Ali, osim ljudstva iz 3. ete Prate eg bataljona, po rovovima u tom rejonu potražili su zaklon i neki partizani iz Komande mjesta (13), zatim iz Odjeljenja za vezu Vrhovnog štaba (16) i Radio-telegrafskog kursa Vrhovnog štaba (15).

Ljudstvo 1. voda 3. ete Prate eg bataljona ostalo je na svojim položajima sve dok mu se s le a, s pravca Mramora i Sobi a groblja, nije pojavio strelja ki stroj padobranaca. Tada je komandir ete naredio vodu da se povu e prema Drvarskoj pe ini. Iako je bilo raštrkano po raznim zaklonima, ve ina ljudstva voda, skupa s Komandom ete i ljudstvom Kroja ke i Obu arske radionice Vrhovnog štaba i ve inom onih koji su se na prolazu kroz Drvar tu zatekli i zano ili, uspjela je da se probije preko glavne ulice kroz Drvar na desnu obalu Unca, u rejon Pe ine i Mandi a mosta. Uspješnom probijanju doprinijelo je pravovremeno nare enje za povla enje, kao i injenica da je ljudstvo jedne jedrilice, koja se spustila bliže Ras-krš u, odstupilo nakon prvih mitraljeskih rafala ispaljenih na njega. Dio boraca koji su se probili na desnu obalu Unca ostao je na položaju oko Pe ine, a drugi dio je izišao iznad Pe ine na Gradinu i Podove, gdje se priklju io drugom vodu svoje ete, koji je tu držao položaj. Kada su oni stigli na Gradinu, mnoge jedrilice su još uvijek kružile nad Drvarom, traže i teren za spuštanje.

Podgrupa borbene grupe »Pantera« koja se s dvije jedrilice spustila stotinjak metara zapadno od zaseoka Kecmana, krenula je prema tom zaseoku, otvorivši vatru na ljudstvo iz Komande mjesta i Radio-telegrafskog kursa koje je odstupalo zapadno od Grahovske

ceste, prema Ševi a potoku, ili u nekom drugom pravcu, a neke su poubijali u rovovima. Prilikom sahranjivanja tih žrtava na ene su dvije žene potpuno gole. Podgrupa se nije zadržavala u zaseoku Kecmana, ve je produžila prema glavnoj ulici kroz Drvar.

etiri podgrupe borbene grupe »Pantera«, ja ine po 20 ljudi, spustile su se s osam jedrilica zapadno, jugozapadno i južno od Šobi a groblja. Dvije su podgrupe krenule u strelja kom stroju i manjim kolonama prema zaseocima Kecmana i Šobi a, a dvije prema gradu i Trnjaku.

U zaseocima Kecmana i Šobi a ve je bilo petnaestak padobranaca borbene grupe »Crveni«, koji su se spustili jugozapadno i južno od Šobi a glavice prije borbene grupe »Pantera«, i zbog toga je jedna njena podgrupa bez zadržavanja produžila sokakom kroz zaselak Kecmana prema Brežinama, a druga preko Šobi a. Pošto su ustanovili da se Vrhovni štab ne nalazi u rejonu Šobi a glavice, i padobranci su se nakon toga orijentisali prema glavnoj ulici kroz Drvar. U zaseocima Kecmana i Šobi a ostalo ih je nekoliko radi prikupljanja i uvanja pohvatanih mještana, a ostali su tr e im korakom produžili preko Vrbovca prema glavnoj ulici i ku ama na Brežinama (61, 62) s južne strane ceste kroz Drvar. Na Brežinama su zatekli grupu pripadnika padobranske borbene grupe »Crveni«, koji su tu zarobili etvoricu pripadnika savezni kih vojnih misija: Stojana Pribi evi a, dopisnika »Njujork Tajmsa« (New York Times), Džona Talbolta (John Talbolt), dopisnika »Rojtera« (Reuter) i fotografe Faulera (Fowler) i Slejda (Slade). Stigavši do ku a na Brežinama, vojnici iz jedrilica su ubijali muškarce na koje su naišli, pohvatane žene i djecu su grupisali i uz njih je ostalo nekoliko vojnika, a ostali su produžili prema glavnoj ulici kroz Drvar. Na pravcu njihovog nastupanja nalazili su se nekadašnji talijanski rovovi južno od ceste, u rejonu današnje Pošte, izme u Pravoslavne i Katoli ke crkve. U njima se zatekao ve i broj boraca iz raznih radionica Komande mjesta, koje su se nalazile u tom podru ju, u zgradama uz glavnu ulicu, a vjerovatno i dio ljudstva ete Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba za prikupljanje materijala. Kako su pretežno bili bez oružja, nema ki vojnici su ih u rovovima poubijali.

Nakon što su se partizani povukli sa Šobi a glavice i njema ki strelja ki stroj preko Vrbovca izbio na Brežine, u taj rejon je iz Prnjavora stigao zalutali lan Ameri ke vojne misije i iz rova, stotinjak metara sjeveroisto no od zaseoka Šobi a, otvorio vatru na Nijemce na Brežinama. Tu je i poginuo od Nijemaca koji su mu došli s le a i sutradan je na en mrtav u rovu.

Dvije podgrupe borbene grupe »Pantera«, koje su se s etiri jedrilice spustile izme u Šobi a glavice i Trnjaka, krenule su prema Trnjaku i sjeverno i jugozapadno od njega. Dok je desnokrilno odjeljenje desnokrilne podgrupe otišlo prema Dražici do Gruborovih ku a (63), ostale snage su produžile prema Trnjaku, odnosno sjeverno i jugozapadno od njega, ubijaju i mještane na koje su naila-

zili. U Trnjaku su se nalazila dva saveznička podoficira i jedan oficir s dvije radio-stanice i nekoliko vojnika drugog voda 4. ete Prateg bataljona, koji su im bili dodijeljeni radi obezbjeđenja (64). Svi su se oni iz rova, oko 80 m udaljenog od kuće (64), pravovremeno povukli do korita Drvare i uz nju odstupili prema Dragašima u sastav svoje vojne misije. U tom pravcu je odstupio i član Sovjetske vojne misije, novinar, kojeg je vazdušni napad zatekao u Trnjaku (65). Drugo odjeljenje desnokrilne podgrupe je ostalo u Trnjaku, a lijevokrilna podgrupa je u streljačkom stroju produžila prema cesti kroz Drvar. Odjeljenje koje se zadržalo u Trnjaku pretresalo je kuću i pljačkalo po njima sve što je bilo vrednije (bilje, posteljina, ručne radove i drugo).

Jedna jedrilica iz sastava borbene grupe »Pantera« pala je izme u zaselaka Kecmana i Sobića, u neposrednoj blizini zida oko Sobića groblja i slupala se. Bila je to, najvjerovatnije, četvrta podgrupa, jedina u ovom je sastavu bilo samo jedno odjeljenje (10 ljudi).

Jedna jedrilica se spustila oko 150 m južno od Raskršća, u blizini Komande mjesta. Njeno ljudstvo je odstupilo ispred grupe boraca 1. voda protivavionskih mitraljeza 3. ete Prateg bataljona, koji su se povlačili ili sa Sobića glavice prema Drvarskoj pećini, i nakon toga se zadržalo u rejonu Raskršća i sadještovalo sa borbenom grupom »Bezobzirni napada« i podgrupama borbene grupe »Pantera«, koje su nastupale od Mramora preko Sobića glavice prema cesti kroz Drvar. Kasnije su se i one spustile prema Grahovskoj cesti i cesti kroz Drvar. Poput »sedme borbene grupe«, i to odjeljenje je predstavljalo pojačanje desantnih snaga izvršeno u toku 24. maja, neposredno pred početak operacije i nakon izdavanja operativne zapovijesti. Nedostaju podaci kojoj je borbenoj grupi pripadalo. Po mjestu prizemljenja jedrilice, moglo je biti u sastavu »Pantere«, »Bezobzirnog napada« ili — najvjerovatnije — »Jurišnika«.

Borbena grupa »Jurišnik« (5 jedrilica) je za izvršenje svog zadatka, podijeljena u dvije podgrupe (jednu od 30 i jednu od 20 ljudi), a spustila se s pet jedrilica izme u Unca, željezničke pruge, glavne ulice kroz Drvar i Grahovske ceste. Na avio-snimku priloženom operativnom planu, na tom terenu nisu bila naznačena i numerisana polja za prizemljavanje jedrilica, jer se itavo to područje moglo koristiti u te svrhe. Jedrilice su se spustile na njihive duž lijeve obale Unca, neke bliže Uncu neke bliže cesti i, s obzirom na mjesto njihovog prizemljenja, podgrupa od 20 ljudi je, najvjerovatnije naknadno, bila podijeljena u dva samostalna odjeljenja.

Na području koje se nalazilo u zahvatu borbene grupe »Jurišnik«, s obje strane glavne ulice kroz Drvar, izme u Raskršća kod Komande područja i potoka Drvare, nalazili su se: Geta Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba (77), Vojna apoteka i Zubna ambulanta (74), krojačka radionica (76) i skladište Komande mjesta (68), Okružni komitet KPJ (67), Sreski komitet KPJ (78), Okružni komitet SKOJ-a (70), Sreski komitet SKOJ-a (78), Opštinski komitet SKOJ-a (72, 73),

Okružni narodnooslobodilački odbor (69), Sreski NOO (71), Okružni odbor AFZ, a u dvjema kućama Tvornice celuloze (66) i mnogim drugim nalazile su se grupice od po nekoliko partizana, pripadnika raznih vojnopozadinskih komandi, službi i ustanova.

Na desnoj obali Unca, uzvodno od Mandi a mosta pa do željezničkog mosta, nalazili su se: Vrhovni štab NOV i POJ, Centralni komitet KPJ, Šifrantsko odjeljenje Vrhovnog štaba i CK KPJ, kuhinja broj 1 i broj 2 Vrhovnog štaba — u kućici u Drvarskoj pećini (81), kućica ispred Pećine (82) i Mandi a kućica (79) — Šifrantski kurs Vrhovnog štaba (84), Komanda 1. ete Prate eg bataljona s 2. vodom, prvi vod 2. ete i dvadesetak boraca iz Eskadrona Prate eg bataljona — baraka preko puta Pilane (80) i zgrade 84, 85 i 66.

Poput ostalih dijelova Drvara, i dio glavne ulice od Raskršća do mosta na Drvari bio je žestoko bombardovan: mnoge kuće su bile srušene, a padale su bombe i duž ulice, tako da je ona bila skoro potpuno zakrivena; izvjestan broj bombi je pao po njivama prema Uncu i po Brežinama — uzvišenju južno od ceste, gdje su se nalazili mnogi rovovi, korišćenici kao zakloni i skloništa od vazдушnih napada. I po rovovima je od bombardovanja stradao izvjestan broj partizana i Drvarana mješтана.

Partizani i stanovnici Drvara koji su se nalazili na pravcima nastupanja borbene grupe »Jurišnik« sklonili su se za vrijeme bombardovanja u rovove oko kuća, u korito potoka Drvare i korito Jaruge, kanala prema Uncu, u grmlje i šikarje izmeću ceste i Unca i u rovove po njivama pod žitom, a jedan dio ljudstva Cete Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba sklonio se u Katoličku crkvu. Kada su iz svojih zaklona primijetili da su se spustile jedrilice, veću su se nalazili izmeću padobranaca borbenih grupa »Zeleni« i »Crveni« i jedrili arskih borbenih grupa »Jurišnik«, »Pantera« i »Bezobzirni napadač« i veoma mali broj ih je uspio da se probije preko Unca na njegovu desnu obalu, a još manji kroz streljački stroj padobranaca koji su nastupali prema cesti od Tvornice celuloze (»Crveni«) i od željezničke stanice (»Zeleni«),

Dvije veće grupe partizana iz Inženjerske brigade Vrhovnog štaba i civila nalazile su se u koritu Drvare, jedna bliže Uncu, a druga bliže cesti. Kada se u blizini Bilbijinog vrela, stotinjak metara istočno od Drvare, spustila jedrilica, oni koji su bili bliže Uncu uspjeli su da se koritom Drvare povuku do Unca, prebace preko njega i odstupe prema Pećini i željezničkoj pruzi, dok je drugoj grupi to bilo onemogućeno. Nijemci su u streljačkom stroju krenuli od jedrilice prema cesti i oni koji su pokušali da se ispred njih povuku preko ceste, naišli su na streljački stroj padobranaca iz borbene grupe »Crveni«. Odjeljenje borbene grupe »Jurišnik« je u rovovima poubijalo neke goloruke partizane i civile. Na pravcu nastupanja tog odjeljenja nalazili su se Okružni komitet KPJ (67) i Okružni komitet SKOJ-a (70). Kada su ga primijetili, članovi Okružnog komiteta i ljudstvo pri njemu potrali su iz rova prema zgradi ko-

miteta po oružje, ali su u zgradu ve bili ušli padobranci borbene grupe »Crveni«. Ve ina ih je ipak uspjela da se pojedina no izvu e iz okruženja.

Nijemci koji su se spustili jedrilicom bliže Uncu, pošto je na njih bila otvorena vatra s položaja oko Pe ine, nisu krenuli prema cesti kroz Drvar, ve su se orijentisali prema Uncu, s namjerom da se prebace preko njega i s boka napadnu partizanski položaj s kojega je na njih bila otvorena vatra.

Još dok su se partizani probijali iz grada na desnu obalu Unca u predjelu Pe ine, ta grupa vojnika iz jedrilice je pregazila Unac na Dodigovom brodu (Donji brod) i u grupicama i pojedina no se po ela prebacivati u prvi gaj. Borci Prate eg bataljona su to primijetili, ali u prvi mah su mislili da se radi o njihovim drugovima koji su se probili iz grada. Nijemci su iz gaji a krenuli seoskim putem prema Batinica glavici (glavi ici) ispod željezni ke pruge, uz put zapalili pojatu (86) i od Batinica glavice njih sedmorica se po eli prebacivati prema grupi ku a Kecmana-Kerana (83, 84, 85), isto no i nedaleko od Pe ine. Tek nakon paljenja pojate borcima Prate eg bataljona je postalo jasno da se radi o kretanju neprijatelja i nekoliko njih je krenulo Nijemcima u susret. Borci s najbližih položaja, na Gradi u (Maloj pe ini), na Kuku iznad Keranovih ku a i ispod željezni ke pruge, ili su sami primijetili neprijatelja ili im je na njega bila skrenuta pažnja, te su snažnom vatrom ubrzo prisilili tu desetinu da se povu e s desne na lijevu obalu Unca.

Pošto se pokazalo da je neta na pretpostavka njema ke komande da se u rejonu Pravoslavne crkve i Doma kulture (75 — bivši Sokolski dom) nalazi Sovjetska vojna misija, vojnici jedrili arske borbene grupe »Jurišnik«, koji su se s dvije jedrilice spustili bliže glavnoj ulici kroz Drvar, pristupili su, zajedno s dijelovima padobranskih borbenih grupa, pretresanju zgrada i pro ešljavanju terena oko ceste i od ceste prema Uncu, ubijaju i zarobljene partizane i Drvar ane, bez obzira na pol i uzrast.

U zgradi Župnog stana (77), neposredno uz Katoli ku crkvu, bila je smještena Ceta Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba. Ljudstvo Cete je bilo po rovovima i skloništima oko zgrade, na brini južno od ceste, u rejonu današnje Pošte i po šikarju prema Uncu, a nekoliko ih se sklonilo i u crkvu. Našavši se izme u vojnika koji su se u jedrilicama spustili po barama izme u ceste i Unca i onih koji su, nastupaju i sa Sobi a glavice, izbili preko Brežina na cestu kroz Drvar, samo je malom broju partizana, pretežno bez oružja, i civila pošlo za rukom da se prikrije ili probije preko Unca pred Pe inu. Petnaestak ih je poginulo.

Jedrilica koja se spustila nedaleko od Mandi a mosta, na 220 m od staze ispred Pe ine, bila je još za vrijeme planiranja i prizemljavanja izložena žestokoj puš anoj i mitraljeskoj vatri boraca Prate eg bataljona s položaja oko Pe ine i kada se spustila iz nje

duže vremena nije niko izlazio. Nave e, kada su Nijemci bili od-
ba eni, partizani koji su došli do te jedrilice vidjeli su u njoj neko-
liko mrtvih Nijemaca. Me utim, svi ipak nisu bili izba eni iz stroja.
Trojica su iz jedrilice neprimije eni izišli i po eli se pojedina no
prebacivati prema Uncu. Borci Prate eg bataljona su ve prvoga
primijetili, ali zbog njegove odje e nisu odmah mogli ocijeniti o
kome se radi: imao je vojni ke pantalone, civilni kaput žu kasto-
sme e boje, njema ke gojzerice na nogama, šešir na glavi i pištolj
u ruci. Prije nego što se sa sigurnoš u moglo ustanoviti o kome se
radi, nestao je u vrbaku i prebacio se pred Pe inom preko Unca do
odvodnog kanala za Pilanu. Kada je iz zaklona potr ao s pištoljem
u ruci prema Pe ini, pao je pokošen unakrsnom vatrom boraca koji
su pratili njegovo kretanje. Desetak minuta kasnije prebacila su se
još dvojica, završivši na isti na in. Dvojica od njih su bili etnici a
jedan Nijemac. Kod jednoga etnika je na ena Titova fotografija,
skica Pe ine, legitimacija izdana od Nijemaca i torbica puna bombi.

Ljudstvo jedrilice koja se spustila najbliže Pe ini, kao i ono
koje su dijelovi Prate eg bataljona s Gradi a i Kuka odbacili s de-
sne obale Unca u rejonu Dodigovog broda pa se vratilo jedrilici,
našlo se pod vatrom boraca Prate eg bataljona s položaja oko Pe-
ine. Da bi se sklonili s brisanog prostora, Nijemci su pokušavali da
se probiju do vrbaka duž Unca. Prvo je to pokušalo ljudstvo jedne,
a zatim i druge jedrilice, prebacuju i se iz jedne uvalice u drugu.
Pri tom su tjerali civile, koji su se tu bili sklonili po rovovima za
vrijeme bombardovanja pa ih oni pohvatali, da im nose sanduke s
municijom. Neki su civili pokušali da bježe i Nijemci su ih ga ali s
le a. Mnogi su poginuli. Ipak je taj pokušaj neprijatelja propao, jer je
borcima Prate eg bataljona bilo nare eno da im, pod svaku cijenu,
sprije e prodor do zaklona uz Unac. Oni su brzo bili prikovani za
zemlju i nakon tri bezuspješna pokušaja povukli su se prema glav-
noj ulici kroz Drvar, posjeli položaje oko Doma kulture (75), Pra-
voslavne crkve i drugih zidanih zgrada ili njihovih ruševina i oda-
tle otvarali vatru po položajima Prate eg bataljona oko Pe ine.

Borbena grupa »Bezobzirni napada « (7 jedrilica) imala je za
prizemljenje na raspolaganju polja 18, 19, 20, 21, 22 i 23, ali je
iskoristila samo polje 21, pri emu su, svakako, odlu ili podaci ko-
jima je njema ka komanda raspolagala da se oko raskrš a cesta
Oštrelj — Drvar — Bosansko Grahovo i Drvar — Bastasi, jugois-
to no od Komande Drvarskog podru ja, nalaze utvr eni položaji, što
nije bilo ta no, i radio-stanica, što je bilo ta no, kao i naknadno
poja anje uba eno na prostor izme u Prnjavora i Sevi a Potoka
(9 jedrilica). S obzirom na to da je odstupnicu iz tog rejona u juž-
nom pravcu onemogu avala borbena grupa »Pantera«, u isto nom
borbena grupa »Jurišnik«, a u jugozapadnom »sedma borbena gru-
pa«, borbena grupa »Bezobzirni napada «, podijeljena u tri podgru-
pe (dve po 20 i jednu od 30 ljudi), spustila se na polje 21, izme u
Komande podru ja i Unca, sjeverno od ceste što vodi u Bastase.

Zapadno od Grahovske ceste, na prostoru između terena planiranog za spuštanje borbenih grupa »Bezobzirni napada« i »Hvata«, na polje 18, spustilo se devet jedrilica sa 90 vojnika, ali se »Hvata« nije spustio na teren predviđen operativnim planom. Ta grupa od 90 vojnika predstavljala je, najvjerojatnije, sedmu borbenu grupu, čiji nam naziv nije poznat. Naime, Stab 2. oklopne armije je »Studijom za upotrebu ojačanog 500. SS-padobransko-lovačkog bataljona« od 24. maja, koja je, u stvari, predstavljala operativnu zapovijest tom bataljonu za operaciju »Konji ev skok«, naredio da se 340 jedrilara sa 34 jedrilice spuste u Drvar. Međutim, sutradan, 25. maja, u Drvar se spustilo 45 jedrilica.⁸ Odluka i odgovarajuće naredbe o pojačanju jedrilar arskih snaga uslijedili su svakako poslije izdavanja navedene operativne zapovijesti. »Sedma borbeni grupa« je jednim dijelom snaga preuzela zadatak borbeni grupe »Hvata«, a drugim dijelom je sadještovovala s borbenim grupama »Bezobzirni napada« i »Pantera«. Jedna jedrilica iz te grupe je prilikom planiranja bila pod vatrom protivavionskog mitraljeza iznad Pećine, a naročito onog kod Raskršća u zidinama bivše Ispostave sreskog na elstva (12). Pilot je bio ranjen, izgubio je kontrolu nad jedrilicom i ona se srušila. Njeno ljudstvo, uglavnom pripadnici »Određena zvjeročradica«, u cjelini je bilo izbačeno iz stroja.

Na pravcima »Bezobzirnog napada« i dijela »sedme borbeni grupe« koja se spustila jugozapadno od njega, a koji je s njom sadještovoao, nalazili su se: Stab Prateg bataljona Vrhovnog štaba (zgrada broj 3) i jedno protivavionsko mitraljesko odjeljenje njegove 3. čete (12); Odjeljenje za vezu Vrhovnog štaba (16) s pet radio-stanica;⁹ Radio-tehnička radionica Odjeljenja za vezu Vrhovnog štaba (13) s Radio-telegrafskim i Radio-tehničkim kursom (15, 19, 20 i 22), Ekonomat i menza Odjeljenja za vezu Vrhovnog štaba (18), Prislušna radio-služba Vrhovnog štaba koja je izdavala bilten za najviše vojno i političko rukovodstvo (4), skladište Ekonomskog odsjeka i Intendanture Vrhovnog štaba (2), konjušnice (25 i 26) i štale (26); Komanda Drvarskog područja s partizanskom stražom (10) i Telefonskom centralom (5, 6), specijalna telefonska centrala za liniju Bastaška pećina, u kojoj je bio vrhovni komandant Tito — Drvarska pećina (kod koje je bio Vrhovni štab) — Sovjetska vojna misija (ova centrala je bila, zakamuflirana, pod zemljom stotinjak metara od Unca prema gradu i na njoj su radila dva omladinca); Komanda mjesta Drvar (13) s partizanskom stražom (14), Centralni

⁸ Otto Bentrup, Hauptmann, FF III./L. L. — Geschwader 1, Angaben über verliehene Auszeichnung.

• Radio-stanica 1 se nalazila u kući kovača Miloša Sablića (16) i održavala je vezu s Moskvom, 2. i 8. korpusom, 5. divizijom i Štabom Mornarice; radio-stanica 2 u zgradi Osnovne škole (15) s glavnim štabovima pokrajina, korpusima i jedinicama pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba i ilegalnom radio-stanicom u Sarajevu; radio-stanica 3 (17) s Glavnim štabom NOV i PO Hrvatske, Bazom NOVJ u Bariju u Italiji i Štabom 5. korpusa; radio-stanica 4 (19) održavala je unutrašnje veze, a radio-stanica 5 (26) s 1, 5. i 6. korpusom i 1. i 6. proleterskom divizijom.

komitet SKOJ-a (1), Glavni sekretarijat USAOJ-a (1), uredništvo časopisa »Nova Jugoslavija« (3), Tanjug (3), redakcija lista »Mi mladi« (1), Općinski komitet KPJ (9), Općinski NOO Drvar (9), Sreski komitet KPJ i Sreski komitet SKOJ-a (78), Vojna pekara (7) i vešeraj i broj kuhinja i raznih magazina (14, 21 i 23) i priručnik skladišta materijala — s velikim brojem ljudstva, koje se, kao i u ranijim slučajevima opasnosti od napada iz vazduha, uglavnom sklonilo u rovove i skloništa oko svojih nastambi ili u korito Ševi a potoka i njegove mnogobrojne vrbake.

U Gruji ima i Podbrini nalazila se Sovjetska vojna misija pri Vrhovnom štabu (smještena u kućama 3, 4, 5, 6, 9, 10, 12, 13 i 15), prvi vod četete Prateg bataljona, koji je obezbjeđivao Sovjetsku vojnu misiju i Komanda četete (u kućama 3, 7, 8, 11, 13 i 14), Ambulanta Prateg bataljona (2) i mesnica (2).

U neposrednoj blizini zgrade Općinskog komiteta KPJ i Općinskog NOO (9) nalazio se bunar u koji se dio ljudstva iz te zgrade najprije sklanjao prilikom napada iz vazduha. To se ponovilo i 25. maja. Trojica Nijemaca su odmah poslije izlaska iz jedrilice, koja se spustila u blizini, krenuli prema toj i susjednim zgradama, u kojima se nalazila Telefonska centrala (5, 6) dok su ostali zauzeli položaj u jarku duž ceste prema Bastasima.

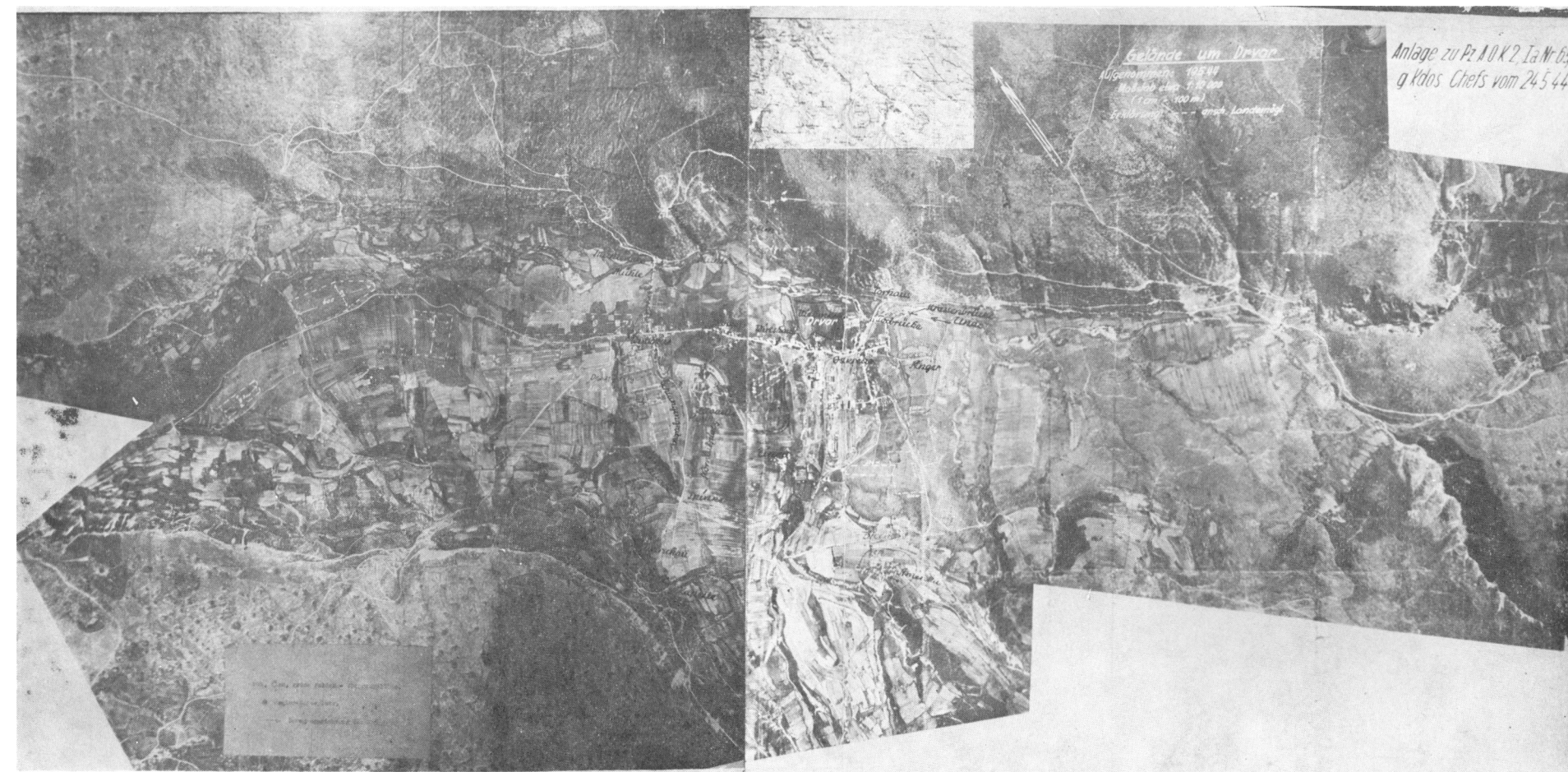
Protivavionski mitraljez iz razrušene zgrade bivše Ispostave sreskog načelnika (12) još uvijek je djelovao i oborio jedrilicu koja se srušila u zaselak Ševi a Potok.¹⁰

Ljudstvo Telefonske centrale bilo je bez oružja i sklonilo se, uglavnom, u ruševine Ispostave. Kada su primijetili Nijemce koji su im se pojavili s lijeve strane, od Komande mjesta (13), pokušali su da se povuku preko Drenskog vrela Bosni a kućama i dalje prema Bastasima, ali su ih Nijemci iz jarka s desne strane ceste, idući od Raskršća prema Komandi područja, do ekali vatrom, zarobili i strijeljali, a zatim produžili do bivših talijanskih bunkera zapadno od Drenskog vrela.

Desetak minuta poslije spuštanja, najprije podgrupa »Bezobzirnog napada« (30 ljudi) krenula je prema Bastaškoj cesti, razvila se u streljaci stroj s obje njene strane i prešla u nastupanje prema Komandi područja, isturivši odmah dva odjeljenja stazom što zapadno od Bosni a brijega vodi na Spasovinu.

U Komandi područja (10) se na dan desanta zateklo najviše 15 do 20 ljudi, ali su oni na znak uzbune, izuzev komandanta područja, koji je ostao u telefonskoj vezi s Bosanskim Petrovcem, svi izišli u skloništa u neposrednoj blizini zgrade. U zgradi su kasnije, u jednoj kancelariji, nađeni samo jedan partizan i jedan Nijemac. Obojica su ležali mrtvi. Komandant područja major Jandrija Tomić i je zarobljen i strijeljan.

¹⁰ Zaselak Ševi a Potok predstavlja grupu kućama Bosni a Ševi a uz dio Ševi a potoka bliže Bastaškoj cesti (skica br. 7 — zgrade 20, 21, 22 i 23).

NJEMA KI AERO-FOTO SNIMAK DRVARA 19. MAJA 1944. SA UCRTANIM
MIJESTIMA ZA SPUSTANJE JEDRILICA I PADOBRANACA. SNIMAK JE BIO
PRILOŽEN OPERATIVNOJ ZAPOVJESTI ŠTABA 2. OKLOPNE ARMije
50. SS-PADOBRANSKO-LOVACKOM BATALJONU ZA DESANT NA DRVAR

NJEMA KI AERO-FOTO SNIMAK DRVARA 25. MAJA 1944. POSLIJE
 BOMBARDOVANJA I SPUSTANJA JEDRILICA I PADOBRANACA. KRUGOVI
 OZNA AVAJU MJESTA GDJE SU PALE BOMBE. BROJEVI 1 — JEDRILICE,
 BROJEVI 2 MJESTA, OVI ENA ISPREKIDANIM CRTICAMA, GDJE SU PALI
 PADOBRANCI, A 3 NAVODNE PARTIZANSKE ODBRAMBENE POLOZAJE.

Nekoliko oficira Komande podruja je uspjelo da se povu e prema Bastasima prije izlaska Nijemaca iz jedrilica, a ostali, sklonjeni u rudni ku jamu preko puta zgrade Komande podruja, u sklopu Bastaške ceste i puta na Spasovinu pokraj Klaonice (11), nisu ni primijetili spuštanje jedrilica. A kada su se Nijemci pojavili pred njima, tada su, bez oružja ili, u najboljem slu aju, samo s pištoljem, bili bespomo ni. Intendantski oficir Komande podruja Vaso Jovanovi sko io je na prvog Nijemca, pokušavši da mu otme oružje, ali u tome nije uspio. Nakon toga pokušao je da se sa strijeljanja spasi bjekstvom, ali je ubijen.

U sli noj situaciji našlo se i ljudstvo Komande mjesta (13). Bili su u zaklonima oko zgrade i kada su primijetili prizemljavarije jedrilica oko Šobi a glavice i spuštanje padobranaca, neki su pokušali da odstupe Grahovskom cestom prema Raskrš u, a ve ina preko ceste i Pijace prema Ševi a potoku, gdje ih se prili an broj sklonio još za vrijeme bombardovanja. Me utim, na tim pravcima su ih sa ekivali Nijemci koji su ve bili zaposjeli Raskrš e. Tridesetak Drvar ana i partizana uspjeli su da se probiju u Ševi a potok, ali tek tada su se našli u potpunom okruženju, jer su Nijemci iz nekih jedrilica »sedme borbene grupe«, koja se spustila sjeveroisto no od Prnjavora, nastupali u strelja kom stroju niz Ševi a potok, a i sa sjeverozapadne strane se približavao strelja ki stroj — desno krilo podgrupe koje je nastupalo Bastaškom cestom prema Komandi podruja i Raskrš u.

Povla e i se me u zadnjima iz zgrade Komande mjesta, gdje su, poput komandanta podruja, ostali uz telefon radi održavanja veze i primanja izvještaja, i komandant mjesta kapetan Jovo Grubor i njegov zamjenik potporu nik Marko Dani su poginuli nedaleko od zgrade. eta Komande mjesta je imala 50 ljudi s puškama, ali su oni bili na raznim stražarskim mjestima u gradu ili po zadatku na terenu. U zgradi Komande mjesta se 25. maja zatekao samo manji dio, ali ih je ve ina izginula. Oko Komande mjesta Nijemci su poubiili i desetak vazduhoplovnih oficira, koji su prebjegli iz neprijateljskih redova i u Drvar stigli u prvoj polovini maja. Tu je od njema kih rafala pao i izvjestan broj partizana Odjeljenja za vezu Vrhovnoga štaba, Radio-telegrafskog kursa i drugih koji su se zatekli u tom rejonu po raznim ku ama i oko njih.

Njema ki strelja ki stroj koji je sa sjeverozapada nastupao prema Ševi a potoku, ku ama Bosni a-Ševi a (20, 21, 22 i 23), otvarao je vatru na pojedince i grupice koji su pokušavali da odstupe u tom pravcu, prisilivši ih da se vrata u Ševi a potok, kao i na grupice po vrbacima uz potok.

U me uvremenu se pojavio niz Ševi a potok i dio »sedme borbene grupe«, koji je u strelja kom stroju nastupao s pravca Prnjavora. Mnoge žene su se s djecom sakrile po vrbacima, a veliki broj Drvar ana i boraca, naro ito kursista Radio-telegrafskog kursa Vr-

ihovnog štaba, bježe i od Nijemaca koji su nastupali niz potok, natr avali su na one koji su dolazili od Bastaške ceste uz potok; bježe i od njih prema Spasovini natr avali su na strelja ki stroj koji je ve bio izbio na zapadnu stranu Sevi a potoka. Odstupnice nije bilo, pa su, izuzev rijetkih pojedinaca koji su uspjeli da se probiju, ostali padali pod njema kim rafalima ili su bili ubijani tamo gdje su zate eni.

»Bezobzirni napada « je zaista opravdao svoje ime, a njegov komandir poru nik Vecelman (Wetzelmann) upisao se u crnu listu zlo inaca, ubica drvarskih žena i djece. Nailaze i u rovovima, skloništima, vrbacima i ku ama na Drvar ane i partizane, ve inom bez oružja, Nijemci iz te jedrili arske borbene grupe su ubijali i staro i mlado. Pravce svoga kretanja obilježavali su krvlju i leševima poubijanih žena, djece, staraca i mladi a i velikog broja golorukih partizana. Prema izjavi jednog pripadnika borbene grupe »Pantera«, njima je bilo nare eno da 25. maja do podne »nema zarobljavanja« i da strijeljaju sve zarobljene partizane. »Bezobzirni napada « je to nare enje bez ikakvih obzira primjenjivao i na žene i na djecu i na starce.¹¹

Budu i da je »Bezobzirni napada « imao zadatak da prethodno ovlada Raskrš em kod Komande podru ja, a tek pošto ovlada njime i terenom u zahvatu Grahovske i Bastaške ceste i Ševi a potoka i pro ešlja ga, da preduzme »snažno borbeno izvi anje« prema Mandi a mostu, ljudstvo CK SKOJ-a (1), Glavnog sekretarijata USAOJ-a (1), uredništva »Nove Jugoslavije« (3), Tanjuga (3) i Štaba Prate eg bataljona Vrhovnog štaba (3), koje se za vrijeme bombardovanja sklonilo oko svojih nastambi ili u propust u blizini Mandi a mosta, koji je bio podešen za sklonište, imalo je vremena i mogu nosti da se povu e na desnu obalu Unca, izvan neposredne opasnosti.

Borbene grupe »Hvata « (4 jedrilice) i »Griza « (2 jedrilice) trebalo je, prema operativnom planu, da se spuste na polja 14, 15 ili 16 u rejonu Polja. Me utim, u taj rejon spustila se samo borbeno grupa »Griza «. Ona je imala samo jedan zadatak i djelovala je kao cjelina: krenula je prema okukama Grahovske ceste isto no od k. 601 i zadržala se oko ku a u tom rejonu.

Borbena grupa »Hvata « podijeljena u tri podgrupe (dvije po 10 i jednu od 20 ljudi), prema, najvjerovatnije, naknadno izmijenjenom

¹¹ Pripadnici borbenih grupa „Pantera“ i „Jurišnik“, vrše i tako er mnogobrojne zlo ine i zvjerstva, ipak su jedan dio pohvatanih Drvar ana i Drvar anki ostavljali po ku ama, a drugi vodili u Dom kulture (75), koji su pretvorili u prihvatni logor. Padobranci borbene grupe „Crveni“ vodili su pohvatane Drvar ane i Drvar anke u zgradu bivše direkcije Tvornice celuloze, a sli no su postupale i sve ostale borbene grupe. Za razliku od njih, pripadnici borbene grupe „Bezobzirni napada “ su pohvatane i zarobljene civile i partizane, koje nisu odmah ubili, doveli pred Komandu podru ja, s njene južne strane, i strijeljali ih u rudni koj jami ispod Bosni a brine ili nešto malo dalje, uz zidine porušene bivše Ispostave sreskog na elstva. Me u strijeljanima je bilo i djece od tri- etiri godine pa naviše.

operativnom planu, spustila se u rejonu polja 26 u Donjem Vrto u,¹² daleko od prvobitno planiranog cilja u rejonu Prnjavora, najvjero- vatnije sa zadatkom da iz tog rejona nastupa prema Prnjavoru i sprije i partizanima odstupanje iz Drvara preko Spasovine i Gornjeg Vrto a prema Donjem Vrto u i Bastasima.

Kada se pojavila neprijateljska avijacija, uzbuna je bila data i u Bastasima, gdje se, na obezbje enju Bastaške pe ine, u kojoj je boravio i radio vrhovni komandant Tito, nalazio 2. vod 2. ete i dio Eskadrona Prate eg bataljona. Ljudstvo Prate eg bataljona je odmah izišlo na položaje oko Bastaške pe ine, a puškomitraljesci su s polo- žaja oko Pe ine i iznad Pe ine, kod željezni ke stanice Bosanska Kamenica, otvorili vatru na jedrilice i avione koji su ih vukli. Jedna jedrilica se zbog mitraljeske vatre morala otka iti¹³ i prinudno se spustila na Jandrin pod, 4 km sjeverozapadno od Bastaške pe ine. Bila je to komandna jedrilica i u njoj se nalazio komandir jedrili- arskih borbenih grupa »Hvata « i »Griza «. Dio ljudstva je bio lakše ili teže pozlije en prilikom prinudnog spuštanja. Saznavši od komandira seoske straže za jedrilicu na Jandrinom podu, predsjed- nik NOO Bastasa je s nekoliko seoskih stražara i golorukih omladi- naca krenuo u pravcu jedrilice. Uz put su im se pridružili još neki omladinci i oni su okružili posadu jedrilice i u borbi je savla- dali.¹⁴

Vojnici jedrili arske borbene grupe »Hvata « koji su se spustili u Donje Vrto e, na Mora ine brežine, pošto su odbili napad nekoli- cine boraca iz Intendanture 6. proleterske divizije, produžili su do Pe an evi ku a (1 i 2), gdje su se podijelili: jedna desetina je kre- nula u koloni prema zaseoku Vještica (3) u Gornjem Vrto u, a dvije su se razvile u strelja ki stroj i krenule Bijelim putem prema grupi ku a Grubiši a (4), Bulovana (5), Seli a (6) i Kele evi a (7). Ovdje su se zadržali jedno vrijeme, pretresali navedene ku e, plja kali i ubijali, a zatim je glavnina produžila prema crkvi na Spasovini (k. 541). Izbivši u taj rejon, sedmorica su krenuli prema ku ama

¹² Tri jedrilice te borbene grupe su se spustile 4 km sjeverozapadno od Drvara, na sjeverozapadnoj ivici Donjeg Vrto a, nadomak Bastasa, u rejonu groblia (k. 476), od kojih jedna na Mora ine bare. jugoisto no i nedaleko od Mora ina vrela, a dvije na Mora inu brežicu (Gradinu), neposredno uz isto nu ivicu seoskog puta. etvrta se prisilno spustila ak na Jandrin pod, u gaj pod Zori a lokvama, 9 km sjeverozapadno od Drvara.

¹³ Friedrich Bredenbeck, Oberleutnant, FF (L), III./L. L. — Geschwader 1, Angaben über verliehene Auszeichnung.

¹⁴ Pošto je ljudstvo te jedrilice savladano i razoružano, ranjeni komandir borbenih grupa „Hvata “ i „Griza “ pokušao je da se spasi prijetnjama, obe- anjima i zastrašivanjem seoskih stražara i drugih prisutnih. Znao je eški i mogao se sporazumijevati. Rekao je sekretaru Sreskog NOO Drvara da je sudetski Nijemac, da su ga fašisti mobilisali, da je sila — sila i da e Nijemci sigurno sve partizane uništiti, a nakon toga je molio da ga previju i negdje sklone da bi ostao živ. Na pitanje „Kad su te silom mobilisali, otkud ti ta od- likovanja?“ — imao je tri- etiri odlikovanja — slegnuo je ramenima i u utao. U Stabu 6. proleterske divizije otišao je još dalje: dokazivao je svoju, pa ak i o evu, pripadnost socijalisti koj partiji.

Balabana (14 i 15), a ostali su pristupili pretresanju Perki a ku a (11, 12 i 13). U crkvi su zarobili dvojicu partizana iz voda Ozne i zaklali ih, a zatim produžili Dodigovim ku ama (35 — 38), gdje ih je ostalo nekoliko da pretresu tu grupu ku a, a ostali su produžili u Arsi e i Donje Sablje.

Grupa vojnika upu ena prema ku ama Balabana zadržala se na Blatini skoro pola sata prije nego što je krenula prema ku ama Balabana, u kojima se nalazio Sanitetski odsjek Vrhovnoga štaba. Trojica su ušli u ku u Stoje Balaban (14), pokupili neke knjige i lijekove i zatim je itava grupa krenula prema Kasumovim ku ama (27, 28).

Kad su partizani koji su se povukli iz Prnjavora, s položaja na Kamenici otvorili vatru na tu kolonu i jednog Nijemca ranili, ostali su po eli iskaljivati svoj bijes nad pohvatanim Drvaranima. Promijenili su pravac kretanja i prebacili se zapadno od Kasumovih ku a (27 i 28), odakle su, zašti eni ku ama i Šobi a gajem, krenuli prema Bodrožama (29 i 30) i Šobi ima (31, 32 i 33). Od Šobi a ku a ta grupa je produžila prema Arsi ima (44, 45, 46 i 47), gdje je, prema podacima njema ke komande, trebalo da se nalazi Britanska vojna misija pri Vrhovnom štabu (»London«), Preko Arsi a stigli su u Donje Sablje (48, 49 i 50), zadržavši se u ku ama u kojima je boravilo nekoliko oficira Ameri ke vojne misije pri Vrhovnom štabu. Tu su našli sanitetski i drugi materijal, radio-stanicu i u dvorištu terenski automobil (džip).

Desetina koja se prvobitno kretala na desnom krilu rasporeda borbene grupe »Hvata « izbila je u šumarak u Torbi inoj dražici. Tu se jedno vrijeme zadržala osmatraju i teren, a zatim je krenula prema zaseoku Vještica (3), pretresala ku e i plja kala. Odavde je krenula prema crkvi na Špasovini. Na tom pravcu joi se priklju ila grupa koja je iza glavnine bila zaostala u zaseoku Kele evi a (7) i zajedno su produžili prema Dodizima, Arsi ima i Donjim Sabljima — u sastav glavnine borbene grupe.

Borbene grupe »Griza « i »Hvata « nisu izvršile prvobitnim operativnim planom postavljene im zadatke. »Griza « uop e nije prošljavao južni dio Prnjavora, a »Hvata «, ija je jedna desetina bila uništena daleko od cilja, kretao se sporo, a neki njegovi dijelovi su se bojažljivo i nesigurno zadržavali po ku ama, plja kali i vršili zvjerstva nad civilnim stanovništvom. Pripadnici te grupe su u džepu na vanjskoj strani nogavice, u visini koljena, imali bodeže — kame na preklapanje — i mnogi svjedoci navode da su se s njima služili, kre u i se s automatima u rukama, a kamama me u zubima. U Donje Sablje su stigli nešto prije deset sati.

Za to vrijeme se ve ina stanovništva Donjeg i Gornjeg Vrto a i Prnjavora povukla preko Zori a mosta u Podrbinu na desnoj obali Unca i dalje prema Zaglavici i Podovima, ili u pe ine i šumarke po Kameni koj brini ili na Kamenicu, a jedan manji broj i prema Misijama. To je u inilo i ljudstvo Ameri ke vojne misije, Sovjetske

vojne misije, vojnopozadinskih službi i službi operativnih jedinica NOVJ, koje se nalazilo na tom području.

Dio oficira i ljudstva Američke vojne misije, koji su se s radio-stanicom nalazili u Prnjavoru (48, 49 i 50), izuzev jednog, koji se pogrešno orijentisao i otišao preko Grahovske ceste prema Drvaru, povukli su se s nekoliko partizana koji su ih obezbjeđivali u Tutušiću i Karakašiću, a odatle željezni kom prugom prema Misijama; trinaest pripadnika Sovjetske vojne misije, koji su se s tri radio-stanice nalazili u Gornjem Vrto u (8, 9 i 10), povukli su se s desetak partizana koji su ih obezbjeđivali preko Zorić a mosta u sastav svoje misije u Podbrini; glavna voda OZNE (51 i 52) povukla se iz Prnjavora potocima Drvarom i Raduklijom prema Misijama, a nekoliko boraca se priključilo oficirima OZNE Vrhovnoga štaba (32 i 33), Ekonomskog odsjeka Vrhovnoga štaba (27 i 28), Sanitetskoj odsjeka VŠ (14 i 15), Višeg vojnog suda i Odsjeka Vrhovnog štaba za artiljerijsko-tehničko snabdijevanje (36), koji su izišli na Kamenicu, držali tu jedno vrijeme položaj a zatim se, poslije spuštanja drugog talasa padobranaca, prebacili u Štab 6. proleterske divizije. I ljudstvo iz obu arske (40 i 41) i krojačke vojne radionice (39), kuriri 5. i 8. korpusa (35) i ljudstvo iz skladišta oružja i municije Odsjeka Vrhovnoga štaba za artiljerijsko-tehničko snabdijevanje (36) i skladišta Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba (24) uspjeli su, s malim izuzecima, da se na vrijeme povuku iz Prnjavora i Gornjeg Vrta. Isti je slučaj bio i u Donjem Vrto u: borci 2. ete Pratećeg bataljona na relejnjoj stanici prebacili su se preko Unca i otišli u sastav svoje ete, na položaj oko Pećine u Drvaru; slušaoci Više partijske škole CK KPJ i Radio-telegrafskog kursa u njenom sastavu, povukli su se preko Zaglavice i Pasjaka na Podove, iznad Drvarske pećine, odakle je nekoliko njih s oružjem sišlo na položaj oko Mandić a mosta; nekoliko oficira i boraca iz Intendanture 6. proleterske divizije zadržalo se u Donjem Vrto u i poslije desanta, a ljudstvo divizijske kazališne ekipe i drugo ljudstvo divizije koje se nalazilo u Donjem Vrto u povukli su se prema Kamenici.

Borbena grupa »Drobilica« (5 jedrilica) podijeljena je u četiri podgrupe (tri po 10 i jednu od 20 ljudi). Za prizemljenje je imala polja 10, 11, 12 i 13, ali se samo jedna njena jedrilica spustila na polje 10. Četiri su se spustile neposredno oko grupe kuća na Trnini -Brijegu: dvije na brdaštinu i Krtelje, tri u Doi, a četvrta na okolicu, stotinjak metara sjeverozapadno od vrela Radinovac, a isto toliko od glavne zgrade bolnice (6): peta se soustila kilometar dalje, u Košpić a dolove, na Zrolod, nedaleko od Bolnice 1. proleterskog korpusa u Danićima.

U zahvatu dještva borbene grupe »-Drobilica« nije se nalazila Američka vojna misija, kako je njemačka komanda pretpostavljala, već: Tenkovski vod 1. proleterskog korpusa, oko 20 ljudi (11 i 12); ljudstvo voda je bilo smješteno u Djapama (10), u kući i oko 250 m udaljenoj od tenkova; Zarazno odjeljenje Bolnice 1. proleterskog

korpusa: Uprava (15), bolesnici, ranjenici i rekonvalescenti (23, 25, 26, 27, 29 i 40) sa zaštitnicom (27), Apoteka (15), Viši sanitetski kurs 1. proleterskog korpusa (20, 22, 23, 24 i 26), bolni ke kuhinje (24, 25 i 27) i magazini namirnica i odje e (25 i 29).

Kruže i nad Drvarom njema ki avioni su mitraljirali i okolna naselja, me u kojima i Trnini -Brijeg. Stanovništvo, bolni ko osoblje, pokretni ranjenici i bolesnici, ljudstvo bolni ke zaštitnice i kuristi sklonili su se po rovovima i zaklonima oko ku a ili po živicama, brinama i drugim prikladnim mjestima u okolini, uglavnom prema vrelu Radinovcu i oko Do i a, u istražne rudni ke jame u rejonu Miljevi a, kod Kninske kapije i u blizini mosta na Drobnjaku na putu Golubi — Sipovljani, i u korita i vrbake Drobnjaka i Potoka. Izuzev bolni ke zaštitnice, ljudstvo je uglavnom bilo nenaoružano, a i partizani iz zaštitnice su naj eš e imali samo po pet do deset metaka na pušku. Borci Tenkovskog voda, koji su se prilikom pojave njema ke avijacije zatekli uz tenkove, potražili su sklonište uz željezni ku prugu i u živicama i šikarju prema koritu Potoka.

Vojnici koji su se jedrilicom spustili na arda inu primijetili su borce Tenkovskog voda po grmlju i živicama uz Potok i otvorili na njih vatru iz mitraljeza. Zatim je jedna desetina krenula prema Trnini a ku ama gdje su bili tenkovi (11 i 12), a druga prema Trnini a ku ama sa suprotne strane puta (13, 14 i 15).

Ljudstvo Tenkovskog voda, izuzev voza a i mitraljezaca, sa injavali su uglavnom mehani ari, bez ratnog iskustva, a i bez oružja. Poneki je imao pištolj, a samo trojica puške. Kada se u blizini spustila jedrilica, oni su se povukli prema Potoku i Drvari. Trojica s puškama otvorili su vatru na Nijemce i, ostavši ubrzo bez municije, odstupili su za ostalima. Politi ki delegat voda i trojica boraca, primijetivši jedrilice dotr ali su iz skloništa do tenkova. Iako su posadu tenka sa injavali voza i mitraljezac, sva etvorica su uskoili u tenk i krenula u Drvar.

Pojava tenka je izazvala paniku me u njema kim vojnicima na arda ini, Krteljima i okinici i oni su potr ali živicama uz putove i polijekali uz njih, ispituju i pohvatane civile koliko partizani imaju tenkova i da li imaju i baca e plamena. Tenk je iz dvorišta Trnini a ku a (11 i 12) krenuo Miljevi a putom prema rudni kim jamama, tuku i uz put Nijemce na pravcu kretanja. Nakon što je tenk otišao u Drvar, grupa jedrili ara sa arda ine je pretresla Trnini a ku e u ijem je dvorištu bio tenk, a druga grupa Trnini a ku e sa suprotne strane puta (13, 14 i 15) i iz ku e u kojoj je bila Apoteka (15) nešto sanitetskog materijala su pokupili a nešto uništali.

Nijemci koji su se jedrilicom spustili na Krtelje, dvadesetak metara od jedrilice na arda ini, krenuli su odmah u strelja kom stroju prema ku ama Trnini a-Musi a u južnom dijelu sela (16, 17, 18, 19 i 20), otvaraju i vatru iz automata i mitraljeza u pravcu kretanja. Kada su stigli do ku a, pretresali su ih, ubacivši prethodno

u neke od njih kroz prozor ru ne bombe. Jedni su pohvatane žene i djecu ispitivali gdje se nalazi Tito a gdje Amerikanci, a drugi su iz: ku a istjerali žene i djecu i zatvorili ih u pojatu.

Komandna jedrilica je prilikom prizemljivanja u Do i u udarila u brinu i iz nje su u prvi mah izišla samo dvojica Nijemaca. Poslije izvjesnog vremena izišli su i ostali i pohvatali muškarce, žene i djecu koji su se nalazili u rovovima i po živicama u neposrednoj blizini. Neke od njih su natjerali da donesu do najbliže ku e (21), prilikom spuštanja teško kontuzovanog i nepokretnog komandira borbene grupe »Drobnica«, kojeg su u me uvremenu izvukli iz jedrilice, a ostali su krenuli Banj evim ku ama (23 i 24). Trojica boraca iz zaštitnice, koji su se zatekli po zaklonima oko bolni kog odjeljenja (23), do ekali su vatrom njema ke vojnike iz Do i a, pokušavaju i da organizuju odbranu. Pošto im se ubrzo zatim na desnom krilu pojavio strelja ki stroj vojnika koji su se spustili na okinicu, odstupili su prema Potoku. Nijemci su tada prišli ku ama,, zarobili trojicu golorukih partizana, od kojih su dvojica bili Talijani, u ku e ubacili bombe, a vatrom iz automata i mitraljeza pokosili bolni ko osoblje i bolesnike koji su pokušali da se spasu bijegom. Nekoliko Nijemaca je ušlo u bolni ku zgradu. Za sobom su ostavili poubijane bolesnike po podu i ležajima. Zarobljene partizane su, naj eš e, odmah strijeljali.

Poslije iskrcavanja iz jedrilice koja se spustila na okinicu, Nijemci su zauzeli položaj oko jedrilice i dok su jedni postavljali minobaca , drugi su otvorili mitraljesku vatru na Banj evo Brdo. Pošto im vatra nije bila uzvrata, jedan je krenuo prema Banj evom Brdu, a ostali su se razvili u strelja ki stroj i lijevo krilo je krenulo prema južnom dijelu sela a desno prema glavnoj bolni koj zgradi (26), jednospratnici sa 18 soba. U zgradi i oko nje nije bilo nikoga ko bi im se mogao suprotstaviti, a Nijemci su otvarali vatru na svakog koga su ugledali, ubivši vlasnika ku e i nekoliko partizana. Vojnici iz jedrilice, a priklju ilo im se i nekoliko padobranaca borbene grupe »Plavi«, koji su pali na Trnini -Brijeg u blizini bolnice, ušli su zatim u zgradu bolnice i iz automata otvorili vatru po bolesnicima i ranjenicima. Ta grupa je zatim krenula prema Sopi a ku ama (28, 29 i 30), gdje se tako er nalazilo jedno bolni ko odjeljenje, a iza nje su ostali, u dvorištu oko zgrade bolnice (26) i na putu ispred nje, na sve strane leževu poubijanih partizana. Još gora je slika bila u bolnici: po krevetima i podu ležali su poubijani bolesnici i ranjenici. I kod Sopi a ku a su strijeljali dva nepokretna ranjenika, bolni arku i dvojicu civila — Drvar ana. Sve su ih kasnije ubacili u kukurušanu i spalili.

Lijevokrila grupa, koja je sa okinice krenula u južnom pravcu, zarobila je u zgradi kuhinje za dijetalce i teže bolesnike (25) dvojicu partizanskih kuhara i dotjerala ih, skupa s civilima pohvatanim na pravcu kretanja, u dvorište Ignjatija Gnjaje Stevana Trnini a (21), gdje je ve bilo oko 40 osoba, pretežno žena i djece.

Odavde je krenula prema Banj evim ku ama (23 i 24), koriste i pohvatane muškarce da joj nose municiju. Pošto su kod Banj evih ku a zatekli desetinu koja se spustila jedrilicom u Do i , Nijemci sa Cokinice su se vratili ku i Ignjatija Trnini a. Partizani koji su iz Drvara odstupali nreko Drvar Sela u Misije, otvorili su na njih vatru iz puškomitraljeza od Kunjadi a ku a (31). Nijemci su odmah zauzeli položaj u vo aru, postavili mitraljez i uzvratili vatru. Pripucavanje je potrajalo kra e vrijeme i partizani su produžili u Misije, a Nijemci prema ku ama Trnini a (13, 14 i 15).

U prvom naletu borbene grupe »Drobilica« na Tmini -Brijegu su, uglavnom, stradali nepokretni bolesnici i ranjenici i bolni ko osoblje koje je ostalo uz njih. Uprava bolnice i ve ina osoblja uspje li su da odstupe prema Potoku i Poto i u i njihovim koritima dalje u Misije. Zarobljena su u zgradi Uprave bolnice (15) samo trojica partizana: jedan koji je radio u Apoteci i dvojica kuhara.

Oko 35 kursista (tridesetak žena i 5 muškaraca) trebalo je da 25. maja polažu završni ispit za bolni arke i bolni are i pojava nje- ma ke avijacije ih je zatekla, uglavnom, u grupicama po livadama i šumarcima, u šetnji, ponavljanju gradiva i uzajamnom prepitivanju. Stradale su dvije kursistkinje u iju se neposrednu blizinu spustila jedrilica.

I ve ina stanovništva je izbjegla, uglavnom, u šumu Drobnoj, dragu Mlja evac, na Mali Cicibor i Lozovitu, odakle se manji broj prebacio preko Nagrada i Mokronoga na Podove i njihovu okolinu, gdje su im se nalazile kolibe i neki lanovi porodica, a ostali, 26. i 27. maja, u Jare, Preku kosu i Zbjeg u Misijama i u Jedovnik.

U Sipovljanima se nalazilo nekoliko lanova Nacionalnog komi- teta oslobo enja Jugoslavije i nekoliko vije nika AVNOJ-a (Bakari , Filipovi , Kocbek, Ribnikar, Vujasinovi), zatim Oficirska škola Vrhovnog štaba, Telefonska centrala, Bolnica 1. proleterskog korpu- sa, Kazalište narodnog oslobo enja, Tehnika i Štamparija CK KPJ.

Desetina borbene grupe »Drobilica« koja se spustila na Zrolod, po izlasku iz jedrilice izvukla je iz nje dvokolicu s municijom i kre- nula Vergi a stranom, terenom na desnoj obali Drobnojaka od Žera- vice (40) prema Dani a ku ama, u kojima se nalazila bolnica.

Tog dana u NOO Sipovljana zateklo se 25 pušaka i nekoliko torbica municije, namijenjenih Komandi Drvarskog podru ja, a u zgradi Odbora se iskupilo rano ujutro desetak omladinaca koji su se spremali da idu u Drvar na radnu akciju. Me u njima je bilo i seo- skih stražara koji su imali puške. im se saznalo za desant i za je- drilicu koja se spustila na Zrolodu, dežurni odbornik je oružje i mu- niciju podijelio omladincima i nekolicini oficira iz Oficirske škole koji su naišli tim pravcem a bili su bez oružja, i oni su odmah kre- nuli Dani a ku ama da zaštite bolnicu; priklju ila im se i grupa omladinaca da bi pomogla evakuaciju nepokretnih ranjenika i bo- lesnika.

Kada su njemački vojnici stigli na stotinjak metara od kolibe Blaže Danića, zaštitnica bolnice, bolnici osoblje, lakši ranjenici i bolesnici koji su imali oružje do ekali su ih vatrom. Ubrzo su stigli i omladinci i nekoliko oficira iz Oficirske škole Vrhovnoga štaba. Naišavši na otpor, a i bo no ugroženi od dijelova Oficirske škole koja je već nastupala prema Drvaru, Nijemci nisu prihvatili borbu. Brzo su odstupili prema Drobnojaku, tjeraju i pred sobom pohvatane civile. Progone i neprijatelja partizani su stigli do jedrilice, gdje su zaplijenili puškomitraljez s nekoliko redenika municije, signalni pištolj, četiri sanduka municije i dvokolicu s municijom, nešto signalnih raketa i dva kompleta sanitetskog materijala.

Tek pošto su prešli preko mosta na lijevu obalu Drobnjaka, njemački vojnici su otvorili vatru iz mitraljeza i automata prema bolnici u Šipovljanima i po kućama i gospodarskim zgradama Vid Žeravice (40) gdje se nalazilo jedno odjeljenje bolnice s Trnini -Brijega. Bolesnici iz Vidove kuće su se pravovremeno povukli Drobnjakom prema Misijama.

Nakon što su prošljali Trnini -Brijeg i pohvatane civile zatvorili u kuće i pojate, ili grupisali po dvorištima, ostavivši uz njih po jednog stražara, vojnici iz jedrilica koje su se spustile oko Trnini -Brijega posjeli su položaj ivicom sela iznad Doića, s frontom prema Banjevom Brdu, Misijama i Drvar Selu, kontrolišu i te pravce sa po jednim mitraljezom, a u rejonu Sopića kuća, s frontom prema apama i Šipovljanima. Na raskršću puteva na sjevernoj ivici sela (nedaleko od zgrada 13, 14 i 15) Nijemci su postavili šest mitraljeza, kontrolišu i pravce koji od Šipovljana, Golubića, Tvornice celuloze i Kninske kapije vode prema Trnini -Brijegu.

Oko 11 sati prije podne Nijemci su žene i djecu pustili kućama, s tim da se iz njih ne smiju udaljavati, a muškarce su pustili iz pojate u dvorište, gdje su ih držali na okupu i pod stalnom kontrolom.

Osnovni zadatak borbene grupe »Drobilica« bio je zarobljavanje oficira Američke vojne misije pri Vrhovnom štabu. Ne naišavši na njih u Trnini -Brijegu, borbena grupa »Drobilica« nije izvršila ni drugi dio zadatka, predviđenog operativnim planom: niti je prošljala jugozapadnu periferiju Drvara, tj. Drvar Selo, gdje se nalazila većina članova Engleske i Američke vojne misije, niti je izmila u Polje, rejon zapadno od Trnjaka, koji je trebalo da posjedne i brani zajedno s borbenim grupama »Hvata« i »Griza«.

5. *Djeltva padobranskih borbenih grupa*

Ljudstvo padobranskih borbenih grupa trebalo je da se spusti na teren između Tvornice celuloze, Trnjaka, Šobića glavice, Vrbovca i ceste kroz Drvar (»Crveni«), između ceste kroz Drvar, Drvare, Unca i željezničke stanice (»Zeleni«) i između Tvornice celuloze,

Golubi a i potoka Drobniak («-Plavi»). Glavnina padobranskih borbenih grupa se spustila u planom predvi ene rejone, ali su mnogi padobranci, naro ito »Crveni«, padali i daleko od tih rejona, po itavoj drvarskoj dolini, od Drobnjaka na jugoistoku do Gornjeg Vrto a na sjeverozapadu.

U zahvatu djeystva padobranskih borbenih grupa nalazili su se: Štab Inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba s intendanturom i kuhinjom na prvom katu zgrade bivše Direkcije Tvornice celuloze (85), gdje je bio i Tehni ki odsjek Vrhovnog štaba sa svojim magazinima; u prizemlju zgrade je bila željezni ka stanica i njeno osoblje; u hali tvornice papirnice nalazila se radionica Inžinjerijske brigade; Štab 1. (pionirsko-inžinjerijskog) bataljona je bio kod Kninske kapije (1), dio ljudstva jedne ete uz Štab brigade, a drugi dio ete ete u baraci pozadi zgrade Direkcije Tvornice celuloze; jedna eta je bila u šestoj ku i Radni ke kolonije (60), a 2. eta se nalazila na Potocimma; u jednoj od porušenih ku a u Koloniji podrum, je korišten za konjušnicu; Štab 4. (tehni kog) bataljona i dio ljudstva bili su u Miljevi ima, a dio u etvrtoj ku i Radni ke kolonije (56), gdje je bila i brigadna eta za vezu; u Šipadovoj ekonomiji, u zgradi do Osnovne škole (57), nalazila se kuhinja inžinjeraca i brigadni kurs za stru no osposobljavanje ljudstva; u apama (10) su smješteni tenkisti i nekoliko ih se zateklo u ku i kada se pojavila njema ka avijacija; pripadnici raznih službi i ustanova nalazili su se i po stanovima Drvar ana u tom podru ju; u maloj dvorišnoj ku i nedaleko od Direkcije Tvornice celuloze (64), u kojoj je nekada bila tvorni ka telefonska centrala, nalazili su se dijelovi Saobra ajnog odsjeka Štaba 5. korpusa NOVJ s intendanturom; željezni ka radionica se nalazila kod Ekonomije (59); u glavnoj ulici kroz Drvar, u osmoj ku i (62), nalazilo se nekoliko partizana; od željezni ke rampe prema Novakovi a mostu nalazila se Trijažna stanica i ambulanta (53), u koju je 24. maja nave e stiglo jedanaest ranjenika, Mesnica Komande podru ja (50), Gradska bolnica (52) i Dezinfekci ona stanica (52); na desnoj obali Unca, oko 650 m od Novakovi a mosta, u zgradi nekadašnje kafane »Zelengaj«, nalazila se ambulanta; u istoj zgradi je bilo i desetak omladinaca, delegata na Drugom kongresu USAOJ-a; u ku i nedaleko od »Zelengaja« nalazila se privremena Vojna bolnica, iz koje su ranjenici, odmah poslije spuštanja prvih padobranaca, evakuisani prema Mokronogama; na Golubi u su se nalazili NOO Drvara (48), kancelarija Trijažne stanice (45), povezana telefonskom linijom sa stanicom, u kojoj su radile dvije partizanke i dva partizana.

Padobranska *borbena grupa »Plavi«* (100 ljudi) bila je podijeljena u tri podgrupe (dve po 30 i jednu od 40 ljudi). Prva podgrupa (40 ljudi) spustila se na Peji a njive, sjeveroisto no od Golubi a prema Uncu; druga podgrupa spustila se jugozapadno od Golubi a, od Drobnjaka preko Šipadove ekonomije prema Tvornici celuloze, a izvjestan broj i na podru je Tvornice i oko ulice kroz Radni ku

koloniju prema željezni koj rampi; tre a podgrupa spustila se izme u Drvare i Triki a i Grubora ku a na Trnjaku. Neki iz te podgrupe su pali i na Trnini -Brijeg oko Sopi a ku a (28, 29 i 30) i zapadno od njih prema željezni koj pruzi, u rejonu apa (10). Odmah poslije spuštanja padobrancu su se prikupljali i kretali prema najbližim zgradama i uzvišenjima s kojih su mogli kontrolisati okolni teren, nailaze i uz put na ljude po zaklonima i rovovima oko ku a i u ku ama. Pretežno se radilo o civilnom stanovništvu, ali je bilo i partizana, pripadnika Inžinjerijske brigade, sanitetskih ustanova i raznih službi.

Osnovni zadatak 1. podgrupe bio je zauzimanje Novakovi a mosta (49) na Uncu. Most je iz vazduha bio jasno uo lživ i padobrancu su odmah poslije spuštanja na Peji a njive, u strelja kom stroju, tr e i, krenuli prema drvarskoj cesti sjeverno od Golubi a i Novakovi a mosta da bi posjeli položaj oko mosta, prije ili pristizanje pomo i s pravca Mokronoga, a istovremeno i povla enje partizana iz Drvara u tom pravcu, radi ega je trebalo da se povežu s padobranskom borbenom grupom »Zeleni« u rejonu izme u Novakovi a mosta i željezni kog mosta na Uncu.

Pred desnim krilom strelja kog stroja 1. podgrupe, nedaleko od Novakovi a mosta, nalazila se Mesnica Komande podru ja (50). Nijemci su došli do Mesnice, ubacili u nju bombu, produžili prema mostu i posjeli oko njega položaj, odsjekavši partizanima i mještanima, Drvaranima, odstupnicu u tom pravcu. Jedan dio padobranaca je ostao na položaju oko Novakovi a mosta, a ostali su krenuli cestom i s obje njene strane prema Gradskoj bolnici (52), Trijažnoj stanici i Ambulanti (53).

Partizani zaposleni u Mesnici Komande podru ja bili su smješteni u obližnjoj ku i (51), ali su na vrijeme i bez gubitaka uspjeli da se prebace na desnu obalu Unca. Grupa Nijemaca koja je nastupala na tom pravcu stigla je do Bolnice, Trijažne stanice i Ambulante. Istovremeno je tu stiglo nekoliko padobranaca 2. podgrupe, koja se spustila jugozapadno od Golubi a i nastupala od Radni ke kolonije preko Tenis-igrališta (55). Osoblje koje se za vrijeme bombardovanja sklonilo u okolinu zgrade Trijažne stanice (53) uspjelo je da se na vrijeme povu e. Nijemci su upali u zgradu i iz nje se ula vriska i galama. Živ svjedok nije ostao, ali kasnije, kada je oficirski bataljon potisnuo Nijemce iz tog rejona, u zgradi je na e no svih trinaest poubijanih i poklanih ranjenika. Bilo je i glava odsje enih od trupa. Pred zgradom je bio leš jednog padobranca. Od Trijažne stanice i Ambulante ta desetina padobranaca je krenula na sjeveroisto ni dio Golubi a, do prvih ku a Kecmana-Peji a (48).

Kada je 1. podgrupa »Plavih«, neposredno po spuštanju, otišla preko Peji a njiva prema Novakovi a mostu i cesti, oni žitelji Golubi a koji su ih primijetili, da su brzo reagovali, mogli su se povu i prema Drobnojaku i Uncu u rejonu uš a Drobnojaka i oti i dalje prema Šipovljanima ili na Podove. Neki su to i u inili. Me utim,

ubrzo je od Trijažne stanice do prvih kuća Kecmana-Pejića (48) stiglo pet padobranaca. Pohvatane civile, uglavnom žene i djecu, odveli su do Rašljice (43). Kada je nešto kasnije, bježe i ispred padobranaca iz rejonu Tenis-igrališta (55), naišlo ovuda nekoliko Drvaranaka, Nijemci su ih pohvatili i tako ih uputili Rašljicu u kuću i Tode Kecmana, u kojoj je bilo sjedište Odbora (48).

Druga podgrupa borbene grupe »Plavi«, koja se spustila jugozapadno od Golubića, između Drobnjaka i Kolonije, u sredini rasporeda borbene grupe »Plavi«, krenula je lijevim krilom prema kućama u Koloniji s istočne strane ulice, sredinom prema Zvoniku, Šipadovoj ekonomiji, Tenis-igralištu (55) i željezničkoj rampi, s tim da glavnom ulicom uspostavi vezu s jedriličarskom borbenom grupom »Jurišnik« u rejonu Pravoslavne crkve; desno krilo 2. podgrupe je krenulo prema kućama na jugoistočnoj dijelu Golubićke vijenca (44, 45), koji predstavlja dominantan položaj za kontrolu pravaca koji s terena sjeverno od Unca i od Sipovljana vode prema Drvaru.

Od pet velikih tvorničkih stambenih zgrada u Radničkoj koloniji, nazivanih rednim brojevima, bile su samo tri korištene. Dvije su u ranijim neprijateljskim ofanzivama i napadima iz vazduha bile oštećene i srušene. U četvrtoj kući (56) bili su dijelovi Inženjerske brigade, koja se glavnina za vrijeme bombardovanja sklonila u dvorište Tvornice celuloze. Oni koji su ostali u kući, ili oko nje, pokušali su da se ispred padobranaca borbene grupe »Crveni« povuku prema Materici i Dražici. Prvu grupu od šest inženjera sa ekvipažama su padobranci 2. podgrupe borbene grupe »Plavi«, koji su se nalazili na istočnoj strani ceste, i svih šest je poginulo. Neki padobranci su se nakon toga zadržali oko kuća u Koloniji, pretresaju ih. Kod četvrte kuće zarobili su trojicu partizana i s grupom pohvatanih civila otjerali u mašinsku halu Tvornice celuloze. Oni koji se nisu zadržali na ulici kroz Radničku koloniju priključili su se padobrancima koji su nastupali prema Tenis-igralištu (55).

U rovu niže Tenis-igrališta nalazilo se dvadesetak Drvaranaka iz obližnjih kuća, jedan partizan i jedna partizanka. Naišavši na njih, padobranci su ih otjerali do Rašljice (43). Nasred Uvalice (Uvalice — 54), iznad Ekonomije (59), druga grupa padobranaca je naišla na nekoliko partizana bez oružja i dvije Drvaranke. Partizane su odmah pobijali, a Drvaranke tek nakon silovanja. Prema izjavama o evadama, svi su izgledali kao da su zaklani. Najviše se naroda sklonilo po šikarama i rovovima u Materici i Dražici i većina njih nije ni primijetila spuštanje padobranaca. A kada su u ulicu izišli i nerazumljiv razgovor, u stvari njemački komandovani, padobranci su već bili iznad njihovih skloništa i rovova. Bila je to desetak koja je došla u streljačkom stroju sa Golubića, od

ku a Kecmana-Peji a (48). Padobranci su zastali iznad Jaruge (Urvine) pri zapadnoj ivici Materi a dražice i, okrenuti prema Drvaru, posmatrali ga. U prvi mah nisu ni primijetili narod skriven po šikarju i grmlju. Desnokrilni dijelovi 2. podgrupe borbene grupe »Plavi« naišli su kroz Materi a groblje u jugoisto nom dijelu Materi a dražice, i kada su primijetili narod — otvorili su vatru.

Malobrojni Drvar ani koji su se nešto ranije sklonili iz drugih rovova, bližih cesti kroz Radni ku koloniju, i obavijestili one na koje su naišli da su pali padobranci, zajedni ki su potražili izlaz preko Golubi a prema Uncu prije nego što su se padobranci pojavili sa sjeverozapadne strane Materi a dražice. Me utim, na Golubi u su ih sa ekali padobranci 1. podgrupe koji su ve bili izišli od Novakovi a mosta (49) do ku a Kecmana-Peji a (48). I oni koji su uspjeli da se preko Golubi a nekako provuku i spuste na Peji a njive, nadomak Unca', pali su u ruke padobrancima 1. podgrupe koji su se tu ve nalazili. Niko od njih nije umakao.

Kako su na koju grupu ljudi, žena i djece nailazili, padobranci su ih sprovodili u dvorište Rašlji eve ku e, pretvorivši ga u prihvatni logor, oko kojeg je bila ve a grupa padobranaca. Nakon što su pro ešljali teren isto no od Radni ke kolonije i pohvatane Drvarane i partizane sakupili u Rašlji evom dvorištu (43), desetak padobranaca je krenulo prema ku ama Kecmana-Peji a na jugoisto nom dijelu Golubi a (44, 45), gdje je otišlo desno krilo 2. podgrupe. Ve ina naroda iz tog dijela Golubi a sklonila se za vrijeme bombardovanja oko potoka Drobnjaka i oko mlinova Milana Vojinovi a (42), Obrada Kurbalije (46) i zajedni kog seoskog mlina (47), najbližeg uš u Drobnjaka u Unac. Manji broj je ostao u ku ama ili rovovima oko ku a. I nekoliko partizana se sklonilo kod Kurbalijinog mlina. Ve ina padobranaca se zadržala oko ku a, odakle su ga ali pojedince koje bi primijetili uz Drobnjak. Zatim se njih nekoliko spustilo do Drobnjaka, gdje su pokupili žene i djecu koje su dole pronašli i potjerali ih do ku a, gdje su drugi, u me uvremenu, iskupili one koji su se nalazili u ku ama i oko njih.

Glavnina lijevokrilne 3. podgrupe padobranske borbene grupe »Plavi« pala je zapadno od Drvare: tri kod livnice Tvornice celuloze i zgarišta tvorni ke pilane, deset oko Triki a ku a u Trnjaku, sedam oko Gruborovih ku a (Trnjak i ku a broj 63), jedan se na desetak metara od mosta na Drvari oka io o vrbu, drugi nekoliko metara dalje od njega o drugu vrbu a isto no od Drvare je palo osam padobranaca — pet u rejon apa (10), a tri oko Sopi a ku a (28, 29 i 30) na Trnini -Brijegu.

U ku i urana Miljevi a (5) bila je jedna eta inžinjeraca, ali su oni 25. maja rano ujutro otišli na Oštrelj. Padobranci koji su pali kod apa krenuli su prema Miljevi ima, pucaju i na partizane koji su se povla ili ispred padobranaca borbene grupe »Crveni«. Od ku e urana Miljevi a padobranci su otišli prema Drvaru. Dva padobranca koji su nedaleko od mosta pali na vrbe uz Drvaru

otišli su preko mosta prema ku i Jove Miljevi a (1) kod Kninske kapije.

Padobranci 3. podgrupe borbene grupe »Plavi« koji su pali u Trnjak oko Triki a i Grubora ku a, pošto su se prikupili i uspostavili vezu s vojnicima jedrili arske borbene grupe »Pantera«, krenuli su u strelja kom stroju prema mostu na Drvari nedaleko od Kninske kapije, gdje su stigli ubrzo nakon što su spomenuta dvojica padobranaca otišli preko mosta. Ne primijetivši narod koji se sakrio po vrbacima, i oni su otišli prema Kninskoj kapiji. Kada su odmakli petnaestak metara od mosta, na njih su zapucali partizani od Kninske kapije. Polijegali su i uzvratili vatru, a zatim produžili prema ku ama Miljevi a. Iza njih su naišla još dva padobranca s dva zabrobljena partizana, koji su im vukli dvokolice s municijom.

Kada su padobranci otišli isto no od Drvare, žene su se s djecom vratile u Trnjak, gdje su pale u ruke vojnicima jedrili arske borbene grupe »Pantera«.

Primijetivši povla enje ve e grupe partizana uz potok Drvaru, grupa padobranaca koja je s Trnjaka otišla prema Kninskoj kapiji krenula je za njima. Kada su stigli do propusta na željezni koj pruži, niz Miljevi a put se pojavio partizanski tenk i otvorio na njih vatru. Padobranci su usko ili pod propust na pruži i uzvratili vatru. Pošto je tenk prošao, oni su produžili uz Drvaru.

Tri padobranca koji su pali oko Sopi a ku a na Trnini -Brijegu priklju ili su se vojnicima jedrili arske borbene grupe »Drobnilica« i u estvovali s njima u pokolju bolesnika.

Kada su pro ešljali teren izme u Trnjaka, Tvornice celuloze, Radni ke kolonije, Drobnjaka, Unca i ceste od Novakovi a mosta do raskrš a gdje se od glavne ulice kroz Drvar odvaja ulica Radni ku koloniju, Nijemci su u Rašlji a dvorištu (43) postrojili pohvatane civile i nekoliko zarobljenih partizana, odabrali izme u njih snažnije muškarce i žene i podijelili ih u grupice od etiri do pet ljudi ili žena i angažovali ih na prenošenju ranjenih padobranaca do bataljonskog previjališta na Sobi a groblju i prikupljanju padobrana i municije. Osim sanduka s municijom, prilikom desanta bile su ba ene i dvokolice za prevoz municije. Padobranci su skupljeni na Golubi u, ali i izme u Drobnjaka i Drvare i zapadno od Drvare i željezni ke pruge do Trnjaka.

Padobranska borbena grupa »Zeleni« (95 ljudi) spuštana je izme u Unca, željezni ke stanice i pruge, glavne ulice kroz Drvar i Drvare do uš a u Unac (rejon »sto nog sajmišta«), a neki njeni pripadnici su pali i izvan tog područja, ali ipak u njegovoj neposrednoj blizini. Bobrena grupa je bila podijeljena u etiri podgrupe (dvije po 30, jednu od 20 i jednu od 15 ljudi).

Prva (20 ljudi) i 2. podgrupa (15 ljudi) orijentisale su se odmah po spuštanju prema dijelu glavne ulice izme u mosta na Drvari i željezni ke pruge, pro ešljale teren izme u nje i Unca, us-

postavivši vezu s jedrili arskom borbenom grupom »-Jurišnik« i padobranskom borbenom grupom »Crveni«. Na području spuštanja i nastupanja 1. i 2. podgrupe borbene grupe »Zeleni« sa sjeverne strane ulice bilo je malo nastanjenih zgrada: dvije kuće i jedna brvnara. S južne strane, na pravcu nastupanja 1. podgrupe, nalazila se, u tvornikom kompleksu, ali do ulice, zgrada bivše Direkcije Tvornice, u kojoj je bilo sjedište Štaba Inženjerijske brigade Vrhovnog štaba. Na pravcu nastupanja 2. podgrupe, sa sjeverne strane ulice bile su spomenute dvije kuće i ta podgrupa je, po ulasku u tvorniko dvorište, produžila prema Radničkoj koloniji.

Treća podgrupa borbene grupe »Zeleni« krenula je prema petoj (61) i osmoj (62) tvornici u stambenoj zgradi, ali osmu kuću uopće nisu pretresali niti u nju ulazili. Dio ih je ostao u tom regionu a dio je produžio preko željezničke pruge prema raskršću gdje se odvaja ulica za Radničku koloniju i prema zgradi bolnice (52). Izme u željezničke pruge i bolnice, sa sjeverne strane ulice, sve su zgrade bile odranije porušene.

Pripadnici 1. 2. i 3. podgrupe borbene grupe »Zeleni« postupali su s civilima i zarobljenim partizanima kao i svi ostali pripadnici 500. SS-podobransko-lovačkog bataljona. Pohvatane civile su sprovođili u prihvatni logor borbene grupe »Crveni« u zgradi Direkcije Tvornice celuloze, a neke su zatvarali i u podrumskoj prostoriji pojedinih zgrada. Tako su pripadnici te borbene grupe u podrumu pete kuće (61) držali grupu Drvarana iako je zgrada bila zapaljena. Tek kasnije su ih izveli iz podruma i prebacili u tvornički krug, izme u Radničku koloniju i Pilane.

četvrta podgrupa borbene grupe »Zeleni« krenula je odmah po spuštanju prema staroj željezničkoj stanici i željeznicom mostu na Unču. Pošto je zaposjela most, ona je odatle uspostavila vezu s dijelovima padobranske borbene grupe »Plavi«, koji su zaposjeli Novakovića most. Drvarane koje su pohvatali po žitu i rovovima oko željezničke stanice sproveli su na Golubiću, u prihvatni logor kod Rašljana kuće. Zatim se desetak padobranaca 4. podgrupe prebacilo preko željeznice kog mosta na desnu obalu Unča do kuće Save Jovića (67). Primijetivši u vrbacima uz Unac civile, nekoliko ih je krenulo u tom pravcu.

Padobranska borbena grupa »Crveni« (85 ljudi) bila je podijeljena u tri podgrupe (dvije po 30 i jednu od 25 ljudi). Međutim, ne može se govoriti o djelovanju »Crvenih« u cjelini u takvoj raspodjeli, jer su oni pali na području je daleko veće od predviđenog i nisu se mogli odmah po spuštanju prikupiti po podgrupama.

Prva podgrupa (30 ljudi) spustila se oko Drvare i izme u Drvare i ulice kroz Radničku koloniju, pri čemu se znatan dio padobranaca te podgrupe spustio u dio dvorišta Tvornice celuloze koji se nalazio iza Tvornice, prema Miljeviću ima. Poneki padobranac borbene grupe »Crveni« pao je i na glavnu ulicu kroz Drvar ili u njenu neposrednu blizinu. Dio 1. podgrupe je krenuo prema glav-

noj ulici da bi sadjejtvoavao s padobraskom borbenom grupom »Zeleni«, a glavnina prema Radni koj koloniji i Kninskoj kapiji da bi pro ešljala taj teren i uspostavila vezu s padobraskom borbenom grupom »Plavi«. Odjeljenje koje je krenulo prema glavnoj ulici kroz Drvar stiglo je do ku a s njene južne i sjeverne strane (66 i 67) upravo onda kada su borci Inžinjerijske brigade i raznih ustanova i organizacija koje su bile u tom rejonu pokušali da se s terena izme u ulice i Unca povuku u tom pravcu ispred vojnika jedrili arske borbene grupe »Jurišnik« i padobranaca borbene grupe »Zeleni«. »Crveni« su ih do ekali vatrom iz automata i mitraljeza i pobili ih ili prisilili da odstupnicu potraže koritom Drvare i Jaruge prema Uncu. Kada su vojnici borbene grupe »Jurišnik« sprovodili prvu grupu pohvatanih civila u Dom kulture (75), oni su na pravcu kretanja nailazili na civile i partizane koje su poubijali pripadnici 1. podgrupe borbene grupe »Crveni«.

Dva odjeljenja 1. podgrupe borbene grupe »Crveni«, koja su se spustila u tvorni ki krug, sukobila su se s pripadnicima Inžinjerijske brigade: dijelovima koji su bili uz Stab brigade i brigadnom etom za vezu, koja je, kada je po eo napad iz vazduha, prešla iz etvrte ku e Radni ke kolonije (56) u tvorni ko dvorište. Jedan dio inžinjeraca je pokušao da se probije prema Uncu, drugi kroz Radni ku koloniju prema Šipovljanima, a tre i Drvarom prema Misijama. Nekima je to pošlo za rukom, neki su tom prilikom poginuli, a izvjestan broj ih je pao u njema ko zarobljeništvo.

Jedno odjeljenje 1. podgrupe odmah je iz tvorni kog dvorišta krenulo prema ku ama u Koloniji, hvataju i civile i ponekog partizana, koji su se zatekli u rovovima, skloništima i ku ama na pravcu njihovog nastupanja.

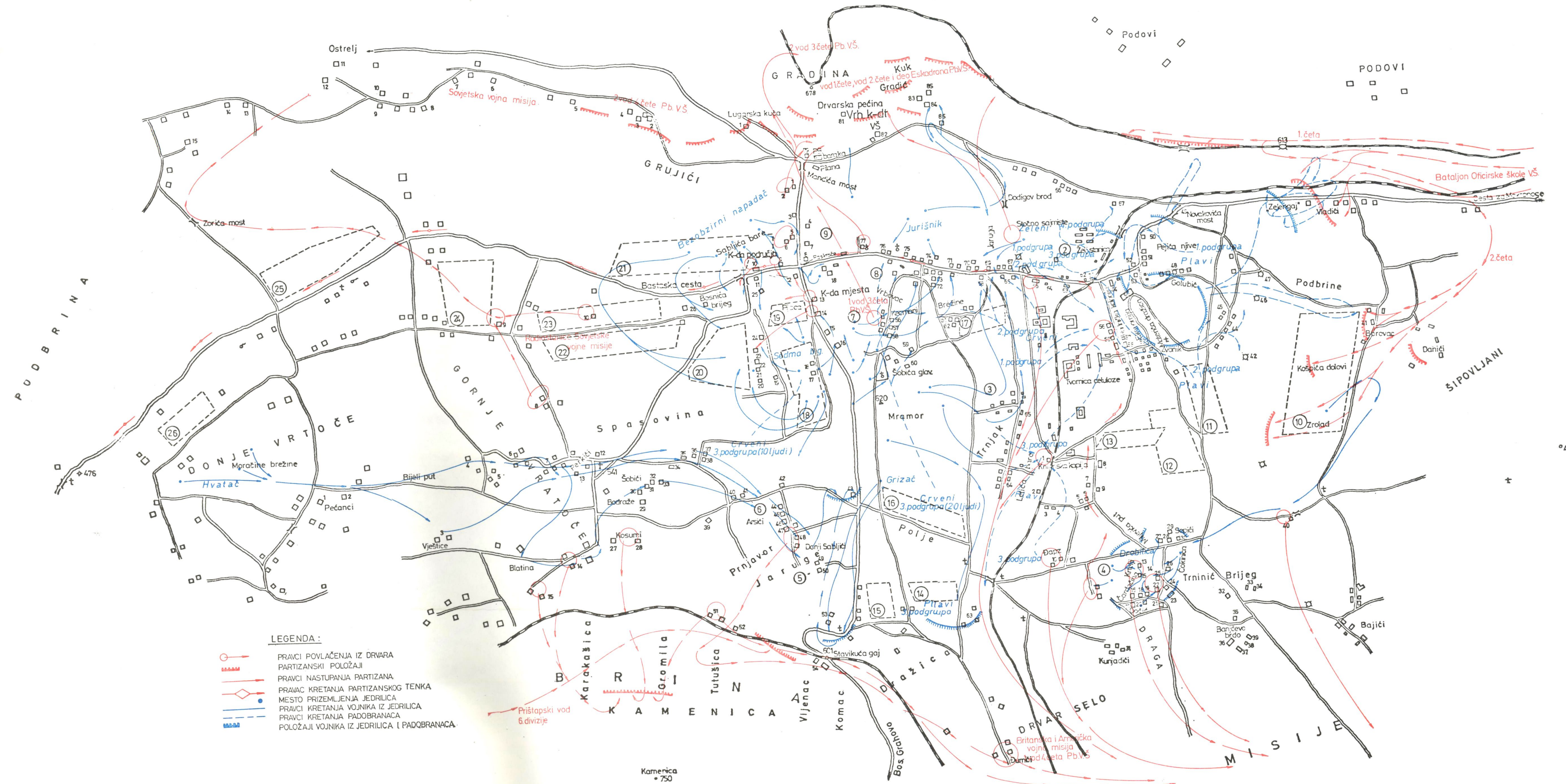
Kada su se padobranci pojavili u tvorni kom krugu na zgarištu Pilane, dio ljudstva Inžinjerijske brigade je krenuo uz prugu pokraj Ložionice, ali ga je od stovarišta balvana do ekala vatrom druga grupa padobranaca. Tu je pao teško ranjen jedan padobranac, a poginula su u borbi i etvorica inžinjeraca. Desetak inžinjeraca se probilo uz Drvaru prema potoku Radukliji do ku a Rodica i Malinovi a. Ostali su pokušali da odstupe prema Trnjaku. Na tom pravcu su naišli na padobrance iz borbene grupe »Plavi« i vojnike jedrili arske borbene grupe »Pantera« i mali broj ih je uspio da se probije. Iz ete za vezu poginulo je oko 15 boraca, a ostali su se iskupili oko Raduklije, gdje je stiglo i tridesetak inžinjeraca iz 4. bataljona.

Grupa padobranaca je iz tvorni kog kruga krenula za partizanima koji su odstupali Drvarom prema Kninskoj kapiji, došla do ku e Jove Miljevi a (1) i uništila oružje 4. bataljona Inžinjerijske brigade, ija je glavnina bila smještena u toj ku i, a koji su za vrijeme bombardovanja otišli u skloništa prema Drvari, dobrim dijelom bez oružja. Stvari koje su pronašli u skladištu smještenom u podrumu Nijemci su u toku dana evakuisali na Sobi a groblje.

VAZDUŠNI DESANT I BORBE U DRVARU DO 09.00 SATI 25. MAJA 1944.

Skica br.7

KRUŠKIV DO

- LEGENDA:
- PRUČI POVLAČENJA IZ DRVARA PARTIZANSKI POLOŽAJ
 - PRUČI NASTUPANJA PARTIZANA
 - PRUČI KRETANJA PARTIZANSKOG TENKA
 - MESTO PRIZEMLJENJA JEDRILICA
 - PRUČI KRETANJA VOJNIKA IZ JEDRILICA
 - PRUČI KRETANJA PODOBRANICA
 - POLOŽAJ VOJNIKA IZ JEDRILICA I PODOBRANICA

Kamenica
1:50

Kada se 1. podgrupa borbene grupe »Crveni« spustila na područje Tvornice celuloze, ljudstvo Inženjerske brigade koje se bilo sklonilo u podzemni kanal, uglavnom bez oružja, nije imalo odstupnicu. Jedan otvor kanala nalazio se neposredno uz Tvornicu, a drugi nedaleko od Pilane. Dio grupe od 30 do 40 inženjera i civila krenuo je kanalom prema Pilani, s namjerom da se povuče prema Trnini -Brijegu. Kada su došli na kraj kanala, u Pilanu, vidjeli su padobrance svuda naokolo, te su se vratili. Neki su otišli u druge kanale, a jedna grupa se povukla u kotlarnicu i sakrila u lužnice ispod kotlova, gdje se skupljao lug. Nemaju i ni s kim vezu i ne znaju i šta se napolju događa, desetak partizana je tek 26. maja navečer izišlo iz kanala kod tunela u blizini Bilbijinog vrela i odatle se preko Unca i Podova prebacilo do Materija uvale.

Većina grupa ljudi, žena i djece ostala je u lužnicama, a po kanalima je bilo još dosta partizana i civila. Grupa skrivena u lužnicama namjeravala je 27. maja uveče da pokuša izaći, ali je prije toga došlo nekoliko Nijemaca i otvorilo lužnice, našavši u njima dvadeset Drvarana i dva partizana, najvjerovatnije iz krojačke radionice. Odveli su ih u Centralu pilane, postrojili u dva reda pored jednog kanala i tada je jedan Nijemac ušao između u ta dva reda i iz pištolja ubijao jednog po jednog, gađajući i žrtve u potiljak.

Desetak inženjera je izašlo kanalom na Unac tek noć u 27/28. maja. Povlačili su se s desne obale Unca prema željezničkoj pruzi naišli su na Nijemce, ali su uspjeli da se probiju na Podove i prebace do Zaglavice, gdje su se nalazili dijelovi 6. proleterske divizije.

Ljudstvo 2. podgrupe borbene grupe »Crveni« (25 ljudi) palo je jugozapadno od glavne ulice kroz Drvar, zapadno od Drvare a sjeveroistočno od Trnjaka. Jedno odjeljenje 2. podgrupe je odmah krenulo prema Brežinama, gdje je u rovovima kod kućne ulice i Rodića (61 i 62) zarobilo Stojana Pribićevića, Džona Talbota, Faulera i Slejda, pripadnike saveznih vojnih misija, i uspostavilo vezu s vojnicima jedriličarske borbene grupe »Pantera«. Dok su se trojica padobranaca zadržali uz zarobljene saveznike novinare, pretresaju ih i oduzimaju im ličnu stvar, nakon čega su ih sproveli u prihvatni logor svoje borbene grupe u zgradi bivše Direkcije Tvornice celuloze (65), ostali su se razmislili do kućne ulice, prevrtali po njima i pljačkali. Drugo odjeljenje 2. podgrupe je krenulo prema glavnoj ulici kroz Drvar: nekoliko prema hotelu (68), u kojoj su se blizini, u zgradama sa suprotne strane ulice, nalazili Okružni komitet SKOJ-a (70) i Okružni NOO (69), a nekoliko prema kućnoj ulici Tvornice celuloze (66) uz južnu ivicu ulice.

Hotel je u to vrijeme bio korišten kao magazin i padobraneci se oko njega nisu zadržavali, već su produžili prema zgradama sa suprotne strane ulice. Neki članovi Okružnog komiteta SKOJ-a su bili u rovu u rovovima niže kuće, prema Uncu, a neki su se zatekli u kući. Kada su im se padobraneci pojavili s leđima, uz povike

»halt«, »halt!« (stoj!), otvorili vatru iz automatskog oružja, i jedni i drugi su prihvatili borbu. Tu se zateklo i nekoliko omladinaca — delegata na Drugom kongresu USAOJ-a. Borba je, me utim, bila neravnopravna i u njoj su pali svi članovi Okružnog komiteta SKOJ-a. Neki omladinci, delegati na Drugom kongresu USAOJ-a, koji su se tu zatekli, uspjeli su da se probiju, a dvojica su bili zarobljeni.

Padobranici koji su krenuli prema kućama Tvornice celuloze (66) otvorili su vatru na civile i partizane koji su pokušali da se od tih kuća prebace prema Drvari i Uncu. Nekoliko padobranaca je ostalo oko kuća s jedne i druge strane ulice, a dva-tri su ušli u zgradu.

Treća podgrupa borbene grupe »Crveni« (30 ljudi) spustila se na prostor između Trnjaka i Spasovine. Dvadeset padobranaca te podgrupe je palo zapadno od Trnjaka, na Polje, prema Šobi a glavici i na Šobi a glavicu. Oni su se, kao što smo vidjeli, brzo poslije spuštanja prikupili i prešli u nastupanje kroz zaselak Kemanina i Šobi a, zadržavši se jednim dijelom u tom rejonu, dok su ostali, poslije spuštanja jedrili borbene grupe »Pantera«, produžili preko Vrbovca i Brežina prema cesti kroz Drvar. Deset padobranaca 3. podgrupe borbene grupe »Crveni« palo je zapadno od Grahovske ceste i priključilo se »sedmoj borbenoj grupi« jedrili borbene grupe.

Pripadnici padobranske borbene grupe »Crveni« privodili su pohvatane Drvarane i Drvaranke i zarobljene partizane u zgradu bivše Direkcije Tvornice celuloze i neke zadržali u dvorištu, a neke pritvorili u podrum zgrade. U toj zgradi je bila i Komanda padobranske borbene grupe »Crveni«, a jedno vrijeme i Štab 500. SS-podobransko-lovačkog bataljona.

6. Intervencija Oficirske škole Vrhovnog štaba

Osim borbene avijacije, nad operacijskim prostorom, pa i na drvarskom nebu, stalno je bila prisutna i Eskadrila »Hrvatska« za blisko izviđanje, koja je održavala vezu vazduh — zemlja, u koju je svrhu njemačka Komanda vazduhoplovstva u Hrvatskoj dodijelila trupama koje su u estvovala u operaciji »Konji ev skok« specijalna odjeljenja 63. vazduhoplovnog bataljona za vezu, koja su održavala vezu zemlja — vazduh.

I 500. SS-podobransko-lovački bataljon je bio obavještavan o pokretima partizanskih jedinica. Obaviješten o pokretu partizana s pravca Šipovljana, komandir padobranske borbene grupe »Plavi« obustavio je prikupljanje padobranaca i municije prije nego što se pojavio oficirski bataljon i naredio jednom vodstvu da ine dvadesetak padobranaca da se sa Golubina prebaci na desnu obalu Unca i posjedne istureni položaj jugoistočno od Novakova mosta (49),

oko željezni ke pruge i ceste, u rejonu »Zelengaja«, i zatvori taj pravac prema Drvaru. Radi obezbje enja bokova nekoliko vojnika je isturio na Borovac, na lijevoj obali Unca, isto no od Drobnjaka, a jednom odjeljenju je naredio da se iz rejona Novakovi a mosta prebaci s lijeve na desnu obalu Unca, zaposjedne položaj oko željezni ke pruge u visini mosta i obezbijedi lijevi bok voda koji je nastupao prema »Zelengaju«. U logoru kod Rašlji eve ku e (43) ostavio je osam padobranaca, a s ostalima je posjeo položaje oko Novakovi a mosta, oko grupe ku a Kecmana-Peji a na Golubi u jugozapadno od mosta (49), talijanske gornje rovove, na brdašcu isto no od Tenis-igrališta (55), gdje su Talijani 1942. godine imali bateriju topova, i talijanske donje rovove, iznad Ekonomije (59), jugozapadno od zaseoka Kecmana-Peji a (44, 45), s frontom prema Drobnjaku i Šipovljanima. Donji rovovi su se protezali okomito na put što vodi od ku a Kecmana-Peji a prema Koloniji, a gornji rovovi su bili uporedo s putem, udaljeni od njega dvadesetak metara.

Pješadijski i intendantski kurs Oficirske škole Vrhovnog štaba izišli su 25. maja ujutro, bez oružja, na strojevu obuku (od 06,00 do 06,50 sati) lijevom obalom Visu i e prema Gradini (k. 755) jugoisto no od Šipovljana, izme u Gradine i zaseoka Tomazovi a, oko kilometar daleko od škole. Kad su se oko 06,15 sati pojavila prva dva aviona, nastava je odmah prekinuta i slušaoci su se sklonili po jarcima i rijetkim šumarcima, o ekuju i da avioni, kao i obi no, odlete i da se as nastavi. Pošto su ubrzo pristigle ve e formacije i po ele žestoko bombardovati Drvar i neposrednu okolinu, da bi izbjeglo gubitke, ljudstvo Oficirske škole se još više raštrkalo po terenu. Tek kada su se u 07,00 sati iznad slušalaca pojavila prva etiri transportna aviona, a ubrzo za njima još etiri, u vrlo niskom i sporom letu, i neki oficiri primijetili na otvorenim vratima aviona padobrance spremne na iskakanje, a odmah zatim i njihovo spuštanje na Drvar, ve ina njih je na vlastitu inicijativu, ili po nare enju nastavnika i komandanta škole, potralo prema školskoj zgradi po oružje.

Slušaoci Oficirske škole su imali uglavnom samo pištolje ili automate, mali broj pušaka, a svi veoma malo municije. Oko 20 posto oficira, me u kojima je bio pretežan broj onih s intendantskog kursa, uop e nisu bili naoružani.

Dok su slušaoci Oficirske škole tr ali preko istine prema školi avijacija ih je primijetila, mitraljirala i bacila me u njih dvije bombe, ali nijedna nije eksplodirala. Ljudstvo je bilo prili no raštrkano po zaklonima, te se prema školi prebacivalo u manjim grupama — po dvojica-trojica. Kako su oficiri stizali do škole, uzimali su prvo oružje do kojeg su došli i tr ali prema Drvaru gornjom i donjom željezni kom prugom, cestom i desno i lijevo od nje. Taj teren je bio pošumljen i omogu avao je prikriveno prebacivanje u pravcu Novakovi a mosta, udaljenog oko tri kilometra vazdušne linije od zgrade Oficirske škole u Šipovljanima.

Prvi oficiri koji su stigli do škole uzeli su oružje i »džon-bul«,¹⁵ uz koji su bile samo tri mine, i odmah krenuli preko Unca prema željezni koj pruži, a zatim gornjom prugom prema Pe ini, s namjerom da posjednu položaj duž pruge i uspostave vezu s Prate im bataljonom Vrhovnog štaba. Slijede e grupice su krenule za prvom grupom gornjom prugom ili donjom prugom i cestom, te desno i lijevo od ceste, s namjerom da posjednu položaj oko Novakovi a mosta i sprije e prebacivanje Nijemaca na desnu obalu Unca. Nije se radilo o ve em rastojanju izme u pojedinih grupica i oficiri su se u toku tr anja sustizali. Ipak je ve i dio ljudstva, koje se najbrže snašlo i prihvatilo oružja, krenulo prema Drvaru gornjom prugom.

U me uvremenu, do škole su stizali i ostali oficiri i uzimali oružje, a kad ga više nije bilo — kretali su i bez oružja prema Drvaru. Na stazi izme u gornje i donje pruge, u šumici kilometar i po sjeverozapadno od Oštrice, formirana su odjeljenja od 6 do 8 oficira, koja su se odatle uputila prugom prema Pe ini ili cestom i donjom prugom prema Novakovi a mostu.

Padobranci su se u me uvremenu ve bili spustili, prikupili i posjeli položaje a prve grupe oficira, tr e i gornjom prugom prema Pe ini, vidjele su još samo neke jedrilice kako se spuštaju ili kruže nad Drvarom.

Postupaju i po nare enju komandira padobranske borbene grupe »Plavi«, vod padobranaca je s Golubi a krenuo preko Peji a njiva kroz žito i vrbake uz Drobnjak. Kretali su se u koloni po jedan, drže i puške na gotovs, i kada su se prebacili preko Unca — po eli su se uz stranu razvijati u strelja ki stroj i nastupati prema cesti.

Vod oficira koji je nastupao gornjom prugom mimoišao je grupu Rodi a ku a prije nego što je vod padobranaca borbene grupe »Plavi« izišao na mokronošku cestu. Kada je oficirsko elno odjeljenje stiglo gornjom prugom sjeverno od Novakovi a mosta, u rejon izme u k. 613 i propusta na gornjoj pruži, 500 m sjeverozapadno od te kote, oficiri su primijetili nekoliko Nijemaca kako se s jednim civilom kre u prema pruži i u pozadini mitraljesca s pomo nikom, koji je obezbje ivao njihovo nastupanje. Bilo je to ijevokrilno obezbje enje voda padobranaca koji je nastupao prema *Zelengaju«. Slušaoci Oficirske škole su odmah zauzeli zaklone,

¹⁵ Britanska vojna misija pri Vrhovnom štabu, s kojom su uglavnom i obavljani razgovori i poslovi u vezi s naoružanjem i nabavkom sekcija za Dficirsku školu Vrhovnog štaba, dobila je po etkom marta 1944. uzorak malog -u nog baca a P. I. A. T. (Projector infantry anty tank), ija je mina, zbog toni nog smještaja eksploziva u glavi mine, imala veliku probojnu mo . J partizanskim uslovima ratovanja bio je taj baca vrlo prakti an za napade ia oklopne vozove, bunkere i druga utvr enja. S obzirom na to da rije „Pi-at“, kako se izgovarala gornja kratica, u žargonu zna i tanjur, pukovnik Mi-an Tartalja, nastavnik u Oficirskoj školi Vrhovnog štaba, predložio je Engle:ima da to oru e, po njegovoj isporuci jedinicama NOVJ, nazovemo „džon-bul“, što je major Maxwell vrlo rado prihvatio.

pustili Nijemce na tridesetak metara do pruge i otvorili na njih vatru iz automata. Padobranci su pod zaštitom mitraljeza odstupili.

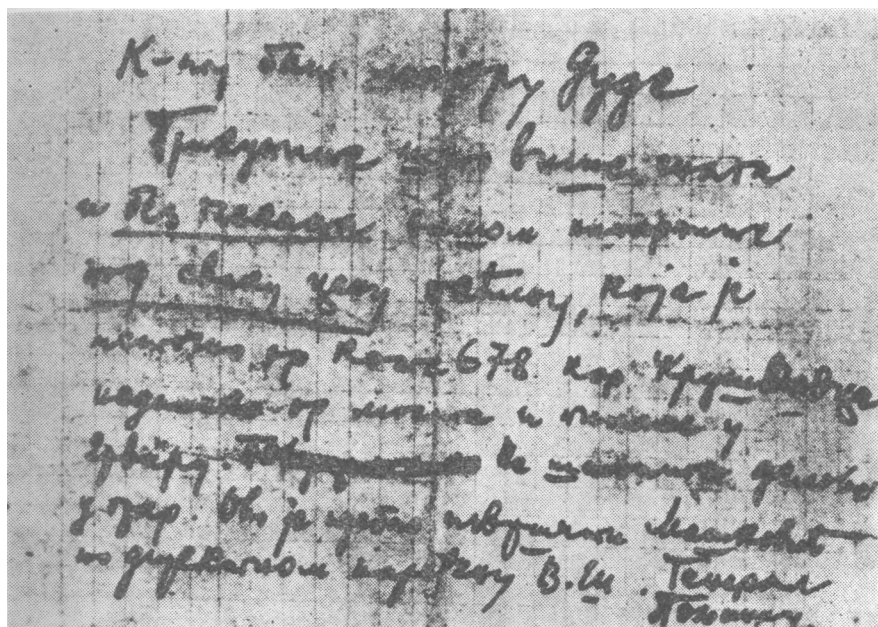
Za prvom grupom oficira kretale su se ostale grupe i grupice, cestom i desno i lijevo od nje. Nastupaju i prema Drvaru oficiri su uz put sretali civile, rekonvalescente iz ambulante u »Zelengaju«, pripadnike Inženjerske brigade, saniteta i raznih vojnopozadinskih ustanova, od kojih su neki imali i oružje — puške, te su oficiri bez oružja uzeli od njih poneku pušku. Na tom pravcu oficiri su naišli i na grupu od desetak omladinaca, delegata na Drugom kongresu USAOJ-a, koji su tako er bili djelomi no naoružani. I oni su uzimali poneku pušku od ljudstva koje je izbjeglo iz Drvara i pridružili se oficirima.

Nastupaju i gornjom prugom, oficiri drugog voda su u pokretu posmatrali kako padobranci na Golubi u sprovode manje ili ve e grupe Drvar ana prema Rašlji evoj ku i (43). Kada su stigli iznad kafane »Zelengaj«, a odjeljenja koja su nastupala cestom i donjom prugom skrenula u blizini Vidovi a ku e s ceste i donje pruge prema gornjoj pruzi, vod padobranaca borbene grupe »Plavi« ve je bio izišao na cestu, prešao donju prugu i nastupao kroz vo ar povr h »Zelengaja« prema gornjoj pruzi, orijentišu i se prema vodostanici na sedmom kilometru željezni ke pruge, zbog ega su Drvar ani to mjesto kra e nazivali »Sedmi«.

Primijetivši s gornje pruge lijevo krilo voda padobranaca koji su ve bili izišli na prugu, drugom vodu oficira je komandovana brza paljba. Jedan od padobranaca koji su bili izašli na prugu pao je od prvog plotuna, a drugi se povukao. Tada su oficiri odjeljenja na za elju prešli u juriš, odbacili lijevo krilo padobranskog voda prema cesti i Uncu i zatim nastavili borbu s Nijemcima u tom rejonu, a elno odjeljenje voda je produžilo gornjom prugom do prvog oficirskog bataljona, koji je zaposjeo položaj oko propusta na pruzi sjeverozapadno od k. 613 i duž pruge ispred i iza propusta, uspostavivši svojim desnim krilom vezu s odjeljenjem 1. ete Prate eg bataljona Vrhovnog štaba. Ta grupa oficira je sudjelovala u odbacivanju odjeljenja jedrili ara borbene grupe »Jurišnik« koje se bilo prebacilo na desnu obalu Unca na Dodigovom brodu i zatim izišlo na Batinica glavicu. Na tim položajima oficiri su se maskirali granjem i ispred sebe postavili zaklone od kamenja. Došlo je do puškaranja s njema kim vojnicima iz rejona željezni kog i Novakovi a mosta i sjeverozapadnog dijela Golubi a, koje je potrajalo dvadesetak minuta. S tog položaja oficiri su posmatrali kretanje partizanskog tenka glavnom ulicom Drvara.

Pošto je protivavionski mitraljez 3. ete Prate eg bataljona na Podovima prestao da djelstvuje, komandir 1. ete školskog bataljona Oficirske škole poslao je jedno oficirsko odjeljenje na Podove. Neki oficiri iz tog odjeljenja su ostali na položaju izme u propusta sjeverozapadno od k. 613 i položaja protivavionskog mitraljeza, na pruzi i iznad nje, a dva-tri su izašli na plato. Oni su bili orijenti-

sani za slučaj da neprijatelj spusti padobrance i iznad Peine. Posada protivavionskog mitraljeza, otkrivena i već ranije izložena napadima »štuka«, bila se povukla, pa su pristigli oficiri preuzeli mitraljez i vatrom iz njega srušili jednu jedrilicu koja je pala u rejon Sobi a groblja.

Nareenje komandanta Oficirske škole VŠ komandantu oficirskog bataljona da zatvori prilaz peini

Drugi vod oficira, nastupaju i gornjom prugom za prvim vodom, napao je lijevo krilo voda padobranaca koji su nastupali s Golubi a preko Unca i ceste prema pruzi. Približno u isto vrijeme odjeljenja oficira koja su nastupala cestom i donjom prugom, skrenuvši u blizini Vidovi a ku e s ceste prema pruzi, sukobila su se s Nijemcima u susretu. U tom trenutku je odstojanje između oficira padobranaca iznosilo svega nekoliko metara: oficiri su bili u strah, iznad Nijemaca, na juriš su odbacili padobrance i prije njih se tomogli Vidovi a ku e i rasporedili po jednoj veoj vododerini.

Odstupivši od pruge Nijemci su posjeli položaj po rupama u kojima je gašen kre , a kojih je u tom rejonu bilo dosta s obje strane donje pruge i s južne strane ceste, oko ku a između ceste i Unca, nastoje i da tu organizuju odbranu, uz podršku padobranaca 'orbene grupe »Plavi« s Golubi a, koji su mitraljeskom vatrom u irvi mah zadržali oficire po zaklonima vododerine i onemogućavali im da preu u napad. Tu je došlo do žestoke borbe u kojoj su oficiri, jurišajući i, pokušavali da odbace Nijemce s desne obale Unca.

Saznavši da se neki članovi Vrhovnog štaba nalaze na Gradini iznad Peine, komandant oficirskog bataljona major Branko Dude, koji se nalazio s odjeljenjem oficira sjeverno od Novakovića mosta, poslao je pismeni izvještaj da je Oficirska škola stigla na krivinu željeznice pruge sjeverozapadno od k. 613, da se sukobila s Nijemcima u rejonu Novakovića mosta i da će krenuti u napad prema mostu i Drvaru. Ostavivši komandira 1. ete oficirskog bataljona da s oficirima raspoređeni duž gornje pruge kontroliše mostove na Unca ispred svog položaja, komandant bataljona je, s grupom oficira i komandrom 2. ete oficirskog bataljona, odmah nakon toga krenuo nazad prema »Zelengaju«, s namjerom da dio bataljona prebaci na lijevu obalu Unca i napadne Nijemce na Golubiću. Prije nego što su krenuli, primijetili su njemačkog mitraljesca s pomoćnikom u žitu kod Novakovića mosta, na lijevoj obali Unca, s istočne strane ceste. Mitraljezac je ubrzo bio pogoden a njegov pomoćnik se nakon toga povukao na Golubiću.

Silazeći s grupom oficira s gornje pruge prema donjoj, u pravcu »Zelengaja«, komandant bataljona je naišao na isti teren. Nijemci su ih primijetili i otvorili na njih žestoku vatru, koja je trajala dvadesetak minuta. Mnogi oficiri nisu mogli maknuti iz prvih zaklona — kamenja, za koje su bili zalegli. Najzad su, prebacujući se pojedinačno, uspjeli da se prebace do »Zelengaja« i kuća u tom rejonu i pridruže odjeljenjima oficira koja su tu vodila borbu s njemačkim vodom koji se prebacio preko Unca u taj rejon.

Još dok su prednja odjeljenja oficirskog bataljona vodila borbu protiv »Plavih« u rejonu »Zelengaja«, a protiv »Plavih« i »Zelenih« oko željeznice kod i Novakovića mosta, grupa od tridesetak oficira se prikupila na pruži jugoistočno od »Zelengaja«. Odatle su se prebacili s desne na lijevu obalu Unca na gazu 300 do 400 m zapadno od zgrade škole i, podijeljeni u tri odjeljenja, prešli u nastupanje prema Drvaru: desnokrilno odjeljenje je krenulo u koloni lijevom obalom Unca prema Novakovića mostu da bi sadjejtvovalo sa snagama oficirskog bataljona na desnoj obali Unca, u rejonu »Zelengaja« i duž gornje pruge u odbacivanju njemačkih vojnika od Unca i zauzimanju mostova; srednje odjeljenje, razvijeno u streljački stroj, nastupalo je prema dolini Drobnjaka, s namjerom da preko Drobnjaka izbije na Golubiću s kojega je neprijatelj uspješno kontrolisao teren na desnoj obali Unca, odbaci snage borbene grupe »Plavi« s Golubića i zatim, zajedno s desnokrilnim odjeljenjem, zaposjedne Novakovića most i zgrade uz cestu što od mosta vodi u grad; lijevokrilno odjeljenje se, također, razvilo u streljački stroj i krenulo prema Trnini-Brijegu da bi obezbijedilo evakuaciju bolnice i došlo do tenkova Tenkovskog voda 1. proleterskog korpusa, za koje su znali da se nalaze na Trnini-Brijegu, ali ne i na kojem mjestu. I osmorica omladinaca, delegata na Drugom kongresu USAOJ-a, prebacili su se na lijevu obalu Unca i krenuli za lijevokrilnim oficirskim odjeljenjem.

Desnokrilno odjeljenje, nastupaju i lijevom obalom Unca, stiglo je na Borovac (41) i ubilo jednog padobranca. Tu je bilo prisiljeno da posjedne položaj, jer su njemački vojnici sa Golubi a držali pod mitraljeskom vatrom Peji a njive od Drobnjaka do Novakovi a mosta i teren izme u Drobnjaka i Borovca.

Nastupaju i u strelja kom stroju, srednje odjeljenje je naišlo na padobranca kojeg je vjetar zanio daleko od glavnine. On je iz jedne ku e otvorio vatru na oficire, a kada su ovi uzvratili vatru, on je po eo bježati i u bijegu je poginuo. Oficiri su zaplijenili njegov automat i pištolj. Nastupaju i dalje, odjeljenje je naišlo na njema ke vojnike koji su držali jugoisto ni dio Golubi a (44 i 45) i iz dva mitraljeza otvorili vatru na oficirski strelja ki stroj. Izme u neprijatelja i oficirskog odjeljenja je bila dolina Drobnjaka, uvala bez ikakvog rastinja, pa su oficiri, naoružani uglavnom automatima i pištoljima, bili prisiljeni da se tu zadrže.

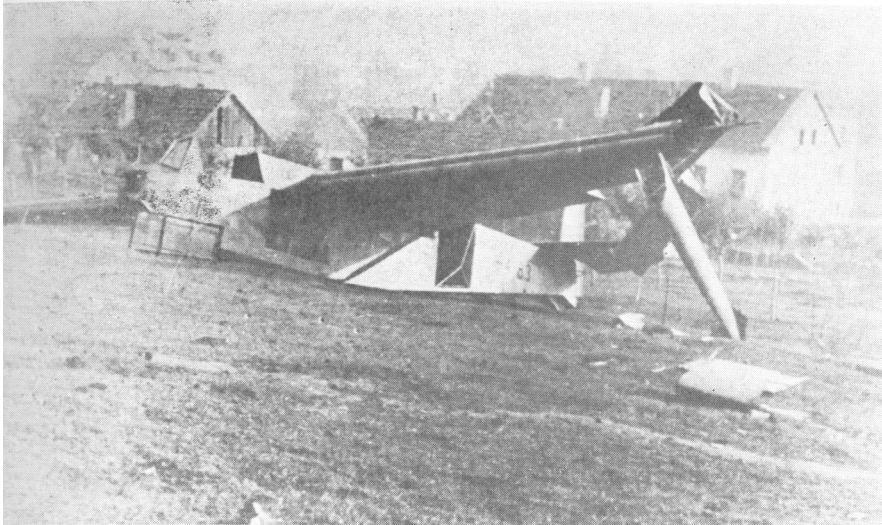
Prešavši potok, lijevokrilno odjeljenje oficira je ugledalo jedrilicu koja se spustila na Vergi a stranu (Zrolod). Tri do etiri Nijemca, koji su se nalazili oko jedrilice, ispalili su nekoliko rafala na strelja ki stroj oficira, ali kada su vidjeli da oni unato tome tr e naprijed, brzo su odstupili prema mostu na Drobnjaku kod ku e Žeravice (40) priklju ivši se tamo glavnini posade jedrilice, kojoj su oni do tada obezbje ivali povla enje od Dani a ku a u Šipovljani ma, gdje ih je do ekala i odbacila zaštitnica Bolnice 1. proleterskog korpusa. Oficiri se nisu zadržavali kod jedrilice, ve su produžili za Nijemcima koji su se pod borbom povla ili preko kose pokrivene prorije enom hrastovom šumicom. Gone i neprijatelja, nekoliko oficira je stiglo na pola puta izme u mjesta gdje je bila jedrilica i Ekonomije (59), ali su tu bili zaustavljeni snažnom vatrom »Plavih« padobranaca s položaja isto no od Ekonomije.

Kada je prva grupa lijevokrilnog odjeljenja oficira prošla kraj jedrilice na Zrolodu, do nje su stigla dva-tri oficira, koji su krenuli prema Trnini -Brijegu do tenkova. Oko jedrilice je bilo pet-šest sanduka municije. Odvalili su s jedrilice mitraljez skupa s komandom šperplo e na koju je bio pri vrš en. Uto je s Trnini -Brijega, iz šljivika udaljenog 600—700 m, po eo da djeluje njema ki mitraljez. Povla e i se s mitraljezom odvaljenim s jedrilice, oficiri su naišli na grupu omladinaca, delegata na Drugom kongresu USAOJ-a, koji su vukli sanduk s municijom i zatim su, zajedno tr e i, krenuli za prednjim dijelom lijevokrilnog odjeljenja prema Golubi u, ali su ih padobraneci zaustavili mitraljeskom vatrom.

Iako su njema ke desantne snage, uz podršku »za Jugoistok ve dugo vremena neuobi ajeno velikog broja aviona . . . brzo i srazmjerno lako zauzele« Drvar, ipak je zauzimanje Drvara, u kojem uop e nije bilo operativnih jedinica NOVJ, trajalo puna dva sata: padobranske i jedrili arske borbene grupe su tek u 09,00 sati zaposjele operativnim planom postavljene ciljeve (izuzev jedrili arskih borbениh grupa »Hvata«, »Griza« i »Drobilica«), pri emu su »pre-

Prenos opreme i municije iz jedrilica na položaj

Uništena jedrilica borbene grupe „Bezobzirni napada“ u Sevia Potoku; njeno ljudstvo, koje je pripadalo „Odredu zvjerokradica“, izbačeno je iz stroja

Grupa padobranaca na mostu preko Drvare

Pripadnici borbene grupe „Jurišnik“, s položaja oko pravoslavne crkve, mitraljeskom vatrom kontrolišu izlaz iz Drvarske pešine

Borbena grupa „Pantera“ zaplijenila je u kroja koj radionici Vrhovnog štaba novu uniformu maršala Tita

*Nijemci ispituju borca NOVJ
Gospu Tali, slušaoca
radiotelegrafskog kursa*

*Zlo ini pripadnika borbene
grupe „Bezobzirni napada ”*

Grupa civila i zarobljenih boraca NOVJ pobijena u blizini zgrade Komande područja

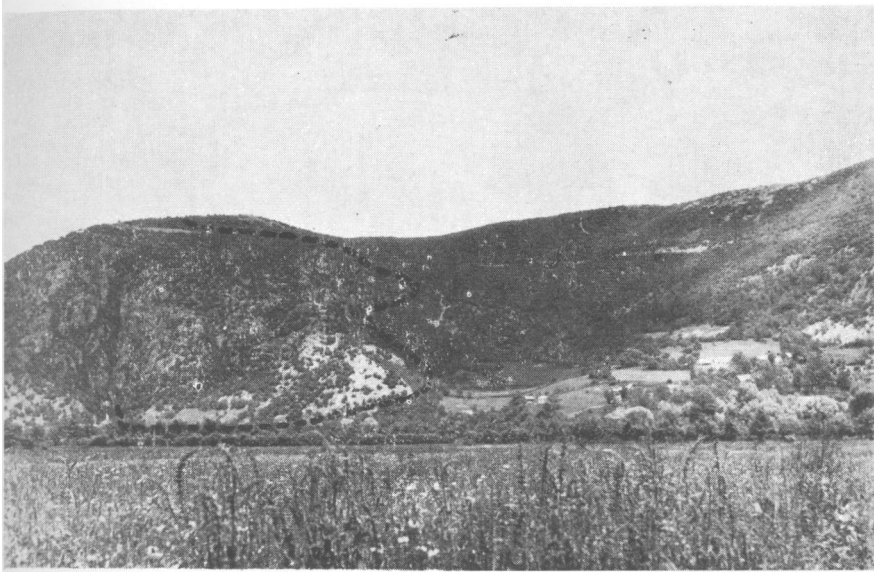
Pošto su zauzele Drvar desantne trupe su prikupljale i prenosile svoje ranjenike na groblje na Sobi a glavici

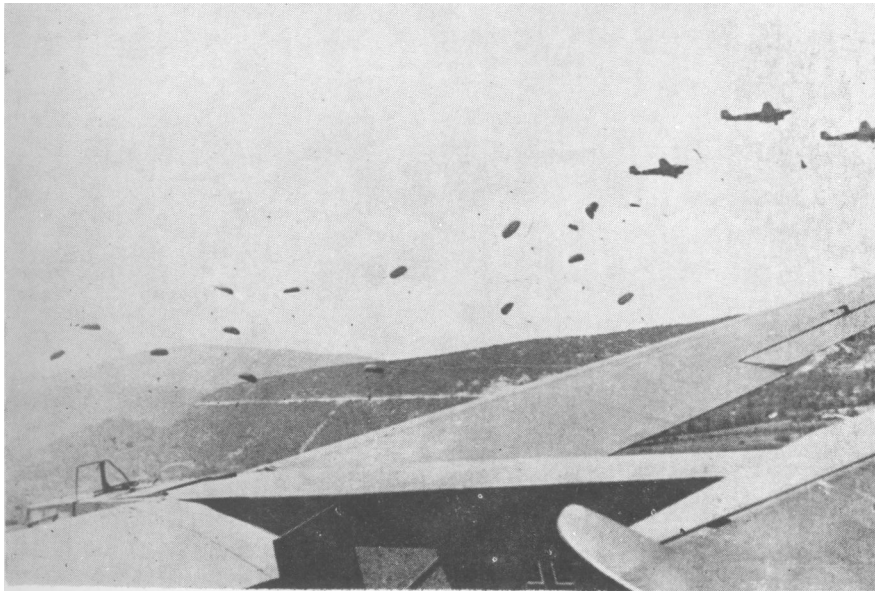
Oko 12 sati padobranci su ponovo prekrili drvarsko nebo

Drugi talas padobranaca

Dok se spuštao drugi talas padobranaca maršal Tito je s lanovima Vrhovnog štaba napustio Drvarsku pečinu i izišao na Gradinu (crticama označen put povlačenja)

Drugi talas padobranaca se spustio između u groblja na Sobica glavici i Grahovske ceste i odmah bio ubačen u borbu protiv dijelova 3. ličke proleterske brigade

trpjele srazmjerno velike gubitke«. Jedan pripadnik 4. ete 500. SS-padobransko-lova kog bataljona je izjavio da su desantne snage neposredno poslije spuštanja imale oko 60 ljudi mrtvih i ranjenih.

U 07,10 sati srušene su dvije jedrilice vatrom sa zemlje i njihovi piloti i posade su poginuli (20 ljudi). Treća jedrilica se istovremeno prinudno spustila, a njena posada je imala četiri ranjena. Nešto kasnije srušena je i jedrilica u kojoj je bilo odjeljenje »Određda zvjerokradica« i njeno ljudstvo je, također, bilo lakše ili teže ranjeno ili ozlijeđeno. I posada jedrilice koja se spustila na Jandrin pod i bila uništena, imala je ozlijeđene enih prilikom prizemljenja.

7. Zatišje nakon zauzimanja Drvara

Kada su se partizani povukli iz Drvara i oficirski bataljon stigao iz Sipovljana i posjeo položaje prugom od »Zelengaja« do visine željezni kog i Novakovića mosta na Unca, onemogućivši, zajedno s dijelovima Prateg bataljona Vrhovnog štaba, dublji prodor desantnih snaga na desnu obalu Unca, obje strane su srećivale svoje redove, čekajući pojačanja da bi preduzele nove napade. Nastalo je privremeno zatišje. Nijemci su za to vrijeme pristupili prikupljanju i prenošenju svojih ranjenika u bataljonsko previjalište, uređuju sanitetskih stanica za prvu pomoć, kopanje rovova, prikupljanju municije, padobrana i druge opreme, prikupljanju pisanog materijala po zgradama u kojima su bile smještene službe Vrhovnog štaba, vojnopozadinske komande, jedinice Inženjerske brigade, organi narodne vlasti, partijske, skojevske i omladinske organizacije, saslušavanju zarobljenih partizana koje nisu odmah ubili, pohvatanih civila, fotografisanju itd.

Nijemci su bataljonsko previjalište smjestili kod betonske ograde (zida) na Sobića groblju, a sanitetske stanice za prvu pomoć u kuću u Obrada Kecmana-Pejića na Golubiću (druga kuća ulijevo od 48) i Stevana Trninića na Trnini -Brijegu (21), u kuću u kojoj je bila partizanska apoteka (74), Dom kulture (75) i u kuću u Jovana Marića u Prnjavoru (43).

Deset vojnika iz jedrilice koja se srušila u Sevića Potoku, u blizini kuće Milana Bosnića, u kojoj je bio Radio-telegrafski kurs Vrhovnoga štaba, Nijemci su izvukli iz prepolovljene jedrilice i položili na posteljini iznesenu iz kuće Pere Rokvića. Mrtvih među njima nije bilo; bili su povrijeđeni enih glava, polomljenih ruku i nogu ili s ozljedama po tijelu. Iz partizanske štale više Drenića kog vrela doveli su konje i desetak pohvatanih Drvarana i, nakon što je jedan od etnika iz »Određda zvjerokradica« upregao konje, prevezli su sve ranjene, jednog po jednog, na Sobića groblje. Kada su posljednjeg ranjenika smjestili u kola, miniranjem su razrušili kuću u kojoj je bio Radio-telegrafski kurs. U Domu kulture zadržana su samo četvorica lakših ranjenika.

U borbi protiv oficirskog bataljona, na Golubi u su bila ranjena četiri padobranca. Njema ki vojnici su s ku a skinuli vrata i prisilili mještane da ranjenike na vratima odnesu na Sobi a groblje. I ranjenike s područja Tvornice celuloze, glavne ulice i ulice kroz Koloniju prebacivali su na Sobi a groblje. Poginule su prenosili tek kasnije, pa iako nisu izvla ili one koji su ležali na brisanom prostoru, poslije podne se na Sobi a groblju ve nalazilo oko pedeset poginulih padobranaca i jedrili ara.

Dom kulture (75) je bio pretvoren u glavni prihvatni logor i od oko 400 pohvatanih Drvar ana i zarobljenih partizana u Domu je bilo zatvoreno oko 250. Sprovode i pohvatane Drvar ane u Dom kulture i druge prihvatne logore, njema ki vojnici su ih tukli, tako da je u Domu bio prili an broj isprebijanih i krvavih ljudi, žena i djece. Kada je završeno prikupljanje zarobljenika i pohapšenih civila, njema ki vojnici su izvodili iz Doma jednog po jednog muškarca na saslušanje, a poslije muškaraca i neke žene. Svi su se sa saslušanja, uglavnom, vra ali premla eni i krvavi.

Pošto su odustali od ponovnih napada na Pe inu i kada je nastalo zatišje, njema ki vojnici su u Domu kulture izdvojili zarobljene partizane u jednu grupu, civile muškarce, mladi e i odraslije dje ake u drugu, a žene i djecu u tre u grupu i sproveli ih prema Sobi a groblju. Tom prilikom sve tri grupe su nosile municiju koja je bila prikupljena kod Doma. Poslije dolaska na Sobi a glavicu, i iz tre e grupe su izdvojili nekoliko mla ih i snažnijih žena i odveli ih da iz susjednih ku a iznose zaplijenjenu municiju protivavionskih mitraljeza Prate eg bataljona na groblje. Pošto se radilo o ve oj koli ini municije, ubrzo su na njenom prenošenju angažovali sve žene, pa ak i djecu. Muškarci su, istovremeno, prenosili zaplijenjenu municiju iz drugih ku a u tom rejonu. Kada su završili taj posao, žene su s djecom djelomi no zadržali na groblju, kod betonskog zida, a nekoliko ih je s djecom ostalo u ku ama. Od muškaraca su uzeli li ne podatke i podatke gdje se kome nalazi ku a i zatim su ih zaposlili na prikupljanju i prenošenju ranjenika.

I u drugim sabirnim logorima Nijemci su postupali na sli na in. Municija i padobrani su prikupljani na itavom prostoru od Drobnjaka preko Drvare do Ševi a potoka, zahvataju i i dio Gornjeg Vrto a na njegovoj lijevoj obali. Istovremeno s prikupljanjem ranjenika, municije i padobrana, Nijemci su izdvojili jednu grupu muškaraca da kopaju rovove oko groblja. U grupi koja je kopala rovove i pravila zaklone na sjeveroisto noj padini Sobi a glavice, oko ku a Kecmana i Sobi a, radile su i žene. Ve i broj rovova iskopan je i na Trnjaku na položajima prema Drvar Selu i Dražici. Na kopanju rovova ra eno je cijeli dan.

8. *Mjere Štaba 1. proleterskog korpusa i aktivnosti njegovih dijelova*
(Skice br. 8 i 9)

Iako je iz sela Mokronoga, gdje se nalazio njegov štab, odmah saznao za desant, komandant 1. proleterskog korpusa u neposrednoj blizini nije imao nijedne jedinice koja bi mogla uspješno intervenirati prema Drvaru. Stoga je u 08,00 sati, prvom radio-telegrafskom vezom, naredio Štabu 6. proleterske divizije da u Drvar uputi jednu brigadu, s tim da trenutno raspoloživim snagama odmah interveniraju u pravcu Drvara, ne čekajući i prikupljanje svih dijelova. Preko Štaba 8. korpusa je telefonski naredio Štabu 3. (krajiške) proleterske brigade da i ona uputi u Drvar dva bataljona. Međutim, kada ga je Štab 3. (krajiške) proleterske brigade u 09,00 sati izvjestio o napadu jačine neprijateljeve motorizovane kolone s pravca Livna, povukao je to naredbu. Istovremeno je naredio da i dijelovi Inženjerske brigade na Potocima krenu u Drvar. Korpusno prištapsko ljudstvo, jačine oko 30 ljudi, s tri puškomitraljeza, uputio je u Drvar, sa zadatkom da izvještava Štab korpusa o situaciji u Drvaru i da uspostavi vezu s Vrhovnim štabom i prenosi mu obavještenja o situaciji na ostalim odsjecima, koja će mu Štab korpusa telefonski dostavljati. Preko Štaba 8. korpusa je tražio od Savezne vojske vojne misije pri Štabu 8. korpusa da saveznicima avijacija bombarduje komunikacije koje vode prema oslobođenoj teritoriji, kao i da pošalju nad Drvar lovca ku avijaciju da bi spriječila iskrcavanje pojačanja vešpuštenim snagama.

Obavješten o situaciji i Štab 8. korpusa je naredio Štabu 1. dalmatinske brigade 9. divizije da uputi u Drvar jedan bataljon, a oko 08,00 sati je i korpusnu zaštitnicu uputio Štabu 1. proleterskog korpusa radi angažovanja u Drvaru.

Imajući na umu da je iz sela Kamenice osmotrio spuštanje padobranaca, iz Štaba 6. proleterske divizije krenuo je operativni oficir Štaba u pratnji nekoliko vojnika u Bastaševu da provjeri da li se vrhovni komandant Josip Broz Tito nalazi u Bastaševu. Saznavši da je Vrhovni komandant u Drvaru, Štab divizije je telefonski naredio komandantu 3. (ličke) proleterske brigade da odmah uputi u Drvar jedan bataljon. Primivši u 08,15 sati od Štaba 1. proleterskog korpusa naredbu da u Drvar uputi jednu brigadu, Štab divizije je naredio komandantu 3. (ličke) proleterske brigade da i s ostalim snagama brigade krene prema Drvaru.

Kada je u Štab divizije stigao kurir Vrhovnog štaba s obavještenjem o situaciji u kojoj se nalazio vrhovni komandant Josip Broz Tito i naredbu da Štab divizije uputi u Drvar potrebne snage, Štab divizije je od prištapskog ljudstva formirao vod jačine tridesetak ljudi i uputio ga prema Drvaru, u zaselak Prnjavor, da izvidi situaciju u Drvaru i o tome izvjesti Štab divizije. Vod, naoružan s dva puškomitraljeza i vešim brojem automata, izvršio je odmah pokret, spustivši se niz Kamenicu ku brinu pokraj Šobotove jačine.

Nastupaju i preko Karakašice prema Gromili i Tutušici, iz voda t izdvojilo nekoliko boraca i otišlo do ku a u kojima je bio smješten Ekonomski odsjek Vrhovnoga štaba (27 i 28), radi evakuacije stvari na Kamenicu. Ostalo ljudstvo voda je produžilo prema Steviku a gaju (rejon k. 601). Na tom pravcu je glavnina jedrili arske borbene grupe »Griza « (14 ljudi), prikrivena u žitu, do ekala vod vatrom iz mitraljeza, automata i pušaka. Vod je odmah uzvratio vatru i Nijemci su se brzo povukli, odstupivši do ku e Jovana Mari a (43). Me utim, zbog jake vatre neprijatelja sa Šobi a groblja i položaja južno od raskrš a kod Komande podru ja, te neobezbje enih bokova, vod nije progonio neprijatelja, ve je zauzeo položaj na padinama Kamenike brine zapadno od željezni ke pruge i Jagli inih ku a (51 i 52), odakle je imao dobar pregled drvarske doline.

I kasnije se ljudstvo divizijskih prištapskih dijelova (glumci kulturne ekipe, pripadnici intendantske službe i raznih njenih radionica), naknadno prikupljeno, samoinicijativno prebacivalo prema Drvaru. Jedan dio tog ljudstva je posjeo položaj na padinama Kamenike brine u rejonu Sanitetskog i Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba, gdje su zatekli grupu ostavljenu radi evakuacije, pa su im se neki i priklju ili. Sli no je postupilo i ljudstvo divizijske kirurške ekipe (osoblje ekipe, bolni ka zaštitnica, lakši ranjenici): samoinicijativno je krenulo prema Drvaru i posjelo položaj zapadno od Dražice i Drvar Sela.

Kada su se pripadnici borbene grupe »Griza «, pod vatrom voda prištapskog ljudstva 6. proleterske divizije, po eli povla iti, i glavnina borbene grupe »Hvata «, koja se nalazila u Donjim Sablji ima (49 i 50), gdje su tako er bili izloženi partizanskoj vatri, na brzinu je pokupila sanitetski materijal iz Sablje a ku e i prebacila se do ku e Jovana Mari a (43), gdje su nešto kasnije stigli i jedrili ari borbene grupe »Griza «, pot injeni komandiru borbene grupe »Hvata «.

Samoinicijativno je stupio u akciju i 2. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade, koji se 25. maja rano ujutro vratio iz akcije protiv etnika u Golubi u i Strmici kod Knina u Resanovce, 11 km jugozapadno od Drvara, na cesti Drvar — Bosansko Grahovo. uvši odjeke detonacija, a ubrzo i jaku i sve guš u puš anu i jnitralješku vatru, Štab bataljona je posumnjao da bi se moglo raditi o njema kom desantu, pa je odmah uputio prema Drvaru jednu etu da utvrdi o emu se radi. Cim se vratio etni kurir s izvještajem da su se u Drvar spustile njema ke jedrilice i padobranci, Štab bataljona je krenuo s dvije ete usiljenim maršom prema Drvaru, ostavivši u Resanovcima 2. etu, sa zadatkom da kontroliše pravce Trubar, Resanovci i Bosansko Grahovo, Resanovci. Poslije dolaska na Kamenicu, nakon kra eg osmatranja, Štab bataljona je odlu io da s bataljonom (bez 2. ete — ukupno 120 ljudi) napadne desantne snage, s tim da 3. eta nastupa pravcem Rastova glavica (k. 759), Omar, zaselak Baji i, Trnini -Brijeg, Tvornica celuloze, centar Drvara, a 1.

eta pravcem Drvar Selo, Trnjak, Prnjavor. Napad eta podržavali su jedan teški mitraljez i jedan minobaca kalibra 81 mm 4. ete bataljona. Cete su prešle u nastupanje u 11,10 sati. Me utim, pod stalnim djejtvom njema ke avijacije, a zatim i njema kih dijelova od Trnini -Brijega i Trnjaka, dijelovi 2. bataljona su bili zaustavljeni.

Kada je komandant 3. (li ke) proleterske brigade primio od Štaba divizije nare enje da uputi u Drvar jedan bataljon, on je to nare enje odmah prenio 1. bataljonu »Velebit«, koji se nalazio uz Štab brigade u zaseoku Vagan, najbliže Drvaru, s napomenom da e ga na Kamenici sa ekati operativni oficir Štaba divizije. Istovremeno je po kuririma naredio ostalim bataljonima, koji su se nalazili u Resanovcima, Podvu jaku i Trubaru, da budu u punoj pripravnosti. Kada je oko 08,30 sati od Štaba divizije primio novo nare enje da s itavom brigadom krene prema Drvaru, komandant brigade je s 3. bataljonom »Mirko Štuli « i brigadnom prate om etom odmah izvršio pokret, a 2. bataljonu »Bi o Kesi «, za koji nije znao da je samoinicijativno ve krenuo u Drvar, i 4. bataljonu »Krbava« poslao kurire s nare enjem da i oni krenu prema Drvaru.

Prvi bataljon je stigao na Kamenicu oko 11,30 sati i tu dobio nare enje od operativnog oficira Štaba divizije da glavniom pre e u nastupanje prema Drvaru s jugozapada, preko k. 745 i k. 601, a lijevokrilnom etom da se spusti s Kamenice u drvarsku dolinu i nastupa prema Prnjavoru. Bataljon je nakon prijema nare enja odmah izvršio pokret.

Obaviješten o pokretu partizanskih jedinica s pravca Srba i Resanovaca prema Drvaru, komandant 500. SS-padobransko-lova kog bataljona je u rejon borbenih grupa »Hvata « i »Griza « prebacio sa Šobi a glavice poja anje i od tog ljudstva i ljudstva borbenih grupa »Hvata « i »Griza « formirao novu borbenu grupu. Njoj je naredio da pre e u nastupanje prema Kameni koj brini, odnosno Komcu, Vijencu i Tutušici, odbaci partizane iz tog rejona, zauzme i posjedne k. 601 i položaje iznad željezni ke pruge, sjeverno i južno od te kote, a zatim se probije na visoravan Kamenice i tamo posjedne položaj.

Razvijeni u strelja ki stroj, pužu i preko brisanog prostora i koriste i njive pod kukuruzom i raži, Nijemci su krenuli prema okukama Grahovske ceste. Jedno odjeljenje je ostalo oko ku a u Donjim Sablji ima (49 i 50) radi obezbje enja boka s pravca Spasovine, a glavnina borbene grupe je produžila preko Gornjih Sablji a (53) prema okukama Grahovske ceste i željezni koj pruzi.

U me uvremenu ie 1. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade posjeo položaj i pustio Nijemce na blisko odstojanje i tada izvršio juriš uz upotrebu ru nih bombi. Došlo je do žestoke borbe prsa u prsa u kojoj su Nijemci imali sedam mrtvih i više ranjenih i bili prisiljeni na odstupanje. Nose i mrtve i ranjene Nijemci su se povukli u Gornje Sablji e, gdje su posjeli položaj u malom groblju i

postavili radio-stanicu. Koriste i kamene krstove u groblju kao zaklone, Nijemci su otvarali vatru na položaj 1. bataljona, ali nisu prelazili u nastupanje.

9. Napad njemačkih vojnika na Pe inu

Pošto su prokrstarili podru je na koje su se spustili i na njemu nisu pronašli Tita i Vrhovni štab, dijelovi jedrili arskih borbenih grupa »Pantera«, »Jurišnik«, »Bezobzirni napada « i »sedme borbene grupe« i padobranskih borbenih grupa »Crveni« i »Zeleni« posjeli su položaj duž ceste kroz Drvar, da bi s te linije prešli u napad prema Pe ini, pretpostavljaju i da se vrhovni komandant Tito i Vrhovni štab nalaze u njoj. Na takvu pretpostavku, osim prikupljenih podataka, upu ivala ih je i injenica da su jedino dijelovi borbene grupe »Bezobzirni napada «, kada su krenuli prema Mandi a mostu da ga posjednu, kao i pripadnici jedrili arske borbene grupe »Jurišnik« i padobranskih borbenih grupa »Plavi« i »Zeleni«, kada su pokušali da posjednu položaje na desnoj obali Unca, bili do ekani dobro organizovanom i snažnom puš anom i puškomitraljeskom vatrom i bili prisiljeni da se uz gubitke povuku u zidane zgrade duž ceste od Komande podru ja do Golubi a. Bilo je o igledno da se radi o organizovanoj i upornoj odbrani desne obale Unca i da se, prema tome, jedino na toj strani, a to zna i u Pe ini, nalaze Tito i Vrhovni štab.

Poslije posjedanja položaja duž ceste od Komande podru ja do Doma kulture (10 — 75), nešto poslije 09,00 sati, ispaljena je crvena raketa u pravcu Pe ine i njema ki strelja ki stroj je, uz snažnu mitraljesku, minobaca ku i artiljerijsku vatru, krenuo prema položaju dijelova Prate eg bataljona na desnoj obali Unca. I pješadija se u po etku kretala otvaraju i vatru, ali pošto joj vatra nije bila uzvrata ena prestala je da puca.

Pripreme neprijatelja za napad na Pe inu bile su uo ene i maršal Tito je naredio da se pod svaku cijenu onemogu i neprijatelj da se do epa vrbaka i šipražja na lijevoj obali Unca, jer bi u tom slu aju, zaklonjen od o iju, imao povoljniji položaj za daljnje napade. Tek kada se neprijatelj strelja ki stroj približio Uncu, komandant Prate eg bataljona je komandovao brzu paljbu. Nijemci su odmah polijegali, pokušavaju i na mahove da se dignu i pretr e po nekoliko metara i ponovno zalegnu. Ipak — morali su odstupiti na polazni položaj duž ceste.

Poslije tog napada neprijatelj više nije pokušavao s frontalnim napadima takvih razmjera. Nastupilo je privremeno zatišje. Dok se jedan dio Nijemaca još uvijek zadržavao oko Pravoslavne crkve i Doma kulture i po vo njacima južno od ceste, drugi dio se po eo prikupljati na Sobi a groblju. Neprijatelj je povremeno tukao položaj Prate eg bataljona oko Pe ine minobaca ima i topovima, zapa-

ljivim granatama, od kojih se zapalila i Pilana, a prilaze Pe ini i samu Pe inu držao je pod stalnom vatrenom kontrolom. Ku ica Vrhovnog štaba u Pe ini bila je sva izrešetana. Nekoliko mina je udarilo u stijene Pe ine ali nijedna nije eksplodirala. Udarale su bo no o okomitu stijenu, odbijale se od nje, padaju i ispod ku ice Vrhovnog štaba. Jedna mina je pala ispod same ku ice, ali ni ona nije eksplodirala. Manje neprijateljeve grupe su se kretale u koloni uz živice prema Komandi podru ja, odakle su u nekoliko navrata polazile u strelja kom stroju u nastupanje prema Mandi a mostu i dolazile na 40 do 50 m do Unca, ali su uvijek bile prisiljene da se povuku. Avioni su za sve to vrijeme kružili i tukli kosu oko Pe ine. Borci Prate eg bataljona su ve osje ali oskudicu u municiji i otvarali su vatru na neprijatelja tek kada bi on prelazio u direktan napad prema Pe ini, ili pokušao da se prebaci u tom pravcu.

U to vrijeme, oko 10,00 sati, situacija se stabilizovala. Neprijatelj je ovladao Drvarom, a dijelovi Prate eg bataljona i oficirski bataljon i ljudstvo raznih vojnopozadinskih komandi i ustanova koje im se priklju ilo vrsto su držali desnu obalu Unca.

10. Izlazak vrhovnog komandanta maršala Tita na Podove

S obzirom na takvu situaciju i na ponašanje neprijatelja u tom periodu, moglo se o ekivati da on ne e preduzimati ništa ozbiljnije dok mu ne stigne poja anje. Ali pošto je neprijatelj pretpostavljao da se Tito i Vrhovni štab nalaze u Pe ini, ra unalo se s mogu noš- u puštanja jedrili ara ili padobranaca i na Podove — teren iznad Drvarske pe ine. U tom slu aju situacija bi, zavisno o ja ini spuštenih snaga, mogla postati veoma kriti na, naro ito ukoliko bi do toga došlo prije nego što jed'inice 6. proleterske divizije stignu u Drvar. Na osnovi takve procjene situacije, lanovi Vrhovnog štaba koji su se nalazili iznad Pe ine bili su mišljenja da period zatišja treba iskoristiti za napuštanje Pe ine i Rankovi je u 09,40 sati o tome pismeno obavijestio Tita, traže i njegovo mišljenje. U 10,00 sati je i na elnik Vrhovnog štaba, u izvještaju o situaciji, iznio isti prijedlog.

Poslije toga su razmatrane mogu nosti izlaska iz Pe ine. Izlazak stazom, koja je, mjestimi no usje ena u stijenu, vodila do Pe ine, bio je veoma opasan, jer ju je neprijatelj držao pod mitraljeskom i minobaca kom kontrolom. Trebalo je tražiti drugo rješenje. Vrhovni komandant je odlu io da se Pe ina napusti spuštanjem pomo u konopca u njeno podnožje. Po elo se odmah tragati za dovoljno dugim i vrstim užetom.

Visinska razlika izme u nivoa ku ice Vrhovnog štaba i podnožja Pe ine iznosila je 15 m. Odlu eno je da se odvali pod u ku ici i kroz taj otvor ljudi spuste dole, jer je taj na in omogu avao izvla enje uz najmanji mogu i rizik. Ispod poda barake je bio kanal širok dva

a dubok 1,80 m, kojim je u vrijeme jesenskih kiša ili proljetnjeg topljenja snijega otjecala voda iz Pe ine i pravila vodopad. U to vrijeme kanal je bio bez vode. Pošto se nigdje nije mogao prona i odgovaraju i konopac, neko se sjetio da iza kuće ima nekoliko padobrana, te su iz njih izvu eni konopci i upleteni u vrsto deblje uže.

Pošto je uže bilo pripremljene i daska s poda odvaljena, u kanal su se spustila trojica boraca da bi pri njegovom kraju napravili od kamenja zaklon, kako bi izlaženje bilo što sigurnije. Tom prilikom je pao jedan od trojice partizana, smrtno pogo en. Izvukli su ga u baraku a zatim je uže vezano za jedan veliki kamen. Tito je napravio raspored spuštanja i naredio šta e ko nositi. etvorici boraca Prate eg bataljona je naredio da ostanu u baraci i pripreme stvari i materijal za evakuaciju.

Iz barake se prvo spustio najteži borac da ispita vrstinu užeta, a zatim se spustio Tito, pa Kardelj i ostali. Kada su se svi spustili u podnožje Pe ine, u mrtvi ugao, prije nego su se po eli prebacivati dalje, nekoliko metara od njih pala je minobaca ka granata, ali nije eksplodirala. Rascijepila se od udara u stijenu. Prije nego što su krenuli iz podnožja Pe ine, komandant Prate eg bataljona je prenio borcima Titovo nare enje da obustave vatru, ali da svi budu spremni da reaguju ako bi neprijatelj prešao u napad. Vrhovni komandant je tom prilikom naredio komandantu Prate eg bataljona da i dalje brani prilaz Pe ini, i izvršio raspored prebacivanja, naredivši prisutnima da se poslije prebacivanja ne grupišu, ve da se raspu i prebacuju od zaklona do zaklona i iza u na Gradinu.

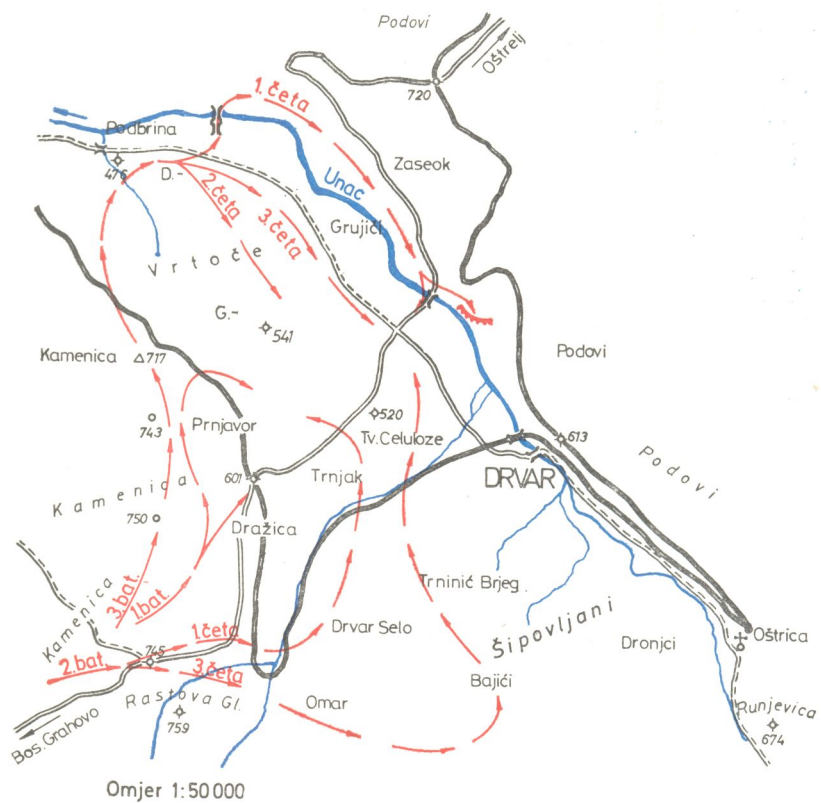
Brisani prostor od podnožja Pe ine završavao se velikim kamenom iza kojega su se poslije prebacivanja svi sklanjali. Kako se ko prebacivao iza tog kamena, nastavljaio je put na Gradinu pravcem koji je ocijenio kao najpovoljniji. Uglavnom su se svi od tog zaklona prebacivali povrh šljivika isto no od Pe ine, kroz šikarje, pa odmah zatim uza stranu.

Tito se poslije prebacivanja iza kamena kretao s automatom u ruci na elu, dok je desno, lijevo i iza njega išlo nekoliko boraca iz Eskadrona i pješadijskih eta Prate eg bataljona. Penjanje prema Gradini je bilo vrlo naporno i Tito je povremeno zastajkivao, odmaraju i se i posmatraju i s brine Drvar. Kada je Tito oko 11,30 sati izišao u pola kose, 30 do 50 m iznad talijanskih bunkera iz 1942. godine, za ula se snažna zuka aviona. Ubrzo se nad Drvarom ponovo pojavila ja a formacija njema ke avijacije i po ela žestoko bombardovati neposrednu okolinu Drvara. Nekoliko bombi je palo i na desnu obalu Unca, ispred Pe ine, i jedna od njih je srušila baraku Prate eg bataljona.

Bila je to priprema za spuštanje drugog talasa padobranaca.

Poslije zauzimanja Drvara njema ki vojnici su jugoisto no od Sobi a groblja razastrli veliku zastavu sa kukastim krstom i kada se pojavila transportna avijacija, zapalili su u velikom krugu oko

Pravci nastupanja 3.(ličke) proleterske brigade
Skica br.8

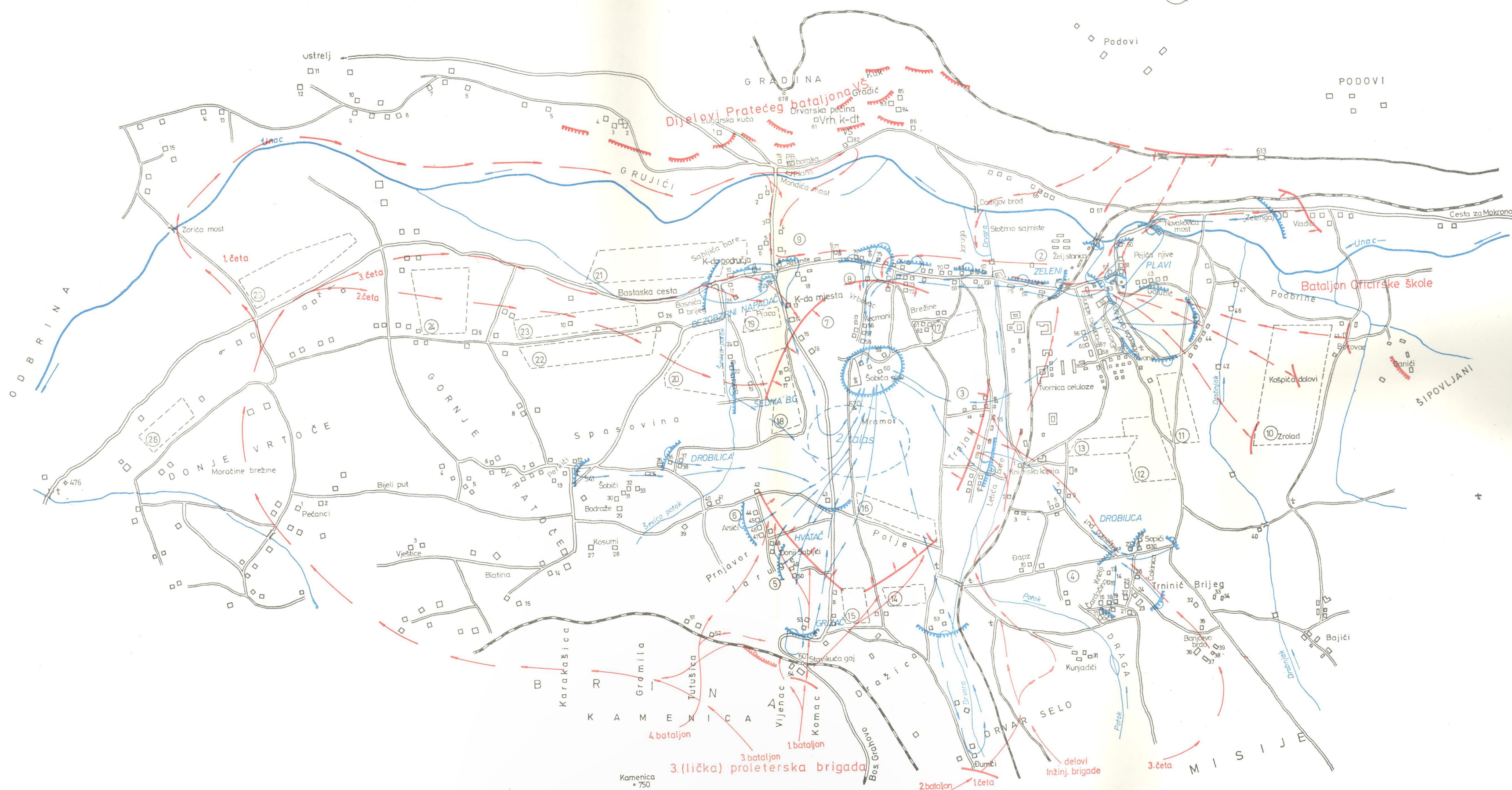

BORBE U DRVARU OD 11.10 DO 21.30 SATI 25.MAJA 1944.

Skica br.9

KRUŠKOV DO

Omjer 1:10 000

Sobica groblja neka pirotehni ka sredstva, koja su nekoliko minuta davala plamen a zatim stvarala vješta ku maglu. Istovremeno su s groblja ispaljivali rakete u pravcu terena za spuštanje drugog talasa padobranaca: na podru je južno od groblja i vijencem jugoisto- no od groblja. Jedan manji dio padobranaca se spustio i na Spa- sovinu, ali bliže Prnjavoru. Borci su s položaja otvorili vatru na padobrance u vazduhu.

Kada je bombardovanje malo jenjavalo i bio spušten drugi ta- las padobranaca, Tito je naredio da se obustavi vatra i krenuo uza stranu. U me uvremenu, na Kamenici se pojavila kolona 3. bataljo- na 3. (li ke) proleterske brigade, na elu s komandantom brigade. Kada je Tito prešao najviši uspon i zastao da se odmori, ponovno je naišla jedna njema ka eskadrila bombardera u pratnji lovaca i po- ela bombardovati i mitraljirati. Pošto su se avioni udaljili maršal Tito je produžio i izišao na Gradinu. Tu se zadržao dvadesetak mi- nuta i posmatrao nastupanje 3. bataljona 3. (li ke) proleterske bri- gade, poslije ega je otišao do prve ku e na Podovima, oko 350 rn isto no od željezni ke pruge, gdje je zatekao Kardelja i Rankovi a. Odavde je ljudstvo Prate eg bataljona, koje ga je pratilo, vratio na položaj oko Pe ine radi uvanja i kasnijeg iznošenja arhive. Tu se nije dugo zadržao i im je odletio izvi a ki avion koji je jedno vri- jeme kružio nad Podovima i izvi ao, krenuo je u pratnji nekoliko boraca preko Kruškovog dola prema Ataševcu i nakon jednog do dva kilometra pješa enja stigao do jedne vrta e zapadno od Straž- benice, u kojoj je bio komad zemlje ograna en kamenim zidom, a okolo nje šumica od jedva stotinjak kvadratnih metara.

11. Spuštanje drugog talasa padobranaca i poslijepodnevene borbe

Poslije ponovnog naleta ja ih formacija avijacije i žestokog bombardovanja i mitraljiranja partizanskih položaja oko Drvara, Nijemci su s banjalu kog aerodroma Zalužani prebacili i spustili u Drvar u 11,50 sati drugi talas padobranaca (171 ovjek). Ve ina ili se spustila na teren jugozapadno od Sobi a groblja, s obje strane Grahovske ceste. Komandant 500. SS-padobransko-lova kog bata- ljona je odmah ubacio u borbu sve ljudstvo drugog talasa i prešao u napad na položaje dviju eta 1. bataljona i jedne ete 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade od okuka Grahovske ceste prema Duj- mi a ku ama u Drvar Selu.

Ponovno se razvila žestoka borba u kojoj su padobranci, uz podršku avijacije, artiljerije i minobaca a sa Sobi a glavice, nasto- jali da odbace 1. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade i ovladaju Kameni kom brinom. Artiljerijskom vatrom oni su prvo zapalili ku e iznad i ispod željezni ke pruge u rejonu okuka Grahovske ceste, koje su partizanima mogle poslužiti kao otporne ta ke, a za- tim je pješadija prešla u napad i uspjela da potisne 1. bataljon do

pola kosine Kameni ke brine. Me utim, strma Kameni ka brina, visoka oko 150 m, nijednoj strani nije pružala mnogo mogu nosti za nastupanje. Borba je naj eš e vo ena prsa u prsa, a napadi i protivnapadi su vršeni uglavnom ru nim bombama. Nijemcima nije pošlo za rukom da odbace 1. bataljon i iza u na visoravan Kamenicu. Kasnije su bili prisiljeni da se povuku u podnožje Kameni ke brine, gdje su borbe nastavljene sve do dolaska 3. bataljona »Mirko Štuli « 3. (li ke) proleterske brigade u Vrto e. Tada je njema ka komanda odustala od daljnjih pokušaja da odbaci dijelove 3. (li ke) proleterske brigade s Kameni ke brine, ocijenivši da »daljnje nastupanje nije mogu e«.

Poslije dolaska na Kamenicu komandant 3. (li ke) proleterske brigade je naredio 3. bataljonu da se s Kamenice spusti u drvarssu dolinu i sa sjeverozapadne strane pre e u napad na neprijatelja. U koloni po jedan bataljon se spustio u Donje Vrto e do jedrilica njema ke borbene grupe »Hvata «, u rejonu Mora inih brežina. Usput mu se priklju io i stavio pod njegovu komandu vod sastavljen od ljudstva divizijskih prištapskih dijelova, koji je do dolaska 1. bataljona držao položaj u rejonu Steviku a gaja. Iz Donjeg Vrto a je 3. bataljon, izbjegavaju i otkriven teren, krenuo prema Drvaru. Unato napadima iz vazduha i gubicima, 1. eta se spustila oko 14,00 sati do Unca, preko Zori a mosta se prebacila na desnu obalu i produžila prema Mandi a mostu u Drvaru; 3. eta je krenula cestom Bastasi — Drvar, a 2. južno od ceste prema Gornjem Vrto u; 4. (prate a) eta se kretala sa Štabom brigade i vodom za vezu iza pješadijskih eta.

Nastupanje 3. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade iz Donjeg Vrto a ugrozilo je njema ke snage angažovane u borbi protiv 1. i dijelova 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade, pa je komandant 500. SS-padobransko-lova kog bataljona snagama na tom odsjeku naredio da jednim dijelom i dalje drže položaje u podnožju Kameni ke brine, a drugim dijelom da zaposjednu položaj zapadno od Grahovske ceste i obezbijede desni bok bataljona s pravca Vrto a. Ostalim snagama je naredio da zaposjednu i brane raskrnicu kod Komande podru ja, glavnu cestu kroz Drvar do Novakovi a mosta, Golubi i Trnini -Brijeg. I dok su jedinice 1. i 2. bataljona

(li ke) proleterske brigade vodile borbu s neprijateljem na padinama i u podnožju Kameni ke brine, nastoje i da ga odbace iz tog rejona, on je, uz podršku avijacije, vršio pregrupisavanje snaga i u vrš ivao položaje na pravicima nastupanja ostalih partizanskih jedinica. Istovremeno, pohvatani Drvar ani, koji su iz sabirnih mjesta bili preba eni na Šobi a glavicu, primorani su da kopaju rovove oko Šobi a groblja.

Da bi se obezbijedili s pravca Vrto a, njema ki vojnici su zaposjeli položaj zapadno od Grahovske ceste na liniji Gornji Sablji i (53) — Donji Sablji i (49, 50) — Arsi i (44 — 47) — Ševi a Potok — Bosni a brijeg (26), s isturenim odjeljenjima kod crkve na

Spasovini i ku a Stevana Šobi a (39) i Nikole Dodiga (37). S tih položaja, a naro ito od spasovske crkve i Bosni a brijega, oni su mitraljeskom vatrom kontrolisali teren prema Donjem Vrto u, tako da su dijelovi 3. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade, koji su nastupali cestom Bastasi — Drvar, a naro ito desnokrilna eta, ovladavali terenom tek pošto bi minobaca kom vatrom uništili njema ka mitraljeska gnijezda ili bo nim manevrom prisiljavali neprijatelja na povla enje. eta koja je nastupala cestom, poslije borbe kod prvih ku a, izbila je oko 16,40 sati pred Komandu podru ja (10), oko koje su Nijemci iskopali rovove i posjeli ih s dva mitraljeza. U to vrijeme je i 1. eta, bez borbe, stigla do Mandi a mosta, odakle je jedan vod produžio pred Pe inu i uspostavio vezu s dijelovima Prate eg bataljona Vrhovnog štaba, a dva su preko mosta krenula zapadnom stranom ceste prema Raskrš u, prebacivši na isto nu stranu ceste jednu desetinu radi obezbje enja svog lijevog boka. eti se priključilo i nekoliko boraca Prate eg bataljona. Kasnije, kada se smrklo, u njen sastav je došao i vod ostavljen pred Pe inom. Uz podršku minobaca ke vatre sa Šobi a glavice, neprijatelj je davao jak otpor, a i njema ka komanda je brzo reagovala, prebacivši na taj pravac dijelove koji su se nalazili na Pijaci i kod Komande mjesta (13). Poslije duže i žestoke borbe dijelovi 3. bataljona su ipak odbacili Nijemce od Komande podru ja. Iako su oni u jednom protivnapadu ponovno zauzeli Komandu podru ja, najzad su bili prisiljeni da se povuku i organizuju odbrambeni položaj u zidinama porušenih zgrada oko Raskrš a.

Premda je njema ka avijacija sve do pred no bombardovala i mitraljirala podru je zapadno i jugozapadno od Trnini -Brijega i sjeverne padine Misija, pješadijske ete 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade su ipak nastupale nare enim pravcima. Prva eta se u jugoisto nom dijelu Drvar Sela povezala s dijelovima 2. voda 4. ete Prate eg bataljona Vrhovnog štaba, koji je u tom selu bio na obezbje enju Ameri ke i Britanske vojne misije. Glavnina voda se ve bila povukla sa lanovima savezni kih misija u Misije, na Javorje i Mali Cicibor, a desetak boraca je ostalo u selu radi obezbje enja i evakuacije njihovih stvari. Oni su upoznali Komandu 1. ete gdje se nalaze padobranci i eta je zatim posjela položaj oko zapadnog kraka željezni ke pruge i puta što od Drvar Sela vodi kroz Dražicu prema Grahovskoj cesti. Izbjegavaju i nepošumljeni teren, što je znatno usporavalo njeno kretanje, 3. eta 2. bataljona je preko Omara oko 16,30 sati izbila u zaselak Banj evo Brdo, na oko 500 m južno od Trnini -Brijega.

Kada su se s pravca Banj evog Brda pojavili partizani, kontuzovani komandir jedrili arske borbene grupe „Drobilica" naredio je da glavnina njegove grupe posjedne položaj prema Banj evim ku ama (36—39) i obezbijedi bokove prema Drvar Selu i Šipovljanima, a da jedno odjeljenje prikupi civile zatvorene po pojatama i dvorištima, natovari na njih municiju i sprovede ih u Trnjak.

Oko 16,45 sati komandir borbene grupe »Drobnica« prenio je u bataljonsko previjalište na Sobicu groblju. Pola sata kasnije krenuli su i pohvatani civili natovareni municijom, u pratnji nekoliko njemačkih vojnika, Miljević a putem preko Kninske kapije (1) prema Trnjaku. Oko 18,00 sati, poslije ogorčenog otpora, borbena grupa »Drobnica« je pod pritiskom 3. ete od Banjevog Brda i jednog voda 1. ete od Kunjadić a kuća (31) odstupila i, poslije prebacivanja kod Kninske kapije preko željezničke pruge, posjela položaj s njene zapadne strane.

Odbacivši prije podne odjeljenje padobranske borbene grupe »Plavi«, koje je preko Novakovića mosta krenulo prema željezničkoj pruzi na desnoj obali Unca, i zaustavivši i blokiravši vod iste borbene grupe u rejonu Vidovića kuća, bataljon Oficirske škole Vrhovnog štaba je izvršio svoj osnovni zadatak: posjelo je položaj prugom jugoistočno od Pećine, povezao se s dijelovima Prateg bataljona Vrhovnog štaba oko Pećine i spriječio neprijatelja da ih bočno ugrozi. Poslije toga dolazilo je do uzajamnog otvaranja vatre, a zatim je uslijedio neuspjeli pokušaj jednog voda padobranske borbene grupe »Zeleni« da se kanalom od Tvornice celuloze prema Uncu prebaci na desnu obalu Unca. Međutim, situacija se nije mijenjala sve dok desnokrilno odjeljenje snaga oficirskog bataljona koje su se prebacile na lijevu obalu Unca nije odbacilo s Borovca grupu njemačkih vojnika koja je predstavljala bočno obezbjeđenje njihovog voda u rejonu Vidovića kuća. A tada je položaj padobranaca na desnoj obali Unca, unatoč snažnoj podršci glavnine borbene grupe »Plavi« sa Golubića, postao neodrživ. Dijelovi oficirskog bataljona su, uz bočno sadjejestvo odjeljenja na Borovcu, prešli u napad. Došlo je do žestoke borbe prsa u prsa, uz obostrane gubitke. Njemački vojnici su, najzad, bili prisiljeni na odstupanje. Pod borbom su se povukli preko Novakovića mosta na lijevu obalu Unca i zaposjeli položaj u prvim kućama uz cestu. Pokušaj jedne desetine oficirskog bataljona da se probije preko mosta do prvih kuća i izbacijemce iz njih, naišao je na snažan otpor i bio onemogućen.

Oko 16,40 sati dijelovi oficirskog bataljona uz željezničku prugu na desnoj obali Unca spustili su se prema Uncu i na itavom frontu prešli u napad. Grupa koja se nalazila oko propusta na gornjoj pruzi, sjeverozapadno od k. 613, izbacila je neprijatelja pomoću »džon-bula« iz kuća Branka Novakovića (50) i zatim se prebacila preko mosta do prvih kuća. U borbama oko Vidovića kuća i oko mosta oficiri su zaplijenili nekoliko pušaka i dva mitraljeza a zatim su, nastupajući u streljačkom stroju s obje strane ceste, izvršili snažan pritisak na neprijatelja. Dijelovi oficirskog bataljona su se tada prebacili preko Unca i na Dodigovom brodu.

12. Odstupanje desantnih snaga na Sobi a groblje

Ve oko 17,00 sati su tri bataljona 3. (li ke) proleterske brigade, bataljon Oficirske škole i Prate i bataljon Vrhovnog štaba držali prilaze Drvaru i, potiskuju i njema ke padobranske i jedrili arske borbene grupe, postepeno stezali obru oko njih. U me uvremenu, na Kamenicu je stigao i 4. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade. Stab divizije ga je zadržao u rezervi za slu aj da neprijatelj prebaci u Drvar nove desantne snage. Po nare enju Štaba divizije, s podru ja sela Veliki Cvjetni , O igrije, Veliko O ijevo i Boboljuske bila su u pokretu prema Drvaru i dva bataljona 1. (li ke) proleterske brigade i 1. bataljon te brigade je do 16,00 sati ve stigao u rejon Drvara. Stab divizije ni njega nije ubacivao u borbu zato što je, po nare enju Štaba 1. proleterskog korpusa, primljenom u 15,00 sati, pripremao odlu uju i napad na njema ke desantne snage u toku no i.¹⁸

Pod pritiskom sa svih strana komandant 500. SS-padobransko-lova kog bataljona naredio je svojim borbenim grupama da se postepeno povla e u pravcu Sobi a glavice, s tim da na pravcima povla enja što duže zadržavaju jedinice NOVJ.

Nakon odbacivanja njema kih vojnika s Trnini -Brijega 3. eta 2. bataljona se spustila do željezni ke pruge jugozapadno od Tvornice celuloze, uz koju je držala položaje jedrili arska borbena grupa »Drobilica«. Tu je eta na svom desnom krilu uspostavila vezu s bataljonom Inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba, koji je poslije podne uveden u borbu na pravcu Tvornice celuloze. Nešto kasnije i 1. eta. 2. bataljona je krenula iz Drvar Sela prema groblju zapadno od apinih ku a (10). Na tom pravcu s njom su nastupali i dijelovi Inžinjerijske brigade koji su se, poslije jutarnjeg povla enja iz grada, uspjeli da prikupe. Oni su od Kninske Kapije produžili prema Radni koj koloniji i povezali se sa svojim bataljonom, koji je opet, u rejonu Gradske bolnice (52) imao vezu s dijelovima bataljona Oficirske škole i zajedno s njima nastupao glavnom ulicom kroz Drvar. Me utim, iza željezni ke rampe zaustavili su ih snažnom vatrom dijelovi padobranske borbene grupe »Zeleni«.

Borbena grupa »Drobilica« je iz rovova, iskopanih u toku dana po brdima zapadno od željezni ke pruge kod Kninske kapije pružala žestok otpor, ali je, pod pritiskom dijelova Inžinjerijskog bataljona i 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade, najzad bila prisiljena na povla enje, napustivši istovremeno i Trnjak, i preko njiva iznad nogometnog igrališta povukla se do Damjanovi a i Kneževi a ku a na Sobi a glavici (59 i 60). Tu je civile, dotjerane s Trnini -Brijega i iz Trnjaka, zatvorila u brvnaru Uroša Damjanovi a i priklju ila se dijelovima 500. SS-padobransko-lova kog

¹⁸ " Depeša Štaba 1. proleterskog korpusa štabu 6. proleterske divizije od 25. 5. 44, u 15,00 sati, i depeša Štaba 6. proleterske divizije Štabu 1. proleterskog korpusa od 25. 5. 44, u 16,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 373, br. reg. 27/198 i 27/234—1.

bataljona koji su već držali položaj oko Šobi a i Damjanovi a ku a. Dosta je civilnog stanovništva bilo zatvoreno i po ostalim ku ama u tom rejonu. Kako se no približavala, borba je postajala sve žeš a i oko 20,00 sati, već se bilo smrklo, njema ki vojnici su zatvorene civile istjerali iz ku a i otjerali na Sobi a groblje, kamo su se zatim i oni povukli.

Sjeveroisto na i jugoisto na strana Sobi a groblja je ograna betonskim zidom, koji predstavlja siguran zaklon od pješadijskog oružja. Sjeverozapadna i jugozapadna strana groblja su bile otvorene, ali su pohvatani civili još u toku dana bili primoram da duž itave sjeverozapadne strane, prema Grahovskoj cesti, iskopaju rov punog profila. U jugozapadnom pravcu se protezala ravnica — Polje. I na toj strani su iskopani rovovi a i mnogobrojni kameni nadgrobni spomenici su predstavljali dobre zaklone. U toku odbrambenih borbi njema ki vojnici su i na betonskom zidu probili mnoge puškarnice i otvore za mitraljeze.

Poslije povla enja borbenih grupa »Plavi« i »Drobilica« sa Golubi a i Trnini -Brijega, komandant 500. SS-padobransko-lova kog bataljona je oja ao svoje položaje duž jarka zapadno od Grahovske ceste, s težištem u zidinama porušenih ku a na raskrš u kod Komande podru ja, a kod Pravoslavne crkve je ostavio grupu vojnika sa zadatkom da obezbje uju njihov bok. Borbenoj grupi u podnožju Kameni ke brine na prostoru Prnjavora, prije nego što je u 18,00 sati bio teško ranjen, naredio je da se povu e na Sobi a glavicu. Me utim, ta borbena grupa se bez ve ih gubitaka mogla povu i samo pod zaštitom no i, te je do njenog povla enja došlo tek oko 20,00 sati.

Približno u isto vrijeme kad je 3. bataljon vodio borbu oko Raskrš a, bio je privu en iz rezerve 4. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade (130 boraca) i nakon izvršenih priprema snage brigade su prešle u napad na neprijatelja na liniji Prnjavor — Raskrš e. Jedna eta 1. bataljona je prešla u napad s položaja koje je držala jugozapadno od Prnjavora, a jedna eta 4. bataljona, oja ana jednim vodom od tri laka minobaca a, nastupala je prema Prnjavoru sa zapada. U to vrijeme se glavnina njema ke borbene grupe, pod zaštitom no i, već bila povukla iz Prnjavora prema Sobi a groblju i te su ete zahvatile samo njenu zaštitnicu. Kroz petnaestak minuta ete su o istile selo, a zaštitnica borbene grupe, koja se tu zatekla, u neredu je odstupila jarkom kraj ceste prema ku i Jovana Mari a (43). Istovremeno je i 3. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade izbacio minobaca kom vatrom i pomo u »džon-bula« Nijemce iz zidina porušenih ku a oko Raskrš a. Nekoliko njihovih pokušaja da ponovno ovladaju tim položajima odbijeno je, jer je 3. bataljon, posjevši Bosni a brijeg (26), efikasnom vatrom kontrolisao teren oko Raskrš a. Kona no prisiljeni na povla enje i na tom odsjeku, Nijemci su pod borbom odstupali jarkom uz cestu u pravcu ku e Jovana Mari a. Pošto su se u tom pravcu već bili povukli i dijelovi

BORBE U DRVARU OD 23.00 SATI 25.MAJA DO 03.30 SATI 26.MAJA 1944.

Skica br.10

KRUŠKOV DO

Kamenica 1:750

njema ke zaštitnice ostavljene u Prnjavoru, došlo je do nagomilavanja padobranaca i jedrili ara u jarku kod Mari eve ku e. Nijemce je zahvatila panika i oni su oko 21,30 sati u neredu odstupili na Sobi a groblje. Kod Mari eve ku e su ostavili, pored ostalog, ispravan minobaca s ve om koli inom mina.

Gone i neprijatelja, 3. i 4. bataljon su produžili prema Sobi a groblju, ali su ih Nijemci, uz stalno osvjetljavanje me uprostora raketama, do ekali i zaustavili snažnom mitraljeskom i minobaca kom vatrom.

Poslije smrkavanja, kada su 3. i 4. bataljon 3. (li ke) proleter-ske brigade prešli u nastupanje, prema Pravoslavnoj crkvi, kod koje su Nijemci ostavili grupu vojnika, s pravca Tvornice celuloze uba en je u borbu 1. bataljon 3. (dalmatinske) udarne brigade, koji je Stab brigade prije podne, po direktnom nare enju Štaba 8. korpusa, uputio usiljenim maršom sa odsjeka Bosanskog Gra-hova u Drvar. Bataljonu su se priklju ili i dijelovi bataljona Inži-njerijske brigade i pojedinci oficirskog bataljona i Prate eg bata-ljona Vrhovnog štaba, a s njim su sadjejtvovali i dijelovi 3. bata-ljona 3. (li ke) proleter-ske brigade, koji su pomo u »džon-bula« istjerali njema ke vojnike iz crkve. Poslije oštre borbe neprijatelj je bio prisiljen da se preko Brežina povu e na Sobi a groblje, ostavivši jedan mitraljez, tromblonsku pušku, automat i nešto municije.

Tako je neprijatelj bio kona no prisiljen da svoje desantne snage, ba ene u Drvar 25. maja ujutro i oko podne, prikupi na jednom jedinom mjestu — na Sobi a groblju, gdje je još u toku dana bio izvršio pripreme za kružnu odbranu.

13. Borbe oko Sobi a groblja i povla enje jedinica NOVJ iz Drvara (Skica br. 10)

Dvadeset i petog maja poslije podne bataljonu Oficirske škole Vrhovnog štaba je nare eno da se povu e iz borbe i prikupi u Šipovljanima. Istovremeno, radi evakuacije arhive i materijala Vrhovnog štaba iz ku ice u Pe ini i one niže Pe ine, iz borbe su povu eni i dijelovi Prate eg bataljona.

Neprijatelja sabijenog na Sobi a groblje blokirala su sa svih strana etiri bataljona 3. (li ke) proleter-ske brigade i 1. bataljon 3. (dalmatinske) udarne brigade — ukupno oko 700 boraca. Nakon završenih priprema oni su, oko 23,00 sati, uz koncentri nu vatru svih minobaca a — lakih i srednjih — prešli u napad. Me utim, neprekidno osvjetljavaju i raketama prostor izme u svojih i par-tizanskih položaja, a raspolažu i velikim brojem automatskog oru-žja sa dovoljno municije,¹⁷ njema ki vojnici su odbili taj napad,

¹⁷ U toku dana je deset transportnih aviona (Ju-52) doletjelo s banjalu - kog aerodroma Zalužani i dobacilo desantnim snagama municiju. I oko 20,00 sati je nad Drvar doletjelo pet aviona (Ju-52) i bacilo municiju u rejon koji se još uvijek nalazio pod kontrolom Nijemaca.

iako je nekoliko boraca uspjelo da dođe do njihovih rovova i baci u njih bombe.

Dvadeset i šestog maja oko 01,00 sati, 3. i 4. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade ponovno su, uz podršku minobacačke vatre, prešli u napad ručnim bombama. Slika se ponovila, a njemački vojnici su na odsjeku 4. bataljona u dva maha prelazili čak i u protivnapad.

U međuvremenu, privremeno je i 1. bataljon »Marko Oreškovi« 1. (li ke) proleterske brigade ušla u borbu na lijevom krihu 3. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade. Oko 02,00 sati uslijedio je novi napad jedinica NOVJ, ali ni on nije uspio. Posljednji koncentrični napad, također bezuspješan, izvršen je u 03,30 sati.

Vrhovni štab je u toku noći i saznao za prodor 92. motorizovanog grenadirskog puka s pravca Bihaća prema Bosanskom Petrovcu i, smatrajući da bi on mogao bez zadržavanja da produži prema Drvaru, naredio je Štabu 6. proleterske divizije da se povuku sve jedinice iz Drvara. Na takvu odluku uticala je i činjenica da bi snage NOVJ, koje su blokirale neprijatelja na Šobićima i groblju, po svitanju mogle biti izložene uništavanju u napadima njemačke avijacije.

Primivši od Štaba divizije naredbe za povlačenje, Štab 3. (li ke) proleterske brigade je svom 2. bataljonu naredio da se vrati na položaj u Resanovce, 3. i 4. bataljonu da se povuku na Kamenicu, a 1. bataljonu da se povuče na liniju k. 601 — k. 745 — k. 541. Upoznat s naredbom Vrhovnog štaba, 1. bataljon 3. (dalmatinske) udarne brigade se povukao preko Šipovljana prema Titovu, dok se 1. bataljon »Marko Oreškovi« 1. (li ke) proleterske brigade vratio u sastav svoje brigade. Povlačenje je izvršeno brzo i bez ometanja od strane neprijatelja.

Oko 06,00 sati 1. eta Izviđačka grupa 373. pješadijske divizije, koja je bila u prethodnici borbene grupe »Vilam«, pojavila se s pravca Trubar na Kamenici i napala se na 1. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade. Uz podršku 3. bataljona 1. bataljon se povukao u Misije, a eta je u 07,00 sati uspostavila vezu s ostacima 500. SS-padobransko-lovačkog bataljona u Drvaru.

14. Dolazak Vrhovnoga štaba na Potoke

U rejonu Stražbenice, 4 km sjeveroistočno od Drvara, maršal Tito se 25. maja zadržao do predveče, kada je otišao u Jasikovu u, u kolibu Obrada Vidovića, u blizini koje se također nalazila dolina s rijetkom hrastovom šumom i bunar. Tu su kasnije stigli članovi Vrhovnog štaba Kardelj, Ranković, Žujović, Jovanović, nekoliko članova Sovjetske vojne misije i dijelovi Pratećeg bataljona i Inženjerske brigade Vrhovnoga štaba, koji su preuzeli neposredno obezbjeđenje Vrhovnog štaba.

Brzo povlaenje desantnih trupa u Groblje; iza njih spaljene ku e i ubijeni Drvarani. U tome su Nijemcima pomagali i etnici

Posljednju odbrambenu liniju Nijemaca predstavljao je betonski zid oko groblja

Povla enje ispred li kih proletera iz groblja na Spasovini, u Vrto u

Njemački vojnici su 26. maja prisilili civile da kopaju raku u koju su sahranili svoje poginule vojnike; zatim su većinu civila poubijali

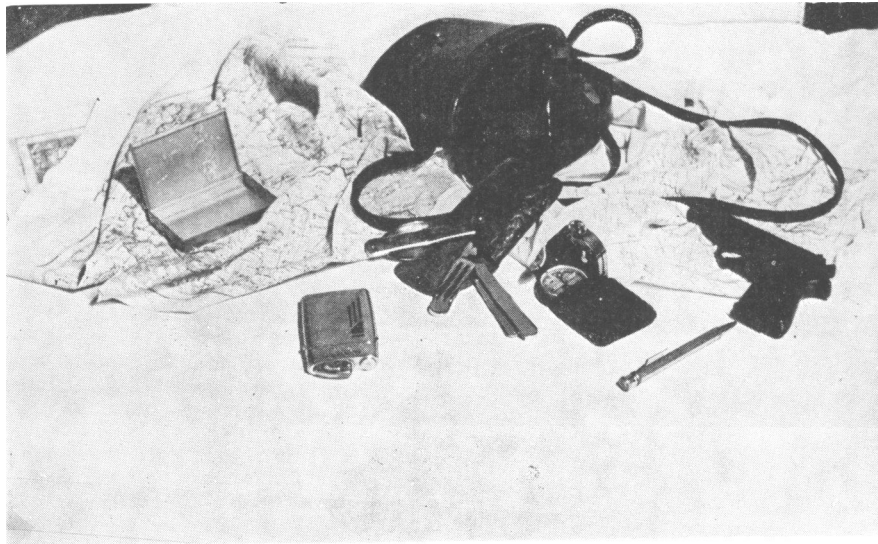
Poslije desanta njemački vojnici su palili kuće i ubijali stanovnike Drvara i okolnih sela: kuća u Bastasima u plamenu

Maršal Tito s Kardeljom, urom Pucarom, Canom Babovi i sekretaricom Zdenkom u rejonu Potoka, pod Ci i evim vršeljkom (k. 1200).

Marga Popovi, Olga Humo, Dara Cen i, Nada Kun Andrejevi, Cava Babovi i Judita Alargi poslije odlaska iz Ataševca

Dio oružja i vojni ke opreme maršala Tita iz vremena drvarske operacije

Maršal Tito je odlučio da se smjesti na isto nom kraju Mar etine uvale, zapadno od ve ranije pripremljenog rezervnog komandnog mjesta Vrhovnog štaba na Potocima — koje je bilo telefonski povezano sa štabovima 1. proletarskog i 5. udarnog korpusa NOVJ. Tamo je Vrhovni štab s nekoliko lanova Sovjetske vojne misije i pratnjom od oko 60 do 70 boraca Prate eg bataljona kasno nave e krenuo iz Vidovi a kolibe. Kolona Vrhovnog štaba se kretala stazom povrh Joveti a koliba, pa južno od Struge i preko Materi a koliba stigla u Materi a uvalu. Tu je maršal Tito, u šumskom »Odjelu 319«, proveo 26. maj.¹⁸ Njema ka avijacija (201 avion) bombardovala je u toku dana operacijsku prostoriju, pa i selo Ataševac i okolinu, a nadlijetala je i to podru je ali nije otkrila Vrhovni štab.

Pošto su njema kim vojnicima u Drvaru pale u ruke sve radio-stanice Vrhovnoga štaba, skupa s planovima veza i šiframa, Vrhovni komandant je 26. maja prije podne uputio lanove Vrhovnog štaba iz Materi a uvale na Potoke radi uspostavljanja veza s jedinicama. Iz Potoka je odmah upu en kurir u Stab 5. korpusa sa zadatkom da dovede jednog ili dvojicu radio-telegrafista, koji e pokušati da pomo u rezervnih radio-stanica Vrhovnog štaba uspostave veze, koriste i podloge koje su bile u upotrebi prije onih koje su u Drvaru pale Nijemcima u ruke. To je i u injeno, ali su komandanti jedinica s kojima je trebalo uspostaviti vezu sumnjali u prvi mah da na vezi imaju Nijemce i tek pošto su dobili odgovore na pitanja u vezi s nekim zajedni kim sitnim i li nim doživljajima, prihvatili su vezu po starim podlogama. U toku rada na uspostavljanju veza, 26. maja prije podne, šest njema kih aviona je bombardovalo Potoke i okolinu. Bacili su oko 40 bombi, srušili jednu baraku i uništili vagon-cisternu s vodom za pi e.

Istog dana, kada se dobro smra ilo, maršal Tito je krenuo preko Materi a uvale na Presedlinu, odakle se kolona Vrhovnog štaba kretala lunieva kom željezni kom prugom. Došavši u rejonu šume Ti jak do Kova nice, gdje su nekada bile barake, ali ih je »Šipad« odavde prebacio na drugo mjesto, kolona je nakon 300 m skrenula sjeverno od željezni ke pruge i, presjekavši oko 500 m šume, ponovno izbila na željezni ku prugu koja vodi u Mar etinu uvalu. Tu je na kolonu naišla lokomotiva koja je vozila materijal

¹⁸ Šumsko podru je Klekova e, Lunjeva e, Srnetice, Vranjevca, Borovca, Bobije, Struganice, Velike uvale, Vlahove šume, Tisove kose, Javorove kose, Crne šume itd. eksploatisalo je prije rata „Šumsko-industrijsko preduze e Dobriin-Drvar A. D.“ („Šipad“). Ono je to prostrano šumsko podru je na svojoj radnoj mapi podijelilo u odjele koje je ozna ilo brojevima. Poslije završetka sje e u jednom odjelu prelazilo se na drugi, a tada su, ponekad, i kolosjeci šumske željezni ke pruge i radni ke barake prenošene iz starog u novi odjel. To je unosilo dezorijentaciju kod svakog ko nije bio dobar poznavalac nastalih promjena, jer ih geografske sekcije tog terena nisu redovno registrovale. Na sekcijama su ostajale oznake koje se na terenu ve odavno nisu nalazile, a na terenu se nailazilo na pruge koih na sekcijama nije bilo. To je Nijemcima u ovoj, kao i u ranijim ofanzivama, stvaralo poteško e.

i kako oko Vršeljka nije nigdje bilo vode, zaustavili su je da ljudstvo ugasi že . Ostavivši za le ima Veliki vrh, Vrš i , šumu Jan aricu i lunjeva ku prugu, kolona Vrhovnog štaba se kretala prema sjeveru. Uskoro je maršal Tito skrenuo isto no od željezni ke pruge i nakon 500 do 600 m, 27. maja u osvit, zaustavio se ispod Ci i evog (Ci inovog) vršeljka, oko tri kilometra jugozapadno od željezni ke stanice Potoci, zadržavši se kod jednog velikog oborenog stabla, koje je moglo poslužiti kao zaklon u slujaju pojave aviona, koji su se uli još u toku pokreta. Borci iz pratnje su zatim u okolini pronašli jednu pe inu i pošto je ona bila prili no plitka, prikupili su kamenja i ispred nje podigli zaštitni zid i razapeli šator Vrhovnog komandanta. Pošto se ut smjestio, maršal Tito je, oko 08,00 sati, poslao kurira s poštom na Potoke do lanova Vrhovnog štaba, da prenesu odgovaraju a nare enja štabovima korpusa.

Pod i i evim vršeljkom maršal Tito se zadržao sve do pokreta Vrhovnog štaba s Potoka na Šator planinu, 29. maja uve e.¹⁹

¹⁹ pored navedenih u napomenama, za borbe u Drvaru 25. i 25/26. maja koriš ena su i slijede a dokumenta: SS-Fallschirmjäger Batl. 500 Abt. Ia Ry/St., Batl. St. Qu., den 23. 5. 1944 — 23, 55 Uhr, Batl. — Befehl für Unternehmen „Rösselsprung“ am X-Tag; Panzerarmeeoberkommando 2 Abt. Ia Nr. 65/44 g. Kdos, Chfs., 24. 5. 44, „Rösselsprung“, Studie für Einsatz verst. SS-Fallschirm — Jg. Btl. 500; VII, Arhiv NOR-a, k. 25, br. reg. 4 3 i 5/3; NAW, T-314, Roll 563, F 666—667, Fliegerführer Kroatien Ia Br. Nr. 567/44 g. Kdos., den 21. 5. 1944., Befehl für Unterstützung des Unternehmens „Rösselsprung“; Gelände um Drvar, Aufgenommen 19. 5. 1944, Anlage zu Pz. AOK 2 Ia Nr. 65/44 g. Kdos. Chfs, vom 24. 5. 44; Zielwirkungsbild Drvar, N. A. St. Kroatien, Bildstelle F 155/44 vom 25. 5. 44; Zielbild Drvar, F 61/43; NAW, T-314, Roll 563, F 647, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2736/44 geh. FS an Pz. AOK 2 Ia/Ic vom 25. 5. 44 — 18,55 Uhr. NAW, T-314, Roll 563, F 769, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2737/44 geh. FS an 1. Rgt. Brandenburg vom 25. 5. 44 — 20,00 Uhr; NAW, T-314, Roll 563, F 644, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2741/44 geh. FS an Pz. AOK 2 Ia/Ic vom 25. 5. 44 — 23,55 Uhr; NAW, T-314, Roll, 563, F. 768, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2743/44 geh. FS an 1. Rgt. Brandenburg vom 25. 5. 44 — 23,55 Uhr; NAW, T-314, Roll 563, F 559, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2748/44 geh. FS an Pz. AOK 2 Ia/Ic vom 25. 5. NAW, T-314, Roll 563, F 857, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2784/44 geh. FS an Pz. AOK 2 Ia/Ic vom 28. 5. 44 — 03,04 Uhr; NAW, T-314, Roll 563, F. 880, SS-Fallschirmjäger-Btl. 500, Gefechtsbericht, 29. 5. 1944.

BORBE NA PRAVCIMA PREMA DRVARU 25. MAJA

U prvom naletu njemačkih bombarderskih eskadrila uništena je telefonska centrala u Drvaru i sve telefonske linije oštećene. Ubrzo zatim su radio-stanice Odjeljenja za vezu Vrhovnog štaba, šifre i ostale podloge za radio-telegrafski saobraćaj pale u ruke njemačkih esantnih trupa. Međutim, Vrhovni štab je, ipak, uspio da 25. maja prije podne uspostavi vezu s najbližim štabovima, obavijesti ih o situaciji i naredi. Štabu 1. proleterskog korpusa i Štabu 6. proleterske divizije da preduzmu potrebne mjere u vezi s nastalom situacijom; Štabu 5. korpusa da uputi na Potoke jedan bataljon 13. proleterske brigade radi obezbjeđenja Vrhovnog štaba, koji je namjeravao da se tamo prebaci, i da preduzme ostale mjere u vezi s nastalom situacijom.²⁰

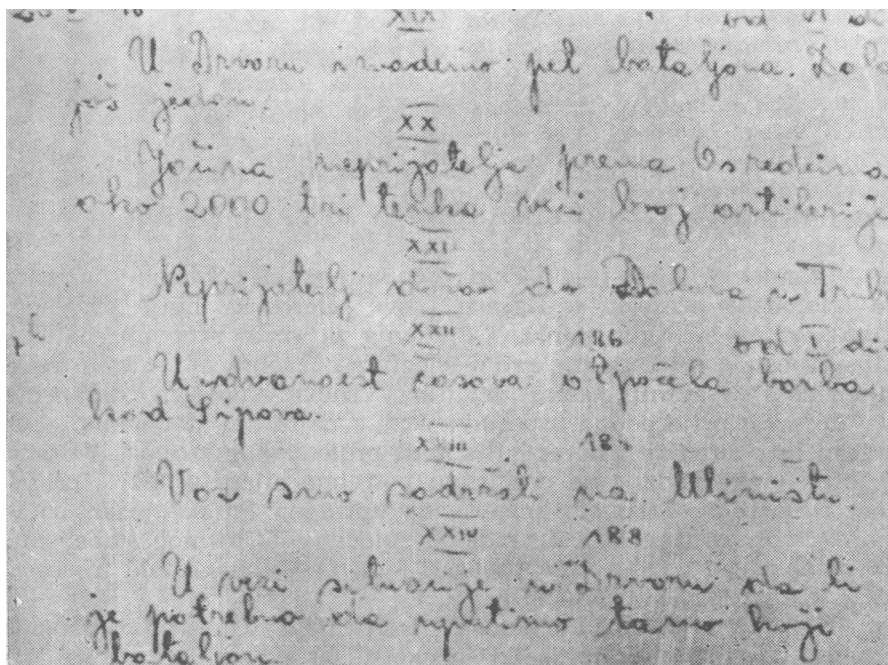
Kada je vrhovni komandant Josip Broz Tito, po spuštanju drugog talasa padobranaca, izišao oko 12.00 sati iz Drvara na Podove, naredio je da 1. i 5. korpus spriječe brzi prodor neprijateljskih snaga u Drvar, kako bi jedinice 6. proleterske divizije mogle navečer preći u napad na desantne snage u Drvaru i u toku noći ih uništiti.

Osim neposrednog angažovanja u organizovanju borbe protiv 500. SS-padobransko-lovačkog bataljona, Štab 1. proleterskog korpusa je 25. maja, prije nego što je bio obaviješten o dejstvima neprijatelja na pravcima 1. i 6. proleterske divizije, upoznao Štab 1. proleterske divizije sa situacijom u Drvaru i na pravcu od Livna prema Glajno u, naredivši mu da obrati naročitu pažnju na pravac Mliništa; obavještavajući i Štab 6. proleterske divizije o desantu na Drvar i zadacima divizije u vezi s tim, upozorio ga je da se može očekivati aktiviranje neprijateljskih snaga s pravca Bihaća i Knina; u 09,35 sati obavijestio je Štab 5. korpusa o njemačkom desantu na Drvar, a u 11,15 sati prenio mu narednje Vrhovnog štaba.

Istog dana u 17,00 sati Štab 1. proleterskog korpusa je naredio Upravi bolnice 1. proleterskog korpusa da evakuiše bojnici ka

» VII, Arhiv NOR-a, k. 15, reg. br. 16—2.

odjeljenja iz Ataševca i Gruborskog Naslona na Klekova u, obezbijedi ih hranom za što dulje vrijeme, organizuje kopanje skloništa za bolesnike i bolni ko osoblje i da preko Potoka održava vezu sa Štabom korpusa.²¹

Faksimil dijela depeša štabova 1. i 6. proleterske divizije od 25. maja 1944.

Primivši u 09,35 sati od Štaba 1. proleterskog korpusa telefonsko obavještenje o desantu na Drvar,²² Stab 5. korpusa je o tome obavijestio štabove 4, 10. i 39. divizije naredivši:

— Stabu 4. divizije (radiogramom u 10,50 sati) da vrsto zatvara pravce od Biha a i Bosanske Krupe prema Bosanskom Petrovcu i da pozadi položaja na tim pravicima drži u pripravnosti ja u rezervu;²³

— Stabu 10. divizije (u 14,40 sati) da 9. krajiškom brigadom zatvori pravac Bugojno, Kupres i pravce što iz doline rijeke Vrbasa vode prema Janju, te da što temeljitije poruši i minira komunikacije u tom prostoru;²⁴

²¹ VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 27/232—1; 27/233—1, 27/189—1, 21—1, 4—1; k. 371, br. reg. 1—10.

²² VII, Arhiv NOR-a k. 372, br. reg. 21—1.

²³ VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 3—5.

²⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 5/16—5.

— Stabu 39. divizije (telefonski) da obrati pažnju na sve komunikacije koje vode prema divizijskim položajima i da hitno preduzme mjere za što temeljitije zarušavanje i miniranje istih.²⁵

Nakon prijema korpusnog naređenja, Stab 4. divizije je naredio Stabu 6. krajiške brigade i Stabu Drvarsko-petrova kog NOP odreda da glavninu snaga orijentišu prema komunikaciji Biha — Bosanski Petrovac, zatvore taj pravac i ne dozvole neprijatelju da ih odbaci od komunikacije.²⁸

Po prijemu korpusnog obavještenja o njema kom desantu na Drvar i borbama na pravcima od Livna, Biha a i Bosanske Krupe, te na osnovi izvještaja 13. krajiške brigade o borbi s njema kom motorizovanom kolonom od Banjaluke, primljenog radio-vezom u 14,30 sati, i obavještenja da je neprijatelj s pravca Banjaluke stigao do Sitnice, Stab 39. divizije je u 17,00 sati (radiogramom) naredio 13. krajiškoj brigadi da se prebaci u Previu radi zatvaranja pravca a avica, Klju, a ostalim jedinicama je nakon toga izdao pismenu zapovijest:

— 16. krajiškoj brigadi da ostane na položajima na kojima se nalazi, bataljone drži vrsto na okupu i da, u slučaju nadiranja ja ih snaga neprijatelja iz Prijedora, pod borbom odstupa desnom obalom rijeke Sane, održavaju i telefonsku vezu sa Štabom divizije;

— 15. krajiškoj brigadi da zatvara sve pravce kojima bi neprijatelj mogao ugroziti desno krilo 16. krajiške brigade, a u slučaju nadiranja neprijatelja od Prijedora prema Sanskom Mostu i Vrhopolju da djeluje u njegov lijevi bok i usporava mu nastupanje;

— Zmijanjskom NOP odredu da se iz Vilusa pomjeri u rejon Nikoli i, Mrazovo (k. 788), a po potrebi i do Vaganca, štiti stanovništvo i sprečava etničke grupama pljačkanje po Sokolovu i Kozici.²⁷

Obaviješten o njema kom desantu na Drvar, Stab 8. korpusa je odmah naredio Štabu 1. (3. dalmatinske) udarne brigade 9. divizije, koji se s 1. bataljonom nalazio u Donjim Peulicama, da 1. bataljon uputi usiljenim maršom u Drvar, te da prenese Stabu 9. divizije naređenje Štaba korpusa da odmah prebaci jednu brigadu s područja Livanjskog polja na područje Bosanskog Grahova. Istovremeno je naredio 20. diviziji da jednom brigadom zatvori pravac Livno, Bosansko Grahovo, a ostalim brigadama i Grupama srednjodalmatinskih NOP odreda da predu u napad na uporišta neprijatelja duž komunikacije Sinj—Split.²⁸

²⁵ VII, Arhiv NOR-a. k. 461 A, br. reg. 14—5'3.

²⁶ Ova zapovijest nije sačuvana ali u Naređenju Stabu 6. krajiške brigade izdanom 25. 5. 44. u 21,30 sati piše: „U današnjoj zapovijesti koja vam je još jutros upućena, precizno je dat zadatak svim našim jedinicama i vama.“ VII, Arhiv NOR-a, k. 767, br. reg. 22/1.

²⁷ VII, Arhiv NOR-a. k. 1265, br. reg. 5—2/II i 15—1/1.

²⁸ Naredba je, najvjerovatnije, izdana telefonski između u 07,30 i 08,00 sati, jer je postojala telefonska linija između Štaba korpusa i Štaba 1. (3. dalmatinske) brigade.

Štab 8. korpusa nije obavijestio Stab 1. (3. dalmatinske) udarne brigade da je neprijatelj izvršio desant na Drvar, te ni on o tome nije mogao obavijestiti ni Stab divizije ni svoj 1. bataljon, koji je poslao u Drvar.

Pošto je preko Štaba 1. (3. dalmatinske) brigade primio nareenje Štaba 8. korpusa nešto prije 09,00 sati, Stab 9. divizije je odmah radiogramom naredio Stabu 2. (4. dalmatinske) brigade da usiljenim maršom krene s područja Prologa i Rujana na odsjek Bosanskog Grahova. Kada ga je pola sata kasnije Stab korpusa redovnom radio-vezom obavijestio o njema kom desantu na Drvar i preduzetim mjerama i obnovio nareenje o prebacivanju jedne brigade na prostori ju isto no i sjeveroisto no od Bosanskog Grahova, dopunivši ga novim nareenjem da se i Stab divizije pove s Livanjskog polja s 3. (13. dalmatinskom) udarnom brigadom i da tu brigadu postavi na sjeverozapadnu ivicu Livanjskog polja, na liniju Peulje—Grkovci—Nuglašica i zatvori sve pravce što vode sjeverno i sjeveroisto no od tog područja, Stab 9. divizije je ponovio nareenje Stabu 2. (4. dalmatinske) udarne brigade da najhitnije krene s brigadom prema Bosanskom Grahovu, podvukavši mu svu ozbiljnost situacije, a Slabu 3. (13. dalmatinske) brigade naredio da jedan svoj bataljon prebaci u rejon Rujana.²⁹

Poslije podne Štab 8. korpusa je obavijestio Stab 9. divizije o borbama u Drvaru i ponovo mu naredio da ubrza prebacivanje brigada iz Livanjskog polja na područje Bosanskog Grahova. Stab divizije je u toku dana tri puta ponavljao 2. (4. dalmatinskoj) i 3. (13. dalmatinskoj) brigadi nareenje da se prebace na novi prostor, a poslije prijema te depeše, pošto se 2. (4. dalmatinska) brigada još uvijek nije pojavljivala na pravcu Grkovaca, a neprijatelj se ve probio u Sajkovi e, Štab divizije je poslao kurira Štabu 2. (4. dalmatinske) brigade s nareenjem brigadi da se, s obzirom na ozbiljnost situacije, bilo kojim putem i pravcem najhitnije prebaci na prostor Bosanskog Grahova.⁸⁰

1. Pravac Srb, Trubar, Drvar
(Skica br. 11)

Borbena grupa »Vilam« je u 05,00 sati prešla u nastupanje iz reiona Donjeg Srba pravcem Osredci, Lipov vrh, Trubar, uputivši prethodno jednu etu 1. bataljona 384. puka pravcem Kupirovo, Kunovac, Bogutovac, a drugu pravcem Suvaja, Neteka, Gradina, sa zadatkom da odbace isturene dijelove 2. (li ke) proleterske brigade s Bogutovca i Gradine i obezbijede bokove glavnine borbene grupe.

Na elu glavnine borbene grupe »Vilam« (Štab 384. pješadijskog puka dijelovi štabne ete, 2. i 3. bataljon 384. puka, 14. eta puka,

²⁹ VII. Arhiv NOR-a, k. 845, br. reg. 17—8, 2—1/6 i 4—1/6.

³⁰ Isto.

dijelovi 2. i 202. oklopnog bataljona, 2. baterija 373. artiljerijskog puka i 2. eta 373. pionirskog bataljona) nastupala je 2. eta 373. pionirskog bataljona, sa zadatkom da raširi i osigura komunikaciju od nagaznih mina i drugih prepreka. Iz rejonu Srba 4. i 5. baterija 373. artiljerijskog puka su vatrom podržavale nastupanje pješadije.

Poslije odbacivanja prednjih dijelova 2. (li ke) proleterske brigade s Me e aka i linije k. 490 — k. 687. sjeveroisto no od Kunovca, glavnina borbene grupe »Vilam« je prešla u napad na položaj 4. bataljona u rejonu Osredaka, gdje je naišla na jak otpor i bila u nekoliko navrata odba ena, izgubivši pri tom i jedna oklopna kola.

Zbog snažnog otpora 2. i 4. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade krilni dijelovi borbene grupe »Vilam« nisu uspjeli ni tri sata poslije po etka nastupanja da ovladaju Gradinom i Bogutovcem i oslobode cestu prema Osredcima.

Situacija na tom pravcu, kojem je pridavan odlučujući značaj i na kojem je trebalo da se njemačke snage u najkraćem vremenu probiju u Drvar, dovela je do intervencije komandanta 373. legionske divizije. On je, iz Donjeg Srba, došao s operativnim oficijrom svoga štaba na položaj i preuzeo neposrednu komandu, naredivši najodlučnije nastupanje. Kasnije je u rejon Srba došao i komandant njemačkog 15. armijskog korpusa s operativnim oficijrom svoga štaba.

Potom je 384. puk ponovno preduzeo napad s 3. bataljonom komunikacijom prema k. 667, a s 2. bataljonom prema Vu jaku. Poslije žestoke borbe, naročito u rejonu crkve u Osredcima (k. 667) i duž komunikacije kroz selo, njemački vojnici su uspjeli da potisnu jedinice 4. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade i oko 08,00 sati su zauzele k. 667. U toj borbi su u estvovali i etnici, koji su zarobili dva borca 4. bataljona i odmah ih ubili.

Naredivši i na zauzimanje Bogulovca i Gradine, komandant 373. divizije je naredio da 3. bataljon 384. puka odmah krene u napad desno, prema Lipovom vrhu, isto no od Osredaka, a 2. bataljon lijevo prema Vu jaku.

Daleko nadmoćni neprijatelj je tek oko 12.00 sati slomio otpor dijelova 4. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade u rejonu Osredaka i potisnuo ih prema Lipovom vrhu i Vu jaku. Dok je 3. bataljon 384. puka nastavio nastupanje prema Lipovom vrhu, nastojeći i da, istovremeno, minobaca kom vatom neutrališe dijelove 1. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade na Bogutovcu, koji su ugrožavali njegov desni bok, 2. bataljon 384. puka je potisnuo dijelove 4. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade koji su se nalazili isto no od Gradine, dok su dijelovi 1. bataljona tog puka naišli na Gradini na žilav otpor ete 4. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade.

Na izvještaje Štaba 2. (li ke) proleterske brigade o nadiranju daleko nadmoćnih neprijateljskih snaga, koji pritisak brigada ne e

mo i izdržati, iz Štaba 6. proleterske divizije su odgovarali da neprijatelj ne smije prodrijeti jer se vrhovni komandant maršal Tito nalazi u Drvaru. Stab brigade je preduzeo sve da sprije i prodor neprijatelja i da ga zadrži što dalje od Drvara. Štabovi bataljona su upoznati s njema kim napadom na Vrhovni štab i situacijom u Drvaru i od njih je zahtijevano da maksimalnim zalaganjem izvrše nare enje Štaba brigade: »Nijemci preko nas ne smiju u Drvar!«

Istovremeno je i na lijevom krilu 2. (li ke) proleterske brigade došlo do ogor enih borbi za trig. 1006 na Bogutovcu. Njema ki vojnici su tek u 10,30 sati zauzeli Bogutovac, a 3. eta 2. bataljona je odstupila nekoliko stotina metara u šumu, u namjeri da se prikupi i pripremi za protivnapad.

Poslije prodora u Osredke, 2. eta pionirskog bataljona, 14. eta 384. puka, dijelovi 2. ete 202. oklopnog bataljona, 2. motorizovana baterija i bojna komora ukrkali su se na kamione i krenuli iz Osredaka seoskim putom u Dugo Polje, dok se eta 1. bataljona 384. puka zadržala na Bogutovcu, sa zadatkom da ga vrsto drži i obezbje uje pozadinu borbene grupe.

Veze izme u štabova bataljona i Štaba 2. (li ke) proleterske brigade, kao i izme u susjednih bataljona, održavane isklju ivo kuririma, nisu uvijek bile blagovremene, što je, uslijed brzog razvoja doga aja, onemogu avalo Stabu brigade da stalno bude u toku razvoja borbi i da pravovremeno reaguje. Poslije prodora neorijatelj u Osredke, Stab brigade je ostao bez veze s 2. i 4. bataljonom. Za kolonu koja je iz Osredaka krenula prema Dugom Polju, Stab brigade je pretpostavljao da su to one snage koje su zauzele Bogutovac. Me utim, u to vrijeme glavnina 2. bataljona se još uvijek nalazila u rejonu Bogutovca i pripremala protivnapad na trig. 1006. U toj situaciji Stab brigade je naredio 3. bataljonu da se prebaci na liniju Lipov vrh — k. 682 i zatvori pravac Osredci, Trubar.

U to vrijeme je eta 4. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade na Gradini, uz podršku divizijske protivtenkovske baterije iz rejonu Lipovog vrha, još uvijek odolijevala napadu neprijatelja. Tek u 11,50 sati, pošto je baterija ostala bez granata, eta se pod borbom povukla u pravcu Vu jaka.

Borbena grupa »Vilam« je tek oko 12,00 sati, nakon semdosatne borbe, ovladala položajima 2. (li ke) proleterske brigade na liniji Gradina—Osredci—Bogutovac, a zatim produžila da nadire dalje prema Vu jaku, Lipovom vrhu i Dugom Polju.

Na pravcu Osredci, Dugo Polje nalazio se Stab 2. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade s prištapskim jedinicama. Da bi zaustavio ili bar usporio nadiranje motorizovanih dijelova borbene grupe »Vilam« prema Dugom Polju, Stab bataljona je uveo u borbu 1. etu, koju je držao u rezervi u Dolovima, dok je minerski vod prekopavao i minirao seoski put kojim je neprijatelj nadirao. Me u-

tim, ta eta je uskoro odba ena jugozapadno od Svinjarne, i motorizovana kolona 384. puka je izbila u Dugo Polje.

Druga eta 2. bataljona, koja se nalazila na želj. stanici Trubar, pošto je bila odsje ena od ostalih jedinica bataljona, povukla se u planinu Uilicu i motorizovana kolona 384. puka je u 12,45 sati zauzela želj. stanicu Trubar. Ispred nje se tada postavio 1. bataljon 2. (li ke) proleterske brigade na položaj sjeverno od želj. stanice Trubar, prema Dolovima, da bi zatvorio pravac prema Vaganu. Prvi bataljon je imao kurirsku vezu s 3. bataljonom, ali nijedan nije imao vezu s krilnim 2. i 4. bataljonom.

Na središnjem odsjeku fronta, na pravcima Osredci, Podvu jak i Osredci, Lipov vrh, Trubar, tako er je došlo do žestokih borbi izme u 3. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade i 2. i 3. bataljona 384. puka. Neprijatelj je vršio naro ito žestok pritisak na Lipov vrh. Mada je ostao skoro bez municije, i 4. bataljon je u povlaenju sadjejtvoavao s 3. bataljonom, napadaju i lijevi bok 2. bataljona 384. puka, koji je nastupao ispod Vu jaka prema Podvu jaku, te su kra e vrijeme zadržali 2. i 3. bataljon 384. puka pred linijom Vu jak—Lipov vrh.

Koriste i mnoge žbunjem prekrivene uke duž puta Dugo Polje—Trubar, 1. bataljon 2. (li ke) proleterske brigade je istovremeno, s padina sjeverno od želj. stanice Trubar, uspješno ugrožavao desni bok neprijateljeve motorizovane kolone, u kojoj se nalazio i komandant 373. pješadijske divizije. I dok je na trubarskom pravcu borba vo ena nesmanjenom žestinom, 1. bataljon 2. (fi ke) proleterske brigade je još uvijek vodio borbu s desnokrilnom motorizovanom kolonom borbene grupe »Vilam« u rejonu izme u želj. stanice Trubar i Dolova. Stalno izložen snažnom djejtvu artiljerije i minobaca a, bataljon je poslije dvosatne borbe bio prisiljen da odstupa prugom prema Vaganu, djejtvuju i u desni bok neprijatelja. Zaustavio se na položaju južno i isto no od želj. stanice Vagan. Nakon toga motorizovana kolona je oko 15,00 sati izbila sjeverno od Dolova.

U me uvremenu, 2. i 3. bataljon 384. puka su potisli 3. bataljon 2. (li ke) proleterske brigade s linije Lipov vrh — k. 682. Pošto nije imao vezu sa susjednim bataljonima, koji su ve bili odba eni prema Kamenici (1. bataljon) i Vu jaku (4. bataljon), 3. bataljon je, da bi izbjegao okruženje, odstupio pod borbom jugoisto no od Trubara.

Štab 2. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade, koji je, pod pritiskom motorizovanih dijelova borbene grupe »Vilam«, odstupio s 1. etom jugozapadno od Svinjarne, izvršio je s tom i 3. etom protivnapad na dijelove 1. bataljona 384. puka na Bogutovcu. U oštroj borbi prsa u prsa i uz obostrane gubitke, dijelovi tih eta su se probili na trig. 1006, ali su ih njema ki vojnici oko 15,00 sati protivjurišem odbacili. Bataljon je tada preko Zavlake odstupio u

Uilicu, u rejon Sokolove grede, ostavši bez veze sa Štabom brigade i ostalim brigadnim jedinicama.

U vrijeme završne faze borbe na Bogutovcu njema ki vojnici su osujetili napad dijelova 4. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade na Gradinu i istovremeno potisnuli dijelove 3. bataljona te brigade prema trubarskoj crkvi.

Tako je glavnina borbene grupe »Vilam« oko 15,30 sati prodrla u Dolove i Trubar. Za branioca je nastala kriti na situacija. Bataljoni 2. (li ke) proleterske brigade nisu imali me usobnu vezu, a i Štab brigade je dulje vremena ostao bez veze s bataljonima i zbog toga nije imao uvid u situaciju na pojedinim odsjecima fronta. Pred neprijateljem koji je od Vu jaka nastupao prema Trubar. Štab brigade je odstupio s prištapskim dijelovima i dodijeljenom mu divizijskom protivtenkovskom baterijom na Bobaru, sjeveroisto no od Trubara, postavivši prištapske dijelove na položaj isto no od željezni ke pruge. Uvi aju i da s tako slabim snagama ne e mo i izdržati pritisak daleko nadmo nijeg neprijatelja, Štab brigade je poslao kurira Štabu 1. (li ke) proleterske brigade u Bobo-Ijuske i zatražio pomo i bo no sadjejtvo protiv njema kih snaga koje su nastupale prema Vaganu. Me utim, Štab 1. (li ke) proleterske brigade je u to vrijeme, po nare enju Štaba 6. proleterske divizije, ve bio uputio 1. i 4. bataljon prema Drvaru i obavijestio Štab 2. (li ke) proleterske brigade da nema mogu nosti da mu pruži traženu pomo .

Borbena grupa »Vilam« je motorizovanom kolonom produžila nastupanje prema Vaganu, a 3. bataljonom 334. puka prema trubarskoj crkvi (k. 630). Zbog ogor enog otpora 1. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade, njema ki vojnici su tek oko 17,00 sati izbili na zapadnu ivicu Vagana. I nastupanje 3. bataljona 384. puka prema trubarskoj crkvi se odvijalo uz savladavanje otpora desnokrilnih dijelova 3. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade, i on je k. 630 zauzeo tek u 17,15 sati i odmah produžio prema k. 722 i Vaganu. Pošto je tenk na elu kolone kilometar isto no od trubarske crkve naišao na nagazne mine i bio uništen, zaprije ivši cestu za prolaz ostalih motornih vozila, nastupanje su nastavili samo pješadijski dijelovi, koji su nakon oštih borbi ovladali k. 841. i k. 722. Ubrzo nakon toga odstupili su i posljednji dijelovi 3. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade isto no od željezni ke pruge, bez veze sa Štabom brigade i ostalim jedinicama.

Štab 2. (li ke) proleterske brigade je uspio da po padu no i uspostavi kurirsku vezu s 1, 3. i 4. bataljonom, naredivši im da se što prije prebace na Bobaru i Metlu i organizuju odbranu radi zaustavljanja napredovanja neprijatelja. Me utim, na 4. bataljon se nije moglo ozbiljnije ra unati, jer je ostao bez municije.

Pošto je s prednjim dijelovima izbila na zapadnu ivicu Vagana., borbena grupa »Vilam« je obustavila nastupanje da bi izvršila pregrupisanje i popunu i odmorila ljudstvo. U blizini trubarske

crkve raspoređene su 2. motorizovana baterija i 14. protivtenkovski četa 384. puka, sa zadatkom da podržavaju nastupanje ostalih dijelova preko planinskog grebena Kamenice (Metla — trig. 1284). Sva motorna vozila grupe prikupljena su u Trubaru oko k. 630, stvorivši tu kružno uporište nazvano »Vagenburg« (»Wagenburg«).³¹

Istovremeno kad i borbena grupa »Vilam«, 25. maja u 05,00 sati prešla je u nastupanje i borbena grupa »Lapac« iz Doljana komunikacijom prema Martin Brodu, s ciljem da na tom pravcu veže za sebe 1. (li ku) proletersku brigadu i tako rastereti borbenu grupu »Vilam«. Pošto su se položaji 1. (li ke) proleterske brigade nalazili preko tri kilometra isto no od komunikacije, na desnoj obali rijeke Une, borbena grupa »Lapac« je nastupala bez otpora do Martin Broda, gdje su je do ekali dijelovi 1. i 3. bataljona 1. (li ke) proleterske brigade.

Zbog snažnog otpora na pravcu Trubara, komandant 373. divizije, koji se stalno nalazio na čelu borbene grupe »Vilam« i forsirao njeno nastupanje, naredio je u 09,45 sati borbenoj grupi »Lapac«, pošto je ona već bila ušla u Martin Brod, da se vrati u Donji Lapac, odakle je predveć bila prebačena u Trubar, sa zadatkom da pređe u nastupanje preko k. 841. i uskotra ne željezničke pruge izmeđ planina Kamenice i Bobare prema Drvaru.

S obzirom na težinu situacije u kojoj su se našle vazdušnodesantne trupe u Drvaru, a uvjeren da je glavnina partizanskih snaga na pravcu Srb, Trubar već razbijena, komandant 373. divizije je naredio komandantu borbene grupe »Vilam« da, po svaku cijenu, u toku noć i prođe u Drvar, a on se odmah zatim, oko 19,30 sati, vratio u svoj štab.

U 20,25 sati Štab 2. oklopne armije je ponovno naredio Štabu 15. brdskog korpusa da borbena grupa »Vilam« u toku noć i pređe u odlučno nastupanje prema Drvaru, a u 20,50 sati da se borbena grupa »Vilam« još u toku noć i mora probiti u Drvar i deblokirati opkoljeni 500. ŠS-padobransko-lovački bataljon.

U 21,00 sati ojačana borbena grupa »Vilam« je ponovno prešla u nastupanje. Na čelu kolone, kao prethodnica, kretala se 1. četa 373. izviđačkog bataljona iz borbene grupe »Lapac«, s dijelovima 2. bataljona 384. puka.

Prvi bataljon 2. (li ke) proleterske brigade se u to vrijeme nalazio u rejonu južno i jugoistočno od Vagana, a 3. bataljon u rejonu istočno od Vagana, ali bez međusobne veze i bez veze sa Štabom brigade, čiji su kuriri bili u pokretu tražeći te bataljone. Komandant 3. bataljona je primijetio njemačku kolonu u blizini rasporeda svog bataljona, ali je pretpostavljao da su to dijelovi 2. bataljona. U tom trenutku do njega su stigli kuriri Štaba brigade, s naređenjem da uspostavi vezu sa 2. bataljonom i prenese mu naređenje da se prebaci na područje Bobare i Metle. U pokušaju da se poveže

³¹ „Wagenburg“ je starogermanski naziv kolskih bedema oko logora.

s pomenutom kolonom, komandant 3. bataljona je ustanovio da se radi o Nijemcima. Dok je elo njema ke kolone odmicalo prema Metli stazom preko Praš evog vrha, 3. bataljon je krenuo u zasjedu duž sjeverne strane staze. U me uvremenu su se 1. eta 373. izvi a kog bataljona i dijelovi 2. bataljona 384. puka prebacili preko željezni ke pruge i odmakli u šumu, a preostali dijelovi 2. bataljona 384. puka, 3. bataljon 384. puka i 2. eta 373. izvi a kog bataljona naišli su na zasjedu 3. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade, koji ih je oko 20,00 sati napao snažnom vatrom iz svog oružja po itavoj dužini njihove kolone.³² Iznenadnom i silovitom vatrom kolona je vrlo brzo potpuno razbijena i raspršena na sve strane, izgubivši vezu sa svojom prethodnicom. Samo neznatan dio ljudstva je odstupio prema trubarskoj crkvi.

S obzirom na nare enje Štaba brigade, koje je neposredno pred taj napad primio, da se prebaci na Bobaru i tamo organizuje otpor,, kao i na no i nepoznavanje rasporeda neprijateljevih snaga, 3. bataljon nije gonio razbijenog neprijatelja, ve je, zbog mraka, samo djelomi no prikupio plijen i krenuo na Bobaru. U tom pravcu je kasnije krenuo i 1. bataljon 2. (li ke) proleterske brigade.

U 22,25 sati pukovnik Vilam je telefonski obavijestio Štab 373. divizije o tom protivnapadu i situaciji u kojoj se nalazi njegova borbena grupa. I pored toga, zbog kriti ne situacije desantnih trupa u Drvaru, komandant divizije je u 22,35 sati telefonski naredio komandantu borbene grupe »Vilam« da odmah prikupi i sredi svoje jedinice i što prije ponovno pre e u napad prema Drvaru. Pukovnik Vilam ga je obavijestio da je borbena grupa razbijena i raspršena, da nema vezu s 1. etom izvi a kog bataljona i dijelovima 2. bataljona 384. puka koji su bili u prethodnici, da zbog toga ne samo da ne može preduzeti bilo kakva ofanzivna dještva nego da s preostalim dijelovima puka nije u stanju da drži ni uspostavljeno uporište »Vagenburg« kod trubarske crkve. Komandant divizije je tada odustao od svog zahtjeva naredivši da se u toku no i jedinice prikupe i srede i da 26. maja, najkasnije u 04,00 sati, pre u u nastupanje prema Drvaru.

Dok su se raspršene snage neprijatelja prikupljale i utvr ivale u rejonu Trubara i Vagana, 1. i 3. bataljon 2. (li ke) proleterske brigade su krenuli na Bobaru i na nju izašli u svanu e. Premda su

³² Prema njema kim dokumentima, ta grupa je bila napadnuta iza le a s pravca Vagana. Taj napad je mogao izvršiti jedino 1. bataljon 2. (li ke) proleterske brigade, koji se nalazio jugoisto no od Vagana. U dokumentima 6. proleterske divizije taj no ni protivnapad 2. brigade se uop e ne spominje. Komandant 3. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade Duka Sladi u svojoj izjavi kaže: „ ini mi se da je ovu kolonu napao s druge strane i Ognjen Pri a". tj. 2. bataljon 2. (li ke) proleterske brigade. Me utim, Sladi je 25. maja, kada ir " šumi primijenio njema ku kolonu, po vlastitoj izjavi, „bio ubijeden da su to dijelovi „Ognjen Pri a' bataljona", te mu je tako i ostalo u sje anju. Da se moglo raditi samo o 1. bataljonu, potvr uje i injenica da se Sladi sa svojim i 1. bataljonom u toku no i prebacio na Metlu i Bobaru, dok je 2. bataljon ostao u Uilici.

bataljoni bili premoreni i nisu dobili hranu skoro puna 24 sata, Stab brigade ih je, nemaju i drugih snaga na raspolaganju, odmah postavio na liniju Bobara — Metla. etvrti bataljon je osvanuo u rejonu Podvu jaka, a 2. bataljon u planini Ullici, bez veze sa Štabom brigade. Kuriri upu eni 2. bataljonu, s nare enjem da bataljon djeluje u desni bok neprijatelja, pronašli su ga tek 26. maja poslije podne.

Za to vrijeme je prethodnica borbene grupe »Vilam« (1. eta 373. izvi a kog bataljona i dijelovi 2. bataljona 384. puka) nastavila pokret i 26. maja u 06,00 sati izbila na Kamenicu, 3 km zapadno od Drvara, odakle je, u 07,00 sati, uspostavila vezu s 500. SS-padobransko-lova kim bataljonom u Drvaru.³³

2. *Pravac Biha , Bosanski Petrovac* (Skica br. 12)

Njema ki 92. motorizovani grenadirski puk je 25. maja u 05,00 sati prešao u nastupanje iz Pritoke prema Rip u. Kretao se sporo i oprezno, zbog pretpostavke da je komunikacija minirana. S kolonom je bio i na elnik Štaba 15. brdskog korpusa.

Osmotrivši pokret njema kih snaga, 1. bataljon 6. krajiške brigade je blagovremeno posjeo predvi ene položaje za odbranu, udaljene od sela Rip a oko dva kilometra. Kada se neprijateljska kolona približila na odstojanje efikasne pješadijske vatre, glavnina bataljona je otvorila snažnu vatru na njeno elo i lijevi bok. Naro ito je bila efikasna vatra s padina prodoline Praš ijak, Gorjevac. S položaja na Gorici, južno od komunikacije, djelovali su slabiji dijelovi Drvarsko-petrova kog NOP odreda po desnom boku neprijatelja. Nijemci su bili prisiljeni da odstupe u Ripa .

U me uvremenu su pristizali i ostali dijelovi neprijateljeve kolone i oko 08,00 sati 1. bataljon 92. motorizovanog grenadirskog puka se s motorizacijom zbio na oko 4 km dugom dijelu komunikacije izme u Pritoke i Rip a,³⁴ odakle je uskoro prešao u napad jednom kolonom komunikacijom prema Klancu, a drugom preko Praš ijaka prema Gorjevcu. Prvi bataljon 6. krajiške brigade i glavnina Biha kog bataljona Drvarsko-petrova kog NOP odreda prihvatili su borbu. Do 10,00 sati 92. motorizovani grenadirski puk se još uvijek nalazio na polaznim položajima u rejonu Rip a i Pritoke. Tada je tre i put prešao u napad, uz snažnu podršku artiljerijske vatre, s ciljem da se probije u Gorjevac, ali bez uspjeha. Oko 11,00

³³ Navode se razli iti podaci o vremenu uspostavljanja veze: 373. pješadijska divizija i 500. SS-padobransko-lova ki bataljon — 07,00 sati a 15. brdski korpus 08,00 sati. Prednost je data podacima iz prva dva dokumenta.

³⁴ Drugi bataljon 92. motorizovanog grenadirskog puka je bio u Zavalju. odakle je, po nare enju Štaba 15. brdskog korpusa od 18,18 sati, pomjeren zbog opasnosti od savezni ke avijacije, koja ga je bila uo ila.

sati uslijedio je, uz podršku artiljerijske vatre i tenkova, i četvrti napad. Tenkovi su zaobilaznim putem izbili na cestu kod mjesta odakle se odvaja staza prema Litici i produžili cestom uz Klanac, ali je uskoro potom prvi tenk naišao na nagaznu minu i bio uništen, a 1. bataljon 6. krajiške brigade je prinudio neprijateljevu pješadiju da se povuče u Ripa. Najzad, koristeći i pošumljeno zemljište, njemački dijelovi su se prikupili ispod Litice i Klanca i u snažnom nalletu, oko 12,00 sati, zauzeli Klanac, nakon čega se 1. bataljon 6. krajiške brigade (bez 1. čete) povukao prema Hrgaru. Poslije opravke komunikacije radi nastupanja motorizovanih dijelova, njemačke snage su produžile nastupanje prema Gorjercu.

Poslije toga je Stab 6. krajiške brigade preduzeo mjere da se prodor njemačkih snaga zaustavi u visini Lipe, gdje su zauzeli položaje 4. bataljon (bez jedne čete), četa 1. bataljona i Bihački bataljon Drvarsko-petrova kog NOP odreda. Tek poslije 14,00 sati³⁵ pješadijski dijelovi 92. motorizovanog grenadirskog puka su iz rejonu Gorjevca prešli u nastupanje. Duž komunikacije u rejonu Duhovskog, Tarkovca i Lipe razvila se ogorčena borba u kojoj su njemačke snage zaustavljene, a zatim prinudjene na povlačenje preko Gorjevca prema Klancu. U međuvremenu je glavnina 55. koza kog pionirskog bataljona 1. kozačke konjike divizije podigla dva mosta i osposobila cestu u Ripu i u Klancu, pa su motorizovani dijelovi 92. puka prešli u nastupanje i oko 18,00 sati izbili na Klanac (k. 488) baš u trenutku kada je pješadija 92. puka u povlačenju bila odbačena prema Klancu. Dejstvom tenkova zaustavljeno je nastupanje dijelova 6. krajiške brigade i Bihačkog bataljona Drvarsko-petrova kog NOP odreda. Sredivši svoje redove, njemački pješadijski dijelovi su tada uz podršku tenkova, prešli u protivnapad, prisilivši Bihački bataljon da se povuče jugozapadno od Lipe u rejon Kuline i Podkrša, a 4. bataljon 6. krajiške brigade da odstupi na Suhi vrh (k. 912) na Bara uši.

Pokušaj Štaba 6. krajiške brigade da u toj borbi angažuje svoj 3. bataljon i Drvarski bataljon Drvarsko-petrova kog odreda nije uspio. Oba su bataljona stigla na komunikaciju sa zakašnjenjem, pa su se povukli: prvi u Jedovik, a drugi u Velike Stjenjane.

Prednji dijelovi 92. motorizovanog grenadirskog puka su po padu mraka stigli u Vrtoče, gdje su zatim pristigle sve snage te borbeno grupe i tu zanočile. Dijelovi 55. koza kog pionirskog bataljona su se prebacili u Gorjercu radi obezbjeđenja komunikacije Ripa — Bosanski Petrovac, kojom je bilo planirano snabdijevanje jedinica angažovanih u drvarskoj operaciji.

³⁵ Stab 15. brdskog korpusa je izvijestio Stab 2. oklopne armije da će se 92. motorizovani grenadirski puk, zbog porušene ceste, zadržati u Gorjercu vjerovatno do 15,30 sati.

3. *Pravac Bosanska Krupa, Risovac, Vrto e*

Borbena grupa iz Bosanske Krupe (njema ki 54. brdski izvi a - ki bataljon i domobranska 1. lova ka pukovnija) prešla je u nastupanje 25. maja u 05,00 sati. Na elu se nalazio 54. brdski izvi a ki bataljon, s ja im bo nim obezbje enjima koja su još u toku no i zaposjela položaje na Periši a zidu i na ardaku. Komunikacijom su, ispred pješadije, nastupali tenkovi, oklopna kola, motocikli i bicikli, a pobo nice su se kretale preko Lipnika, Vranjske Beširevi , Vranjske Mosure i preko Badnjuše i Donjeg Gudavca, na 200 do 300 m od ceste.

Na tom pravcu nalazili su se dijelovi 8. krajiške brigade, koja je prethodnih dana dještovovala na cesti i željezni koj pruži Bosanska Krupa—Biha . U dodir s njema kom motorizovanom kolonom prvi su došli dijelovi njenog 4. bataljona na položaju u rejonu Prisjeke, isto no od komunikacije. Tenkovi su prošli mjesto zasjede a da nijedna postavljena nagazna mina nije esplodirala. Kada je naišao odred motociklista, dijelovi 4. bataljona su ga do ekali vatrom s bliskog odstojanja, ali su vatrom iz tenkova bili prisiljeni da se povuku prema Suvaji.

Potom je došlo do oštrijeg sukoba u rejonu Gudava kog raskrš a, gdje su dijelovi 4. bataljona otvorili snažnu vatru na neprijateljevu pješadiju, izvršili juriš i potisnuli je. Protivtenkovska baterija koja se nalazila u pozadini 4. bataljona, u rejonu suvajske škole, na k. 405, otvorila je vatru na tenkove, koji su bili prošli položaje 4. bataljona i prisilila ih na povla enje. U povla enju tenkovi su se pojavili s le a dijelovima 4. bataljona koji su potiskivali neprijateljevu pješadiju od raskrš a prema Prisjeci i prisilili te dijelove da se povuku. Za to vrijeme je 2. bataljon 8. krajiške brigade uspio da odbaci na komunikaciju dijelove njema ke pješadije koji su napadali u pravcu Gornjeg Gudavca.

Pošto se sredio, neprijatelj je od Gudava ke raskrsnice ponovno prešao u napad. Zadnji dijelovi 54. brdskog izvi a kog bataljona napali su s linije Gudavac-Podgradina lijevi bok 2. bataljona, a njegovi elni dijelovi su nastupali u zahvatu ceste prema položajima 4. bataljona. Uz snažnu minobaca ku i artiljerijsku vatru neprijatelj je postepeno potiskivao 2. i 4. bataljon, a protivtenkovska baterija se, uslijed gubitaka i ostavši bez municije, povukla s položaja. U tom trenutku je 1. bataljon, koji se dotada nalazio u brigadnoj rezervi, po nare enju Štaba brigade, napao bok neprijatelja u rejonu Gudavca. Me utim, Nijemcima je pošlo za rukom da odbace 1. bataljon od komunikacije, a istovremeno da potisnu od ceste i 2. bataljon, ije su se ete u više navrata protivnapadima vra ale na cestu, da bi se glavnina bataljona na kraju zadržala izme u ceste i potoka Suvaj ine, na položajima u Donjoj Suvaji i u rejonu k. 442.

U nastavku borbe na komunikaciji njema ki prednji dijelovi su oko 08,00 sati izbili u Suvajsko polje, na južnu ivicu Gornje Suvaje,

nadomak pošumljenih obronaka Grme a. etvrti bataljon 8. krajiške brigade je s obronaka Grme a, u rejonu Vojevca, koriste i zapreke na cesti, zaustavio dalje nadiranje 54. brdskog izvi a kog bataljona i on je kod suvajske škole i k. 405 prešao u odbranu da bi sa ekao domobransku 1. lova ku pukovniju iz Bosanske Krupe.

Zbog zapre ene i prekopane ceste Bosanska Krupa—Risovac motorna vozila nisu mogla nastaviti pokret prije nego što se cesta opravi, a opravku i uklanjanje prepreka onemogu avale su jedinice 8. krajiške brigade bo nim djejtvom s obje strane ceste.

Koriste i zatišje, Štab 8. krajiške brigade je odlu io da zabacivanjem oja anog 3. bataljona prema Bosanskoj Krupi napadne s le a neprijatelja koji je prodro u Suvaju. I dok je 3. bataljon bio u pokretu prema Gudavcu, iz Bosanske Krupe je cestom nastupala domobranska 1. lova ka pukovnja. Istovremeno je i eta 2. bataljona krenula prema komunikaciji i dijelovi 3. bataljona su, zajedno s njom, izvršili snažan napad na prednje dijelove 1. lova ke pukovnije i odbacili ih oko jedan kilometar u pravcu Badnjuše.

Pošto se prikupila i sredila, 1. lova ka pukovnja je dva sata kasnije ponovno prešla u nastupanje, odbacila dijelove 8. krajiške brigade od komunikacije i nastavila pokret, uznemiravana prepadima manjih dijelova 8. krajiške brigade na njezine zadnje dijelove. Pošto se predve e prikupila u Donjoj Suvaji, 1. lova ka pukovnja je s dijelovima produžila da nastupa preko Carda ine i Suvajskog polja prema Grme u. Štab 8. krajiške brigade je tada ponovno ubacio u borbu 2. i 3. bataljon, koji su odlu nim napadima duž komunikacije zaustavili nastupanje i 1. lova ke pukovnije i 54. brdskog izvi a kog bataljona i prinudili ih na odstupanje s obronaka Grme a prema suvajskoj školi. Padom mraka borbe su prestale.

4. Pravać Banjaluka, Klju

(Skica br. 13)

Oklopni grenadirski jurišni bataljon 2. oklopne armije prešao je u nastupanje iz Banjaluke cestom prema a avici 25. maja u 05,15 sati. Oja ana 3. eta, koja se kretala na elu, stigla je bez zastoja do blizu Kadine Vode, gdje je naišla na prvi od 16 velikih prekopa. Odatle se kolona zbog prekopa, nagaznih mina i raznih prepreka kretala sporije, pa je njena prethodnica tek u 09,50 sati izbila u rejon ispod Pajtosa, 22 km jugozapadno od Banjaluke.

Štab 13. krajiške brigade, koji je prije 09,00 sati s glavninom brigade stigao s prostora Han-Sladojevi , Miloševi i, Stoj i i, Vranješi u rejon Pavi a, pošto je izviješten da se cestom u rejonu Cvijeti a, dva kilometra isto no od Han-Sladojevi a, kre e ve i broj kamiona i oklopnih vozila, naredio je oko 10,00 sati jedinicama da posjednu položaje na Stražbenici, kod Stoj i a, Miloševi a i na Pajtosu i da frontalnim i bo nim napadom zaustave i odbace njema ku

kolonu. Me utim, u 13,00 sati, prije nego što su jedinice 13. krajiške brigade stigle na određene položaje, glavnina kolone Oklopnog jurišnog bataljona je izbila u rejon Kadina Voda i produžila prema Sitnici. Kada je elojnema kolone u 13,30 sati izbilo do k. 753, kilometar i po sjeverno od Sitnice, napale su ga dvije ete 3. bataljona 13. krajiške brigade koje su se odranije nalazile u rejonu Sitnice. Nijemci su taj napad brzo odbili i ušli u Sitnicu, nakon ega se bataljon 13. krajiške brigade povukao u rejon uki a, 4,5 km jugozapadno od Sitnice. U 14,55 sati Oklopni jurišni bataljon je produžio nastupanje cestom prema a avici, uputivši dio snaga pravcem Biatina glava, Kuk, sa zadatkom da posjednu položaj sjeverno od Klokotovca i obezbijede bataljonu slijede eg dana nastupanje prema Klju u.

Prvi bataljon 13. proleterske brigade »Rade Kon ar«, koji je zatvarao pravac Mrkonji -Grad, a avica, blagovremeno je uo io pokret Nijemaca od Mileti a prema Biatina glavi i posjeo liniju Kuk — Biatina glava. U toku borbe koja se razvila, glavnina Oklopnog jurišnog bataljona je bez borbe izbila u a avicu i nastavila nastupanje s obje strane ceste a avica — Dolovi. Poslije šesto asovne borbe, 1. bataljon 13. proleterske brigade je u 21,00 sati odstupio u Gornju i Donju Previju. Dijelovi Oklopnog jurišnog bataljona su tada posjeli liniju Biatina glava — Kuk, a glavnina bataljona se prikupila u obliku ježa oko motornih vozila na cesti a avica—Dolovi i tu zano ila. U toku no i tu je stigla iz Banjaluke i 3. eta 202. oklopnog bataljona.

Oko 13,30 sati, kada se glavnina Oklopnog jurišnog bataljona ve nalazila u rejonu Sitnice, jedinice 13. krajiške brigade, koje su u me uvremenu posjele ranije određene im položaje na Pajtosu, Gr koj gradini i Ko i a glavi i postavile na cestu nagazne mine, do ekale su i razbile slabije dijelove Oklopnog jurišnog bataljona, koji su zbog kvara na vozilima zaostali u Kadinoj Vodi, a zatim krenuli u sastav bataljona. Ta akcija, u kojoj su spaljena dva kamiona, dvojka putni ka kola i jedan motocikl, nije, me utim, uticala na dejstva glavnine Oklopnog jurišnog bataljona.

Prvom redovnom radio-telegrafskom vezom u 14,30 sati, Stab 13. krajiške brigade je izvijestio Štab 39. divizije o nadiranju ja ih snaga neprijatelja od Banjaluke prema Sitnici. Istom vezom Štab cflvizije je naredio brigadi da se najhitnije prebaci na prostor Vasiljevi i, Topi i, Pavi i (13 km sjeverno od Sitnice), a sljede om radio-vezom, u 17,00 sati, obavijestio je Štab brigade o borbama na ostalim pravcima, naredivši mu da se s brigadom najhitnije prebaci južno od komunikacije a avica—Klju , u reion Previje, i da se odatle telefonski poveže sa Štabom divizije i Štabom 5. korpusa.³⁶ Poslije priema te depeše, Štab brigade je jedinicama izdao nare enje da se prikupe i pripreme za pokret u pravcu Vujnovi i, 4,5 km sie-

³⁶ VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 15—1/1.

verozapadno od Sitnice, a u 18,00 sati im je izdao i pismenu zapovijest da do 20,00 sati krenu u Volaše, 6,5 km zapadno od Sitnice, gdje će dobiti dalja naređenja. Brigada je trebalo da stigne u Volaše 26. maja prije svanuća, da se pod zaštitom noći i prebaci južno od komunikacije a avica—Klju i zatvori pravce od avice prema Klju i Ribniku. Međutim, brigada nije uspjela da blagovremeno prikupi bataljone i po predviđenom planu izvrši pokret. Stab brigade je oko 04,00 sati stigao u uki, gdje je zatekao samo 3. bataljon i naredio mu da posjedne liniju k. 881 — k. 992 južno od uki i ispita situaciju na prostoru Sitnica, ungar, Biatina glava.

5. *Pravac Mrkonji -Grad, Rihnik* (Skica br. 14)

Sedmi SS-izvištajski bataljon »Princ Eugen« divizije krenuo je 25. maja u 05,00 sati sa zapadne periferije Mrkonji -Grada komunikacijom do sela Kotline i Rogolje, odakle je prešao u nastupanje: jednom etom preko Široke kose prema Mraju, drugom etom preko Potšiljka prema Gradini i trećom preko Podrašnice prema eni a kosi. Nastupanje bataljona podržavala je 8. motorizovana baterija 7. SS-brdskog artiljerijskog puka s položaja zapadno od Mrkonji -Grada. eta na pravcu eni a kose je u 11,30 sati bez borbe izbila na liniju Potselo—isto ne padine eni a kose. Istovremeno su njeni slabiji, desnokrilni, dijelovi stigli do sela Graci, gdje su došli u sukob s dijelovima 3. bataljona 13. proleterske brigade i bili odbaceni. Glavnina SS-izvištajskog bataljona »Princ Eugen« divizije nastupala je preko planinskog zemljišta i zato sporije. eta koja je nastupala preko Široke kose prema Mraju, odbacila je oko 10,00 sati etu 4. bataljona 13. proleterske brigade s linije k. 970 — k. 1160, sjeverozapadno od Poljana, prema Crnom vrhu, gdje se nalazila glavnina 4. bataljona, a eta koja je nastupala preko Potšiljka, poslije dvosatne borbe, odbacila je oko 11,00 sati 5. bataljon 13. proleterske brigade s linije Gradina—Mraaj, a potom i sa k. 855 zapadno od komunikacije i Mraaja, isturivši zatim slabije dijelove u pravcu Crnog vrha. Peti bataljon (bez jedne ete) potom je posjeo liniju Sjenokos—Strbina, a jednom etom Suhi vrh radi zatvaranja pravca od eni a kose prema Dimitoru. Odatle se ta eta povezala s dijelovima 3. bataljona 13. proleterske brigade i zajedno s njima cijelog dana uspješno zadržavala desnokrilnu etu 7. SS-izvištajskog bataljona.

U takvoj situaciji intervenisao je Stab 1. proleterske divizije, naredivši Stabu 13. proleterske brigade da 5. bataljonom izvrši protivnapad pravcem Strbina, eni a kosa, a 4. bataljonom, s Crnog vrha, prema Mraaju i Gradini. Ne znaju i još uvijek za dejstva neprijate-

lja na pravcu Šipova,³⁷ Štab divizije je u 11,30 sati naredio 1. proleterskoj brigadi da uputi svoj 4. bataljon (bez mitraljeske ete) na etenište i Crni vrh radi oja anja lijevog krila divizije.

U duhu nare enja Štaba divizije, Stab 13. proleterske brigade je naredio 2. bataljonu da jednom etom poja a odbranu 4. bataljona u rejonu Crnog vrha, a oko 14,00 sati da tamo uputi još dvije ete.

Za to vrijeme je 4. bataljon, oja an etom 2. bataljona, uspješno odolijevao pokušajima neprijatelja da se od Mra aja probije na Crni vrh. Odbivši nekoliko njema kih juriša, te su snage oko 16,00 sati prešle u protivnapad i odbacile neprijatelja prema Mraaju. Oko 15,00 sati je u rejon Crnog vrha stigao i 4. bataljon 1. proleterske brigade (bez jedne ete), a u 16,30 sati i dvije ete 2. bataljona 13. proleterske brigade, pa su i njihovi dijelovi u estvovali u gonjenju neprijatelja koji je odstupao preko Mraaja u Podrašnicu.

Za vrijeme borbi oko Crnog vrha, eta 7. SS-izvi a kog bataljona koja je nastupala pravcem Široka kosa, Mraaj, napala je 5. bataljon 13. proleterske brigade u rejonu Strbine i Sjenokosa, potiskuju i ga prema Kozjoj strani. Dio tih snaga je iznenada izbio na Cigansko brdo, ugrozivši itavu odbranu pravca koji od Podrašnice vodi u dolinu rijeke Sane. Poslije pada mraka, nakon nekoliko bezuspješnih napada, 5. bataljon je tek poslije pono i, u šestom napadu, na juriš uspio da povrati taj dominantni položaj.

Padom mraka rasplamsale su se borbe i za k. 970, jugoisto no od Mraaja, koju je lijevokrila eta 7. SS-izvi a kog bataljona napala oko 19,00 sati. Poslije oštrih borbi, oko 20,30 sati, 4. bataljon 1. proleterske brigade je odstupio s k. 970 na Crni vrh.

Tako su 2, 4. i 5. bataljon 13. proleterske brigade, uz sadjeystvo 4. bataljona 1. proleterske brigade, uspjeli da zaustave napad 7. SS-izvi a kog bataljona pred linijom eni a kosa—Suhi vrh—Kozja strana—Cigansko brdo—Sjenokos—Crni vrh, što je brigadi omogućavalo daljnje uspješno spre avanje prodora neprijatelja u dolinu rijeke Sane i cestom prema Mliništima.

Na pravcu 3. bataljona 13. proleterske brigade, koji se nalazio u rejonu Krivoku a i s 1. bataljonom takti ki bio pot injen Stabu 5. korpusa, neprijatelj nije nadirao. U toku no i, pošto se njegova 3. eta vratila s položaja na eni a kosi, bataljon se prebacio na podruje Ribnika.³⁸

³⁷ etvrti bataljon je na taj zadatak upu en oko 13 30 sati. Šesti bataljon 1. proleterske brigade je obavijestio Štab brigade o borbama na pravcu Šipova tek izme u 13,00 i 14,00 sati, kada je postalo jasno da se ne radi o ispadu neprijatelja ve o napadu širih razmjera. VII, Arhiv NOR-a, k. 712, br reg. 26/1a.

³⁸ Tz sa uvanih dokumenata se ne vidi gdje se taj položaj nalazio. Na osnovi zadataka 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona „Princ Eugen“ divizije i vrlo oskudnih podataka u operativnom izvještaju 13. proleterske brigade za mjesec maj, 3. bataljon se iz Krivoku a najvjerovatnije prebacio na prostor od Slatine prema Velijama.

6. Pravac Jajce, Mliništa

U 05,00 sati 25. maja 13. SS-brdski lovački puk (bez 3. bataljona), ojačan 1. divizionom 7. SS-brdskog artiljerijskog puka, prešao je u nastupanje općim pravcem Jajce, Mliništa. Njegov 1. bataljon i oko stotinu etnika 3. brigade Bosanskog krajiškog etničkog korpusa nastupali su iz rejonu Grabanta i Selište u tri etne kolone raspoređene stepenom ulijevo. Uz neznatan otpor zaštitnice Komande Jajca kog područja u Moćocima i u Popužima, a zatim i dijelova 2. bataljona 9. krajiške brigade u Strojicama, bataljon je u toku dana izbio do gornjeg toka potoka Janj i posjeo zapadno od njega liniju uki i—Popuži—Orahovica.

Ojačani 2. bataljon 13. SS-brdskog lovačkog puka je prešao u nastupanje u tri etne kolone s obje strane komunikacije Jezero — Šipovo. Oko 11,15 sati, kada je došlo do puškaranja njegovih izviđačkih dijelova u rejonu Gorice i na komunikaciji zapadno od Volara, 6. bataljon 1. proleterske brigade, ojačan protivtenkovskom etom, posjeo je odranije pripremljene položaje na liniji Sari i—Brdo—Stražbenica, s kojih je imao dobar pregled pravca od Jezera prema Šipovu, kao i kontrolu mostova na Pljevi, sjeveroistočno od Šipova i na Janju, južno od Šipova. Napad Nijemaca na te položaje poeo je oko 12,00 sati artiljerijskom pripremom. Šesti bataljon je pustio neprijatelja na blisko odstojanje, a zatim otvorio vatru. U toku borbi Štab 1. proleterske brigade je naredio da odbranu 6. bataljona ojača po jedna eta 1. bataljona i bataljona »-Garibaldi«. Do 17,20 sati dijelovi 2. SS-bataljona su se probili u Šipovo. Ojačani 6. bataljon 1. proleterske brigade je odstupio zapadno od Šipova i posjeo liniju Stražbenica — k. 460. Četa bataljona »Garibaldi« je bila na lijevom krilu, u rejonu Borovica, 3. eta 1. bataljona u selu Brdu a 3. eta 6. bataljona je držala Vjenac, sa zadatkom da u sadržajstvu s Janjskim NOP odredom zatvara pravac prema izvoru Pljeve.

Pošto je neprijatelj ispoljio namjeru da se iz Šipova probije u Sokolac, Štab 1. proleterske brigade je oko 18,00 sati naredio 2. bataljonu, koji se kao brigadna rezerva nalazio u Grabežu i Špiri ima, da se prebaci u jugoistočni dio Sokolca, poveže s jedinicama 6. bataljona i spriječi prodor neprijatelja prema Potkraju i dalje prema Peckoj i dolinom rijeke Pljeve prema njenom izvoru.

Poslije zauzimanja Šipova komandant 2. SS-bataljona je pregrupisao snage i ponovno prešao u napad na položaje 6. bataljona 1. proleterske brigade na liniji Vjenac—Brdo—Vraži i—Borovica. Oko 20,00 sati uspio je da zauzme Vraži e i k. 876 i trig. 933 na planini Borovici i da se, produživši snagama na lijevom krilu nastupanje dolinom Pljeve, u 20,30 sati probije prednjim dijelovima u Sokolac.⁸⁹ U međuvremenu, 6. bataljon 1. proleterske brigade (bez 3. ete) posjeo je položaj na jugoistočnom dijelu planine Borovice, u rejonu Šiljka i Kaluđerovice.

³⁹ VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 2/5.

Oko 21,00 sati u borbu za Sokolac ušao je i 2. bataljon 1. proleterske brigade, a u to vrijeme je Stab 1. proleterske brigade prebacio i bataljon »Garibaldi« (bez jedne ete) iz Gerzova u isto ni dio Potkrajja radi ja anja odbrane na tom pravcu. Drugi bataljon je u potetu potisnuo dijelove 2. SS-bataljona u jugoisto ni dio Sokolca, gdje su Nijemci njegov napad zaustavili ubacivanjem u borbu novih snaga. Borbe su nastavljene i u toku no i. Posljednji pokušaj Nijemaca da se izme u 02,00 i 03,00 sati probiju izme u rijeke Pljeve i Siljatih greda prema Dragni u i izvoru Pljeve bio je osuje en i oni su se tada povukli u rejon izme u jugoisto ne periferije Sokolca i lijeve obale rijeke Pljeve.¹⁰

Nakon što je 2. SS-bataljon zauzeo Sipovo i glavninu snaga prebacio na zapadnu obalu Pljeve, 1. SS-bataljon je s linije Orahovica—Popuži — uki i, pomjerivši desno krilo prema Sari ima, potisnuo Janjski NOP odred i 3. etu 6. bataljona 1. proleterske brigade prema Pljevskim podovima.

U toku no i 25/26. maja Stab 1. proleterske brigade je preduzeo mjere da oja a odbranu na glavnom pravcu njema kog napada — od Sipova prema Mliništima. Prvi bataljon (bez 3. ete) prebacio se s lijevog krila na liniju Spiri i—Livadak—Kalkanova ku a, dok je njegova 3. eta ostavljena na k 1129, sjeverno od Trnova, radi kontrole pravca Mrkonji -Grad, Trnovo. Glavnina bataljona »Garibaldi« (bez 2. ete) posjela je liniju trig. 921—Suvaja—Kalkanove livade, a dijelovi Lunju glavu. Šesti bataljon je ostao na liniji planina Borovica (zapadno od trig. 933 i k. 876) — Šiljak — Kalu erovica.

7. *Pravac Livno, Glamo*

Izvi a ki bataljon 369. pješadijske divizije je 25. maja u 05,00 sati prešao u nastupanje iz Livna prema Glamo u. Na elu kolone je bilo nekoliko motociklista i biciklisti ka eta (oko 80 ljudi), a u koloni nekoliko tenkova, oklopnih kola i oko 40 kamiona s pješadijom. U desnokrilnoj pobonici, uz podršku artiljerijske vatre iz Livna, kretali su se dijelovi 1. domobranske dobrovolja ke (domdo) bojne 6. ustaškog stajega zdruga (oko 200 ljudi) iz livanjskog garnizona, s namjerom da obuhvate lijevo krilo 5. bataljona 3. (krajliške) proleterske brigade na položaju prema komunikaciji.

Izviješten o pokretu neprijatelja, Štab 5. bataljona 3. (krajliške) proleterske brigade je naredio dijelovima bataljona koji su se nalazili u Kopi u da krenu prema komunikaciji i posjednu položaj na liniji Kamenica—Krug—Brina, gdje su se ve nalazile dvije ete bataliona (bez jednog vodai. Me utim, podržani tenkovima, diielovi Izvi a kog bataljona 369. divizije brzo su odbacili etu 5. bataljona, koja se s Brine bila spustila na komunikaciju, nastupaju i brzo preko Kabli a i Priluke prema Kori ni.

⁴⁹ Depeša komandanta 13. SS-brdskog lova kog puka od 26. 5. 44. u 03,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 16/11.

Pošto dijelovi 5. bataljona, koji su krenuli iz Kopaonika, nisu stigli da na vrijeme posjednu predviđeni položaj i pošto je neprijatelj već bio otišao prema Korišnici, Stab 5. bataljona 3. (krajinske) proleterske brigade je s jedinicama posjeo položaj uz istu stranu komunikacije, uputivši jednu četu prema Seremetovim košarama i Druljskoj dragi sa zadatkom da onemogu i desnu pobornicu neprijatelja u pokušaju da obuhvati bataljonski položaj uz komunikaciju. Ta četeta je u oštroj borbi odbacila neprijateljevu desnokrilnu pobornicu na komunikaciju.

U pokušaju 3. bataljona 3. (krajinske) proleterske brigade, čija je glavnina bila zapadno od komunikacije Livno—Glamoč, u selima Ljubuni i Zirovi, da posjedne položaj uz komunikaciju u visini Priluke, nije uspio. Neprijatelj je bio brži i već u 07,45 sati je elorkolone izbio u rejon Karaula košara, dva i po kilometra sjeverno od Priluke. Stoga je Stab 3. bataljona prikupio jedinice i krenuo istom kosama planina Grbice i Velike Golije, s namjerom da sjeverno od Korišnice dođe eka neprijatelja.

Postupajući i po telefonskom naređenju Štaba 1. proleterskog korpusa, pod čijom se neposrednom komandom nalazio, izdanom oko 08,30 sati, Stab 3. (krajinske) proleterske brigade je naredio svom 2. i 4. bataljonu da hitno krenu u Drvar. Međutim, kada je Stab brigade u 09,00 sati obavijestio Stab korpusa o nastupanju neprijatelja iz Livna, Stab korpusa mu je naredio da zadrži te bataljone i spriječi prodor neprijatelja u Glamoč. Stab brigade je tada 4. bataljon, koji je već bio u pokretu iz Zajaruga prema Jakiru, uputio zapadno od komunikacije Livno—Glamoč, na liniju Velika glavica — k. 1096, zapadno od Rudine. Naređuje da se vrati 2. bataljon je primio tek u rejonu Vagana, 14 km sjeverozapadno od Glamoča.

Prije nego što je kolona 369. izvičala kog bataljona izbila cestom na Korišnici, 3. bataljon 3. (krajinske) proleterske brigade je već bio posjeo položaje između Mustapinog dola i Velike glavice, zapadno od komunikacije. Kada su prednji dijelovi 369. izvičala kog bataljona, prije 10.00 sati, bili pred Korišnicom, bataljon »Mateo« 3. (kratke proleterske brigade (bez 2. čete) nalazio se u Starom Selu, a na položaju u rejonu Korišnice bila je samo njegova 2. četa, koja je vatrom s bliskog odstojanja odbacila prednje dijelove 369. izvičala kog bataljona. Uskoro zatim stigla je glavnina neprijateljeve kolone i u toku podršku artiljerijske i minobacačke vatre prešla u njezinu borbu. U toku borbe su pristigle i ostale čete bataljona »IVE« i »Cecot«. Neprijatelj je ubrzo uveo u borbu i tenkove, nakon čega je bataljonsko minersko odjeljenje pošlo da užurbano postavlja nagazne mine na serpentine i dio ceste prema Glamoču. U nastavku borbe bataljon »Mateo« je oko 13.00 sati bio prisiljen da odstupi isto noć od komunikacije prema Vidimlijama, a neprijatelj je nastavio pokret prema Glamoču.

Oko 14,00 sati 2. bataljon 3. (krajinske) proleterske brigade stigao je iz Vagana u Glamoč i po naređenju Štaba brigade, bez za-

državanja, produžio u susret neprijatelju, koji je prednjim dijelovima već bio izbio do Han-Vrbe, pet i po kilometara južno od Glamoča. Istovremeno je Stab brigade naredio 3. i 4. bataljonu da napadnu bok neprijateljeve kolone na cesti kada 2. bataljon napadne njeno čelo.

Nešto prije 16,00 sati, u selu Kamenu prikupilo se oko 200 vojnika 369. izviđačkog bataljona. Tada ih je 2. bataljon odlučno napao i razbio. Zatim je neprijatelja u povlačenju napao prvo 4., a nešto kasnije i 3. bataljon i oko 16,15 sati borba se razvila od Kamena do Carevca. Tenkovi i pješadija 369. izviđačkog bataljona, koji su nakon zauzimanja Koričane i spuštanja u Glamoč ko polje posjeli Staro Selo, krenuli su u pomoć dijelovima napadnutim duž komunikacije. U polusatnoj žestokoj borbi 2., 3. i 4. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade su dezorganizovali i razbili neprijatelja, tako da je on, uz znatne gubitke, počeo da odstupi na cijeloj liniji. Kada je neprijatelj uspio da se odvoji od 2., 3. i 4. bataljona 3. (krajiške) proleterske brigade, i na povlačenju prema Livnu izbije s oko pedeset mrtvih i ranjenih u rejon Priluke i Kabača, tu ga je sačeka 5. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade, uništio mu jedan tenk i nanio nove gubitke. Oko 22,00 sati, uz velike gubitke u ljudstvu i materijalu, 369. izviđački bataljon se povukao u Livno.

8. *Pravac Livno, Bosansko Grahovo*

Ojačani 105. SS-izviđački bataljon je 25. maja u 05,00 sati prešao u nastupanje iz Livna prema Bosanskom Grahovu i u 07,45 sati izbio u rejon Prisapa, 10 km sjeverozapadno od Livna. Počeo se 3. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade, zbog nastupanja 369. izviđačkog bataljona iz Livna prema Glamoču, u međuvremenu prebacio iz Ljubunice i Zirovača prema Priluci, 105. SS-izviđački bataljon je neometan stigao do Ljubunice, gdje ga je Livanjski bataljon Livanjsko-duvanjskog NOP odreda, s položaja sjeverno od komunikacije, u rejonu Ljubunice i Lusniča, dočeka snažnom pješadijskom vatrom. Poslije jednosatne borbe, u kojoj je Livanjski bataljon uništio dva tenka, dva kamiona i jedan motocikl, neprijatelj ga je odbacio sjeverno od komunikacije i produžio nastupanje prema Strupniču. Livanjski bataljon se tada povukao prema snagama 13. dalmatinske brigade.

Cim je saznao za borbu u rejonu Ljubunice i Lusniča, Stab 13. dalmatinske brigade je naredio svojim jedinicama da posjednu liniju Bastasi (2. bataljon) — Vrbica (3. bataljon) — Kovačica (1. bataljon) — Strupnič (4. bataljon). Kada je 105. SS-izviđački bataljon u 11,00 sati izbio motorizovanim dijelovima u rejon Struonica i Kovačica, 1. i 4. bataljon 13. dalmatinske brigade su ga sačekali i napali. Došlo je do oštrog borbe, naročito poslije 13,00 sati u rejonu Celebiča, u kojoj su jedinice 13. dalmatinske brigade nagaznim minama ošte-

tile dva tenka i jedan kamion. Oko 17,00 sati tenkovi su prodrli do sela Bojmunte, a predveče se i pješadija probila kroz položaje 13. dalmatinske brigade u Celebi i nastavila da nastupa preko Pustog polja prema Kazancima.

Dok je 105. SS-izvištavao da ki bataljon nastupao prema Sajkovi ima i dalje prema Crnom Lugu, gdje je i zanočio, Štab 13. dalmatinske brigade je u 19,45 sati primio naredbu Štaba 9. divizije da se s brigadom prebaci u rejon Nuglašice i Grkovaca. Odmah zatim Štab brigade je naredio 1. 3. i 4. bataljonu da se prikupe, a 2. bataljonu da ne čeka nailazak brigade, već da odmah krene iz Bastasa prema Grkovcima. Pošto su se bataljoni prikupili, Štab brigade je s njima u 21,15 sati krenuo u istom pravcu.

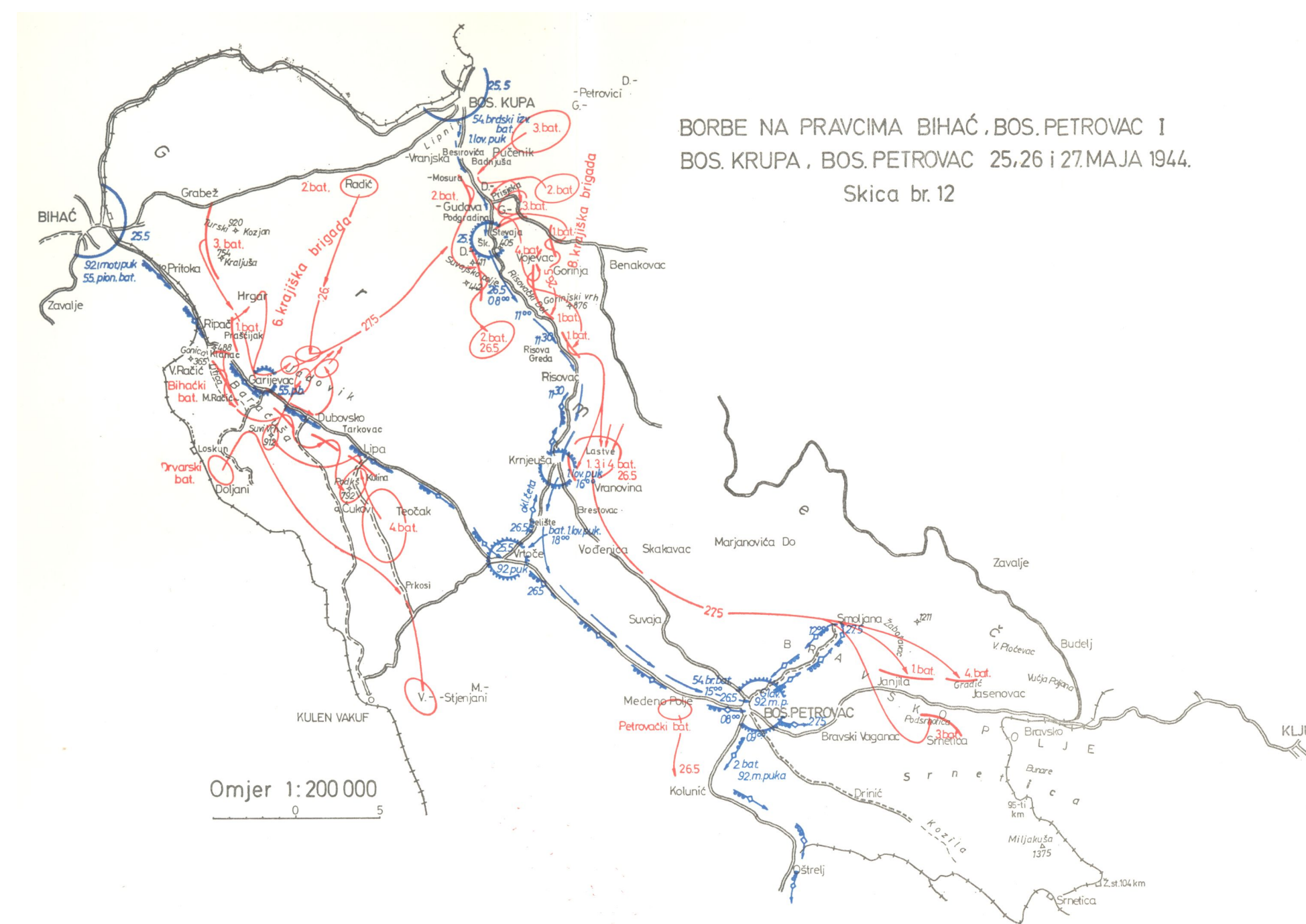
9. Pramac Knin, Bosansko Grahovo

Prvi puk »Brandenburg« (bez 3. bataljona) krenuo je 25. maja u 05,00 sati sa sjeverne periferije Knina komunikacijom prema Bosanskom Grahovu. Oko 07,00 sati stigao je u rejon Vrpolja, 5 km sjeverno od Knina, gdje se zbog napada saveznika avijacije zadržao do 08,00 sati, kada je produžio s pokretom i u 10,30 sati stigao u rejon Strmice.

Obaviješten o pokretu neprijatelja, Štab Grahovsko-peuljskog NOP odreda je prije izbijanja čela njemačke kolone u Strmicu postavio jedan bataljon na liniju Bilek — Malinjak, a drugi na Cigelj i Cvakovicu.

Raunaju i s blazinom partizana, Nijemci su se od Štrmice kretali opreznije i sporije. Kada je čelo kolone oko 11,00 sati stiglo do mosta 800 m jugoistočno od Zaselka, odredske jedinice su ga dočekale snažnom vatrom. Prvi bataljon puka »Brandenburg« se odmah razvio i, uz podršku artiljerijske vatre, krenuo preko Zaselka u napad na Bilek i Malinjak; 2. bataljon puka »Brandenburg«, ojačan etom 383. pješadijskog puka 373. divizije, zadržao se u rejonu Strmice, a pionirska četa 373. pješadijske divizije produžila je prema Vrankovi ima da o istu cestu od mina i ukloni s nje prepreke. Nastupaju i vrlo oprezno, jer su jedna oklopna izvištavačka kola već na prvoj serpentinu naišla na minu i bila uništena, pionirska četa je oko 12,00 sati stigla u rejon južno od Derala.

Prvi bataljon 1. puka »Brandenburg« naišao je na jak otpor bataliona Grahovsko-peuljskog NOP odreda i tek nakon dulje borbe prisilio njegove dijelove da odstupe s Malinjaka. U nastavku borbe drugi bataljon Grahovsko-peuljskog NOP odreda iza s položaja na Cigelju i Cvakovici napao njemačke snage na Malinjaku, a zatim su Nijemci prešli u protivnapad i nakon dulje borbe ovladali i Cigeljom. Bataljon Grahovsko-peuljskog NOP odreda se poslije toga povukao prema komunikaciji Bosansko Grahovo—Drvar, a 1. bataljon 1. puka »Brandenburg« je do 18,00 sati posjeo Bilek, Malinjak,

Cigelj i Cvakovicu i s tih položaja obezbjeđivao ostale dijelove puka koji su imali zadatak da oprave komunikaciju. Cesta je bila minirana, a osim 17 prekopa ceste po itavoj širini, od ukupno sedam mostova bili su porušeni najduži: jedan od 15 a drugi od 30 metara. Pošto je dalje nastupanje motorizovanih dijelova bilo uslovljeno opravkom komunikacije i izgradnjom porušениh mostova, pionirska eta 373. pješadijske divizije pristupila je izgradnji mostova kod Vrankovića, a 2. bataljon puka »Brandenburg« opravci ceste.

Unato iznenađenju koje je njemačka komanda postigla vazdušnim desantom 25. maja, njemačke snage nisu uspjele da ostvare prvi i najvažniji zadatak postavljen planom operacije »Konji evskok«: da zarobe ili unište Vrhovni štab NOV i POJ i rukovodstvo nove Jugoslavije, sa maršalom Titom na čelu. Vrhovni štab je uspio da osujeti namjeru neprijatelja i da u toku istog dana prebaci potrebne snage u Drvar, organizuje protivnapad, o istu Drvar od neprijatelja, okruži desantne trupe na vrlo malom prostoru, onemogući im izvlačenje, nanese veoma teške gubitke i izloži ih opasnosti potpunog uništenja. Nije bio ostvaren ni drugi osnovni zadatak predviđen operativnim planom: prodor borbene grupe »Vilam« s pravca Srba i 92. motorizovanog grenadirskog puka s pravca Bihaća u Drvar radi rasterećenja 500. SS-padobransko-lovačkog bataljona.

Završetkom borbi 25. i noć u 25/26. maja njemačke snage su na trubarskom pravcu prodrle u Trubar, na Bihaćkom u Vrtoče, na bosanskokrupskom u Suvaju, na banjalućkom do Čavice, na mrkonjićkom u rejon Mrača i Podrašnice, na jajaćkom na liniju Sokolac—Sarišć—Popuži—Ukić, na livanjsko-grahovskom do Crnog Luga, a na kninsko-grahovskom u rejon Strmice i Cigelja. Na glamoćkom pravcu 369. izviđački bataljon je bio odbijen u polaznu bazu — u Livno. Borbene grupe na glavnim napadnim pravcima: Bihaćko-petrovaćkom i trubarsko-drvarskom nisu uspjele u toku dana da se probiju u Drvar i povežu s vazdušnodesantnim snagama. Obje su bile zaustavljene daleko od cilja: 2. (lika) proleterska brigada je razbila u noćnom protivnapadu borbenu grupu »Vilam«, a 92. motorizovani grenadirski puk, naišavši duž komunikacije Bihać—Bosanski Petrovac na snažan otpor jedinica 6. krajiške brigade i Drvarsko-petrovaćkoj NOP odreda, nije se usudio da u toku noći produži nastupanje iz Vrtoča prema Bosanskom Petrovcu i dalje prema Drvaru.

BORBE NA PRAVCIMA PREMA DRVARU 26. MAJA

Zbog ishoda borbi u enih prvog dana operacije »Konji ev skok«, Stab 15. brdskog korpusa je naredio svim borbenim grupama da 26. maja pre u u odlu no nastupanje, a borbenoj grupi »Vilam« i 92. motorizovanom grenadirskom puku da što prije prodru u Drvar, ali ne zato da bi sadjejevovale s vazdušno-desantnim trupama u uništavanju štabova i ustanova NOVJ, ve da bi pritekale u pomo desetkovanom 500. SS-padobransko-lova kom bataljonu, okruženom na Sobi a glavici, kojem je prijetila opasnost da bude uništen. U duhu ranijeg operacijskog plana, Stab korpusa je naredio:

— borbenoj grupi »Vilam« da ujutro u 04,30 sati pre e u nastupanje preko Metle i da se najbrže što može probije u Drvar, poveže s 500. SS-padobransko-lova kim bataljonom i stavi ga pod svoju komandu;

— 92. motorizovanom grenadirskom puku da iz Vrto a pošalje jedan dio snaga preko Krnjeuše prema Risovcu da rasterete 54. brdski izvi a ki bataljon i domobransku 1. lova ku pukovniju i omogu e im brže izbijanje na odsjek Bosanskog Petrovca, a glavninom da zauzme Bosanski Petrovac i jednim dijelom pristupi iš enju grada i okolice, a drugim da odmah produži prema Drvaru i spoji se s 500. SS-padobransko-lova kim bataljonom;

— 7. SS-dobrovolja koj brdskoj diviziji »Princ Eugen« da produži s nastupanjem izme u rijeke Sane i Glamo kog polja, te izme u Sane i komunikacije Klju —Bosanski Petrovac, preko planinskih masiva na toj prostoriii, i da spriie i odstupanje jedinica i štabova NOVJ od Drvara i Biha a u tom pravcu;

— pošto je, prema procjeni komandanta puka, za izgradnju porušenih mostova na odsjeku Strmica—Bosansko Grahovo bilo potrebno naimanie dva dana, 1. puku »Brandenburg« ie nare eno da prije svanu a pre e u nastupanje s pješadijskim dijelovima, zauzme Bosansko Grahovo, a potom da dijelom snaga produži prema Drvaru, a dijelom da isti šumsko podru je sjeverno od Bosanskog Grahova.

Pošto je u toku 25. maja ostao bez veze s borbenim grupama na pravcima Livno, Glamo i Livno, Bosansko Grahovo, Stao 15. brdskog korpusa je zamolio Stab 2. oklopne armije da preko Štaba 5. SS-brdskog korpusa uskladi dještva tih borbenih grupa s postojećom situacijom.

Zbog poraza koji je 369. izvi a ki bataljon pretrpio 25. maja na pravcu Livno, Glamo , Stab 5. SS-brdskog korpusa je postavio novog komandanta borbene grupe, grupu oja ao 105. SS-oklopnom etom i naredio joj da ponovo prede u nastupanje prema Glamo u.

Preko njema ke Komande vazduhoplovstva u Hrvatskoj, Stab korpusa je za 26. maj obezbijedio podršku avijacije svim borbenim grupama, a naro ito onima koje su imale da nastupaju od Trubara i Bosanskog Grahova prema Drvaru.

Pošto su se u toku 25. maja iz izvještaja pot injenih jedinica upoznali s razvojem doga aja na operativnom prostoru, Vrhovni štab i štabovi 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa nastojali su da što povoljnijim grupisanjem vlastitih snaga osujete njema ke namjere i uti u na dalji tok operacije.

Nakon izlaska iz Drvara na Podove, Vrhovni komandant je — kao što je ve re eno — odlu io da se unište desantne snage u Drvaru. Stoga je naredio da 6. (li ka) proleterska divizija 25. maja uve e organizuje dijelom snaga napad na Drvar, a da snage 1. proleterske divizije i 5. udarnog korpusa sprije e prodor njema kih napadnih kolona s pojedinih pravaca u Drvar. Me utim, kada je bio potpunije informisan o razvoju borbi na pojedinim pravcima nastupanja njema kih snaga i o mogu nosti njihovog skorog prodora u Drvar, Vrhovni komandant je odlu io da težište deistava usmjeri tako da se što efikasnije osujete namjere njema ke komande da snagama NOVJ nametne borbu u okruženju na tom relativno uskom planinskom podru ju. Stoga je, u toku no i 25. na 26. maja, naredio da 6. divizija povu e svoje jedinice iz Drvara i dalju aktivnost razvija prema situaciji, obezbje uju i pravce koji s ceste Oštrelj—Drvar vode prema Potocima.⁴¹

Situacija na pravcima koje je zatvarala 1. proleterska divizija, uprkos povla enju 1. i 13. proleterske brigade na pravcima Jajce, Mliništa i Mrkonji -Grad, Mra aj, Mliništa, nije bila zabrinjavaju a. Pošto nije imao telefonsku vezu sa Štabom 1. proleterske divizije, a u to vrijeme ni redovnu radio-telegrafsku vezu, Stab 1. korpusa je u 23,50 sati zamolio Stab 5. korpusa da prenese Stabu 1. divizije nare enje da najhitnije uputi jedan bataljon 1. proleterske brigade na Potoke radi zatvaranja pravca Prekaja, Potoci, što je Stab 5. korpusa i u inio.

Sutradan, 26. maja u 07,00 sati, Stab 1. proleterskog korpusa je ponovno naredio Stabu 1. proleterske divizije da pošalje bataljon 1. proleterske brigade na Potoke i da oko Mliništa postavi dva bataljona kao manevarsku grupu. Istovremeno je i Stabu 6. proleter-

⁴¹ VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg 27/198—1.

ske divizije naredio da djelatnost prilagodi nastaloj situaciji i da, zavisno od razvoja daljnje borbe, prebaci diviziju isto no od komunikacije Drvar—Bosanski Petrovac.⁴²

Situacija kod 5. udarnog korpusa bila je mnogo složenija. Pošto je radio-stanica 6. krajiške brigade bila na opravci, a telefonska veza u toku dana pokidana dještvo neprijateljeve artiljerije, Stab 4. divizije je 25. maja u 21,30 sati, kada je saznao da je neprijatelj prodro do Teo aka, 15 km jugoisto no od Biha a, ponovno naredio Stabu 6. krajiške brigade da glavninu snaga orijentiše na zatvaranje pravca Biha , Bosanski Petrovac, Oštrelj, Drvar i upornom odbranom ne dozvoli neprijatelju da odbaci brigadu od komunikacije, a manje dijelove da zabacuje neprijatelju za leda i na bokove; da s tim nare enjem upozna i Štab Drvarsko-petrova kog NOP odreda, koji ima isti zadatak na lijevom krilu rasporeda brigade. Pošto je to nare enje poslao po kuririma Stabu brigade, a preko njega i Stabu odreda,⁴³ Stab 4. divizije je odmah zatim krenuo iz Selišta u Vranovinu. Kada je u toku no i saznao da je neprijatelj prodro u Vrto e, a njegove patrole izbile ak do Medenog polja, Stab divizije je 26. maja u 03,00 sati izdao slijede u pismenu zapovijest:

— Stabu 6. krajiške brigade da se s 1, 2. i 3. bataljonom prebaci preko komunikacije Vrto e—Krnjeuša i Krnjeuša—Suvaja—Bosanski Petrovac sjeveroisto no i isto no od Bosanskog Petrovca, na podru je Smoljane i Bravskog Vaganca i zatvori pravce od Bosanskog Petrovca prema Klju u i Podgrme u, a ukoliko situacija bude iziskivala, da se brigada no u 26/27. maja prebaci s tog terena na podru je Drini , Oštrelj;

— Stabu Drvarsko-petrova kog NOP odreda da Petrova ki i Drvarski bataljon najhitnije prebaci na komunikaciju Bosanski Petrovac—Oštrelj, sa zadatkom da usporava nadiranje neprijatelja prema Drvaru, a Biha ki bataljon da postavi sjeverno i južno od komunikacije Biha —Bosanski Petrovac i napada zadnje dijelove neprijatelja.⁴⁴

Pošto nije znao da je 4. bataljon 6. krajiške brigade 25. maja poslije podne bio povu en iz Prkosa i uba en u borbu, Stab 4. divizije je tu zapovijest po kuririma poslao Stabu 4. bataljona u Prkose, s tim da je on proslijedi štabovima brigade i odreda, naredivši istovremeno i 4. bataljonu da se prebaci u Bulane, zaselak Brestovca, šest i po kilometara sjeveroisto no od Vrto a, i uspostavi vezu sa Štabom divizije.⁴⁵

Kuriri sa zapovijestima izdanim Stabu 6. krajiške brigade i Stabu Drvarsko-petrova kog NOP odreda 25. maja u 21,30 sati nisu uspjeli da prona u štabove tih jedinica. Isti je slu aj bio i s kuririma po kojima je poslana zapovijest izdana 26. maja u 03,00 sati. I

⁴¹ VII, Arhiv NOR-a, k. 372. reg. br. 27/337—1 i 27/198—1.

⁴² VII, Arhiv NOR-a, k. 767. br. reg. 22/1.

⁴⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 767, br. reg. 7/1.

⁴⁵ VII, Arhiv NOR-a, k. 767, br. reg. 6/1.

jedni i drugi su se 26. maja u 08,00 sati vratili u Štab divizije s neu-
ru enom poštom.

Nakon što je primio obavještenje da je neprijatelj s pravca Bi-
ha a prodro u Bosanski Petrovac i na taj na in presjekao telefon-
sku vezu izme u Štaba korpusa i Štaba 4. divizije, te da neprija-
telj s pravca Banjaluke nastupa preko Klokotovca i Ratkova prema
Klju u, Štab 5. korpusa je 26. maja radiogramom naredio Štabu
4. divizije da se poveže sa Štabom 8. krajiške brigade, na ijem se
pravcu još uvijek vode oštre borbe, i pošalje mu radio-stanicu, te
da se i sam javlja Štabu korpusa svaka dva sata.⁴⁸ Me utim,
Štab korpusa je 26. maja, najvjerovatnije, ostao i bez radio-tele-
grafske veze sa Štabom 4. divizije, i to je stanje potrajalo sve do 28.
maja, jer je 26. maja ujutro naredio Štabu 39. divizije da telefonski
prenese Štabu 8. krajiške brigade nare enje da se prebaci na liniju
Smoljana—Bravski Vaganac i poveže sa Štabom divizije.⁴⁷ Istoga
dana prije podne, prije ulaska neprijatelja s pravca a avice u
Klju , Štab korpusa je ponovno naredio Štabu 39. divizije da pre-
nese Štabu 8. krajiške brigade nare enje da se s brigadom najhitnije
prebaci na liniju Bravsko—Bravski Vaganac i zatvori pravce prema
Srnetici i Kozilima, te da izvijesti Štab korpusa da li je to nare-
enje preneseno Štabu 8. krajiške brigade.⁴⁸ U toku dana Štab 5.
korpusa je poslao jedno odjeljenje za vezu na Bravsko sa zadatkom
da se priklju i na postoje u teritorijalnu telefonsku mrežu i o svim
promjenama izvještava Štab korpusa.

Kada je 25. maja u 20,00 sati bio obaviješten o prodoru njema -
kih snaga od Banjaluke u a avicu, Štab 5. korpusa je izdao nare-
enje Štabu 39. divizije da se u toku no i 25/26. maja iz Tornine
prebaci u rejon Klju a, a 16. krajiška brigada do 26. maja u 10,00
sati u Klju .⁴⁹

Nakon prijema tog korpusnog telefonskog nare enja, Štab 39.
divizije je naredio jedinicama da se pomjere u slijede e rejone:

— 16. krajiškoj brigadi da se s podru ja Miljakovci, Rakeli i,
Busnovi (sve jugoisto no od Prijedora) prebaci u Klju , i tamo bude
26. maja do 10,00 sati;

— 15. krajiškoj brigadi da se s podru ja Pervana, Goleša i Bor-
kovi a (isto no i jugoisto no od Bronzanog Majdana) glavninom po-
stavi u reion Tramošnje (10 km jugoisto no od Sanskog Mosta) i Ko-
zice, s tim da lijevim krilom kontroliše Debeljak (12 km sjevero-
isto no od Sanskog Mosta);

— 11. krajiškoj brigadi da jedan bataljon prebaci na desnu oba-
lu rijeke Sane, južno od Tramošnje, u prostor izme u 15. i 16. kra-
jiške brigade, osloncem na 15. brigadu.⁵⁰

⁴⁸ VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 3—5.

⁴⁷ VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 6/5.

⁴⁸ VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 10/1.

⁴⁹ VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 14—5/3.

⁵⁰ VII, Arhiv NOR-a, k. 1270, br. reg. 28/1

Obaviješten o povlačenju 1. bataljona 13. proleterske brigade s Klokotovca u Previu i izbijanju njemačkih trupa na Kuk (Klokotovac), a pošto je Stab 39. divizije u to vrijeme bio u pokretu iz s. Tornine prema Klju, Stab korpusa je 26. maja u 02,00 sati po kuriru poslao Stabu 13. krajiške brigade zapovijest da se Stab brigade, po prebacivanju južno od komunikacije a avica—Klju, poveže s korpusnom protivtenkovskom baterijom u Previji i 1. bataljonom 13. proleterske brigade i da zajednički snagama napadnu neprijatelja na Klokotovcu, zbacivši ga s tog položaja, isti posjednu i organizuju odbranu, a zatim da se 1. bataljon 13. proleterske brigade hitno prebaci na prostor Kladiče, Raskršće, Krivokuće, povežu sa snagama svoje brigade koje zatvaraju pravac Podrašnica, Mliništa i zatvori pravac prema Ribniku; ukoliko to situacija bude zahtijevala, da Stab 13. krajiške brigade na pravac Krivokuće, Ribnik prebaci i glavninu svojih snaga i pod svaku cijenu ga zatvori. I u slučaju da neprijatelj prodre u Klju, Stabu 13. krajiške brigade je naredeno da glavninu brigade orijentiše prema Ribniku, a manjim dijelovima da prihvati borbu s neprijateljem na pravcu Klju, Paunovac, povezuju i se sa 16. krajiškom brigadom, koja 26. maja treba da stigne na taj pravac. Istovremeno je Štab korpusa naredio Stabu 13. krajiške brigade da se odmah poslije prebacivanja u Previu telefonski poveže sa Štabom korpusa, od kojega će primiti dalja naredjenja.⁵¹

U toku prijepodneva 26. maja, Stab 5. korpusa je dostavio Stabu 39. divizije novo naredjenje:

— da se odmah preko Jarica i Crkvenog telefonski poveže sa Štabom korpusa;

— da sa 13. krajiškom brigadom najhitnije zatvori pravac prema Ribniku, a sa 16. krajiškom brigadom pravce Klju, Paunovac i Klju, Crkveno;

— da jedinice vrsto drži u ruci i, prema danoj situaciji, da ih zabacuje neprijatelju za leđa i na bokove i onemogućava mu dalje nadiranje.⁵²

Stab korpusa je kopiju tog naredjenja istovremeno poslao i Stabu 2. bataljona 13. krajiške brigade, koji se nalazio na položaju u rejonu Donjeg Ribnika, naredivši Stabu 39. divizije da on odgovorajuće naredjenje dostavi ostalim jedinicama 13. krajiške brigade. Pošto je neprijatelj bio ušao u Bosanski Petrovac i Klju, Stab korpusa je skrenuo pažnju Stabu 39. divizije da vodi računa o mogućnosti nastupanja neprijateljevih snaga iz Bosanskog Petrovca preko Bravska, radi sadržajstva sa snagama koje će iz Kljuća preći u nastupanje, najvjerojatnije, preko Paunovca. Istovremeno je obavijestio Stab divizije o slanju korpusnog odjeljenja za vezu na Bravsko, naredivši Stabu divizije da se, zbog kontrole pravca Bosanski Petrovac, Bravsko, Klju, koriste i postoje u telefonsku liniju Bosanski Petrovac — Klju, poveže s tim odjeljenjem.⁵³

VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 5—2/1.

VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 8/1.

Vidi napomenu 48.

Štab 39. divizije je primio to korpusno naređenje u pokretu prema Jaricama (2,5 km južno od Ključa). Pošto nije imao vezu sa Štabom 13. krajiške brigade, nije znao gdje se brigada nalazi, dokle je neprijatelj prodro i kolike su njegove snage. Stoga je poslao kurira s pismenim naređenjem Štabu brigade da, ukoliko je neprijatelj prodro preko Treskavca u Prevljinu, odmah prikupi brigadnu komoru i ostale neoperativne dijelove i prebaci ih na lijevu obalu Sane, a bataljonima da napadne neprijatelja u Prevljini; ukoliko se radi o jačim snagama i nemoguće je da se one uspješno napadnu, da bataljone prikupi i s istavom brigadom se prebaci na lijevu obalu Sane radi zatvaranja pravca prema Ribniku, a ako pred neprijateljem na pravcu Ribnika, u Rastoci, nema nijedna jedinica NOVI, da jedan bataljon odmah prebaci na lijevu obalu Sane, odakle će ga Štab divizije poslati da zatvori pravac prema Gornjem Ribniku.⁵⁴

Međutim, nastojanja Štaba 5. korpusa da organizuje odbranu na pravcima daljeg nastupanja neprijatelja nisu dovela do željenih rezultata, jer jedinice određene da posjednu pojedine pravce ili nisu primile naređenje ili ga nisu uspjele blagovremeno izvršiti.

Štab 8. korpusa, čiji su dijelovi zatvarali pravce Knin, Bosansko Grahovo i Livno, Bosansko Grahovo i 25. maja vodili borbe protiv njemačkih snaga koje su nastupale tim pravcima, nastojao je i u toku noći 25/26. maja da angažovanjem novih jedinica spriječi prodor neprijatelja u Drvar. Štab 9. divizije ponovno je prenio 4. dalmatinskoj brigadi naređenje da se s prostora Prolog, Rujanica prebaci u rejon Bosanskog Grahova, a 13. dalmatinskoj brigadi da se prikupi u rejonu Peulja i tu zatvori pravce prema Bosanskom Grahovu i Drvaru. Istovremeno je Štab 8. korpusa naredio Grahovsko-peuljskom NOP odreda da zatvori pravac Bosansko Grahovo, Drvar u visini Resanovaca.

Međutim, jedinice 9. divizije nisu uspjele da blagovremeno zatvore spomenute pravce, jer je 13. dalmatinska brigada tek 25. maja u 21,15 sati krenula zapadnim obroncima planine Štaretine prema Nuglašici. U toku pokreta, 26. maja u 02,45 sati, brigada je primila naređenje Štaba divizije da se ne zadržava u Nuglašici i Grkovcima, nego da produži u Peulje i posjedne položaje na Malakuši, Marinom brdu i Malom Obijaju i zatvori pravac od Livna prema Bosanskom Grahovu i pravce od ceste Peulje—Bosansko Grahovo prema Tivju. Brigada se sporo kretala i 26. maja je osvanula u Bastasima, 13 km jugoistočno od Peulja. Jedino je njen 2. bataljon, u toku noći 25/26. maja, posjeo položaj na Markova i, 3 km sjeverozapadno od Donjih Peulja.

četvrta dalmatinska brigada se tek u toku noći prikupila u Rujanima, krenula preko Čaprazlija, Čijepala, Malog Sokolca i Vještina gore prema Bosanskom Grahovu i sutradan, 26. maja, izbila na sjeverozapadno područje Dinare.

⁵⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 5—2/1.

I 3. dalmatinska brigada je u toku no i 25/26. maja bila u pokretu: njen 2. bataljon se iz Plavna prebacio u Trivanov do (6,5 km sjeverozapadno od Bosanskog Grahova), a 3. i 4. bataljon, nakon što su sproveli ranjenike i bolesnike 8. korpusa na odsjek Benkovca i predali ih 19. diviziji, krenuli su 25. maja u 21,00 sati iz Bjeline i bili u pokretu prema Bosanskom Grahovu.⁵⁵

Dvadeset i šestog maja ujutro na pravicima Peulje, Bosansko Grahovo i Bosansko Grahovo, Drvar našle su se samo snage 2. bataljona 13. dalmatinske brigade na Markova i, Grahovsko-peuljskog NOP odreda u rejonu Resanovaca i Stab 9. divizije sa divizijskim i korpusnim vojnim kursom i svojim prištapskim jedinicama na položajima Mali Obijaj, Markova a, Calakuša.

1. Pravac Trubar, Drvar

Iako je borbena grupa »Vilam« dobila nare enje da 26. maja najkasnije u 04,30 sati⁵⁸ nastavi nastupanje iz Trubara za Drvar, njenoj glavnini je trebalo više vremena da se prikupi i sredi, pa je krenula tek u 07,00 sati.

Izvršivši svoj zadatak 25. maja, 1. bataljon 384. puka nije više sudjelovao u operaciji. Ostavivši obezbje enja na Gradini i Bogutovcu, bataljon se prebacio u Trubar sa zadatkom da obezbje uje pozadinu puka.

Tre i bataljon s preostalim dijelovima 2. bataljona 384. puka, štabna i 2. eta 373. izvi a kog bataljona prešli su u nastupanje na širokom frontu od Vagana prema Praš evom vrhu i od Trubara prema Bobari. Osim minobaca ke i artiljerijske vatre, tim snagama je pružala podršku i eskadrila aviona, koja je žestoko bombardovala i u brišu em letu mitraljirala položaj 2. (li ke) proleterske brigade na Bobari i Metli.

Tre i bataljon 2. (li ke) proleterske brigade je glavninom bio pri vrhu Metle. Kako Metla svojim strmim padinama i mrtvim uglovi- ma predstavlja vrlo pogodan teren za podilaženje, bataljon je niže glavnog položaja isturio manje grupe boraca, koje su vatrom uspješno usporavale nastupanje neprijatelja. Kada je neprijatelj došao pod efikasnu vatru s bataljonskog položaja, zaustavio se. Ponovno se pojavila eskadrila aviona i bombardovala i mitraljirala u brišu- em letu brigadne položaje. Bobena grupa »Vilam« je raketama, a i preko dodijeljenog joj vazduhoplovnog odjeljenja za vezu zemlja— vazduh, obavještavala komandanta eskadrile o položajima 2. (li ke) proleterske brigade, i on je težište napada pomjerio na njen 3. bata-

⁵⁵ VII, Arhiv NOR-a, k. 845, br. reg. 17—8.

⁵⁶ Na osnovi armijskog nare erja, Stab 15. brdskog korpusa je zahtijevao da borbena grupa „Vilam“ pre e u nastupanje najkasnije u 04,00 sati, i izdao joj odgovaraju e nare enje. Me utim, komandant 373. divizije, poslije telefonskog razgovora s komandantom borbene grupe „Vilam“, uz saglasnosi na elnika Štaba 15. brdskog korpusa, pomjerio je termin na 04,30 sati.

ljon na Metli. Napad iz vazduha je bio vrlo žestok. Njegovo dejstvo i efekat pojačava je i vatra 2. baterije 373. artiljerijskog puka i minobacačkih vodova 2. i 3. bataljona 384. puka iz Trubarara. Da bi izbjegli veće gubitke, borci 3. bataljona 2. (li ke) proleterske brigade su potražili zaklone po okolnim vrtaćama i škrapama, a za to vrijeme je neprijatelj, manje-više neometan, nastupao. Cijim je napad iz vazduha prestao, neprijatelj je prešao u juriš, s težištem na Metlu, i prije nego što je 3. bataljon uspio da ponovno posjedne položaj odbacio njegovo lijevo krilo i bočnim i frontalnim napadom prisililo ga na povlačenje.

Štab 2. (li ke) proleterske brigade je već bio upoznat s ishodom borbe u Drvaru pa je naredio 3. bataljonu da se povuče na Jelovu kosu, gdje ga je zadržao u rezervi, dok je 1. bataljon ostao na Bobari sa zadatkom da zatvara pravac prema Kamenici i da bočnim dejstvom spriječi i spuštanje na Kamenicu onih snaga neprijatelja koje su odbacile 3. bataljon s Metle.

Borbena grupa »Vilam« je u 11,15 sati izbila na liniju Prašev vrh — Metla — Vaganac i produžila nastupanje glavninom prema Drvaru preko Metle, obezbjeđujući i samo lijevo krilo prema Bobari. Kako se na pravcu Drvara više nije nalazila nijedna jedinica NOVJ, borbena grupa »Vilam« se kretala bez borbe, oko 16,00 sati uspostavila vezu s 500. SS-padobransko-lovačkim bataljonom i u 17,00 sati se spustila preko Kamenice u Drvar.

U toku 26. maja Štab 6. proleterske divizije, dejstvujući i u duhu direktiva Vrhovnog štaba, izvršio je novi raspored svojih jedinica. Prva (li ka) proleterska brigada se u toku noći 26/27. maja s položaja Kulen-Vakuf — Boboljusci — Oigrije — Veliki Cvjetni — Mali Cvjetni prebacila na prostor Gruborski Naslon, Zaglavica, Bujanj, a 2. (li ka) proleterska brigada se 26. maja prikupila na Malim Hrnjadima i u toku noći 26/27. maja prebacila se u Gruborski Naslon. Trećoj (li koj) proleterskoj brigadi je naredeno da se prebaci u rejon Vidovo Selo, Mokronoge i zatvori pravac Drvar, Mokronoge, Prekaja. Dok su se 3. i 4. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade 26. maja u 03,30 sati povukli iz Drvara u Kamenicu, 1. bataljon je ostao iznad Drvar Sela na blokadi neprijatelja u Drvaru; kada se oko 06,00 sati prethodnica borbene grupe »Vilam« spuštala s platoa Kamenice u Drvar, napala je 1. bataljon s leđa, i on se, uz podršku 3. bataljona, povukao u Misije. Taj bataljon, kao i 2. bataljon, koji se povukao prema Resanovcima, ostali su i bez međusobne veze i bez veze sa Štabom brigade, pa su u toku noći 26/27. maja samo 3. i 4. bataljon izvršili pokret sa Štabom brigade u naredenom pravcu i prebacili se u Musiće (3. bataljon) i u Vidovo Selo (4. bataljon), gdje su zatekli i 1. bataljon 3. dalmatinske brigade.

2. *Pravac Biha, Bosanski Petrovac* (Skica br. 12)

Budu i da se 6. krajiška brigada u toku no i 25/26. maja povukla u pl. Grme, 92. motorizovani grenadirski puk je 26. maja oko 08,00 sati, bez borbe, stigao iz Vrtoča u Bosanski Petrovac. Prethodno je svoju ojaču oklopnu izvišću uputio prema Krnjevići u susret koloni koja je nastupala od Bosanske Krupe. Dok se glavnina puka zadržala u Bosanskom Petrovcu, 2. bataljon je u 09,00 sati produžio preko Oštrelja prema Drvaru i poslije kraćeg sukoba s dijelovima Prateg bataljona Vrhovnog štaba u rejonu Babića, 14 km južno od Bosanskog Petrovca, u 13,20 sati ušao u Drvar i uspostavio vezu s 500. SS-padobransko-lovačkim bataljonom.⁵⁷

Dijelovi 6. krajiške brigade su odmah razvili aktivnost na komunikaciji Ripa—Vrtoča, do ekujući iz zasjede njemačke transporte. Obaviješten o tome komandant njemačkog 15. brdskog korpusa je odlučio da o isti dio Grme sa sjeverno od ceste Biha—Bosanski Petrovac na odsjeku Vrtoča—Gorjevac.

3. *Pravac Bosanska Krupa, Vrtoča*

Isturivši obezbjeđenje zapadno od ceste prema Donjoj Suvaji, i jačujući isto no od ceste prema Gornjoj Suvaji, 54. brdski izvišćki bataljon je 26. maja oko 08,00 sati iz rejona suvajske škole prešao u nastupanje prema Risovcu. Glavnina se s motorizacijom kretala cestom, koju je neprijatelj preko noći opravio zatrpavanjem prekopa. Nju su sačekali 3. i 4. bataljon (bez jedne čete) 8. krajiške brigade u rejonu Gorinje. Razvila se žestoka borba. Potiskujući 3. i 4. bataljon, 54. brdski izvišćki bataljon ih je oko 09,00 sati odbacio od komunikacije prema Vojevcu i Gorinji.

Odbacivši jedinice 8. krajiške brigade od komunikacije, 54. brdski izvišćki bataljon se postepeno približavao Grme u. Cesta kroz Grme, na odsjeku Risovačka dolina—Risova greda, bila je temeljito prekopana i zaprećena posječnim stablima, a na tom pravcu i 1. bataljon 8. krajiške brigade, još u jutarnjim časovima, posjeo položaj s iste strane komunikacije, od Risovačkog dola prema okucama jugozapadno od Gorinjskog viha. Dok su jedinice tog bataljona na uzastopnim položajima do ekvivalenta vatrom neprijatelja i usporavale njegovo nastupanje, ojačana oklopna četa 92. motorizovanog grenadirskog puka je nastupala iz Vrtoča prema Krnjevići da bi rastretila borbenu grupu s pravca Bosanske Krupe. I kada je 54. brdski izvišćki bataljon oko 11,30 sati u rejonu Risove grede i Paleža naišao na zasjedu 3. i 4. bataljona, oklopna izvišćka četa 92. motorizovanog grenadirskog puka je, ne nailazeći na otpor, izbila s leđa i prisilila je na povlačenje. Ne zadržavajući se, 54. brdski iz-

⁵⁷ NAW, T-314, Holl 563, F 615.

vi a ki bataljon je preko Krnjeuše i Vrto a u 15,00 sati stigao u Bosanski Petrovac. Nastupaju i za njim, domobranska 1. lova ka pukovnija je u 16,00 sati izbila u Krnjeušu i posjela je jednim bataljonom, a drugi bataljon je poslala u Vrto e.

Osmo krajiška brigada je ostala na pl. Grme , gdje su njeni dijelovi istog dana po eli napadati njema ke jedinice i transporte na odsjeku Suvaja—Krnjeuša komunikacije Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac.

4. Pravac a avica, Klju (Skica br. 13)

Oklopni grenadirski jurišni bataljon je 26. maja u 06,00 sati prešao u nastupanje iz rejon a avice prema Klju u, sa zadatkom da se probije u Klju , zauzme ga i posjedne komunikaciju a avica —Klju i na njoj sa ekuje jedinice i štabove NOVJ koji bi, dolaze i s juga, pokušali da odstupe na podru je sjeverno od komunikacije a avica—Klju .⁵⁸

U rejonu Me e aka, tri i po kilometra zapadno od a avice, Oklopni grenadirski jurišni bataljon je naišao na prvu od 23 velike prepreke na serpentinama ceste u rejonu Klokotovca, nastale miniranjem stijena. Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu je tada naredio Stabu oklopnog jurišnog bataljona da glavninu pješadije prebaci do k. 525, sjeverno od ceste u rejonu Previije, i da odatle pošalje jednu etu da posjedne raskrš e u Zabla u, gdje se odvaja put prema Ribniku, a s ostalim dijelovima da pristupi opravci komunikacije.

Primivši u 05,00 sati direktno od Štaba 5. korpusa telefonsko nare enje da odmah uspostavi vezu s 1. bataljonom 13. proleterske brigade i da zajedni ki zatvore pravac a avica, Klju u visini Previije i Poljana (treskava kih), Stab 13. krajiške brigade se dogovorio sa Štabom 1. bataljona 13. proleterske brigade da taj bataljon posjedne liniju Poljane (treskava ke) — Dragoraj, s tim da po dolasku dijelova 13. krajiške brigade tu liniju prepusti njima, a svoje ete pomjeri udesno prema Krivoku ama.

Poslije no nog marša jedinice 13. krajiške brigade su po ele pristizati u Volaše tek 26. maja u 07,00 sati. Prvi je stigao 2. bataljon, kojem je Stab brigade naredio da odmah produži preko komunikacije, smijeni 1. bataljon 13. proleterske brigade i ispita stanje na pravcu Klokotovac, Orahovljani. Oko 07,30 sati stigao je i 1. bataljon, pa mu je nare eno da odmah produži i posjedne položaj na liniji Kraguljevac — k. 992 — k. 881, a 3. bataljon da se pomjeri prema ungaru. Kada je 4. bataljon stigao u Vujnovi e, poslano mu je oko 08,00 sati nare enje da, pošto se ljudstvo odmori, do e u uki e, gde je odmah zatim krenuo i Stab brigade.

⁵⁸ NAW, T-314, Roll 563, F 635—636.

Me utim, brigada nije uspjela da u cjelini izvrši to naređenje. Drugi bataljon, po izbijanju na komunikaciju a avica—Klju , oko 08,00 sati, prebacio se u Donjoj Rastoci preko mosta na Sani, ali je ve oko 09,00 sati u rejon Zabla e izbila 1. eta Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona i vatrom presjekla kolonu Tehni ke ete brigade, koja se upravo prebacivala preko ceste. U dijelu Tehni ke ete koji je otišao za 2. bataljonom prema Donjem Ribniku, bila je i radio-stanica, tako da je Stab 13. krajiške brigade ostao i bez telefonske veze sa Štabom 5. korpusa i bez radio-veze sa Štabom 39. divizije. Drugi bataljon, trpe i artiljerijsku vatru nastavne baterije Oklopnog jurišnog bataljona s komunikacije, zaposjeo je položaj na isto nīm padinama Gole Siše pa prema sastavcima Sane i Ribnika.

Izvrgnut vatri 1. ete Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona s komunikacije, 1. bataljon 13. proleterske brigade je odstupio iz Gornje i Donje Previje i posjeo položaj 2 km južnije po brdima oko Rastoke, oslanjaju i se lijevīm krilom na rijeku Sanu u rejonu Velija, a desnim prema Runjinoj glavi isklju no.

Poslije toga 1. eta Oklopnog jurišnog bataljona je posjela raskrš e putova u Zabla u. Izme u nje i 1. bataljona 13. proleterske brigade dolazilo je samo do pripucavanja i manjih arki prilikom obostranog izvi anja.

Prvi bataljon 13. krajiške brigade, u pokretu prema Kraguljevcu, sukobio se s 3. etom Oklopnog jurišnog bataljona na liniji Kuk—Biatina glava, i bio prisiljen da odstupi prema Gornjim Daki ima. Stab brigade je nakon toga naredio da 1. bataljon napadne te položaje preko Bujadnice, a 3. bataljon preko Poljana i da zauzmu Kraguljevac. Taj napad nije uspio i 1. bataljon se povukao u Gornje Daki e, a 3. bataljon na liniju k. 992 — k. 881.⁵⁹

Pošto se s osposobljavanjem ceste za saobra aj motornim vozilima nije moglo ra unati prije no i, Stab Motorizovanog puka za specijalnu upotrebu naredio je Stabu Oklopnog jurišnog bataljona da s pješadijom produži prema Klju u i njegove ete su ve u 11,15 sati, bez vozila, prešle u nastupanje. Dok su 2. i 4. eta nastupale komunikacijom, 3. eta je, napustivši položaje na Kuku i Kraguljevcu, nastupala sjeverno od komunikacije pravcem Brda, Kojadinovi i, k. 551. U oštroj borbi u susretu, do koje je došlo u rejonu izme u Bujadnice i Budina, 3. eta je, uz podršku artiljerije, odbacila 1. bataljon 13. krajiške brigade, koji ju je napao, i on je bio prisiljen da ponovno odstupi prema Gornjim Daki ima.

Pješadija Oklopnog jurišnog bataljona je ušla u Klju u 14,15 sati.

⁵⁹ ete Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona su bile ja e od bataljona 13. krajiške brigade i po broju ljudstva i po naoružanju, jer su imale prosje no DO 220 ljudi. U operaciji su D'ošadiisk'm etama bili pridavani vodovi 4. (teške) ete s minobaca ima i teškim mitraljezima (vodovi su imali po 50 do 70 ljudi), ili oru a nastavne baterije, tako da se brojno stanje ovako oja anih eta kretalo od 270 do 300 ljudi, što je približno odgovaralo brojnom stanju borbenih dijelova dvaju bataljona brigade.

U 19,00 sati šest saveznih lovaca je napalo motorizovanu kolonu Oklopnog jurišnog bataljona 10 km jugoistočno od Klju a. Uništili su šest kamiona, dva automobila i dva motocikla a velik broj vozila teže oštetili. Pri tom je poginulo 6, a ranjeno 11 Nijemaca.

U 20,30 sati u Klju je stiglo i nekoliko motorizovane kolone, zajedno s 1. motorizovanom etom 7. SS-brdskog pionirskog bataljona »Princ Eugen« divizije, koja je odmah po dolasku u Klju pristupila podizanju kolskog mosta preko Sane, dok je bataljon posjeo odbrambene položaje oko Klju a u obliku ježa, kontrolišu i istovremeno i komunikaciju Klju — a avica.

Stab 13. krajiške brigade, koji se u me uvremenu prebacio u Miškoviće i tu primio naređenje Štaba 39. divizije, izdato još u jutarnjim raspravama, da se s brigadom prebaci južno od komunikacije a avica—Klju , naredio je da se jedinice do 21,00 sati prikupe u Volašima radi prebacivanja na lijevu obalu Sane. Kako do tog vremena nije stigao 3. bataljon, koji je u me uvremenu posjeo Kuk, Kraguljevac i Klokotovac i odatle preduzeo akciju na cesti, a računaju i s činjenicom da neprijatelj motorizovanim dijelovima kontroliše komunikaciju a avica—Klju , Stab brigade je odlučio da se zadrži i, s ostalim jedinicama sjeverno od komunikacije, posjedne u toku noćnu liniju Ljubinjska planina—Kraguljevac—Kuk—Biatina glava—ungarski s tih položaja sljedećeg dana napada neprijatelja koji se bude kretao komunikacijom a avica—Klju .

5. *Pravac Mrkonji -Grad, Ribnik* (Skica br. 14)

Dvadeset i šestog maja ujutro na položajima jedinica 13. proleterske brigade na liniji Crni vrh—Strbina (2. bataljon) — Sjenokos—Cigansko brdo (4. bataljon) — Kozja strana—Suhi vrh (5. bataljon) nije bilo borbe. Dijelovi 7. SS-brdskog izvišćakog bataljona, koji su osvanuli na liniji Ceni a kosa—Potselo—Mračaj, obezbjeđivali su gradnju mosta na rijeci Ponoru i prebacivanje 3. bataljona 13. SS-brdskog lovačkog puka iz Mrkonji -Grada u Mračaj. Taj bataljon je, kao divizijska rezerva, trebalo da bude ubačen u borbu na pukovskom lijevom krilu kada 1. i 2. bataljon tog puka i 7. SS-brdski izvišćakog bataljon posjednu dominantne položaje zapadno od komunikacije Mrkonji -Grad — Glamo na odsjeku Mliništa—Carevac—Rogolje. Za to vrijeme je 3. SS-bataljon obezbjeđivao opravku komunikacije Rogolje—Mliništa. Pošto 7. SS-brdski izvišćakog bataljon odbaci jedinice 13. proleterske brigade od ceste na odsjeku Rogolje—Mračaj i cesta bude osposobljena za saobraćaj, 3. SS-bataljon je trebalo da se kamionima prebaci do Carevca, uspostavi vezu s 2. SS-bataljonom i spriječi jedinice NOVJ da se ispred glavnine 13. SS-brdskog lovačkog puka povuku u tom pravcu i probiju preko komunikacije na zapad.

etvrti bataljon 1. proleterske brigade, koji se nalazio na Crnom vrhu, po naređenju je pošao oko 12,00 sati u sastav svoje brigade i posjeo položaj zapadno od Bara a, u rejonu Gradine i Beri a.

Na frontu 1. proleterske brigade dijelovi 2. SS-bataljona su ispoljili namjeru da preko Bara a prodru prema komunikaciji Mra-aj—Mliništa. U 13,15 sati Štab brigade je radiogramom izvijestio Štab divizije o prodoru ja ih snaga »Princ Eugen« divizije u rejon izvora Pljeve, i o nastupanju neprijateljevih dijelova cestom Sokolac—Proti i prema Peckoj. S obzirom na to da bi prodorom neprijatelja prema Peckoj 2, 4. i 5. bataljon 13. proleterske brigade bili odsje eni od ostalih snaga divizije, Štab divizije je naredio 13. proleterskoj brigadi da se povu e prema Peckoj, južno od linije Carevac—Medna. Do 21,00 sati njen 2. i 4. bataljon su posjeli liniju: Ubavi i—Pecka—isklj. Nabojina (4. bataljon), Gradina—Ubavi i (2. bataljon) i dobili zadatak da u toku no i, u sadjeystvu s 4. bataljonom 1. proleterske brigade, napadnu snage neprijatelja koje su prodrle prema Podgoriji, s tim da rano ujutro ponovno posjednu položaj na Gradini.⁶⁰ Peti bataljon 13. proleterske brigade se prebacio u rejon Pecke. Predlog Štaba 1. proleterske divizije da se 1. i 3. bataljon 13. proleterske brigade usiljenim maršom prebace u Vrbljane, Štab 5. korpusa nije usvojio zbog razvoja doga aja na pravcu Prevoja, Ribnik.⁶¹

Sedmi SS-brdski izvi a ki bataljon, koji je, prema divizijskoj •operativnoj zapovijesti, trebalo da se 26. maja, s linije eni a kosa—Cigansko brdo, probije u dolinu rijeke Sane na odsjeku Donjeg Ribnika, krenuo je nakon što su se bataljoni 13. proleterske brigade povukli s položaja na liniji Sjenokos— igansko brdo—Suhi vrh, pa se dio tog bataljona predve e, preko Poljana (treskava kih), spustio niz brda za le a 1. bataljonu 13. proleterske brigade. Ne poznaju i teren, a brojno slab (stotinjak boraca), bataljon je nakon kra e borbe odstupio prema Velijama, prebacio se preko mosta na lijevu obalu Sane i otišao u Vasiljevi e, a dijelovi 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona su posjeli položaj na podru ju Previje i Rastoke i tu prenoili.⁶² Nedostaju podaci kojim su pravcem nastupali ostali dijelovi

⁶⁰ Operativni izvještaj Štaba 2. bataljona 13. proleterske brigade za period od 30. aprila do 1. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 7/3.

⁶¹ Operativni izvještaj Štaba 1. bataljona 13. proleterske brigade za period od 2. maja do 1. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 38, br. reg. 28/1—1.

⁶² Jedinice 13. proleterske brigade su u danima drvarske operacije bile brojno vrlo male. U pribelješkama jednog lana Politodjela te brigade, pod datumom 28. maja 1944, piše: „Cete vrlo male, po 20 boraca“; a 31. maja: „ete male po 20 ljudi, ali sigurne i kao munje brze na juriš“. Najja i bataljon 13. proleterske brigade je imao 147 ljudi, ali je on u danima drvarske operacije bio u formiranju, izvla enjem Slovenaca iz ostalih bataljona u poseban slovena ki bataljon 13. proleterske brigade. Štab brigade u operacijskom izvještaju za mjesec maj 1944. konstatuje: „Usljed malobrojnosti bataljona, izuzev Slovena kog, isti su preoptere eni automatskim oružjem i nošenjem municije“.

7. SS-brdskog izvi a kog bataljona. Oni su oko 16,00 sati naišli na 3. bataljon 13. proleterske brigade, koji je zatvarao pravce prema Gornjem Ribniku i Busijama. Borba je trajala do 19,00 sati, kada je glavnina 3. bataljona zauzela novi položaj na desnoj obali Ribnika, od njegovog uš a u Sanu pa na jug, s kojeg je kontrolisala prelaze preko rijeke Sane, dok su dijelovi 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona posjeli položaj u rejonu Rastoke i Velija, na liniji Kulina—Velijašnica.⁶³

Nakon što je 7. SS-brdski izvi a ki bataljon prodro u dolinu rijeke Sane, Stab 5. korpusa NOVJ postavio je svoj prate i bataljon na isto ne padine Gole Siše, s lijevim krilom u visini mosta preko Sane u rejonu Velija, a sam se po eo pripremati za pokret.

6. *Pravac Jajce, Mliništa*

Prvi bataljon 13. SS-brdskog lova kog puka dobio je nare enje da 26. maja ujutro, s linije Sari i—Popuži— uki i, pre e u nastupanje prema Pljevskim podovima i dalje kroz šumski masiv Smiljevca, s tim da s glavninom nastupa s obje strane šumske željeznice pruge kroz Smiljevac u pravcu komunikacije Mliništa—Glamo , probije se preko nje i posjedne dominantne visove s njene zapadne strane.

Drugi bataljon 13. SS-brdskog lova kog puka je dobio nare enje da, uz podršku 1. divizionu 7. SS-brdskog artiljerijskog puka, pre e u nastupanje s linije Borovica—Sokolac, da se 26. i 26/27. maja probije preko komunikacije Mrkonji -Grad — Glamo na odsjeku Mliništa—Gradina i posjedne položaje zapadno od komunikacije na liniji Nabojina—Lipovac, a u slu aju povoljnog razvoja operacija da nastavi s nadiranjem i zapadno od te linije.⁶⁴

U 05,00 sati oja ani 13. SS-brdski lova ki puk (bez 3. bataljona) prešao je u nastupanje i napao jedinice 1. proleterske brigade na itavoj dužini fronta, izuzev 3. etu 1. bataljona na k. 1129, sjeverno od Trnova. Došlo je do veoma oštarih borbi. Drugi SS-bataljon je postepeno potiskivao oja ani 6. bataljon 1. proleterske brigade s linije Borovica—Šiljak—Kalu erovica—rijeka Pljeva. Pošto neprijatelj ni-

⁶³ Podaci o borbama na tom pravcu su vrlo oskudni. Nedostaju izvještaji 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona o borbama, a izvještaj 13. proleterske brigade o 3. bataljonu i bataü"ski izvještaji su suviše uop eni, kratki, nepotpuni: ne navodi se položaj bataljona ni prije ni poslije borbe, niti se iz izvještaja uop e može zaklju iti da li su 1. i 3. bataljon imali vezu. Tek na osnovi podataka da se 3. bataljon „nalazio na položaju oko Ribnika" i da je po okonanju borbe „koja je trajala od 16—19 sati" „zauzeo nove položaje kod prelaza r. Sane", te podataka iz operativne zapovijesti divizije „Princ Eugen" da je 7. SS-brdski izvi a ki bataljon 26. maja trebalo da prodre do desne obale Sane na odsjeku Donjeg Ribnika, može se pretpostaviti da je 3. bataljon 13. proleterske brigade bio isto no od rijeke Ribnika i to od njenog uš a pa na jug.

⁶⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 10. br. reg. 15/11.

je nastupao prema k. 1129, Stab brigade je naredio da se 3. eta 1. bataljona povuče na lijevo krilo 6. bataljona i da mu obezbijedi lijevi bok. Istovremeno je i 4. (prateća) eta 4. bataljona upućena iz Gerzova u sastav bataljona na odsjek Crni vrh, Mračaj. Osobito žestoka borba se razvila za Borovicu. Oko 08,00 sati desnokrilni dijelovi 2. SS-bataljona uspjeli su da potisnu lijevo krilo 6. bataljona prema komunikaciji Sokolac—Protić i ovladaju sjeverozapadnim dijelom Borovice.⁶⁵ Na lijevoj obali Pljeve, u napadu na položaj 2. bataljona 1. proleterske brigade, snage 2. SS-bataljona, uprkos znatnoj vatrenoj nadmoćnosti, nisu imale uspjeha. Zbog toga je Stab 2. SS-bataljona naredio 6. eteti da se probije preko Kaluđerovice i Šiljka (Borovica) i preko Sokolca i Suvaje izbije na Dragnj podove, zauzme trig. 921, natkrili i ugrozi dijelove 1. proleterske brigade na Siljatim gredama i omogućiti snagama bataljona napredovanje prema izvoru rijeke Pljeve.⁶⁶ U daljem toku borbe neprijatelj je ovladao Borovicom i oko 08,30 sati produžio s nastupanjem u pravcu k. 649, s namjerom da izmeđe Sokolca i Potkrajapresijećeput Sokolac—Potkraj—Pecka, i produži pravcem Sokolac, Suvaja prema trig. 921.

Ojani 6. bataljon 1. proleterske brigade povlaćio se pod borbom prema Gerzovu, na uzastopnim položajima zapadno od Borovice sa ekivao neprijatelja i, pružajući mu žilav otpor, zadržao se do 09,00 sati u rejonu istočno od Gerzova.

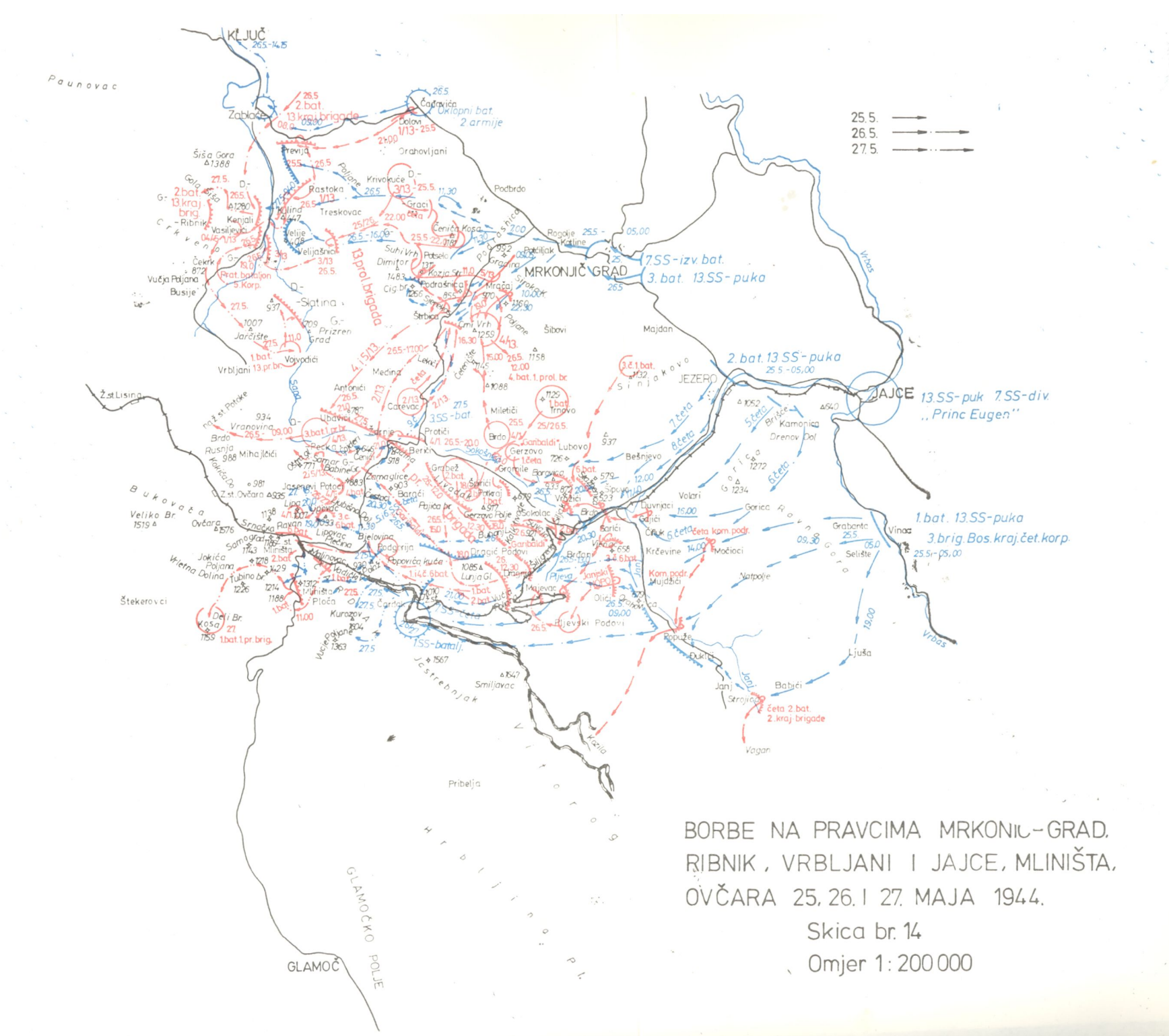
U 10,25 sati još uvijek su se u prostoru između u Borovice i ceste Sokolac—Protić, 5 km zapadno od Šipova, vodile žestoke borbe. Nešto kasnije, pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, 6. bataljon 1. proleterske brigade je ubrzano odstupio preko potoka i a Sokošnice i jugoistočno njih zaselaka Gerzova, zatim preko komunikacije Sokolac—Protić i posjeko položaje zapadno od te komunikacije. Zbog odstupanja 6. bataljona postao je neodrživ i položaj 3. ete 1. bataljona sjeverno od Gerzova, kojoj je potom naredeno da se prebaci u sastav bataljona na liniji Kalkanovakuća—Livadak—Špirići.

Radi prihvata 6. bataljona s Borovice i sprećavanja prodora 2. SS-bataljona preko komunikacije između u Sokolca i Potkrajap, Štab brigade je naredio bataljonu »Garibaldi« da se s dvije ete prebaci iz rejona Suvaje i Kalkanovih livada u Potkraj, a naknadnim narećenjem mu je stavio u zadatak da, ukoliko se već prebacio na odsjek Potkrajap, hitno posjedne liniju koja ide ivicom kose od Potkrajap na jugoistok u pravcu položaja 2. bataljona,⁶⁷ da bi sprijećio prodor dijelova 2. SS-bataljona prema k. 649, između bi ozbiljno bili ugroženi bataljoni orijentisani prema željeznoj koji pruži, a 1. i 6. bataljon odsjećeni od ostalih snaga brigade. Mećutim, to nije izvršeno, jer je došlo do pritiska ja ih dijelova 2. SS-bataljona prema trig. 921, odnosno Dragnj podovima. Ipak je taj pritisak umanjen boćnim dječ-

⁶⁵ VII, Arhiv NOR-a, k. 10. br. reg. 2/5.

⁶⁶ VII, Arhiv NOR-a, k. 10. br. reg. 16/11.

⁶⁷ Narećenje Štaba 1. proleterske brigade Štabu bataljona »Garibaldi« od 26. maja 44, bez naznake sata (original kod Jovana Vujoševića i Lole).

stvom 6. bataljona. Pretrpivši gubitke prilikom prvog pokušaja prodora na pravcu k. 649, dijelovi 2. SS-bataljona su se zaustavili sjeveroistočno od komunikacije Sokolac—Proti i, što je 6. bataljonu omogućilo da se prebaci preko komunikacije i posjedne liniju od k. 649 prema sjeverozapadnoj ivici Potkraja, s lijevom krilom u šumarcima sjeverno od Kalkanove kuće. Bataljon »Garibaldi« se zadržao na ranijim položajima pokraj ceste u rejonu Suvaje i Kalkanovih livada i na trig. 921.

Na odsjeku 2. bataljona 1. proleterske brigade je od rane zore vođena teška borba protiv dijelova 2. SS-bataljona, koji su bez uspjeha pokušavali da se dolinom rijeke Pljeve probiju do njenog izvora.

Zastavši na dostignutoj liniji da bi izvršio popunu municijom, 2. SS-bataljon je oko 12,00 sati ponovno prešao u snažan napad na položaje 2. i 6. bataljona i bataljona »Garibaldi«. Bataljoni 1. proleterske brigade su uporno branili svaku stopu zemljišta i prepuštali nadmoćnom neprijatelju uzastopne položaje, prelaze i više puta u protivnapade.

Do 12,30 sati Nijemci su posjeli trig. 921. Bataljoni 1. proleterske brigade su u to vrijeme vrsto držali liniju Pljevski podovi — Dragni podovi — Bubnjevske livade — Gerzovo polje — Kalkanova kuća — Livadak — Grabež i pristupili njenom utvrđivanju. Manevar dijela 2. SS-bataljona u pravcu zaseoka Gromile, s ciljem da prodorom pravcem Potkraj, Pajića brdo, Berića glavica obuhvati lijevi bok 6. bataljona i prisili ga na odstupanje, Štab 1. proleterske brigade je procijenio kao pomjeranje težišta napada na pravac Potkraj, Proti i, Pecka.⁶⁸ Štab brigade je pri takvoj procjeni ostao i oko 13,00 sati, kada je glavnina 1. SS-bataljona izbila u rejon izvora Pljeve, pa je zadržao svoj 1. bataljon na liniji Špirići—Livadak—Kalkanova kuća, s namjerom da bi napadne neprijateljeve dijelove koji budu nastupali komunikacijom prema Proti ima, a istovremeno je obavijestio i Štab divizije da neprijatelj jakim snagama nadire cestom prema Peckoj. Međutim, neprijatelj je produžio nastupanje u etnim formacijama pravcima Potkraj, Berića glavica i Sokolac, trig. 921, Podgorija, Bjelovina i duž šumske željeznice pruge, ubacivši u borbu i pukovsku patrolnu i druge pukovske prištapske jedinice.

U takvoj situaciji, oko 13,00 sati, Štab 1. proleterske brigade je primio naredbu Štaba 1. proleterske divizije od 09,30 sati da s prostora Pljevski podovi, Dragni podovi, Potkraj, Grabež pređe s tri bataljona u protivnapad na pravcima Sokolac, Podsorija i Olić, Pljevski podovi; da se poveže s jedinicama Janjskog NOP odreda i naredi im da s prostora Janja djeluju isto na neprijateljeve snage, s tim da istovremeno kontrolišu i pravac Pljevski podovi, Pribešnja, Glamočko polje i o svim promjenama na tom pravcu nepo-

⁶⁸ Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade Štabu divizije od 26. 5. 44. u 12,30 sati, VII, Arhiv NOR-a, R. 713, br. reg. 7—2/II.

sredno obavještavaju susjedne jedinice 3. (krajiške) proleterske brigade; da dva preostala bataljona prebaci na prostor Mliništa, Lipovac, Bjelovina, škola u Podgoriji, sa zadatkom da izviču pravac Mliništa, željeznička stanica, Pljevski podovi, održavaju i preko manjih odjeljenja stalnu vezu s 3. (krajiškom) proleterskom brigadom u Glamočkom polju i da budu spremni za upotrebu. Trinaestoj proleterskoj brigadi je Štab divizije još ranije naredio da 4. bataljon 1. proleterske brigade pošalje prema Grabežu u sastav njegove brigade.

Međutim, Štab 1. proleterske brigade, zbog izmijenjene situacije, nije bio u mogućnosti da izvrši to naređenje: 3. bataljon brigade je bio poslan na željeznicu ku stanicu Potoke; 4. bataljon još nije bio stigao, niti je Štab brigade imao s njim vezu; 2. i 6. bataljon i bataljon »Garibaldi« vodili su ogorčene borbe protiv daleko nadmoćnijih snaga neprijatelja; djelomično neangažovan ostao je jedino 1. bataljon, ali je njega Štab brigade namjeravao da upotrijebi za djelovanje u bok neprijateljevih snaga, za koje je pretpostavljao da će krenuti u pravcu Pečke, gdje su se nalazili Štab divizije i divizijska bolnica.

Potiskuju i dijelove 6. bataljona i Janjski NOP odred, dijelovi 1. SS-bataljona su oko 09,00 sati vodili borbu u rejonu Oličina i u nastavku borbe, oko 13,00 sati, prodrli u rejon izvora Pljeve. Nešto prije 12,00 sati glavnina 13. SS-puka (bez 3. bataljona) se orijentisala u pravcu Dragnih podova. U 13,15 sati Štab 1. proleterske brigade je izvjestio Štab divizije o prodoru neprijatelja u rejon izvora Pljeve i o pokretu jakih neprijateljevih dijelova prema Pečkoj. Posebnu poteškoću u jedinicama 1. proleterske brigade predstavljala je oskudica u municiji, zbog čega su morale da se orijentišu na borbu s bliskog odstojanja. Istina, privremeno je dolazilo i kod neprijatelja do zastoja zbog zakašnjenja u doturu municije, ali je on ipak taj problem brzo rješavao, jer je Štab 13. SS-brdskog lovačkog puka u toku noći 25/26. maja prebacio vešerije u kola iz Jajca u Šipovo.⁶⁹

Posebno je teška situacija bila na pravcu 2. bataljona 1. proleterske brigade, gdje se pritisak neprijatelja stalno pojačavao; 7. SS-eta je isto prelazila u juriše i uspjela da potisne dijelove bataljona, natkrili njegovo desno krilo i ozbiljno ugrozi cijelu odbranu bataljona. U slučaju prodora dijelova 7. SS-ete u jugozapadni rejon Dragnih podova i zauzimanja Lunje glave bilo bi onemogućeno povlačenje 2. bataljona. Da bi to spriječio, komandant 1. proleterske brigade je naredio pristigloj 1. vodici 4. ete 1. bataljona da pod svaku cijenu posjedne Lunju glavu prije neprijatelja. Vod je ustao uz brdo i postavio na Lunju glavu dva teška mitraljeza, vatrom iz njih usporio nadiranje neprijatelja i omogućio 2. bataljonu 1. proleterske brigade da odstupi, sredi se i posjedne položaj prema Lunjoj glavi. Pošto se pritisak neprijatelja na pravcu izvornog dijela ri-

⁶⁹ Vidi napomenu 65.

jeke Pljeve nije smanjivao, a postalo je jasno da neprijatelj nije usmjerio glavne snage od Sokolca prema Proti ima i Peckoj, Stab 1. proleterske brigade je oko 15,00 sati naredio 1. bataljonu da se iz rejon Grabeža, Livatka i Kalkanove ku e prebaci u rejon Lunje glave i izvora Pljeve da bi poja ao odbranu na tom dijelu fronta. Bataljon je tu stigao izme u 17,30 i 18,30 sati i posjeo položaj iznad rijeke Pljeve. Na njegovom desnom krilu se nalazio Janjski NOP odred, koji je ve dotada imao znatne gubitke. S obzirom na veliku nadmo nost neprijatelja, zna aj pravca prema Mliništima i situaciju koja je prodiranjem neprijatelja postajala sve kriti nija, Stab brigade je, kao što je to bila praksa u teškim situacijama, naredio lanovima Partije i SKOJ-a da daju primjer u borbi i da pod svaku cijenu sprije e dalje prodiranje neprijatelja. Stab 6. bataljona je naredio komandirima, politiki komesarima i njihovim zamjenicima da, ukoliko bi to situacija iziskivala, uzmu puškomitraljeze i na elu odjeljenja pre u u juriš na neprijatelja. Osim toga, komande eta su pribjegle posebnoj taktici: tamo gdje se front nije mogao održati, do ekivali su neprijatelja s grupama od tri do pet prikrivenih boraca iz zasjede, udarali po njegovim bokovima i krilima puškomitraljeskom vatrom s bliskog odstojanja, uništavali ga i odbacivali.

Na elnik štaba 1. proleterske brigade se obra a za pomo bataljonima 13. proleterske brigade

Oskudica u municiji bila je sve teža, jer se u odbrambenim borbama više trošilo nego što se moglo zaplijeniti. Dijelovi 6. bataljona i bataljona »Garibaldi« poslije podne su na liniji Potkraj—

Kalkanove livade—Dragni podovi, koja je bila presudna za zatvaranje pravaca koji izvode na Mliništa, ostali gotovo bez municije. Neprijatelj je to uoio i još više pojačao pritisak, naročito na lijevom krilu brigade. U kritičnoj situaciji, kad je odsjek Mliništa bio direktno ugrožen i kada je zaprijetila opasnost da neprijatelj preko Pribelje izbije u Glamočko polje za koje je 3. (krajiškom) proleterskoj brigadi, Štab 1. proleterske divizije je depešom u 17,15 sati naredio Štabu 1. proleterske brigade da, u slučaju nadiranja neprijatelja prema Peckoj, zatvori taj pravac i obezbijedi pozadinu 13. proleterske brigade; da zadrži jedan od bataljona predviđenih za odsjek Mliništa i u toku noćne napadne neprijateljevu grupu koja je izbila u rejon izvora Pljeve, a da jedan bataljon odmah prebaci na Mliništa, kako je to ranije bilo naredeno, a drugi po završetku akcije u rejonu izvora Pljeve, a najkasnije u zoru.

Međutim, u vrijeme kada je to naredenje stiglo Štabu brigade, bataljon »Garibaldi« i dijelovi 6. bataljona su ostali bez municije i morali su odstupiti. Dijelovi 2. SS-bataljona iskoristili su tu situaciju i brzim prodorom stvorili pometnju kod tih jedinica. Na elnik Štaba brigade, koji se nalazio kod tih jedinica, u 18,00 sati, u bespomoćnoj situaciji, poslao je kurira do najbližeg bataljona 13. proleterske brigade s molbom da mu najhitnije prisko i u pomoć da bi zaustavili nadiranje neprijatelja.⁷⁰ Ali, pomoć nije mogla stići i na vrijeme. Neprijatelj je nastavio s nadiranjem i izvršio proboj na spoju bataljona »Garibaldi« i 6. bataljona i, uz podršku artiljerije, počeo obuhvatati desno krilo 6. bataljona. Bataljon »Garibaldi« se suprotstavljao i manjim dijelovima, koji su imali municije, prelazio i u protivnapade, ali kada je izgubio vezu s 2. bataljonom, koji je već bio odstupio, i zbog toga bio ugrožen s desnog boka, bataljon »Garibaldi« i 1. i 4. eta 6. bataljona su pošli neorganizovano odstupati. Druga eta 6. bataljona se još uvijek branila na položaju koji su s desna obuhvatili Nijemci a s lijeva etnici i potom ih okružili i ispresjecali po grupama. U nastavku borbe eta se uz znatne gubitke probila iz okruženja preko svog lijevog krila, razbivši pritom jaču grupu etnika, ali ostavši i sama bez municije; 1. i 4. eta 6. bataljona su odstupile sjevernije od Lunje glave u pravcu Popovića kuće, a glavnina bataljona »Garibaldi« sjeverno od Lunje glave, preko Podgorije i Barača i prebacila se zapadno od komunikacije Mrčaj—Mliništa. Nastojelo je da ne izgube dodir s jedinicama 1. proleterske brigade, prednji dijelovi 2. SS-bataljona su nadirali za bataljonom »Garibaldi« preko Podgorije i Barača i u 20,30 sati izbili na komunikaciju Mrkonjić-Grad — Mliništa — Glamočko u rejonu Cestaka.

Za to vrijeme su se na desnom krilu 1. proleterske brigade vodile žestoke borbe. Prednji dijelovi 2. SS-bataljona i dijelovi 1. SS-bataljona potisnuli su 1. i 2. bataljon 1. proleterske brigade na liniju željeznika pruga—Vučja poljana—Lunja glava. Odatle su ti

⁷⁰ VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 6—2/II.

bataljoni odstupili prugom i pošumljenim padinama sjeverno od pruge, prema Bjelovini i željezničkoj stanici Mliništa, a dijelovi 2. SS-bataljona su u 21,00 sati izbili na željeznicu ku stanicu 1010, pet stotina metara isto no od ardaka.

Nakon povlačenja, 1. i 2. bataljon, 1. i 4. i 6. bataljona, manji dijelovi bataljona »Garibaldi«, sanitet brigade i komora prikupili su se u šumi u zapadnom dijelu Podgorije, gdje su stigli i dijelovi lanjskog NOP odreda i pozadinski politički radnici jaja koga Okružnog komiteta KPJ. Tog dana uveče Stab 1. proleterske brigade je uputio sedam tovarnih konja u Jasenove Potoke po municiju, odlučivši da povuče svoje snage i organizuje položaje za odbranu duž istočne strane komunikacije Mliništa—Glamoč. U tom smislu je izdao i odgovarajuća naređenja štabovima bataljona.

Pošto su se jedinice prikupile, odmorile i sredile, Stab brigade ih je uputio prema komunikaciji da posjednu nove položaje, a u toku noći i Stab brigade se s prištapskim jedinicama prebacio na prugu zapadno od željezničke stanice Mliništa; 4. bataljon, koji se još u toku dana, po naredbi Štaba divizije, prebacio na Gradinu, sa zadatkom da se odavde poveže s lijevim krilom brigade prema Grabežu, stigao je na komunikaciju sjeverno od Bara a oko 20,00 sati, ali se tu nije dugo zadržao već je, po novom naređenju Štaba divizije, posjeo Nabojinu, uputivši, radi obezbjeđenja, slabije dijelove prema komunikaciji u rejonu Zamaglica i estaka. Istovremeno, oko 20,30 sati, u taj rejon su izbili i prednji dijelovi 2. SS-bataljona i došlo je do puškaranja, ali su se neprijateljevi istureni dijelovi ubrzo povukli i zauzeli liniju 200—300 m ispred položaja 4. bataljona 1. proleterske brigade. Nešto kasnije i Stab 4. bataljona se s glavninom bataljona povukao u Jasenove Potoke, isturivši prema neprijatelju slabije dijelove radi održavanja dodira i kontrole njegovih pokreta. Stab 4. bataljona je ostao odvojen i bez veze sa Štabom brigade.

U 19,00 sati i Stab 1. proleterske divizije se prebacio iz Zdrnja, zaseoka Pecke, u Jasenove Potoke, gdje je i prenoćio. U toku noći prebacila se i divizijska brdska baterija iz Ubavića i Antonića u Jasenove Potoke.

Nakon završetka borbi, 26. maja naveče, jedinice 13. SS-brdskog lovačkog puka su izbile na liniju Zamaglice—estaci—Palež—Popovića kuća—istočni dio Podgorije—Lunja glava—željeznička stanica 1010 isto no od ardaka—okolice željezničke pruge južno od ardaka. Pošto nije uspio da realizuje zadatke predviđene za 26. maj, Stab puka je naredio bataljonima da u toku noći 26/27. maja na svim pravcima isture jaja i izviđačka odjeljenja i formiraju specijalna odjeljenja snabdjevena radio-stanicama, koja će u toku noći stalno biti u borbenoj vezi s jedinicama 1. proleterske brigade, kako bi omogućili 2. SS-bataljonu da u toku noći, a najkasnije do 01,00 sati posjedne položaje s kojih će 27. maja u 06,00 sati preći u nastupanje.⁷¹

⁷¹ VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 9—2/II; k. 10, br. reg. 18/11. 12,30 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 7—2/II.

Po nare enju Štaba 1. proleterskog korpusa od 25. maja u 23,50 sati, 3. bataljon 1. proleterske brigade, koji se nalazio u rejonu Pecke, trebalo je da se prebaci na Potoke, ali je Štab 1. proleterske divizije, zbog pokidanih veza, to nare enje primio tek 26. maja u 08,00 sati i odmah po njemu postupio. Bataljon se pred ve e prikupio na Potocima, odakle je, po nare enju Vrhovnog štaba, krenuo da zatvori pravac Drvar, Prekaja. Tamo je stigao 27. maja, prije svanu a i posjeo položaj sjeverno od Mar eta. Bataljon se u Bajima, zaseoku Mokronoga, povezao s bataljonom 3. (li ke) proleterske brigade.

Ni na osnovi razvoja borbi 26. maja Štab 1. proleterske divizije nije mogao pouzdano utvrditi da li glavnina 13. SS-brdskog lova kog puka ima zadatak da se komunikacijom Mliništa—Glamo spusti u Glamo ko polje i odatle se preko Prekaje poveže sa snagama u Drvaru, s tim da dijelom snaga nastupa šumskom željezni kom prugom preko Mliništa i Ov are i dalje preko Bukova e, Joki a poljane i Vrletne doline na Stekerovce, ili e niegova glavnina krenuti šumskom željezni kom prugom Mliništa—Lisina—Potoci, a desnim krilom preko Pecke i Jasenovih Potoka prema Vrbljanima i u tom rejonu se povezati sa snagama koje su nastupale od a avice prema Klju u i Ribniku.⁷² Zbog toga je Štab 1. proleterske divizije naredio Štabu 1. proleterske brigade da svoje desno krilo postavi tako da zatvara komunikaciju Mliništa—Glamo ukoliko neprijatelj krene tim pravcem, a lijevim krilom da zatvara pravac željezni kom prugom od Mliništa prema željezni koj stanici Ov ari i pravce jugozapadno od željezni ke pruge, naro ito onaj preko Ov are i Joki a poljane prema Stekerovcima. Istovremeno je Štabu 13. proleterske brigade naredio da se desnim krilom oslanja na željezni ku prugu Mliništa—Lisina—Potoci i tu se poveže s 1. proleterskom brigadom, a lijevim krilom prema Vrbljanima, da bi onemogu io eventualni prodor neprijatelja na tom pravcu.

Poslije borbi 26. maja i pokreta jedinica no u 26/27. maja 1. proleterska brigada je 27. maja ujutro osvanula u slijede em rasporedu: Smr eva kosa—Vadi ki vrh (1. bataljon bez 4. ete koja je bila u zaseoku Mileti ima, na zapadnoj ivici Podgorije)—želj. st. Mliništa (2. bataljon)—Paljevina—želj. pruga prema k. 1186 (6. bataljon bez 3. ete, koja je ostala na Lipovcu, bez veze sa Štabom bataljona)—Nabojina (4. bataljon); bataljon »Garibaldi« je bio na željezni koj pruzi zapadno od Mliništa, bez veze sa Štabom brigade; 3. bataljon je bio na odsjeku Prekaje, pod neposrednom komandom Štaba 1.

⁷² Prema prvobitnom operativnorr. planu, Štab 7. SS-brdske divizije „Princ Eugen“ je namjeravao 3. bataljon 13. SS-brdskog lova kog puka ubaciti u borbu na lijevo krilo puka, nakon što 1. i 2. bataljon tog puka izbiju na komunikaciju Rogolje-Mliništa i posjednu dominantne kote zapadno od nje. Kasnije, na temelju razvoja situacije, iako je ostao pri osnovnom pravcu nadržanja (željezni kom prugom Mliništa—Lisina—Potoci), Štab divizije je 3. SS-bataljon, umjesto na lijevo, ubacio na desno krilo, 13. SS-brdskog lova kog puka.

proleterskog korpusa. Trinaesta proleterska brigada (bez 1. i 3. bataljona) osvanula je na liniji Gradina (2. bataljon)—Ubavi i—Pecka (4. bataljon). Peti bataljon te brigade je no u 26/27. maja bio rasformiran i njegovo ljudstvo raspoređeno u ostala četiri bataljona. Istovremeno je formiran novi 5. (slovenački) bataljon od Slovenaca, koji su, po naređenju Štaba divizije, neposredno pred početak i prvog dana drvarske operacije bili povučeni iz svih bataljona i prikupljeni kod Štaba brigade u Peckoj. Taj bataljon je postavljen na lijevo krilo 4. bataljona. Međutim, 5. bataljon je trebalo tek popuniti komandnim kadrom, te on zbog toga, kao i zbog iscrpljenosti i bolesti ljudstva, nije bio u stanju da se angažuje u borbi u istoj mjeri kao ostali bataljoni.⁷³

Janjski NOP odred se poslije gubitaka koje je pretrpio prilikom nailaska na zasjedu 1. SS-bataljona u šumi južno od Pljeviških podova povukao prema Hrbliju planini, ostavši bez veze s jedinicom 1. proleterske brigade.

7. *Pravac Livno, Glamo* (Skica br. 15)

Iako mu je bilo naređeno da iz Livna izviđa prema Glamo u, izviđački bataljon 369. pješadijske divizije, zbog teških gubitaka pretrpljenih prethodnog dana, nije 26. maja ni pokušavao s ispadima iz Livna prema Glamo u.

Tog dana u 11,45 sati Štab 1. proleterske divizije je radiogramom naredio Štabu 3. (krajinske) proleterske brigade da, s obzirom na situaciju na odsjeku 1. proleterske brigade, obezbijedi pravac od Smiljevca prema Pribelji i Štab brigade je poslao 4. bataljon iz Glamo kog polja u Pribelju da obezbijedi taj pravac i izviđački prema livadama, Smiljeva koj poljani i livadama. Bataljon je predvečer stigao u rejon Pribelje i tu prenoćio. Sutradan, 27. maja u 04,00 sati, naređeno je i 1. bataljonu da se iz Dolca prebaci prema komunikaciji Mliništa—Glamo, na Hrbliju planinu, gdje je stigao u 16,00 sati. Po naređenju komandanta 1. proleterskog korpusa, Štab brigade je 2. bataljon poslao iz Kamena u Rore, gdje je bataljon stigao i prenoćio, stavivši se pod neposrednu komandu Štaba korpusa. Ostale jedinice 3. (krajinske) proleterske brigade ostale siri u rejonima u kojima su 26. maja osvanule: 3. bataljon (bez 3. čete) na Kori ni. 5. batalion u rejonu Priluke i Kabli a, a batalion »Mateoti«, za koji nedostaju podaci, najvjerovatnije izmeću Kori ne i Glamo a, na obezbjeđujući brigadnog saniteta i bolnice.

⁷³ Radilo se o ljudstvu koje je bilo u talijanskim koncentracionim logorima i poslije kapitulacije Italije stupilo u redove NOVJ. Jerko V'ikoni, pomoćnik političkog komesara 5. bataljona je izjavio u svom kazivanju: „Gledao sam pojedince iz slovenačkog bataljona kako sjednu i umiru. Navečer legnu, a ujutro kada se dižemo poneki ostanu mrtavi na ležaju. Taj bataljon se jedino u zatvaranju pravca s juga pokazao spreman za borbu, za njihove uslove, jer se tu radilo o drugovima koji su iz logora došli u Jugoslaviju u borbene jedinice.“

8. *Pravac Livno, Bosansko Grahovo*

Njema ki 105. SS-izvi a ki bataljon je 26. maja prešao u nastupanje iz rejonu Crnog Luga i oko 08,00 sati se u rejonu Grkovaca pojavilo nekoliko tenkova i kamiona s vojskom koja se iskrcala i prešla u nastupanje sjeverno od komunikacije, prema Peuljama. Pješadija se kretala oprezno i sporo. Kada su tenkovi stigli u rejon Donjih Peulja, zaustavili su se i otvorili vatru iz topova i mitraljeza po prostoru sjeverno od sela, gdje su bili najbliži položaji prištapskih dijelova 9. divizije. Nakon kra eg vremena do tenkova su stigli i kamioni iz kojih se iskrcala pješadija, me u kojom je bila i grupa etnika, koji su prvi krenuli prema selu. Tek tada su prištapski dijelovi 9. divizije otvorili vatru s položaja južno od alakuše. etnici su odmah pobjegli prema cesti. U tom rejonu se neprijatelj zadržao duže u borbi s prištapskim dijelovima 9. divizije i za to vrijeme su mu na komunikaciji dva tenka bila teže ošte ena nagaznim minama. Njema ka pionirska odjeljenja su vršila razminiranje komunikacije. Iz artiljerijskih oru a, postavljenih u šumicu jugozapadno od Grkovaca, u rejonu To ka, otvorili su žestoku vatru po položajima prištapskih dijelova 9. divizije. Borba je vo ena do oko 10,00 sati, kada se 105. SS-izvi a ki bataljon prikupio u rejonu Grkovaca i Peulja, a zatim se, ne skre u i s komunikacije, probio cestom prema Bosanskom Grahovu i u 10,30 sati ga zauzeo. Nijemci nisu nigdje za sobom ostavljali uporišta i istoga dana poslije podne na podru ju od Livna do Bosanskog Grahova nije bilo neprijateljevih snaga.

Iz Bosanskog Grahova je 105. SS-izvi a ki bataljon odmah produžio prema Drvaru i u 12,50 sati, bez dodira s jedinicama NOVJ, stigao u Pe i. Kre u i se dalje vrlo oprezno i sporo, uklanjaju i mnogobrojne prepreke i nagazne mine, bataljon je u 18,30 sati izbio u Resanovce, gdje su ga, s položaja na Glavici i Ra inom vrhu, doekali 2. eta 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade i 2. bataljon Grahovsko-peuljskog NOP odreda. Nijemci su zauzeli Glavicu i Rärin vrh, ali su se te jedinice, odstupaju i isto no i zapadno od ceste, vra ale prema komunikaciji, napadale i odbacivale neprijatelja sa zauzetih položaja. Nijemci su nekoliko puta vršili protivnapade na Racin vrh, ali je on ostao u rukama 2. bataljona Grahovsko-peuljskog NOP odreda. Tada su se Nijemci povukli i, isturivši obezbjeđenja, ostali u tom rejonu radi opravke ceste, koja je bila temeljito zarušena i na više mjesta minirana.

Kada je 105. SS-izvi a ki bataljon prošao komunikacijom u Bosansko Grahovo, 13. dalmatinska brigada (bez 2. bataljona) izbila je oko 12,00 sati sjeverno od te komunikacije, u rejon Grkovaca i tu zauzela položaje, a kasnije se pomjerila u šumu Prokos sjeverno od Marinkovaca.

9. *Pravac Knin, Bosansko Grahovo*

Dok je 1. bataljon ostao na obezbje enju pionirske ete 373. pješadijske divizije, koja je podizala porušene mostove, 2. bataljon 1. puka »Brandenburg«, pošto je popravio cestu, prešao je 26. maja u 12,00 sati u nastupanje iz rejona Strmice planinskim terenom južno od ceste i njegovi prednji dijelovi su bez borbe u 16,00 sati stigli u Bosansko Grahovo i uspostavili vezu sa 105. SS-izvidakim bataljonom. U osloncu na taj puk aktivirale su se i jedinice 502. korpusa Dinarske etni ke oblasti na pravcu planine Uilice.

BORBE 27. MAJA

1. Operativni plan 15. brdskog korpusa i obostrano grupisanje snaga

Na osnovi razvoja borbenih dještava 25. i 26. maja i prikupljenih podataka o pokretima jedinica NOVJ, Štab 15. brdskog korpusa je zaključio da su neke jedinice NOVJ odstupile ispred njemačkih snaga u prostrana planinska područja između rijeke Unca i Sane, a da se snage u zapadni dio planine Grme, odakle su već poele da ometaju saobraćaj cestom Biha —Bosanski Petrovac, kojom treba da se snabdijevaju jedinice angažovane u drvarskoj operaciji, i na Vijenac, planinsko područje južno od Drvara, između rijeke Unac i ceste Drvar—Bosansko Grahovo. Polazeći od takve procjene, kao i činjenice da je Štab 2. oklopne armije neposredno preduzimao mjere radi uništenja maršala Tita i Vrhovnog štaba, a njega (Štab korpusa) samo obavijestio o tome, Štab korpusa je odlučio da prvo uništi jedinice NOVJ na području Grme a i Vijenca, a zatim da koncentriše glavninu snaga prema prostoru između Unca i Sane, i zada jedinicama NOVJ na tom području odlučujuć i udarac. Stoga je 26. maja u 19,30 sati naredio:

— Štabu 92. motorizovanog grenadirskog puka da, sa potčinjenom domobranskom 1. lovačkom pukovnijom i 54. brdskim izviđačkim bataljonom, osigura zapadni dio Grme a (*pothvat »Grme«*) i obezbijedi neometan saobraćaj ugroženom cestom Biha —Bosanski Petrovac; da snagama svog puka još jednom prošeta okolicu Bosanskog Petrovca, stalno kontroliše pošumljeno područje južno od Bosanskog Petrovca (zapadni dio Srnetice) i spriječi da se jedinice NOVJ koje se nalaze u okruženju između Unca i Sane izvuku tim pravcem na zapad; da izvrši Grme a završi 30. maja i tog dana naveče glavninu snaga koje će u estvovati u tom pothvatu prikupiti u rejonu Bosansko? Petrovca;

— 373. pješadijskoj diviziji, kojoj se od 27. maja u 00,00 sati potčinjavaju pješadijski borbeni dijelovi 1. puka »Brandenburg« (bez jednog bataljona) i 105. SS-izviđački bataljon, da komandni dio Štaba divizije odmah prebaci iz Srba preko Biha a u Drvar; da sa

500. SS-padobransko-lova kim bataljonom obezbje uje Drvar, a ostalim jedinicama, okruži i uništi jedinice NOVJ na prostoru Malo Ti evo—Prekaja—Drvar—Resanovci—Bosansko Grahovo (*pothvat »Vijenac«*), s tim da u svako doba bude spremna da što ja e snage prebaci na komunikaciju Drvar—Oštrelj, da bi sprije ila izvla enje jedinica NOVJ s istoka na podru je zapadno od te komunikacije; iš enje nazna enog prostora da završi 29. i 30. maja, a zatim da iz rejona Drvara pre e u nastupanje u sjeveroisto nom pravcu, preko planina Lunjeva e i Klekova e; 1. puk »Brandenburg« da ubrza opravku ceste Knin—Bosansko Grahovo, obezbijedi je etni kim jedinicama i pre e u nastupanje preko Marinog brda i šumskog podru ja sjeverno od Bosanskog Grahova prema Ti evu;

— 7. SS-brdskoj diviziji »Princ Eugen« da na širokom frontu nastavi s prodiranjem u planinsko podru je izme u Unca i Sane, prema liniji Bosanski Petrovac—Drvar i 27. maja glavninom izbije na liniju rijeka Sana—Ribnik—Veliko brdo, devet kilometara zapadno od željezni ke stanice Mliništa; da bi sprije ila izvla enie snaga NOVJ na sjever, divizija treba da svoje desno krilo (Oklopni grenadirski jurišni bataljon) ešelonira preko Klju ana zapad prema Bravskom;

— sve jedinice da unište šumske željezni ke pruge i skladišta na koja nai u na svom operacijskom podru ju.

Tim operativnim planom komandant 15. brdskog korpusa je težište operacije prenio na po esno okružavanje snaga NOVJ i prošljavanje pojedinih dijelova operacijske prostorije. S tim planom, pošto ga je primio 26. maja u 21,10 sati, složio se i komandant 2. oklopne armije, usvojivši ga bez primjedbi i njema ke snage e 27. maja djejtstvovati u duhu tog korpusnog plana.

U rasporedu jedinica NOVJ do po etka djejtstava njema kih snaga 27. maja ujutro nije došlo do bitnijih izmjena. Najve u pažnju Vrhovnog štaba NOV i POJ privukli su doga aji na odsjeku Mliništa—Jasenovi Potoci, na kojem su jedinice divizije »Princ Eugen« ispoljile najviše upornosti i najviše se približile Potocima, i situacija na pravcu Oštrelj, Potoci, na kojem uop e nije bilo snaga NOVJ. Zato je Vrhovni štab, 27. maja oko 09,00 sati, telefonom naredio Štabu 1. proleterskog korpusa da najupornije zatvara pravce od Mliništa i Jasenovih Potoka prema Potocima, a istovremeno je naredio i Štabu 5. korpusa da što prije zatvori pravac od Oštrelja prema Potocima.

Pravac Ribnik, Potoci, na kojem su njema ke jedinice 27. maja ujutro preduzele energian napad, zatvarale su veoma male snage NOVJ: dva bataljona 13. proleterske i jedan bataljon 13. krajiške brigade. Glavnina 13. krajiške brigade, uprkos nekoliko nare enja koja je primila da se prebaci u rejon Ribnika, nije to izvršila, jer, prema ocjeni Štaba brigade, nije mogla da se probije preko ceste Klju — a avica, koju su kontrolisale snage Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona.

Na pravcima koji od Klju a, Bosanskog Petrovca i Oštrelja vode prema Potocima, 27. maja ujutro nije bilo jedinica NÖVJ. Stab 5. korpusa je ostao bez veze sa Štabom 4. divizije i nije bio obaviješten o razvoju događaja na pravcima Biha, Bosanski Petrovac i Bosanska Krupa, Vrtoče, Bosanski Petrovac. A kada je saznao za prodor neprijatelja u Bosanski Petrovac, svi njegovi pokušaji da uspostavi vezu sa Štabom 4. divizije i prenese mu narednje da 8. krajišku brigadu prebaci južno od komunikacije Klju —Bosanski Petrovac, na liniju Bravski Vaganac — Bravsko i zatvori pravac od komunikacije prema Srnetici i Kozilima, ostali su bezuspješni. Sesta i 8. krajiška brigada su se 27. maja još uvijek nalazile sjeverno od komunikacije Klju —Bosanski Petrovac, na širem području planine Grme, bez međusobne veze i bez veze sa Štabom divizije.

Stab 6. proleterske divizije nije uspio da u toku noći 26/27. maja izvrši narednje Vrhovnog štaba da se s jednom brigadom prebaci isto noć od ceste Oštrelj—Drvar i da zatvori pravce koji vode prema Potocima, ali je uspio da s dva bataljona 3. (ličke) proleterske brigade zatvori pravac Drvar, Prekaja. Prvi i 2. bataljon te brigade su bili u planinskom predjelu isto noć od Resanovaca, i dalje bez međusobne veze i bez veze sa Štabom brigade.

Za razvoj borbenih dejstava 27. maja povoljna okolnost za snage NOVJ bila je u tome što je Stab 15. brdskog korpusa svoje znatne snage, koje su prethodnog dana posjele Bosanski Petrovac, Oštrelj, Drvar i Bosansko Grahovo i bile raspoređene duž komunikacija Bosansko Grahovo—Drvar i Biha —Bosanski Petrovac—Oštrelj, orijentisao na izvođenje pothvata »Grme« i pothvata »Vijenac«, odnosno za osposobljavanje i kontrolu prvenstveno ceste Biha —Bosanski Petrovac, koja je služila za dotur hrane, municije i drugog ratnog materijala, a koja se nalazila pod pritiskom dijelova 6. krajiške brigade.

2. Pravci Mliništa, Ovčara i Pecka, Vrbljani

(Skica br. 14)

Po narednji Štaba 13. SS-brdskog lovačkog puka, 1. i 2. bataljon su imali zadatak da se 27. maja probiju zapadno od komunikacije Mrkonjić-Grad — Glamoč na odsjeku Protić—Mliništa, s tim da 2. SS-bataljon do 10,00 sati izbije na liniju Mliništa—Lipovac—Nabojina i s te linije obezbijedi privlačenje 3. SS-bataljona na polazne položaje. Poslije toga 1. i 2. SS-bataljon je trebalo da produže nastupanje u zapadnom pravcu i u toku dana izbije na liniju Vranovina—Brdo—Rušnja—Rokića do—želj. st. Ovčara—Karaevo brdo—Veliko brdo.⁷⁴

U 06,00 sati prešao je u nastupanje 2. bataljon 13. SS-brdskog lovačkog puka u etnim kolonama prema liniji želj. st. Mliništa—

⁷⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 10. br. reg. 18/11 i 19/11.

Lipovac—Nabojina na položaje 1. i 4. bataljona 1. proleterske brigade. Dok je njegovo lijevo krilo postepeno potiskivalo dijelove 1. bataljona duž željezničke pruge prema Mliništima, a centar bez borbe zauzeo Bjelovinu, zapadno od ceste Mračaj—Mliništa, desno krilo je, po prelasku ceste zapadno od Cestaca, sačeka 4. bataljon 1. proleterske brigade i u protivnapadu ga odbacio na polazne položaje. Na taj način 2. bataljon 13. SS-brdskog lovačkog puka do 10,00 sati nije uspio da ovlada navedenom linijom. Za to vrijeme se nije ispoljilo ni djeinstvo 1. bataljona 13. SS-brdskog lovačkog puka na lijevom krilu.

Uporedo s opravljavanjem ceste i 3. SS-bataljon se pomjerao iz Mračaja prema Protinu, s namjerom da, nakon što 2. SS-bataljon izbije na liniju Lipovac—Nabojina, pređe u nastupanje na desnom krilu 13. SS-brdskog lovačkog puka, poveže se desno s divizijskim izviđačkim bataljonom u dolini rijeke Sane i nadire od Pečke i Medne ka Busijama.

Otkrivši oko 10,00 sati nastupanje motorizovanih dijelova 3. SS-bataljona, koje su štatile pobornice prema Barinu i Leki, 2. bataljon 13. proleterske brigade se povukao s Gradine na Nabojinu, gdje je smijenio 4. bataljon 1. proleterske brigade, koji se tada, po narednji Štaba divizije, povukao preko Jasenovih Potoka i posjeo položaj na Lipi, uputivši odatle kurira da uspostavi vezu sa Štabom brigade.

Tek u 10,20 sati krenula je glavnina 1. bataljona 13. SS-brdskog lovačkog puka od Popovca i u tri napadne kolone šumskim stazama prema jugozapadu: jedna stazom preko Paleža, k. 1300 i Ploče prema komunikaciji; druga u pravcu trig. 1604; treća prema Preseclju. Na tim pravcima nije bilo jedinica NOVJ. Pokret tih kolona podržavala je artiljerija djeinstvom po Mliništima, a naročito po Prevoju.⁷⁵

Ocijenivši po njemu koju artiljerijsku vatri, koja je počela u 10,20 sati, da će uskoro uslijediti i napad pješadije u pravcu Mliništa, Štab 1. proleterske brigade je do 11,00 sati povukao 1. bataljon iz rejonu Smrčeve kose i postavio ga u rejon žandarmerijske stanice Mliništa, a 2. bataljon pomjerio na Smrčevu kosu. Bataljonima je naredeno da upornom odbranom spriječe prodor neprijatelja na Mliništa. Pošto je uspostavio vezu s bataljonom »Garibaldi«, Štab brigade ga je oko 11,00 sati prebacio na željezničku stanicu Mliništa u rezervu. Četvrtom bataljonu je naredio da posjedne položaj u rejonu Lipovca i Lipovog vrha. Međutim, kurir nije uspio da pronađe 4. bataljon.

Privlačenje dijelova 3. bataljona 13. SS-brdskog lovačkog puka upozoravalo je da će neprijatelj uskoro krenuti u nastupanje i na svom desnom krilu. Kako je međutim u 13. proleterske brigade na Nabojini i 1. proleterske brigade u rejonu

⁷⁵ prevoj je naziv za najvišu tačku na cesti Mliništa—Glamoč, od koje se cesta postepeno spušta u Glamoč polje. Oznaka na karti ne postoji.

Ple ine, zapadno od Bjelovine, bio prili no velik i neposjednut, Štab 13. proleterske brigade je prebacio jednu etu 5. bataljona prema Ljubišnoj doli, na desno krilo svog 2. bataljona.

Pošto se 1. SS-bataljon i suviše dugo zadržao na pro ešljanju ardaka, a nastupanje 2. SS-bataljona bilo zaustavljeno, komandant 13. SS-brdskog lova kog puka je u 11,00 sati pozvao komandante 1. i 2. SS-bataljona u Bjelovinu, gdje je komandantu 1. SS-bataljona naredio da odmah pre e u nastupanje prema komunikaciji Mliništa —Glamo i posjedne dominantne visove zapadno od komunikacije, a komandantu 2. SS-bataljona je ponovno naredio da bezuvjetno posjedne liniju Vranovina—Rušnja—Roki a do. Ubrzo potom nje- ma ke snage su prešle u nove napade.

U po etku je oja ana 5. eta 2. SS-bataljona manevrom južno od Ljubišne doli, kroz neposjednut prostor izme u 2. bataljona 13. proleterske i 6. bataljona 1. proleterske brigade, zaobišla desno kri- lo 2. bataljona 13. proleterske brigade i frontalnim napadom na Na- bojiniu prinudila ga na odstupanje. Me utim, Štab 2. bataljona je brzo prebacio dio snaga na desno krilo, a glavninom bataljona pre- šao u protivnapad i u borbi prsa u prsa odbacio Nijemce prema ko- munikaciji.⁷⁶

Istovremeno je u napad prešla i 9. eta 3. SS-bataljona pravcem Cenici, Cojderi, koji su zatvarali dijelovi 4. bataljona 13. proleterske brigade. U prvim redovima neprijatelja nalazila se 3. brigada Bosan- skog krajiškog etni kog korpusa.⁷⁷ Jedinice 4. bataljona su jakom vatrom zaustavile nastupanje neprijatelja.

Na centru su dijelovi 2. SS-bataljona u 11,30 sati bez borbe zau- zeli Lipovac, ali su se tu zaustavili zbog otkrivenog lijevog boka s pravca željezni ke stanice Mliništa.

⁷⁶ RotRlioni 13. rm-olptersVp brigar!«? sn iako o«kudiizvali u municiji. O tim borbama je politi ki komesar 2. bataljona Dragan Vuji Spaho izjavio:

„Bili smo u nekom kamenjaru. Nismo imali municije. Obe ali su je. ali iz Ribnika nije stigla. Bilo je nare eno da se ne puca sve dok Nijemci ne do u na blisko odstojanje. Nijemci su došli tako blizu da su nas prebacivali ru nim granatama.“

Zamjenik komandanta brigade Marko Rapo je izjavio:

„Izbjegavali smo otvorenu frontalnu borbu... jer smo imali velike poteško e s municijom, u kojoj smo oskudijevali.“

⁷⁷ Vojvoda Mom ilo uji , komandant Dinarske etni ke oblasti, izdao je 26. maja 1944. zapovijest koja je po injala rije ima:

„Odpo ela je ofanziva sa svih strana na poslednju Titinu republiku na prostoru Bos. Grahovo—Drvar—Klju —Kupres—Livno.“

U ovoj akciji mora da uzmu u eš e sve raspoložive jedinice Dinar- ske etni ke oblasti...“

Prema izvještaju Gorskog štaba 300 (= etni ka komanda zapadne Bosne) Komandantu Jugoslovenske vojske u otadžbini od 9. juna 1944. na odsjeku 1. proleterske divizije u borbama su u estvovale jedinice tzv. Bosanskog krajiš- kog etni kog korpusa (= Gorski štab broj 301).

Prvi SS-bataljon je poslije pretresanja planinskog masiva ar-dak, u sadjeystvu s lijevokrilnim dijelovima 2. SS-bataljona, napao snage 1. proleterske brigade na liniji Malinovac—Smr eva kosa—k. 1312—Plo a. U oštroj borbi odbacio je do 13,00 sati 1. i dijelove 2. bataljona 1. proleterske brigade s te linije i zauzeo žandarmerijsku stanicu Mliništa. Odatle je 1. SS-bataljon nastavio nastupanje prema željezni koj stanici Mliništa, ula glavi, Lokvi i k. 1214. U toku borbi Nijemci su napad kombinovali s ubacivanjem grupa, sastavljenih od njema kih vojnika i etnika, u pozadinu jedinica 1. proleterske brigade. Tako su prilikom napada na željezni ku stanicu Mliništa ubacili ja u grupu kroz šumu na željezni ku prugu, iza le a 1. eti 6. bataljona. Grupa je napala vatrom s bliskog odstojanja i bombama etu u rezervi. Napadnutoj eti su prisko ili u pomo dijelovi 6. bataljona koji su se nalazili u rejonu željezni ke stanice i jurišem razbili tu grupu.

Prodorom 1. SS-bataljona na ula glavu, 1. bataljon 1. proleterske brigade je bio odsje en od ostalih jedinica brigade i odstupio je preko Samograda na jug prema izvoru Maleševici u rejonu k. 1218 i tu posjeo položaj, a zatim se i odatle povukao dalje na jug, zapadno od Stekerovaca, u rejon izme u Deli brda i Kose, gdje je i preno io.

I 2. bataljon 1. proleterske brigade je u povla enju izgubio vezu sa Štabom brigade, zadržavši se na položaju jugozapadno od željezni ke stanice Mliništa, u rejonu ula glave i oko komunikacije.

Štab brigade je predve e poslao na elnika štaba da uspostavi vezu s tim bataljonima. U istom cilju Štab brigade je poslao patrolu 4. bataljonu, s kojim tako er nije imao vezu, s nare enjem da se, ako to situacija bude iziskivala, pomjera jugozapadno od Lipovca, bliže željezni koj pruži. Tom bataljonu je i Štab 1. proleterske divizije u me uvremenu naredio da posjedne Lipovac, ali kada je Štab bataljona primio to nare enje, dijelovi 2. SS-bataljona su ve bili posjeli Lipovac. Poslije kra eg sukoba s Nijemcima sjeverozapadno od Lipovca, slabiji dijelovi 4. bataljona su u 15,30 sati odstupili nazad prema Lipi. Bataljon »Garibaldi« se, kao brigadna rezerva, povukao zapadno od željezni ke stanice Mliništa.

U 13,00 sati Štab divizije je iz Jasenovih Potoka poslao pismeno nare enje Štabu 1. proleterske brigade da se najhitnije poveže sa svim svojim jedinicama, da svakom bataljonu odredi položaj, zadatak i na in djeystva, da ih upozna s op om situacijom i da sprije i prodor neprijatelja zapadno od ceste Mra aj—Mliništa—Glamo ; da što priie oformi rezervnu grupu bataljona, kojom e ofanzivno djeystvovati na najpogodnijim pravcima; da pripremi i nave e izvrši odlu an protivnapad na snage neprijatelja koje nastupaju na odsjeku Mliništa—Bjelovina. Istovremeno je Štab divizije obavijestio Štab 1. proleterske brigade da e dijelovi 13. proleterske brigade sadjeystvovati s njegovim bataljonima pravcem Nabojina, estaci,

Mala Borovica, ukoliko ne budu u to vrijeme angažovani u rejonu Pecke u borbi protiv neprijatelja i je su se ja e snage (3. SS-bataljon) ve bile pojavile na tom pravcu. U 14,00 sati Stab 1. proleterske divizije krenuo je u Mihajl i e. Stab 1. proleterske brigade je obavijestio bataljone da se Vrhovni štab iz Drvara povukao u pravcu položaja 1. i 13. proleterske brigade i skrenuo im pažnju na potrebu uporne odbrane.

Najja i otpor neprijatelju pružili su dijelovi 6. bataljona 1. proleterske brigade u rejonu željezni ke stanice Mliništa, ali su oko 15,00 sati, usljed napada dijelova 1. SS-bataljona u njihov desni bok, morali da odstupe.

U 19,00 sati su prešli u nastupanje i dijelovi 2. SS-bataljona s Lipovog vrha prema liniji Brdo—Rušnja i u 20,00 sati, bez dodira s jedinicama 1. proleterske divizije, izbili do prvih ku a jugozapadno od škole u Jasenovim Potocima, 500 m sjeveroisto no od k. 1087, koju je držao 4. bataljon 1. proleterske brigade. Njema ke snage nisu pokušavale da posjednu k. 1087.

Oko 12,30 sati dijelovi 2. i 3. SS-bataljona, s dijelovima 3. etni ke brigade »Ko i«, ponovo su prešli u napad prema položajima 13. proleterske brigade na liniji Nabojina — k. 646 (zapadno od eni a) i uz podršku jake minobaca ke vatre oko 14,00 sati primorali 2. bataljon 13. proleterske brigade da se povu e s Nabojine i on je, po nare enju Štaba brigade, odstupio na Babine grede. U tom pravcu je odstupio i 5. bataljon. Oko 15,00 sati je Stab 13. proleterske brigade iz Mihajl i a uspostavio vezu sa svojim 1. i 3. bataljonom, koje je Stab 5. korpusa uputio u Vrbljane u sastav_njihove brigade. Tada je Stab 5. korpusa u rejon Osoja poslao etu Komande Mrkonji kog podru ja sa zadatkom da održava vezu izme u jedinica 5. korpusa i lijevog krila 1. proleterske divizije.

Zauzevši Nabojinu, dijelovi 2. SS-bataljona su odmah produžili s nastupanjem, potiskuju i 2. i 5. bataljon 13. proleterske brigade s Babinih greda, a potom i sa Oštre glave i Samara. Poslije pada Oštre glave i dijelovi 4. bataljona 13. proleterske brigade, koji su branili k. 646 u Gornjoj Peckoj, odstupili su pod vrlo teškim uslovima sjeverno od Oštre glave i uz osjetne gubitke se prebacili na lijevu obalu rijeke Sane kod njenog izvornog dijela. U takvoj situaciji i glavnina 4. bataljona je morala da odstupi, bez borbe, s linije Ubavi a brdo — Ubavi i prema izvornom dijelu rijeke Sane.

Poslije teških i upornih borbi, koje su s manjim prekidima trajale od šest sati ujutro, 13. SS-brdski lova ki puk je oko 15,00 sati uspio da se probije zapadno od komunikacije Rogolje — Mliništa — Glamo na liniju Oštra glava — Babine grede — Nabojina — Jasenovi Potoci (isto no od Lipe) — želj. st. Mliništa — ula glava — žand. st. Mliništa — Lokva. Me utim, i pored ponovljenih nare enja, njegov 2. SS-bataljon nije uspio da posjedne liniju Vranovina —Roki a do. Stoga je Štab bataljona, radi skra ivanja svog fronta,

povukao desnokrilnu etu s pravca Oštra glava, Vranovina i uputio je u napad prema Jasenovim Potocima, gdje ju je, u rejonu škole, oko 16,00 sati, do ekao 2. bataljon 13. proleterske brigade i poslije kra e borbe odbacio na Babine grede. Ni pokušaj lijevokrilnih dijelova 2. SS-bataljona da od željezni ke stanice Mliništa preko k. 9G2 i Lipovog kika izbiju na Roki a do, nije dalo rezultat. Taj bataljon nije izvršio ni nare enje koje je primio u 21,45 sati da zauzme zapadni dio Jasenovih Potoka i zatim isturi ja a obezbje enja na liniju Kurtina greda — Vrbljanski vrh — Lipovi kik i obezbijedi je.

Tek oko 16,00 sati Štab 1. proleterske brigade je na Srna koj ravni primio nare enje Štaba 1. proleterske divizije, izdano u 13,00 sati, da se poveže sa svojim bataljonima i dijelovima 13. proleterske brigade, posjedne Lipovac i djelstvuje pravcem Bjelovina, Podgorija. Štab brigade je u to vrijeme imao vezu samo s 2. i 6. bataljonom i bataljonom »Garibaldi«, te nije bio u stanju da u duhu nare enja Štaba divizije stabilizuje front i formira manevarsku grupu bataljona. Stoga je oko 17,00 sati uputio bataljon »Garibaldi« sa Srna ke ravni pravcem Samograd, k. 1218, Tubino brdo, sa zadatkom da nastupa prema k. 1214 i odatle prema Lokvi i k. 1188, poveže se s 1. bataljonom, za koji je Štab brigade pretpostavljao da se nalazi na tom podru ju, i zajedno s njim odbaci neprijatelja isto no od komunikacije Mliništa—Glamo . Me utim, bataljon »Garibaldi« se prije izbijanja na Tubino brdo sukobio sa ja im dijelovima 1. SS-bataljona, ubrzo odstupio kroz šumu, oko 21,00 sati se prikupio na željezni koj pruži i krenuo prema položajima 6. bataljona. U to vrijeme 2. bataljon 1. proleterske brigade se nalazio na k. 1429 i u rejonu velike okuke ceste, sjeveroisto no od ula glave, koju su bili posjeli dijelovi 1. SS-bataljona; 6. bataljon je bio nešto zapadnije od željezni ke stanice Mliništa i na kosi Rosan. Da bi se obezbijedio s pravca koji od komunikacije preko Tubina brda i Samograda vodi na Srna -ku ravan za le a brigadnim snagama orijentisanim prema komunikaciji, Štab 1. proleterske brigade je ponovno poslao bataljon »Garibaldi« na Tubino brdo da zatvori taj pravac, poveže se s 1. bataljonom i u vrsti brigadno desno krilo. Ali, i taj pokušaj, kao i nastojanja na elnika Štaba brigade, koji se nalazio uz 2. bataljon, da se uspostavi veza s 1. bataljonom, bili su bezuspješni.

Štab 1. proleterske brigade je odlu io da, u duhu nare enja Štaba divizije, no u 27/28. maja pre e s brigadom u protivnapad s ciljem da odbaci snage 13. SS-brdskog lova kog puka isto no od komunikacije Rogolje—Mliništa. Pošto još uvijek nije imao vezu s 1. bataljonom, Štab brigade je s nare enjem za 2. bataljon poslao i nare enje za 1. bataljon, pod pretpostavkom da e se u me uvremenu, prije po etka napada, uspostaviti s njim veza. Me utim, veza nije uspostavljena i 2. bataljon je sam krenuo preko k. 1429 i ula glave u napad u pravcu žandarmerijske stanice Mliništa, ali u nastupanju prema komunikaciji bataljon nije naišao na neprijatelja;

4. i 6. bataljon su istovremeno, dijelovima svojih snaga koje su uspjeli prikupiti, preduzeli napad prema Lipovcu i želj. stanici Mliništa, ali su bili odbijeni.⁷⁸

3. *Pravac Livno, Glamo* (Skica br. 15)

Izviška bataljon njemačke 369. pješadijske divizije je 27. maja ujutro ponovno prešao iz Livna u nastupanje motorizovanom kolonom cestom Livno—Priluka—Glamo. Prije polaska kolone, iz garnizona Livno je upućena jedna eta u pravcu Debelog brda sa zadatkom da odbaci dijelove 5. bataljona 3. (krajiške) proleterske brigade i obezbijedi nastupanje motorizovane pješadije komunikacijom. U borbi koja se razvila u rejonu Mranovca i Deroguza eta je u početku imala uspjeha, ali je ubrzo smjelim protivnapadom bila odbijena i povukla se prema Livnu. Motorizovana kolona s tenkovima nastupala je duž komunikacije i, odbacivši u rejonu Kablika i Priluke dijelove 5. bataljona, produžila prema Glamo, ali je u rejonu Kori ne bila zaustavljena i poslije borbe koja je trajala tri sata povukla se u Livno.

U vezi s razvojem situacije na odsjeku 1. i 13. proleterske brigade, a na predlog Štaba 1. proleterske divizije od 08,00 sati,⁷⁹ Štab 1. proleterskog korpusa je 27. maja oko 12,00 sati naredio Štabu 3. (krajiške) proleterske brigade da glavninu snaga prebaci zapadno od komunikacije Mliništa—Glamo, zatvori pravce prema Potocima i bojište dještvoje na komunikaciju Mliništa—Glamo, a u 17,00 sati je naredio i Štabu 1. proleterske divizije da desno krilo 1. proleterske brigade uspostavi vezu s lijevim krilom 3. (krajiške) proleterske brigade u novom rejonu. Štab 3. (krajiške) proleterske brigade je u 13,30 sati izdao naredbe za pokret i posjedanje linije Srdić — Cegari — Čulumi (5. bataljon) — Remić — Ubović — Malić (1. bataljon) — Deli brdo — Oštrelj — Lokva — Kraji (4. bataljon), dok su ostali bataljoni imali da stignu u Vagan (glavnina 3. bataljona), Popović (6. bataljon) i Rore (2. bataljon i Štab brigade). Jedna eta 3. bataljona je zadržana na Kori ni sa zadatkom da kontroliše pravac od Livna. Bataljoni su u toku noći 27/28. maja i 28. maja do podne stigli na odredišta, osim 5. bataljona koji patrola 6. bataljona nije pronašla, pa je on ostao na položajima prema Livnu i u toku 28. maja.

Poslije dolaska u zaselak Kostadinović, oko ponoći, Štab 3. (krajiške) proleterske brigade je naredio 2. bataljonu da se još u toku

⁷⁸ Izvještaji Štaba 1. proleterske brigade od 27. maja 1944. u 11,15 i 21,15 sati i Naredba Štaba 1. proleterske divizije od 27. maja 1944. u 13,00 sati. VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 9—2/II, 10—2/III; k. 712, br. reg. 28/1a; Izvještaji Štaba 4. bataljona 1. proleterske brigade od 27. maja 1944, bez naznake sata i od 28. maja 1944. u 09,45 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 8—2/II i 13—2/II;

⁷⁹ VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 27—1.

no i prebaci na odsjek Prekaje, u rejon Poljice, Bun evac, gdje e dobiti zadatak od Štaba 1. proleterskog korpusa. Štab bataljona je odmah uputio jednu etu u prethodnicu prema liniji Podi — Motike — Poljice sa zadatkom da ispita prostor izme u Rora, Motika i Poljica i u slu aju nailaska na neprijatelja da blagovremeno obavijesti Štab bataljona i borbom stvori potrebno vrijeme za angažovanje glavnine bataljona. Glavnina bataljona je 28. maja prije podne izbila sjeverno od Poljica, na južnu i jugozapadnu ivicu Podvršine, odakle se Štab bataljona povezao sa Štabom 1. proleterskog korpusa u rejonu k. 796, isto no od Prekaje, i primio zadatak da zatvara pravac Prekaja, Poljice. Bataljon je bio pot injen Štabu 3. (li ke) proleterske brigade i trebalo je da uspostavi vezu s njenim 4. bataljonom i s 3. bataljonom 1. proleterske brigade i da sadjejtstvuje s njima u slu aju da neprijatelj pokuša da se probije pravcem Prekaja, Potoci.

Tre i bataljon 1. proleterske brigade, koji se u no i 26/27. maja prebacio sa željezni ke stanice Potoci u rejon sjeverno od Prekaje, posjeo je 27. maja ujutro k. 1138 sjeverno od Mar eta i k. 1128. U toku dana Štab bataljona se povezao s bataljonom Oficirske škole Vrhovnog štaba, koji se iz Šipovljana povukao u rejon Mar eta, i istovremeno uputio izvi a ka odjeljenja prema Drvaru.

4. *Pravac Donji Ribnik, Gornji Ribnik* (Skice br. 13 i 14)

Pošto se 13. krajiška brigada (osim 2. bataljona), unato obnovljenim nare enjima, ni no u 26/27. maja nije uspjela prebaciti preko komunikacije a avica—Klju , Štab 5. korpusa je za zatvaranje pravaca iz dolina rijeka Sane i Ribnika prema Gornjem Ribniku i Vrbljanima raspolagao 1. i 3. bataljonom 13. proleterske i 2. bataljonom 13. krajiške brigade, koji su bili raspore eni na liniji Donji Ribnik — Vrbljani.

Kada je 7. SS-brdski izvi a ki bataljon »Princ Eugen« divizije 27. maja ujutro prešao u nastupanje s linije Previija — Rastoka — Kulina — Velije, pokušavaju i da se probija na lijevu obalu rijeke Špn« do ekao ga je 2. bataljon 13. krajiške brifade s položaja na istom padinama Gole Šiše. Poslije oštre borbe Nijemci su u 09,40 sati uspjeli da se prebace preko Sane u rejonu Kenjala i prodru u srednji dio Donjeg Ribnika. Drugi bataljon 13. krajiške brigade je usporavao njihovo napredovanje i u 14,35 sati borba je još uvijek vo ena u Donjem Ribniku, mada su neprijateljevi dijelovi ve do podne po eli da nadiru u pravcu Gole Šiše.

Štab 5. korpusa se iz Gornjeg Ribnika prebacio u Busije i radiogramom u 11,50 sati naredio Štabu 39. divizije da se sa svim snagama kojima raspolaže što prije prebaci na Crkveno i uspostavi vezu sa Štabom korpusa. Sat kasnije (u 12,50) Štab korpusa je i pismeno naredio Štabu 39. divizije da se najhitnije prebaci na

«Jrkveno i da s jedinicama 16. krajiške brigade zatvori pravce koji preko Crkvenog vode na jug prema željezni koj pruži koja od e-krka ide preko Vu je poljane prema željezni koj stanici Lisini, i da kontroliše pravac od Klju a prema Paunovcu.⁸⁰

U nastavku borbi 7. SS-brdski izvi a ki bataljon je zauzeo Donji Ribnik, a 2. bataljon 13. krajiške brigade se povukao zapadno od sela, na jugoisto ne obronke Gole Šiše, odakle je zatvarao pravac prema Crkvenom i Gornjem Ribniku.

Motorizovani Štab puka za specijalnu upotrebu je imao zadatak da 27. maja ubrza radove na izgradnji mosta preko rijeke Sane u Klju u, posjedne i zatvori raskrnicu putova u Zabla u, uspostavi vezu sa 7. SS-brdskim izvi a kim bataljonom i izvi a teren sjeverozapadno od Klju a, do Pudina-Hana. Njemu pot injeni Oklopni grenadirski jurišni bataljon je jednom etom posjeo Zabla e i ona je poslije podne u rejonu Previje uspostavila vezu sa 7. SS-izvi a kim bataljonom. Oko 12,00 sati je motorizovani Štab puka za specijalnu upotrebu uputio iz Klju a dva voda Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona u izvi anje prema Pudina-Hanu. Na te vodove su naišle u Pudina-Hanu jedinice 16. krajiške brigade, koja je bila u pokretu prema Gornjem Ribniku i Crkvenom i opkolile ih. Me utim, brzom intervencijom dijelova Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona ti vodovi su spašeni od uništenja.

Trinaesta krajiška brigada (bez 2. bataljona), koja je ostala sjeverno od komunikacije a avica—Klju , na liniji Ljubinjska planina—Kraguljevica—Kuk—Biatina glava—ungar, pokušala je da sprije i saobra aj komunikacijom, napadaju i s visova iznad ceste njema ke kolone u pokretu, ali bez vidnijeg uspjeha. Dvadeset i sedmog maja uve e Štab brigade je odlu io da poja a aktivnost na toj komunikaciji da bi na taj na in vezao ja e snase neprijatelja i rasteretio snage 5. korpusa na pravcu Bravskog i Crkvenog.⁸¹

5. *Doga aji na ostalim pravcima* (Skica br. 15, 12)

Njema ki 105. SS-izvi a ki bataljon, koji je zano io u rejonu Resanovaca, uspostavio je 27. maja u 06,00 sati vezu s 2. bataljonom 92. motorizovanog grenadirskog puka u Drvaru. Dijelovi bataljona su ostali u rejonu Korita radi uklanjanja prepreka i opravke komunikacije, a ostali dijelovi su kontrolisali cestu južno i sjeverno od Resanovaca da bi sprije ili povla enje jedinica NOVJ s podru ja izme u rijeke Unca i ceste Bosansko Grahovo—Drvar na zapad. Pošto se ra unalo da e opravka ceste vjerovatno biti završena do 14,00 sati, Štab 373. pješadijske divizije je naredio borbenoj grupi

⁸⁰ VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 9/1 i j. 461 A, br. reg. 6/5.

⁸¹ Nare enja Štaba 5. korpusa Štabu 39. divizije od 26. 5. 44, i bez datuma, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 8/1 i 10/1.

»Vilam« da 105. SS-izvi a ki bataljon drži u pripravnosti da bi njime mogla sprije iti eventualni pokušaj jedinica NOVJ da s planinskog područja Klekova e i Lunjeva e odstupe preko ceste Drvar—Oštrelj na zapad. Ostalim snagama borbena grupa »Vilam« je trebalo da do 27. maja nave e pro ešlja i o isti Drvar, područje planinskog masiva Misija neposredno južno od Drvara, Mokronoge i Vidovo Selo.

Cete borbene grupe »Vilam« krstarile su 27. maja po Drvaru i bližoj okolini, izlazile i na Kamenicu, popalile ve inu ku a u Drvaru i okolnim zaseocima kroz koje su prošle i poubijale ve i broj civila. Jedna eta je oko 15,00 sati, pro ešljavaju i teren jugoisto no od Drvara, izišla na Runjevicu. Prema njoj je odmah krenuo 4. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade, napao je i protjerao u **Sipovljane**.

Prema nare enju Štaba 15. brdskog korpusa, komandni dio Štaba 373. pješadijske divizije je 26. maja u 21,00 sati krenuo iz Donjeg Srba preko Biha a u Drvar. Me utim, na putu se zadržao u Biha u oko organizacije snabdijevanja jedinica, pa je tek 27. maja u 17,30 sati stigao u Drvar, gdje je zatim komandant divizije održao s komandantima 384. puka i 105. SS-izvi a kog bataljona sastanak na kojem je razra en plan operacije za uništenje Štaba 8. korpusa NOVJ na Ti evu i jedinica NOVJ na prostoru Malo Ti evo, Mokronoge, Drvar, Resanovci (pothvat »Vijenac«),

Primivši 27. maja u 12,30 sati ponovljeno nare enje da se s jednom brigadom prebaci isto no od Oštrelja, Stab 6. proleterske divizije je naredio 1. li koj brigadi da se prikupi u rejonu Žaglavica, Bujanj, no u 27/28. maja prebaci isto no od komunikacije Drvar—Oštrelj, posjedne liniju Oštrelj—Re kovac—Ataševac—Jasikova a i zatvara pravac koji željezni kom prugom vo i od Oštrelja prema Potocima i staze koje preko Ataševca vode prema Klekova i i Potocima. Stab 6. diviziie je 27. maja uve e krenuo iz Korita u Ataševac, gdje je stigao 28. maja ujutro.

Druga li ka brigada je 27. maja bila u Gruborskom Naslonu, gdje se odmarala, sre ivala i izvi ala neprijatelja, s namjerom da postavi zasjedu na komunikaciji Drvar—Oštrelj.

Pošto je u toku 27. maja, po dolasku s dva bataljona u Musi e i Vidovo Selo, uspostavio vezu sa Štabom 1. proleterskog korpusa, **Stab** 3. (li ke) proleterske brigade je od njega primio nare enje da zatvori pravac Drvar, Potoci. Oko 20,00 sati Stab brigade je naredio 3. i 4. bataljonu da zauzmu položaje na liniji ulinova a — Vukelii — Mokronoške kolibe — Sjenokos — Lauševac, a dijelom snaga liniju Visu — **Subi** , južno od ceste Drvar—Prekaja.

Na odsjeku Bosanskog Grahova dijelovi 1. puka »Brandenburg« i ja e snage Dinarske etni ke oblasti pokušali su 27. maja da izvrše prodor iz Bosanskog Grahova prema Ti evu, ali su naišli na odlu an otpor dijelova 3. dalmatinske brigade. Poslije borbe za Veliki i Mali obijaj, njema ke i etni ke snage su prenijele težište na-

pada na liniju Maleševci — Marinkovci s ciljem da zauzmu Marino brdo. Predveče je napad slomljen i neprijatelj odbijen prema Velikom obijaju i Bosanskom Grahovu. Tada su, po naredjenju Štaba 9. divizije, dijelovi 3. i 13. dalmatinske brigade prešli u napad, protjerali neprijatelja iz Mramorja, oistili sela Luku i Obijaj i izbili pred Bosansko Grahovo. Poslije toga je Štab 9. divizije odlučio da naveče napadne neprijatelja u Bosanskom Grahovu, ali je kasnije od tog napada odustao jer su u grad predveče stigli i dijelovi 1. puka »Brandenburg« i njemu pridodatih jedinica koje su opravljale cestu Knin—Bosansko Grahovo.

Kada je 4. dalmatinska brigada, u pokretu preko Dinare došla u besputno područje Vještica gore i saznala da je neprijatelj prošao za Bosansko Grahovo, ona se s Dinare ponovno spustila u Livanjsko polje u rejonu Gubina, i noću 27/28. maja, preko Sajkovića, prebacila se na odsjek Bosanskog Grahova i posjela položaj sjeverno od Peulja.

Dvadeset i sedmog maja ujutro 92. motorizovani grenadirski puk je pristupio planiranom proešljavanju i išćenju zapadnog dijela planine Grme, sjeverno od ceste Biha—Bosanski Petrovac (*pothvat »Grme«*): 54. brdski izvičak batalion je krenuo iz Bosanskog Petrovca preko Vrtoća prema kozačkom pionirskom bataljonu u rejonu Gorjevca, da bi obezbijedio kontrolu komunikacije i onemogućio eventualni pokušaj jedinica 6. krajiške brigade da iz Grme odstupe na jug ispred domobranske 1. lovačke pukovnije. U rejoni Lipe i Tarkovca batalion nakon kraće borbe odbacio s ceste dijelove 1. i 2. bataljona 6. krajiške brigade. Istovremeno je 1. lovačka pukovnija prešla u nastupanje s linije Krnjeuša—Vrtoć, sa zadatkom da proešlja i pretrese dio Grme a izmeću ceste Vrtoć—Gorjevac i linije Krnjeuša—Lisina—Krnjeuško međugorje. Ona nije naišla na snage NOVJ.

U jutarnjim satima je i 1. bataljon 92. motorizovanog grenadirskog puka krenuo iz Bosanskog Petrovca u proešljavanje i pretresanje terena istočno i sjeveroistočno od Bosanskog Petrovca, i jedna njegova četa je s nekoliko tenkova izbila do Dodne Dreko Krnio Jele u Smoljanu. Na te dijelove je, u pokretu iz Zdenog dola u Jelašinovce, naišao Štab 4. divizije s prištapskim dijelovima. Neprijatelj je zaplijenio dijelove divizijske komore, a Štab divizije je odstupio preko Tavana na Ilinu vodu i odatle se istog dana prebacio u Jelašinovce.⁸²

Okolo 12,00 sati naišli su preko Smoljane 3. i 4. bataljon 8. krajiške brigade, napali dijelove 1. bataljona 92. motorizovanog grenadirskog puka i protjerali ih prema Bosanskom Petrovcu.

Iako su pravci preko Bravska prema Ribniku i prema Potocima bili slobodni, Štab 4. krajiške divizije je odlučio da svoje snage zadrži na planini Grme u. Po naredjenju koje je izdao noću 26/27.

⁸² VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 3—5.

maja, 8. krajiška brigada (bez 2. bataljona, koji je ostao zapadno od ceste Bosanska Krupa — Krnjeuša) krenula je iz Lastova u baraljonskim kolonama preko Vranovine i Gornje Vodenice prema komunikaciji Bosanski Petrovac—Klju, gdje je, poslije pomenutog sukoba s dijelovima 92. motorizovanog grenadirskog puka u rejonu Smoljane, u toku no i stigla i zauzela položaj na Gradi u, sjeverozapadno od Jasenovca (4. bataljon), u Podsrnetici, južno od komunikacije Bosanski Petrovac — Klju (3. bataljon) i na liniji Gradi (isklj.) — Janjila (1. bataljon). Štab 6. krajiške brigade je u 15,00 sati primio nare enje Štaba divizije da se prebaci na komunikaciju Bosanska Krupa—Risovac—Bosanski Petrovac, likvidira uporišta koja je neprijatelj ostavio za sobom i sprje ava saobra aj neprijatelja na toj komunikaciji. Brigada je izvršila pokret i u toku 27. i no u 27/28. maja se prebacila na komunikaciju Bosanska Krupa—Risovac, smjestivši se u rejon Jasenice (Štab brigade s prištapskim jedinicama i 1. bataljon bez jedne ete), Suvaja, Vojevac (2. bataljon), Zalin, Pu enik (3. bataljon), Gorinja (4. bataljon bez jedne ete).

6. Štab 2. oklopne armije mijenja operativni plan Štaba 15. brdskog korpusa

Poslije neuspjeha vazdušnodesantnih trupa da unište rukovodstvo nove Jugoslavije — CK KPJ i Vrhovni štab NOV i POJ s Josipom Brozom Titom na elu u Drvaru, Štab 2. oklopne armije je poklonio punu pažnju obavještenju primljenom 23. maja nave e od izvi a ke grupe »Odreda lovokradica«, uba ene nekoliko dana ranije, uz pomo etnika, duboko u partizansku pozadinu, da su se »Vrhovni štab i Tito zadnjih dana preselili iz Drvara na Potoke i Uvalu«. Po ocjeni Štaba armije, izvještaji pristigli 25. maja upu i vali su na zaklju ak da se Vrhovni štab NOV i POJ najvjerovatnije nalazi na Potocima. No u 25/26. maja izvi a ka grupa »Odreda lovokradica« trebalo je da te podatke još jednom provjeri na licu mjesta i o rezultatu iste no i obavijesti Štab armije. Me utim, ne ekaju i ishod te provjere, Štab armije je 26. maja u 01,30 sati naredio Štabu 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« da formira specijalni lako pokretni odred ja ine ete, u iji e sastav u i i brandenburško ljudstvo pridodato 7. SS-brdskom izvi a kom bataljonu, koji e se najbrže što može probiti na Potoke i u Uvalu i zarobiti maršala Tita i lanove Vrhovnog štaba prije nego što oni eventualno napuste to podru je, ili ukoliko su ga ve napustili, da preduzme potjeru za njima. Istovremeno je Štab armije naredio Štabu 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« da predvidi dovoljno jaku borbenu grupu koja e, u slu aju potrebe, mo i da se brzo probije na Potoke i u Uvalu i svojim djejtvom olakša izvršenje zadataka specijalnog odreda.

Dvadeset i šestog maja u 02,00 sati »Specijalni lova ki odred« je ve bio formiran. U njegov sastav su ušli: 11. eta 3. bataljona 13.

SS-brdskog lova kog puka »Princ Eugen« divizije, desetina pionira-minera i dio brandenburškog ljudstva ranije pridodatog 7. SS-brdskom izvi a kom bataljonu. Odredu je naredeno da 26. maja u 20,45 sati krene iz rejonu Mrkonji -Grada, u toku no i se neprimjenjeno provu e kroz položaje jedinica 1. proleterske divizije i zatim prebaci u Uvalu i na Potoke i izvrši postavljeni mu zadatak. Međutim, odred nije uspio da se no u 26/27. maja prebaci u pozadinu položaja 1. proleterske divizije. Nakon povratka u polaznu bazu ponovno mu je »Specijalnom zapoviješ u« bilo naredeno da to učini no u 27/28. maja.

U vezi s formiranjem i zadacima »Specijalnog lova kog odreda« došlo je do izmjene u prvobitnom operativnom planu »Princ Eugen« divizije: 3. SS-bataljon je 27. maja, umjesto na lijevo krilo rasporeda 13. SS-brdskog lova kog puka, ubačeno na desno krilo, na pravac Vrbaljani, Potoci, da bi se, u slučaju potrebe, mogao što brže probiti na Potoke do »Specijalnog lova kog odreda«. Umjesto izuzete 11. ete, 3. SS-bataljonu je 27. maja poslije podne bila pridodata 5. eta 2. SS-bataljona.

Na osnovi razvoja operacija 27. maja, prikupljenih podataka o štabovima i jedinicama NOVJ, dešifriranih depeša štabova korpusa, divizija i brigada NOVJ, Štab 2. oklopne armije je zaključio da se maršal Tito i Vrhovni štab NOV i POJ nalaze na Potocima i u Uvali. Stoga je odbacio korpusni operativni plan za pothvate »Grme « i »Vijenac«, koji mu je bio dostavljen 26. maja u 21,10 sati i koji je tada bio usvojio bez primjedaba, i 27. maja poslije podne odlučio da slijedećeg dana, 28. maja, pređe u koncentrično nastupanje prema rejonu Potoci, Uvala.

Istog dana u 18,00 sati Štab 2. oklopne armije je telefonski naredio Štabu 15. brdskog korpusa da odmah obustavi pothvate »Grme « i »Vijenac«, prikupi jedinice angažovane u tim pothvatima u rejonu Bosanskog Petrovca i Drvara i 28. maja rano ujutro pređe u nastupanje protiv grupacije NOVJ na planinskom području između rijeke Unca i Sane.

Uzalud je general Lajzer (Leyser) pokušavao, u telefonskom razgovoru, da ubijedi komandanta 2. oklopne armije da se 54. brdski izvi a ki bataljon ne može i za tako kratko vrijeme izvući iz pothvata »Grme « i da u Bosanski Petrovac ne može stići prije 29. maja; da je Štab korpusa planirao da okonča pothvat »Grme « 29. maja i da bi se gubitak tog jednog dana nadoknadio tim što bi 4. divizija NOVJ bila u Grme u razbijena i odbačena od komunikacije Bihać — Bosanski Petrovac, tako da bi za obezbjeđenje te veoma značajne komunikacije za snabdijevanje svih jedinica koje učestvuju u operaciji »Konji evi« bila dovoljna 1. lovačka pukovnija, a 54. brdski izvi a ki bataljon bi se već 30. maja ujutro mogao angažovati u operaciji protiv snaga NOVJ na pravcu Potoka.

Poslije razgovora s generalom Rendulicem, a u vezi njegove tvrdnje da se Vrhovni štab, Štab 5. korpusa, a vjerovatno i Štab 1.

proleterskog korpusa nalaze na prostoru između rijeka Unca i Sane, general Lajzer je u 21,15 sati naredio 92. motorizovanom grenadirskom puku, borbena grupa »Vilam«, 105. SS-izviđača kom bataljonu i 500. SS-padobransko-lovača kom bataljonu da odmah izvrši Stab korpusa »koji su neprijateljevi štabovi bili napadnuti u Drvaru i njegovoj okolini«.

Pošto se Rendulic i Lajzer zbog smetnji na telefonskoj vezi nisu mogli razumjeti, operativno odjeljenje Štaba 2. oklopne armije je 27. maja u 20,45 sati radiogramom naredilo Stabu 15. brdskog korpusa:

— da 28. maja u zoru sa svim snagama koje učestvuju u operaciji »Konji ev skok« pređu i koncentrično nastupanje prema Potocima i Uvali;

— da za obezbjeđenje ceste Bihać — Bosanski Petrovac izvrši isčišćenje terena oko nje predvidi najviše jedan puk i 55. kozački pionirski bataljon;

— da 500. SS-padobransko-lovača kom bataljonom obezbijedi i istu područje Drvara;

— da ojačani 105. SS-izviđača kom bataljon odmah uputi preko Bosanskog Grahova u Priluku, gdje treba da stigne najkasnije 28. maja u 12,00 sati, i odatle ga ubaci prema Glamoču;

— da odmah poveri sva ranija naređenja jedinicama koja su u suprotnosti s tim armijskim naređenjem i istovremeno im izda avizo-naređenje za 28. maj, a da se Stab armije naknadno dostavi Stabu korpusa operativnu zapovijest za 28. maj.

General Lajzer je taj radiogram primio u 23,15 sati i već u 23,20 izvršio Stab 2. oklopne armije da je prekinuo pothvat »Grme« i da se sve raspoložive snage angažovati na pravcu Potoka i Uvale, ali je istovremeno zamolio Stab armije za objašnjenje da li Stab korpusa »treba i dalje da s punom odgovornošću komanduje ili je svaka njegova odluka uslovljena prethodnom saglasnošću u armije«.

Pošto osnovni cilj operacije — uništenje centralnog vojno-političkog rukovodstva NOP-a na čelu s maršalom Titom — nije ostvaren, a ne raspolaže ni s podacima koje je imao Stab armije, komandant 15. brdskog korpusa general Lajzer je smatrao da dalji tok operacije treba da poprimi uobičajene oblike. Međutim, komandant 2. oklopne armije general Rendulic, koji je imao ta i one podatke od komandanta 15. brdskog korpusa o pokretima i mjestu Vrhovnog štaba NOVJ, nije mogao da prihvati predlog generala Lajzera da se za dva dana odgodi sprovođenje novog, armijskog, operativnog plana, na kojem je Stab 2. oklopne armije insistirao.

T R E I D I O
DRUGA ETAPA OPERACIJE
(28-30. maja)

OPERATIVNA ZAPOVIJEST ŠTABA 2. OKLOPNE ARMIJE ZA
KONCENTRI NA DJEJSTVA RADI UNIŠTENJA VRHOVNOG
ŠTABA

General-pukovnik Rendulic je 27. maja u 22,00 sati izdao operativnu zapovijest za 28. maj u kojoj je naglasio da su se jedinice NOVJ svugdje probile iz obru a i ponovno prikupile pozadi njema kih trupa, ali da su Vrhovni štab NOV i POJ, Stab 5. korpusa, a možda i Stab 1. proleterskog korpusa, pošto su njema ke trupe zauzele Drvar, Bosanski Petrovac i Ribnik, odstupili u planinsko podru je izme u Unca i Sane, i da stoga, bez obzira na jedinice NOVJ koje se nalaze za le ima, glavninom snaga treba što prije pre i u koncentri no nastupanje prema Potocima i Uvali i uništiti partizanske štabove koji se tamo nalaze. Zahtijevaju i »bezobzirno angažovanje starješina i vojnika«, general-pukovnik Rendulic je naredio :

— 1. puk »Brandenburg« (pridodat 373. pješadijskog diviziji 27. maja u 00,00 sati)¹ da pre e u nastupanje prema Ti evu, gdje da uništi ili zarobi Stab 8. korpusa NOVJ i produži prema Prekaji;

— borbeni grupa 373. pješadijske divizije (384. pješadijski puk bez 1. bataljona), s 54. brdskim izvi a kim bataljonom (pridodatim 384. puku 28. maja u 02,00 sati),² da pre e u nastupanje preko Mokronoga i Prekaje prema Potocima i Uvali; 54. brdski izvi a ki bataljon da se prebaci u rejon Prekaje najkasnije do 28. maja u 16,00 sati; 500. SS-padobransko-lova ki bataljon (pot injen Stabu 384. puka od 26. maja u 17,00 sati) da obezbje uje i isti Drvar;

— oja ani 105. SS-izvi a ki bataljon (pot injen 373. diviziji od 27. maja u 00,00 sati) da Stab 373. divizije povu e s drvarskog operacijskog prostora i preko Bosanskog Grahova uputi u Priluku, gdje bataljon, uz li nu odgovornost komandanta bataljona, treba da stigne

¹ NAW, T-314, Roll 563, F 626—627, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2765/44 geh. vom 26. 5. 1944 — 19,30 Uhr.

² NAW, T-314, Roll 563, F 848, XV Geb. A. K. Ia Nr. 2790/44 geh. vom 28. 5. 1944 — 02,20 Uhr.

najkasnije 28. maja u 12,00 sati. Ne zadržavaju i se u Priluci bataljon treba da odmah produži prema Glamo u, a odatle, skupa s ojananim 369. izvi a kim bataljonom, da nastupa prema Rorama, 24 km sjeverozapadno od Glamo a;

— Štab 92. motorizovanog grenadirskog puka da s jednim dijelom puka i pridodatom domobraskom 1. lova kom pukovnijom pre e u nastupanje preko Drini a do šumske željezni ke pruge Oštrelj — Srnetica, a zatim prugom u jugoistom pravcu prema Potocima; drugim dijelom puka i 55. koza kim pionirskim bataljonom da obezbje uje cestu Biha — Bosanski Petrovac i daje pratnju kolonama za snabdijevanje;

— oja ani Oklopni grenadirski jurišni bataljon 2. oklopne armije da pre e u nastupanje iz Klju a do Jasenovca (17 km zapadno od Klju a), a odatle šumskom željezni kom prugom preko Bunare prema Potocima i Uvali;

— 7. SS-brdska dobrovoljka divizija »Princ Eugen« da 7. SS-brdskim izvi a kim bataljonom nastupa preko Danilovi a i Srnetice (10 i 17 km jugozapadno od Klju a) prema Uvali i Potocima, a 13. SS-brdskim lova kim pukom da se probije kroz položaje 1. proleterske divizije na odsjeku Carevac — Mliništa preko ceste Mrkonji -Grad — Glamo i zatim da glavninom (ako to situacija bude iziskivala, tek pošto 105. SS-izvi a ki bataljon stigne u Glamo) nadire duž šumske željezni ke pruge prema Potocima i Uvali i prošlja Resenova u i planinski nepošumljeni teren sjeverno od Resenova e;

— oja ani 369. izvi a ki bataljon da pre e u nastupanje prema Glamo u i pošto 105. SS-izvi a ki bataljon iz Resanovaca stigne u Glamo , da zajedno produže prema s. Rorama;

— s pokretom trupa otpo eti odmah; jedinice koje ostaju u dotadašnjim rejonima treba da pre u u nastupanje najkasnije 28. maja u 04,30 sati.

Na kraju je general-pukovnik Rendulic još jednom naglasio da »izgledi za uspjeh zavise isklju ivo od brzine vlastitih pokreta«, podvukavši da »od svih starješina o ekuje(m) bezobzirnu odlu nost, smjelost, sposobnost improvizacije i strogost prema sebi i pot injenim jedinicama« i naredivši im da izvještaje o operaciji dostavljaju najmanje svaka etiri sata.³

S obzirom na ukazivanje Štaba 15. brdskog korpusa na ugroženost komunikacije Biha — Bosanski Petrovac, kojom treba da se snabdijevaju jedinice angažovane u operaciji »Konji ev skok«, Stab armije je 28. maja u 01,15 sati obavijestio Stab korpusa da e trupe biti snabdjevane no u vazdušnim putom, po ev od no i 28/29. maja, te da se izvrše potrebne pripreme za prijem materijala u neposrednoj okolini Bosanskog Petrovca.⁴ Nakon toga je Stab 15. brdskog

³ NAW, T-314, Roll 563, F 603—609, Generaloberst und Oberbefehlshaber der 2. Panz. Armee, Ia Nr. 1574/44, geh. Kdos. vom 27. 5. 44 — 22,00 Uhr.

⁴ NAW, T-314, Roll 563, F 602, Pz. AOK 2 Ia/Flivo Nr. 211/44 g. Kdos. vom 28. 5. 44 — 01,15 Uhr; NAW T-314, Roll 563, F 598, Ia Nr 870/44 g. Kdos. FS an Mot. Rgt. 92 vom 28. 5. 44 — 06,40 Uhr.

korpusa preduzeo mjere da u Bosanskom Petrovcu organizuje isturenno korpusno intendantsko skladište namirnica, municije i pogonskog goriva, iz kojeg bi se u prvo vrijeme snabdijevala samo zapadna grupa jedinica koje u estvuju u operaciji, zamolivši 28. maja Štab 5. SS-brdskog korpusa da on preuzme brigu oko snabdijevanja 105. SS-izvi a kog bataljona po njegovom dolasku u Priluku.⁵ Štab korpusa je planirao dotur potrepština kolonama iz Biha a, a po potrebi i vazдушnim transportom, ali je, s obzirom na ugroženost ceste Biha — Bosanski Petrovac, jedinice orijentisao da pitanje ishrane, u najve oj mogu oj mjeri, rješavaju na terenu.

Iako su njema ki štabovi i jedinice, zaklju no s etama, bili snabdjeveni radio-stanicama, a viši štabovi i dalekopisa ima, prenošenje naredbi, zbog preoptere enosti veza, potrebnog vremena za šifriranje i dešifriranje depeša, nije išlo brzo.⁶ U toku 28. maja Štab 15. korpusa je svim pot injenim jedinicama (osim 105. SS-izvi a kom bataljonu) prenio i doslovan tekst nare enja komandanta 2. oklopne armije, koji je zahtijevao »od svih starješina... bezobziru odlu nost«, a do 07,30 sati i njegovu operativnu zapovijest u cjelini.

Unato insistiranju komandanta armije da jedinice pre u u nastupanje 28. maja najkasnije u 04,30 sati, to nare enje prakti ki nije bilo izvodivo i, s izuzetkom 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen«, u ijim se ranije planiranim operativnim djejtstvima nije ništa mijenjalo, ostale jedinice su pristupile pripremama za nastupanje po novom operativnom planu sa znatnim zakašnjenjem.

⁵ NAW, T-314, Roll 563, F 869, XV, Geb. A. K. Ia Nr. 2819/44 geh. vom 28. 5. 44 — 23,45 Uhr.

⁶ Tako su avizo-nare enja izdana 7. SS-brdskoj diviziji „Princ Eugen“, 373. pješadijskoj diviziji i 92. motorizovanom grenadirskona puku 28. maja u 00,50 sati, otpremljena „Princ Eugen“ diviziji u 01,33 sata, 92. puku u 02,00 sati, a 373. diviziji tek u 03,18 sati. Rendulicevu operativnu zapovijest za 28. maj, šifriranu i otpremljenu radio-vezom 27. maja u 22,55 sati (prvi dio) i 28. maja u 00,51 sati (drugi dio), Stab korpusa je dobio 28. maja u 02,16 sati (nakon dešifriranja), i izdao odgovaraju a nare enja, koja su jedinicama prenesena još kasnije: 1. puku „Brandenburg“ u 02,55 sati, Stabu 373. divizije u 03,40 sati, Stabu 7. SS-brdske divizije „Princ Eugen“ u 04,08 (prvi dio) i u 04,45 sati (drugi dio) i 92. motorizovanom grenadirskom puku u 06,15 sati. NAW, T-314, Roll 563, F 585, 583, 849, 587, 872, 848, 586, XV, Geb. A. K. Ia Nr. 2785, 2786, 2787/44 geh. vom 27. 5. 1944, la Nr. 2788, 2789, 2790, 2791, 2792, 2795/44 geh. vom 28. 5. 1944.

BORBE 28. MAJA

1. Pravci Mliništa, Potoci i Vrbljani, Potoci (Skica br. 16)

Štab 13. SS-brdskog lova kog puka je naredio: 3. SS-bataljonu da 28. maja u 05,00 sati pređe u nastupanje s linije Babine grede — Gornja Pecka prema sjeveru, posjedne Vrbljane i produži prema izvornom dijelu rijeke Ribnik, s lea napadne jedinice NOVJ koje u rejonu Donjeg Ribnika vode borbu protiv 7. SS-brdskog izviha kog bataljona i spriječe im izvlačenje u jugozapadnom pravcu; 2. SS-bataljonu (bez 5. čete, koja je bila pridodata 3. SS-bataljonu) da iz rejon Lipovca i Lipe istovremeno pređe u nastupanje pravcem k. 962, Lipovi krik (trig. 985), Vrbljanski vrh (k. 981), Mihajlovići, Brdo i dalje na sjever kroz zapadni dio Vrbljana i posjedne liniju Tanka kosa — Sjenokos; 1. SS-bataljonu da nastupa na uskom frontu u zahvatu željeznice pruge Mliništa, Ovarara, Lisina.⁷

Razvoj operacije 27. maja poslije podne — ubacivanje 3. bataljona 13. SS-brdskog lova kog puka na pravac Vrbljana, između 2. SS-bataljona i 7. SS-brdskog izviha kog bataljona — ukazivao je da će neprijatelj 28. maja najvjerovatnije nastaviti nastupanje prugom od Mliništa prema Potocima i preko Jasenovih Potoka i Vrbljana prema Resenova i. Zbog toga su štabovi 1. i 13. proleterske brigade noću u 27/28. maja preduzeli mjere da glavninu svojih snaga prikupe na tim pravcima i zatvore ih.

Štab 1. proleterske brigade je noću u 27/28. maja uputio ja u patrolu da pronađe 1. bataljon i prenese mu narednje da još u toku noći posjedne liniju Tubino brdo — Oštrelevi — k. 1368 — Ovarara, kamo je iste noći upućen i bataljon »Garibaldi«. Nezavisno od toga pokušavao je i na elnik Štaba 1. proleterske brigade da uspostavi vezu s 1. bataljonom. Međutim, veza nije uspostavljena ni te noći, ni 28. maja, niti noću u 28/29. maja⁸ i brigada je 28. maja osvanula na liniji: Lipa (4. bataljon) — željeznička pruga zapadno od željezničke st.

⁷ VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 32/11 i 2/5.

⁸ Depeša Nr. 55 Štaba 1. proleterske brigade Stabu divizije od 27. 5. 44. u 22,00 sata.

Mliništa — zapadno od žandarmerijske stanice Mliništa (6. bataljon) — Tubino brdo (bataljon »Garibaldi«).

Tre i bataljon je odranije bio u rejonu Prekaje pod neposrednom komandom Štaba 1. proleterskog korpusa.

Prvi bataljon je osvanuo sjeveroisto no od Hotkovaca, izme u Deli brda i Kose, a 2. bataljon u rejonu staza izme u Re uša šume i Tubina brda. Bataljoni nisu imali ni me usobnu vezu, ni vezu sa Štabom brigade i ostalim brigadnim jedinicama, niti su štabovi bataljona preuzeli potrebne mjere da uspostave vezu sa Štabom brigade.

Jedinice 13. proleterske brigade su 28. maja osvanule na liniji: Vojvodi i — Markovi i (1. bataljon) — isto na ivica G. Ribnika (3. bataljon) — izvor Sane — Odžina glava (4. bataljon) — potok Kruševljak (5. bataljon) — Samar (2. bataljon). Ujutro, pošto je bio obaviješten o prodoru Nijemaca u rejon Lipe, Štab 13. proleterske brigade je naredio 5. bataljonu da se pomjeri prema Oštroj glavi i poveže s jedinicama 4. bataljona u rejonu Odžine glave; 1. bataljonu da se povuče u pravcu Jasenovih Potoka, u rejon položaja 4. bataljona 1. proleterske brigade; 2. bataljonu da se sa Samara prebaci na Lipu i zatvori pravac Mihajl i i, Vranovina, Vrbljani, odnosno pravac prema željezni koj stanici Ov ari, ukoliko neprijatelj krene prema njoj.

Drugi SS-bataljon je u 05,30 sati prešao u nastupanje jednom etom iz rejona sjeverno od Lipe u pravcu Palali a, a drilom e+om iz rejona Lipovca pravcem Lipovi vrh, Palali i, i 4. bataljon 1. proleterske brigade je poslije slabijeg otpora napustio Lipu i povukao se na liniju Palali i — Lipovi kik (trig. 985) — k. 962 (isklj.), povezuju i se sa 6. bataljonom na željezni koj pruži.⁹

Nare enje Štaba 13. proleterske brigade 2. bataljonu da posjede Lipu i zatvori pravac koji preko k. 879 i Vrbljanskog vrha vodi prema željezni koj stanici Ov ari, Štab bataljona je primio kada su dijelovi 2. SS-bataljona ve bili posjeli Lipu. Stoga je 2. bataljon 13. proleterske brigade krenuo prema Mihajl i ima, a zatim prema Palali ima i k. 879, gdje je stigao prije 09,00 sati i povezao se s 4. bataljonom 1. proleterske brigade, ija je glavnina bila na Lipovom kiku, orijentisana prema Lipi. Odatle je uputio jednu etu na lijevo krilo 4. bataljona 1. proleterske brigade. Odmah zatim, u 09,15 sati, dijelovi ta dva bataljona, podržani minobaca kom i artiljerijskom vatrom, napali su etu 2. SS-bataljona koja je nastupala prema Mihajl i ima. Me utim, neprijatelj je, poslije duže borbe, taj napad odbio i zatim izbio zapadno od Lipe. Desnokrilna eta 2. SS-bataljona nije produžila nastupanje prema liniji Palali i — k. 879 — k. 962, jer je lijevokrilna eta bataljona bila znatno zaostala i u 08,30 sati se još uvijek nalazila 700 m sjeveroisto no od k. 962, na pravcu koj su zatvarale jedinice 4. bataljona 1. proleterske brigade.

⁹ Depeša 7. SS- ete Stabu 2. SS-bataljona od 28. 5. 44. u 08,30 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 34/11; Depeša Štaba 1. proleterske brigade Nr. 65 Stabu 1. proleterske divizije od 28. 5. 44. u 09,00 sati.

Istovremeno sa snagama 2. SS-bataljona u nastupanje je prešao i 3. SS-bataljon, oja an 5. etom 2. SS-bataljona. Dvije njegove ete su, nastupaju i preko Jasenovih Potoka, napale 4. i 5. bataljon 13. proleterske brigade na položajima u rejonu Odžine glave i Oštre glave, napadaju i istovremeno i lijevo krilo 4. bataljona 13. proleterske brigade na pravcu Donja Pecka, Vrbljani.

Podaci o jutarnjim doga ajima na desnom krilu 1. proleterske divizije su veoma oskudni, naro ito oni koji se odnose na 1. i 2. bataljon i bataljon »Garibaldi« 1. proleterske brigade, koji u jutarnjim asovima vjerovatno nisu imali dodira s neprijateljem.

Sesti bataljon 1. proleterske brigade je 28. maja osvanuo na položajima zapadno od željezni ke stanice Mliništa, raspore en po dubini oko željezni ke pruge. Bataljon je aktivnom odbranom, protivnapadima na krila i zabacivanjem slabijih grupa za le a 1. SS-bataljonu, usporavao njegovo nastupanje.

Borbe koje su 1. i 13. proleterska brigada vodile ve etvrti dan, iscrpljivale su i ljudstvo i skromne materijalne rezerve. Naro ito je teško padao nedostatak municije, jer se u odbrambenim borbama municije više trošilo nego što je bilo mogu e zaplijeniti je. Pred brojno i tehni ki nadmo nijim napada em, jedinice su, usprkos odlu nosti da se neprijatelj zaustavi, morale postepeno odstupati. Zbog toga je Stab 1. proleterske divizije 28. maja u 08,00 sati izvijestio Stab korpusa da se planinski masiv zapadno od Mliništa, zbog nestašice municije, ne može dugo frontalno braniti i predložio da se hitno odlu i o promjeni na ina borbe, o prelasku na borbu u Kojoj »jedinice ne e biti vezane za sadašnju teritoriju«, ve e mo i da pre u u napad na bokove i pozadinu neprijatelja.¹⁰ Me utim, Stab 1. proleterskog korpusa je u 11,30 sati javio Stabu divizije da »zasada, zbog opšte situacije, nema(mo) drugog izbora sem defanzive«, te da »to važi u potpunosti« i za odsjek I. proleterske divizije. Ujedno je Stab korpusa obavijestio diviziju da se 3. (krajiska) proleterska brigada ve nalazi na desnom krilu 1. proleterske brigade, da Stab divizije uzme brigadu pod neposrednu komandu i vidi da li ona može odvojiti nešto municije za 1. i 13. brigadu, a svim jedinicama da naredi da maksimalno štede municiju.¹¹

Još prije prijema te korpusne depeše, Stab 1. proleterske divizije je bio obaviješten o op oj situaciji i namjerama Vrhovnog štaba da se povu e s Potoka i zatim s jedinicama 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa pre e u protivofanzivu, te je štabovima 1. i 13. proleterske brigade izdao i odgovaraju a nare enja. Ta nare enja nisu sa uva na, ali se iz nare enja štabova 1. i 13. proleterske brigade bataljonima, izdanim u toku 28. maja, vidi da je Stab 1. proleterske divizije upoznao štabove brigada s namjerama Vrhovnog štaba i da im je naredio da uporno zatvaraju sve pravce prema Potocima, nastoje-

¹⁰ Depeše Štaba 1. proleterske divizije Nr. 229 i 230 Stabu 1. proleterskog korpusa od 28. 5. 44. u 08,00 sati.

¹¹ Depeše Štaba 1. proleterskog korpusa Nr. 77—81 Stabu 1. proleterske divizije od 28. 5. 44. u 11,30 sati.

i da im susjedni bataljoni budu što vrše i povezani a da se, odmah po prebacivanju Vrhovnog štaba s Potoka na novu prostoriju, odvoje od neprijatelja, prikupe, prebace neprijatelju iza leđa i pređu u napad na njegove snage isto no od komunikacije Jajce — Travnik — Bugojno.

Da bi u vrstio borbeni poredak, Stab 1. proleterske brigade je u 10,30 sati naredio: Stabu 2. bataljona, koji se nalazio u rejonu Re uša šuma, Tubino brdo, da po svaku cijenu uspostavi vezu s 1. bataljonom i prenese mu naredbe da se prebaci na liniju Re uša šuma — k. 1188 — Lokva, orijentišu i svoje čete prema komunikaciji, žandarmerijskoj i željezničkoj stanici Mliništa; da se potom 2. bataljon pomjeri na liniju Lokva — k. 1429 — Strane, orijentišu i se prema željezničkoj stanici Mliništa; bataljon »Garibaldi«, koji se nalazio s 2. bataljonom, da se pomjeri isto no od Tubina brda, sve do k. 1214, kao brigadna rezerva na tom pravcu, a 6. bataljon da i dalje zatvara pravac prugom zapadno od željezničke stanice Mliništa, s tim da se, poslije pristizanja 1. bataljona i pomjeranja 2. bataljona prema Mliništu, pomjeri ulijevo prema 4. bataljonu i zajedno s njim zatvori pravce od Mliništa, Lipovca i Jasenovih Potoka.¹²

Prodorom dijelova 2. SS-bataljona preko Lipovca i Lipe u blizini Palalića, neprijatelj je razdvojio 1. i 13. proletersku brigadu i time ugrozio front 1. proleterske divizije. Daljnje nadiranje tih dijelova prisililo bi Stab divizije da naredi povlačenje i ostalih dijelova 1. i 13. proleterske brigade, zbog opasnosti da neprijatelj izbije na željeznicu ku prugu Mliništa — Ovaru za leđa 6. bataljonu i u rejon Mihajlovići, Prevlja, iza leđa dijelovima 13. proleterske brigade. Zato je Stab 1. proleterske brigade u 10,30 sati naredio 4. bataljonu da s položaja zapadno i jugozapadno od Lipe, uz sadječstvo 6. bataljona, pređe u protivnapad i odbaci neprijatelja s Lipe i Lipovca, posjedne Lipovac i s dijelovima 6. bataljona najupornije ga brani, pošto je od odbrane tog položaja u dobroj mjeri zavisila situacija na odsjeku itave divizije. Međutim, 6. bataljon nije mogao angažovati jače dijelove u napadu na Lipovac prije nego što uspostavi vezu s 1. bataljonom i taj ne posjedne predviđene položaje na desnom krilu rasporeda brigade i omogućiti dijelovima 2. bataljona da se pomjere prema Mliništu. No, unatoč tome, Stab 1. proleterske brigade je naredio 6. bataljonu da, ne čekajući i 1. bataljon i bez obzira na pomjeranja na desnom krilu brigade, odmah angažuje jednu četu da sadječstvuje s 4. bataljonom u napadu na Lipovac. U to vrijeme, u 10,30 sati, Stab 1. proleterske brigade se nalazio na Srna koja ravnica, na pruži. Sanitet, intendatura i sve četne komore Stab brigade je koncentrisao na željezničkoj stanici Lisini, gdje su spremale hranu i prugom je doturale do Štaba brigade, koji ju je zatim slao na položaje bataljona. Na kraju naredbe Stab 1. proleterske brigade je podvukao još jednom »i posljednji put... da se sadanji položaji moraju braniti po cijenu najviše ih žrtava«.¹³

¹² VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 12/1—1/1.

¹³ Isto.

Nedostaju potpuniji podaci o zadacima 13. proleTERSke brigade, kao i o nare enju Štaba brigade bataljonima. Postoji nare enje 1. bataljonu, koji je bio u brigadnoj rezervi, da uputi dvije pješadijske ete (2. i 3) u sastav 2. bataljona na pravac Lipa, Palali i, a s preostale dvije ete da poja a odbranu položaja 4. bataljona.⁴

Divizijsko, odnosno brigadna nare enja teško su se sprovodila u život, naro ito na desnom krilu 1. proleTERSke brigade. U 12,00 sati, a ni kasnije, Štab 1. proleTERSke brigade još uvijek nije imao vezu s 1. bataljonom.¹⁵ Zbog toga se ni 2. bataljon nije mogao pomjeriti prema Mliništima. Do tog vremena Štab brigade nije uspostavio vezu ni s 3. krajiškom brigadom, mada je njen 4. bataljon došao u vezu s 1. bataljonom 1. proleTERSke brigade ve oko 04,00 sati. Tako je otpala i mogućnost da 1. proleTERSka brigada do e do koliko-toliko municije, iz jedinog izvora na koji je bila upućena. Nije postojala vrš a veza ni izme u štabova 1. i 13. proleTERSke brigade, pa zbog toga ni pravovremenog izvještavanja o situaciji, što je još više otežavalo komandovanje i preduzimanje protivmjera. Zbog toga je teret borbi na desnom krilu 1. proleTERSke brigade pao na 6. bataljon. Lijevo krilo eta 2. SS-bataljona, koja je bila prili no zaostala, došla je oko 11,30 sati u borbeni dodir s dijelovima 6. bataljona na pravcu k. 962, ® dok je glavni na 2. SS-bataljona još uvijek vršila pregrupisanje, s namjerom da pre e u napad u pravcu Mihajli a, ali su se te pripreme otegle.

Oko 13,00 sati Štab 4. bataljona 1. proleTERSke brigade je primio od Štaba brigade po kuriru nare enje da izvrši protivnapad u pravcu Lipe i Lipovca, i on se odmah obratio Štabu 2. bataljona 13. proleTERSke brigade da bo nom vatrom potpomogne taj napad. U to vrijeme su na taj odsjek stigle i 2. i 3. eta 1. bataljona 13. proleTERSke brigade. Nakon izvršenih priprema te snage su prešle u napad pravcem Lipa, Lipovac i sjeverno od Lipe u pravcu zapadnog dijela Jasenovih Potoka. Napad je po eo oko 13,00 sati snažnim frontalnim i bo nim jurišom, uz podršku artiljerije, minobaca a i teških mitraljeza. Neprijatelj je bio iznena en i odbijen. Dvije ete 2. SS-bataljona su na brzinu odstupile s Lipe u sjeveroisto nom pravcu. Zahvaljuju i ispresijecanosti, djelomi noj pošumljenosti i nepreglednosti terena, te ete su se brzo odvojile od jedinica 1. i 13. proleTERSke brigade i, pomjeraju i se sjevernije, produžile u pravcu Mihajli a, prema položajima 4. bataljona 13. proleTERSke brigade, ostavljaju i svoj lijevi bok otvoren prema dijelovima 13. proleTERSke brigade s juga i jugoistoka. Druga eta 4. bataljona 1. proleTERSke brigade, koja je, po zauzimanju Lipe bez zadržavanja produžila prema Lipovcu i oko 15,00 sati ga posjela, našla se odsje ena poslije povla enja snaga svog bataljona i dijelova 13. proleTERSke brigade s

¹⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 10/10.

¹⁵ VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 11—2/II.

¹⁶ Depeša 7. SS- ete Štabu 2. SS-bataljona od 28. 5. 44. u 11,30 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 35/11.

Lipe; ona se no u 28/29. maja prebacila u Podgoriju i odatle povezala sa snagama 9, krajiške brigade.

Za to vrijeme dijelovi 2. SS i glavnina 3. SS-bataljona napadali su na položaje 4. i 5. bataljona 13. proleterske brigade s težištem prema Vrbljanima. Pokušaj Štaba 13. proleterske brigade da na tom pravcu oko 13,00 sati angažuje 1. bataljon, u trenutku kada je već bio završen napad prema Lipi i Lipovcu, nije donio rezultate jer je neprijatelj brzo nastupao i 2. i 3. eta 1. bataljona, do kojih je ta naredba stigla u 13,30 sati, nisu mogle pravovremeno sti i. etvrti i 5. bataljon su se povukli u pravcu Brda i Vranovine, a 6. eta 2. SS-bataljona je oko 14,00 sati zauzela Mihajl i e. U toku borbe, 2. i 3. eta 1. bataljona 13. proleterske brigade, u pokretu na desno krilo 4. bataljona, napale su u rejonu k. 785 u Smr u pozadinske dijelove 2. SS-bataljona, ali su brzom intervencijom tog bataljona bile prinu ene da se povuku.

Divizijska artiljerija je podržavala vatrom odbranu jedinica 13. proleterske brigade, tuku i snage neprijatelja zapadno i sjeverozapadno od Jasenovih Potoka, a nakon odstupanja 4. i 5. bataljona povukla se na pošumljene kose iznad Vrbljana.

Zbog neprijateljevog nadiranja pravcem Jasenovi Potoci, Mihajl i i i zna aja tog pravca za odbranu cijelog fronta divizije, a naro ito za bataljone 1. proleterske brigade u rejonu željezni ke pruge, Štab 13. proleterske brigade je 5. bataljonom posjeo položaj na Vranovini, a 4. bataljonom Brdo. Istovremeno je dijelovima 1. bataljona naredio da se prebace u Gornje Vrbljane, na lijevo krilo brigade, a 2. bataljonu da se najhitnije povu e na desno krilo 4. bataljona i posjedne Rušnjju, oslanjaju i se svojim desnim krilom na jedinice 1. proleterske brigade u rejonu željezni ke pruge.

Drugi bataljon je krenuo pravcem Palali i, Mihajl i i i u pokretu se povezao s dijelovima 1. bataljona, koji su se, nakon sukoba s dijelovima 2. SS-bataljona u rejonu Smr a, pomjerali zapadno od Smr a, produživši zajedno prema odre enim položajima. U toku pokreta naišli su na neprijateljeve dijelove u pošumljenom rejonu jugoisto no od Mihajl i a i, u težnji da se što prije probiju u pravcu Brda. dijelovi 1. bataljona su nešto prije 16,00 sati napali dijelove 2. SS-bataljona u rejonu južno i jugoisto no od Mihajl i a. Taj napad je odbijen, pa su snage 1. bataljona odstupile zapadno od Mihajl i a, prema Periši ima. Nedostaju podaci o pravcu povla enja 2. bataljona 13. proleterske brigade. Vjerovatno je i on odstupio s dijelovima 1. bataljona istim pravcem. U bataljonskom mjese nom izvještaju navodi se da se nisu »uspjeli sa cijelim bataljonom prebaciti ... na odre eni sektor, pošto se borba kod Lipe malo odužila, a i borci su bili dosta umorni i iscrpljeni i nisu bili u stanju izvršiti brzi marš«.

Istovremeno su se, s nesmanjenom žestinom, vodile borbe i na pravcu od Mliništa prema željezni koj stanici Ov ari. Po nare enju Štaba 1. proleterske brigade od. 10,30 sati, i 6. bataljon je pristupio pripremama napada, duž pruge, na snage 1. SS-bataljona, u sadje-

stvu s 4. bataljonom, koji je trebalo da istovremeno, na lijevom krilu 6. bataljona, pređe u napad prema Lipovcu. Prešavši u napad oko 13,00 sati, istovremeno kad i 4. bataljon, 6. bataljon je u potisku potisnuo dijelove 1. SS-bataljona prema Mliništima, ali se neprijatelj ubrzo sredio, zaustavio napad i, ubacivši pojačanje, ponovno prešao u nastupanje.¹⁷ U nastavku borbe 6. bataljon je bio primoran da se pod borbom povlači i, pružajući otpor na više uzastopnih položaja uz prugu.

Stab 1. proleterske brigade se za to vrijeme povukao sa Srna ke ravnici na željeznicu ku stanicu Ovčari. Izbijanjem 2. SS-bataljona u Mihajlovo i odstupanjem 6. bataljona prema željeznicu ku stanicu Ovčari, 4. bataljon 1. proleterske brigade se oko 14,00 sati našao u pozadini neprijatelja. Njemu je Stab brigade oko 15,00 sati po kuriru naredio da se hitno povuče sa odsjeka Lipe i Lipovca prema željeznicu ku stanicu Ovčari i tamo poveže sa 6. bataljonom, koji se, veoma znatno oslabljen pretrpljenim gubicima, nalazio u teškoj situaciji. Bataljon je (bez 2. čete) postupio po tom naređenju i oko 17,00 sati posjeo položaj sjeveroistočno od željeznice pruge, lijevo od 6. bataljona.

U međuvremenu, na frontu 13. proleterske brigade je zavladao zatišje. Komandant 2. SS-bataljona nije imao vezu s lijevokrillnim 1. SS-bataljonom i nije znao dokle je on prodro. S druge strane, pretpostavljao je da su dijelove njegovog bataljona jugoistočno od Mihajlova i napali dijelovi 1. proleterske brigade koji su odstupili ispred 1. SS-bataljona i da bi oni, pod daljim pritiskom zaostalog 1. SS-bataljona, mogli da se izvuku u pravcu sjeveroistoka, za leđa njegovom bataljonu. Stoga je odustao od prvobitne namjere da nastavi nastupanje u pravcu Brdo i odlučio da u Mihajlovo i ima i na visovima sjeverno od sela blokira pravce kojima bi se jedinice 1. proleterske brigade (4. i 6. bataljoni) mogle probiti u sjeverozapadnom pravcu, sve dok 1. SS-bataljon ne izbjegne na istu visinu i ne izravna liniju fronta. Zahvaljujući tome, jedinice 13. proleterske brigade, koje su zatvarale taj pravac, dobile su u vremenu i uspjele da se srede na liniji Brdo — Vranovina.

Međutim, desnokrillne jedinice 3. SS-bataljona su nastupaju i pravcima Pecka, Vrbljani i Pecka, Ribnik u 14,00 sati napale jedinice 3. bataljona 13. proleterske brigade istočno od Vrbljana, i oko 17,00 sati počele prodirati i u Vrbljane, odakle se 3. bataljon oko 18,00 sati pod borbom povukao u Gornje Vrbljane, gdje je pružao otpor do pada mraka, kada je borba prekinuta.

Vrlo strogo ukoren depešom u 20,45 sati što se nije pridržavao naređenja Štaba puka i nadirao dalje »bez obzira napreduje li susjedni bataljon«, komandant 2. SS-bataljona je prešao s bataljonom u napad na liniju Vranovina — Brdo i potisnuo 4. i 5. bataljon 13. proleterske brigade, ali u toku noći nije posjeo Brdo i Vranovina.

¹⁷ Depeša Štaba 1. proleterske brigade Stabu divizije od 28. 5. 44, u 17,15 sati.

¹⁸ VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 42/11.

uputio patrolu do 2. bataljona da bi upoznao na elnika Štaba brigade s tim nare enjem. U 14,30 sati politi ki komesar 1. proleterske brigade je naredio bataljonu »-Garibaldi«, koji je imao vezu s 2. bataljonom, da se zajedni ki probiju prema Ov ari. Poslije podne je 1. bataljon uspostavio vezu s 2. bataljonom i taj mu je prenio nare enje Štaba brigade da se i on prebaci prema Ov ari. Me utim, ne ekaju i na 1. bataljon, 2. bataljon i bataljon »Garibaldi« su krenuli prema pruži i prije 19,00 sati stigli na Ov aru.

Obaviješten o prodoru njema kih snaga na liniju Mihajl i i — Previjsa — jugoisto na periferija Vrbljana i procjenjuju i mogu nost njihovog nastupanja od Mihajl i a preko Rušnje prema željezni koj pruži sjeverno od k. 1361 (sjeverozapadno od željezni ke stanice Ov are), za le a 4. i 6. bataljonu 1. proleterske brigade, a tako er i mogu nost obuhvata desnog krila 6. bataljona s jugozapada, Stab divizije je depešom u 17,15 sati naredio 1. proleterskoj brigadi da najhitnije prebaci 1. i 2. bataljon i bataljon »Garibaldi« na prostor Obršine i željezni ke stanice Lisine u divizijsku rezervu. Istovremeno joj je naredio da 3. (krajiškoj) proleterskoj brigadi prenese nare enje da uputi tri svoja bataljona na prostor Joki a poljana, Ov ara, Bukova a, odakle e uspostaviti vezu s njenim 6. bataljonom i ofanzivno djejtstvovati prema Mliništima.²² To je Stab divizije ponovio i u 17,40 sati opširnijim pismenim nare enjem, koje je Stab 1. proleterske brigade primio nešto prije 19,00 sati.²³

Oko 19,00 sati 1. SS-bataljon je uspio da potisne 4. i 6. bataljon 1. proleterske brigade i prodre u rejon željezni ke stanice Ov are i u oštroj borbi je oko 20,00 sati zauzme. Tako je i taj bataljon, nakon skoro šestosatne borbe, izbio, bar približno, u visinu 2. SS-bataljona, koji je još u 14,00 sati prodro u Mihajl i e. Oko 20,00 sati linija fronta 13. SS-brdskog lova kog puka je išla od željezni ke stanice Ov are na Mihajl i e, Rast, Popovu livadu pa isto no od Vranovine na jugoisto nu periferiju Vrbljana.

etvrti i 6. bataljon 1. proleterske brigade su se nalazili duž pruge, sjeverozapadno od željezni ke stanice Ov are, sa zadatkom da »najupornije brane taj prostor«. Izbijanjem 1. SS-bataljona na željezni ku stanicu Ov aru, 2. bataljon i bataljon »Garibaldi« ponovno su bili odsje eni i bez veze sa Štabom brigade i 6. bataljonom i nalazili su se u pokretu prema prostoriji Obršina, željezni ka stanica Lisina. Izgubivši vezu s 2. bataljonom, preko koga je bio uspostavio vezu s 1. bataljonom, Stab brigade nije znao dokle je 1. bataljon stigao ali je pretpostavljao da se i on nalazi u pokretu prema željezni koj stanici Lisina. Me utim, 1. i 2. bataljon i bataljon »Garibaldi« ni u toku no i 28/29. maja nisu uspjeli da uspostave vezu sa Štabom brigade i sa 6. bataljonom, koji je do kasno vodio borbu s

²² Depeše Nr. 74—81 Štaba 1. proleterske divizije Stabu 1. proleterske brigade od 28. 5. 44. u 17,15 sati.

²³ Taj dokumenat nije sa uvan ali se njegova vjerovatna sadržina može rekonstruisati na osnovi drugih dokumenata i depeša. Vidi i VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 12—2/II.

1. SS-bataljonom izme u željeznih stanicama Ovare i Lisine. Stab brigade je na lijevom krilu održavao vezu s jedinicama 13. proleterske brigade, a oko 18,40 sati došao je u Stab 1. proleterske brigade na elnik Štaba 13. proleterske brigade radi dogovora o koordinaciji dještava. Oko 20,00 sati jedinice 13. proleterske brigade su bile na liniji: Rušnja (2. bataljon) — Brdo (4. bataljon) — Vranovina (5. bataljon) — Gornji Vrbljani (1. i 3. bataljon), da bi se u toku noći i pomjerile nešto zapadnije i posjele dominantne kose na liniji Kikovi (k. 907) — k. 957 (2. bataljon) — Klimenta — Crljenica (4. bataljon) — Sjenokos — Tanka kosa (5. bataljon) — Gornji Vrbljani (1. i 3. bataljon).

Pošto nije znao da li je 3. (krajiška) proleterska brigada primila naredbu, poslata preko Štaba 1. proleterske brigade u 17,15 sati,²⁴ Stab divizije je u 20,30 sati depešom ponovio Stabu 3. (krajiške) proleterske brigade naredbu, enje da hitno prebaci tri bataljona na prostor Joki a poljana, Ovare (trig. 1576), sa zadatkom da uspostave vezu s 1. proleterskom brigadom na pruži i ofanzivno dještvuju prema Mliništim, da ostale jedinice postavi na prostor Bukova a, Crna gora, odakle će se povezati s divizijskom manevarskom grupom u rejonu željeznih stanica Lisine (1. i 2. bataljon i bataljon »Garibaldi« 1. proleterske brigade), a slabije dijelove da ostavi na prostoru Stekerovci, Oblaj radi dještva prema komunikaciji Mliništa — Glamo.²⁵ Nedostaju podaci da li su i kada sva ta naredba stigla Stabu 3. (krajiške) proleterske brigade i da li je on po tim naredbama, kojima i kada, postupio. Znamo da se pomjerio iz Rora u Stekerovce, ali vjerovatno nije primio divizijsku naredbu izdano depešom u 20,30 sati jer se u to vrijeme, s obzirom na naredbu Štaba 1. proleterskog korpusa od 16,45 sati, morao nalaziti u pokretu. To proizlazi i iz depeše Štaba divizije Stabu 1. proleterskog korpusa od 29. maja u 08,00 sati, kojom Stab divizije javlja da je Stabu 3. (krajiške) proleterske brigade naredio tek u polno i da se sa svojim snagama prebaci južno od željeznih pruge, na prostor Ovare, željeznicama stanica Lisina. Prvi bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade nalazio se u rejonu Ubova a, Rema a i Malina a, 4. u rejonu Delibrdo, Oštrelj, Kraji, a 3. bataljon je tek iza ponoći krenuo iz Vagana prema Hotkocima.

Stab 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« je raspolagao podacima da se Vrhovni štab NOV i POJ sa maršalom Titom nalazi sjeveroistočno od željeznih stanica Potoci, u Uvali,²⁶ i zato je insistirao na daljem nadiranjju jedinica 13. SS-brdskog lovačkog puka u tom

²⁴ Stab 3. (krajiške) proleterske brigade nije dobio tu naredbu, jer nije imao vezu sa Štabom 1. proleterske brigade i zbog toga je 28. maja do 22,00 sati uputio u pravcu Ovare samo jedan bataljon.

²⁵ Depeša Nr. 74—76 Štaba 1. proleterske divizije Stabu 3. (krajiške) proleterske brigade od 28. 5. 44. u 20,30 sati.

²⁶ U depeši Štaba 13. SS-brdskog lovačkog puka od 28. 5. 44. u 24,50 sati doslovno piše: „Danas štab TITOLULAHA“. O to se radi o tekstu „Danas štab Tita Uvala“, ali je greška nastala ili pri šifriranjju i otpremi ili prilikom prijema i dešifriranja depeše. VII, Arhiv NOR-a, k. 10, reg. br. 43/11.

pravcu. Zbog toga je komandant 13. SS-brdskog lova kog puka, koji se sa Štabom puka do 19,00 sati prebacio u zapadni dio Jasenovih Potoka, kada je saznao da se njegov 2. SS-bataljon zaustavno na liniji Mihajlići — Rast, posebnim naređenjem zahtijevao od potčinjenih starješina da se bezuvjetno pridržavaju izdatih naređenja, bez obzira na sve druge okolnosti, podvlače i da »komandant divizije otkuje od svakog starješine i vojnika bezobzirno zalaganje«. Međutim, jedinice 2. SS-bataljona su u nadiranju od Lipe naišle na jak otpor 4. bataljona 1. proleterske i dijelova 13. proleterske brigade, potpomognutih divizijskom i brigadnom artiljerijom i minobacačima. U savladavanju tog otpora jedinice bataljona su pretrpjele gubitke, zamorile se i ostale s vrlo malo municije, o čemu je komandant 2. SS-bataljona u 19,40 sati izvijestio Štab puka. Zbog toga se 2. SS-bataljon, unatoč intervenciji komandanta puka, zaustavio i zadržao isto noćno od linije Rušnja — Brdo — Vranovina, ne uspjevši na 28. maja da se probije na tu liniju, na koju je po planu Štaba puka trebalo da izbije još 27. maja. Još sporije je napredovao 1. SS-bataljon, koji je imao zadatak da 28. maja izbije u rejon južno od Ravnog potoka i tako izravna pukovsku liniju fronta.

Poslije povlačenja iz rejona željeznike stanice Ovari, 4. i 6. bataljon 1. proleterske brigade su posjeli položaje oko pruge, i to 6. bataljon južno, a 4. bataljon sjeverno od nje, čime je odbrana tog pravca bila znatno pojačana.

Sredivši se na željeznicu kod stanice Ovari, 1. SS-bataljon je sačekao popunu municijom i zatim, oko 21,00 sati, uz jaku podršku artiljerije, ponovno prešao u napad. Kako Nijemci nisu običavali ući u da vode ofanzivne borbe s jedinicama NOVJ, i nisu to činili ni 25. 26. i 27. maja, taj je napad iznenadio 4. i 6. bataljon 1. proleterske brigade i unio u njihove redove zabunu. Međutim, njihove jedinice su se ipak brzo snašle, sredile i prešle u protivnapad. Razvila se borba prsa u prsa. Brojnost je, 1. SS-bataljon je stalno natkriljavao 4. i 6. bataljon i prisiljavao ih na postepeno uzmicanje duž pruge. U noć, u ogromnoj šumi odjekivale su eksplozije neprijateljevih granata i tromblonskih bombi. Loženjem vatara neprijatelj je obilježavao svoju prednju liniju i tako omogućavao stalnu vatrenu podršku artiljerije. Štab 1. proleterske brigade, koji se nalazio na pruži, pozadi bataljonskih položaja, insistirao je na odbrani tog pravca i svejedno upozoravao štabove bataljona: »Držite se što čvršće, jer sve što imamo nalazi se pozadi nas!«

Pokušaj jedne jedinice 6. bataljona 1. proleterske brigade da zaobiđe lijevo krilo 1. SS-bataljona i, spuštajući se niz padine kod k. 1361 prema željeznicu kod pruži, napadne njegove zadnje dijelove, nije uspio jer je južno od te kote naišla na jaku njemačku snagu i nakon oštrea borbe bila prisiljena na povlačenje.

U nemogućnosti da u bliskoj borbi dalje zadržavaju nadiranje neprijatelja, štabovi 4. i 6. bataljona su naglo povukli bataljone, odvojili se od neprijatelja i posjeli položaje oko kilometar i po sjevernije od staze koja vodi od k. 1361 prema Perišima, s namjerom da

ga sutradan zbune i protivnapadom odbace. Nakon povlačenja 4. i 6. bataljona 1. SS-bataljon se zaustavio i zadržao s prednjim dijelovima na željezničkoj pruzi istočno od Krša, dok su njegovi manji dijelovi posjeli k. 1361 radi bojnog obezbjeđenja snaga na pruzi.

Pošto Štab 1. proleterske brigade nije uspio da uspostavi vezu s grupom svojih bataljona južno od željezničke pruge Mliništa — Lisina i da ih prebaci prema željezničkoj stanici Lisina, kako je to Štab divizije naredio u 17,15 sati, Štab divizije je u 21,30 sati urgirao da 1. i 2. bataljon i bataljon »Garibaldi« odmah krenu u određenim rejonima i da ga Štab brigade obavijesti kada će ti bataljoni stići na Lisinu. Međutim, ni u toku noći ti bataljoni nisu uspostavili vezu sa Štabom brigade, kao ni sa 6. bataljonom na pruzi, ali su pokušali da se u toku noći prebace u rejon Obršina, željeznička stanica Lisina i potom, u uslovima teške orijentacije na ispresijecanom zemljištu, maršovali su do 02,00 sati 29. maja, kada je na elničkom Štabu brigade, koji se nalazio kod tih bataljona, zbog zamora ljudstva, naredio da se bataljoni zaustave na dostignutoj liniji i odmore. S mjesta prenošenja uputio je patrolu prema pruzi sa zadatkom da uspostave vezu ili s brigadnim dijelovima ili s neprijateljem.

Ni Štab 3. (krajliške) proleterske brigade do 22,00 sati nije primio divizijsko naredjenje da se prebaci s tri bataljona na prostor Jokića poljana, Ovar, a ostalim dijelovima u prostor Bukove i Crne gore, i u 22,00 sati obavijestio je Štab divizije da je jedan bataljon uputio na Ovar i po njemu poslao 1.500 pušanih metaka 1. proleterskoj brigadi.

2. *Pravac Ribnik, Potoci*

Sedmi SS-brdski izviđački bataljon je dobio zadatak da iz Donjeg Ribnika nastupa preko Danilovića i Srnetice prema Potocima. Da bi izmanevrisao odbranu 2. bataljona 13. krajliške i 3. bataljona 13. proleterske brigade na položajima zapadno od Donjeg Ribnika i južno od sastavaka Sane i Ribnika, prebacio je dvije čete stazom od rijeke Sane do k. 584 (četiri i po kilometra južno od sela Jarica) sa zadatkom da odatle prodru preko Šiša na Crkveno i preko Crljene lokve u Daniloviće, a potom je nastavio nastupanje iz Donjeg Ribnika uzvodno lijevom obalom Sane. Istovremeno je i desno krilo 3. bataljon 13. SS-brdskog lovačkog puka 28. maja prešlo u nastupanje preko Slatine i Donje Pecke prema dolini Sane i prema Vrbljanima.

Postupajući po naredjenju Štaba 5. korpusa, Štab 39. divizije je naredio 16. krajliškoj brigadi da se s područja Pudin-Han, Voji i prebaci na Crkveno i s 2. bataljonom 13. krajliške brigade zatvori pravac prema Gornjem Ribniku i Busijama. Brigada se u toku dana preko Majkića, Crljene lokve i Šiša prebacila na Crkveno i njen 1. bataljon je odmah posjeo položaj na lijevom krilu 2. bataljona 13. krajliške brigade.

Za to vrijeme še eta 7. SS-izvi a kog bataljona, koja je nastupala iz Donjeg Ribnika lijevom obalom Sane, sukobila s 2. bataljonom 13. krajiške brigade, koji se nalazio na Ždrijelu²⁷ i Podovima, odbacivši ga s tog položaja tek pošto je glavina 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona, bez borbe, izbila na vrh Šiša i ovladala grebenom Gole šiša. Zajedno s 2. bataljonom 13. krajiške brigade odstupio je i 1. bataljon 16. krajiške brigade prema Zmirka i.

Desno krilo 3. bataljona 13. SS-brdskog lova kog puka se preko Slatine spustilo u dolinu Sane prema Jabukovcu i u 14,00 sati napalo 3. bataljon 13. proleterske brigade. Borba je trajala do 16,00 sati, kada je 3. bataljon 13. proleterske brigade odstupio i, po nare enju Štaba 39. divizije, prebacio se u Gornje Vrbljane, gdje je posjeo nove položaje. Tu je sa ekao dijelove 3. bataljona 13. SS-brdskog lova kog puka koji su nastupali preko Donje Pecke i vodio s njima borbu do no i. Prebacivanjem iz Ribnika u Vrbljane bataljon je ušao u sastav svoje brigade.

Snage 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona i desnokrilni dijelovi 3. bataljona 13. SS-brdskog lova kog puka izbili su pred ve e na liniju Šiša — Gola šiša — škola i crkva u Gornjem Ribniku — zaselak Sredice — zaselak Jabukovac i na njoj se zadržali. Šesnaesta krajiška i 2. bataljon 13. krajiške brigade bili su na liniji Osoje — izvor Ribnika — zaselak Šoli i — zaselak Macanovi i — Zmirka a — Ograci — sjeverne padine Borovca (ivica šume južno od Crkvenog). Dya deset i devetog maja u 00,30 sati Štab 39. divizije je naredio Štabu 16. krajiške brigade da do 04,00 sati posjedne liniju od ceste Ribnik — Busije — Vrbljani do Busija (1. bataljon) i dalje Kik (2. bataljon) — Gri — Vu ja poljana (3. bataljon), s tim da na toj liniji drži manje dijelove s puškomitraljeskim odjeljenjima, a glavninu da upotrebi kao manevarsku rezervu. Drugi bataljon 13. krajiške brigade je dobio zadatak da iz rejonu Uvale upu uje izvi a ka odjeljenja u pravcu Crkvenog i da kontroliše stazu koja preko Pištala vodi prema Srnetici, a u slu aju napada neprijatelja na položaje 16. krajiške brigade da djeluje u njegov bok i le a.²⁸

Oklopni grenadirski jurišni bataljon 28. maja nije djelovao u duhu armijskog nare enja. Plaše i se da bi glavina 13. krajiške brigade i 15. krajiška brigada, koja se, prema njema kim podacima, tako er nalazila sjeverno od komunikacije a avica—Klju ,²⁹ mogle prebaciti preko komunikacije na Dimitor planinu i s le a napasti 7. SS-brdski izvi a ki bataljon u rejonu Ribnika, Štab divizije »Princ Eugen« je naredio Štabu motorizovanog puka za specijalnu upotrebu da s Oklopnim grenadirskim jurišnim bataljonom odbaci jedinice 13. i 15. krajiške brigade što sjevernije od te komunikacije. Zadržavaju i dio snaga na komunikaciji Klju — a avica, Oklopni

²⁷ Naziv za vrletne padine Gole šiša zapadno od Kenjala, zaseoka Donjeg Ribnika.

²⁸ VII, Arhiv NOR-a. k. 1265, br. reg. 11/1.

²⁹ Petnaesta krajiška brigada se nije nalazila sjeverno od komunikacije a avica — Klju , ve na području Tramošnje i Kozica, isto no od ceste Sanski Most — Vrhpolje.

grenadirski jurišni bataljon je 28. maja u 04,40 sati prešao u nastupanje.

Oko 13,50 sati došlo je do jačeg sukoba u rejonu sela Ključki i Bajci. Podržavane snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, njemačke snage su slomile otpor 13. krajiške brigade (bez 2. bataljona) i odbacile je na sjever prema Sokolovu.⁸⁰ Štab 13. krajiške brigade je odmah zatim naredio 3. bataljonu, koji se bio prikupio u rejonu Jošića, da se vrati prema komunikaciji na avica — Ključki i ispita da li se neprijatelj zadržao na prostoru Kuk, Kraguljevac, Ljubinjska planina, ih se ponovno povukao na komunikaciju.

3. Pramac Drvar, Prekaja

Štab 373. pješadijske divizije, pošto je primio naredbu Štaba korpusa o prebacivanju 105. SS-izviđačkog bataljona s drvarskog sektora na pravac Livno, Glamoč,⁸¹ izmijenio je plan pothvata »Vijenac«, razrađen i usvojen na sastanku s komandantima 384. pješadijskog puka i 105. SS-izviđačkog bataljona. On je 27. maja u 22,10 sati naredio borbenoj grupi »Vilam« (ojačani 384. puk bez 1. bataljona) da 2. i 3. bataljonom 28. maja u 04,00 sati pređe u nastupanje iz Drvara prema Mokronogama i prostoru južno od Drvara, 373. izviđačkom bataljonu da pretrese Bastase, »bivše sjedište Vrhovnog štaba«, a 500. SS-padobransko-lovačkom bataljonu da i dalje obezbjeđuje i pretresa Drvar, sprema uje plijen i prikuplja jedrilice, opremu i drugi materijal.⁸²

Pošto su jedinice 28. maja u 04,00 sati krenule na zadatak, stiglo je Štabu 373. divizije u 04,20 sati narednje Štaba korpusa da prekine pothvat »Vijenac«, prikupi bataljone borbene grupe »Vilam« u rejonu Mokronoga i Vidovog Sela, snabdije ih hranom za dva dana i s njima i 54. brdskim izviđačkim bataljonom, koji će se do 16,00 sati prebaciti u Drvar, pređe u nastupanje prema Potocima i Uvali radi uništenja štabova NOVJ koji se tamo nalaze.⁸³

Bataljoni su to narednje primili 28. maja između 07,00 i 08,00 sati, odmah naredili etama da obustave izvođenje pothvata »Vijenac« i da se povuku prema komunikaciji Drvar—Prekaja.

Pošto su se ete prikupile, 2. bataljon 384. puka je prešao u nastupanje i prošljavanje terena s obje strane ceste Drvar — Prekaja, 3. bataljon južno od ceste prema Vidovom Selu, dok se 373. izviđački bataljon s motorizacijom kretao cestom. Te snage su oko

⁸⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 376—407, Rgt. Stab z. b. V. mot., Gefechtsbericht für Unternehmen „Rösselsprung“ vom 25. 5. bis 5. 6. 1944.

⁸¹ NAW, T-314, Roll 563, F 873, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2781/44 geh. vom 27. 5. 44 — 19,02 Uhr.

⁸² Zaključno s 26 majem petnaest transportnih aviona (Ju 52) bacilo je jedinicama u Drvaru municiju. NAW, T-314, Roll 563, F 845, XV. Geb. A. K. Ia, 28. Mai 1944, FS an 373. Div., Fliegerführer.

⁸³ NAW, T-314, Roll 563, F 848, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2790/44 geh. FS an 373. Div. vom 28. 5. 44 — 02,20 Uhr.

09,00 sati naišle u rejonu Visu a i Šubi a i isto no od Mokronoga na prednje dijelove 3. (li ke) proleterske brigade i odbacile ih. Izvi a - ki bataljon 373. divizije se sporo kretao, jer su mostovi bili porušeni a cesta na mnogim mjestima zarušena i prekopana. U daljem nastupanju 2. bataljon 384. puka je naišao pred položaje 4. bataljona (bez jedne ete) 3. (li ke) proleterske brigade na liniji k. 960 (jugoisto no od Sjenokosa) — Lauševac, koji je prihvatio borbu i djejtvom u lijevi bok neprijatelja znatno usporavao njegovo nastupanje. Odbacivši etu 4. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade iz rejona Visu , Šubi , 3. bataljon 384. puka više nije nailazio na otpor i oko 15,30 sati je izbio do Prekaje. U to vrijeme su stigli do crkve u Prekaji i prednji dijelovi 373. izvi a kog bataljona s nekoliko tenkova.

Obaviješten o prodoru neprijatelja u jugozapadni dio Prekaje, Štab 1. proleterskog korpusa, koji se nalazio u Poljicama, naredio je u 16,00 sati 4. bataljonu 3. (li ke) proleterske brigade (bez jedne ete) i 3. bataljonu 1. proleterske brigade, iji su prednji dijelovi bili istureni prema Prekaji i Mar etama, približno na liniji k. 969 — bunar ukovac — k. 1075, da vrsto zatvaraju pravce od Prekaje prema Potocima, a 2. bataljonu 3. (krajiške) proleterske brigade da s položaja u Bun evcu zatvara pravac od Prekaje preko Poljica prema Rorama. Ubrzo potom na elnik Štaba 1. proleterskog korpusa je obavijestio komandanta 3. (krajiške) proleterske brigade o položajima i zadatku njegovog 2. bataljona, naredivši mu, istovremeno, da se s dijelovima brigade koji se nalaze u rejonu Rora prebaci u Stekerovce i odatle uspostavi i održava vezu s bataljonima isto no i sjeveroisto no od Stekerovaca, a u 17,30 sati mu je naredio da održava vezu i s 2. bataljonom u rejonu Bun evca, te da u slu aju prodora neprijatelja pravcem Prekaja, Poljice, Rore postupa prema situaciji.

Do 17,30 sati 373. izvi a ki bataljon je posjeo zaselak Škrbi e, 2. bataljon 384. puka se smjestio u zaselak Kralji, a 3. bataljon 384. puka južno od crkve u Prekaji, na Orlovcu i na k. 672, radi obezbjeđenja desnog boka borbene grupe »Vilam«.

Kada je 54. brdski izvi a ki bataljon oko 17,00 sati stigao iz Bosanskog Petrovca u Drvar, Štab 373. pješadijske divizije je dio bataljona uputio na obezbje enje ceste Drvar — Prekaja, a drugi dio da posjedne cestu Drvar — Oštrelj i sprije i odstupanje jedinica NOVJ preko te ceste na zapad. Po dolasku dijelova tog bataljona u Prekaju, prednji dijelovi borbene grupe »Vilam« su krenuli iz Skrbi a prema Mar etama, s namjerom da još u toku dana prodru na k. 1075 na stazi što vodi prema Jan arici, odakle bi 29. maja produžili nastupanje u pravcu Potoka. Te snage su potisnule dijelove 4. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade sjeverno od Mar eta i u 20,00 sati posjele k. 1075. Dok su prednji dijelovi 4. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade i 3. bataljona 1. proleterske brigade, s položaja sjeverno od Mar eta, spre avali dijelove 384. pješadijskog puka da se probiju dalje na sjever, dijelovi 2. bataljona 3. (krajiške) proleterske brigade su napali njihovo desno krilo s boka i prisilili ga da

odstupi u Škrbi e. Poslije toga je 2. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade posjeo položaje na liniji Matica glavica — k. 1006, jugoistočno od Bun evca.

Protivnapad na snage 384. pješadijskog puka u Prekaji, koji je, po nare enju Vrhovnog štaba, organizovao Štab 1. proleterskog korpusa, nije uspio. U protivnapadu je trebalo da u estvuju 4. bataljon (bez jedne ete) 3. (li ke), 2. bataljon 3. (krajiške) i 3. bataljon 1. proleterske brigade. Me utim, u napadu koji je po eo 29. maja u 01,00 sati, u estvovali su samo 3. bataljon 1, proleterske brigade i manji dijelovi 4. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade. Poslije toga je Štab 3. (li ke) proleterske brigade naredio svom 3. bataljonu, koji se nalazio na liniji Culinova a—Vukeli i—Mokronoške kolibe da jednu etu ostavi sjeverno od Mokronoga, a ostalim snagama da se prebaci isto no od Lunjeva e planine u brigadnu rezervu za pravac prema Potocima. U toku no i 28/29. maja Štab brigade je poslao patrolu u Vidovo Selo, gdje je trebalo da 29. maja prije podne stignu 1. i 2. bataljon, s nare enjem da se ti bataljoni, zajedno s 1. etom 4. bataljona, prebace na podru je Mokronoških koliba i Sjenokosa.

4. *Pravac Drini i, Potoci*

U toku 28. maja, nakon obustavljanja pothvata »Grme«, dijelovi 92. motorizovanog grenadirskog puka i 55. koza ki pionirski bataljon su obezbijili ivali komunikaciju Ripa — Bosanski Petrovac, a glavna puka se koncentrisala u rejonu Drini a i Oštrelja, spremaju i se za ofanzivno djejestvo prema Potocima i izvi aju i iz Bosanskog Petrovca prema Bravsku. Dijelovi domobranske 1. lova ke pukovnije su do podne izišli iz Grme a preko Jedovika prema Gorjevcu. Pošto su nakon kra e borbe u tom rejonu odbacili etu 1. bataljona 6. krajiške brigade, spustili su se na cestu Bosanski Petrovac — Biha , gdje su ih savezni ki avioni napali u brišu em letu. Pukovnija se poslije toga, bez nare enja, povukla i prikupila u Rip u.

Poslije odlaska u Jelašinovce, Štab 4. krajiške divizije je ostao bez uvida u zbivanja na operacijskoj prostoriji. Njegova 6. brigada je ostala na odsjeku Bosanske Krupe i s njom je imao vezu, a 8. brigada, s kojom u toku dana nije imao vezu, ostala je 28. maja uglavnom u ranijim rejonima, preduzimaju i izvi anja prema Bosanskom Petrovcu. Jedino je njen 2. bataljon 28. maja ujutro rano krenuo iz Marjanovi a dola i prebacio se u šumu južno od Šobatova ke grede, s isturenim dijelovima u Smoljani.

Biha ki bataljon Drvarsko-petrova kog NOP odreda je bio u Hrgaru, isto no od Rip a, a Drvarski i Petrova ki bataljon južno i jugozapadno od Bosanskog Petrovca.

Štab 5. korpusa je 28. maja ponovno naredio Štabu 4. divizije da zatvori pravac Oštrelj, Potoci. U toku dana mu je poslao tri depeše u tom smislu, naredivši mu da se 6. i 8. brigadom prebaci »na

Kozila, Srneticu i Bravsko« (prva depeša), zatim da »-najhitnije krene sa 6. i 8. usiljenim maršem preko Bravska za Srneticu« (druga depeša) i najzad da »po nare enju Tita prebacite se za Srneticu—Bravsko« (tre a depeša).³⁴ Štab divizije je potvrdio prijem nare enja, ali je pokret u nare enom pravcu izvršio samo 1. bataljon 6. krajiške brigade no u 28/29. maja.

5. *Pravac Bosansko Grahovo, Ti evo*

Komandant 1. puka »Brandenburg« je planirao da 28. maja prikupi puk u Bosanskom Grahovu i obnovi napad u pravcu Ti eva, s tim da 2. bataljon nastupa preko Korita i Malog obljava prema Marinom brdu i posjedne Špiju i Trivunovi a vrh, a 1. bataljon preko Velikog obljava, k. 964 sjeveroisto no od Kesi a, i dalje preko Maleševaca i Marinkovaca i zauzme Kudernu i Tavan. S linije Špija — Trivunovi a vrh — Kuderna — Tavan, trebalo je da puk 29. maja produži s nastupanjem prema Ti evu.

Pošto su opravljani porušeni mostovi, motorizacija i dijelovi 1. puka »Brandenburg«, koji su ostali u rejonu porušenih mostova i Strmice, krenuli su 28. maja ujutro rano prema Bosanskom Grahovu. Kolona se kretala prili no sporo zbog aktivnosti savezni ke avijacije, koja ju je u tri maha napadala u brišu em letu. U 09,00 sati došlo je i do etvrtog napada iz vazduha na kolonu u kojem su uništena komandna kola i etverocijevni protivavionski top, teško ošte eno šest kamiona i jedan motocikl i uništene gume na ve em broju vozila.

Po nare enju Štaba 15. brdskog korpusa od 27. maja u 19,02 sati, Štab 373. pješadijske divizije je trebalo da izvu e 105. SS-izvi a ki bataljon s operativnog podru ja Drvara; 28. maja u 00,50 sati Štab korpusa je naredio Štabu bataljona da se 28. maja, najkasnije do 12,00 sati, prebaci preko Bosanskog Grahova na odsjek Glamo a, u Priluku. Me utim, ta depeša je otpremljena u 03,20 sati, tako da je bataljon iz rejona Resanovaca krenuo tek 28. maja u 07,00 sati.

Na pravcu nastupanja njema kih snaga nalazila se kompletna 9. dalmatinska divizija na liniji: Radlovi i — Gola strana — Kruškovac — Prokos — sjeverni dio Marinkovaca (3. dalmatinska brigada bez 1. bataljona) — Kubat — Camovi i — špija — Kamenica — Markova a (13. dalmatinska bez 4. bataljona) — Calakuša — Golubovina — Milakovina — Grkovci (4. dalmatinska brigada) — Grad,

³⁴ U depešama Štaba 5. korpusa i Štaba 4. divizije uz datum nije nazna avano vrijeme, ali po svemu izgleda da je Štab divizije radio-telegrafsku vezu sa Štabom korpusa uspostavio tek krajem 28. maja i da je posljednja korpusna depeša (tre a) bila, u stvari, prva koju je Štab divizije primio poslije prekida veze sa Štabom korpusa 26. maja. Indirektno to potvr uje i izvještaj Štaba 8. krajiške brigade u kojem se navodi da se brigadna radio-stanica 28. maja javljala svaka dva sata, ali da se divizijska radio-stanica nije javljala.

sjeverno od Grkovaca (4. bataljon 13. dalmatinske brigade), s isturenim dijelovima na Stankova i, Velikom i Malom obijaju.

Oko 08,00 sati, prije nego što su se njemačke snage pojavile s pravca Resanovaca i Strmice, jačine etničke snage su s obronaka Dinare i Gnjata prešle u napad na širokom frontu od Grkovaca do Markovca, ali su ih dijelovi 13. i 4. dalmatinske brigade prisilili na povlačenje, koje se zatim pretvorilo u bježanje.

Ubrzo se pojavila i motorizovana kolona 105. SS-izviđačka bataljona s pravca Resanovaca, koju su prethodno bombardovali saveznički avioni na cesti između Resanovaca i Bosanskog Grahova, a zatim napali dijelovi Grahovsko-peuljskog NOP odreda, uništili jedan kamion s ratnim materijalom i zaplijenili 25.000 Dušanih metaka i drugog materijala. Motorizovana kolona 105. SS-izviđačka bataljona se zadržala u Bosanskom Grahovu i okolici sve do 11,00 sati, kada se s pravca Strmice pojavila četa motorizovane kolone 1. puka »Brandenburg«. Istovremeno su se pojavili i saveznički avioni, koji su tu kolonu žestoko tukli u brišu em letu. Četa im se avioni udaljili, kolona 105. SS-izviđačka bataljona je produžila pokret. Kada je stigla u blizinu Gornjih Peulja, četni kamion je naišao na minu i odletio u zrak, a jedinice 4. bataljona 13. dalmatinske brigade su tada napale pješadiju mitraljeskom vatrom. Kolona se zaustavila. Njenom pojavom u rejonu Peulja i etnici su se ponovno vratili prema komunikaciji i krenuli u napad. Ubrzo zatim, u 12,20 sati, ponovno se pojavila saveznička avijacija i napala motorizovanu kolonu 105. SS-izviđačka bataljona (80 vozila) na dijelu komunikacije Peulje — Grkovci i zapalila jedanaest vozila. etnici su ispred savezničke avijacije pobjegli u Gnjat i Dinaru. Umjesto da do 12,00 sati stigne u Priluku, kako mu je bilo namijenjeno, 105. SS-izviđačka bataljona je tek u 19,00 sati stigao u Grkovce i u tom rejonu najvjerovatnije i zanoio.

Nakon pristizanja dijelova s pravca Strmice, 1. i 2. batalion 1. puka »Brandenburg« su u 14,00 sati prešli iz Bosanskog Grahova u nastupanje. Pošto su ubrzo odbacili prednje dijelove 9. divizije s linije Stankova i — Veliki obijaj — Mali obijaj, njemačke snage su prešle u napad na liniju Gola strana — Marino brdo, na težište odbrane 9. dalmatinske divizije. Osobito oštrem borbe su se razvile za Strpce. zaselak Maleševaca. Da bi odbio napad 1. bataliona 1. puka »Brandenburg« na tom pravcu, Stab 3. dalmatinske brigade je svoj 3. bataljon povukao od komunikacije Bosansko Grahovo — Drvar i postavio ga na liniju Gola strana — Radlovi i, na desnom krilu 4. bataljona, koji je na liniji Gola strana — Kruškovac vodio frontalnu borbu protiv neprijatelja koji je nastupao prema Strpcima. S tih položaja je 3. bataljon djelstvovao na lijevi bok 1. bataljona 1. puka »Brandenburg«, dok je njegov desni bok ugrožavao PPK bataljon.³⁵

³⁵ Pri odjeljenjima zaštite naroda (Ozna), još u vrijeme dok je to odjeljenje Vrhovnog štaba NOV i POJ radilo pod imenom Odjeljenje za borbu protiv pete kolone, bile su formirane manje jedinice, kao egzekutivni organi. U Hrvatskoj su te jedinice zvali jedinicama za borbu protiv pete kolone, od

iz rejonu Prokosa. Kada su prednji dijelovi 1. bataljona 1. puka »Brandenburg« prodrli u Strpce, Štab 4. bataljona ih je protivnapadom odbacio i ponovno zauzeo liniju Galici — Strpci — Serbedžije. Potom su etničke snage i desnokrilni dijelovi 1. bataljona 1. puka »Brandenburg« oko 17,00 sati prodrli u sjeverni dio Marinkovaca. Tu ih je sačeka i napao 2. bataljon 3. dalmatinske brigade, uz sadjeystvo 3. bataljona 13. dalmatinske brigade s isturenih položaja na liniji Kubat — Camovi i. Zaustavljen je bio i napad 2. bataljona 1. puka »Brandenburg« prema Spiji.

Naišavši na svim pravcima na snažan i dobro organizovan otpor jedinica 9. divizije, komandant 1. puka »Brandenburg« je odlučio da puk pod zaštitom noćne i povlačenja i prikupi u rejonu Obljaja. Oko 20,00 sati neprijatelj se povlači. Osjetivši njegove namjere, jedinice 3. i 13. dalmatinske brigade su prešle u protivnapad i neprijatelj je pod njihovim pritiskom ubrzano odstupao. Ostavivši obezbjeđenje na Velikom obijaju, prikupio se u selu Obijaju i u 22,00 sati povukao u Bosansko Grahovo.

Poslije okončanja borbi i povlačenja u Bosansko Grahovo, a u odsustvu komandanta 1. puka »Brandenburg« bio je pozvan u Štab 15. brdskog korpusa u Knin na referisanje. Pošto je upoznao Štab korpusa s borbama 28. maja na odsjeku Bosanskog Grahova i situacijom nakon okončanja tih borbi, saopćio mu je da puk nije spreman za ofanzivna dejstva u planinama i da nije u stanju da se probije u Tine, jer mu nedostaju potrebna teška oružja, zatim pješadijsko naoružanje za borbu u brdima, a ne raspolaže ni tovarnim grlima da bi mogao snabdijevati ljudstvo za vrijeme borbi u planini. Štab 15. brdskog korpusa je poslije tog izvještaja naredio 1. puku »Brandenburg« da obustavi napad i obezbijedi prostor Bosansko Grahovo, Peulje, veže jedinice 9. divizije NOVJ i na taj način olakša dejstva 373. pješadijske divizije prema Tine.

Škema je nastala skraćena jedinica PPK jedinice. Kasnije su sve te jedinice, bez obzira na nazive koje su nosile u pojedinim krajevima, bile obuhvaćene jedinim organizacijom Korpusa narodne odbrane Jugoslavije — KNOJ. PPK bataljon, o kojem je ovdje rečeno, imao je dvije čete, brojao je ukupno 72 člana i od naoružanja imao 51 pušku, 4 teška mitraljeza i 16 automata.

ODLUKA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ O PREKIDU
ODBRAMBENIH BORBI I O MANEVRU VRHOVNOG ŠTABA
PREMA SATOR-PLANINI I BORBE 29. I 30. MAJA

I za 29. maj je ostao na snazi operativni plan Štaba 2. oklopne armije kojim je predviđeno opkoljavanje i uništenje Vrhovnog štaba NOV i POJ sa maršalom Titom na čelu u rejonu Potoci, Uvala. Međutim, u zadacima jedinica na nekim pravcima došlo je do izmjena. Osim toga što se Štab 15. brdskog korpusa složio s predlogom komandanta 1. puka »Brandenburg« da njegov puk obustavi napad pravcem Bosansko Grahovo, Tinevo, i komandant 373. pješadijske divizije je, zbog zakašnjenja u doturu municije i nepovoljnih uslova za korištenje artiljerije i minobacača, odgodio napad borbene grupe »Vilam« iz Prekaje prema Potocima za 30. maj. Na ostalim pravcima njemačke snage su 29. maja nastavile da djeluju u duhu armijskog plana.

Ni u borbenom poretku snaga NOVJ nije došlo do bitnijih promjena iako je Vrhovni štab još 27, a naročito 28. maja nastojao da u odbrambenim borbama na pravcu Bosanski Petrovac, Potoci angažuje 4. diviziju 5. udarnog korpusa. Dvadeset i devetog maja prebacile se na taj pravac, na Bravsko polje, južno od komunikacije Bosanski Petrovac — Ključ, samo po jedan bataljon 6. i 8. krajiške brigade, i to sa znatnim zakašnjenjem, pošto je Vrhovni štab već bio odlučio da prekine odbrambene borbe i naredio štabovima 1. proleterskog i 5. udarnog korpusa izvlačenje iz okruženja.

Odluka maršala Tita o prekidu odbrambenih borbi i izvlačenju jedinica s prostora na kojem su njemačke snage nastojale da okruže Vrhovni štab i dijelove NOVJ razrađena je na sastanku u Vrhovnom štabu 29. maja prije podne. Odlučeno je da se Vrhovni štab s prištapskim dijelovima i Pratećim bataljonom povuče iz reiona Potoci, Uvala i prebaci pod Šator planinu u selo Preodac. Pošto je povlačenjem Vrhovnoga štaba prestajala potreba daljnje odbrane pravaca: Ribnik, Resenovača; Vrbljani, Resenovača, Uvala i šumskom željezničkom prugom od stanice Lisine prema Potocima, 1. i 13. pro-

leterska brigada 1. proleterske divizije i jedinice 39. divizije 5. korpusa NOVJ, koje su zatvarale te pravce, trebalo je da, uz pomoć korpusne bolnice, smjeste teže ranjenike u zemunice na planini Klekova i, i po odlasku Vrhovnog štaba iz rejonu željezničke stanice Potoci, probiju se najpogodnijim pravcima neprijatelju iza leđa. Prva proleterska divizija, bez 3. (krajiške) proleterske brigade, trebalo je da se prebaci na prostor planinskih masiva Jastrebnjaka i Vitoroga, isto no od komunikacije Glamo — Mliništa. Stab 1. proleterskog korpusa s 3. (krajiškom) proleterskom brigadom, koju je ponovo preuzeo pod neposrednu komandu, trebalo je da se prebaci južno od komunikacije Drvar — Glamo i s 3. (krajiškom) proleterskom brigadom zatvori pravce prema Preodcu, u kojima se rejon prebaciti Vrhovni štab i Stab korpusa s prištapskim dijelovima. Stab 1. proleterskog korpusa je u 11,30 sati obavijestio depešom Stab 1. proleterske divizije o odluci donesenoj na sastanku u Vrhovnom štabu i o zadatku koji je diviziji na osnovi te odluke predstojao.

Međutim, vrijeme pokreta jedinica 1. proleterske i 39. divizije zavisilo je od povlačenja Vrhovnog štaba sa Potoka, i stoga su 1. i 13. proleterska, 3. (lička) proleterska i 16. krajiška brigada morale i dalje najupornije zatvarati sve pravce prema Potocima, jer bi prodor neprijatelja u rejon Vlahove šume i Resenova e, ili s juga u Poljice, onemogućio povlačenje Vrhovnog štaba planiranim pravcem: željeznička stanica Potoci, Zivaja, trig. 1208, Stevilov palež, Poljice, Preodac.

1. Pravci Mliništa, Potoci i Vrbljani, Potoci

Po planu Štaba divizije »Princ Eugen«, 13. SS-brdski lovački puk je dobio zadatak da 29. maja u 05,00 sati pređe u nastupanje i u toku dana izbije na liniju Bjeljevina—želj. st. Lisina—željeznička pruga Lisina — Vuja poljana — Kik (k. 1091) i da se tu poveže s lijevim krilom 7. SS-brdskog izvišnog bataljona. U okviru tog zadatka 1. SS-bataljon je trebalo da nastupa željezničkom prugom Mliništa — Lisina — Potoci i planinskim predjelima zapadno i isto no od nje, 2. SS-bataljon u etničkim napadnim kolonama prema Sjenokosu i Tankoj kosi, sa zadatkom da izbije na liniju Ivak — Pod živom vodom, a 3. SS-bataljon da nastupa preko Vrbljana i izbije na liniju Kik (k. 1091) — Vuja poljana — Ivak, i da se tu poveže s desnim krilom 2. SS-bataljona.

Prvi, 2. i 4. bataljon »Garibaldi« 1. proleterske brigade osvanuli su 29. maja južno od željezničke pruge Mliništa — Lisina, bez veze sa Štabom brigade i brigadnim snagama koje su bile uz prugu. Poslije otpočinjanja borbe na pravcu 6. bataljona krenuli su prema Bukova i Crnoj gori, u rejon Gole kose i Krša, zapadno od željezničke stanice Ovarje; 6. i 4. bataljon (bez 2. čete) nalazili su se s obje strane šumske željezničke pruge, kilometar jugoistočno od linije koja spaja Krš i k. 961. Brigada je imala zadatak da zatvara pravac prema željeznoj stanici Lisini.

Trinaesta proleterska brigada je osvanula na liniji Kikovi — Crljenica — Sjenokos — Tanka kosa, sa zadatkom da s tih položaja sprije i nadiranje njemačkih snaga prema Uvali i Potocima.

Štab 3. (krajishke) proleterske brigade je noć u izmeću 28. i 29. maja izvršio izvjesna pomjeranja jedinica i one su 29. maja osvanule u slijedećim rejonima: 1. bataljon, bataljon »Mateoti« i Štab brionde u Stekerovcima, 2. na odsjeku Prekaje, na položaju sjeveroistočno od Marjeta (zapadno od k. 1075, koju je držao neprijatelj) pa do zaključno na Matija glavice u Poljicu; 3. bataljon je u zoru stigao iz Vagana u Hotkovce; 4. bataljon je iz rejona Dolova ujutro krenuo prema Ubavi ima u sastav grupe bataljona; 5. bataljon (bez 1. ete) osvanuo je na odsjeku Livna, u Kopinu, a 1. eta u rejonu Priluke i Kablića. Bataljon nije imao vezu s ostalim bataljonima i Štabom brigade.

Sve jedinice 13. SS-brdskog lovačkog puka su 29. maja u 05,00 sati prešle u nastupanje. Pošto su u toku noći i ostale bez dodira s jedinicama 4. i 6. bataljona 1. proleterske brigade, njemačke ete su, zbog ispresijecanosti i nepreglednosti terena, nastupale s isturenim prethodnicama i krilima stepenom unazad.³⁶

Ocjenivši nastupanje 2. SS-bataljona u pravcu Klimente kao pokušaj prodora preko Babića krakom na željezničku prugu u rejonu željezničke stanice Lisine, imenovani 4. i 6. bataljon 1. proleterske brigade bili još više ugroženi, a odbrana tog značajnog pravca dovedena u još težu situaciju, Štab 1. proleterske divizije je naredio Štabu 13. proleterske brigade da prebaci dva bataljona na odsjek željezničke stanice Lisine i posjedne položaje na lijevom krilu 1. proleterske brigade, u drugoj liniji, isto noć i sjeveroistočno od željezničke stanice.³⁷ Štab 13. proleterske brigade je u tom pravcu odmah uputio 1. bataljon, koji je oko 06,00 sati krenuo iz Gornjih Vrbljana prema željeznoj stanici Lisini, a zatim i 2. bataljon.

Nakon dolaska u dodir s isturenim dijelovima 6. bataljona 1. proleterske brigade, dijelovi 1. SS-bataljona su prešli u napad na uskom frontu, prugom i oko nje, a uskoro je došlo do borbi i na položaju 4. bataljona. Obezbjedivši broj anu i vatrenu nadmoć, neprijatelj je postepeno, ali uporno nadirao prugom i oko nje prema željeznoj stanici Lisini. Razvile su se ogorčene borbe, u kojima je dolazilo i do borbi prsa u prsa. Štab brigade, koji se nalazio oko kilometar pozadi prve borbene linije, poslao je oko 09,00 sati Štabu 6. bataljona naređujući da se vrsto drži, jer se Vrhovni štab nalazi pozadi brigadnih položaja.³⁸ Štab 6. bataljona je to naređujući odmah prenio komandama ete. I dok su treštale bombe i neprijateljski laki i teški mitraljezi zasipali kišom metaka položaje oslabljenih ete 6. bataljona, komunisti su se upoznavali sa situacijom i partij-

³⁶ Depeša 13. SS-brdskog lovačkog puka od 28. 5. 44. u 24,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 39/11.

³⁷ S obzirom na to da je Štab divizije bio u neposrednoj blizini brigadnih položaja, naređujući je najverovatnije izdano usmeno.

³⁸ Milorad Drenjanin, *Rad partijske organizacije 6. bataljona 1. proleterske brigade u VII ofanzivi*, Vojno-politički glasnik, broj 2, avgust 1948.

skom direktivom u vezi; nje i prenosili je na ostale borce. Kroz bataljon je prostrujala vijest da bi neprijatelj prodorom na tom pravcu ugrozio Vrhovni štab i li no druga Tita.

Ali i pored ogorenog otpora, bataljon je pod sve žešim i sve vršim jurišima Nijemaca bio prinuđen da postepeno odstupa. Linija fronta je na više mjesta bila probijena i borba se vodila po grupama. Nije bio rijedak slučaj da grupe boraca 6. bataljona obaspu neprijatelja vatrom sa leđa, a bilo je i slučajeva da su grupe boraca 6. bataljona vodile borbu inačvom položaju bez obzira na razvoj događaja na krilima, da su se maskirale, propuštale neprijatelja i zatim ga napadale sa leđa.

Slična je bila situacija i na odsjeku 4. bataljona 1. proleterske brigade. Ojačana 1. eta 1. SS-bataljona je u početku nastupala s isturenim odjeljenjima koja su osmatrala i 4. bataljona blagovremeno uoči i izvještavali svoje čete. Od prvog dodira borba je dobila ogoren karakter i produžila se do 09,00 sati. Četvrti bataljon je sa ekvivao neprijatelja na bliskom odstojanju, štete i municiju u kojoj je oskudijevao. Zbog brojanje, a naročito vatrene nadmoći neprijatelja, bataljon je bio primoran da preduzme izvlačenje iz borbe s prihvatom, kome su prethodili djelomični protivnapadi. Skoro svako uzmicanje za 100, 150 do 200 m, prema konfiguraciji terena bilo je popraćeno djelomičnom borbom prsa u prsa. Čete su imale slabu podršku pratećih četa. Mina za minobacač nije bilo i tek pokatkad se javljao kratkim rafalom teški mitraljez »breda«.

Oko 09,00 sati neprijatelj je uspio da potisne jedinice 4. i 6. bataljona 1. proleterske brigade u rejon Obršina (trig. 1369). Babić i Kršević. Novi položaji brigade su se protezali obroncima Obršine, nešto zapadnije od staze Ponorci — Babić i Kršević, prema pruži, i isto nije od te staze, sjeverno od pruge. Štab brigade još uvijek nije imao vezu s 1. i 2. bataljonom i bataljonom »Garibaldi«, koji su bili južno od željeznice pruge Mliništa — Lisina.

Nakon odbrambenih borbi koje su trajale po prilici do 09,00 sati, štabovi 4. i 6. bataljona 1. proleterske brigade su održali kratke sastanke s komandama četa, upoznali ih sa situacijom i podvukli im potrebu najupornije odbrane svakog pedlja zemljišta. Uviđajući da ne mogu i izdržati pritisak neprijatelja ograničavaju i se samo na pasivnu odbranu, Štab 6. bataljona je odlučio da prečeta u protivnapad. Nakon kraćeg savjetovanja s komandama četa i Štab 4. bataljona donio je istu odluku.

Oko 09,00 sati stigao je na elnik Štaba 1. proleterske brigade s 1. i 2. bataljonom i bataljonom »Garibaldi« na liniju Ponorci — Kršević — Gola kosa. Drugi bataljon se spustio prema željeznoj pruži i na lijevom krilu uspostavio vezu s jedinicama 6. bataljona. Tada je na elnik Štaba brigade obavijestio 4. i 6. bataljon da će preći u bojni napad na neprijatelja u rejonu željeznice pruge i pokušati da ga odbaci istočno od nje. Oko 09,00 sati 1, 2, 4. i 6. bataljon 1. proleterske brigade prešli su u općini napad. Prvi i 2. bataljon su napali jedinice 1. SS-bataljona s linije Gola kosa — Kršević — Ponorci bočno, a

zatim su 4. i 6. bataljon prešli u napad frontalno. Napad je bio silovit, borci su se prosto sru ili na neprijatelja i prednje dijelove odmah odbacili prema glavnini, koja se razvila za borbu i na brzinu poela da se utvrjuje na dostignutoj liniji. Neprijateljeva artiljerija je otvorila snažnu vatru po položajima 2. bataljona.³⁹ Borci 1. proleterske brigade su sa svih strana jurišali, hvatali se u koštac s njima - kim vojnicima, otimali im puškomitraljeze i okretali ih protiv njih odbacili ih dva do tri kilometra u pravcu željezničke stanice Ovršine. Zarobljeno je nekoliko njemačkih vojnika, zaplijenjeno nešto oružja, opreme i odjeće, ubijeno desetak tovarnih konja i zaplijenjen materijal što ga je neprijatelj prebacivao na njima. Znatne gubitke su imali i bataljoni 1. proleterske brigade.

Poslije završenog protivnapada, neprijatelj se neopet pojavio 1. i 2. bataljonu iza leđa, što je u njihovim redovima izazvalo zabunu. Precjenjujući snagu neprijatelja, 1. i 2. bataljon nisu prihvatili borbu, već su brzo odstupili, ali ne u pravcu željezničke stanice Lisine, na prostor Ponorci, Ovršina, nego u Bukovu, južno od Gole kose. Tako je s tim bataljonima opet bila izgubljena veza za duže vrijeme i oni više nisu učestvovali u borbi koja se rasolamšala poslije 14,00 sati, kada su njemačke snage ponovno prešle u nastupanje.

Poslije odbacivanja 1. SS-bataljona, 6. bataljon 1. proleterske brigade je posjeo položaj na sievemim obroncima Ovršine. Ovdje je bezimenoj koti južno od Lokve, gdje je bilo težište odbrane. Istovremeno je 4. bataljon zauzeo položaj na željezničkoj pruzi istočno od željezničke stanice Lisine, ali se oko 12,00 sati, po naredjenju Štaba divizije, povukao na željeznicu ku stanicu Lisinu.

Oko 08,30 sati stigao je 1. bataljon 13. proleterske brigade sa odsjeka Vrbljana u rejon željezničke stanice Lisine, pa je raspoređen na položaj jugoistočno od nje, na sjevernim i sjeveroistočnim obroncima Ovršine s frontom prema željezničkoj pruzi, gdje su borci na brzinu iskopali rovove i, koliko je to vrijeme dozvoljavalo, utvrdili svoje položaje. I 2. bataljon 13. proleterske brigade se prije podne prebacio na lijevo krilo 6. bataljona 1. proleterske brigade, u rejon Male ovršine, sjeveroistočno od željezničke stanice Lisine, a zapadno od bezimene kote. Oba bataljona su ostala na tim položajima kao rezerva sve do poslije podne.

Četvrti bataljon 13. proleterske brigade, koji se ujutro nalazio na položajima od Črljenice prema Klimenti, nakon kraće borbe s četom 2. SS-bataljona, povukao se oko 08,30 sati sjeverno od Strahinice i zatim dio snaga pomjerio prema Črljenici, bliže desnom krilu 5. bataljona. Pošto su 1. i 2. bataljon već ranije bili povučeni i upućeni na željeznicu ku stanicu Lisinu, to su se 3. 4. i 5. bataljon pomjerali i međusobno vršili i povezali na liniji Strahinice i — Črljenica — Sjenokos — Tanka kosa, sa zadatkom da s tih položaja zatvore pravac prema Resenova i Uvali.

³⁹ Operativni dnevnik 1. proleterske brigade, VII, Arhiv NOR-a, k. 717, br. reg. 2.

S obzirom na to da 2. SS-bataljon u jutarnjim borbama nije uspio da daleko odmakne od polaznih položaja, Štab 2. SS-bataljona je u 09,10 sati odlučio da preko Suhodola napadne na Crljenu, uočeivši jedinice na potrebu smjelijeg dještva i na štjednju municije.⁴⁰

I 1. proleterska divizija se u 07,00 sati depešom žalila Štabu 1. proleterskog korpusa da je »i pored najveće štjednje, svakodnevnje uporne borbe iscrpljuju... u municiji«. ⁴¹ Razlika je bila samo u tome što neprijatelj nije imao municije zbog poteškoća oko dotura, a jedinice 1. proleterske divizije su je morale otimati od neprijatelja ili ekati na njen dotur iz Italije od strane saveznika. Dolazak saveznih aviona se očekivao no u 28/29. maja na odsjeku 3. (krajiške) proleterske brigade, ali je 29. maja ujutro, umjesto municije, od Štaba 3. (krajiške) proleterske brigade stigla samo depeša da avioni nisu dolazili. ⁴² Prema tome, na municiju se moglo računati tek 30. maja prije podne, uz pretpostavku da u noć i 29/30. maja bude doba ena.

U 10,00 sati snage 2. SS-bataljona su još uvijek vodile borbu protiv 4. bataljona 13. proleterske brigade na pravcu Suhodo, Crljenica i za Klimentu. Oko 10,15 sati pala je Klimentu, a dijelovi 4. bataljona su se povukli na položaj u Strahini (k. 1081). ⁴³

U isto vrijeme je 3. SS-bataljon, ojačan 5. etom 2. SS-bataljona, nadirao preko Vrbljana, izbio na liniju Osoje — Kik — Joki i produživši nastupanje oko 10,00 sati potisnuo s linije Sjenokos — Tanka kosa 3. bataljon 13. proleterske brigade, koji se zatim povukao na Lisinu, povezivši se udesno, preko Lazinih pečina, s lijevim krilom 5. bataljona svoje brigade. ⁴⁴

Oko 11,00 sati 13. proleterska brigada se nalazila na liniji Lisina — Lazine pečine — Sjenokos — Crljenica — Babićeva krčevina — Strahinić.

Primivši tek oko ponoći naredbe Štaba 1. proleterske divizije izdato 28. maja poslije podne, da se s brigadom prebaci na prostor Ovar (trig. 1576), Bukovica i prema Mlinišćima, komandant 3. (krajiške) proleterske brigade je 29. maja ujutro krenuo s 1. 3. i 4. bataljonom i prije podne u bataljonskim kolonama izbio na liniju k. 1496 — Ovar — Srna ka ravan, gdje su bataljoni došli u borbeni dodir s njemačkim vojnicima i etnicima. ⁴⁵

Da bi oslabio pritisak neprijatelja u pravcu željezničke stanice Lisine, Štab 1. proleterske divizije je u 11,45 sati naredio Štabu 3.

⁴⁰ Depeša 2. SS-bataljona od 29. 5. 44. u 09,10 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10. br. reg. 45/11.

⁴¹ VII, Arhiv NOR-a, k. 712, br. reg. 3/31—13.

⁴² Depeša Nr. 47 od 28. 5. 44. u 22,00 sati i Nr. 56 od 29. 5. 44 u 09,45 sati Štaba 3. (krajiške) proleterske brigade Štabu divizije.

⁴³ Depeša 7. SS-ete od 29. 5. 44. u 10,30 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 46/11.

⁴⁴ NAW, T-314, Roll 563, F 907, Pz. AOK 2, Funkspruch an XV. Geb. A. K. vom 29. 5. 44 — 16,10 Uhr.

⁴⁵ Depeša Nr. 53 Štaba 3. (krajiške) brigade Štabu divizije od 29. 5. 44. i 09,45 sati.

(krajiške) proleterske brigade da najhitnije sa sva tri bataljona bo no napadne neprijatelja pravcem Ov ara, Mihajl i i, Vrbljani, a ostale snage brigade da najhitnije prebaci na područje Crna gora, željeznička stanica Lisina u divizijsku rezervu. Do izvršenja tog naređenja nije došlo, jer je Stab divizije, primivši u međuvremenu od Štaba korpusa obavještenje o odluci Vrhovnog štaba da se povuče s Potoka i naređuje u vezi s tim da se divizija prebaci na novu prostoriju, povukao ranije izdata naređenja Stabu 3. (krajiške) proleterske brigade i u 13,30 sati mu naredio da hitno uspostavi vezu sa Štabom korpusa i da se ne udaljuje s jedinicama s prostorije na kojoj se nalazi.⁴⁶

Poslije zauzimanja Klimente oko 10,15 sati, lijevokrilna eta 2. SS-bataljona je uzaludno pokušavala da se probije na sjever u pravcu k. 1176. četvrti bataljon 13. proleterske brigade je vrsto zatvarao taj pravac i, unatoč svim pokušajima, njemačke snage su i u 14,00 sati još uvijek bile prikovane na Klimenti. U međuvremenu je desnokrilna eta 2. SS-bataljona potisnula lijevo krilo 4. bataljona 13. proleterske brigade sa sedla trig. 1112 — k. 1112, zauzela Crljenicu i težište napada usmjerila prema Sjenokosu i k. 1176.⁴⁷ Jedinice 5. bataljona 13. proleterske brigade, s položaja južno od Sjenokosa, uz podršku artiljerije i minobacača s k. 1176, zadržavale su taj napad još i u 15,15 sati, a i lijevokrilni 3. bataljon 13. proleterske brigade je u to vrijeme još uvijek držao položaje na liniji Lisina — Lazine pevine. Lijevo od njega, ali sjeverno od Ivka, bile su jedinice 16. krajiške brigade, koje su zatvarale pravce od Ribnika i Crkvenog.⁴⁸

Komandant 2. SS-bataljona je u 13,30 sati ponovno naredio etama da zauzmu k. 1176 i produže nadiranje pravcem Lazine pevine Lisina, Ivak, a odmah zatim izvijestio Stab 13. SS-brdskog lova kog puka da jedinice 13. proleterske brigade djeluju snažnom vatrom s jugozapada, iz rejonu Babi krčevine i sjevernije od njih, i ponovno tražio municiju.⁴⁰

U nastavku borbe desnokrilna eta 2. SS-bataljona je oko 16,00 sati potisnula dijelove 5. bataljona 13. proleterske brigade i posjela Sjenokos i k. 1176. Stab 2. SS-bataljona je tada privukao zaostale dijelove lijevokrilne ete s Klimente u rejon Sjenokosa i glavninom bataljona u 16,30 sati prešao u napad prema Lazinim pevinama, naišavši na tom pravcu na otpor 5. i 3. bataljona 13. proleterske brigade. U 20,19 sati, u toku najžešćih okršaja za Lazine pevine, Stab 2. SS-

⁴⁶ Depeše Nr. 78, 79 i 80 Štaba 1. proleterske divizije Štabu 3. (krajiške) proleterske brigade od 29. 5. 44. u 11,45 i 13,30 sati.

⁴⁷ Depeše 2. SS-bataljona 7. SS-eti i Štabu 13. SS-brdskog lova kog puka i 7. SS-ete Štabu 2. SS-bataljona od 29. 5. 44. u 13,30, 13,40, 10,15 i 14,10 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 49/11, 46/11 i 51/11.

⁴⁸ Depeša Nr. 25 Štaba 13. proleterske brigade Štabu divizije od 29. 5. 44. u 15,15 sati i depeša Nr. 55 Štaba 1. proleterske divizije Štabu 5. korpusa od 29. 5. 44. u 14,10 sati.

" Depeše Štaba 2. SS-bataljona od 29. 5. 44. u 13,30 — 13,40 i u 18 00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, reg. br. 49/11, 50/11 i 52/11; NAW, T-314, Roll 563. F 907, Pz. AOk 2 Ia Funkspruch an XV. Geb. A. K. Ia vom 29. 5. 1944 — 16,10 Uhr.

bataljona je primio od Staba 13. SS-brdskog lova kog puka obavještenje da će 3. SS-bataljon napasti Ivak, i naredio je da on napadne željezničku stanicu Pod živom vodom. Zbog toga je komandant 2. SS-bataljona naredio etama da što prije zauzmu k. 13i8 i potom produže nadiranje u pravcu Lisine i dalje na sjever prema željezničkoj pruzi. U nastavku napada 2. SS-bataljon je u 20,45 sati potisnuo 3. i 5. bataljon 13. proleterske brigade i na jurišu zauzeo Lazine pećine, gdje je jednu pećinu ostavio a s drugom produžio prema Lisini.⁵⁰

Odstupivši s Lazinih pećina na nešto zapadnije, 3. i 5. bataljon 13. proleterske brigade su pokušali da s novih položaja zadrže daljnje nadiranje neprijatelja, ali su Nijemci ubrzo probili front 5. bataljona. Odmah poslije toga su 3. bataljon i jedan vod 5. bataljona prekinuli borbeni dodir s neprijateljem i odstupili u pravcu sela Uvale, gdje su se priključili jedinicama oko Staba 5. korpusa NOV.T.⁵¹ Izgubivši dodir s jedinicama 13. proleterske brigade, desnokrilna eta 2. SS-bataljona se zadržala na dostignutoj liniji južnije od Lisine, a lijevokrilna na Lazinim pećinama. Treći i SS-bataljon je do 18,00 sati, poslije žestoke borbe, potisnuo dijelove 16. krajiške i r*bio na liniju Kik (k. 1091) — želj. st. Vučja poljana — Ivak.⁵²

Uz snažnu artiljerijsku i minobacačku podršku 1. SS-bataljon je oko 14,00 sati prešao u napad na položaje 6. bataljona 1. proleterske brigade. Nijemci su krenuli u napad uz jaku galamu, što su rijetko praktikovali. Razvila se žestoka borba uz željezničku prugu. Štab 1. proleterske brigade, koji se nalazio nekoliko stotina metara iza borbenih linija, zahtijevao je da se neprijatelj zadrži do noći i isto nije od željezne keć stanice Lisine radi obezbjeđenja povlačenja Vrhovnog štaba s Potoka i obezbjeđenja prostora želj. stanica Lisina, Obršina, Ponorci, Bjeljevina, na kojem je trebalo da se do 21,00 sati koncentrišu jedinice 1. i 13. proleterske brigade za predstojeći i pokret. Međutim, pod pritiskom nadmoćnih snaga, a naročito zbog nedostatka municije, 6. bataljon je bio prinuđen da odstupi. Vatru je otvarao samo s bliskog odstojanja, a njegov streljački stroj se zbog gubitaka sve više prorjeđivao. Sanitetsko osoblje je bilo nedovoljno za izvlačenje velikog broja izbačenih iz stroja, pa su za to korišćeni i borci iz eta, čime se još više prorjeđivao streljački stroj 6. bataljona. Zbog toga i oskudice u municiji, vatra 6. bataljona je postajala sve slabija i rjeđa, što je neprijatelj uočavao i još više pojačavao pritisak. U toj situaciji, nad položajem se pojavilo devet savezničkih aviona koji su

⁵⁰ Depeše Staba 2. SS-bataljona od 29. 5. 44. u 19,36, 21,30 i 13,40 sati i depeša 13. SS-brdskog lova kog puka od 28. 5. 44. u 24,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, reg. br. 54/11, 57/11, 50/11 i 39/11.

⁵¹ Depeša Nr. 13 Staba 5. korpusa Stabu 1. proleterske divizije od 1. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 29/1—12.

⁵² Depeše Staba 2. SS-bataljona od 29. 5. 44. u 21,00, 21,30 i 22,45 sati i depeša Staba 13. SS-brdskog lova kog puka od 29. 5. 44. u 18,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 56/11, 57/11, 1/12 i 53/11; NAW, T-314, Roll 563, F 572—573, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2847/44 geh. vom 30. 5. 44 — 17,10 Uhr.

bacali pakete s municijom i hranom na prostor od željezničke stanice Lisine do Uvale. Paketi su padali i na položaje 6. bataljona i na njemačke položaje, pošto je odstojanje između njih bilo stotinjak metara. Žestina borbe se znatno povećala jer su borci 6. bataljona nastojali da prikupе što više paketa s municijom. U prikupljanju municije u estvovalo je i ljudstvo divizijske intendature. Štab brigade je organizovao prikupljanje i doturanje municije borcima na položaje i kako je koji paket s municijom prihvaćen, odmah je nošen u streljački stroj i dijeljen borcima. Puškomitraljesci, ispucavši i posljednji metak, povla ili su se vratili, pošto bi sakućili municiju, ponovno su se vraćali u borbu. Mnogi padobrani su visili po jelkama, visoko nad zemljom, i do njih se zbog neprijateljeve vatre nije moglo doći. Jedinice 1. proleterske brigade su 29. maja poslije podne vodile jednu od natežih i najgorih borbi u toku drvarske operacije.

Pristizanim municijom na položaje otpor je znatno pojačan, ali je lijevo krilo 6. bataljona ipak bilo prinuđeno da odstupa prema Maloj obršini i bezimenoj koti u njenom rejonu. Neprijatelj je vršio juriš za jurišem. Brojno stanje ljudstva se smanjilo. Druga eta, skupa s komandnim kadrom, imala je na položaju svega petnaestak ljudi. Štab brigade je ubacio u streljački stroj i ljudstvo pratećete, kurire, koniovoce iz komore, sve im je raspolagao. Saveznici su, osim piešadijske municije, bacili i nešto granata i prateća eta je sa svoja dva protivokloona topa kalibra 47 mm tukla direktno streljački stroj neprijatelja. Nijemci su, međutim, bez obzira na sve, stalno jurišali, potiskuju i 2. etu 6. bataljona, koja se nalazila na lijevom krilu i b^t-dionu. eta je u odstunaniu dobila zadatak da Disine bezimeni vis. U tom pravcu su odstupili i dijelovi 3. ete. Pod kišom neprijateljevih granata, mina i mitraljeskih rafala, 2. eta je trkom krenula uz kosu. Granate i mine su naokolo eksplodirale i orale bezimenom visu. Pretrpjevši nove gubitke eta je, ne zauzevši položaj, odstupila. Radilo se, u stvari, o svega dvanaest ljudi, koliko ih je preostalo iz etave ete.

Na bezimenom visu ostali su još samo komandir 3. ete 6. bataljona, komandant 6. bataliona i dva vodnika s Duškomitraliezima, koji su predstavljali posljednju odbranu, usporavaju i vatrom napredovanje neprijatelja.

Kada je desnokrila eta 1. SS-bataljona potisla dijelove 6. bataljona s pravca Babićeva krakova, zaprijetila je opasnost da se ona odatle, preko bezimenog visa, probije prema pruži što od željezničke stanice Lisine vodi preko Male obršine i Vlahove šume na sjever prema Ivaku i Vučjoj poljani i odsijede snage 13. proleterske brigade koje su se nalazile sjeverno od pruge Ovrara — Lisina. Tada je 2. batalion 13. proleterske brigade, po naređenju Štaba divizije, prešao u protivnapad na desno krilo 1. SS-bataljona,⁶³ a jedna eta 1. bataljona 13. proleterske brigade je napala neprijatelja bočno, sa sjever-

⁶³ Operativni izvještaj Štaba 2. bataljona 13. proleterske brigade od 30. aprila do 1. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 7/3.

nih padina Obršine. Napad je počeo oko 16,00 sati. U međuvremenu, sredile su se i jedinice 6. bataljona 1. proleterske brigade i, također, krenule u protivnapad. U oštroj borbi koja se potom razvila, naročito oko bezimenog visa, Nijemci su odbaceni sa osvojenih položaja. U nastavku borbe jedinice 1. SS-bataljona su uporno prelazile u napade i, trpeći i znatne gubitke, nastojale da se prugom probiju prema željezničkoj stanici Lisini i prodorom uz prugu odsijeku lijevokrilne bataljone 1. i 13. proleterske brigade i nabace ih na jedinice 2. SS-bataljona, koje su u to vrijeme već bile posjele liniju Klimenta — Crljenica — k. 1176 — Sjenokos. Da bi osujetio namjere neprijatelja, komandant 1. proleterske divizije je naredio Štabu 1. bataljona 13. proleterske brigade da ubaci u borbu još jednu četuju, a 4. bataljonu iste brigade, na čijem je pravcu vladalo zatišje, da priskoči u pomoć 2. bataljonu. Razvila se žestoka borba u kojoj su 1. i 2. bataljon 13. proleterske i 6. bataljon 1. proleterske brigade, prelazeći i isto u protivjuriše, uspjeli da suzbiju sve napade neprijatelja i da ga najzad, oko 18,00 sati, u snažnom protivnapadu, potisnu prema Babićevinama i prugom prema stazi što vodi istočno od Obršine preko željezničke pruge i Babićevina prema Crljenici i Sjenokosu.

Iscrpljen u borbama i pretrpjevši gubitke u ljudstvu, 1. SS-bataljon više nije pokušavao da prelazi u napad.

Postupajući i u duhu naredjenja Vrhovnog komandanta maršala Tita o prekidu odbrambenih borbi, Štab 1. proleterske divizije je 29. maja poslije podne naredio štabovima 1. i 13. proleterske brigade da se do 21,00 sati odvoje od neprijatelja i prikupe u rejonu željezničke stanice Lisina, Bjelievina, Ponorci, Obršina, s tim da prema neprijatelju ostave neophodno potrebne snage, koje će zatvarati pravce prema prostoru prikupljanja i s neprijateljem održavati dodir da one ne bi uopće povlačene jedinice divizije s tog odsjeka.

Štab 1. proleterske brigade je naredjen Štabu divizije primio izveštaje u 13,00 i 14,00 sati. Pošto je u to vrijeme na položajima vladalo zatišje, poslao je kurira do 1. i 2. bataljona i bataljona »-Garibaldi« da im prenese naredjenje da sa ekaju divizijsku kolonu na pravcu njenog povlačenja s tog terena. Poslije podne se 4. bataljon prebacio sa željezničke stanice Lisine na Bjeljevinu, a 6. bataljon, pošto ga je 2. bataljon 13. proleterske brigade smijenio, povukao se oko 19,00 sati na željeznicu ku stanicu Lisinu. Povlačenje ostalih bataljona je bilo otežano zbog njihovog dodira s neprijateljem, zbog čega su se morale angažovati i druge snage za maskiranje povlačenja glavnih snaga. Izuzetak je bio 1. bataljon 13. proleterske brigade, koji se, odmah po odbacivanju neprijatelja, povukao na željeznicu ku stanicu Lisinu. Naročito je teško u predstavljalo povezivanje s 3. i 4. i 5. bataljonom 13. proleterske brigade, njihovo povlačenje s položaja i prikupljanje. Ipak su se jedinice 1. i 13. proleterske brigade izveštale u 22,00 i 23,00 sati prikupile u rejonu željezničke stanice Lisine, a u 23,20 sati povučene su s položaja 2. bataljon, a zatim i 4. bataljon 13. proleterske brigade. Sva nastojanja da se uspostavi veza sa

3. bataljonom 13. proleterske brigade, koji je u toku ve ernjih borbi u rejonu Lazinih pe ina bio odsje en, ostala su bezuspješna.

Sve ranjenike — 29. maja do 07,00 sati bilo ih je 60 a u toku dana se njihov broj znatno pove ao⁵⁴ — koji su mogli da uz pomo zdravih boraca jašu na konjima, Stab divizije je priklju io divizij-skoj koloni, a preko 20 teških i nepokretnih ranjenika, kojima je bila potrebna bolni ka njega i koji su nošeni na nosilima, uputio je još u toku dana, u pratnji najnužnijeg sanitetskog osoblja i obezbje-enja, u zemunice na planini Klekova i.⁵⁵

2. Pravci Ribnik, Potoci i Oštrelj, Potoci

Desnokrilni dijelovi 3. bataljona 13. SS-brdskog lova kog puka, koji je nastupao preko Vrbljana, izbili su 29. maja oko 16,00 sati na Osoje, a ostali dijelovi južno od Osoja, na liniju Kik (k. 823) — Jo-ki i.⁵⁶ S te linije je 3. SS-bataljon produžio nastupanje prema Bu-sijama i Resenova i. Kada su njegovi desnokrilni dijelovi ušli u Bu-sije i južno od njih, 2. bataljon 16. krajiške brigade i brigadni prištapski dijelovi su prešli u napad, razbili ih i odbacili u Ribnik i Vrbljane, zaplijenivši nešto ratnog materijala.

Njema ki 7. SS-brdski izvi a ki bataljon je 29. maja produžio s pretresanjem Siše i Gole šiše i nastupanjem prema Crkvenom. Ka-ko su se jedinice 16. krajiške brigade još u toku no i izme u 28. i 29. maja povukle i 29. maja osvanule na liniji raskrš e u Busijama — Kik (k. 1091) — Gri ,⁵⁷ s koje su zatvarale pravac prema Resenova i, isturivši prema neprijatelju samo slabije izvi a ke patrole, 7. SS-brdski izvi a ki bataljon je, uz slabiji otpor tih dijelova, do 14,50 sati izbjo na liniju k. 1275 na Siši — Buva evo brdo u Gornjem Rib-niku — k. 825 na Borovcu, produživši s nastupanjem.⁵⁸

Kada je 1. SS-pionirska eta »Princ Eugen« divizije 29. maja u 04,00 sati završila izgradnju mosta na Sani kod Klju a, stiglo je Motorizovanom štabu puka za specijalnu upotrebu nare enje Štaba »Princ Eugen« divizije da s Oklopnim grenadirskim jurišnim bata-ljonom pre e u nastupanje prema Bosanskom Petrovcu do Jasenovca, posjedne ga, obezbijedi se prema zapadu i preduzme izvi anje pru-gom u južnom pravcu, od željezni ke stanice Bravsko prema selu Bunara, temeljito poruši prugu i sprije i eventualni pokušaj jedinica

⁵⁴ Depeša Nr. 224 Štaba 1. proleterske divizije Štabu korpusa od 29. 5. 44. u 07,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 27—1.

⁵⁵ Depeša Nr. 27 i depeša bez broja Štaba 1. proleterskog korpusa Štabu 1. proleterske divizije od 29. 5. 44. u 12,30 i 18,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 26—1, 27—1.

⁵⁶ NAW, T-314, Roll 563, F 907, Pz. AOK 2 Ia Funkspruch an XV. Geb. A. K. vom 29. 5. 44. — 16,10 Uhr.

⁵⁷ Dopis Štaba 5. korpusa Štabu 1. proleterske divizije od 29. 5. 44. u u 08,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 458, br. 4/1.

⁵⁸ NAW, T-314, Roll 563, F 576, Pz. AOK 2 Ia Funkspruch an XV. Geb. A. K. vom 29. 5. 44 — 14,50 Uhr.

NOVJ da s područja južno od ceste Bosanski Petrovac — Ključ odstupe preko tog područja na Grme .

Isturivši prethodnicu, Oklopni grenadirski jurišni bataljon, ojačan 1. SS-pionirskom četom (bez jednog voda, koji je ostao u Ključu) i vodom tenkova 3. čete 202. tenkovskog bataljona, prešao je oko 04,00 sati u nastupanje. Pošto je u rejonu Debele strane, ostavio jednu četetu sa zadatkom da tu organizuje uporište i lovačkim odjeljenjima pročišća Debelu stranu i kontroliše šumske staze na području sjeverno od ceste, glavnina bataljona je produžila komunikacijom i bez dodira s jedinicama NOVJ, u 16,00 sati izbila na istom mjestu na ivicu Jasenovca, posjevši Visoko, s težištem na k. 1083 i trig. 1077, da bi na širokom frontu zatvorila odstupnicu jedinicama NOVJ preko Dravskog prema sjeveru.

Po narednji Staba 39. divizije od 29. maja u 02,00 sati, 13. krajiška brigada je 29. maja bila u pokretu iz rejona Sokolova prema Crkvenom i Resenova i u prostor Grljena lokva, Živac, sjeverno od Crkvenog, stigla 30. maja u 07,00 sati.⁵⁹

Drugi bataljon 92. motorizovanog grenadirskog puka se 29. maja ujutro rano kamionima prebacio iz Drvara na Oštrelj,⁸⁰ odakle je u 05,00 sati prešao u nastupanje željezničkom prugom prema Potocima. U 07,50 sati izbio je do željezničke stanice Brizga, tri kilometra istočno od Oštrelja, odakle je odbacio slabije dijelove 1. (ličke) proleterske brigade. Produživši s nastupanjem preko Vrletine i dalje s oba kraka željezničke pruge, desno krilo bataljona je u 12,00 sati izbilo na Crne potoke. U 06.00 sati prešao je u nastupanje i 1. batalion 92. motorizovanog grenadirskog puka iz rejona jugoistočno od Drinica. Puk je navečer bez borbe izbio na liniju Crni vrh — k. 10R9 — k. 1100 (2. bataljon) — željez. st. Srnetica — Lisina (1. bataljon).⁶¹

Stab 5. korpusa je 29. maja iz Resenovee ponovno naredio Stabu 4. divizije da se prebaci u Srneticu, 6. krajišku brigadu da postavi na prostor Srnetica, Bravsko, a 8. krajišku brigadu, kojom je Stab korpusa ostavio vezu na pravcu Bunara, Srnetica, da pošalje preko Srnetice u rejon Potoka i Uvale. Međutim, kada je upoznat s planom Vrhovnoga štaba o prekidu odbrambenih borbi, Stab korpusa je riješio da se iz rejona Resenovee prebaci preko Crkvenog u Podgrme, pa je istoga dana naredio Stabu 4. divizije da ne prebacuje 6. krajišku brigadu na Srneticu, već da njene dijelove postavi na liniju Jasenovac — Budelj i na Paunovac radi prihvata Staba korpusa.⁶²

⁵⁹ Mjeseci operacijski izvještaj Staba 39. divizije za maj 1944. Izvještaj Staba 13. krajiške brigade za period od 24. do 30. maja 1944. i Naredba Staba 13. krajiške brigade od 29. 5. 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 3/2 i 5—2/II; k. 1281, br. reg. 8/3.

⁶⁰ Izvještaj Staba 6. proleterske divizije Vrhovnom štabu od 30. 5. 44. u 08,00 sati, VII, Arhiv NOR-a. k. 15, br. reg. 22—2.

⁶¹ NAW, T-314, Roll 563, F 577, 908, 572—573, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2825, 2829/44 geh. vom 29. 5. 44. — 13,27 Uhr, 15,49 Uhr; Nr. 2847/44. geh. vom 30. 5. 44. — 17. 10 Uhr.

⁶² VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 3—5.

Divizijsko naredjenje u Stab 8. krajiške brigade stiglo je, najvjerovatnije, tek 29. maja pred zoru i brigada nije uspjela da ga izvrši u cjelini. Rano ujutro 4. bataljon se prebacio iz Sobotovca u Podsrneticu i Bravsko, a 3. bataljon je odranije bio u rejonu Podsrnetice,⁶³ dok je Stab brigade s 1. i 2. bataljonom ostao u rejonu sela Smoljana i Sobotovac, zatvaraju i pravac Bosanski Petrovac, Kliju. Budući da su se 3. i 4. bataljon nalazili isto no od pravca nastupanja 1. bataljona 92. motorizovanog grenadirskog puka, oni nisu ni došli u sukob s njim. Pošto je saznao da je motorizovane snage neprijatelja nastupaju od Kliju a i da su izbile u Bravsko, Stab 8. krajiške brigade naredio tim bataljonima da se odrate na teren sjeverno od komunikacije Bosanski Petrovac — Kliju, što su oni u toku noći 29/30. maja i učinili.

Postupaju i po naredjenju Štaba divizije, 1. bataljon 6. krajiške brigade je noću 29. maja bio u pokretu preko Grmeča prema Smetici. Kretao se usiljenim maršom i od 300 boraca na Bravsko je 29. maja ujutro stiglo svega oko 80 boraca s komandirima i e-a. Kasnije je pristizalo i zaostalo ljudstvo i bataljon se prikupio pod Srneticom, južno od Bunare, u rejonu 95-og kilometra. I 4. bataljon 6. krajiške brigade je 29. maja predveče dobio naredjenje za pokret u Zavalje, gdje je stigao 30. maja poslije podne.⁶⁴

3. Događaji 29. maja na ostalim pravcima

S obzirom na odluku Štaba 15. brdskog korpusa da se obustavi napad 1. puka »Brandenburg« na pravcu Bosansko Grahovo, Tiševa, i odluku komandanta 373. pješadijske divizije da se napad borbene grupe »Vilam« na pravcu Prekaja, Potoci odloži za 30. maj, na tim pravcima 29. maja nije bilo ozbiljnijih borbi.

Da bi obezbijedio saobraćaj cestom Drvar — Bosanski Petrovac i onemogućio odstupanje jedinica NOVJ s područja planinskih masiva isto no od ceste na zapad, Stab 373. pješadijske divizije je dijelove 54. brdskog izvištanog bataljona postavio u rejon Krivodola i u Babi gaj u Crvljivici,⁶⁵ dok je glavnina bataljona bila u rejonu Mokronoga i Prekaje. Na Oštrelju se nalazio 2. bataljon 92. motorizovanog grenadirskog puka.

Prva i 2. brigada 6. proleterske divizije nalazile su se isto no i zapadno od ceste Drvar — Oštrelj, ali, izuzev manjeg sukoba u rejonu Oštrelja, brigade 29. maja nisu imale dodira s neprijateljem, jer se on nije udaljavao s komunikacije.

⁶³ Prema izvještajima Štaba 8. krajiške brigade, neprijatelj se već nalazio u Drini i u Kozlinama kada se 3. bataljon prebacio južno od komunikacije. U njemačkim dokumentima se ne spominju Kozila, već samo rejon jugoistočno od Drinića.

⁶⁴ Branko Agbaba, politički komesar 2. i 4. bataljona, Kazivanje i Dnevnik.

⁶⁵ Izvještaj Štaba 6. proleterske divizije Vrhovnom štabu od 3. 5. 44. u 08,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 15, br. reg. 22—2.

Štab 1. proleterskog korpusa je 29. maja u 12,30 sati obavijestio Štab 6. proleterske divizije o odluci Vrhovnog štaba da se obustave odbrambene borbe i izdao diviziji avizo-nareenje da, kad za to dobije odgovaraju u zapovijest, 1. brigadu postavi na prostor Oštrelj, Marcete, a Štab divizije da se s 2. i 3. brigadom prebaci na raniji prostor divizije (Kulen-Vakuf, Trubar, Resanovci") i s njea djeistvuie inicijativno i manevarski, prvenstveno na komunikacijama koiima se neprijatelji služi: da brigada oriientisana prema Srbu i komunikaciji Drvar — Bosansko Grahovo uspostavi i održava vezu s 3. (krajiškom) proleterskom brigadom pravcem Resanovci, Preodac.⁸⁸

Štab 3. (li ke) proleterske brigade je 29. maja s 3. i 4. bataljonom bio na odsjeku Prekaje. Prvi i 2. bataljon, koji su odranije ostali južno od Drvara, nalazili su se u reionu Korita i u planinskom masivu isto no od komunikacije Drvar — Resanovci.

Poslije pomjeranja izvršenih no u 28/29. maja, dva bataljona 3. (li ke) proleterske i po jedan bataljon 1. proleterske i 3. (krajiške) proleterske brigade osvanuli su 29. maja na odsjeku Prekaje, sa zadatkom da zatvaraju pravce prema Potocima. Ocjenivši jutarnje pokrete neprijatelja cestom Drvar — Prekaja (prebacivanje oru a teške ete 373. izvi a kog bataljona, dolazak komandanta divizije s pratnjom i njegov povratak, prikupljanje i prebacivanje municije 54. brdskog izvi a kog bataljona za borbenu grupu »Vilam«) kao privlaenje pojaanja i pripreme za prelazak u nastupanje prema Potocima, Štab 1. proleterskog korpusa je prvobitno naredio Štabu 3 (li ke) proleterske brigade da prikupi svoja dva bataljona (bez dvije ete), 2. bataljon 3. (krajiške) i 3. bataljon 1. proleterske brigade, napadne neprijatelja u Prekaji i protjera ga. Saznavši, u meuvremenu za odluku Vrhovnog štaba da se povu e s Potoka, Štab korpusa je odustao od tog napada i poslije podne naredio Štabu 3. (li ke) proleterske brigade da izvrši samo demonstrativni napad. Meutim, dok su vršene pripreme za demonstrativni napad, stiglo je novo nareenje bataljonu 1. proleterske i bataljonu 3. (krajiške) proleterske brigade da krenu u sastav svojih brigada, a 3. (li ka) proleterska brigada je, poslije demonstrativnog napada na borbenu grupu »Vilam« u Prekaji ostala na tom odsjeku. Meutim, 3. bataljon 1. proleterske brigade nije primio nareenje, pa je ostao u reionu Prekaje i 30. maia do podne.⁸⁷

Prvi puk »Brandenburg« se 29. maja ograniio na obezbjeenje Bosanskog Grahova i na vezivanje snaga 9. divizije NOVJ da bi onemoguio njihovo prebacivanje i angažovanje na odsjeku Prekaje

⁶⁶ Depeša Štaba 1. proleterskog korpusa Štabu 6. proleterske divizije od 29. 5. 44. u 12,30 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 372.

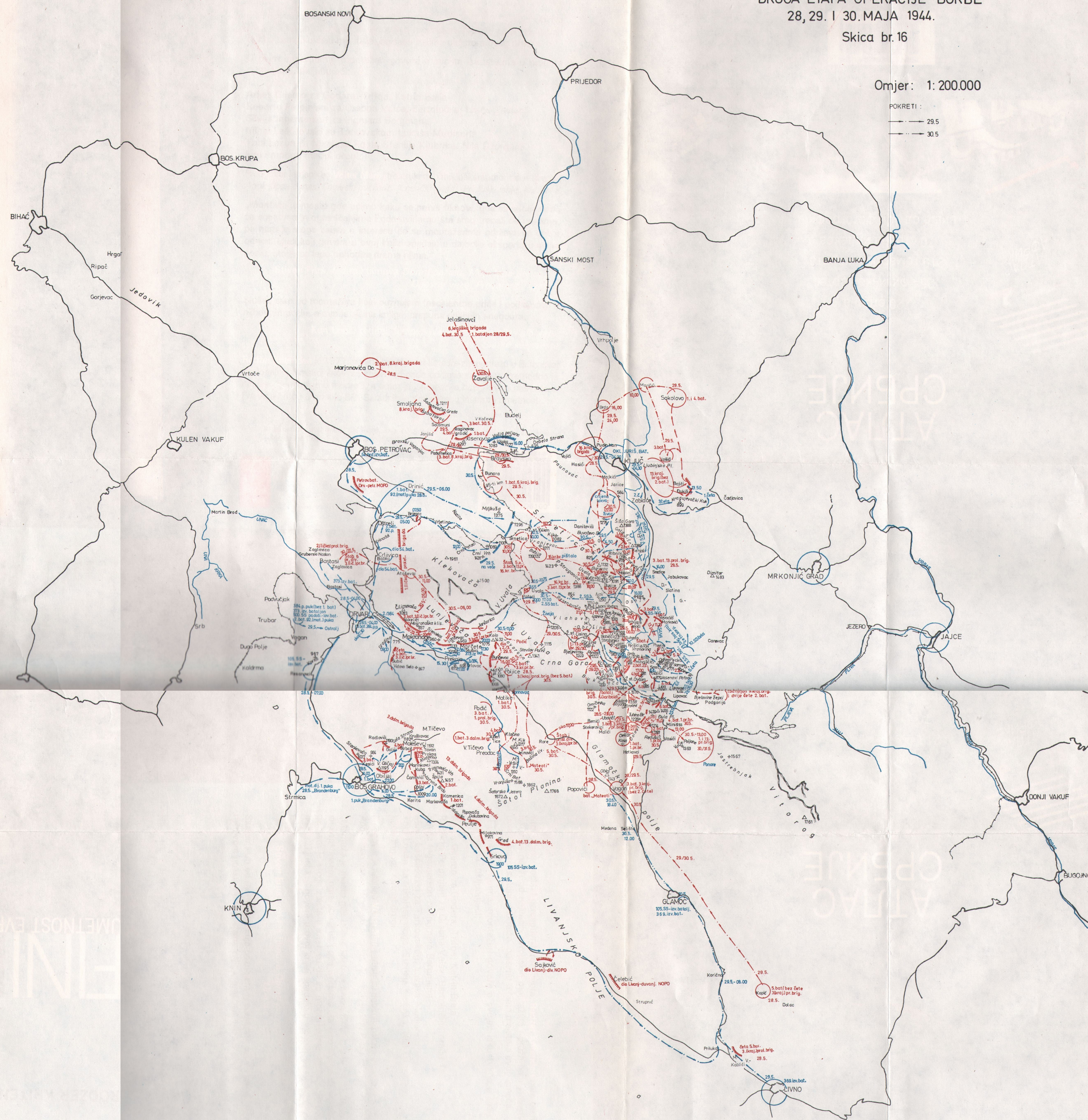
⁶⁷ Izvještaji Štaba 3. (li ke) proleterske brigade Štabu 1. proleterskog korpusa od 29. maja 1944. bez oznake sata i u 16,30 sati i Operativni izvještaj Štaba 3. (li ke) proleterske brigade za period od 25. do 30. maja 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 371, br. reg. 7—5 i 8—5 i k. 727, br. reg. 16—2.

⁶⁸ NAW, T-314, Roll 563, F 761, XV. Geb. A. K. Ia Funkspruch an Rgt. Brandenburg vom 29. 5. 44. — 03,25 Uhr.

DRUGA ETAPA OPERACIJE BORBE
28, 29. I 30. MAJA 1944.
Skica br. 16

Omjer: 1:200.000

POKRETI:
— 29.5
— 30.5

protiv borbene grupe »Vilam«.⁶⁸ Puk nije ispoljavao nikakvu aktivnost u pravcu položaja jedinica 9. divizije, koje su, izuzev izvjesnog pomjeranja u borbenom poretku 3. dalmatinske brigade, ostale na položajima od 28. maja.

Oja ani 105. SS-izvi a ki bataljon je 29. maja ujutro rano krenuo iz rejonu Grkovaca nrema Livnu. Livanjsko-duvanjski NOP odred ga je sa ekao u rejonu Sajkovi a i Celebi a i uništio mu dva tenka, jedna oklopna kola, dva kamiona i jedan motocikl, a kod Strupni a je jedan kamion naišao na nagaznu minu i neprijatelj je tom prilikom imao gubitaka. Ubrzo poslije toga, ne zadržavaju i se nigdje, 105. SS-izvi a ki bataljon je stigao u rejon Priluke, odmah produžio prema Glamo u i oko 08,00 sati izbio u rejon Kori ne. Poslije dolaska u rejon Livna bataljon je stavljen pod komandu Štaba 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen«.⁶⁹

4. Odlazak Vrhovnog štaba s Potoka u Preodac i prebacivanje 1. proleterske divizije isto no od komunikacije Glamo -Mliništa

Dvadeset devetog maja nave e maršal Tito i Vrhovni štab, s prištapskim jedinicama i službama, i savezni ke vojne misije krenuli su iz rejonu Potoka s namjerom da se u toku no i prebace u Preodac pod Šator-planinom, 21 km južno od Potoka. Kre u i se terenom prekrivenim gustom šumom, dubokim vrta ama i mnogim oborenim stablima, kolona Vrhovnoga štaba je bila prisiljena da esto zaobilazi neprolazni dio terena. Zbog toga je dolazilo do gubljenja pravog puta i orijentacije. Čak i vodi i uzeti iz zbjega na koji je kolona Vrhovnog štaba naišla u Javorju, na Javorovoj kosi, koji su odli no poznavali taj teren, nisu uspjeli da po mraku izvedu kolonu brzo na pravi put. Prošlo je više od dva sata dok je prona ena prava staza kojom je nastavljen pokret i elo kolone je u zoru izbilo na Cubri , planinske livade u rejonu Bun evca. Tu je prethodnica kolone Vrhovnog štaba uspostavila vezu s 2. bataljonom 3. (krajiške) proleterske brigade, kad je ve uveliko bio dan. Tako se Vrhovni štab, umjesto da stigne pod Šator-planinu prije svanu a, kako je bilo planirano, našao sjeveroisto no od Bun evca, udaljen desetak kilometara od Preodca. Iako je prijetila opasnost da se pojavi njema ka avijacija, kolona Vrhovnog štaba je nastavila pokret preko kamenjara, mjestimi no prošaranih planinskim livadama i njivama, izme u Bun evca i Poljica i dalje stazom prema Kamenici i vrelu Zorinovac, pa preko Savi a polja, a zatim kozjom stazom prema Klaini.

Pokret je zbog opasnosti od avijacije forsiran, pa je ljudstvo, zamoreno no nim maršom, zaostajalo. Kolona se oteгла nekoliko kilometara preko talasastog nepošumljenog kraškog terena, i njeno elo je, spustivši se s Klaine, otišlo preko zaseoka Tice u Dolove, ravnicu južno od Tica, i zadržalo se kod pojate u ravnici ispod sjeverozapad-

^m NAW, T-314, Roll 563, F 906. 574, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2931/44 geh., 2836/44 geh. vom 29. 5. 44. — 17,50 uhr, vom 30. 5. 44. — 10,15 uhr.

nih obronaka Vrši a. Kad su prednji dijelovi kolone izbili na Klai-
nu, grupa etnika je iz šume isto no od Poljica otvorila vatru na za-
elje kolone, koje se nalazilo u Poljicu, ali je ubrzo bila vatrom odbi-
jena i izgubila se u šumskim rejonima prema sjeveru.

Tridesetog maja do 10,00 sati je i za elje kolone Vrhovnog štaba
stiglo pod Sator-planinu, a oko 11,00 sati i Štab 1. proleterskog kor-
pusa. Kada je stiglo za elje kolone, vrhovni komandant Josip Broz
Tito je otišao iz Dolova stazom uz Mlinski potok prema Vraniuši i
zalogorovao u šumi ispod Crnog bata, nedaleko od Šatorskog jezera.
Prostor na kojem se razmjestio Vrhovni štab obezbjeivao je njegov
Prate i bataljon. Eskadron Prate eg bataljona je obezbjeivao uži
krug oko logora Vrhovnog komandanta, a 2. eta je bila rasporeena
u širem krugu, izmeu Mlinskog i Šatorskog potoka. Ostale ete Pra-
te eg bataljona su zatvarale pravce što sa sjevera vode prema Šator-
skom jezeru i obezbjeivale Vrhovni štab i savezni ke vojne misiie
u Dolovima; dio ljudstva je bio upu en u Štab 8. korpusa na Ti evo,
po namirnice za jedinice i službe Vrhovnoga štaba, a dio je upotreb-
ljen za uspostavljanje veze sa susjednim jedinicama. Tako je jedan
vod 3. ete Prate eg bataljona postavljen prema Velikom šatoru, oda-
kle je poslao patrole da uspostave vezu s jedinicama 9. divizije na
prostoriji sjeverno od Bosanskog Grahova i obavijeste ih o prisustvu
Vrhovnog štaba u rejonu Preodca.

Postupaju i po nare enju Štaba 1. proleterskog korpusa, 3. (kra-
jiška) proleterska brigada je, kao zaštitnica Vrhovnog štaba, u toku
no i 29/30. maja izvršila pokret u pravcu Ple ina, sjeveroisto no od
Bun evca. Izuzev 5. bataljona, koji je sa zakašnjenjem bio u pokretu
za brigadom, sve njene jedinice su se 30. maja ujutro prikupile u re-
jon" Poljiica. Pošto se kolona Vrhomog štaba priie podne nrebacila
pod Sator-planinu, došlo je i do pomjieranja jedinica 3. (krajiške) pro-
leterske brigade. Drugi bataljon je ostao u rejonu Bun evca, a ostale
jedinice su se prebacile na liniju Motike (1. bataljon) — Klai na —
Ajderi — Tice (4. batalion) — Poli i — Jelinovi i (3. bataljon) — Bo-
žina livada (bataljon »Mateoti«) — Rore (5. bataljon), s koje su obez-
bje ivale Vrhovni štab i Štab 1. proleterskog korpusa s pravca Drva-
ra i s pravca Glamo a.

Poslije odstupanja sa odsjeka Prekaje, 3. bataljon 1. proleterske
brigade se povukao u Poljice, odakle je kasnije, po nare enju Štaba
korpusa, krenuo u Podi , sa zadatkom da zatvori pravac Prekaja,
Preodac i obezbijedi aerodrom na koji su savezni ki avioni u toku
no i trebalo da bace oružje, opremu i namirnice jedinicama NOVJ na
tom podru ju.

No u 29/30. maja, od 22,00 do 01,00 sati, krenuo je Štab 1. pro-
leterske divizije s 1. i 13. proleterskom brigadom s prostora željez-
ni ka stanica Lisina, Bjeljevina pravcem Ponorci, Kutljerovac, Ani-
evka, Ubovi i, Tubino brdo, k. 1214, Lokva, žandarmerijska stanica
Mliništa, Vu je poljane. S 3. bataljonom i vodom iz 5. bataljona 13.
proleterske brigade, koji su u borbama 29. maja bili odsjeeni, i 2.
• etom 4. bataljona 1. proleterske brigade, koja je u borbama 28. maja

ostala u pozadini neprijatelja u rejonu Jasenovih Potoka, divizija nije uspjela uspostaviti vezu. Kada je kolona divizije naišla na 1. 2. i bataljon »Garibaldi« 1. proleterske divizije u rejonu Kutljerovca, oni su se uklju ili u kolonu.

Marš prema komunikaciji Mliništa — Glamo bio je veoma naporan. Ljudstvo je bilo iscrpljeno borbama prethodnih dana, a marševalo se cijelu no bez odmora. Stazama i besputnim šumskim rejonima kretala se nekoliko kilometara duga kolona iznurenih boraca, saniteti s lakšim ranjenicima na konjima, artiljerijske jedinice, intendanture i komore. U koloni je bilo i nekoliko težih ranjenika na nosilima, koji su bili ranjeni nakon što je grupa teških ranjenika bila otpremljena na Klekova u. Neki od njih su u toku pokreta podlegli ranama.

Izuzev 4. bataljona, koji se zadržao u rejonu Mliništa radi zatvaranja pravca od Jajca i Mrkonji -Grada, sve jedinice 1. proleterske brigade su se 30. maja do 13.00 sati prebacile isto no od komunikacije Mliništa — Glamo i do 18,00 sati se smjestile na prostor Ponore, Vu je poljane. Iza 1. proleterske komunikaciju je prešla i 13. proleterska brigada i zanošila u rejonu južno od Mliništa.

Tridesetog maja oko 12,00 sati eskadrila od 12 savezni kih lovaca-bombardera je napala njema ku motorizovanu kolonu kod Medenih Selišta, uništivši tom prilikom 4 tenka. Bilo je to upravo u trenutku kada su se dijelovi 1. proleterske brigade prebacivali preko ceste Glamo — Mliništa, južno od Mliništa. Pošto se njema ka kolona razbježala po polju i u pravcu Glamo a, savezni ki avioni su nadletali i Mliništa. Pretpostavljaju i da se radi o njema koj jedinici, avioni su se obušili na 4. bataljon 1. proleterske brigade u rejonu Mliništa bacivši više ve ih bombi, a u me uprstor svežnjeve bombi za žive ciljeve. Bataljon je imao šest mrtvih i dvanaest lakše i teže ranjenih, od kojih su neki podlegli ranama.⁷⁰

5. Zatvaranje obru a oko Potoka i Uvale (30. maja)

Tridesetog maja ujutro njema ke snage su na svim pravcima prešle u nastupanje prema Potocima i Uvali. Izvi a ki brdski bataljon i 13. SS-brdski lova ki puk 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« nastupali su s istoka, s linije k. 1275 na Šiši — Buva evo brdo — Borovac — Kik (k. 1091) — Vu ja poljana — Ivak — Tanka kosa — Sjenokos — Babi a kr evine;⁷¹ 384. puk 373. pješadijske divizije (bez 1. bataljona) s jugozapada, iz rejona Prekaje i Mar eta, a 92. motorizovani grenadirski puk sa sjeverozapada i sjevera, s linije Crni vrh — k. 1069 — k. 1100 — želj. st. Srnetica — Lisina. Ostale njema ke snage su zatvarale mogu e pravce probijanja i odstupanja štabova i

⁷⁰ Izvještaj Staba 4. bataljona 1. proleterske brigade od 30. 5. 44. u 20,20 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 13/1—1/1.

⁷¹ Depeše Staba 13. SS-brdskog lova kog puka od 29. 5. 44. u 18,00 i 20,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 53/11, 58/11.

jedinica NOVJ iz okruženja: 105. SS-izvi a ki bataljon i 369. izvi a - ki bataljon preko Glamo kog polja, 1. puk »Brandenburg« preko komunikacije Resanovci — Bosansko Grahovo — Peulje, 54. brdski izvi a ki bataljon preko ceste Prekaja — Drvar — Oštrelj i Oklopni grenadirski jurišni bataljon preko komunikacije Bosanski Petrovac — Klju . Domobranska 1. lova ka pukovnija je obezbje ivala cestu Biha — Bosanski Petrovac, kojom su snabdijevane trupe angažovane u drvarskoj operaciji.

Prešavši 30. maja u 07,00 sati u nastupanje iz Prekaje i Mar eta prema Potocima, borbena grupa »Jirš«⁷² se izme u 09.00 i 10.00 s^i sukobila s 3. bataljonom 1. proleterske brigade, koji se, ne primivši 29. maja nave e nare enje za pokret, zadržao na tom pravcu. Me utim, poslije borbe na Kolu, Štab bataljona je ustanovio da su ostale snage napustile položaje na tom podru ju pa je oko 11,00 sati naredio etama da se povuku, a borbena grupa »Jirš« je produžila s nastupanjem prema Potocima.

Bataljoni 13. SS-brdskog lova kog puka, koji su nastupali s istoka, nisu naišli na otpor jedinica NOVJ i ve u 10,15 sati je 3. SS-bataljon izbio u Uvalu. Me utim, na prostoru Uvale i Potoka više nije bilo ni štabova ni jedinica NOVJ.

Pošto su Vrhovni štab i glavnina snaga 1. proleterske divizije u no i 29/30. maja napustili podru je Potoka, Uvale, željezni ke stanice Lisine i Bjeljevina, u obru u koji su zatvarale njema ke snage ostali su Štab 5. korpusa NOVJ s Prate im bataljonom i prištapskim jedinicama i službama, Štab 39. divizije s prištapskim jedinicama, 16. krajiška brigada, 2. bataljon 13. krajiške brigade, 3. bataljon i jedan vod 5. bataljona 13. proleterske brigade i jedna eta Inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba.⁷⁸

Štab 5. korpusa je s Prate im bataljonom, prištapskim jedinicama i službama, 3. bataljonom 13. proleterske brigade i etom Inžinjerijske brigade 30. maja ujutro krenuo iz Uvale prema Srnetici, s namjerom da se tim pravcem prebaci preko ceste Klju — Bosanski Petrovac u Podgrme . Celo kolone je oko 10,00 sati, u rejonu željezni ke stanice 104. km, naišlo na dijelove 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona, dok se 3. bataljon 13. proleterske brigade, koji se kretao u zaštitnici korpusne kolone, u rejonu željezni ke stanice Srnetice sukobio s dijelovima 92. motorizovanog grenadirskog puka. U ta dva reiona došlo je do žestoke borbe, koja je trajala do 16,00 sati.⁷⁴ Pošto jedinice 92. motorizovanog grenadirskog puka i 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona u to vrijeme još nisu uspostavile vezu, došlo je

⁷² Zbog „bolesti“ pukovnika Villama, komandanta 384. pješadijskog puka, komandu puka je 29. maja nave e preuzeo komandant 373. izvi a kog bataljona major Jirš (Jirsch) i borbena grupa je od tada nosila njegovo ime.

⁷³ Depeša Staba 5. korpusa Vrhovnom štabu od 30. 5. 44. u 19,00 sati i Operacijski dnevnik 3. bataljon 13. proleterske brigade, VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 7/29—5 i k. 729 A, br. reg. 1—17.

⁷⁴ Depeša Staba 2. SS-bataljona od 29. 5. 44. u 21,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 1/12 i 2/12.

i do njihovog me usobnog sukoba. Obaviješten da 7. SS-brdski izvi- a ki bataljon vodi borbu s nadmo nim snagama NOVJ i da se nala- zi u teškoj situaciji, Stab divizije »-Princ Eugen« je oko 14,00 sati na- redio Stabu puka za specijalnu upotrebu da etu Oklopnog grenadir- skog jurišnog bataljona, koja je bila u Dokretu prema Miljakuši, od- mah uputi prema željezni koj stanici 104. km.⁷⁶

U me uvremenu se Stab 5. korpusa probio i produžio prema Crkvenom, gdje je stigao u 17,00 sati. Odavde je radio-telegrafski naredio Stabu 4. divizije da onemogu i saobra aj neprijatelja komu- nikacijom Klju — Bosanski Petrovac i poja a djejtva na toj komu- nikaciji na odsjeku Paunovac — Bosanski Petrovac.⁷⁶

Tre i batalion 13. proleterske brigade je ostao na položaju u šumi i sutradan se, 31. maja, po nare enju Staba 5. korpusa, povukao na Crkveno.⁷⁷

Za korpusnom kolonom je naišao Stab 39. divizije sa 16. krajiš- kom brigadom u trenutku kada je u taj rejon stigla i eta Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona i na Miljakuši uspostavila vezu s 3. etom 92. motorizovanog grenadirskog puka, a u rejonu željezni ke stanice 104. km vezu sa 7. SS-brdskim izvi a kim bataljonom.⁷⁸ U 16,15 sati uspostavili su i 92. grenadirski puk i 7. SS-brdski izvi a ki bataljon vezu na Lisini⁷⁹ i poslije žestoke borbe u rejonu želj. st. 104. km, prisilili Štab 39. divizije da se sa 16. krajiškom brigadom povu e prema Bobiji, odakle je Stab divizije produžio preko Borovca i oko 21,00 sati stigao u Crkveno, gdje je sutradan, 31. maja, stigla i 16. krajiška brigada.⁸⁰

Tako se i druga etapa drvarske operacije poslije trodnevnih bor- bi, naro ito žestokih na frontu 1. i 13. proleterske brigade, završila a da njema ka komanda nije ostvarila nijedan od postavljenih ciljeva: niti joj je pošlo za rukom da okruži i zarobi maršala Tita i Vrhovni štab niti da uništi druge više štabove i jedinice NOVJ.

6. Doga aji 30. maja na ostalim pravcima

Ne nailaze i u pokretu od Livna do Glamo a na jedinice NOVJ, 105. SS-izvida ki bataljon i 369. izvi a ki bataljon su 30. maja uju- tro ušli s tenkovima u Glamo i produžili prema Vaganu. Na tom pravcu ih je u pokretu, oko 12,00 sati, u rejonu Medenih Selišta bom-

⁷⁵ NAW, T-314, Roll 563, F 376—407, Rgt. Stab z. b. V. mot., Gefechtsbe- richt für Unternehmen „Rösselsprung" vom 25. 5. bis 5. 6. 1944.

VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 6/5 i 3/5.

⁷⁷ Operacijski dnevnik 3. bataljona 13. proleterske brigade, VII, Arhiv NOR-a, k. 729 A, br. reg. 1—17.

⁷⁸ Operacijski izvještaj Staba 39. divizije za mjesec maj 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 3/2.

⁷⁸ NAW, T-314, Roll 563, F 561, 571, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2858/44 geh. vom 30. 5. 44 — 21,50 Uhr.

Izvještaj Staba 13. krajiške brigade od 17. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 5—2/II.

bardovala i mitraljirala eskadrila od 12 saveznih aviona, uništivši velik broj motornih vozila. Poslije toga njemački vojnici su produžili i u 18,40 sati ušli u Vagan.⁸¹

Tridesetog maja je i 6. proleterska divizija pristupila sprovođenju direktive o pomjeranju na prostor na kojem je bila uoči i drvarske operacije. Tog dana oko 06,00 sati Stab 3. (li ke) proleterske brigade se povukao s 3. i 4. bataljonom s položaja Sjenokos — Lauševac — Bunar ukovac i krenuo u Ataševac, gdje je stigao u 11,00 sati, uputivši prethodno naređenje 1. i 2. bataljonu da dođu u sastav brigade. Uveče je Stab 6. proleterske divizije s 3. (li kom) proleterskom brigadom (bez 1. i 2. bataljona) i prištapskim dijelovima izvršio otkret u rejon Zaglavica, Gruborski Naslon, a 1. i 2. (li ka) proleterska brigada su ostale u dotadašnjim rejonima.⁸²

Poslije povlačenja dijelova 8. krajiške brigade noću 29/30. maja 17. rejonu Srnetice, cijela brigada je 30. maja osvanula sjeverno od komunikacije Bosanski Petrovac — Bravsko. na liniji Janjula — f^ase-l"k Solomuni) — Gradi (1. i 3. bataljon) i Pločevac — Vučja poljana (2. i 4. bataljon), odakle je uspostavila vezu s 4. bataljonom 6. krajiške brigade na području Zavalje, Budelj. Odatle je djelstvovala na njemačke snage koje su se kretale cestom Ključ — Bosanski Petrovac.⁸³

Dopisom od 30. maja u 17,35 sati Stab 4. divizije je prekorio Stab 8. krajiške brigade što nije izvršio naređenje i 29. maja se s timovom brigadom prebacio na Srneticu, naredivši mu da odmah izvrši izvršenje tog naređenja.⁸⁴ Istovremeno je Stab divizije pismeno obavijestio i zamjenika komandanta 4. divizije, koji se nalazio u Stabu 8. krajiške brigade, da se Stab 5. korpusa i jedinice nalaze na prostoru Crkveno, Resenova, da su u vrlo teškoj situaciji i da forsira pokret 8. krajiške brigade u pravcu Uvala i Resenova, ostavljaju i manje dijelove pozadi radi obezbjeđenja od iznenadjenja, i da nastoji da što prije uspostavi vezu s jedinicama u Uvali i Resenova.⁸⁵

Noću 30/31. maja 8. brigada se prebacila na Srneticu i prokrstari je, pokušavajući i bez uspjeha da uspostavi vezu s jedinicama oko Staba 5. korpusa, koje su trebalo da se nalaze na toj prostoriji. četvrti bataljon 8. krajiške brigade je i 31. maja ostao na Srnetici, a ostali su se vratili na područje sjeverno od ceste Bosanski Petrovac — Ključ.

⁸¹ Depeše Staba 1. proleterske divizije Stabu korpusa Nr. 253 od 30. 5. 44. u 18,00 sati i Nr. 263 od 31. 5. 44. u 10,30 sati; NAW, T-314, Roll 563, F571, 570. 905. XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2858/44 geh., vom 30. 5. 1944 — 21,50 Uhr, Ia Nr. 2862/44 geh., 2863/44 geh vom 31. 5. 44. — 00 55 U*ij-

⁸² Izvještaj Staba 6. proleterske divizije Vrhovnom štabu od 30. 5. 44. u 08,00 sati i Operativni izvještaj Staba 3. (li ke) proleterske brigade od 4. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 15, br. reg. 22—2 i k. 797, br. reg. 16—2.

" Operativni izvještaj Staba 8. krajiške brigade za 29, 30 i 31. maj 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 771, br. reg. 32/1.

⁸⁴ VII, Arhiv NOR-a, k. 767, br. reg. 8/1.

⁸⁵ VII, Arhiv NOR-a, k. 767, br. reg. 9/1.

Prvi bataljon 6. krajiške brigade je 30. maja bio u pokretu preko planine Srnetice. Na tom pravcu je naišao na neprijatelja,⁸⁶ odbacio ga i produžio prema planini Vranjevac. Bataljon je u Vranjevcu naišao na nekoliko ranjenika 13. krajiške i Inženjerijske brigade Vrhovnog štaba. Od njih je saznao da su se Štab 5. korpusa i Štab 39. divizije probili prema Crkvenom. Tada je i bataljon krenuo u tom pravcu i, bez dodira s neprijateljem, nave e stigao na Crkveno.

Štab 13. krajiške brigade je 30. maja do podne s prostora Crljena lokva, Živac ustanovio da je neprijatelj napustio Crkveno pa je s brigadom došao na Crkveno i tu uspostavio vezu sa Štabom 5. korpusa, a zatim i sa Štabom 39. divizije. U sastav brigade je došao i njen 2. batalⁿ

Postupaju i po nare enju Štaba 5. korpusa, 1. bataljon 9. krajiške brigade i 2. eta 4. bataljona 1. proleterske brigade krenuli su 30. maja ujutro rano za neprijateljem iz Podgorije (zaselak Zepci) pravcem Jasenovi Potoci, Vrbljani. U blizini Vrbljana napali su oko 10,00 sati obezbje enje kolone tovarnih konja 2. SS-bataljona. Tom prilikom poginulo je devet njema kih vojnika, trojica su zarobljeni, a zaplijenjeno je deset pušaka i 66 tovarnih konja s namirnicama i municijom namijenjenim 2. SS-bataljonu.

Na odsjeku Bosanskog Grahova 30. maja nije bilo borbi, izuzev napada dijelova 1. bataljona 1. puka »Brandenburg« na Veliki obijaj,, odakle su potisnuli dijelove 3. i 4. bataljona 3. dalmatinske brigade.

⁸⁶* Najverovatnije se radilo o eti Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona, koju je Stab bataljona, po nare enju Štaba 7. SS-brdske divizije „Princ Eugen“, primljenom u 14,00 sati, poslao u pomo 7. SS-brdskom izvi-a kom bataljonu, s kojim su jedinice uz Stab 5. korpusa i Stab 39. divizije vodile borbu u rejonu 104. km.

ETVRTI DIO
TRE A ETAPA OPERACIJE
(31. maja — 5. juna)

OPERATIVNE ZAPOVIJESTI ZA TRE U ETAPU OPERACIJE

(Skica br. 17 i 18)

Na osnovi razvoja operacija 29. maja i podataka kojima je raspolagao, Štab 15. brdskog korpusa je ocijenio da glavnina snaga NOVJ odstupa ispred jedinica »Princ Eugen« divizije op enito na zapad, te da zbog nastupanja 92. motorizovanog grenadirskog puka sa sjeverozapada, s linije Oštrelj — Drini , jake snage NOVJ zatvaraju pravce od Prekaje prema Potocima i Glamo u, da bi, u slu aju potrebe, obezbijedile 1. proleterskoj diviziji odstupanje na istok.¹ Zbog pomjeranja težišta operacije na novi prostor, Štab korpusa se no u 29/30. maja vratio s komandnim mjestom iz Biha a u Knin, gdje je po eo s radom 30. maja u 07,00 sati. U 10,15 sati javio je Štabu 2. oklopne armije da je 7. SS-brdska divizija »Princ Eugen« slomila otpor snaga NOVJ na liniji Crkveno — Busije — Vrbljani — Bukova a i da one odstupaju uglavnom u zapadnom pravcu, ali izgleda da 1. i 13. proleterska brigada pokušavaju da odstupe u jugoisto nom pravcu i probiju se na podru je Cincar planine, sjeveroisto no od Livna, te da je ustanovljeno prisustvo jedinica NOVJ nepoznate ja ine isto no i sjeveroisto no od Glamo a.²

S obzirom na dotadašnje direktne intervencije Štaba 2. oklopne armije, Štab 15. brdskog korpusa u toj situaciji nije imao vlastiti plan daljeg toka operacije, ve je ekao na odgovaraju e nare enje Štaba armije, izvijestivši ga 30. maja u 12,50 sati da je, »prema zaplijenjenim papirima, Titovim snagama nare eno da odstupaju u jugoisto nom pravcu«,³ da korpus na prostoru Livno, Glamo , osim ojanog 105. SS-izvi a kog bataljona, nema drugih snaga, a da ni taj bataljon nije za borbe u planinskim predjelima, kao ni 1. puk »Brandenburg«, koji zatvara odstupnicu jedicama NOVJ u jugozapadnom pravcu. S obzirom na sve to, kao i na injenicu da je 1. puk »Brandenburg« morao da bude stalno spreman da se, u slu aju potrebe, u

¹ NAW ,T-314, Roll, 544, XV. Geb. A.K. Ia KTB, Reinschrift.

² NAW, T-314, Roll 563, F 574, XV. Geb. A.K. Ia Nr. 2836/44 geh., vom 30. 5. 44 — 10,15 Uhr.

³ NAW, T-314, Roll 563, F 840, XV, Geb. A.K. Ia Nr. 2838/44 geh. vom 30. 5. 44 — 12,50 Uhr.

roku od 24 sata povu e iz drvarske operacije i prebaci na Jadransku obalu, Stab korpusa je ukazao Stabu armije na potrebu angažovanja novih snaga da bi se sprije io proboj jedinica NOVJ na jug i jugo-istok.⁴

Pošto od Staba 2. oklopne armije nije stizalo nikakvo nare enje u vezi s daljim vo enjem operacije, Stab 15. brdskog korpusa je 30. maja u 19,25 sati naredio:

— 7. SS-diviziji »Princ Eugen« da, osloncem na 373. pješadijsku diviziju, glavninom snaga zatvori obru oko jedinica NOVJ na sjeveru, a dijelom snaga i pridodatim 105. SS-izvi a kim bataljonom da se prebaci na liniju Mliništa — Popovi i i na tom odsjeku sprije i proboj jedinica NOVJ isto no od komunikacije Mliništa — Glamo ;

— 92. motorizovanom grenadirskom puku da se od 1. juna kamionima prebaci preko Drvara i Bosanskog Grahova na liniju Grkovci — Popovi i i onemogu i proboj snaga NOVJ na tom odsjeku, ali da se, zbog djejtva savezni ke avijacije, s motorizacijom kre e no u;

— 373. pješadijskoj diviziji da kontroliše i drži zapre nu liniju Uvala — Prekaja — Ljeskovica. Stabu divizije je skrenuo pažnju da e se pothvat s te linije nakon toga nastaviti, te mu je preporu io da svoju motorizaciju i artiljeriju prebaci iz rejona Srba na odsjek Drvar, Prekaja;

— 1. puku »Brandenburg« da na odsjeku Bosansko Grahovo — Peulje onemogu i proboj jedinica NOVJ na jug, na podru je planine Dinare;

— domobranskoj 1. lova koj pukovnji, pridodatoj 373. pješadijskoj diviziji, da obezbje uje cestu Biha — Bosanski Petrovac;

S obzirom na to da je dalje pokrete snaga NOVJ o ekivao u pravcu juga i jugoistoka, Stab 15. brdskog korpusa je naredio 373. pješadijskoj i 7. SS-brdskoj diviziji »Princ Eugen« da pre u u nastupanje sa sjevera na jug.®

Pošto je Štab korpusa tu zapovijest poslao jedinicama, primio je 31. maja ujutro zapovijest Staba 2. oklopne armije za tre u etapu drvarske operacije (»Rösselsprung 3«),⁶ koja se u cjelini nije bitnije razlikovala od korpusnog shvatanja situacije, ali je u njoj bilo bitnih razlika u pogledu grupisanja i angažovanja snaga. Zato je Stab korpusa po drugi put u toku drvarske operacije bio prisiljen da povla i svoja izdana nare enja i obustavlja nare ene pokrete jedinica.

⁴ NAW, T-314, Roll 563, F 567, XV. Geb. A.K. Ia Nr. 2837/41 gsh. vom 30. 5. 44 — 12,50 Uhr.

⁵ NAW, T-314, Roll 563, F. 565, XV. Geb. A.K. Ia Nr. 2856/41 g:h. vom 30. 5. 44 — 19,25 Uhr.

⁶ Prema operativnom dnevniku Staba 15. brdskog korpusa, njemu je „armijska zapovijest za ‚Rösselsprung‘ stigla 31. maja u jutarnjim asovima“. Me utim, na originalu depeše kojom je ta zapovijest prenesena, nazna eno je da je depeša iz Staba armije otpremljena 30. maja u 21,30 sati, a u Stabu korpusa primljena istog dana u 23,56 sati, što zna i da je dešifrirana i predata Operativnom odjeljenju Staba korpusa tek ujutro.

Po drugi put se pokazalo i to da Stab 2. oklopne armije raspolaže informacijama koje mu stižu mimo Staba 15. korpusa i da na osnovi njih donosi odluke kojima dezavuiše korpusne naredbe.⁷

Stab armije je 30. maja u 21,30 sati obavijestio Stab 15. brdskog korpusa da je glavnina snaga NOVJ s područja Uvala, Potoci odstupila na jug, jugozapad i jugoistok, da se Vrhovni štab sa Štabom 1. proleterskog korpusa nalazi u selu Poljice, a Stab 8. korpusa u Velikom Ti evu, i naredio mu da u pothvatu »Rösselsprung 3« razbije te štabove, a istovremeno da o isti i centralno partizansko područje Drvar, Bosanski Petrovac. Radi izvršenja tih zadataka, Stab armije je naredio Stabu 15. korpusa da se:

— ojačan Oklopni grenadirski jurišni bataljon i 54. brdski izviška bataljon preko Bosanskog Petrovca i Drvara što brže prebace u rejon Bosanskog Grahova, stave pod komandu Staba 1. puka »Brandenburg« i pređu u nastupanje u sjeveroistočnom pravcu;

— borbena grupa 373. pješadijske divizije (borbena grupa »Jirš — 384. pješadijski puk bez 1. bataljona i 2. eta 373. izviška bataljona), pošto se u Potocima poveže s 13. SS-brdskim lovačkim pukom, da s više kolona pređu u nastupanje u jugoistočnom pravcu, oslanjaju i se lijevo na 13. SS-brdski lovački puk;

— borbena grupa 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« (bez potpunog Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona) da jačima snagama na lijevom krilu pređu u nastupanje s linije Uvala — rejon 15 km jugoistočno od Uvale⁸ prema jugu, oslanjaju i se desnim krilom na 373. diviziju; 7. SS-brdski izviška bataljon da ostane na prostoru sjeveroistočno od linije Jasenovac — Uvala — Mliništa, sa zadatkom da isti taj teren, prikuplja plijen i obezbjeđuje i borbena grupa 373. pješadijske i 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen«;

— 3. bataljon 14. SS-brdskog lovačkog puka »Princ Eugen« divizije, kojeg je Stab 5. SS-brdskog korpusa uputiti na odsjek Glamoč, 105. SS-izviška bataljon i 369. izviška bataljon (borbena grupa »Kene« — Kähne)⁹ da razbiju snagu NOVJ koje su se pojavile istočno od Glamoča i zatim pređu u nastupanje u sjeverozapadnom pravcu prema Rorama;

— 500. SS-padobransko-lovački bataljon da ostane u Drvaru s ranijim zadatkom: da drži i obezbjeđuje mjesto i njegovu okolinu;

— 92. motorizovani grenadirski puk da isti centralno planinsko područje zapadno od željeznice pruge Potoci — Jasenovac, naročito planinu Klekova u širokom području je Bosanskog Petrovca;

⁷ U pozadini jedinica 1. proleterske divizije nalazilo se od 18. maja specijalno odjeljenje divizije „Brandenburg“, koje je pratilo pokrete jedinica NOVJ i prikupljalo podatke interesantne za njemačko komandovanje i dostavljalo ih direktno svojoj komandi u Banjoj Luci i Štabu divizije „Brandenburg“ u Kraljevu.

⁸ Radi se o rejonu na željeznoj pruzi Mliništa — Potoci, kilometar sjeverozapadno od željeznice stanice Ovar.

⁹ Bobena grupa je dobila naziv po prezimenu komandanta 3. bataljona 14. SS-brdskog lovačkog puka.

— zbog opasnosti od savezničke avijacije, sve motorizovane kolone da se kreću u isključivo noću.¹⁰

Štab 15. brdskog korpusa je izvijestio Štab armije da će 105. SS-izvidački bataljon staviti pod komandu »Princ Eugen« divizije, a 54. brdski izvidnički bataljon i Oklopni grenadirski jurišni bataljon pod komandu Štaba 1. puka »Brandenburg«.¹¹ On je armijsku operativnu zapovijest, uz neznatne dopune i napomenu da se radi o zapovijesti Štaba armije, prenio 31. maja između 13,00 i 18,37 sati štabovima 373. pješadijske divizije, 1. puka »Brandenburg« i 92. motorizovanog grenadirskog puka, naredivši im da jedinice odmah krenu prema polaznim položajima i 1. juna u 04,30 sati preći u nastupanje. Pošto sa Štabom divizije »Princ Eugen« nije imao vezu, poslao je operativnu zapovijest Štabu 5. SS-brdskog korpusa u 21,45 sati, s molbom da je on prosljedi Štabu divizije.¹²

1. Raspored i zadaci snaga NOVJ

Na prostoru na kojem je njemačka komanda planirala izvođenje treće etape drvarske operacije, osim Vrhovnog štaba NOV i POJ, nalazili su se i štabovi 1. proleterskog i 8. udarnog korpusa i 9. dalmatinska divizija. Štabovi NOVJ nisu raspolagali potpunijim podacima o pokretima neprijatelja, a još manje o njegovim namjerama. Štab 1. proleterskog korpusa je pretpostavljao da se njemačke snage s pravca Mliništa, Potoci i pravca Prekaja, Potoci, po spajanju, vjerovatno povlače pravcem Potoci, Ribnik,¹³ a na elniku Vrhovnoga štaba je javio Štabu 5. korpusa da se smatra »da su ovladašnje nepr. (izdateljske) operacije uglavnom završene«.¹⁴ Trideset i prvog maja rano ujutro Štab 1. proleterskog korpusa nije raspolagao podacima o tome da su njemačke snage već 30. maja ujutro ušle u Glamoč, a navečer i u Vagan. Raunaju i mogu noš u korištenja aerodroma u Glamočkom polju od strane saveznika, a s obzirom na nedostatak sigurnih podataka o neprijatelju, Štab 1. proleterskog korpusa je 31. maja u 07,00 sati naredio Štabu 1. proleterske divizije da s planinskog masiva Ardaka izvidi stanje na odsjeku Glamoč, pa ako je neprijatelj u Glamoču da ga napadne i, po mogućnosti, odbaci »zbog neophodnosti aerodroma«; da održava vezu sa Štabom 5. korpusa i 9. krajiškom brigadom njegove 10. divizije; da obavještava o stanju u neprijate-

¹⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 562—563, Pz. AOK 2 Ia Nr. 1596/44 geh. Kdos. vom 30. 5. 1944 — 21,30 Uhr.

¹¹ NAW, T-314, Roll 563, F 558, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2879/44 gsh. vom 31. 5. 44.

¹² NAW, T-314, Roll 563, F. 829—830, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2875/44 geh. vom 31. 5. 44.

¹³ Depeša Štaba 1. proleterskog korpusa Štabu 5. korpusa od 31. maja 1944. u 14,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 29—1.

¹⁴ Depeša Štaba 1. proleterskog korpusa Štabu 5. korpusa od 31. 5. 44. u 10,30 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 29—1.

Ijevim garnizonima u Jajcu i Mrkonji -Gradu i ustanovi gdje se nalaze snage divizije »Princ Eugen« koje su u estvovale u ofanzivi iz tih pravaca.¹⁵ Pošto je u vrijeme izdavanja tog nare enja dobio izvještaj o ulasku neprijatelja s motorizacijom u Vagan, a kasnije i obavještenje da je neprijatelj s linije Bosansko Grahovo — Peulje prešao u nastupanje u pravcu Ti eva, Stab korpusa je ra unao s mogu noš u da neprijatelj preduzima akciju opkoljavanja i pro ešljavanja terena izme u cesta Peulje — Bosansko Grahovo — Resanovci — Drvar i Drvar — Prekaja — Glamo , te je ponovo naredio Stabu 3. (krajiške) proleterske brigade da u što kra em roku prikupi podatke o snagama neprijatelja u rejonu Prekaje i na pravcu Glamo , Vagan, a izvidi pravac Poljice, Ple ine, Potoci.¹⁶

Pošto je Stabu 1. proleterske divizije i prije korpusnog obavještenja bilo poznato da je neprijatelj ve 30. maja preko Glamo a prodro do Medenih Selišta, on je poslije prijema korpusnog nare enja naredio štabovima 1. i 13. proleterske brigade da pomjere jedinice prema Glamo u i komunikaciji Mliništa — Glamo . Postupaju i po tom nare enju, jedinice 13. proleterske brigade su se pomjerile prema selu Pribelja, a tri bataljona 1. proleterske brigade duž komunikacije Mliništa — Glamo na liniju Gradina (k. 1357) — Andanuša — Vasi i (1. i 2. bataljon) i u rejon žandarmerijske stanice Mliništa (bataljon »Garibaldi«).¹⁷

Postupaju i po nare enju Staba korpusa, Stab 3. (krajiške) proleterske brigade je rasporedio svoje bataljone na liniju Orlovac — Mali kik — Kla ina — Podi — Sajnovac, s osnovnim zadatkom da zatvore pravce od Prekaje prema Preodcu, gdje se nalazio Vrhovni štab, i od Vagana prema Rorama i da slanjem patrola ispitaju situaciju u širem rejonu Prekaje.¹⁸

Jedinice 9. dalmatinske divizije su osvanule 31. maja na položajima Kruškovac — Trivunovi a vrh (3. dalmatinska bez 1. bataljona) — Kubat — Camovi i — Spija — Kamenica — alakuša (13. dalmatinska) — Popova a — Golubovina — Milakovina (4. dalmatinska brigada), sa zadatkom da zatvaraju pravce koji od ceste Bosansko Grahovo — Grkovci vode prema Ti evu; 1. bataljon 3. dalmatinske brigade je s Ti eva upu en u Podi da zatvori pravac od Prekaje prema Ti evu; Grahovsko-peuljski NOP odred je posjeo položaje na liniji Zebe — Radlovi i, odakle je isturao izvi a ka odjeljenja prema Stankova i, Borova i i preko Plo a prema Drvaru.

Štabovi 5. korpusa i 39. divizije s 13. krajiškom i bataljonom 13. proleterske brigade ostali su i 31. maja na Crkvenom. Tu je u toku dana stigla i 16. krajiška brigada, koja je dobila zadatak da jednim

¹⁵ VII Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 27—1.

¹⁶ VII, Arhiv NOR-a, k. 372, br. reg. 27—1.

¹⁷ Izvještaj o akcijama 1. proleterske brigade od 1. do 31. maja 1944; Operacijski dnevnik 1. proleterske brigade i Nare enje Staba 1. proleterske divizije štabovima 1. i 13. proleterska brigade od 31. maja 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 15/1—2; k. 717, reg. 2 i 712, br. reg. 30—1.

¹⁸ VII, Arhiv NOR-a, k. 714, br. reg. 28—1.

batljonom zatvara pravce od Klju a i Paunovca preko Siše, jednim pravce od Srnetice i Uvale prema Crkvenom, a jednim da obezbi-
jedi ZAVNOBiH.¹⁹

2. Borbe 31. maja

U toku 31. maja došlo je do borbi samo na nekim pravcima.

Jedinice 13. SS-brdskog lova kog puka »Princ Eugen« divizije zadržale su se i 31. maja na prostoru željezni ka stanica Lisina, Resenova a, Uvala, Potoci, pretresale ga radi pronalaženja partizanskih magazina, prikupljale plijen, rušile šumsku željezni ku prugu i uništavale željezni ke i druge ure aje. Željezni ku prugu u rejonu Potoka su potpuno porušile, spalile skloništa za avione i druge objekte na aerodromu u Uvali (poljana dva kilometra isto no od željezni ke stanice Potoci), koji je mogao da primi 2—4 aviona za vezu, a poletno-sletnu stazu minirale.

Kada je borbena grupa »Jirš«, nastupaju i iz rejona Prekaje 30. maja oko 20,00 sati izbila na Potoke, Stab 373. divizije joj je prosljedio nare enje Štaba 15. brdskog korpusa da se vrati nazad pravcem kojim je i došla i da kontroliše i posjedne liniju Uvala (lijevo krilo) — Prekaja — Ljeskovica, pro ešljavaju i prilikom povratka teren izme u Potoka i Prekaje. Bobena grupa je preno ila u rejonu Potoka i Uvale i 31. maja, pro ešljavaju i teren i ruše i željezni ku prugu, kretala se prema Prekaji, gdje su njeni prednji dijelovi stigli istog dana oko 17,30 sati.

Stab 373. pješadijske divizije, zbog smetnji, od 29. maja nije imao direktnu radio-vezu sa Štabom korpusa, ve ju je održavao preko ispostave u Srbu. Me utim, i ta je veza zakazala i Štab korpusa je 31. maja u 10,38 sati dobio posljednji izvještaj Štaba 373. divizije.²⁰ Ostavši bez veze, Štab divizije je odlu io da postupa po korpusnoj operativnoj zapovijesti koju je primio 30. maja. I kada je 54. brdski izvi a ki bataljon 31. maja u 13,45 sati primio nare enje Štaba 15. brdskog korpusa da se s podru ja Drvara prebaci u Bosansko Grahovo, Štab 373. pješadijske divizije, koji se nalazio u Drvaru, u zaseoku Prnjavor, poslao je po njemu pismeno nare enje Štabu 1. puka »Brandenburg« da njemu pridodati 54. brdski izvi a ki bataljon zatvori cestu od Bosanskog Grahova preko Resanovaca prema Drvaru, zaklju no do Racinog vrha, i sprije i probijanje jedinica 8. korpusa NOVJ iz okruženja na zapad, a 1. puk »Brandenburg« i 105. SS-izvi a ki bataljon da 1. juna u 04,30 sati pre u u nastupanje iz rejona Donjih Peulja i Bosanskog Grahova prema Ti evu. Istovremeno je naredio i borbenoj grupi »Jirš« da se 1. juna ujutro rasporedi duž

¹⁹ Mjese ni operacijski izvještaj Štaba 39. divizije za mjesec maj 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 3/2; Slavko Komarica, na elnik Štaba 13. krajiške brigade, *Dnevnik*.

²⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 543—544, 540—541, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2892/44 geh., 2893/44 geh. vom 1. 6. 44. — 08,45 Uhr, 12,40 Uhr.

ceste Drvar — Prekaja i sprije i eventualni pokušaj jedinica 8. korpusa da preko doline Unca odstupe na sjever.²¹

Ni jedinice 92. motorizovanog grenadirskog puka 31. juna nisu imale dodir s jedinicama NOVJ. Po nare enju Staba 2. oklopne armije, koje mu je prenio Stab 15. brdskog korpusa 31. maja u 08,27 sati, puk je ostao na Srnetici i pro ešljavao planinsko podru je zapadno od željezni ke pruge Potoci — Jasenovac.²²

Na osnovi nare enja Staba 15. brdskog korpusa od 30. maja a se preko Klju a prebaci kamionima na Mliništa, posiedne liniju Mliništa — Hotkovci i sprije i odstupanje snagama NOVJ sa zapadne na isto nu stranu komunikacije, 7. SS-brdski izvi a ki bataljon je no u izme u 31. maja i 1. juna izvršio pokret u tom pravcu.²³

Dijelovi 105. SS-izvi a kog bataljona koji su prije podne uz podršku artiljerije krenuli u izvi anje iz Vagana prema Popovi ima i Rorama, do ekani su vatrom s položaja zapadno i sjeverozapadno od Popovi a, gdje se, vjerovatno, nalazio Glamo ki NOP odred, i s položaja na Kadinja i, gdje su bili istureni dijelovi 5. bataljona 3. (krajnjske) proleterske brigade. Kasnije su se na Kadinja u prebacili i ostali dijelovi 5. bataljona. Neprijatelj je prije podne dvaput bezuspješno pokušavao da ovlada Kadinja om. Ni u tre em napadu, izvršenom u 12,30 sati, nije uspio da je zauzme. Oko 16,30 sati Stab brigade je na taj pravac prebacio i 1. bataljon, i ta dva bataljona su sprije ila sve pokušaje dijelova 105. SS-izvi a kog bataljona da se probiju prema Rorama, a zatim su prešla u protivnapad i odbacila ih prema Vaganu.

Nešto poslije 12,00 sati došlo je i u rejonu južno od Mliništa, izme u Vasi a i Savi a, do manjih sukoba dijelova 1. i 2. bataljona 1. proleterske brigade i jedne ete 105. SS-izvi a kog bataljona, oja ane tenkovima.

Da bi sprije io eventualni pokušaj jedinica NOVJ da se iz okruženja probiju preko komunikacije Bosansko Grahovo — Grkovci na jug, komandant 1. puka »Brandenburg« je naredio 2. bataljonu da se 31. maja rano ujutro prebaci u rejon Peulja i zatvori taj pravac. Bataljon je iz Bosanskog Grahova krenuo u 04,00 sati. Motorizovanu kolonu je sa injavalo 15 tenkova i oklopnih kola i 35 kamiona. Do borbe je došlo kada su dijelovi tog bataljona krenuli prema Golubovini i alakuši, gdje su ih sa ekala dva bataljona 13. i jedan bataljon 4. dalmatinske brigade i odbili dva napada, a zatim u 07,00 sati prešli u protivnapad i, uz uspješno bo no djejestvo lakih i teških mitraljeza i vatre minobaca a, odbacili njema ke vojnike prema komunikaciji. Oko 08,00 sati komandant 1. puka »Brandenburg« je poslao iz Bosanskog Grahova poja anje, pa su obnovili napad, ali su ponovo bili

²¹ NAW, T-314, Roll 563, F 417, 828, 373, Unf. Div. Ia Nr. 1115/44 geh., 1116/44 geh. vom 31. 5. 44.

²² NAW, T-314, Roll 563, F 963, 543—544, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2870/44 geh. vom 31. 5. 44 — 08,27 Uhr; Ia Nr. 2892/44 geh. vom. 1. 6. 44. — 08,35 U:n

²³ NAW, T-314, Roll 563, F 540—541, 533, XV, Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2893/44 geh., 2911/44 geh. vom 1. 6. 44. — 12,40 Uhr, 23,51 Uhr.

odba eni uz znatne gubitke. Žestoke borbe su nastavljene sve do 20,30 sati, kad je neprijatelj izvukao vozila na cestu i, prateći žestokom topovskom i minobacačkom vatrom jedinica 9. divizije, povlače se prema Bosanskom Grahovu, gdje je stigao u 22,00 sati.

Dobivši podatke o koncentraciji njemačkih snaga u rejonu Bosanskog Grahova, Štab 8. korpusa je 31. maja u dva maha depešom tražio preko Štaba 26. divizije NOVJ, koji se nalazio na ostrvu Visu, da saveznici bombarduju Bosansko Grahovo i Peulje. Saveznički avioni su se pojavili u 18,00 sati, u brišućem letu napali vozila 2. i 1. bataljona 1. puka »Brandenburg« i uništili jedan kamion; jedan njemački vojnik je poginuo a četvorica su bili ranjeni.²⁴

Štab 1. puka »Brandenburg« je 31. maja u 24,00 sati primio od Štaba 15. brdskog korpusa depešu da se u Bosansko Grahovo stiže i Oklopni grenadirski jurišni bataljon i 54. brdski izviđački bataljon, da se oni stavljaју pod komandu Štaba puka, te da puk po njihovom dolasku pređe u nastupanje prema Titevu. Poslije prijema te depeše komandant 1. puka »Brandenburg« je naredio 1. bataljonu da se odmah prebaci u rejon Korita, a 2. bataljonu da se vrati u Gaj, zapadno od Donjih Peulja i ponovno posjedne liniju k. 885 — trig. 910, s tim da oba bataljona budu spremna da pređu u nastupanje prema Titevu i da im stignu Oklopni grenadirski jurišni bataljon i 54. brdski izviđački bataljon.

Pošto je prikupio podatke da se sjeverno od ceste Ključ — Bosanski Petrovac, na području Mijačice, nalaze tri bataljona 8. krajiške brigade, Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu je procijenio da oni, vjerovatno, imaju zadatak da obezbijede prihvat i prikupljanje u Golom grme u partizanskih jedinica koje se ispred dijelova divizije »Princ Eugen« povlače s juga, s prostora planine Srnetice, prema sjeveru. Zbog toga je 31. maja u 07,00 sati prešao iz Jasenovca u nastupanje, s namjerom da obuhvati i razbije snage 8. krajiške brigade sjeverno od komunikacije Bosanski Petrovac — Ključ u rejonima Gradi (1. bataljon), južni obronci Mijačice, Vučja poljana (3. bataljon). Na lijevom krilu 3. bataljona 8. krajiške brigade nalazio se 4. bataljon 6. krajiške brigade.²⁵

Oklopni grenadirski jurišni bataljon je dijelom snaga nastupao od Jasenovca prema Gradi i Vučjoj poljani, i dok su na tim položajima vođene borbe, njegove snage na desnom krilu, koje su nastupale prema Budelju i Mijačici, potisnule su poslije podne dijelove 4. bataljona 6. krajiške brigade i došle 3. bataljonu 8. brigade s boka

²⁴ Kratak opis operacija 9. divizije od 30. 5. do 6. 6. 44, i Operacijski izvještaj Štaba 9. divizije za period od 25. 5. do 10. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 942 A, br. ret. 41—2 i 22/2; Izvještaj Štaba 8. korpusa Vrhovnom štabu od 31. 5. 44 u 11,30, 18,20, VII, Arhiv NOR-a, k. 15, br. reg. 26—2; 23—2 i 25—2.

²⁵ Operativni izvještaj Štaba 8. krajiške brigade za 29, 30. i 31. maja 1944; Mjeseci operacijski izvještaj Štaba 6. krajiške brigade od 29. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 771 i 770, br. reg. 32/1 i 33/1; Agbaba Branko, politički komesar 2. i 4. bataljona 6. krajiške brigade, Dnevnik.

i le a, iznenadile njegovu etu na Vu joj poljani i prisilile na odstupanje prema Velikom plo evcu.

U toku tih borbi Štab puka za specijalnu upotrebu je, u 10,00 sati, primio obavještenje od Štaba 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« da se Štab puka s Oklopnim grenadirskim jurišnim bataljonom stavlja pod komandu 1. puka »Brandenburg« u Bosanskom Grahovu, kamo treba da se što brže prebaci. S obzirom na dejstva savezne avijacije, Štab puka je poslije 19,00 sati s Oklopnim grenadirskim jurišnim bataljonom sišao na cestu i krenuo u Bosanski Petrovac, gdje se oko 23,00 sati prikupio, ali zbog gubitka vozila prethodnih dana usljed dejstva savezne avijacije i jedinica 13. krajiške brigade (24 kamiona, 8 automobila i 3 motocikla), više nije bio sposoban za motorizovani pokret. Štab puka je preostala vozila podijelio pješadijskim etama za prevoz komore, oru a i municije i 1. juna u 04,00 sati produžio s bataljonom prema Drvaru, obavijestivši Štab 15. brdskog korpusa da se kre e kao pješadijska jedinica.

MANEVAR VŠ NOV I POJ SA SATOR-PLANINE NA VITOROG-PLANINU

1. Odluka VŠ NOV i POJ za manevar i organizacija pokreta

Pošto je primio obavještenja o situaciji na pojedinim pravcima i uoio namjere njemačkog komandovanja da zatvori obrub oko Preodca, maršal Tito je odlučio da se Vrhovni štab s jedinicama koje su ga neposredno obezbjeđivale, povuče sa Sator-planine i iz rejonu Preodca, pravcem Poljice, željeznička stanica Mliništa, Vitorog-planina.²⁶ U vezi s tim, Štab 1. proleterskog korpusa je 31. maja u 18,00 sati naredio Štabu 1. proleterske divizije da od 1. juna ujutro obezbijedi prebacivanje Vrhovnog štaba preko ceste kod Mliništa, da javi imati neprijatelja u Crnoj gori i da se Štab divizije javlja preko radio-stanice svakih 30 minuta.²⁷ U 18,30 sati Štab 1. proleterske divizije je javio Štabu korpusa da »smatra... da u Crnoj gori nema neprijatelja«. ²⁸ Primivši narednje Štaba korpusa, Štab 1. proleterske divizije je naredio 1. proleterskoj brigadi da 1, 2. i 4. bataljonom napadne, razbije i protjera neprijatelja koji je s glamočkog pravca prodro u područje južno od Mliništa, a ukoliko se radi o jačim snagama neprijatelja, da vrsto drži liniju žand. stanica Mliništa — Ploča — trig. 1604 — Vučje poljane — Mrčanova poljana i spriječi neprijatelja da prodre istočno od komunikacije Glamoč — Mliništa; bataljon »Garibaldi« da se iz rejonu žand. stanice Mliništa prebaci na prostor Podgorija, Bjelovina, Lipovac i obezbijedi s pravca Mrkonjič-Grada prebacivanje Vrhovnog štaba kod Mliništa; 6. bataljon i divizijska

²⁶ VII, Arhiv NOR-a, k. 15, br. reg. 27—2.

²⁷ Depeša Nr. 107 Štaba 1. proleterskog korpusa Štabu 1. proleterske divizije od 31. maja 1944. u 19,00 sati.

²⁸ Depeša Nr. 276 Štaba 1. proleterske divizije Štabu 1. proleterskog korpusa od 31. 5. 44 u 18,30 sati.

baterija da ostanu u rejonu Presedla i obezbijede divizijsku bolnicu; 13. proleterskoj brigadi je naredio da najkasnije do 1. juna u 06,00 sati zatvori sve pravce što od Glamo a, Glamo kog polja, Prijana i Odžaka vode prema Pribelji i Cardak-livadama, s tim da na desno krilo, na prostor Turska kosa, Visibaba, Paripovac, postavi najmanje jedan bataljon, koji e obezbijediti pravac od Prijana i održavati vezu s dijelovima 1. proleterske brigade u rejonu Mr enove poljane.

Poslije izvršenih priprema dijelovi 1. i 2. bataljona 1. proleterske brigade su prešli u napad na dijelove 105. SS-izvi a kog bataljona i oko 22,00 sati ih prisilili na povla enje prema Perduhovom Selu.²⁰

Za neposredno obezbje enje Vrhovnog štaba u toku pokreta odre ena je 3. (krajiška) proleterske brigade. Štab brigade je naredio svom 1, 3. i 4. bataljonu da formiraju prethodnicu i elo kolone, koju je sa injavao Vrhovni štab s Prate im bataljonom i ostalim svojim dijelovima i službama, savezni ke vojne misije s pratnjom, komore, Stab 3. (krajiške) proleterske brigade s etom za vezu, sanitetom i intendanturom. Na za elje, kao zaštitnica, odre ena su dva bataljona Inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba.

U lijevokrilnu kolonu su odre eni 2. bataljon 3. (krajiške) i 3. bataljon 1. proleterske brigade, s tim da se kre u pravcem Podi , Motike, Poljice, Crna gora i dalje prema ardaku. Desnu kolonu su sa injavali 5. i 6. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade i dva bataljona Inžinjerijske brigade, kojima je nare eno da se kre u pravcem Popovi i, Oblaj, Stekerovci, Bukova a.

Zbog kratko e vremena sve navedene jedinice nisu stigle da se uklju e u kolone. Bataljoni su bili prili no udaljeni i kada im je brigadno nare enje stiglo, trebalo je vremena da se prikupe i izvrše pokret. Tre i i 4. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade su se nalazili na pravcu ili u blizini pravca kretanja kolone Vrhovnoga štaba i na vrijeme su obaviješteni da krenu na elo kolone. Me utim, 1. bataljonu, koji je, poslije borbe na odsjeku Kadinja e, zanoio u Rorama, nare enje za pokret je stiglo mnogo kasnije i on je krenuo iz Rora tek u 24,00 sati. Drugi bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade 31. maja nije dobio nare enje za pokret i glavnina bataljona je i 1. juna ostala u rejonu Sajnovca, pa je u lijevokrilnoj koloni bio samo 3. bataljon 1. proleterske i 2. ete 3. bataljana 3. (krajiške) proleterske brigade, koja je bila na elu kolone. Prilikom prebacivanja preko Poljica oko 03,00 sati ta eta je naišla na manje dijelove neprijatelja, koji su pripucali, pa je kolona odstupila i kroz južni dio Poljica produžila prema šumi.

²⁰ Depeša Nr. 279 Staba proleterske divizije Stabu 1. proleterskog korpusa od 31. 5. 44. predana 1. 6. 44 u 10,30 sati.

2. Pokret VS NOV i POJ iz Preodca prema Mliništima i borbe u rejonu Bjeljevine i Obršine (1. juna)

Kolona Vrhovnoga štaba je izvršila pokret iz Preodca pred ve e i, izišavši na Kladu, produžila stazom preko Bošnjaka do zaseoka Cvrtića, a zatim preko polja na Donje Runje izvan staza. U Donjim Runjama prethodnica je saznala od mještana da su njemački vojnici za dana ušli u Poljice, te je kolona produžila preko Gornjih Runja pa isto no od Crnog vrha prema Agića vrelu, krećući se pretežno van staza, i 1. juna oko 03,00 sati stigla do Strbonja bunara i pošto je zašla dublje u šumu, zalogorovala je u rejonu Tankog paleža, nedaleko od Paljike (Paljevine). U tom rejonu kolona se zadržala do 15,00 sati.

Za vrijeme boravka u rejonu Tankog Paleža Vrhovni štab je izdao opću naredbu svim jedinicama NOV i POJ da »sa svim snagama stupe u napade na neprijateljske garnizone, utvrđene položaje, objekte gdje god ima neprijatelja i saobraćajne komunikacije«.³⁰

U međuvremenu su jedinice 13. SS-brdskog lovačkog puka prešle u nastupanje iz rejona Potoka i Uvale. Borbeni zapovijest za ušesavanje u trećoj etapi drvarske operacije Štab puka je izdao sa zakašnjenjem — tek 1. juna u 05,30 sati. Prema toj zapovijesti, 1. SS-bataljon (bez 3. ete, koja je kao »lovački odred« bila upućena u izviđanje pravcem Poljice, Runje) trebalo je da 1. juna prošlja područje Uvale, a 2. i 3. SS-bataljon da pređu u nastupanje na širokom frontu na jug prema liniji Poljice — Stekerovci.³¹

Drugi SS-bataljon (bez jedne ete) prešao je u 11,00 sati u nastupanje s dvije etne kolone iz rejona Uvale i Potoka na jug, prema Crnom vrhu i Poljicama, krećući se vrlo sporo kroz područje teško prohodno izvan staza. Zbog toga je lijevokrila 5. eta 2. SS-bataljona tek u 16,10 sati stigla na Tisovu kosu (do trigonometrijske tačke 1208, kilometar južno od željezničke pruge Mliništa — Potoci u rejonu Zivaje, udaljene svega pet kilometara zračne linije od Potoka). Nekoliko sati poslije odlaska kolone Vrhovnoga štaba, 6. i 8. eta 2. SS-bataljona su izbile u područje u kojem se kolona zadržala do 15,00 sati. Produživši pokret, ove ete su u 20,30 sati posjele Liso i k. 1181, kilometar sjeveroistočno od Suljatog brda. Ljevokrila eta 2. SS-bataljona je, najvjerojatnije, naišla na kolonu Vrhovnoga štaba i učestvovala u borbi protiv nje na desnom krilu 3. SS-bataljona. Ona je na Crni vrh stigla tek 2. juna u 00,30 sati, a 7. SS-eta, koja je ostala u Uvali ekaju i na komoru, stigla je u 02,30 sati i posjela Suljato brdo.³²

I 3. SS-bataljon se s prilikom zakašnjenjem prebacio iz Uvale na odsjek željezničke pruge Mliništa — Potoci od k. 1197 na Tisovoj

³¹ Naredba Štaba 5. kopusa Štabu 39. divizije od 1. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 12/1.

³¹ NAW, T-314, Roll 563, F 533, XV Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2911/44 geh. vom 1. 6. 44. — 23.51 Uhr.

³² 2. SS-Batallion, Ia KTB, Darstellung der Ereignisse, VII, Arhiv NOR-a, k. 10, br. reg. 2/5.

kosi (isključivo) do blizu želj. stanice Ovare, odakle je tek poslije podne prešao u nastupanje prema liniji Crni vrh — Stekerovci.

Prvog juna u 15,00 sati, pošto su se jedinice prikupile, formirani je kolona Vrhovnog štaba u slijedećem rasporedu: na čelu je bio 5. bataljon, za njim 1. 3. i 4. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade, zatim bataljon Inženjerske brigade Vrhovnog štaba, Stab 3. (krajiške) proleterske brigade s prištapskim dijelovima, Stab 1. proleterskog korpusa sa svojim dijelovima, Vrhovni štab sa saveznicima vojnim misijama, intendantura 3. (krajiške) proleterske brigade, Prva kirurška ekipa 1. proleterske divizije i bataljon Inženjerske brigade. Prateći bataljon Vrhovnog štaba se rasporedio ispred, pozadi i u pobornice dijela kolone u kojem je bio Vrhovni štab. U desnu kolonu je određen 3. bataljon 1. proleterske brigade, a u lijevu bataljon »IVčitoti« 3. (krajiške) proleterske brigade i dva bataljona Inženjerske brigade Vrhovnog štaba. Treći bataljon 1. proleterske brigade je dobio naređenje da se kreće u pravcu Mliništa grebenima i planinskim kosama južno od pravca kretanja kolone i da po izbijanju na komunikaciju obezbijedi prebacivanje kolone Vrhovnoga štaba u rejonu Mliništa. Kretao se sporo teško prohodnim terenom, pa je poslije ponoći stigao u rejon sjeveroistočno od Stekerovaca, a zatim preko Tubinog brda 2. juna pred zoru izbio na željezničku prugu Mliništa — Potoci i oko 07,00 sati stigao u sastav brigade na Presedlo.³³

Prvog juna oko 15,00 sati kolona Vrhovnog štaba je krenula s namjerom da se preko Bjeljevine i Obršine i dalje željeznicom prugom Potoci — Mliništa — iznad prebaci prema izvornom dijelu rijeke Pljeve. U vrijeme kada je kolona stigla na Paljiku, sjeveroistočno od Tankog paleža (Agi i paleži), streljaci strojem lijevog krila 2. SS-bataljona i 3. SS-bataljon 13. SS-brdskog lovačkog puka, nastupaju i sa željeznicom pruge Potoci — Mliništa, na odsjeku Živaja — želj. stanica Ovara, prema jugu, nalazio se oko jedan kilometar sjeverno od kolone Vrhovnog štaba, ali o tome kolona nije imala podataka.³⁴

Oko 17,00 sati,³⁵ kada se prethodnica kolone Vrhovnog štaba — tri bataljona 3. (krajiške) proleterske brigade — nalazila u pokretu preko Bjeljevine, Obršine i stazom koja istočno od Obršine vodi preko željeznicom pruge prema Babi i kravinama, i kada je kolona bila izišla na prugu, na bataljone u prethodnici je cijelom dužinom kolone otvorio snažnu vatru 3. bataljon 13. SS-brdskog lovačkog puka, koji je prethodno posjeo položaje na istočnim i južnim padinama Obršine, pa preko Bjeljevine prema Velikom vrhu i k. 1220. Na desni bok dijela kolone koji se nalazio bliže štabovima 3. (krajiške) proleterske brigade i 1. proleterskog korpusa i Vrhovnog

³³ Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 2. juna 1944. u 08,00 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 17—2711.

³⁴ Operacijski dnevnik 3. (krajiške) proleterske brigade. Vidi i napomenu 32.

³⁵ Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 2. juna 1944. u 15,10 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 18—2/II.

štaba [4. bataljon 3. (krajiške) proleTERSke brigade i bataljon Inženjerijske brigade] otvorile su slabiju puš anu vatru etni ke grupe s isto ne strane Samograda.³⁶

Uskoro su njema ki vojnici otvorili vatru i na lijevokrilnu kolonu Vrhovnog štaba u rejonu južno od Velikog vrha i k. 1220, zahvativši uglavnom njeno za elje. Bataljoni u lijevoj koloni — bataljon »Mateoti« 3. (krajiške) proleTERSke brigade i dva bataljona Inženjerijske brigade — okrenuli su se frontom prema neprijatelju i prešli u napad, potiskuju i ga prema željezni koj pruži. Me utim, koriste i nepreglednost terena neprijatelj se izmakao, vratio i ponovno posjeo Veliki vrh. Lijeva kolona je produžila kroz šumu, u toku no i izbila u blizinu željezni ke pruge i pošto su na pruži bile ja e njema ke snage, odstupila južno od pruge.

I bataljoni u prethodnici su odmah krenuli u napad. Njima se priklju io i 4. bataljon i krenuo ulijevo, s namjerom da napadne desno krilo neprijatelja i zabaci mu se u rejonu Velikog vrha za le a. U snažnom naletu na cijeloj liniji od željezni ke pruge preko Obršine do Bjeljevine ti bataljoni su odbacili jedinice 3. SS-bataljona. Me utim, njema ki vojnici su, ispoljavaju i kranju odlunost, prelazili u protivnapade. Koriste i šumu i nepreglednost terena, oni su uspjeli da povrate Obršinu i da razdvoje jedinice 1. bataljona 3. (krajiške) proleTERSke brigade. Nastavljene su žestoke borbe, osobito za Obršinu, koja je za kratko vrijeme nekoliko puta prelazila iz ruku u ruke.³⁷

Bataljoni 3. (krajiške) proleTERSke brigade su u rejonu Obršine i Bjeljevine izvršili tako snažan pritisak na glavninu 3. SS-bataljona da je Štab 13. SS-brdskog lova kog puka naredio 1. SS-bataljonu (bez 3. ete) da hitno krene iz Uvale u pomo 3. SS-bataljonu. Nedostaju podaci kada je 1. SS-bataljon stigao i na kojem je pravcu bio angažovan, ali je, najvjerojatnije, izme u 18,00 i 19,00 sati ve u estvovao u borbi.³⁸

U borbi koja se produžila i u toku no i, 1. i 5. bataljon su uspjeli da ovladaju Obršinom i neprijatelj je odstupio, dijelom, najvjerojatnije, prema želj. stanici Lisini, a dijelom preko Ponoraca prema željezni koj pruži isto no od Ponoraca.

Uporedo s borbom na odsjeku 5. i 1. bataljona, vodila se ogorena borba i na odsjeku 3. i 4. bataljona 3. (krajiške) proleTERSke brigade. Dok je 3. bataljon napadao Bjeljevinu, 4. bataljon je krenuo u napad na desno krilo 3. SS-bataljona, s namjerom da ga dije-

³⁶ etni ke grupe, pridodate 3. SS-bataljonu kao vodi i i izvi a i, kstarile su kroz šumu i prije podne dolazile u sukob s patrolama, 3. i 4. bataljona 3. (krajiške) proleTERSke brigade. One su, najvjerojatnije, obavijestile Nijemce o pokretu partizana prema Bjeljevini, jer je 3. SS-bataljon organizovano i istovremeno napao lijevi bok kolone Vrhovnog štaba skoro po itavoj njenoj dužini. Izgleda, ak, da je neka izvi a ka odjeljenja propustio da se ne bi otkrio i da bi sa ekao glavninu kolone.

³⁷ Pero Lazarevi , pomo nik politi kog komesara 1. bataljona 3. (krajiške) proleTERSke brigade, *Dnevnik*.

³⁸ NAW, T-314, Roll 563, F 529, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2934/44 geh. vom 2. 6. 1944 — 14,50 Uhr.

STAB
I PROLETERSKE DIVIZIJE
NOV Jugoslavije
Fov.Br.Sl.
31 maja 1944 g.

19

Štabi poručnik

M.H.O. 411 P.J.
20.15.44
K. 7/2

Štabovima I PROLETERSKE BRIGADE
XIII PROLETERSKE BRIGADE

1.- Neprijatelj iz Glamoča jutros je prošao do Vagnja; imao je i nešto motorizacije. Borbe se vode između Vagnja i Rora. Jednovremeno neprijatelj je sa jednim tenkom skrenuo cestom ka Mliništu i sadržao se na 10 km od raskrsnice do iznad sela Perduhovo Selo. Od podne je taj tenk i neke manje kolonice krenuli dalje ka Mliništu. Tenk je išao westom a kolone brdima zapadno od ceste Glamoč-Mliništa. Od podne otpočele su manje borbe između Gradine k.1357 i s.Šavići /2 km južno od šand.st.Mliništa/. Do sada na tom prostoru izbila su dva ili tri tenka i oko 200 neprijateljskih vojnika. Sa te prostorijske neprijateljske grupice pokušavaju da prođu zapadno od ceste u pravcu Vučije Poljana.

Štab našeg Korpusa/verovatno sa III Krajiškom brigadom/nadaće se krenuti sa sadanje prostorijske preko Crne Gore i Mliništa na naš sektor. Naš zadatak je da dok se oni ne prebace obezbjedimo prostor oko Mliništa i sa severa i sa juga.

U vezi sa ovim postupite po sledećem:

I PROLETERSKA BRIGADA sa svojim I, II i III bataljonom preduzede sve za razbijanje i protarivanje sve neprijateljske grupe oko Mliništa. Ne, ako se radi o jačoj neprijateljskoj grupi na ovom sektoru, I brigada sa pomenuta tri bataljona mora najupornije sadržati u svojim rukama liniju Mrđjanova Poljana k.1570 - Jasenove Poljane - Kurosep - Ploča - šand.stanica Mliništa.

II bataljon "Garibaldi" /on se sad nalazi u šand.st.Mliništa /postaviti na prostoru Podgorija - Bjalovine - Lipovac sa zadatkom da obezbedi prelazak na Mliništa od pravca Mrkonjić Grada.

Prelazak Štaba Korpusa i dijelova koji idu sa njima očekuje se od sutra isjutra pa na dalje.

VI bataljon i Divizijska baterija nalaze se na osiguranju bolnice koja se nalazi kod raskrsnice Kelesničkih trasa na Presedlo. Ti delovi ostaju i dalje na tome zadatku. U koliko Štab I brigade može korisno upotrebiti bateriju neka je traži od nas.

XIII PROLETERSKA BRIGADA postaviće se tako da zatvara sve pravce koji od Prijana-Očaka-Glamočkog Polja i Glamoča izvedu ka Gardak livadama i Fribelji. Najmanje jedan bataljon postaviti na pravcu na svoje desno krilo na prostor Visibaba k.1562 - Turška Kosa - Faripovac sa zadatkom obezbjedjenja i dejstva prema s.Prijani i sa održavanje stalne veze sa delovima I brigade u pravcu Mrđjanova Poljana - Vučija Poljana.

XIII Proleterska brigada raspored po ovom naredjenju izvršiće sutra do 6 časova isjutra.

2.- U pogledu daljnijeg isvidjanja postupiti po ranijim naredjenjima.

3.- O svima promenama najhitnije slati izveštaj kuririma i radio stanicom. Veza sa bataljonima i veza između svih susednih jedinica po svaku cenu organizovati da danonoćno funkcioniše. Ovo je naredžito važno za bataljone I Proleterske brigade koji se nalaze na pošumljenom terenu.

4.- Večeras će saveznički avioni bacati sa nas materijal kod s.Fribelja. Upućeni su organi sa organizovanje mjesta prijema i sa rasposjedjelu materijala.

Štab XIII Proleterske brigade daće potrebno ljudstvo sa prikupljanje materijala.

5.- Odmah po prijemu ovog naredjenja po istim kuririma Štabovi brigada dostaviće izveštaj u kome navesti sadanju situaciju na njihovom sektoru i prikupljenja obaveštenja.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

KOMANDANT
pukovnik,

Vano [signature]

Faksimil nare enja Štaba I. proleterske divizije od 31. maja štabovima brigada da uporno drže položaje u rejonu Mliništa.

lom snaga veže, a lijevom krilom da mu se zabaci iza leđa, prisilili ga na povlačenje i zauzme Veliki vrh. četvrti bataljon je potisnuo dijelove neprijatelja prema sjeveru i kroz šumu se zabacio sjeverno od Velikog vrha, uspostavivši vezu s 3. bataljonom, a dijelom snaga prodro do pruge zapadno od želj. stanice Lisine. Međutim, neprijatelj je u međuvremenu uspio da se probije na lijevom krilu 4. bataljona i odsiječe njegove dijelove na pruzi. Dijelovi 3. i 4. bataljona su okružili njemačke vojnike na Velikom vrhu, ali Veliki vrh nisu uspjeli zauzeti. Treći bataljon je triput zauzimao k. 1249 na Bjeljevini, ali ga je neprijatelj triput u protivjurišu zbacivao s nje i bataljon je konačno zauzeo k. 1249 kasno u noć, dok je 4. bataljon blokirao Veliki vrh.

S obzirom na žestinu borbe na liniji Obršina — Bjeljevina — Veliki vrh, Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito je zaključio da bi probijanje kolone tim pravcem prema Mliništima iziskivalo velike žrtve, pa je odlučio da se pravac kretanja pomjeri južnije, s tim da se u toku noći jedinice odvoje od neprijatelja i 2. juna krenu preko šumskog područja Crne gore i Bukovca prema Mliništima. Nakon toga je kolona Vrhovnog štaba, prije smrkavanja, krenula nazad istim putem kojim se poslije podne kretala prema Bjeljevini i zalagorovala u rejonu Tankog paleža.

Borba između jedinica 3. (krajiške) proleterske brigade i 1. i 3. SS-bataljona 13. SS-brdskog lovačkog puka završila se oko 21,00 sati, ali je prilično vremena prošlo dok je Štab brigade uspostavio vezu s 3. i 4. bataljonom i bataljonima u lijevokrilnoj koloni. Dok su se bataljoni iz lijevokriline kolone oko 23,00 sati prikupili u rejonu Samograda, gdje su zatim stigli 3. i 4. bataljon, sva nastojanja da se uspostavi veza s 1. i 5. bataljonom ostala su uzaludna i Štab brigade je s prikupljenim jedinicama krenuo prema području gdje se nalazio Vrhovni štab, da bi u svanuću 3. i 4. bataljon preuzeli obzbeđenje šireg područja oko Vrhovnog štaba.

Pošto su jedinice 1. i 5. bataljona i jednog bataljona Inženjerske brigade Vrhovnog štaba poslije prikupljanja osvanule u rejonu Obršine i bez uspjeha pokušavale da se povežu s kolonom Vrhovnog štaba, samoinicijativno su krenule pravcem Ponorci, Kutljerovac, Aničevka i 2. juna prije podne stigle u Ubovce, zaselak Stekerovaca.

Drugi bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade (bez 2. ete), pošto je sa zakašnjenjem od 24 sata primio naredbe za pokret, krenuo je 1. juna predveče iz Šajnovca pravcem Podi, Motike, Poljice i u zoru stigao u šumski rejon između Duboke drage i Repovca i tu zalagorovao.

3. Pregrupisanje njemačkih snaga

Štab 15. brdskog korpusa je još 31. maja ocijenio da se na planini Vijencu i južno od Tineva nalaze znatne snage 8. korpusa NOVJ, ali da se jače snage NOVJ prikupljaju i na prostoru južno od Mlini-

šta, gdje pružaju snažan otpor. Ve sutradan, 1. juna, Štab korpusa konstatuje da je 1. proleterska divizija jakim snagama posjela položaje jugozapadno i južno od Mliništa da bi obezbijedila odstupnicu snagama koje se povla e u jugoisto nom pravcu.

Zbog smetnji na radio-vezama 13. SS-brdski lova ki puk nije mogao izvijestiti Štab divizije »Princ Eugen« o borbama koje je vodio 1. juna poslije podne protiv 3. (krajiške) proleterske brigade na podru ju Bjeljevine i Obršine, te Štab 15. brdskog korpusa još ni 2. juna u 09,40 sati nije znao za te borbe. On je o njima izvijestio Štab 2. oklopne armije tek u 14,50 sati.³⁹

Na osnovi izvještaja da su 3. eta 13. SS-brdskog lova kog puka (»lova ki odred« — »Jagdkommando«) i jedinice borbene grupe »Jirš« uspostavile vezu u rejonu Poljiica i da je 3. SS- eta ušla u Rore ne naišavši na jedinice NOVJ, Štab 15. brdskog korpusa je zaključio da su snage NOVJ razdvojene u dvije takti ki nepovezane grupe. A kada je 2. juna poslije podne dobio izvještaj o sukobu dijelova 13. SS-brdskog lova kog puka s jedinicama 3. (krajiške) proleterske brigade na podru ju Bjeljevine i Obršine, Štab korpusa je tu borbu ocijenio kao još jedan pokušaj 1. proleterske divizije da protivnapadom na 13. SS-brdski lova ki puk, koji je s linije Potoci — Uvala — Resenova nastupao na jug, obezbijedi prostor za odstupanje snaga NOVJ preko ceste Mliništa — Glamo na istok.

Me utim, i Štab 2. oklopne armije i Štab 15. brdskog korpusa donosili su 1. juna odluke i izdavali nare enja a da nisu znali za borbu dijelova 13. SS-brdskog lova kog puka i 3. (krajiške) proleterske brigade tog dana poslije podne i nave e.

Izgleda da su i Štab 2. oklopne armije i Štab 15. brdskog korpusa ve od 30. maja smatrali sigurnim da se maršal Tito i Vrhovni štab nalaze na širem podru ju Ti eva. Najvjerovatnije je zbog takve procjene »Specijalni lova ki odred« (»Sonderjagdkommando« — 11. eta 13. SS-brdskog lova kog puka, oja ana desetinom pionira-minera i dijelovima »Specijalnog odreda Brandenburg«), koji je od 26. maja stalno tragao za maršalom Titom i Vrhovnim štabom, nestao s borbenog poprišta. On se posljednji put spominje u dnevnom izvještaju Štaba 15. brdskog korpusa od 30. maja u 21,50 sati, u kojem se za njega kaže da su ga, poslije neuspjelog pokušaja da se probije kroz partizanske linije, ponovo prihvatile vlastite jedinice.⁴⁰ Umjesto njega na bojištu se 31. maja pojavljuje 3. eta i bataljona 13. SS-brdskog lova kog puka kao poseban »lova ki odred« upu en s prostora Potoci, Uvala prema Rorama, sa zadatkom da prikupi podatke o pokretima jedinica NOVJ na prostoru Rore, Mliništa.⁴¹ Tako se

³⁹ NAW, T-314, Roll 563, F 529, XV, Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2934/44 vom 2. 6. 44 — 14,50 Uhr.

⁴⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 571, XV, Geb. A. K. Ia Nr. 2858/44 geh. vom 30. 5. 44 — 21,50 Uhr.

⁴¹ NAW, T-314, Roll 563, F. 553—554, XV, Geb. AK. Ic/Ia Nr. 2878/44 geh. vom 31. 5. 44 — 15,00 Uhr.

»lova ki odred« 1. juna prije podne pojavljuje u rejonu Kola, sjeverozapadno od Poljica, a poslije podne u Poljicu, odakle je produžio preko Runje prema Rorama.⁴²

Na osnovi takve procjene situacije, Štab 15. brdskog korpusa je 1. juna u 19,01 sati naredio Štabu 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« da 2. juna sa 7. SS-brdskim izvi a kim bataljonom i 105. SS-izvi a kim bataljonom pre e u napad na snage NOVJ na prostoru Rora i da na Velikom Ti evu uspostavi vezu s 1. pukom »Brandenburg«. Me utim, Štab korpusa je od tog napada odustao i 1. juna u 23,51 sat obavijestio Štab 2. oklopne armije da e 7. SS-brdskim izvi a kim bataljonom zaposjesti odsjek Mliništa — Hotkovci, a borbenom grupom »Kene« (3. bataljon 14. SS-brdskog lova kom puka, 369. i 105. SS-izvi a ki bataljon) odsjek Hotkovci — Popovi i i da e 2. juna ja im snagama pre i u napad preko Prijana u sjeveroisto nom pravcu.⁴³ Te namjere Štaba 15. brdskog korpusa još uvijek su bile u okviru ranijeg plana Štaba armije da borbeno grupa »Kene« prvo razbije snage NOVJ isto no od Glamo a, a zatim da pre e u nastupanje prema Rorama.

Za razliku od Štaba 15. brdskog korpusa, Štab 2. oklopne armije je težište operacija uvijek usmjeravao tamo gdje je pretpostavljao da se nalaze maršal Tito i Vrhovni štab, i ukoliko se drvarska operacija više udaljavala od svog po etka, sve eš e je svojim naredbama mijenjao nare enja Štaba korpusa, svode i postepeno njegovu komandnu ulogu u sve skromnije okvire. Tako je Štab armije 1. juna u 19,45 sati naredio Štabu 15. brdskog korpusa da snage divizije »Princ Eugen« 2. juna rano ujutro treba da pre u u nastupanje do linije Poljice — Stekerovci — Rore, borbeno grupa »Kene« do Rora, a borbeno grupa »Tajh« (»Teich«) do k. 1488 na Šator-planini iznad Šatorskog jezera, odakle ta jedinica treba da se poveže s desnim krilom 54. brdskog izvi a kog bataljona u rejonu Velikog šatora.⁴⁴ Štab 2. oklopne armije je prepustio Štabu 15. brdskog korpusa da naredi jedinicama u koliko e sati pre i u nastupanje.⁴⁵ Tri sata kasnije, u 22,45 sati, Štab armije je naredio Štabu korpusa da Oklopni grenadirski jurišni bataljon što prije pre e u nastupanje iz rejona Resanovaca preko Vijenca u jugoisto nom pravcu i uspostavi vezu s desnim krilom borbene grupe 373. pješadijske divizije,

⁴² NAW, T-314, Roll 563, F 540—541, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2893/44 geh. vom 1. 6. 1944 — 12,40 Uhr.

⁴³ NAW, T-314, Roll 563, F 533, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2911/44 geh. vom 1. 6. 1944 — 23,51 Uhr.

⁴⁴ Nedostaju podaci koja je jedinica ozna ena sa „Tajh“ („Teich“), ali s obzirom na to da su se na tom terenu nalazili samo 3. bataljon 14. SS-brdskog lova kog puka (komandant Kene — Kähne), 105. — SS-izvi a ki bataljon (komandant SS-kapetan Volkersdorfer — Wolkersdorfer) i 369. izvi a ki bataljon (komandant nepoznat), „Tajh“ bi, najvjerovatnije, mogao biti 369. izvi a ki bataljon.

⁴⁵ NAW, T-314, Roll 563, F 538, Pz. AOK 2, Fu. an XV. Geb. A. K. vom 1. 6. 1944 — 19,45 Uhr, angenommen 2. 6. 44 — 12,35 Uhr.

koja tako er treba da pre e u nastupanje prema Ti evu i isto no od njega.⁴⁶

Veze izme u Staba 15. brdskog korpusa i pot injenih mu jedinica, kao i izme u njega i Staba armije, funkcionisale su vrlo loše 30. i 31. maja i 1. juna. Tako je Stab korpusa nare enje Staba 2. oklopne armije izdano 1. juna u 19,45 sati primio tek 2. juna u 12,35 sati, a nare enje izdano u 22,45 sati Oklopnom grenadirskom jurišnom bataljonu primio je 2. juna u 23,39 sati. Taj bataljon je u to vrijeme bio u Drvaru, ali mu armijsko nare enje vjerovatno nije preneseno ni 2. juna, jer se bataljon 2. i no u 2/3. juna prebacio u Bosansko Grahovo. Sve je to dovelo do toga da se operacija 2. juna u cjelini nije razvijala ni po korpusnom ni po armijskom planu. Stab korpusa u svom operativnom dnevniku samo konstatuje da je 2. juna »7. SS dobila nare enje da razbije 1. proletersku diviziju isto no od ceste Mliništa — Glamo «.

4. Borbe u širem rejonu Mliništa (1. i 2. juna) i prebacivanje Vrhovnog štaba preko komunikacije Glamo — Mliništa (2. juna)

Prvoga juna ujutro 1. proleterska divizija [bez 3. (krajliške) proleterske brigade] držala je s etiri bataljona položaje na liniji Kosa — Skokovi (1. bataljon) — Laškavica — Debeljak — Gradina (2. bataljon 1. proleterske brigade) — Gradina — Turska kosa (2. bataljon) — Visibaba — Ivi ev vrh (1. bataljon 13. proleterske brigade), sa zadatkom da zatvara pravce od Glamo a prema Mliništima i Vu - jim poljanama, dok je s dva bataljona 1. proleterske brigade, s linije žand. stanica Mliništa — Plo a (4. bataljon bez 2. ete) — potok Lalinac (bataljon »Garibaldi«) zatvarala pravac Mrkonji -Grad, Mliništa.

O ekuju i 1. juna ili no u 1/2. juna prebacivanje Vrhovnog štaba i Štaba 1. proleterskog korpusa preko Mliništa na podru je isto no od komunikacije, Štab 1. proleterske divizije je 1. juna u 09,00 sati naredio bataljonu »Garibaldi« 1. proleterske brigade da se iz rejona potoka Lalinac prebaci na podru je Podgorija, Bjelovina, Lipovac, isturi ja e patrole prema Peckoj i održava vezu s 4. bataljonom svoje brigade u rejonu Mliništa.

Dok su se na odsjeku Odžak, Perduhovo Selo prikupljali motorizovani dijelovi 105. SS-izvi a kog bataljona, koji je nastupao pravcem Glamo , Mliništa, njegovi prednji, pješadijski, dijelovi stupili su u borbu ve u ranim jutarnjim asovima u rejonu zapadno od Debeljaka.⁴⁷

⁴⁶ NAW, T-314, Roll 563, F 532, Pz AOK 2 Ia Num. 1610, g. Kdos. Fu. an XV. Geb. A. K. vom 1. 6. 1944 — 22,45 Uhr; angenommen 2. 6. 1944 — 02,00 Uhr.

⁴⁷ Prema Operativnom dnevniku 15. brdskog korpusa, borbena grupa „Kene“ je 1. juna prešla u napad s pravca Glamo a ali je zadržana na 5 do 7 km jugozapadno od Mliništa. S obzirom na to da je snage neprijatelja na tom pravcu 1. juna sa injavala motorizacija i nešto malo pješadije, mo-

Š T A B
I PROLETERSKE DIVIZIJE
NOV Jugoslavije
Broj 51.
2 juna 1944
u 9 s.

PROLETERSKE DIVIZIJE
NOV JUGOSLAVIJE
Broj 51/1
2. 6. 1944

Š t a b o v i m a : I PROLETERSKE BRIGADE
XIII PROLETERSKE BRIGADE

Jedno izviđačko odelenje osmotrilo je na cesti kod Berida jedan neprijateljski tank i pet kamiona, sinod u 20 časova. Seljaci su tom odelenju izjavili da je takodje juče oko 16 časova prošla nekuda ka Mliništu jedna pešačka kolona od 100 ljudi. U 20 časova primećena je jedna crna raketa kod Ovdara.

Jedna naša grupa koja je trebala da se prebaci na naš sektor naišla je južno od stanice Mlinište kod Bjeljevine i Obršine na neprijatelja i nije se mogla prebaciti.

Dobili smo sadatak da toj grupi obezbavimo prebacivanje na prestaru Mlinište. Tražili smo da ta grupa krene na žand. stanicu Mlinište. U vezi sa ovim

n a r e d j u j e m o :

1.- I PROLETERSKA BRIGADA obezbediće sa severa i sa juga slobodan prolaz toj grupi preko žand. stanice Mlinište.

Sada je za obezbedjenje prema severu postavljen bataljon "Garibaldi" na prostoru ž. st. Mlinište - Bjelovina.

U pravcu Glamoškog Polja obezbedjenje postaviti sa obe strane komunikacije Glamoš - Mlinište.

Jednu grupu postaviti kao rezervu oko žand. stanice Mlinište koja će - po potrebi - intervenisati bilo južno, bilo severno ka bataljonu "Garibaldi".

Štab I Proleterске brigade može sa ovaj sadatak odmah koristiti svoj VI bataljon, koji je do sada bio na obezbedjenju Divizijske bolnice.

2.- XIII PROLETERSKA BRIGADA sa svojim bataljonom dejstvuje na levom krilu I Proleterске brigade inicijativno vršeci prodore i napade kosama severno od linije Prijani - Perduhovo Selo. Dejstvo ovog bataljona mora biti stalno i efikasno.

Sa ostalim snagama Štab XIII brigade vršice sigurno obezbedjenje od Glamoškog Polja i nasilno daviđjanje neprijatelja ka Glamoču.

Ova brigada vršice i zaštitu Divizijske bolnice koja je sad upućena ka Fribelji.

3.- SANITETSKA UPRAVOJE:

Divizijska bolnica odmah da krenuti ka s. Fribelji i postaviti se na najpodesnija mesta oko sela Fribelje koje će joj mesto i potrebnu zaštitu odrediti Štab XIII Proleterске brigade.

Hirurška ekipa ostade sa Sanitetom I Proleterске brigade. Mesto i zaštitu Sanitetu i Hirurškoj ekipi daće Štab I Proleterске brigade.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

POLIKOPESAR,

Kein

K O M A N D A N T

pučovník,

Vaso Jovanović

P.S. Štab I Proleterске brigade sada javlja da je kod njih došao njihov III bataljon. U vezi s tim smatramo da Štab brigade svoj VI bataljon treba da orijentise više na satvaranju pravca sa severa i tako pojača bataljon "Garibaldi" koji sada satvara sam sve pravce koji sa severa vode ka Mliništu.

Faksimil nare enja Štaba I. proleterске divizije od 2. juna 1944. Štabovima I. i 13. proleterске brigade da zatvore pravce od Mrkonji -Grada i Glamoša prema Mliništima

Oko 10,00 sati 1. i 2. bataljon 1. proleterske brigade prešli su sa svojih položaja u nastupanje s ciljem da protjeraju neprijatelja prije nego što on pređe u napad ja im snagama. Međutim, bataljoni se nisu spuštali u Glamo ko polje, gdje je bila glavnina 105. SS-izvi-a kog bataljona, pa nije ni došlo do odlučujuće borbe.

Kada su prednji dijelovi 105. SS-izvi-a kog bataljona oko 15,00 sati izbili sjeverno od Prijana i Velike gradine, 1. i 2. bataljon 1. proleterske brigade su ponovo prešli u napad, koji je podržavala divizijska artiljerija s Andanuše. Bataljoni su postepeno potiskivali neprijatelja prema Velikoj gradini i Prijanima.

Pošto se na odsjeku 13. proleterske brigade neprijatelj nije pojavljivao, a položaji 1. i 2. bataljona 1. proleterske brigade bili razvučeni na širokom frontu, dijelovi 13. proleterske brigade su se pomjerali zapadno od Turske kose prema Gradini, sjeverno od Prijana. To je omogućilo bolju kontrolu pokreta neprijatelja, vršila u povezanost 1. i 2. bataljona i njihovo uspješnije angažovanje. Bataljoni su prešli u napad, do 18,00 sati protjerali neprijatelja i oistili teren prema raskrsnici cesta u Medenim Selištima.

Divizijska intendantura je u toku noći i izmeću 31. maja i 1. juna i noću 1/2. juna organizovala prikupljanje i raspodjelu materijala što su ga saveznici bacili avionima na šire područje Pribelje, tako da su i najudaljeniji bataljoni već ujutro dobili potrebnu municiju i opremu.

Poslije jutarnjih razmjena depeša sa Štabom 1. proleterskog korpusa i prijema korpusnog naredjenja, Štab 1. proleterske divizije je 2. juna u 09,00 sati naredio:

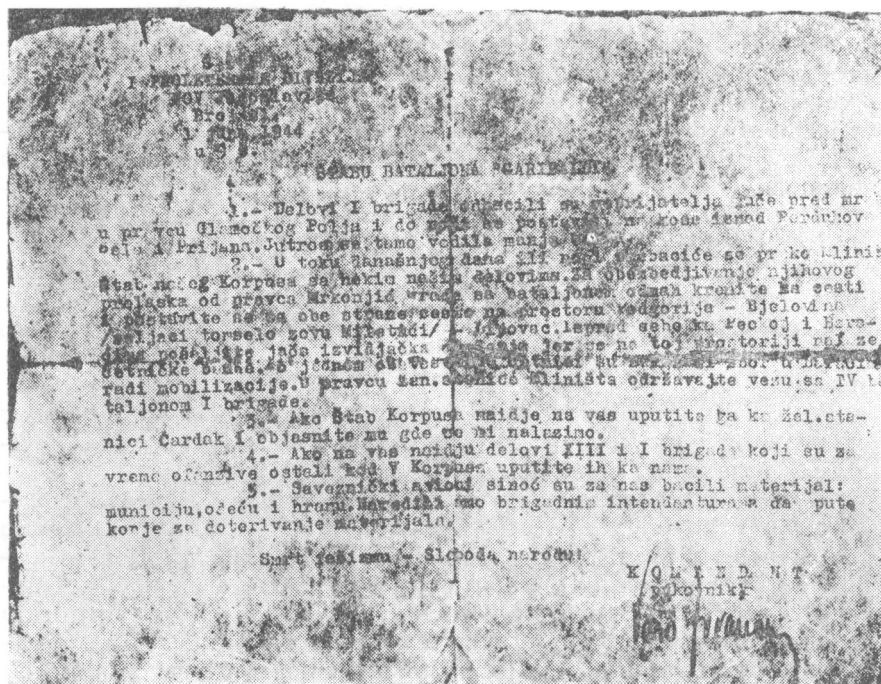
— da 1. proleterska brigada obezbijedi s juga i sa sjevera prelaz kolone Vrhovnog štaba preko ceste Glamo — Mliništa u rejonu žand. stanice u Mliništima, s tim da 6. bataljon i bataljon »Garibaldi« zatvore pravce od Mrkonji -Grada i Jajca, a da 3. i 4. bataljon u rejonu žand. stanice u Mliništima i isto noć od nje formiraju manevarsku grupu koja će prema potrebi intervenisati bilo na pravcima od Mrkonji -Grada i Jajca, bilo na glamo kom pravcu, koji od ranije zatvaraju 1. i 2. bataljon;

— da 13. proleterska brigada obezbijedi divizijsku bolnicu koja je trebalo da se u toku dana prebaci u rejon Pribelje; jednim batacijonom da aktivno djeluje na lijevom krilu 1. proleterske brigade na glamo kom pravcu, sjeverno od Prijana, a ostale snage da izvijaju prema Glamo u i zatvaraju pravce od Glamo a prema Mrkenovoj poljani, iardak livadama i Pribelji.⁴⁸

gli su to biti samo dijelovi 105. SS-izvi-a kog bataljona, ije su ete, za razliku od ostala četiri izvi-a ka bataljona koji su u estvovali u drvarskoj operaciji, nosile naziv tenkovskih eta (1. SS-Panz.-Kp., 2. SS-Panz.-Kp. itd.), što je, svakako, bila posljedica njihovog sastava, naoružanja i opreme. Osim toga, 3. bataljon 14. SS-brdskog lova kog puka se nalazio na području jugoistočno od Trilja, udaljen od Glamo a preko 100 km. S obzirom na to da je naredjenje za pokret mogao primiti tek 31. maja, a zbog aktivnosti saveznika avijacije se nije mogao kretati danju, on u Glamo nije mogao stići i tako brzo da bi već 1. juna u estvovao u borbama na pravcu Mliništa.

⁴⁸ VII, Arhiv NOR-a, k. 712, br. reg. 31/1.

U vezi s tim nare enjem, Stab 1. proleterske brigade je izvršio manja pomjeranja: 3. bataljon je u toku dana posjeo položaj na željezni koj pruži u rejonu željezni ke stanice ardak, »udarno izvi-a ko odjeljenje« bataljona »Garibaldi« postavljeno je na želj. stanicu Mliništa a glavnina bataljona »Garibaldi« je posjela položaje južno i sjeverno od ceste Mliništa — Mrkonji -Grad, s lijevim kri-lom od Ple ina prema Lipovcu, a desnim u zaseoku Popovi a ku a i isto no od njega.

Faksimil nare enja Štaba 1. proleterske divizije od 1. juna 1944. Štabu bata-ljona „Garibaldi“ da zatvori pravac Mrkonji -Grad, Mliništa.

Postupaju i po nare enju Štaba divizije 13. proleterska brigada je u toku dana zauzela položaje na liniji Turska kosa (2. bataljon) — Visibaba — Paripovac (1. bataljon) — Ivi ev vrh — Alako vrh (5. bataljon), a 4. bataljon je raspore en u rezervu u Pribelji.

Izuzev dijelova bataljona »Garibaldi«, koji su u pokretu prema odre enim položajima, i u blizini tih položaja, došli u sukob s ne-prijateljem, sve ostale jedinice 1. i 13. proleterske brigade su posje-le odre ene položaje prije nego što je neprijatelj prešao u nastu-panje.

Kolona Vrhovnog štaba je 2. juna prije zore krenula preko Paljike nazad prema Stevilovom paležu, i zaustavila se u rejonu k. 1147, sjeverno od Tankog paleža. Odavde je uspostavljena veza s 2.

bataljonom 3. (krajiške) proleterske brigade, pa mu je naredno da se prebaci naprijed radi obezbje enja Vrhovnog štaba sa sjevera i istoka, gdje se nalazio samo željezni ki bataljon Inženjerijske brigade. Oko 05,30 sati stigli su u taj rejon i 3. i 4. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade.

U to vrijeme se 2. SS-bataljon s 3. etom 1. SS-bataljona (»lova ki odred«), koji je 1. juna u 11,00 sati prešao u nastupanje iz rejonu Potoka i Uvale na jug, ve nalazio na liniji Poljice — Liso — Suljato brdo — k. 1181 — Crni vrh, 4—5 km jugozapadno od logora Vrhovnog štaba, frontom okrenut u jugozapadnom pravcu. Te neprijateljeve snage nisu znale da se Vrhovni štab i jedinice oko njega nalaze u njihovoj pozadini, niti je Vrhovni štab imao podataka o njima.

U logoru Vrhovnog štaba se ekalo na radio-vezu sa Štabom 1. proleterske divizije, koja je trebalo da obezbijedi prebacivanje kolone Vrhovnog štaba preko komunikacije Glamo — Mliništa. Nakon što su izmijenjene depeše kojima je Štab 1. proleterskog korpusa naredio 1. proleterskoj diviziji da obezbijedi prelaz kolone preko ceste južno od želj. stanice Mliništa, i Štab divizije obavijestio Štab korpusa da može da krene preko Vu jih poljana na Bubnjeve poljane na Jastrebnjaku,⁴⁹ 2. juna oko 08,00 sati je nare en pokret.

Na elu kolone je bio 2. bataljon, a na za elju 3. i 4. bataljon 3- (krajiške) proleterske brigade. Nedostaju podaci o rasporedu i mjestu u koloni bataljona »Mateoti« i bataljona Inženjerijske brigade. Pobo nice nisu isturene jer se kolona kretala besputnim i vrletnim terenom Velike uvale, drže i se grebena pošto nije bila sigurna da li e i gdje e nai i na neprijatelja. Komandni kadar elnog 2. baialjona, zbog zna aja zadatka i neizvjesnosti, uzeo je automatsko oružje — automate i puškomitraljeze. U toku pokreta uspostavljena je veza s vodom 1. bataljona, koji je Štab bataljona uputio s Obršine u jutarnjim satima radi povezivanja s kolonom Vrhovnoga štaba, pa je po njemu poslano nare enje 1. i 5. bataljonu 3. (krajiške) proleterske brigade i bataljonu Inženjerijske brigade, koji su bili u zaseoku Ubovi i, da krenu u pravcu kojim se kretala kolona Vrhovnog štaba.

Izvi aju i prethodno stazu što vodi od Stekerovaca preko Crvaljevog dola i Samograda prema željezni koj pruži i kre u i se oprežno, kolona Vrhovnog štaba, duga nekoliko kilometara, marševala je besputnim terenom preko Kutljerovca, Roguline doli, Jan are-vrha i Joki a poljane, gdje je stigla oko 13,00 sati. Tu se ula borba s pravca Hotkovaca i Prijana.⁵⁰

Kolona se postepeno približavala Ravnim mliništima,⁵¹ orijentišu i se prema sjeverozapadnoj ivici Re uša šume, južno od Tubina

⁴⁸ Depeša Štaba 1. proleterskog korpusa Štabu 1. proleterske divizije i Depeša Štaba 1. proleterske divizije Štabu korpusa od 2. juna 44. u 07,00 sati.

⁵⁰ Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade od 2. juna 1944, u 15,10 sati, VII, Arhiv NOR-a; k. 713, br. reg. 18—2/II.

⁵¹ Podru je isto no i zapadno od ceste Mrkonji -Grad—Glamo izmsdu Vasi a i Mliništa (planinska ravnica) narod naziva Ravnim mliništima. Na karti taj naziv ne postoji.

brda. Oko 14,00 sati njeno elo se po elu spuštati niz strmu kosu u podnožje Tubina brda. Suma je postajala sve rje a i elo kolone je uskoro izbilo iz nje na ivicu ravni, oko 4 km od ceste. Kolona je zastavljena i upućena patrola da izvidi teren i uspostavi vezu s jedinicama 1. proleterske brigade.

Treći bataljon 14. SS-brdskog lovačkog puka i 105. SS-izviđački bataljon prešli su na pravcu Glamo, Mliništa u 13,30 sati u napad na frontu od Velike gradine preko Perduhova Sela do Prijana, vrše i naročito žestok pritisak na položaje 1. i 2. bataljona 1. proleterske brigade uz komunikaciju. Jedinice 1. i 2. bataljona s položaja na Kosi, Skokovima, Laškavci, Jasli ima i Debeljaku pružale su ogorčen otpor. Bataljonima je bilo naređeno da neprijatelja moraju zadržati pod cijenu najvećih žrtava, jer Vrhovni štab treba da se prebaci preko ceste sjeverno od bataljonskih položaja. Neprijatelj je pokušavao da s tenkovskom četom 105. SS-izviđačkog bataljona prokrižna put pješadiji, ali je ta četa izmeću u Prijana i Vasića ušla u minsko polje i izgubila dva tenka.⁵² Neprijatelj je nakon toga povukao motorizovane dijelove i ponovno prešao pješadijom u napad na položaje 1. i 2. bataljona, pokušavajući i istovremeno da bojom manevrom prisili 2. bataljon na odstupanje iz rejonu Laškavice i Debeljaka. Kad u tome nije uspio, 3. bataljon 14. SS-brdskog lovačkog puka je krenuo u dvije kolone prema položajima 13. proleterske brigade na Gradini i Visibabi. Borba se ubrzo razvila na širokom frontu od Gradine preko Turske kose do Visibabe, ali do 15,00 sati neprijatelj nije uspio da promijeni situaciju na odsjeku 13. proleterske brigade.⁵³

Pošto se povezala s jedinicama 1. proleterske divizije, kolona Vrhovnog štaba je nastavila pokret i oko 14,30 sati njeno elo je izbilo u rejon k. 1188, odakle se vidjela cesta. Odlučeno je da se kolona kreće sjevernom ivicom Reuša šume i cestu preko i izmeću u Vasića i Savića, nešto sjevernije od okuka ceste u Vasiću ima. Za to vrijeme na kosama južno od kolone vodila se sve žestok borba. S fronta 1. proleterske brigade je stigao kurir s izvještajem da jedinice ne mogu da izdrže pritisak neprijatelja. Borba je vodena na odstojanju od jednog kilometra, a mjestimično i znatno bliže koloni Vrhovnog štaba. Jasno se razabiralo dovikivanje boraca i komandovanje starješina 1. proleterske brigade. Culi su se i glasovi neprijatelja i njegova komanda.⁵⁴

Drugi bataljon 3. (krajniške) proleterske brigade, bez 2. čete, koja je ostala na elu kolone Vrhovnog štaba, projurio je kraj kolone trerim korakom prema cesti, i kako je koja četa stizala na cestu, odmah je zauzimala položaj na ivici šume, na sjevernim padinama

⁵² 1. SS-Panzer-Kompanie 105, Vorschlagsliste für die Verleihung vom 14. Juni 1944., SS-Hauptscharführer Hermann Reinhardt.

⁵³ Operativni izvještaj Štaba 13. proleterske brigade za period od 1. do 8. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 4/2.

⁵⁴ Izvještaj o akcijama 1. proleterske brigade u junu 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 16/1—2.

Andanuše, pristupivši zapre avanju ceste zarušavanjem i sje omjelika.

Neprijatelj se pod zaštitom tenkova približio sjevernim ivicama Tie uša šume i prijetila je neposredna opasnost proboja položaja 1. bataljona 1. proleterske brigade. Na cesti je grupa boraca 1. proleterske brigade postavljala nagazne mine, a nešto dalje je bila grupa boraca u zasjedi s protivtenkovskim puškama. Kada je kolona oko 15,00 sati došla u neposrednu blizinu ceste,⁵⁵ dijelovi Prate eg bataljona Vrhovnog štaba su posjeli položaje oko ceste zbog neposrednog obezbje enja lijevog boka kolone. Minobaca ke granate su pole padati u blizini kolone i jedna je lakše ranila jednog lana Sovjetske i jednog lana Britanske vojne misije.

Dijelovi 3. bataljona 14. SS-brdskog lova kog puka koji su na odsjeku 13. proleterske brigade nastupali preko Gradine prema Turskoj kosi, nakon neuspjelih pokušaja da frontalno probiju položaje 2. bataljona 13. proleterske brigade, uspjeli su da izmanevrišu jedinice 2. bataljona, probivši se izme u njegovog desnog krila i lijevog krila 2. bataljona 1. proleterske brigade. Pred ve e je neprijatelj, uspio da potisne 1. i 2. bataljon 1. proleterske brigade, probije se tenkovima u rejon Mliništa i presije e kolonu Vrhovnog štaba. Zapadno od ceste ostali su dijelovi 3. bataljona, 1. i 6. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade, dijelovi Prate eg bataljona Vrhovnog štaba i komore, povukavši se nazad u šumu.

Njema ki vojnici nisu pokušavali da u stvorenu brešu ubace pješadijske dijelove, ve su se zadovoljili kontrolom komunikacije pomo u tenkova i oklopnih kola.

Na pravcu bataljona 13. proleterske brigade aktivnost neprijatelja nije prestala ni nakon što se 2. bataljon u 20,00 sati povukao na Paripovac. Borba se nastavila oko Visibabe do blizu pola no i, kada je neprijatelj potisnuo dijelove 1. bataljona i posjeo Visibabu, ne pokušavaju i u toku no i da dalje nadire.

Oko 13,00 sati prešao je u nastupanje i 7. SS-brdski izvi a ki bataljon na mrkonji kom pravcu od Beri a preko Podgorije u tri kolone: prema želj. stanici Mliništa, prema trig. 1604 i prema želj. stanici ardak. Iznenadivši etu 6. bataljona u šumi sjeverno od ceste i etu bataljona »Garibaldi« 1. proleterske brigade u rejonu Ple ine, desnokrilna eta 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona se probila prema želj. stanici Mliništa, odbacila »udarno odjeljenje« "bataljona »Garibaldi« i ovladala stanicom.

Saznavši za pojavu neprijatelja na podru ju Podgorije, a ne raspoložu i podacima da su njema ki vojnici ve prodrli do želj. stanice Mliništa, Stab 1. proleterske divizije je naredio dijelovima 3. i 6. bataljona 1. proleterske brigade u rejonu Pustinjaka i Presedla da krenu u tom pravcu i da zajedno s dijelovima bataljona »Garibaldi« i 6. bataljona koji su bili orijentisani prema Podgoriji napadnu neprijatelja. U isto vrijeme je naredio i Stabu 1. prole-

⁵⁵ VII, Arhiv NOR-a, k. 712, B, reg. br. 29/4—12.

terske brigade da dio snaga 4. bataljona najhitnije prebaci na ardak (k. 1220), a drugi dio da orijentiše na pravac trig. 1604, ardak.

Me utim, događaji su se odvijali brže nego što su naređena mogla da stignu do štabova bataljona. Njemački vojnici su nadirali komunikacijom bez obzira na koju vatru jedinica bataljona »Garibaldi«, koje su pod borbom odstupale prema Smr evoj kosi. Poslije borbe u rejonu Popovi a ku e dijelovi bataljona »Garibaldi« su se povukli u jugozapadnom pravcu, za glavnom bataljona, a njemački vojnici su od Popovi a ku e produžili stazom na jug prema trig. 1604. Lijevo od eta 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona je izbila u rejon želj. stanice ardak, ali su je tu do ekali 3. bataljon i dijelovi 6. bataljona 1. proleterske brigade i odbacili prema Podgoriji.

Bataljon »Garibaldi« je u me uvremenu odstupio prema Vu - jim poljanama, gdje su se u toku noći, osim 1. ete, prikupili svi njegovi dijelovi.

etvrti bataljon je poslije gubitka Smr eve kose u produžetku borbe uspio da sjeverno od sela Mliništa zadrži desnokrilnu etu 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona i da je odbaci nazad, ali mu je naređeno da zatvori pravac trig. 1604, ardak stiglo suviše kasno da bi na tom pravcu bilo šta mogao preduzeti.

Poslije prelaska ceste Mliništa — Glamo kolona Vrhovnog štaba se zaustavila na Vu jim poljanama, u rejonu k. 1363, nedaleko od Terzina vrela. Manja grupa etnika, s pravca trig. 1604. s odstojanja od oko 500 m, otvorila je vatru. Nekoliko boraca je odmah krenulo u njihovom pravcu, a kolona Vrhovnog štaba je produžila prema izvoru ardaka. Dok je kolona prolazila preko jedne poljanice, ponovno je na nju pripucala grupica etnika, ali su je razjurali dijelovi Prate eg bataljona i 3. (krajiške) proleterske brigade koji su se tu zatekli. Kolona je produžila kroz šumu stazom što vodi na ardak livade i za dana stigla do vrela Ponore, gdje su se Vrhovni štab i savezni ke vojne misije smjestili, a pješadijske ete Prate eg bataljona se rasporedile oko logora i postavile obezbje enja. Time se Vrhovni štab prakti no našao van dometa snaga neprijatelja koje su u estvovala u operaciji. Njema ko komandovanje je uvidjelo da je propala i posljednja šansa da uništi rukovodstvo nove Jugoslavije, pa je naredilo nekim jedinicama da završe djejestva na svojim operativnim pravcima i da se povuku u garnizone.⁶@

Pošto se Vrhovni štab prebacio preko ceste i po elo prebacivanja jedinica 3. (krajiške) proleterske brigade, 2. bataljon te brigade se odmah povukao s položaja uz cestu i prebacio dublje u šumu, u rejon izme u trig. 1604 i Pustinjaka, ali bliže izvoru ardaka i logora Vrhovnog štaba, kojeg je objezbje ivao sa sjevera; 4. bataljon

⁵⁸ Stab 2. oklopne armije je 2. juna naredio da se 1. puk Brandenburg i 92. motorizovani grenadirski puk povuku iz pothvata „Konji ev skok“ i upute na obalsko područje; 4. juna su i 54. brdski izvi a ki bataljon i Stab puka za specijalnu upotrebu s Oklopnim jurišnim bataljonom primili naređeno da se povuku u Knin i odatle prebace u Split, odnosno u Sinj.

se poslije prebacivanja smjestio sa Štabom brigade u rejon Vu jih poljana, južno od trig. 1604, a dvije ete 3. bataljona na zaravan izme u Vu jih poljana i potoka ardak, jugoisto no od k. 1363, objezbje uju i logor Vrhovnog štaba sa zapada i jugozapada.

eta 7. SS-izvi a kog bataljona koja je nastupala s pravca Popovi a ku e ve je bila stigla na sjeveroisto ne padine trig. 1604. I upravo u trenutku kada se glavnina 3. (krajiške) proleterske brigade ve nalazila isto no od komunikacije, a neki njeni dijelovi se još uvijek prebacivali preko ceste, na trig. 1604, goloj i kamenitoj kosi sjeveroisto no od pravca kretanja kolone Vrhovnog štaba, pojavila se manja kolona: bili su to prednji dijelovi ete njema kog 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona.

Dok su borci 4. bataljona 3. (krajiške) proleterske brigade posmatrali tu kolonu, neprijatelj je s trig. 1604 otvorio vatru. Tu se nalazio Stab 3. (krajiške) proleterske brigade, a u blizini je bio i komandant 1. proleterskog korpusa s dijelovima prištapske ete, lanovi Štaba 1. proleterske brigade i neki dijelovi Prate eg bataljona Vrhovnog štaba.

Drugi i 4. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade su dobili nare enje da protjeraju neprijatelja, a 5. bataljon da se prebaci na visove u masivu planine ardak sjeverno od trig. 1604. Dvije ete 4. bataljona su se odmah razvile u strelja ki stroj, a njima su se priklju ili i manji dijelovi Prate eg bataljona Vrhovnog štaba. Prednji dijelovi njema ke ete ve su se bili spustili na istureni kamenjar odvojen uvalom od glavne kose trig. 1604. ete 4. bataljona su u prvom naletu zbacile njema ke vojnike s prve uke i posjele njihove položaje, ali su se oni preko sedla povukli na višu kosu i svi pokušaji eta 4. bataljona da ih protjeraju s tih položaja ostali su bezuspješni. Dijelovi 4. bataljona su se do no i zadržali na osvojenim položajima. Istovremeno s etama 4. bataljona u napad je prešla i 3. eta 2. bataljona 3. (krajiške) proleterske brigade, koji se nalazio nešto južnije, štite i na tom pravcu logor Vrhovnog štaba. eta je na juriš uz stijenje potisnula prednje dijelove neprijatelja, ali ni ona nije uspjela da ga protjera s kose.

Položaji njema kih vojnika na trig. 1604 bili su u zasje enom strmom kamenjaru, nepristupa ni i vrlo pogodni za odbranu. Stoga je Štab 3. (krajiške) proleterske brigade odluo da sa eka no i da u sadjejtstvu s dijelovima 1. proleterske brigade izvrši napad na trig. 1604.

Pošto se kolona Vrhovnog štaba prebacila preko komunikacije, 4. bataljon 1. proleterske brigade se, po nare enju Štaba brigade, povukao s položaja. Prate a eta je otišla na ardak livade, a pješadijske ete su dobile nare enje da u estvuju u napadu na trig. 1604. Peti bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade je oko pono i izbio na ardak planinu i zano io na položajima u rejonu k. 1345 i k. 1452, orijentisan prema sjeveru.

Poslije izvršenih priprema 1. i 4. bataljon 3. (krajiške) i 4. bataljon (bez jedne ete) i dijelovi bataljona »Garibaldi« 1. proleterske

brigade prešli su u napad na trig. 1604, uz podršku korpusne artiljerije. Oko trig. 1604 su u toku no i vo ene vrlo žestoke borbe, ali zasje enom kamenjaru se nije moglo pri i i njema ki vojnici su ga uspješno branili s relativno malim snagama i sve se na kraju svelo na blokiranje neprijatelja.

U toku no i savezni ka avijacija je jedinicama 1. proleterske divizije bacala opremu, naoružanje, municiju, odje u i životne namirnice na podru je sjeverno od Pribelje. Intendantura divizije je, u saradnji s Narodnooslobodila kim odborom Pribelje, organizovala skupljanje materijala u Rupama, sjeveroisto no od Pribelje. Najve i dio puš ane municije je do zore ve bio podijeljen jedinicama, ali je intendantura bila prisiljena da ve e koli ine mina za minobaca e kalibra 81 mm i nešto municije zakopa i posakriva po rupama i šupljem drve u, pošto nije uspjela da ih doturi jedinicama.

5. *Pomjeranje 1. proleterske divizije previa komunikaciji
Sujica — Kupres — Bugojno*

Postupaju i po nare enju Štaba 1. proleterskog korpusa Štab 1. proleterske divizije je 2. juna no u i 3. juna prije podne prebacio jedinice 1. proleterske brigade s podru ja Mliništa, Vu jih poljana i Mr enove poljane na liniju Presedlo — ardak livade — Borik — Alako vrh — Vrš i ; 13. proleterska (bez 3. bataljona, koji je bio sa Štabom 5. korpusa na Crkvenom) bila je 3. juna u rejonu Pribelje i na obezbje enju Vrhovnog štaba; 3. (krajišku) proletersku brigadu Štab korpusa je zadržao pod neposrednom komandom, naredivši joj da se prebaci na prostor Podgorija, Pljevski podovi. Me utim, zbog borbi oko trig. 1604, jedinice su tek 3. juna prije podne krenule prema odre enom podru ju i 1, 2. i 4. bataljon su posjeli liniju željezni ka stanica ardak — Presedlo, a 3, 5. i bataljon »Mateoti« su bili u pokretu s ardak livada prema Pljevskim podovima.

Primijetivši 3. juna oko 12,00 sati povla enje 2. i 4. bataljona 3. (krajiške) proleterske brigade s blokade trig. 1604, dijelovi ete 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona su krenuli s trig. 1604 za njima. Istovremeno su se na Vu jim poljanama pojavile i snage neprijatelja koje su se prije podne prikupljale na komunikaciji od Glamo a prema Mliništima.⁵⁷ Produživši odavde, neprijatelj je izbio na ardak livade i Presedlo, iznenadivši 4. bataljon 1. proleterske brigade

⁵⁷ Prema podacima Štaba 1. proleterskog korpusa, neprijatelj je 3. juna nastupao s glamo kog pravca s tri bataljona, a s pravca Podgorije slabijim dijelovima. Njema ki podaci o borbama 3. juna su vrlo oskudni i u Ratnom dnevniku Štaba 15. brdskog korpusa se samo konstatuje da su 7. SS-brdski izvi a ki bataljon i borbena grupa „Kene“ („Kähne“ — 3. bataljon 14. SS-brdskog lova kog puka, 105. SS-izvi a ki bataljon i 369. izvi a ki bataljon) „kona no slomili otpor 1. proleterske divizije“. Dakle, radilo se o etiri bataljona, ali nedostaju podaci da li su sve te snage u estvovale 3. juna u borbama i na kojim pravcima su u estvovali bataljoni borbene grupe „Kene“.

u rejonu Ponore i 2. bataljon 3. (krajiške) proleterske brigade na Presedlu. Druge snage divizije »Princ Eugen« su istovremeno prešle u napad na položaje 3. (krajiške) proleterske brigade na liniji Presedlo — želj. st. ardak, i na itavoj liniji je došlo do žestokih borbi. Poslije trosatne borbe neprijatelj je zauzeo te položaje i produžio nastupanje željezni kim prugama i trasom sjeverno od Smiljevca na istok. Njegovo desno krilo je potisnulo 1. i 4. bataljon 1. proleterske brigade i predve e posjelo Iisinu, zapadno od ardak livada. Borba se produžila do oko 20,00 sati ali neprijatelj nije uspio da odbaci bataljone 1. proleterske brigade s linije k. 1472 (jugoisto no od Presedla) — ardak livade — Borik.

6. Borbe na odsjeku 9. divizije od 1. do 4. juna

Prema operativnoj zapovijesti Štaba 2. oklopne armije za tre u etapu drvarske operacije (»Rösselsprung 3«), koju je izdao 30. maja u 21,30 sati⁵⁸ a Stab 15. brdskog korpusa primio 31. maja do podne i jedinicama prenio istog dana poslije podne, planirano je da 1. puk »Brandenburg«, oja an Oklopnim grenadirskim jurišnim bataljonom, 1. juna u 04,30 sati pre e u nastupanje prema planini Vijenac s linije Peulje — Bosansko Grahovo, a dijelovi 54. brdskog izvi a - kog bataljona s komunikacije Drvar — Bosansko Grahovo.

Me utim, pregrupisanje njema kih jedinica za tu etapu operacije iziskivalo je više vremena nego što je njema ka komanda predvi ala i djejtva protiv 9. divizije umjesto 1. po ela su 2. juna, ali i tada samo s linije Prekaja — Poljice i iz Rora a ne i s linije Peulje — Bosansko Grahovo. Naime, Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu i Oklopni grenadirski jurišni bataljon krenuli su iz Bosanskog Petrovca 1. juna u 04,00 sati. ali su se zbog gubitka vozila kretali kao pješadijska jedinica. Usljed prepreka na drumu, borbe s dijelovima 1. (li ke) proleterske brigade na Crvljivici i djejtva savezni ke avijacije, kre u i se preko Oštrelja i Drvara, Stab puka je s glavninom bataljona stigao u Bosansko Grahovo sa znatnim zakašnjenjem, 2. juna oko 10,00 sati, a neki dijelovi tek 3. juna prije podne.

Stab 15. brdskog korpusa je 31. maja poslije podne naredio 1. puku »Brandenburg« da 1. juna ujutro uputi manje grupe u rejon Velikog Ti eva radi uznemiravanja jedinica koje obezbje uju Štab 8. korpusa NOVJ,⁵⁹ a istog dana u 24,00 sati je obavijestio Štab puka o prebacivanju Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona i 54. brdskog izvi a kog bataljona u Bosansko Grahovo, naredivši Stabu puka da po dolasku tih jedinica pre e u nastupanje prema Ti evu. Pošto nije imao vezu sa Štabom 15. korpusa, Štab 373. pješadijske divizije nije bio upoznat s nastalim promjenama, pa mu nije bilo

⁵⁸ NAW, T-314, Roll 563, F 562—563, Pz. AOK 2 Ia Nr. 1596/44 geh. Kdos. vom 30. 5. 1944. — 21,30 Uhr.

⁵⁹ NAW, T-314, Roll 563, F 753, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2884/44 geh. vom 31. 5. 44 — 19,31 Uhr, befördert 20,35 Uhr.

poznato ni to da je 105. SS-izvi a ki bataljon preba en s komunikacije Drvar — Bosansko Grahovo na odsjek Glamo a. Stoga je Stab divizije — po Stabu 54. brdskog izvi a kog bataljona, koji je 31. maja krenuo iz Drvara u Bosansko Grahovo — poslao Stabu 1. puka »Brandenburg« pismeno nare enje da 1. juna u 04,30 sati s pukom i 105. SS-izvi a kim bataljonom pre e u nastupanje s linije Donje Peulje — Bosansko Grahovo prema Ti evu, a da 54. brdskim izvi a kim bataljonom zatvori cestu Bosansko Grahovo — Drvar na odsjeku Bosansko Grahovo — Resanovci — Korito, da bi sprije io odstupanje jedinica 9. divizije tim pravcem na zapad prema Liki.⁶⁰ Komandant 1. puka »Brandenburg« nije postupio ni po korpusnom nare enju ni po nare enju Štaba 373. pješadijske divizije, koje je primio 1. juna oko 02,00 sati, i 1. juna nije prešao u nastupanje, s obzirom na to da je odranije imao saglasnost Štaba 15. brdskog korpusa da obustavi ofanzivna djeljstva i da zatvara liniju Peulje — Bosansko Grahovo i veže 9. diviziju NOVJ, a osim toga i nare enje Štaba korpusa da puk pre e u nastupanje tek kada stignu Oklopni grenadirski jurišni bataljon i 54. brdski izvi a ki bataljon. Stab 373. pješadijske divizije nije znao ni za tu saglasnost Štaba korpusa ni za njegovu naredbu Stabu 1. puka »Brandenburg« od 31. maja u 24,00 sati.

Dva bataljona 4. i dva bataljona 13. dalmatinske brigade napali su 2. juna u 01,45 sati 2. bataljon 1. puka »Brandenburg« na liniji k. 885 — trig. 910 zapadno od Donjih Peulja, ali ga nisu uspjeli odbaciti. Istog dana poslije podne su i dijelovi 1. bataljona 1. puka »Brandenburg« napali isturene dijelove 13. dalmatinske brigade i oko 21,00 sati ih potisli s Malog oblaja i k. 926, zapadno od Markova e.⁶¹

Kada je Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu 1. juna u 21,00 sati stigao u Drvar, Stab 373. pješadijske divizije je od njega saznao da je Oklopni grenadirski jurišni bataljon pridodat Stabu 1. puka »Brandenburg« i da treba da se prebaci u Bosansko Grahovo, a zbog loših veza Stabu divizije je tek sutradan, 2. juna u 10,35 sati, stiglo korpusno nare enje izdato 1. juna u 19,00 sati o stavljanju 1. puka »Brandenburg« i Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona pod njegovu komandu. I korpusno nare enje od 1. juna, otpremljeno tek 2. juna u 04,20 sati, da svim raspoloživim snagama pre e u koncentri an napad na Ti evo, s tim da pri tom poseban zna aj ima napad sa sjeverozapada, Stab 373. divizije je primio tek 2. juna u 08,52 sata.⁶²

Pošto veza sa Štabom 1. puka »Brandenburg« nije funkcionisala, a nije bilo nikakvih znakova da je puk 1. i 2. juna postupio po

⁶⁰ NAW, T-314, Roll 563, F 417, 373, Inf. Div. Ia Nr. 1115/44 geh., Anlage 5 zu 373. Inf. Div. Ia Nr. 1328/44 geh. vom 10. 6. 1944; NAW, T-314, Roll 563, F 828, 373. Inf. Div. Ia Nr. 1116/44 geh. vom 31. 5. 1944 — 17,00 Uhr.

⁶¹ NAW, T-314, Roll 563, F 530, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2922/44 geh. vom 2. 6. 1944 — 09,40 Uhr.

⁶² NAW, T-314, Roll 563, F 826, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2915/44 geh. vom 1. 6. 44, Fu. an 373. I. D. 2. 6. 44 — 02,36 Uhr, befördert 04,20 Uhr;

nare enju od 31. maja, Stab 373. pješadijske divizije mu je 2. juna u 17,00 sati ponovno naredio da posjedne cestu Bosansko Grahovo — Drvar do Korita i u tom rejonu uspostavi vezu s dijelovima 500. SS-padobransko-lova kog bataljona i 373. izvi a kog bataljona. Zatim, da 1. puk »Brandenburg« i Oklopni grenadirski jurišni bataljon 3. juna, najkasnije u 04,30 sati, pre u u nastupanje s linije Donje Peulje — Bosansko Grahovo, oja anim desnim krilom, i da u toku dana izbiju na Veliko i Malo Ti evo. Pošto iz tog rejona uspostave vezu s 384. pješadijskim pukom da krenu u sjeverozapadnom pravcu i pro ešljaju prostor Resanovci, Ti evo, Drvar prema cesti Drvar — Bosansko Grahovo.

Jedinice 2. bataljona 13. SS-brdskog lova kog puka osvanule su 2. juna na liniji Liso — Suljato brdo — Crni vrh. Stab bataljona je u 04,00 sati poslao patrole pravcem Poljice, Bun evac, Prekaja (Skrbi i) da bi uspostavio vezu s jedinicama 384. pješadijskog puka, saznao njihov zadatak i ustanovio gdje se nalazi Stab 13. SS-brdskog lova kog puka, s kojim nije imao vezu pa je ostao bez zapovijesti za 2. juna; istovremeno je uputio jednu etu prema Klaini, odakle je ona uspostavila vezu s »lova kim odredom« (3. eta 1. SS-bataljona), koji je, nastupaju i od Rora prema Preodcu, u 09,30 sati došao u sukob s prednjim dijelovima 4. bataljona 13. dalmatinske brigade.⁶³

Nešto poslije 12,00 sati, oja an 3. etom 1. SS-bataljona i 2. divizionom 7. SS-brdskog artiljerijskog puka, 2. SS-bataljon je, po nare enju Štaba 13. SS-brdskog lova kog puka, prešao u nastupanje prema Preodcu i Velikom Ti evu. Ubrzo je na liniji Kicej — Crna kosa, koju je držala oja ana eta 1. bataljona 3. dalmatinske brigade, te na liniji Veliki kik — Mali kik — Klaina, koju je u po etku branio 4. a nešto kasnije i 3. bataljon 13. dalmatinske brigade, došlo do borbe. U 17,00 sati njema ki vojnici su ušli u Preodac i odatle krenuli u etnim kolonama prema k. 1224, Malinovcu i Visibabi i u 22,00 sati, potiskuju i dijelove 13. dalmatinske brigade, posjeli tu liniju i ovladali Velikim Ti evom.

Kada ga je borbena grupa »Jirš« obavijestila da je 2. bataljon 13. SS-brdskog lova kog puka dobio nare enje da nastupa prema Ti evu, Stab 373. pješadijske divizije je samoinicijativno odlučio da i borbena grupa »Jirš«, grupisana u ja e »lova ke odrede«, pre e u nastupanje na odsjeku Markov kamen — Mokro polje prema Vije-nac planini, ra unaju i pri tom s mogu noš u da jedinice 9. divi-zije, pod pritiskom 1. puka »Brandenburg« i 105. SS-izvi a kog bataljona, za koji nije znao da je preba en na glamo ki odsjek, koriste i ispresijecanost zemljišta, pokušaju da se izvuku iz okru-ženja u sjeveroisto nom pravcu, na Lunjeva u i Klekova u. Dijelovi borbene grupe »Jirš«, raspore eni u dolini Unca, izme u Drvara i Frekaje, trebalo je da takav pokušaj sprije e.

⁶³ NAW. T-314, Roll 563, F 529, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2934/44 geh. vom 2. 6. 1944 — 14,50 uhr.

Održavaju i preko 2. bataljona 384. pješadijskog puka vezu na lijevom krilu s 2. bataljonom 13. SS-brdskog lova kog puka, koju je uspostavila u 06,20 sati, borbena grupa »Jirš-« je 2. juna u 06,00 sati prešla iz Prekaje u nastupanje preko Mrda prema Mokrom polju i preko Župe prema Podi u.⁶⁴ Dok su dijelovi 2. bataliona 384. puka brzo odbacili slabije dijelove 1. bataljona 13. dalmatinske brigade iz rejona Podi a, 3. bataljon 384. puka je naišao na odlični otpor 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade u Vidovom Selu, kome je Stab 8. korpusa posije podne poslao s Ti eva, kao poja anje, 2. bataljon Grahovsko-peuljskog NOP odreda. Poslije snažnog otopora oba bataliona su se pred ve e povukla i neoniately je oko 17,00 sati posjeo Suhobor, etiri kilometra južno od Vidovog Sela.⁶⁵

Da bi sprije io eventualni pokušaj jedinica 8. korpusa da se izvuku iz okruženja na odsjeku Drvar — Korito u sjeverozapadnom pravcu, Stab 373. pješadijske divizije je 2. juna prije podne prebacio na taj odsjek jednu etu 500. SS-padobransko-lova kog bataljona, a poslije podne i jednu etu 373. izvi a kog bataljona.

U duhu direktive Vrhovnog štaba, Stab 8. korpusa je 2. juna poslije podne odlu io da s prištapskim dijelovima i 9. divizijom (bez jedne brigade), po padu mraka, krene s prostora Ti eva i probije se preko komunikacije Drvar — Bosansko Grahovo prema Trubaru i dalje prema Liki. Stabu 9. divizije je naredio da se pod zaštitom no i odvoji od neprijatelja i izvrši pokret s dvije brigade pravcem Ti evo polje, Jedovnik, a jednu brigadu da uputi s korpusnom i divizijskom bolnicom preko Livanjskog polja na Dinaru. Stab 8. korpusa je istovremeno preduzeo mjere da sakrije teške ranjenike i bolesnike s najnužnijim bolni kim osobljem u zemunice. Postupaju i po nare enju, Stab 9. divizije je odlu io da s 3. i 13. dalmatinskom brigadom krene u nare enom pravcu, a 4. dalmatinskoj brigadi, koja se nalazila na Calakuši, naredio je da divizijsku i korpusnu bolnicu otprati na Dinaru.⁶⁶

etvrta dalmatinska brigada je u toku no i 2/3. juna obezbijedila prebacivanje korpusne i divizijske bolnice preko Livanjskog polja i Sajkovi a i 3. juna ujutro obje bolnice su se smjestile u šumu južno od sela Gubine, odakle su se kasnije prebacile na Vješti a goru. Po nare enju Štaba 20. divizije 8. korpusa, njena 1. brigada je 1. juna napala etni ke jedinice na Dinari, razbila ih, o istila Dinaru i Gnjat i spustila se 2. juna pred ve e u Crni Lug, protjerala etnike iz njega i zatim posjela Crni Lug i Kazance, uputivši jedan

⁸¹ Isto.

⁶⁵ Angaben über verliehene Auszeichnung, Oberfeldwebel Otto Flügel, 11./348. Egt.

^m Operativni dnevnik 9. divizije i Operativni izvještaj Štaba 9. divizije za period od 25. 5. do 10. 6. 44. VII, Arhiv NOR-a, k. 842 A, br. reg. 41—2 i 22/2.

bataljon na Milakovinu radi obezbjeđenja svog desnog boka s pravca Bosanskog Grahova.⁶⁷

Štab 8. korpusa i Štab 9. divizije s prištapskim jedinicama, 3. dalmatinskom brigadom, 3. i 4. bataljonom 13. dalmatinske brigade, Grahovsko-peuljskim NOP odredom i Sovjetskom i Britanskom vojnom misijom pri Štabu korpusa stigli su 3. juna ujutro u rejon Jedovnika, odakle se 3. dalmatinska brigada (bez 1. bataljona) u toku dana prebacila u šumu jugozapadno od Jedovnika i Crnog vrha, kontrolišu i pravce od Zeba i Ti eva. Štab 13. dalmatinske brigade je no u 2/3. juna krenuo s 1. i 2. bataljonom sa alakuše i 3. juna osvanuo na Jadovniku (trig. 165Q), odakle je predveče stigao na Jedovnik; 3. i 4. bataljon te brigade su se od 3. juna u 08,00 sati nalazili u šumi sjeverno od Zeba, oko staze što od Zeba vodi izmeu Tisove i Gnjilovite kose preko Misija u Drvar. S njima je bio i 1. bataljon 3. dalmatinske brigade. Grahovsko-peuljski NOP odred je 3. juna izvišao prema dijelu komunikacije Drvar — Resanovci, a 1. bataljon 3. dalmatinske brigade prema dijelu od Resanovaca prema Bosanskom Grahovu i ustanovili su da je neprijatelj ostavio manje posade u Peima, Resanovcima, na cesti kod Korita i na Kamenici.

Ja i dijelovi 54. brdskog izvišaka kog bataljona, koji su krenuli od komunikacije iz rejonu Resanovaca prema Glavici, sukobili su se s dijelovima 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade i u tom rejonu je vođena borba cijelog dana. Njemačke dijelove koji su poslije podne prodrli preko Paleža odbacili su dijelovi 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade i ljudstvo oko Štaba 8. korpusa, poslije čega se Štab korpusa prebacio u rejon Velike lokve, zapadno od Tisove kose.

Na drugim pravcima 3. juna nije došlo do ozbiljnijih borbi. Pošto je ostao bez veze sa Štabom 13. SS-brdskog lova kog puka, od kojeg je očekivao naredbe za daljnje dještvo, 2. SS-bataljon, se zadržao na području Malog i Velikog Ti eva sve do 4. juna u 13,15 sati, kada je, po naredbu Štaba 13. SS-brdskog lova kog puka, sa svim pridođatim jedinicama krenuo preko Rora u Vagan, odakle je sutradan, 5. juna, poslije podne krenuo kamionima preko Mliništa u rejon Sitnice, gdje je stigao 6. juna ujutro.

Štab 373. pješadijske divizije je 2. juna u 17,00 sati obnovio naredbe Štabu 1. puka »Brandenburg« da s linije Peulje — Bosansko Grahovo pređe u nastupanje prema Ti evu. Pošto ni po tom naredbu nije postupljeno, Štab divizije ga je preko radio-stanice još dvaput »naslijepo« poslao — 2. juna u 22,05 i 3. juna u 03,10 sati, a 3. juna u 06,30 sati oficir 373. pješadijske divizije za vezu li no je uružio odgovarajuće pismeno naredbe Štabu 1. puka »Brandenburg«. Poslije svega toga, 3. juna u 07,15 sati komandant 373. divizije je došao u Štab puka i naredio komandantu puka da odmah pređe u nastupanje prema Ti evu. Ojačan jednom etom 54. brdskog izvišaka kog bataljona i Oklopnim grenadirskim jurišnim bataljonom,

⁴⁷ Depeša Štaba 20. divizije Štabu 8. korpusa NOVJ Nr. 487 od 1. juna i Nr. 506 od 3. juna, VII, Arhiv NOR-a, k. 523, br. reg. 22—4/1.

1. puk »Brandenburg« je najzad, u 09,00 sati, krenuo s linije Gornje Peulje — Donje Peulje i poslije kraje borbe s bataljonom 1. brigade 20. divizije na Milakovini,⁶⁸ njegova glavnina je oko 21,00 sati stigla u Veliko Ti evo i uspostavila vezu s 2. bataljonom 13. SS-brdskog lova kog puka. Puk nije nigdje naišao na jedinice 9. divizije NOVJ, a etnici su ga obavijestili da su jedinice NOVJ odstupile no u 2/3. juna u sjeveroistom pravcu. Oklopni grenadirski jurišni bataljon se prikupio u Donjim Peuljama tek poslije podne i nastupaju i pravcem Donje Peulje, Calakuša, Spija, Doline, Veliko Ti evo oko 23,00 sati bez borbe izbio na Ti evo.

Dijelovi borbene grupe »Jirš« koji nisu ušli u sastav »lova kih odreda« (3. bataljon 384. puka i 1. eta 373. izviha kog bataljona) i eta 500. SS-padobransko-lova kog bataljona imali su isti zadatak kao i 1. juna: sprijeiti jedinice 9. divizije da se probiju iz okruženja u sjeveroistom i sjeverozapadnom pravcu. Drugi bataljon 384. pješadijskog puka, osloncem na 2. bataljon 13. SS-brdskog lova kog puka, nastupao je 3. juna prema Ti evu preko Sajnovca, Ljubine poljane i Podi a i njegovi dijelovi su dolazili u dodir s patrolama i izviha ima 2. bataljona 3. dalmatinske brigade, koji su brzo odstupali prema planinskom masivu Jedovnika. Dijelovi 2. bataljona 384. puka su izbili na Malo Ti evo i posjeli Pitomu glavicu.

Djektivuju i u duhu odluke da napusti teritoriju na kojoj su njemačke snage pokušavale da okruže Stab 8. korpusa i 9. diviziju i da im nametnu borbu u okruženju, Stab 8. korpusa je naredio da se u toku no i 3/4. juna organizuje proboj okruženih štabova i jedinica s područja Jedovnika i Tisove kose preko komunikacije Drvar — Bosansko Grahovo prema Trubaru. U tom cilju je planirao da 2. bataljon 13. dalmatinske brigade, Grahovsko-peuljski NOP odred i 2. bataljon 3. (li ke) proleterske brigade napadnu i likvidiraju neprijatelja u rejonu Paleža, Korita i Glavice⁶⁹ i da zatim posjednu položaj prema Drvaru i Resanovcima i obezbijede prebacivanje ostalih jedinica i štabova prema Trubaru.

Jedna eta 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade je u rejonu Korita odbacila njemačke vojnike i ostala na cesti, a zatim su se po njoj prebacivati ostali dijelovi bataljona i 2. bataljon Grahovsko-peuljskog NOP odreda. Međutim, njemački vojnici su brzo intervenisali tenkovima, odbacili dijelove 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade i zatvorili nastalu brešu na cesti. Preko ceste su se prebacile glavnina 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade i jedna eta 2. bataljona Grahovsko-peuljskog NOP odreda, dok su ostale jedinice NOVJ bile primorane na povlačenje. Stab korpusa je poslije neuspjelog proboja obustavio pokret prema cesti i vratio se u rejon Jedovnika i Tisove kose. Nedostaju podaci o djektivu 1. bataljona

⁶⁸ Depeša Nr. 513 Štaba 20. divizije Stabu 8. korpusa od 4. 6. 1944. VII, Arhiv NOR-a, k. 523, br. reg. 22—5/1

⁶⁹ Prema izvještaju Štaba 9. divizije te grupe bataljona su protjerale neprijatelja sa Glavice i Paleža, ali nedostaju podaci o borbama za Glavicu i Palež.

Grahovsko-peuljskog NOP odreda, koji je ostao isto no od komunikacije Drvar — Bosansko Grahovo, i 2. bataljona 13. dalmatinske brigade, koji je uspio da se prebaci preko ceste i ode u Trubar.⁷⁰

7. Borbe na odsjecima 4. i 39. divizije od 1. do 4. juna

Prema zapovijesti Štaba 2. oklopne armije za tre u etapu drvarske operacije, trebalo je da 1. lova ka pukovnija i dalje obezbje uje komunikaciju Biha — Bosanski Petrovac, a 92. motorizovani grenadirski puk da temeljito pro ešlja »centralno planinsko podru je zapadno od željezni ke pruge Potoci — Jasenovac, naro ito Klekova u i šire podru je Bosanskog Petrovca« radi pronalaženja partizanskih skladišta i njihove evakuacije u Bosanski Petrovac.⁷¹

Postupaju i po tom nare enju, 92. motorizovani grenadirski puk je 1. juna u 05,00 sati po eo i istog dana završio pretresanje šumskog podru ja sjeveroisto no od Uvale.⁷² Nave e se, ne pronašavši ništa, prikupio u Drini u i sutradan, 2. juna, u 06,30 sati prešao u nastupanje prema Skakavcu i Keki a vrhu. Tog dana su 3. i 4. bataljon 8. krajiške brigade bili u pokretu s komunikacije Bosanski Petrovac — Klju prema Bosanskoj Krupi i, kre u i se u tom pravcu, 4. bataljon je oko 13,00 sati napao dijelove 1. bataljona 92. motorizovanog grenadirskog puka i do 17,00 sati ih odbacio prema Suvaji i zatim preko Vranovine produžio prema Bosanskoj Krupi. Kada je neprijatelj ponovno krenuo prema Skakavcu, naišao je 3. bataljon 8. krajiške brigade i napao ga, ali je bio prisiljen da odstupi.⁷⁸

Obaviješten da se neprijatelj povukao s Bravskog i Srnetice, a pretpostavljaju i da e 1. juna nave e i u toku no i 1/2. juna napustiti i Uvalu, Resenova u, Busije i Ribnik, Stab 5. korpusa NOVJ je 1. juna naredio Stabu 39. divizije da 13. i 16. krajiškom brigadom napada neprijatelja na pravcima povla enja i pošto o isti prostoriu Klju , Ribnik, Resenova a da pre e u napad na neprijatelja na komunikaciji a avica — Rogolje — Mliništa.⁷⁴

⁷⁰ Kazivanje pripadnika 13. dalmatinske brigade.

⁷¹ NAW, T-413, Roll 563, F 562—563, Pz. AOK 2 Ia Nr. 1596/44 geh. Kdos. vom 30.5.1944— 21,30 Uhr; NAW, T-314, Roll 563, F 936, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2870/44 geh., 2901/44 geh. vom 31. 5. 44. 08,27 Uhr, 1. 6. 44. — 13,10; NAW, T-314, Roll 563, F 824, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2931/44. geh. v. 2. 6. 44 — 14,50, Uhr, FS an 373. I. D; NAW, T-314, Roll 563, F 819, FS an 373. Inf. Div. vom 3. 6. 44. — 08,40 Uhr; NAW, T-314, Roll 563, F 921, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 2943/44 geh. vom 2. 6. 44 — 22,35 Uhr, befördert 3. 6. 44 — 09,25 Uhr; NAW, T-314, Roll 563, F 511—516, Pz. AOK 2 Ia Nr. 1635/44. geh. Kdos. an XV. Geb. A. K. vom 3. 6. 44.

⁷² NAW, T-314, Roll 563, F 540—541, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2893/44 geh. vom 1. 6. 44 — 12,40 Uhr.

⁷³ NAW, T-314, Roll 563, F. 530, 529, 527 XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2922/44 geh. vom 2. 6. 44 — 09,40 Uhr, Nr. 2934/44 geh. vom 2. 6 44 — 14,50 Uhr , Nr. 2944/44 geh. vom 2. 6. 44; Operacijski dnevnik 8. krajiške brigade, VII, Arhiv NOR-a, k. 771, br. reg. 5/2.

⁷⁴ Naredba Štaba 5. korpusa 39. divizije od 1. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 12/1.

Kada se jedan njemački kamion 2. juna vraćao iz Gornjeg Ribnika prema komunikaciji a avica — Klju, napali su ga prištapski dijelovi Štaba 13. krajiške brigade, zarobili jednog njemačkog vojnika, zaplijenili šest pušaka i zapalili kamion. Na području Ribnika, najvjerovatnije u rejonu Zablaha, nalazilo se u to vrijeme komandno mjesto Štaba 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen«, i kada je došlo do napada na kamion, prištapski dijelovi Štaba divizije »Princ Eugen«, jačine oko 150 do 200 ljudi, s tri topa, odmah su intervenisali. Međutim, 3. bataljon 13. krajiške brigade ih je, poslije oštrenje borbe, odbacio prema cesti Klju — a avica, odakle su oni bez zadržavanja produžili prema Mrkonji-Gradu. Na bojištu je ostalo nekoliko poginulih njemačkih vojnika, jedan je zarobljen, a zaplijenjen je jedan protivtenkovski top, jedan minobacač, pet mitraljeza i dio štapske arhive. Poslije toga je 13. krajiška brigada produžila prema komunikaciji Klju — a avica i smjestila se na području od Previjske do Ponora (jugoistočno od a avice).⁷⁶

Na osnovi opće naredbe Vrhovnog štaba od 1. juna svim jedinicama NOV i POJ, Štab 5. korpusa je 3. juna naredio štabovima 4. i 39. divizije da odmah preduku napad na neprijatelja, i to 4. divizija na području Bosanska Krupa, Bihać, Bosanski Petrovac, Bravsko, Drvar, a 39. divizija na području Bravsko, Klju, Mrkonji-Grad, Mliništa, Resenovača.

Trećeg juna u 10,30 sati Štab 1. proleterskog korpusa je obavijestio Štab 5. korpusa o borbama 1. proleterske divizije istočno od Mliništa i predložio mu da aktivira svoje snage radi rasterećenja 1. proleterske divizije, ukoliko mu to dozvoljava situacija.

S tim u vezi, Štab 5. korpusa je izdao zapovijest Štabu 39. divizije da od snaga 13. i 16. krajiške brigade i 3. bataljona 13. proleterske brigade formira dvije kolone podjednake jačine, dok će treća kolona sačinjavati dva bataljona 6. krajiške brigade, te da tim snagama preduku nastupanje prema željezničkoj pruzi Potoci — Mliništa.⁷⁶

Ta korpusna zapovijest je stigla Štabu 39. divizije 3. juna u 23,30 sati, kada je Štab divizije sa 13. i 16. krajiškom brigadom krenuo iz Orahovljana i Graca prema Strbini, s namjerom da napadne neprijatelja u tom rejonu. Štab divizije je tada obustavio pokret prema Strbini, formirao kolone i krenuo prema Busijama. Međutim, po dolasku u Busije primio je drugo naređenje Štaba korpusa, također izdato 3. juna, da snage divizije orijentiše pravcem Gracica, Podrašnica, Dimitrovo, Strbina, Barača, dakle, da se divizija vrati u rejon iz kojeg je krenula. Pošto se ljudstvo odmorilo, Štab divizije se s brigadama 4. juna prije podne vratio iz Busija u Gornji Ribnik i Slatinu.

⁷⁵ Izvještaj Štaba 39. divizije, bez datuma i depeša Nr. 34 Štaba 5. korpusa Štabu 4. divizije od 3. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265 i 461, br. reg. 5/2 i 3—5; Slavko Komarica, načelnik Štaba 13. krajiške brigade, *Dnevnik*; Kazivanje Georga M. Rötha, oficira za vojne grobove u Štabu 13. SS-brdskog lova kog puka „Prinz Eugen“ divizije.

⁷⁶ VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 15/1.

Poslije borbe protiv 3. (krajliške) proleterske brigade 1. juna do kasno u noć na području Obršine i Bjeljevine, 13. SS-brdski lovački puk (bez 2. bataljona) se u toku noći i 2. juna prije podne prikupljao, srećivo i zatim ponovno prešao u nastupanje prema liniji Poljice — Stekerovci — Rore, ali se tog dana mimoišao s kolonom Vrhovnoga štaba. Pošto puk nije naišao na štabove i jedinice NOVJ, a druge njemačke snage su bile angažovane u borbama protiv 1. proleterske i 9. divizije NOVJ, Stab 7. SS-brdske divizije »Princ Eugen« mu je naredio da se prebaci na prostor zapadno od ceste Mrkonji-Grad — Glamo i prednji dijelovi puka su se tu pojavili ve 3. juna.⁷⁷

8. Odlazak Vrhovnog štaba s operacijske prostorije (3/4. juna)

Trećeg juna je Vrhovni štab, u pratnji eskadrona Pratećeg bataljona, krenuo iz rejonu vrela Ponore preko Vardak livada i pred zoru stigao u Pribelju. Poslije pokreta kolone Vrhovnog štaba poslano je narednje 4. bataljonu 13. proleterske brigade, koji se nalazio na liniji Torok — Otava kosa (trig. 1497) — Spiriska kosa, da se priključi i pratnji i objezbjeđuju Vrhovnog štaba. On je kolonu Vrhovnog štaba stigao iznad Pribelje, odakle se ona kretala obroncima Vitorog planine i zalogovala u šumi istočno od Mranovih košara.

S obzirom na međunarodni položaj nove Jugoslavije i prvenstveno političke zadatke koji su u to vrijeme stajali pred Nacionalnim komitetom oslobođene Jugoslavije, kao najvišim političkim tijelom nove Jugoslavije, te s obzirom na raniju odluku o upućivanju 1. proleterskog korpusa u Srbiju, vrhovni komandant NOV i POJ i predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođene Jugoslavije Josip Broz Tito odlučio je, po dolasku u taj rejon, da se Vrhovni štab i NKOJ prebace na otok Vis, gdje će imati daleko bolje uslove za obavljanje svojih sve složenijih zadataka.⁷⁸ Oko 12,00 sati upoznao je s tom odlukom šefa Britanske vojne misije i zatražio od njega da se to prebacivanje, po mogućnosti organizuje navečer s Kupreškog polja. Predvečer, oko 18,00 sati, Vrhovni štab je krenuo prema Kupreškom polju i oko 21,00 sati stigao u s. Bajramovce. U 22,00 sati doletio je sovjetski avion. Sovjetska vojna misija po dolasku u rejon Ponore, pošto je ostala bez vlastite radio-stanice, zatražila je od Britanske vojne misije da obavijesti Bari da pošalje jedan

⁷⁷ Prema Operacijskom dnevniku 15. brdskog korpusa, dijelovi 13. SS-brdskog lovačkog puka su ve 3. juna „ponovno odbacili prema sjeverozapadu neprijatelja (13. i 16. brigada) koji je iz prostora Ribnika prodro u jugoistočnom pravcu“. U dokumentima 39. divizije i njenih brigada nema podataka o borbi 3. juna i jedino se moglo raditi o napadu na intendanturu 13. krajliške brigade. Nedostaju podaci o pravcima povlačenja 13. SS-brdskog lovačkog puka (bez 2. bataljona) s Glamočkog polja na komunikaciju Glamo — Mrkonji-Grad.

⁷⁸ Pribilješka autora o razgovoru s drugom Titom u Njujorku 3. novembra 1960. godine.

njihov avion na Kupreško polje radi evakuacije, i s tim avionom su se prebacili u Bari maršal Tito, neki lanovi Vrhovnog štaba, Centralnog komiteta KPJ, NKOJ i šefovi savezničkih vojnih misija.⁷⁹ Nakon, po prilici, pola sata, spustio se i drugi avion. Britanski avijator koji je iz njega izišao raportirao je da ima naređenje svoje vlade da prebaci maršala Tita. Objašnjeno mu je da je maršal Tito već odletio i u taj avion se ukrcala još jedna grupa lanova NKOJ i pripadnika raznih službi Vrhovnog štaba. Već pred zoru ponovno je doletio sovjetski avijator Aleksandar Sergejevič Šornjikov i prebacio s Kupreškog polja u Bari još jednu grupu pripadnika raznih službi Vrhovnog štaba.

Poslije odlaska Vrhovnog štaba, 4. bataljon 13. proleterske brigade se povukao s obezbjeđenja aerodroma i krenuo prema komunikaciji Bugojno — Kupres, sa zadatkom da posjedne položaj oko Malovana i obezbijedi pravac od Sujice prema Kupresu.⁸⁰

Tako su ostala uzaludna sva nastojanja njemačke komande da okruži i uništi Vrhovni štab i razbije jedinice 1. proleterske divizije.

9. Završne borbe i prebacivanje jedinica 1. proleterske, 4. 9. i 39. divizije neprijatelju iza leđa

Poslije odlaska Vrhovnog štaba noć u 3/4. juna s Kupreškog polja, jedinice 1. proleterske divizije su nastavile da djeluju u duhu ranije odluke o pomjeranju na prostoriju isto noć od ceste Šujica — Kupres — Bugojno.

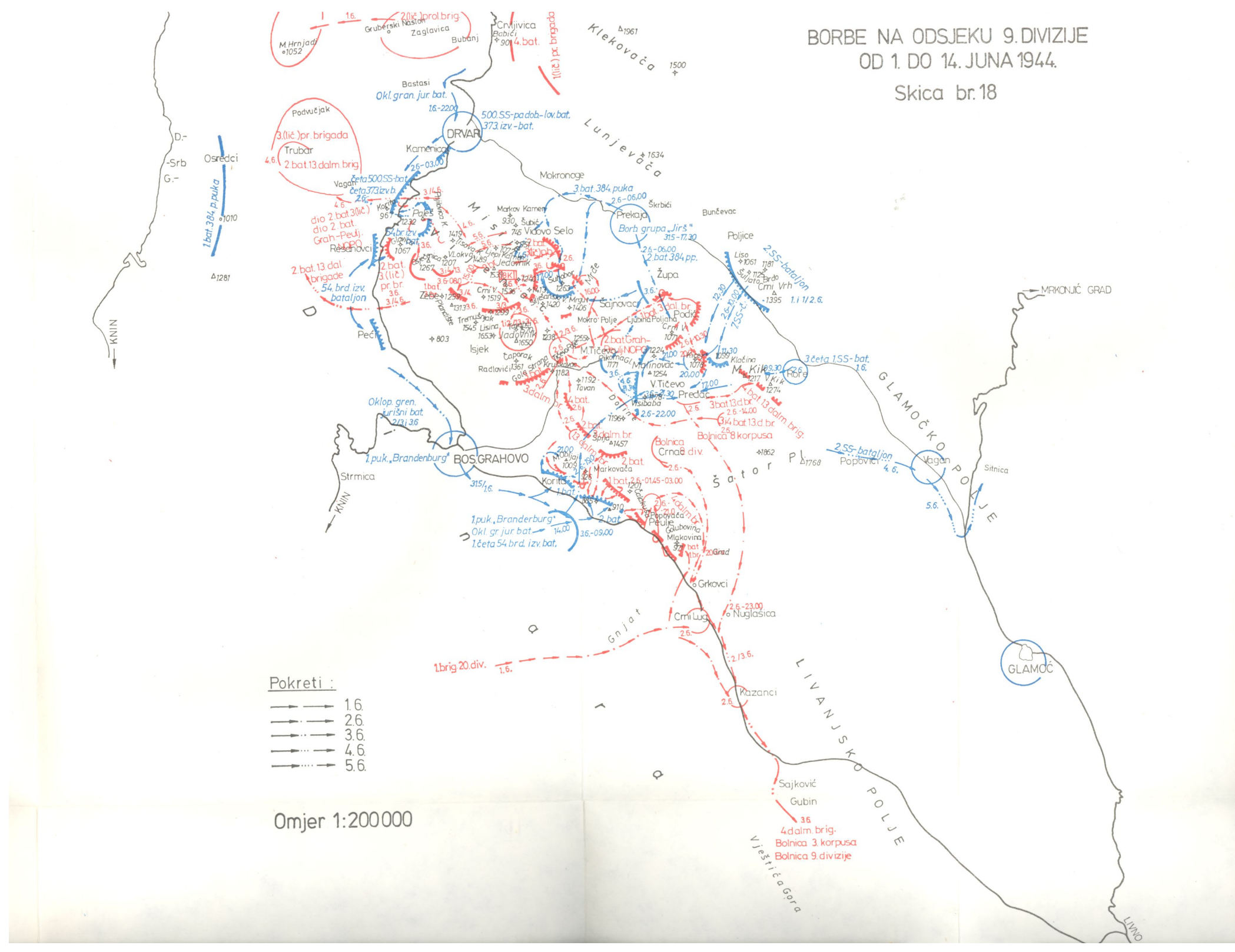
S obzirom na to da je 1. proleterskom korpusu, po odluci Vrhovnog štaba, predstojao pokret u Srbiju, trebalo je da 1. proleterska divizija obezbijedi aerodrom na Kupreškom polju odakle bi se njeni teški ranjenici transportovali u Italiju. Zato su njeni dijelovi i 4. juna vodili borbe protiv njemačkih snaga koje su nastupale s komunikacije Mliništa — Glamo prema liniji želj. st. ardak — ardak livade i prema Pribelji.

Zbog pritiska neprijatelja na liniju želj. st. ardak — Presedlo, Štab 3. (krajniške) proleterske brigade je naredio 1. bataljonu da se

⁷⁹ Public Record Office, F. O. 371/4-4-258, R 10187/8/92 i Pribelješka autora o razgovoru s drugom Titom u Njujorku, 3. XI 1960. Mogućnost prebacivanja CK KPJ, NKOJ i Vrhovnog štaba na otok Vis razmatrana je u Vrhovnom štabu još u januaru 1944, poslije povlačenja Vrhovnog štaba iz Jajca, prvenstveno sa stanovišta efikasnije borbe za međunarodno priznanje nove Jugoslavije, koja je poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a, ulaskom u završnu etapu drugog svjetskog rata, izbijala u prvi plan. Drvarska operacija je samo pospješila sazrijevanje konačne odluke u tom smislu i 3. juna, pošto se Vrhovni štab prebacio preko ceste Glamo — Mliništa i zalagorovao na ardak livadama, odlučeno je da se CK KPJ, NKOJ i VS prebace na otok Vis, a 1. proleterski korpus (1. i 6. proleterske divizije) da krenu u Srbiju.

⁸¹ Naredba Štaba 1. proleterske divizije od 9. 6. 1944. godine, VII, Arhiv NOR-a, k. 712, reg. br. 33/1.

BORBE NA ODSJEKU 9. DIVIZIJE
OD 1. DO 14. JUNA 1944.
Skica br. 18

s Pljevskih podova, iz zaseoka Kozila, prebaci u rejon isto no o Buhnjevih poljana da bi oja a o brigadno lijevo krilo, a 2. i 4. bataljonu da protjeraju neprijatelja i ponovo posiednu želj. st. ardak i Presedlo, što su oni 4. juna prije podne i u inili.⁸¹

Toga dana u 15,00 sati prešao je u nastupanje, s Glamo kog polja prema Pribelji, 3. bataljon 14. SS-brdskog lova kog nuka sa oko 15 tenkova i oklopnih kola i oko 17, 00 sati, odbacivši jedinice 1. proleterske brigade, ušao u Pribelju. Stab 1. proleterske divizije je poslije toga naredio: 1. proleterskoj brigadi da se prebaci na liniju želj. st. Vitoroga — Veliki vitorog — Mali vitorog; 13. proleterskoj brigadi na liniju Slana kosa — Hajdukova glava; 3. (krajiškoj) proleterskoj brigadi da se kao rezerva prikupi u Janju, na prostoru Podgora, Mala lisina, uki a košare.

Inžinjerijska brigada je, odlukom Vrhovnog štaba, 4. juna rasformirana i njeni bataljoni su priklju eni 1. (3. bataljon), 3. (2. bataljon) i 13. proleterskoj brigadi (1. bataljon), a Prate i bataljon Vrhovnoga štaba (bez eskadrona, ije je ljudstvo otišlo s Vrhovnim štabom), ostao je u sastavu 1. proleterskog korpusa kao samostalna jedinica.

Dok su brigadne kolone 5. maja bile u pokretu prema komunikaciji, po eli su se oko 22,00 sati spuštati savezni ki transportni avioni na aerodrom kod sela Bajramovci, istovarati materijal namii enjen jedinicama NOVJ i ukrcavati ranjenike i bolesnike 1. proleterske divizije i 10. divizije 5. korpusa. U toku no i je evakuisano oko 140 ranjenika i bolesnika. Pošto je završena evakuacija, s Kupreškog polja su 6. juna oko 01,00 sati krenule i jedinice 13. proleterske brigade i dijelovi 1. proleterske brigade koji su bili na obezbe enju aerodroma, i itava divizija ie 6. juna Dosliie podne ve bila isto no od komunikacije Sujica — Kupres — Bugojno.

Tre i SS-bataljon 14. SS-brdskog lova kog puka se povukao 5. juna ujutro iz Pribelje u Glamo , a dijelovi 7. SS-brdskog izvi a -kog bataljona sjeverno i sjeverozapadno od ardak livada prema Mliništima.

Tre a dalmatinska brigada (bez 1. bataljona) je 4. juna ostala na podru ju Jedovnika, na položajima i u rejonima od prethodnog dana, sve dok se nije pojavio neprijatelj s pravca Ti eva. Tada su njene jedinice posjele nepošumljeni planinski greben s oštrim stjenovitim padinama na planini Vijenac: Jedovnik, k. 1536 i Crni vrh.

Razmještaj štabova korpusa i divizije, bataljona 13. dalmatinske brigade (bez 2. bataljona) i 1. bataljona Grahovsko-peuljskog NOP odreda, 4. juna, najvjerovatnije je bio u šumi zapadno od Jedovnika a južno od Tisove kose.

Na osnovi prikupljenih podataka da se Stab 8. korpusa, Stab 9. divizije i dvije brigade nalaze na prostoru Jedovnika i Tisove kose,

⁸¹ Stab 5. SS-brdskog korpusa je ve 3. juna naredio 105. SS-izvi a kom bataljonu i 369. izvi a kom bataljonu da se povuku iz drvarske operacije i prikupe na prostoru Glamo , Livno, te su na odsjeku želi. st. ardak—Presedlo mogli biti samo dijelovi 7. SS-brdskog izvi a kog bataljona.

"komandant 373. pješadijske divizije je naredio jedinicama da 4. juna predu u nastupanje u tom pravcu, i to: eta 500. SS-padobransko-lova kog bataljona i eta 373. izvi a kog bataljona da i 4. juna drže i kontrolišu cestu od Drvara do Korita i sprije e jedinice 9. divizije da se probiju iz okruženja tim pravcem; 54. brdski izvi a ki bataljon da dijelom snaga zatvara i kontroliše cestu od Korita prema Bosanskom Grahovu, a svim snagama koje može odvojiti od tog zadatka da pre e u nastupnje prema Tisovoj kosi i Jedovniku;⁸² 384 pješadijski puk da pre e u nastupanje na širokom frontu u sjeverozapadnom pravcu, prema Jedovniku i Tisovoj kosi i potisne jedinice 9. divizije prema cesti Drvar — Bosansko Grahovo; 1. puku »Brandenburg« je naredio 4. juna u 02,10 sati da iz Velikog i Malog Ti eva produži nastupanje u sjeverozapadnom pravcu.

Poslije prijema divizijskog naredjenja oja ani 1. puk »Brandenburg«, pošto je prethodno popalio Malo i Veliko Ti evo, prešao ie u nastupanje s tri borbene grupe pravcima:

— Mokro polje, Mrgut, Silješarski vrh, k. 1240, Jedovnik, Zebe (Oklopni grenadirski jurišni bataljon bez jedne ete);⁸³

— Malo Ti evo, Strmac, Tavanci, Tremušnjak, Zebe (2. bataljon 1. puka »Brandenburg«);

— Malo Ti evo, Kruškovac, Caporak, Isjek, k. 803 (1. bataljon 1. puka »Brandenburg«).⁸⁴

Oklopni grenadirski jurišni bataljon (bez jedne ete) prvi je, oko 11,30 sati, došao u borbeni dodir s jedinicama 3. dalmatinske brigade koje su na njega otvorile vatru s linije Jedovnik — k. 1536 — Crni vrh — k. 1299. Pošto nije imao vezu sa susjednim 2. bataljonom 1. puka »Brandenburg«, a ocijenio je da pred sobom ima jake snage 9. divizije, Oklopni grenadirski jurišni bataljon se zaustavio na dostignutoj liniji i o tome u 13,15 sati izvijestio Štab 1. puka »Brandenburg«. U to vrijeme je srednja njemaka kolona — 2. bataljon 1. puka »Brandenburg« — izbila iz Ti eva na Jaiovnik, a lijevokrilna — 1. bataljon 1. puka »Brandenburg« — stigla je tek na Golub stranu, te je komandant 1. puka »Brandenburg« zbog toga, oko 13,00 sati, naredio 1. bataljonu da se najhitnije povu e na cestu, kamionima prebaci u Zebe i odatle pre e u nastupanje preko Plandišta prema Jedovniku. Bataljon je na tom pravcu prešao u nastupanje oko 16,00 sati i, savla uju i slabiji otpor dijelova 9. divizije, zauzeo k. 1259 i k. 1313, prodiru i dalje prema Jedovniku.

" U naredjenju Štabu 1. puka „Brandenburg“ Stab 373. pješadijske divizije obavještava puk da e jedna eta 54. brdskog izvi a kog bataljona pre i u nastupanje iz rejona Korita preko Paleža i Tisove kose prema Jedovniku. Me utim, jedna eta je nastupala i pravcem Glavica, Osje enica, Tisova kosa.

⁸³ Kada je Oklopni grenadirski jurišni bataljon 3. juna oko 23,00 sati izbio na Veliko Ti evo, zbog slabe veze, 2. SS-bataljon je artiljerijskom vatrom napao njegovu 1. etu i ona je nakon toga izgubila vezu s bataljonom, a kako su tom prilikom bile uništene i bataljonske radio-stanice, ta eta ni u toku 4. juna nije imala vezu sa Štabom bataljona.

⁸⁴ Prema Operativnom izvještaju Štaba 1. puka „Brandenburg“, borbene grupe su prešle u nastupanje iz Malog Ti eva 4. juna u 04,15 sati. Me u-

Oko 16,00 sati su i desnokrilni dijelovi 384. pješadijskog puka izbili u rejon Lijepog kamena, dva kilometra sjeverno od Jedovnika; istovremeno su i dijelovi 54. brdskog izvi a kog bataljona nastupali s ceste sjeverno od Resanovaca preko Glavice i Osje enice i sa sjeverozapada preko Paleža prema Tisovoj kosi.⁸⁵ Ceta koja je nastupala preko Paleža zbacila je slabije dijelove Grahovsko-peuljskog NOP odreda s k. 1419 i povezala se s desnokrilnom kolonom 384. pješadijskog puka, koja je zauzela Lijepi kamen.

Time je bilo ostvareno okruženje štabova 8. korpusa i 9. divizije, 3. i 13. dalmatinske brigade (bez 2. bataljona), dijelova Grahovsko-peuljskog NOP odreda i 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade. Stoga je odlučeno da se neprijatelj na Tisovoj kosi naodane i razbije, a zatim produži na sjever dok se ne iziđe iz okruženja i tada, ve prema nastaloj situaciji, donese odluka o daljnjem djeistvu. U napadu na Tisovu kosu angažovani su 1. i 4. bataljon 13. dalmatinske brigade i 1. bataljon Grahovsko-peuljskog NOP odreda, a 3. bataljon 13. dalmatinske brigade je dobio zadatak da se probije na Tisovu kosu između k. 1489 i Jedovnika i osigura le a 3. dalmatinskoj brigadi na Jedovniku. Te jedinice su na juriš zauzele Tisovu kosu i protjerale njema ke vojnike prema Drvaru, a kada su kasnije prema Tisovoj kosi naišli dijelovi 54. brdskog izvi a kog bataljona s pravca Osje enice, bili su zadržani.

U 16,30 sati dijelovi Oklopnog grenadirskog jurišnog bataliona su napali 3. bataljon 3. dalmatinske brigade na k. 1536 i u 18,15 sati zauzeli tu kotu i stjenovitu uku jugozapadno od nje i odmah produžili s nastupanjem sjeverno od k. 1536, prema Jedovniku. Tada je 2. bataljon 3. dalmatinske brigade posjeo položaje od Crnog vrha prema Tisovoj kosi, gdje su se nalazile ostale snage 9. divizije i štabovi korpusa i divizije.

Dok su preostale snage Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona bile u pokretu prema k. 1563, dijelovi 3. dalmatinske brigade su prešli u protivnapad i povratili k. 1536, ali su se njema ki vojnici brzo sredili i ponovo ovladali tim položajem. Poslije toga je komandant Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona odustao od napada na Jedovnik, jer je bataljonu ponestalo municije, a osim toga još uvijek je bio bez veze s bataljonom 1. puka „Brandenburg“ na lijevom krilu. Pošto se ni sjeverno od Jedovnika više nije ula borba, on je odlučio da se zadrži na k. 1536 i da obustavi dalji napad. Njegovo udarno odjeljenje, upućeno prema Crnom vrhu, zauzelo ga je u 21,15 sati i u tom rejonu uspostavilo vezu s 1. bataljonom puka „Brandenburg“. Izviješten o tome u 22,30 sati, komandant Oklopnog grenadirskog jurišnog bataljona je od-

tim, Stab puka za specijalnu upotrebu u svom operativnom izvještaju navodi da je Oklopni grenadirski jurišni bataljon 4. juna prešao u nastupanje u 06,00 sati.

⁸⁵ Najvjerovatnije se radilo o dva eskadrona 54. brdskog izvi a kog bataljona: jedan je nastupao od Resanovaca preko Glavice, a drugi sa sjeverozapada preko Paleža.

lu io da se preko no i zadrži na k. 1536 i da 5. juna ujutro rano, zajedno s 1. pukom »Brandenburg«, napadne Jedovnik.

Iako je po zauzimanju Plandišta 1. bataljon 1. puka „Brandenburg« nastupao prema Crnom vrhu i Jedovniku bez borbe, njegove jedinice su se kretale sporo i tek u 21,00 sati su napale na Crni vrh. Tada je komandant 1. puka „Brandenburg“ naredio 2. bataljonu da posjedne liniju k. 1299 .— Plandište i sprije i pokušaj jedinica 9. divizije da se tim pravcem probiju iz okruženja na jug, a 1. bataljonu da se do 03,30 sati prebaci u prostor kilometar zapadno od Jedovnika, zauzme tamo polazne položaje i u 04,00 sati pre e u napad na Jedovnik.

Da bi izbjegao borbe u okruženju, Štab 9. divizije je 4. juna oko 21,00 sati izdao nare enje da se jedinice odvoje od neprijatelja i prikupe na Tisovoj kosi. S obzirom na teškoprohodno zemljište preko kojeg se u toku no i trebalo prebaciti, naredio je da se topovi zakopaju i da se ostave tovarni i jaha i konji, stoka i materijal koji se ne može nositi. S Tisove kose je izvršen pokret prema komunikaciji Drvar—Prekaja, s namerom da se divizija preko nje prebaci na Klekova u. Štabovi korpusa i divizije su krenuli s 13. dalmatinskom brigadom, dijelovima Grahovsko-peuljskog NOP odreda i etom 2. bataljona 3. (li ke) proleterske brigade. Kre u i se vrlentnim, besputnim i teškoprohodnim zemljištem, oni nisu uspjeli da u toku no i izbiju na komunikaciju Drvar—Prekaja. Petog juna su osvanuli jednim dijelom u rejonu Šubi a, južno od k. 745, a drugim su preko k. 951 izbili do Suhog potoka — sve zapadno od Vidovog Sela — i tu predanili. Tre a dalmatinska brigada je oko 21,30 sati dobila nare enje da se povu e na Tisovu kosu, i u nare enom pravcu je krenula preko Lijepog kamena. Ujutro je u rejonu Markovog kamena naišla na dijelove 384. pješadijskog puka i povukla se nazad u šumu. Tu je ostala sve do predve e, kada je Štab divizije uspostavio s njom vezu i naredio joj da se vrati na Jedovnik i prikupi opremu koja je na njemu ostavljena. Brigada je 6. juna ujutro stigla na Tisovu kosu, prikupila konje i nešto opreme i zatim se 7. juna vratila na Tivo, gdje su ve 6. juna stigli Štab korpusa, Štab divizije i 13. dalmatinska brigada.

Poslije završetka borbi 4. juna nave e, kada se Štab 8. korpusa s 9. divizijom nalazio u pokretu prema komunikaciji Drvar—Prekaja, Štab 373. pješadijske divizije je još uvijek smatrao da se ti štabovi i jedinice nalaze u poluokruženju i ocijenio da teren osvojen u borbama 4. juna pruža mogućnost da se 5. juna ostvari potpun uspjeh: da se unište okruženi štabovi i brigade.

Me utim, op a situacija njema kih oružanih snaga se u međuvremenu izmijenila. Jedinice 26. divizije NOVJ, britanski komandosi i jedna ameri ka planinska eta izvršili su 1. juna desant na otok Bra . Sutradan, 2. juna, Štab 2. oklopne armije naredio je štabu 15. brdskog korpusa da što prije izvu e iz pothvata „Rösselsprung 3“ 1. puk „Brandenburg“ i 92. motorizovani grenadirski puk

i uputi ih na obalsko područje. Istoga dana u 14,50 sati Štab korpusa je naredio Štabu 373. pešadijske divizije da »ubrza išenje prostora Drvar, Grahovo, Ti evo«, a u 22,35 sati, poslije telefonskog razgovora sa štabom armije, naredio je i 92. motorizovanom grenadirskom puku da se do 3. juna nave e prikupi u rejonu Bosanskog Petrovca i da bude spreman za pokret prema Imotskom. Sutradan, 3. juna u 08,40 sati, Štab korpusa je naredio Štabu 373. divizije da „do nave e raš istu situaciju na Ti evu“; istoga dana u 19,35 sati Štab armije je naredio Štabu korpusa da odmah uputi Štab 92. motorizovanog grenadirskog puka s 1. bataljonom u prostor Sinja, a 2. bataljon nešto kasnije, ali tako da i on stigne u Sinj no u izme u 4. i 5. juna. etvrtog juna je po elo povla enje njema kih jedinica koje su dještovoale protiv jedinica 9. divizije na Jedovniku; Štab 54. brdskog izvi a kog bataljona je u 19,30 sati izvjestio Štab 373. divizije da se, po nare enju Štaba korpusa, u 20,15 sati povla i u Knin, odakle je trebalo da se prebaci u Split; u 23,36 sati Štab korpusa je naredio Štabu divizije da i Štab puka za specijalnu upotrebu s Oklopnim grenadirskim jurišnim bataljonom odmah uputi u Sinj pravcem Knin, a u 24,00 sati i Štab 1. puka „Brandenburg“ je primio nare enje da se s pridodatim jedinicama vrati u Knin. Ociienivši da Štab 5. korrmsa namjerava da s 13. i 16. krajiškom brigadom prodre u jugoisto nom pravcu i poveže se s 1. proleterskom divizijom na Jastrebnjaku, Štab divizije „Princ Eugen“ je odluo da s 13. SS-brdskim lova - kim pukom ponovo preduzme išenje prostora izme u komunikacija a avica—Klju —Jasenovac i a avica—Mra aj—Mliništa. U tu svrhu je 4. juna naredio 2. SS-bataljonu da se hitno povu e s Ti eva i preko Mliništa prebaci u prostor a avice, a i ostale jedinice 13. SS-brdskog lova kog puka su se 5. juna prebacivale na polazne položaje. Na pravcima njihovog prebacivanja dolazilo je do manjih borbi. Tako su dijelovi 1. i 4. bataljona 6. krajiške brigade 5. juna poslije podne vodili borbu protiv njema kih vojnika u rejonu Jasenovih Potoka, ali su se povukli u izvorno područje rijeke Sane kada su pred ve e prešle u nastupanje snage 3. SS-bataljona s Mliništa: jednom kolonom prema Donjoj Peckoj, a drugom prema Previji. Kolonu na pravcu Ubavi a i Antonija, zaselaka Pecke, sa ekala su dva bataljona 16. krajiške brigade i zadržala, a zatim u 22,00 sati u protivnapadu odbacila prema komunikaciji. I na odsjeku 13. krajiške brigade su vo ene borbe protiv dijelova 13. SS-brdskog lova kog puka na liniji Sjenokos—Lokve, i njema ki vojnici su tog dana posjeli ja im snagama eni a kosu, Štrbinu, Novakovi e i Beri e.⁸⁶

S obzirom na koncentraciju i raspored njema kih snaga, bataljoni 6. krajiške brigade su se s područja Previje i Orahovljana prebacili na liniju Klokotovac—Blatina glivica—Prisoje, sa zadatkom da zatvore pravac prema Klju u i Ribniku.

⁸⁸ Depeša Štaba 39. divizije Nr. 7 Štabu 5. korpusa od 5. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 461 A, br. reg. 6/3—5.

Šestog juna ujutro 13. SS-brdski lovački puk je prešao u nastupanje na frontu od Ravice do Pečke i u toku dana uspio da posjedne položaje duž desnih obala Sane i Ribnika. Pošto se ve jasno ispoljila njegova namjera da obnovi iš enje prostora između komunikacija Mliništa—Mrak— Ravica i Ravica—Ključ —Bosanski Petrovac, Štab 5. korpusa je odlučio da se zajedno sa Štabom 39. divizije, 6. i 16. krajiškom brigadom povu e na prostor sjeverno od komunikacije Ključ —Bosanski Petrovac, što je u toku noć i 6/7. juna učinio.⁸⁷

U okruženju je ostavljena samo 13. krajiška brigada sa zadatkom da samoinicijativno djeluje na prostoru Siša, Srnetica, Resenova a, ali se i ona ispred nadmo njih snaga neprijatelja noć u 7/8. juna prebacila preko ceste Ključ —Bosanski Petrovac.⁸⁸

Tako su snage 7. SS-brdske dobrovoljačke divizije „Princ Eugen« na tom prostoru za trinaest dana po drugi put udarile u prazno.

⁸⁷ Naredba Štaba 5. korpusa štabovima 4. i 39. divizije i Štabu 6. krajiške brigade od 6. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 17/I.

⁸⁸ Izvještaj Štaba 13. krajiške brigade od 28. 6. 44, VII, Arhiv NOR-a, k. 1265, br. reg. 5—2/II.

POGOVOR

Po sastavu angažovanih njemačkih trupa i na inu dještva, drvarska operacija je jedina operacija takve vrste u narodnooslobodilačkom ratu. Iako je njemačka komanda u toku pripremanja desanta na Drvar preduzimala niz mjera da bi te pripreme sačuvala u tajnosti, Vrhovni štab je ipak na vrijeme saznao za njih i preduzeo određene mjere za odbranu. Međutim, u najkritičnijem trenutku za vazdušnodesantne snage, kada su se spuštale, prikupljale u borbene grupe i usmjeravale prema objektima napada, u Drvaru se nije nalazila nijedna jača operativna jedinica. Ljudstvo raznih službi Vrhovnog štaba, vojnopozadinskih ustanova, partijsko-političkih i omladinskih rukovodstava i organa narodne vlasti, smatraju i da se radi samo o vazdušnom napadu, sklonilo se, uglavnom bez oružja, u razne zaklone i skloništa. Jedino su dijelovi Pratećeg bataljona koji su se nalazili u Drvaru, od početka vazdušnog desanta organizovano i odlučno djelovali.

Članovi Vrhovnog štaba NOV i POJ i saveznika vojnih misija povukli su se iz Drvara još u toku spuštanja padobranaca i jedinica. Prvi da bi, po naredjenju vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita, organizovali odbranu, a drugi da bi se našli izvan dohvata neprijatelja. Vrhovni štab je uspio da s dijelovima svog Pratećeg bataljona, naoružanim ljudstvom Oficirske škole, naoružanim dijelovima Inženjerske brigade i pripadnicima raznih službi Vrhovnog štaba i vojnopozadinskih ustanova koji su se probili iz grada na desnu obalu Unca otkloni po etne nedostatke, organizuje uspješnu odbranu još u toku desanta i pruži neprijatelju odlučan i snažan otpor. Pošto nisu uspjele da izvrše nijedan od postavljenih zadataka, njemačke desantne snage su se svetile nad zarobljenim, pa i ranjenim i bolesnim borcima NOV i POJ i stanovništvom Drvara, vrše i masovne zločine.

Mada je neprijatelj prilikom bombardovanja i neposredno poslije spuštanja desantnih jedinica uništio ili zaplijenio sve radio-stanice Vrhovnog štaba u Drvaru, kao i podloge za održavanje radio-veza, Vrhovni štab je ipak uspio da do 10,00 sati uspostavi kurirsku ili telefonsku vezu sa štabovima 1. proletarskog i

5. udarnog korpusa i Štabom 6. proleterske divizije, a preko Štaba 1. proleterskog korpusa i sa Štabom 8. udarnog korpusa i izda im odgovaraju a nare enja. Oko 12.00 sati i vrhovni komandant Josip Broz Tito je izišao iz Drvara. U vrijeme spuštanja drugog talasa padobranaca pristigle su i prve jedinice 6. proleterske divizije i brzo preuzele inicijativu. Otpo elo je povla enje njema kih snaga, koje su u odbrambenim borbama 25. maja poslije podne i no u 25/26. maja pretrpjele teške gubitke. Od uništenja su ih spasile jedinice angažovane na pravcima Trubar, Drvar i Biha , Bosanski Petrovac, Drvar.

Premda je angažovala najbolje trupe kojima je u tom trenutku raspolagala, a me u njima i pet izvi a kih bataljona, koji su predstavljali »minijaturne divizije«, sposobne za samostalno djelovanje, njema ka komanda 25. maja nije postigla odluku i prodor ni na jednom pravcu napada prema Drvaru. Jedinice NOVJ nisu bile iznena ene. Odlu no i snažno su se suprotstavile nadmo nom neprijatelju.

Raspoložu i rezervnim radio-stanicama na Potocima, Vrhovni štab je u toku 26. i 27. maja uspostavio radio-vezu i s jedinicama izvan drvarske operacijske prostorije, i mada je ostao u okruženju, držao je situaciju vrsto u svojim rukama i organizovao zatvaranje svih pravaca koji su vodili k tom rejonu.

Ne uspjevši da 25. maja ostvari osnovni cilj operacije — uništenje Vrhovnog štaba, posebno vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita — Štab 2. oklopne armije nastojao je da to postigne u produžetku operacije, podre uju i tom cilju sve, pa i planirano razbijanje jedinica 1. proleterskog, 5. i 8. udarnog korpusa. Iz istih razloga je Štab 2. oklopne armije preuzeo komandu od Štaba 15. brdskog korpusa i 27. maja izdao vlastitu operativnu zapovijest, kojom je sve raspoložive snage usmjerio na opkoljavanje rejona Potoka, pretpostavljaju i da se tu nalazi vrhovni komandant maršal Tito.

Kada je neprijatelj glavninu svojih snaga angažovao za zatvaranje i stezanje obru a oko Potoka, Vrhovni štab je izveo manevar: Štab 5. korpusa i Štab 39. divizije s dvije brigade povukli su se 30. maja iz rejona Uvala, Potoci i, odbacivši neprijatelja iz rejona željezni ke stanice 104. km u planini Srnetici, probili se u Crkveno, neprijatelju iza le a; 1. proleterska divizija, koja je s dvije brigade zatvarala pravac Mliništa, Potoci, odvojila se od neprijatelja i no u 30/31. maja zbacila mu se iza le a isto no od komunikacije Glamo —Mliništa; iste no i se i Vrhovni štab prebacio s Potoka u Preodac, pod **Sator**-planinu. Neprijatelj je sutradan udario u prazno, a od štabova i jedinica koji su se na po etku operacije našli u okruženju, tada su tu još ostali samo Vrhovni štab, štabovi 1. proleterskog i 8. udarnog korpusa i Štab 9. divizije s dvije brigade. Bio je to po etak svršetka još jedne neuspjele a dugo i brižljivo pripremane operacije protiv rukovodstva nove Jugoslavije s Josipom Brozom Titom na elu.

U nastaloj situaciji Štab 2. oklopne armije ponovo je 30. maja intervenisao vlastitom operativnom zapoviješ u, pokušavaju i još jednom da uništi Vrhovni štab i štabove 1. proleterskog i 8. udarnog korpusa. Me utim, prije nego što je neprijatelj uspio da pregrupiše snage, Vrhovni komandant je uoio njegove namjere, pa je 31. maja navee napustio Preodac da bi se prebacio isto no od komunikacije Glamo —Mliništa, što je, nakon neuspjelog pokušaja 1. juna, sutradan, 2. juna, i izvršio.

Drvarska operacija, planirana kao jedinstvena operacija, ve se 1. juna poela pretvarati u dvije odvojene operacije: jednu protiv Štaba 8. korpusa s 9. divizijom (operacija „Vijenac“), ije je izvoenje bilo prepušteno Štabu 373. pješadijske divizije, i drugu — protiv 1. proleterske divizije. A kada se Vrhovni štab 2. juna prebacio na teren isto no od komunikacije Glamo —Mliništa, drvarska operacija je u suštini bila završena, a borbena dještva dijelova 7. SS-brdske divizije „Princ Eugen“ svela su se na „gonjenje neprijatelja“. Ve tog dana je i Štabu 2. oklopne armije bilo jasno da je operacija pretrpjela neuspjeh, pa je zbog toga, kao i zbog desanta 26. divizije NOVJ na otok Bra (1. juna), poeo istog dana da povla i jedinice iz drvarske operacije i upu uje ih prema jadranskoj obali.

S obzirom na me unarodni položaj nove Jugoslavije i politike zadatke koji su u to vrijeme stajali pred Nacionalnim komitetom osloboenja Jugoslavije, vrhovni komandant i predsjednik Nacionalnog komiteta osloboenja Jugoslavije Josip Broz Tito odluo je 3. juna da se Vrhovni štab i NKOJ prebace na otok Vis, gdje e imati mnogo bolje uslove za obavljanje svojih sve složenijih zadataka. No u 3/4. juna Vrhovni štab je s Kupreškog polja avionima prebaen u Italiju, a zatim no u 6/7. juna na otok Vis.

U trenutku odlaska Vrhovnog štaba i NKOJ sve jedinice NOVJ koje su u estvovala u drvarskoj operaciji ve su se nalazile izvan okruženja, neprijatelju iza lea, osim Štaba 8. korpusa i Štaba 9. divizije s dvije brigade, koji su se 5. juna 1944. tako er probili iz okruženja. Uskoro zatim snage NOVJ su ponovno preuzele inicijativu i narednih mjeseci prisilile neprijateljske snage, koje su privremeno bile posjele dijelove osloboene teritorije, da se povuku u ranije garnizone.

Tako se drvarska operacija, kojoj je njema ka Vrhovna komanda oružanih snaga pridavala ne samo „odluuju i znaaj za cjelokupnu borbu i politiku situaciju na Balkanu“ ve je smatrala da njen uspjeh može „na odluuju i na in uticati na tok rata“,⁸⁹ završila, kako je to vrhovni komandant Josip Broz Tito konstatovao, kao „oajni ki akt osvete i pokušaj likvidacije glavnih voa ustanaka“, kojim Hitler „više nije mogao postiti nikakav naroiti rezultat“.⁹⁰

⁸⁹ NAW, T-313, Roll 192, F 7452316.

⁹⁰ V kongres Komunisti ke partije Jugoslavije, Stenografske beleške, politiki izveštaj CK KPJ, „Kultura“, 1949, str. 87.

NJEMA KI GUBICI U DRVARSKOJ OPERACIJI

Jedinica	Mrtvih	ranjenih	nestalih
500. SS-padobransko-lova ki bataljon ¹	61	205	11
373. pješadijska divizija"	13	32	2
92. motorizovani grenadirski puk"	9	38	6
55. koza ki pionirski bataljon ⁴	2	2	—
54. brdski izvi a ki bataljon"	9	18	6
1. lova ka pukovnija ⁶	1	4	—
Oklopni grenadirski jurišni bataljon'	18	56	1
7 SS-brdska divizija „Princ Eugen" (dijelovi)'	?	?	f
369. izvi a ki bataljon*	?	?	I
105. SS-izvi a ki bataljon ¹⁰	?	?	?
1. puk „Brandenburg" ¹¹	10	101	—
S V E G A "	123	456	26
Izvještaj od 9. juna ^{1*}	122	635	26
Izvještaj od 7. juna ¹⁴	213	881	57
Približni ukupni gubici ¹¹	343	881	—

- 1 N^AW. T-314. Roll 563, F 429. 373. Inf. Div. Ia Nr. 1328/44 geh., Gefechtsbericht Unternehmen „Rösselsprung" vom 10. 6. 44. Me u ranjenicima je bilo 114 teških i 91 laki ranjenik. Izgleda da Stao 500. SS-padobransko-lova kog bataljona u svom izvještaju nije obuhvatio gubitke jedrili arskih borbenih grupa, jer u Drvaru su, u zajedni koj grobnici, sahranjena 134 njema ka vojnika. Zna i da su u borbama vo enim u Drvaru 23. maja i no u 25/26. m%ia poginula 73 vojnika spuštена jedrilicama. Rroj ranjenih iz jedrilica nije poznat i o tome se može tek indirektno zaklju ivati na osnovi podataka Štaba 15. brdskog korpusa o ukupnim gubicima. Vidi napomenu 13.
- 2 Vidi napomenu 1.
- 3 NAW, T-314, Roll 563, F 365, XV. Geb. A. K. Ia Nr. 3090/44 geh., vom 7. 6. 1941 Vorlust- u" d B°utem-ldu-e vom 25. 5. — 5. 6, FS an Pz. AOK 2; NAW, T-314, Roll 563, F 372—374, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 3137/44 geh., FS an Pz. AOK 2 vom 9. 6. 1944.
- 4 Vidi napomenu 3, drugi dokument.
- 5 NAW, T-314, Roll 563, F 464—465, Geb.-Aufklärungs-Abteilung 54, Ausfall- und Beutemeldung für die Zeit 22. 5. — 7. 6. 44. vom 7. 6. 1944; vidi i napomenu 3, prvi dokument.
- 6 Vidi napomene 1 i 3 (drugi dokument). Nedostaje izvještaj 1. lova ke pukovnije o gubicima, a ovi podaci se, najvjerojatnije, odnose na gubitke za vrijeme njene pot injenosti Stabu 373. pješadijske divizije od 4. juna, nakon što je 92. motorizovani grenadirski puk napustio podru je Bosanskog Petrovca. Pukovnija je, me utim, ve e gubitke pretrpjela jedino u borbama vo enim 25. i 26. maja na pravcu Bosanska Krupa — Risovac — Krnjeuša.
- 7 NAW, T-314, Roll 563, F 466—469, Rgt. Stab z.b.V. (mot.), Abschlussmeldung „Rösselsprung", FS an XV. Geb. A. K. Ia vom 6. 6. 1944; NAW, T-314, Roll 563, F 376—407, Rgt. Stab z.b.V. (mot.), Gefechtsbericht für Unternehmen „Rösselsprung" vom 25. 5. bis 5. 6. 1944 vom 11. 6. 1944; vidi i napomenu 3, prvi dokument.
- 8 Stab 7. SS-brdske divizije „Princ Eugen" i njoj pot injeni 369 i 105. SS-izvi a ki bataljon nisu izvještaje o gubicima dostavili Stabu 15. brdskog korpusa, ve Stabu 5. SS-brdskog korpusa u ijem su sastavu bili. Arhiva tog korpusa nije sa uvana. Prema pismenoj izvavi Georga M. Rötha koji je u vrijeme drvarske operacije bio oficir za staranje o vojnim grobljima

i prinadležnostima preostalih lanova porodica poginulih vojnika u Stabu 13. puka 7. SS-brdske divizije „Princ Eugen“, gubici njegovog puka su „za mjesec dana akcije iznosili oko 50 mrtvih i 150 ranjenih“ (izjava G. M. Rötha od 19. avgusta 1951).

- 9 Prema njema kim podacima 369. izvi a ki bataljon je 25. maja, u borbi protiv 3. krajiške proleterske brigade na pravcu Livno—Glamo , imao 50 izba enih iz stroja (NAW. T-314, Roll 563, F 635—636, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 2756/44 geh., FS an Pz. AOK 2 Ia/Ic vom 26. 5. 44).
 - 10 Vidi napomenu 8.
 - 11 NAW. T-314, Roll 563, F 433—443, 1. Regiment „Brandenburg“ la Nr. 466/44 geh. Gefechtsbericht „Rösselsprung“ vom 20. 6. 1944.
 - 12 Broj nestalih (26) tako e treba ura unati u poginule, jer jedinice NOVJ nisu imale zarobljenika u drvarskoj operaciji. Dodamo li tom broju i poginule pripadnike jedrili arskih jedinica (73), izlazi da su poginula 222 vojnika, oficira i podoficira. Me utim, ni ti se podaci ne slažu sa zbirnim podacima Štaba 15. brdskog korpusa (Vidi i napomenu 13).
 - 13 NAW, T-314, Roll 563, F 372—374, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 3137/44 geh., Endgültige Abschlussmeldung Unternehmen „Rösselsprung“, der den Gen. Kdo am 5. 6. unterstellten Kampfgruppen, FS an Pz. AOK 2 vom 9. 6. 1944 Štab 15. brdskog korpusa u tom izvještaju navodi da je to „kona ni završni izvještaj“ o gubicima u pothvatu „Rösselsprung“ onih jedinica koje su 5. juna bile njemu pot injene. Ve a razlika se pojavljuje jedino kod broja ranjenih (179) i ona, najvjerovatnije, otpada na 500. SS-padobransko-lova - ki bataljon, što bi zna ilo da je taj bataljon imao 529 izba enih iz stroja: 145 mrtvih i 384 ranjena.
 - 14 NAV, T-314, Roll 563, F 484—485, XV. Geb. A. K. Ic/Ia Nr. 3078/44 geh., „Rösselsprung“. Vorläufige Verluste und Beute v. 25. 5. — 5. 6. 44. (Aufschlüsselung nach Kampfgruppen folgt nach Eingang). FS an Pz. AOK 2 Ia/Ic vom 7. 6. 1944.
 - 15 Razlika koja se pojavljuje izme u kona nog i privremenog izvještaja Štaba 15. brdskog korpusa od 7. i 9. juna — 91 poginuo i 246 ranjenih — iako o tome u arhivi korpusa nema nikakvih podataka, najvjerovatnije se odnosi na gubitke jedinica iz sastava 5. SS-brdskog korpusa. Prema tome, uz pret hodne napomene o „nestalim“ i o 134 sahranjena niema ka vojnika u Drvaru, prema još uvijek nepotpunim podacima, njema ke trupe su u drvarskoj operaciji imale 343 poginula (213 + 73 — 57) i 881 ranjenog vojnika, podoficira i oficira.
- Pore enja radi, ukupni gubici njema kih oružanih snaga u aprilskom ratu 1941. godine protiv kraljevske jugoslovenske vojske bih su: 151 poginuo, 392 ranjena i 15 nestalih (Phyllis Auty. TITO (Political Leaders of rthe Twentieth Century), A Pelican Book, 1974, p. 195).

GUBICI JEDINICA NOVJ U DRVARSKOJ OPERACIJI

Jedinica	Poginulih	ranjenih	nestalih
1. li ka proleterska brigada ¹	8	11	11
2. li ka proleterska brigada"	21	22	19
3 li ka proleterska brigada"	27	46	15
C. proleterska divizija*	56	79	45
6. krajiška brigada"	6	46	3
R. krajiška brigada"	5	31	4
Drvarsko-petrova ki NOPO ^T	2	1	—
4. divizija	13	78	7
13. krajiška brigada*	14	44	1
16. krajiška brigada*	8	22	

39. divizija	22	66	1
1. proleterska brigada ¹⁰	71	106	13
3. krajiška proleterska brigada ¹¹	17	21	4
13. proleterska brigada ¹²	36	66	—
1. proleterska divizija	124	193	17
3. dalmatinska brigada ¹⁸	13	20	15
4. dalmatinska brigada ^{1,11}	2	4	—
13. dalmatinska brigada ¹⁵	15	26	—
9. divizija	30	50	15
Grahovsko-peuljski NOPO ¹⁰	2	4	—
Ukupni gubici"	247	470	85

- Operacijski dnevnik 6. proleterske divizije „Nikola Tesla“, VII, Arhiv NOR-a, k. 797.
- Prva li ka proleterska brigada. Desant na Drvar, VII, Arhiv NOR-a, k. 797, br. reg. 4/4—4 (Vidi i napomenu 1).
- Operativni izvještaji Štaba 3. li ke proleterske brigade o borbama vo enim od 25—30. maja i 5. i 6. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 797, br. reg. 16-2 i 17-2.
Operativni izvještaji 2. i 4. bataljona 3. li ke proleterske brigade za 25. maj i 25—28. maj 1944. godine, VII, Arhiv NOR-a, k. 797, br. reg. 28-10 i 29-10.
- Ponekad su zarobljeni etnici ostajali u partizanskim jedinicama, pa su neki od njih u težim borbama dezertirali. Do sli nih pojava je dolazilo i me u malim brojem onih koji su bili mobilisani u selima u kojima je, u ve oj ili manjoj mjeri, bio prisutan uticaj etni ke ili ustaške propagande. Ipak se dio „nestalih“ poslije povla enja neprijatelja vra ao u svoje jedinice ili jedinice na podru ju iz kojeg su pojedinci bili rodom. Me u „nestalim“ su ponekad i pojedinci i manje grupe, kuriri i izvi a i, koji su bili odsje eni od svojih jedinica, pa se kasnije vratili, ili, ako se radilo o 1. proleterskoj diviziji, koja je bila otišla isto no od komunikacije Jajce — Donji Vakuf — Kupres, priklju ili se jedinicama 5. korpusa. U svakom slu aju, me u „nestalim“ je najmanje poginulih i zarobljenih, mada je bilo i jednih i drugih.
- Izvještaji Štaba 6. krajiške brigade Stabu 4. divizije od 29. 5 i 3. 6 1944. godine, VII, Arhiv NOR-a, k. 770, reg. br. 10/1 i 11/1; Mjese ni operacijski izvještaji Štaba 6. krajiške brigade od 29. maja i 29. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 770, br. reg. 32/1 i 33/1; Spisak ranjenih boraca 6. krajiške brigade od 25. 5 do 8. 6 1944. godine, VII, Arhiv NOR-a, k. 744 A. br. real. 29—3.
- Izvještaji 8. krajiške brigade za maj i 4/5. jun 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 771, br. reg. 27/1, 30/1, 32/1 i 36/1; Oeracijski dnevnik 8. krajiške brigade, VII, Arhiv NOR-a, k. 771, br. reg. 5/2.
- Izvještaji Drvarsko-petrova kog NOPO Stabu 4. divizije od 31. maja i 9. juna 1944. i 30-dnevni oeracijski izvještaj, VII, Arhiv NOR-a, k. 1628, br. reg. 19/1—2, 23/1—2 i 30/1—2.
- Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade 39. divizije za period od 25. maja do 6. juna 1944; Spisak ranjenih boraca 13. krajiške brigade u borbama od 25. maja do uklju ivo 6. juna 1944. godine, VII, Arhiv NOR-a, k. 1281, br. reg. 7/1 i 6/5.
- Operativni izvještaj Štaba 5. korpusa Vrhovnom štabu NOV i POJ od 3. juna 1944. godine, VII, Arhiv NOR-a, k. 458 A, br. reg. 1/1—6. Arhiva 16. krajiške brigade nije sa uvana pa nedostaju podaci o njenim gubicima u drvarskoj operaciji. Prema Onerativnom izvještaju Štaba 5. korpusa od 3. juna 1944, dijelovi te brigade i Prate i bataljon Štaba 5. korpusa imali su 30. maja, u borbi na planini Srnetici. kod 104. kilometra. 30 mrtvih i ranjenih. Kako je omjer poginulih i ranjenih, uglavnom, bio 1:3, to je uzeto da je poginulih bilo 8 a ranjenih 22.

- 10 Izvještaj komandanta 1. proleterske brigade o akcijama brigade od 1. do 31. maja 1944; Izvještaj komandanta „Dunava“ o akcijama od 1. do 30. juna 1944. i Operativni dnevnik 1. proleterske brigade, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 15/1—2, 16/1—2; Nare enje komandanta 1. proleterske brigade Štabu 4. bataljona od 30. maja 1944. u 19,20 sati i izvještaj Štaba 4. bataljona Štabu brigade u 20,20 sati, VII, Arhiv NOR-a, k. 713, br. reg. 13/1—1/1; Dnevnik Jovana Vujoševi a Lole, politi kog komesara bataljona „Garibaldi“. U arhivi 1. proleterske brigade nema podataka o ukupnim gubicima brigade u drvarskoj operaciji, a ilse u navedenim dokumentima za neke bataljone mogu na i podaci o broju poginulih, ranjenih i nestalih. Za neke dane se ti podaci navode zbirno za više bataljona. Tako se za 26 maj kaže da su 2, 6. i Bataljon „Garibaldi“ imali 7 poginulih, 16 ranjenih i 10 nestalih. Pod datumom 3. juna pribilježeno je: „Mi smo imali izvjestan broj ranjenih boraca.“ Me utim, na sastanku komandnog kadra bataljona 1. proleterske brigade, održanom 8. juna 1944, štabovi bataljona su podnijeli izvještje o gubicima i Jovan Vujoševi Lola ih je pribilježio u svoj *Dnevnik*, ali samo ukupan broj izba enih iz stroja i broj nestalih: 1. bataljon: izba enih iz stroja 21 — nestalih 5; 2. bataljon: 42 — 4; 3. bataljon: 20 — 4; 4. bataljon: 30 — 0; bataljon „Garibaldi“: 9 — 0; 6. bataljon: 55 — 0; ukupno izba enih iz stroja 177, nestalih 13.
- Iz sa uvanih dokumenata se vidi da je odnos broja poginulih i ranjenih stajao u omjeru 2:3, to jest na dva poginula prosje no su bila tri ranjena i na toj osnovi je ukupan broj izba enih iz stroja (177), rastavljen na vjerovatni broj poginulih i ranjenih.
- 11 Operativni izvještaji Štaba 3. krajiške proleterske brigade za maj i juni 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 714, br. reg. 21/2.
- 12 Izvještaj Štaba 13. proleterske brigade „Rade Kon ar“ Štabu 1. proleterske divizije od 16. maja 1944. i Operativni izvještaj Štaba 13. proleterske brigade za maj 1944. od 9. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 3/2 i 24/2; Izvještaji Štaba 1. bataljona 13. proleterske brigade od 31. maja i 4. juna 1944. i Izvještaj Štaba 2. bataljona 13. proleterske brigade od 1. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 10/10, 11/10 i 7/3; Operativni izvještaji 1. i 2. bataljona 13. proleterske brigade za juni 1944, VII, Arhiv NOR-a k. 727, br. reg. 13/10 i 8/13 i Izvještaj referenta saniteta 13. proleterske brigade za maj 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 727, br. reg. 8/8.
- itava brigada je u maju imala 43 poginula i 64 ranjena, ali samo za 3. bataljon postoje podaci da je u prvoj polovini maja imao 10 poginulih, 2 ranjena i 10 zarobljenih. Gubici brigade od 1. do 6. juna iznosili su 3 poginula i 4 ranjena, te su ukupni podaci o 36 poginulih i 66 ranjenih uneseni u tabelu. Stvarni gubici koji se odnose na borbe u drvarskoj operaciji mogu biti samo manji.
- 13 Izvještaj Štaba 3. dalmatinske brigade Štabu 9. divizije od 14. juna 1944; Operacijski dnevnik 3. dalmatinske brigade i Operacijski izvještaj o borbama 9. divizije vo enim od 25. maja do 10. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 845, br. reg. 4—1/6 i 17—8 i k. 842 A, br. reg. 22—1/2.
- 14 Operacijski izvještaj Štaba 9. divizije o borbama vo enim od 25. maja do 10. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 842 A, br. reg. 22—1/2.
- 15 Operacijski dnevnik Štaba 13. dalmatinske brigade, VII, Arhiv NOR-a, k. 847, br. reg. 18—1 (Vidi i napomenu 14).
- 16 Vojno-operativni izvještaj Štaba Grahovsko-peuljskog NOP odreda Štabu 8. korpusa od 25. juna 1944, za period od 1. do 25. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 517 A, br. reg. 31—4.
- 17 Zbog nepotpunosti podataka ukupan broj poginulih, ranjenih i nestalih je samo približan stvarnom stanju. Mnogi nestali kasnije su se vratili, a bilo je i slu ajeva da se i poneki poginuli kasnije pojavio me u živima. S obzirom na sve to, te na injenicu da za neke jedinice nedostaju podaci (slu aj Janjskog NOP odreda), može se uzeti da je, najvjerovatnije, ukupno poginulo oko 270 a ranjeno oko 500 partizana.

**GUBICI JEDINICA I SLUŽBI NOV I POJ I VOJNOPOZADINSKIH
USTANOVA U DRVARU 25. MAJA 1944. GODINE**

Jedinica	Poginulih	ranjenih	nestalih
3. li ka proleterska brigada ¹	24	46	15
1. bataljon 1. li ke proleterske brigade*	2	4	1
1. bataljon 1. dalmatinske brigade*	1	4	—
Inžinjerijska brigada*	22	—	—
Prate i bataljon VŠ"	12	3	3
Bataljon Oficirske škole VŠ"	4	4	—
Komanda Drvarskog područja'	26	1	—
Komanda mjesta Drvar	28	—	—
Ceta za prikupljanje materijala"	10	1	—
Radiotelegrafski kurs*	11	—	—
Razno ¹⁰	22	—	—
Razne službe Vrhovnog štaba	17	—	—
Ukupni gubici u Drvaru ¹¹	179	63	19
Ukupni gubici jedinica i ustanova NOVJ u drvar, operaciji	399	479	—
Ukupni njemački gubici	343	881	—

- 1 Operativni izvještaj Štaba 3. li ke proleterske brigade od 25. do 30. maja 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 797, reg. br. 16—2. Ovi gubici su uneseni u op i pregled gubitaka — Prilog br. 2.
- 2 Operacijski dnevnik 6. proleterske divizije, VII, Arhiv NOR-a, k. 797, br. reg. 14/3. I ovi su gubici uneseni u op i pregled gubitaka — Prilog br. 2.
- 3 Operacijski izvještaj o borbama 9. divizije od 25. maja do 10. juna 1944, VII, Arhiv NOR-a, k. 842 A, reg. br. 22—1/2. Gubici uneseni u op i pregled gubitaka — Prilog br. 2.
- 4 Podatke o broju poginulih prikupili pripadnici Inžinjerijske brigade.
- 5 Izvještaj Štaba Prate eg bataljona Vrhovnom štabu o brojnom stanju od 11. avgusta 1944, Arhiv CK SKJ, broj 6094. Podaci iz tog izvještaja dopunjeni i korigirani na osnovi podataka prikupljenih od preživjelih pripadnika tog bataljona.
- 6 Kazivanja pripadnika Oficirske škole Vrhovnoga štaba.
- 7 Kazivanja. Broj poginulih pripadnika Komande Drvarskog područja i Komande mjesta u Drvaru je vjerovatno nešto veći, ali su u pregledu dati samo oni pripadnici tih ustanova koji su poimeni no utvrđeni kao poginuli ili ranjeni.
- 8 Vidi napomenu 7. Ljudstvo ete za prikupljanje materijala koji su Saveznici no u bacali na Spasovinu, u Drvaru, nalazilo se uz glavnu drvarsku cestu. Bilo je nenaoružano i broj poginulih je morao biti veći, ali su utvrđena imena samo desetorice poginulih i jednog ranjenog.
- 9 Za gubitke ljudstva Radiotelegrafskog kursa vrijedi isto što je rečeno u napomeni 8. Kako su na kurs došli pripadnici velikog broja jedinica, borci koji se međusobno nisu poznavali, a nisu ih poznavali ni mještani, to je bilo vrlo teško ustanoviti imena poginulih. Podaci su pretežno od pripadnika jedinica iz kojih su ti borci otišli na radiotelegrafski kurs.
- 10 U ovoj rubrici su obuhvaćeni svi pripadnici raznih službi, jedinica, kurseva, bolnica, koji nisu mogli biti obuhvaćeni navedenim rubrikama, a za koje je poimenice utvrđeno da su u desantu poginuli.
- 11 Iz navedenih razloga ukupan broj poginulih je svakako veći, ali, s izuzetkom broja poginulih polaznika Radiotelegrafskog kursa, ostali podaci su ipak približni.

IZVORI I LITERATURA

I G R A A

A. NEOBJAVLJENA GRA A:

1. *Vojnoistorijski institut:*

Arhiva NOP-a,
etni ka arhiva,
Arhiva NDH,
Njema ka arhiva i
Mikrofilm London

2. *Arhiv Centralnog komiteta SKJ*

3. *Institut za historiju radni kog pokreta Zagreb:*

Arhiva NOP-a i
Arhiva NDH.

4. *Muzej Bosne i Hercegovine*

Arhiva NOP-a i
Njema ka arhiva.

5. *The National Archives Washington (NAW)*

German records microfilmed at Alexandria, T-77, T-78, T-84, T-175,
T-311, T-312, T-313, T-314, T-315, T-354, T-501.

B. OBJAVLJENA GRA A:

1. *Trinaesta proleterska u NOB*, Zbornik dokumenata, Zagreb 1957.

2. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodila kom ratu naroda Jugoslavije 1941—1945*, tom IV, knjiga 25, Beograd 1965.

C. OBJAVLJENA MEMOARSKA GRA A:

1. *Tri godine Trinaeste proleterske*, Zagreb 1945.

2. *Šesta proleterska divizija*, Epoha, Zagreb 1964.

3. *Bosansko Grahovo u NOR-u 1941—1945*, Zbornik sje anja, SUBNOR, Bosansko Grahovo 1971.

4. *Drvar 1941—1945*, sje anja u esnika, knjiga 5, Drvar 1978.

U L I T E R A T U R A

A. KNJIGE

1. Beseler, Hoachim — *Kreuze und Kokarden*, Wiking Verlag, Berlin-Leipzig, 1941.
2. Broz Josip Tito — *V kongres Komunisti ke partije Jugoslavije, Politi ki izveštaj CK KPJ*, „Kultura“, Beograd 1949.
3. Churchil Winston — *Memoari o drugom svetskom ratu*, tom V, Prosveta, Beograd
4. Craven, W. F-Cate, J. L. — *The Army Air Forces in World War II, Volume Three*, Chicago 1951.
5. olakovi Rodoljub — *Zapisi iz oslobodila kog rata*, tom II, Prosveta, Beograd 1956.
6. Cubeli -Milosti — *Pregled historije NOB*, Matica Hrvatska, Zagreb 1963.
7. Dedijer Vladimir — *Dnevnik*, tom III, Prosveta, Beograd 1970.
8. Dedijer Vladimir — *Josip Broz Tito — Prilozi za biografiju*, Beograd 1953.
9. Dierich, Fritz-Herbert — *Handbücher der Luftwaffe*, Berlin 1938.
10. Görlitz, Walter — *Der zweite Weltkrieg 1939—1945*, Stuttgart 1951/1952.
11. Hagen, Walter — *Die geheime Front*, Nibelungen-Verlag, Linz-Wien 1950.
12. Kumm, Otto — *„Vorwärts Prinz Eugen!“*, Munin-Verlag, Osna-brück 1978.
13. Maclean, Fitzroy — *Tito*, Ballantine Books, New York 1957.
14. Marjanovi Jovan — *Naš oslobodila ki rat i revolucija 1941—1945*, Beograd 1958.
15. Miškovi Petar — *Desant na Drvar*, Sarajevo 1974.
16. Mitrovi Mitra — *Ratno putovanje*, Beograd 1953.
17. Mladenovi Miroslav — *U pratnji Vrhovnog komandanta*, Beograd 1077.
18. Phyllis Auty — *Tito*, Pelican Book, 1974.
19. Popovi Stevo — *Desant na Drvar*, Sarajevo 1959.
20. Radulovi Ilija — *Hronika Tre e krajiške proleterske brigade*, Beograd 1967.
21. Renduli , Lothar — *Gekämpft, gesiegt, geschlagen*, Heidelberg 1952.
22. Renduli , Lothar — *Partisanenkrieg. Bilanz des zweiten Weltkrieges*, Hamburg 1953.
23. Sattler Miran — *Konji ev skok*, Alfa, Zagreb 1976.
24. Saunders, Hilary St. George — *Royal Air Force 1939—1945, Volume III, The Fight is won*, London 1954.
25. Skorzeny, Otto — *Missions secrètes*, Flamarion, Paris 1950.
26. Skorzeny, Otto — *Geheimkommando Skorzeny*, Hamburg 1950.
27. Skorzeny, Otto — *La guerre inconnue*, Albin Michel, Paris 1975.

28. Strugar Vlado — *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, Beograd 1962
29. Ševo Svetko — *Desant na Titovu pe inu*, Sarajevo 1963.
30. Šijan Milan — *Tre a li ka brigada*, Beograd 1970.
31. Vinterhalter Vilko — *Životnom stazom Josipa Broza*, Beograd 1968.
32. — „Fall 7“ Berlin 1965.
33. — *Hronologija oslobodila ke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945*, Beograd 1964.
34. — *Kriegstagebuch des Oberkommando der Wehrmacht* (Wehrmachtführungsstab), Band IV, Frankfurt/Main.
35. — *Oslobodila ki rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga II, Beograd 1965.

B. LANCI:

1. Drenjanin Milorad — *Rad partijske organizacije 6. bataljona 1. proleterske brigade u VII ofanzivi*, Vojnoistorijski glasnik, broj 2, Beograd 1948.
2. Duki Dušan — *Titova pe ina u Drvaru*, Zbornik radova SAN XXXIX, Geografski institut, knjiga 7, Beograd 1954.
3. Jovani oko — *Drvarska operacija*, Vojno delo, broj 6, Beograd 1954.
4. Jovani oko — *Divizija u drvarskoj operaciji*, Šesta proleterska divizija, Epoha, Zagreb 1964.

III OSTALI IZVORI

A. DNEVNICI:

Branko Agbaba, Milosav Boji, Stanoje Brajovi, Sr an Bruji, Branko Damjanovi, Milivoje Kati, Slavko Komarica, Petar Lazarevi Švabo, Boško Markovi, Nikica Pejinovi, Milenko Petrovi Beli, Mom ilo Poleksi, Lazar Srđi, Milonja Stijovi, Miloš Velji, Jovan Vujoševi Lola.

B. PRIBILJESKE:

Janko Baji, Matija Bulatovi, Borko eki, uro Lon arevi, Rajko Radeti, Mile Vranješ.

C. KAZIVANJA:

1. Kazivanja pripadnika NOV i POJ i NOP-a:

Vrhovni štab NOV i POJ i njegove službe

Metodije Antunac, Gojko Balaban, Veso Bosni, Zdenka Brajnik, Dara Ceni, Dušan Copi, Dragan Damjanovi, dr Gabrijel Divjanovi, Dobrašin Dobrašinovi, Zika Gavrilovi, Marijan Grubiši, Višnja Habunek, Razija Handži -Vujinovi, Ivan Hiti, Miladin Ivanovi, Ljubica Jerkovi Bursa, Ivo Juki, Marko Katini, Vjekoslav Klišani, Danilo Krndija, Nada Kun, inž. Mile

Liubi i Š Musafija Maier, Liubo Medarevi . Janko Mehle, Slobodan Pilipovi , Mila Prlja, Aleksandar Rankovi , Vladimir Volo a Smirnov, Ante Star e vi . Marko Stefanovi . Svetislav Stefanovi , Nikoslav Stipiši , Savo Stupar, Boško Skaro. Mate Škevin, Gospa Tali , Nikola Nišina Triki , Petar Vujnovi , Mijat Vuleti , Miloš Zabukovec, Branko Zrili .

Inženjerska brigada Vrhovnog štaba

Mile Boiani . Goiko Dodig. Radenko Jovanovi Jagodinac, Vojin Milievi , Milovan Piper, Draa an Puz'ga a, Milan Rodi . Milivoj Rodi , Mirko Rodi , uro Rondaš, Dušan Šobot Zlatonji , Dušan Šobot, Uroš Triki , Veso Zori .

Oficirska škola Vrhovnog štaba

Dane Agbaba. Stipe Bilan, Stevo Blagojevi , Dušan Bradari , Mane Breka, Jovo Bursa , Milan Dimi , Jelka Dodig. Gavro Dotli , Branko Dude, Milan uki , Savo Sajo Grbi , Milorad Gruji i , Bojo Ivanovi , Bogoljub Jeli , Ilija Jelinovi , Marko Križan, Bartol Križani . Branko Ljubi . Radosav Mari i , Boško Markovi , Dragan Mati , Poldo Mikuli , Branko Poljanac, Vojo Popovi , Ivo Puriši , Andrija Rašpopovi , Jovo Relji , Milan Rodi , Ante Rukovina Bura, Petar Sekuli , Ilija Šeri . Marko Šimi , Branko Tanjga, Milan Tartalja, Mile Trkulja, Mirko Vladovi , Branko Vukeli Bato.

Prate i bataljon Vrhovnog štaba

Simo Adži , Vaso Adži , Nikola Aleksi , Metodije Antunac, Dušan Arambaši . Luka Babi , Nikola Babi , Janko Baji , Vanja Bakoti Stojanovi , Lazo Bala , Stevo Bala , Branko Banovi , Luka Banovi , Mlado Banovi , Branko Banjac, Jovo Bara , Bogdan Basari , Dušan Baši , Nikola Beko, Vojo Bjekovi , Stevo Blagojevi , Milan Blaži , Uroš Bogdanovi , Dragutin Božovi , Nikola Bra ika , uro Brdar, Mile Brdar, Stevo Brdov ek, Branko Broz, Vladimir Broz, Matija Bulatovi , Mlado Bundalo, Branko Car, Borko eki , uro Cicvara, Milan Crnobrnja, Mi o Cvitanovi , Dane Cankovi , Savka Cavi , Stevo Ci a, Boško Colie, Rade Cubrilo, Bogdan Cu ak, Omer Cano, Jovo Copi , Dane Cupurdija, Koviljka upurdija, Mile Cupurdija, Vojo Cupurdija, Milan Curuvija, Anton Damijani Roša, Danica Dejanac Jovanovi , Ilija Desnica, Ivica Dev i , Milan Dikli , Radonja Dodig, Nikola Došen, Gavro Dotli , Stevo Dragosavac, Jagoš a i , Nikola akovi , Milan okovi , Milan okovi Pop, Ljuba onovi , Milan uki , Zivojin Eri , Dujo Frani , Boško Gali , Ivan Glad, Vaso Gnjati , Dane Gnjatovi , Stjepan Grabar, Ilija Gravora, Stjepan Grdiša, Milorad Mi o Gruji i , Rajko Guberini , Maks Halapir, Margita Hazoš Vrban i , Melentije Ivankovi , Pavle Jakovac, Mi o Jankovi , Branislav Janji , Stevo Janji , Aleksa Jegdi , Bogoljub Jeli , Ilija Jelinovi , Ivan Jur i , Pane Kecman, Kisto Kedža, Rudolf Klari , Božo Kljaji , Nikola Kljaji , Milan Kneževi , Andrija Kolarevi , Dimitrije Diša Koljkovi , Nikola Korica, Dragoje Kos, Mara Košpi Bulatovi , uro Kova evi , Luka Kova evi , Nikola Krajinovi , Stojan Kresojevi , Branko Kri kovi , Dragutin Krsti , Milovan Kuki , Stjepan Kušek, Miloš Latinovi , Boško Lekovi , Ratko Leti , Šime Lon ar, Nikola Lovri , Josip Lu i , Milorad Ljuba ev, Nikola Maglica, Mlado Majki , Dušan Majstorovi Brko, Mirko Maleš, Petar Mandi , Slavko Mari evi , Milorad Mi ija Marjanovi , Anton Martinovi , Mato Mavri , Andrija Medi , uro Medi , Nikola Medi , Zivorad Mihajlovi Lopatanjec, Drago Mikeli , Franjo Mikov, Novak Milakovi , Dane Mileusni , Mane Mirkovi , Milkan Mirulovi , Franjo Molnar, Petar Mrda, Gavro Mrkoci, Rudolf Mrkoci, Mladen Muti , Vojo Niketi , Mile Nikoli , Dušan Novkovi , Nikola Obradovi , Todor Oli , Vaso Orlovi , Panta Panti , Viktor Pavlovi , Branko Pavlovi , Nikodim Peri , Stjepan Petra , Jovo Petri , Božidar Petrovi , Nedo Petrovi , Zivadin Petrovi , Nikola Peura a, Janko Pilipovi , Jovo Ple aš, Stanko Pleše, Ilija Po u a, Jefto Popovi , Marko Popovi , Nikola Popovi , Sr o Poz-

ni , Mile Priji , Milan Radanovi , Ljuban Radojko, uro Radujko, Branko Raki , Života Rankovi , Mi o Rašeta, Luka Relii , Radovan Ristovi , Damjan Rodi , Dušan Rodi , Mi o Rodi , Simo Sablji , Anton Saršon, Tone Sotlar Slika, Rade Sovili, Pavao Stilin, Dragan Stojakovi Baja, Košta Stojanovi , Vojislav Stoj i , Franjo Strme ki, Blažo Strugar. Zarije Strugar, Nikola Suhoti , Milan Sukonjica, Albert Sve ek. Milovan Sar evi , Nikola Šaši , Roko Ševrdija, Drago Šimun i , Dušan Šipka. Ljuban Šipka, Pejo Škori , Savo Škori , Gojko Štrbac, Košta Tankosi , Petar Pejo Tepavac, Tejo Tesli , Mile Teši , Jovo Jovica Tolomir, Branko Toroman, Petar Triki , Lazo Trpkovi , Ivan Turkovi , Aleksandar Unukovi , Dušan Uzunovi , Tomo Vasi , Žarko Vignjevi . uro Vitas, Milan Vlah, Ivan Voljavec, Jovo Vra ar, Mile Vranješ, Branko Vu ini , Milivoje Vu kovac, Jovo Vuji i , Branko Vujinovi , Gojko Vujinovi , oko Vujoševi , Vlado Vuleti , uro Zavoda, Mile Zori , Stevo Zori , Tomo Zugi .

Prvi proleterski korpus

Jovan Cerovi , Ilija Cvitkovi , Božo Grbi , Zika Gruji , Moša Lek i , dr Pavle Levkovi , uro Mari , Mate Niši , Milovan Radovi , Ivo Radulovi , Jezdimir Raki , Milan e Stankovi , Nikola Zegarac;

Prva proleterska divizija

Drago Jovanovi , Voja Jovanovi , Milivoje Kat i , Bora Neškovi , Ivica Pavleti , Milisav Periši , Branko Starovi , Stanko Škugor, Momo Vu ekovi , Miloš Vu kovi Vu ko, Vojislav Vuliki ;

Prva proleterska brigada

Vojo Abramovi , Stevo Adamovi , Aleksandar Belojevi Cabo, Milosav Boji , Bane Božovi , Luka Božovi , Mišo Brezak Lala, Mila Cari i , Dušan ordaš, Milorad Drenjanin, Vlada Duji , Gojko uki , Ekrem uri , Stojan Erceg, Ivan Frani , Mijo Glavan, Radomir Gošovi , Vlada Ili Šuca, Milena Jagodi , Radisav Jankovi Rako, Mirko Jovanovi , Slobodan Jovovi , Dušan Kari , Simo Kneževi , Milan Koen, Rudi Krajina, Ivan Krili , Miloš Lekovi , Mile Maksimovi , Hajro Mehinagi , Ljubivoje Mihajlovi , Andra Milanovi , Miodrag Milovi , Drago Milutinovi , Radovan Mir eti , Zivorad Miši , Dragiša Mitrovi , Jovan Nedimovi , Milorad Neši Keša, Drago Nikoli , Teodosije Parezanovi , Jovan Pejkovi Keza, Dušan Petri kovi Dunja, Milenko Petrovi Beli, Omer Pezo, Vidak Popovi , Zivorad Radovanovi , Andrija Raspopovi , Ljuša Rogli , Jakov Rušinovi , Ostoja Stani , Marko Staniši , Boriša Š epanovi , Luka Š epanovi , Gojko Ševi , Božidar Ševo, Dragoljub Tasi Ga o, Labud Tatar, Zlatko Vajler, Ljubiša Veselinovi , Vasilije Vujsi , Jovan Vujoševi Lola, Srdo Vukoti , Nikola Zec, Jagoš Zari , Miloš Zuri ;

Tre a (krajiška) proleterska brigada

Mirko A i , Milorad Ajnšpiler, Stevo Balaban, Vlado Baji , Milan Bodiroža Radak, Nada Bosni , Vaso Bosni , Neda Božinovi , Vinko Brani a, ura Brklja , Mile Bulaji , Miloš Cubrilo, Mitar Drlja a, Božo Drobac, Milka Drobac Puziga a, Milan uki , Bajo uranovi , uro urica, Dušan Grbi , Jovo Grubor, Milan Jaglica, Mi o Jevi , Drago Ka ar, Petar Kalaba, Stanka Kecman Bodoroža, Stevan Ke a, Boško Kerkez, Gojko Kerkez, Miloš Kerkez, Marko Kneževi Makelja, Vicko Kneževi , Jela Kosanovi Tadi , uran Kova evi , Draginja Latinovi Ševo, Vaso Latinovi , Žarko Latinovi , Pero Lazarevi Švabo, Bosa Majstorovi Petrovi , Drago Majstorovi Crni, Marko Malbaši , Sretko Mandi , Bogdan Medakovi , Jovo Miljevi , Boško Mrda, Jelka Ožegovi , Mile Ožegovi , Marko Panti , Ivica Pavleti , Bosa Pe anac Kuburi , Nikola Penanac, Nikica Pilipovi , Drago Radulovi , Ile Radulovi , Pero Rakoci, Ni-

kola Rašeta, Jovo Relji, An elko Rodi, uro Rodi, Milan Rodi Spokojni, Mirko Rodi, Boško Runi, Simo Salapura, uro Sarajli, Lazo Srdi, Angelina Gina Stanarevi Sarajli, Vico Sevo, Jovo Sobat, Stevan Sobat, Simo Tadi, Vico Vido Tadi, Nikola Nina Triki, Sretko Triki, Simo Trkulja, Pero Trnini, dr Vje eslav Vukman, Milan Zec;

Trinaesta proleterska brigada

Josip Balen, Stanoje Brajovi, Ante Cuculi, Mato Horvati, Vlado Kova evi, Josip Majer, Rade Milanovi, Josip Miškovi, Rudolf Musi, Tomo Pipi, Marko Rapo, Branko Stanojlovi, Igor Vrban i, Dragan Vuji Spaho, Jerko Vukoni;

Šesta proleterska divizija

Milan Banjanin, Milan Basari, Ante Boji i, Milan Boži, Sr an Bruji, Dušan Dotli, Milan Jelovac, Milan Kalini, Sava Kati Savatovi, Vlado Kauzlari, Geco Kon ar, Josip Lukari, Manojlo Maljkovi, Ilija Orli, Vlado Pliskavac., Dušan Slavi ek;

Prva (li ka) proleterska brigada

Milan Basta, Vukašin Batinica, Božo Dubaji, Stevo Grbi, Dane Koši, Anton Poropat, Milan Skendži, Franjo Sari, Milan Trešnji, Andrija Tröselj;

Druga (li ka) proleterska brigada

Mile Cvjeti anin, Mirko Cubrilo, Stevan eri, Milan Hrkalovi, Jovan Kova, Nikola Lovri, Stevan Marelj, Nikica Pejnovi, Mile Pribi, Dragan Raki, Mi o Rapaji, Duka Sladi, Stevo Stijelja, Dane Ugarkovi, Veljko-Vlaisavljevi, Nikola Vukmirovi, Rade Zigi;

Tre a (li ka) proleterska brigada

Dušan Bori, Miloš Cvetkovi, Dane ui, Dušan Cui, Milorad Dimi, Nikola akovi, Milan Grubi, Mate Hudoletnjak, Milan Kova, uro Kri kovi, Miloš Krnjaji, Mirko Li ina, Todor Radoševi, Ilija Šavatovi, Božo-Surla, Milan Sijan, Jovo Stuli, Miloš Vu kovi, Damjan Vujinovi Deni, Ilija Zegarac;

Peti udarni korpus

Dušan Došenovi, Danilo Jankovi, Mehmed Jašarevi, Mi o Novakovi, Hamdija Omanovi, Jovo Pavi, Gojko Rodi, Stevo Rodi, Duško Simi, Boško-Sobi, uro Triki, Milan Vajkanovi, Jošo Vukobrat;

etvrta krajiška divizija

Uroš Bogunovi Roca, Veljko Bogunovi, Morie Levi, Ivan Tomazevi, An-elko Velji, Petar Vojinovi, Gojko Vunjak;

Šesta krajiška brigada

Branko Agbaba, Stevo Crnomarkovi, Branko Damjanovi, Vaso Došenovi., Milan In i, Trivo Joki, Stevo Kova evi, Mi o Kolundžija, Bogdan Milinkovi, Slavko Miljevi, Savo Popovi, Dragan Radiši, Milan Rodi, Dragan Star evi, uro Star evi, Mirko Stupar, Bogdan Vignjevi, Pero Vuki;

Osma krajiška brigada

Božo Arnautovi , Boško Balaban, Branko Balaban, Radomir Balaban, Rade Baši , Branko Bokan, Ilija Bosan i , Stevo Crnomarkovi , Šefkija avki , Hasan eti , Janko Došenovi , Vasan akovi , Ibro Gali , Rahmija Kadani , Mi o Klašnja, Obrad Kljaji , Rade Kova evi , Nikola Kuga, Meho Kurtovi ' , Vida Lavrnja, Ludvik Levec, Vid Li ina, Esad Lipova a, Bogdan Matijevi ' Dušan Matijevi , ukan Matijevi , Tomo Mihi , Milan i Miljevi , Milisav Niki , Žarko Ognjenovic, Meho Omerhodžic, Petar Ostoji , Dušan Paši , Lazo Paši , Jovo Pilipovi , Milovan Pilipovi , Fiko Pletili , Jovica Popovi , Mišo Puha a, edo Stanarevi , Milan Stojisavljevi , Mehmed Šehovi , Stevo Škori , Hasan Terzi , Vladimir Uršulski, Uroš Vidojevi , Božo Vignjevi , Božo Zori , Dušan Zori , Lazo Zori , Stevan Zori , Katica Zivi njak;

Deveta krajiška brigada 10. divizije

Makso Daki , Jovo Lukoje, Drago Mari , Slavko Maši , edo Mileti , Rade Pavlovi , Petar Radoje, Ivan Šaruni , Lazo Zjaji .

Trinaesta krajiška brigada 39. divizije

Mlado Juriši , Slavko Komarica, Rajko Radeti , Ilija Tomi , Rade Smiljani .

Šesnaesta krajiška brigada 39. divizije

Dušan Dragaš, Ma uka Kerkez, Rade Škrbi ;

Drvarsko-petrova ki NOP odred

Nedo Balaban, uro Bubulj, uro anak, Vlado Kecman, Veljko Kneževi , Gojko Kova evi , Sava Ljiljak, Milorad Medi , Lazo Pjevi , Dušan Triki , uro Trnini , Košta Vujinovi , Milan Zori ;

Mrkonji ko-petrova ki NOP odred — Stanko Kopanja.

Deveta divizija NOVJ

Nikola Bijader, Ante Kapov, Milutin Nikoli , Mom ilo Poleksi , Nikola Popov.

Tre a (13. dalmatinska) brigada

Marinko Bori , Ante Gulin, Petar Krn i , Lenko Mili , Stojan Pudar, Pepo Šeparovi .

Grahovsko-peuljski NOP odred

Svetozar Baji , Branislav Bauk, Milan Milošev Luka .

Komanda Drvarskog podru ja

Milan Kneževi , Mi o Medi , Dušan Prodanovi , Dragan Triki , Uroš Zara .

Komanda mjesta Drvar

Boško Bauk Bojan, Liubo Dodig. Pero Grubor, Dragan Karanovi , Nikola Paravina. Dako Ra enovi , Branko Rodi , Milan Sablji , Luka Ševo, Mile Sobat Sobo, Stevo Triki .

Komanda mjesta Lipa

Dragan Krlji . Jusuf Lipova a, uro Milisavljevi , Arif Mujanovi , Dušan Paši , Gavro Popovi .

Komanda mjesta Bosanski Petrovac

Pane Banjac, Milorad Deli , Radosav Grozdani , Jovo Kecman, Franc Kisel, Gojko Kova , Milanko Kr mar, Stevan Puhalo.

Pozadina

Joviša Besla , Mile Bursa , Jovo Kecman, Stanko Kenjalo, Stojan Kneževi , Dara Mandi , Ivanka Perkovi , Božo Pilipovi , Dujo Stoji , Stoka Stoji , Atif Zametica.

Komanda Jaja kog podru ja

uro Glamo ak, Slobodan Ili , Nikola Rakita.

Komanda mjesta Janj

Stanko Matijevi , Miroljub Sakan.

Pozadina

Krstan Ka ar, Jovo Luji , Marko Luji , Rade Marjanac, Krsto Smanja.

Komanda Livanjskog podru ja — Mirko Pantoš.

DRVAR

Desna obala Unca nizvodno od Mandi a mosta

Rosa Baji , Smiljana Bjelotomi , Stevo Bjelotomi , Lazo Bokan, Sava Bokan, Štaka Bokan, uro Bosni , Jelka Bosni , Lazar Bosni , Mihajlo Bosni , Mika Bosni , Svetozar Bosni , Bosa Gruji , or e Gruji , Ilinka Gruji , Mijoljka Gruji , Sava Gruji , Smilja Gruji , Stana Gruji , Marta Gvozdrenovi , Jovanka Pe anac, Lazo Pe anac, Mi o Pe anac, Mijoljka Pe anac, Milan Pe anac, Savka Pe anac Jelinovi , Smilja Pe anac, Štaka Pe anac, Anda Rokvi , Mika Rokvi , Mika Sevo.

Viša partijska škola

Mirko Balaban, Sabahudin Bušatlija Bude, Ale Gali , Veljko Milatovi , Blažo Jovanovi , oko Maran, Jovan Mannovi , Nikola Orli , Ljubomir Ljuša Rogli .

Lesia obala Unca uzvodno od Mandi a mosta

Miloš Baji , Savka Baji , Simo Baji , Anka Dodig, Mi o Dodig, Mile Dodig, Milica Mica Dodig. Jeka Jovi i , Sava Jovi i , Marko Kecman Keran, Smiljana Kecman, Stana Kecman, Dušanka Obradovi , Bosa Po u a.

Od Mandi a mosta do raskrš a kod Komande podru ja

Duda Adamovi , Lili Antunac, Nikita Bakov, Jovanka Graovac, Milan Janke li , Nikola Materi , Jovo Pilja, Vicko Raspor, Dragan Rodi , uro Sablji , Miloš Triki , Mirko Trnini .

Od Raskršća do potoka Drvare

Dara Aleksi , Blažo Baji , Brane Bosni , Dmitar Dodig, Joka Dodig, Slavko-Dodig, Vesa Dodig Dani , Sofija Tur evi , Slavko Filipovi , Mi o Grubor, Milan Grubor, Lazar Gvozdrenovi , Marko Jari , Marica Jela a In i , Duka Jovi i , Juraj Kauzlari , Milan Luka , Pero Mandi , Simo Mandi , Vuka Mažar Jerki , Ilija Miljevi , Marija Pe anac, Mi o Pe anac, Smilja Pe anac, Lazo Proši , Mika Rodi , Olga Rodi , Ilija Romi , Sre ko Skaki , Milka Stani , Vaso Triki , Mitar Trnini .

Od Drvare do željezničke pruge

Anka Batinica, Boja Batinica, Pero Batinica, Rade Bursa , Sava Joveti Trnini , Blažo Kecman, Dušan Kurbalija, Rade Kurbalija, Stevo Lopi i , Dušan Mašovi , Jelena Medi , uro Petrakovi , Koviljka Ševo.

Od željezničke pruge do Novakovića mosta

Lazo Deli , Jovanka Dodig, Košta Dodig, Jeka Jovi i , Fikreta Kadi , Mileva. Kecman Radujko, Bogdan Leti , Draginja Materi , Duka Materi , Sofija Materie, Zora Materi , Branko Pe anac, Ilija Tubin.

Radnička kolonija

Jela A i , Saja Bosni , Svetozar Maranovi , Nikola Materi , Jovo Petkovi , Mara Petkovi , Slavka Puži , Milka Rokvi , Mika Šakan, Milica Triki .

Golubi

Draga Baši , Vesa Grubor, Blažo Kecman, Boja Kecman, Boro Kecman, Damjan Kecman, Gojko Kecman, Luka Kecman, Mara Kecman, Milka Kecman, Nenad Kecman, Obrad Kecman, Predrag Kecman, Stana Kecman Kunjadi , Tode Kecman, Trivun Kecman, Mi o Kurbalija, Draginja Markovi , Joka Rašlji , Dušan Trnini , Jovo Obrada Vidovi , Mika Vojinovi .

Trnini -Brijeg

Mara Banjac edina, Savka avi , Elza Delamea Relji . Joka Grubor, Pero Grubor. Koviljka Kele evi etkovi , Stanko Kneževi , Božo Kova evi , Jovo-Popovi . Mara Sop' . Milka Sooi , Rade Sopi , Sm'lja Sopi , Smiljana Sopi , An a Trnini , Borko Trnini , Dmitar Trnini , Draginja Trnini , Dušan Trnini , Ignjatije Trnini , Jeka Trnini , Jela Trnini Dušanova, Jela Trnini Ljubina, Jela Trnini Milanova, Joka Trnini , Jovo Trnini , Mara Trnini , Mika Trnini . Milka Trnini , Milka Trnini Burina, Milka Trnini Vukajlovi , Milja Trnini , Mirko Trnini , Sava Trnini , Slavko Trnini , Vlado Trnini Pavli evi .

Banj eva Brdo

Mara Banjac, Deva Markovi Žeravica, Savka Markovi Žeravica, Mile Trnini .

Miljevići — ape

Smilja apa, Stevan apa, Mara Jakovljevi , Kosa Kecman, Draginja Miljevi , Dušan Miljevi , Mara Miljevi , Mika Miljevi , Milka Miljevi , Milorad Miljevi , Pero Miljevi , Stana Miljevi , Obrad Rodi , An a Srđi , An a Triki , Milka Triki .

Trvjak

Draginja Grubor, Stevo Grubor, Cv'jeta Mora a Peji, Nedeljko Peji, Jelka Rokvi, Boja Triki, Bosa Triki, Dragan Triki, Dragica Triki, Jovanka Triki, Luka Triki, Mika Triki, Milja Triki, Sava Triki, Sofija Triki, Stana Triki, Stojan Triki, Vasilija Triki, Vidosava Triki.

Drvar Selo

Tomo Balaban, Lazar Dejanac, Tomo Deli, Štaka Dragaš, Marta umi, Smiljana umi, uro Kele evi, Nikola Leti, Mile Malinovi, Jovanka Petkovi, Jovan Petrakovi, Mika Petrakovi, Obrad Petrakovi, Mihajlo Rokvi.

Brežine-Vrbovac

Duškanka Bosni, Duka Bosni, uja urica, Dragica Rodi Gligori, Vaso Rodi Gligori.

Sobica glavica — Vrbovac

Borka Bora Damjanovi, Mika Jaglica Kecman, Marija Joji Butkovi, Bosa Kecman, Dušan Dragijin Kecman, Dušan Jovanov Kecman, Mara Kecman, Miholjka Kecman, Milka Kecman, Jelka Kneževi Rokvi, Nikola Kneževi, Stana Simiši, Dobrilo Šobi, Dušan Šobi, Jovanka Šobi, Milica Sobi.

Bosni a Brijeg

Draginja Bosni, Drago Bosni, Dušan Bosni, Jeka Bosni, Košta Bosni, Mara Bosni, Mileva Bosni, Rosa Bosni, Rada Triki.

Prnjavor — Sevi a Potok

Bosa A i Kecman Brankova, Ružica A i Glišina, Dane Arsi, Deva Arsi, Dušan Arsi ur ev, Jeka Arsi, Manda Cuja Arsi, Mile Arsi Dušanov, Rada Arsi Danina, Štaka Bodroža, Deva Bosni Jovanova, Dragica Bosni Simina, Duškanka Bosni Perina, Marica Bosni Vasina, Mladen Bosni Simin, Gojko Dejanac Nikolin, Vida Dejanovi Gavrina, Stevan Desnica Petrov, Duka Dodig, Joka Dodig Gojkova, Joka Dodig Nikolina, Ljubica Dodig, Simeuna Dodig, Smiljana Dodig, Stoja Dodig, Ana Jaglica Nikolina, uro Jaglica Milošev, Zorka Jaglica Grubor, Zora Jari, Mara Kasum, Stoja Kasum, Dušan Latinovi urin, Vaso Latinovi urin, Miloš Mari Tomin, Branko Rokvi Mi in, Dušan Rokvi Perin, Rade Rokvi Vidov, Zorka Rokvi Vidova, Buran Sablji Savin. Mika Sablji uranova, Mika Sablji Savina, Mika Sablji Tomina, Milan Mi o Sablji. Milica Sab'ji Davidova, Milka Sablji Stevina, Savo Sablji, Stevo Šablji Milanov Mi in, Ana Sobi, Jeka Šobi. Milja Šobi Mirkova, štaka Šobi, Stoja Šobi, Mika Šobot Tomina. Sava Cuja Tanjga, Ljubica Triki, Pero Triki Andrijin, Stevan Triki, Vida Triki.

Gornje Vrto e

David A i Davidov, Draginja A i Jovina, Jovo A i Vu enov, Ljubo A i Vu enov, Mika A i uranova, Mika A i Savina, Milan A i Vidov, Pero A i Obradov, Todor A i Ilijin, Branko Babi Davidov. Deva Balaban, Mara Balaban Nikolina, Milan Balaban Vu enov, Stevo Balaban Stevanov, Stoja Balaban Petrova, uja Bojani, Joka Bojani Mi ina, Mika Bosni Savina, Jeka Bulovan Tomina, Mi o Bulovan Stevanov, Rade Grbi Nikolin, Dušan Grubiši Perin, Milka Grubiši Jovanova, Pero Grubiši Milin, Smilja Grubiši ura eva, Mjoljka Grubor Nikolina, Soka Karanovi Markova, Branko

Kele evi Perin, Marko Kele evi Nikolin, Marta Kele evi Stojanova, Sava Kele evi Nikolin, Štaka Kele evi Perina, Stana Kele evi , Stana Kele evi Markova, Stana Kele evi Nikolina, Vid Kele evi Ilijin, Dragica Kova evi Tomina, Milica Milašinovi Smina, Pera Milašinovi Jovanova, Bosa Pe anac eši Mi ina, Božo Pe anac Nikolin, Branko Pe anac Vu enov, Duka Pe anac Markova, Duka Pe anac Mi ina, Jovan Pe anac Perin, Laie Pe anac Perin, Mara Pe anac Jandrijina, Mara Pe anac Mikajlova, Mara Pe anac Obradov, Mara Pe anac Perina, Mara Pe anac Vidova, Mi o Pe anac Nikolin, Mika Pe anac Perina, Mika Pe anac Simina, Mile Pe anac Savin, Mitar Pe anac Vidov, Pero Pe anac A imov, Rajko Pe anac Ilijan, Sava Pe anac Jovina, Stevo Pe anac Mi in, Uglješa Pe anac Obradov, Uroš Pe anac Obradov, Zora Pe anac Jovina, Zorka Pe anac Ilijina, Dušan Perki Glišin, Mara Perki Davidova, Milja Perki Perina, Zorka Perki Ilijina, Draga Petkovi Simina, Dušanka Petkovi Lazareva, Mara Petkovi Vasilijeve, Mile Petkovi Stevin, Dušan Pua a Andrijin, Mika Pua a Stevina, Bosa Rodi Milina, Bosiljka Rodi Krstina, Krsto Rodi Mi in, Ljubica Rodi Gavrina, Mara Rodi Milina, Mara Rodi Nikolina, Perka Rodi Nikolina, Simo Rodi Pilipov, Štaka Rodi Todorova, Stana Rodi Tanilova, Stevan Rodi Simin, Danica Roni Vidova, Deva Rusi Savina, Joka Rusi , An a Seli , Jovica Seli Stevin, Mika Seli Perina, Milan Srđi Damjanov, An a Šobat Davidova, David Šobat Stevanov, uro Šobat Nikolin, Ijinka Šobat Mihajlova, Mile Šobat Stevanov, Nikola Šobat Stevanov, Slavko Šobat Markov, Nikola Torbica Jošin, Nikola Torbica Nikolin, Bojan Trnini Lazin, An elka Vještica Nikolina, Bojan Trnini Lazin, An elka Vještica Nikolina, Branko Vještica Stevin, Lazo Vještica, Stevo Vještica urin, Mika Zori Trivunova.

Donje Vrto e

Draginja Adamovi Milanova, Jelka Adamovi , Mara Adamovi Mihajlova, Mika Adamovi Nikolina, Milka Adamovi Lazina, Rade Adamovi Milanov, Mile Bodroža Ilijin, Simo Bodroža, Jelka Bursa Nikolina, Mile Gloginja, Beba Grubor Jandrijina, Boja Grubor Stevanova, Branko Grubor Nikolin, Danica Grubor, Jela Grubor Niki ina, Ljuba Grubor Markov, Miloš Grubor Markov, Nikica Grubor, Smilja Grubor Miloševa, Nikola Jankeli Vidov, Stevan Jari , Bosiljka Mora a urina, Gojko Moia a Markov, Petar Mora a Mihajlov, Sava Mora a, Štaka Mora a Dragina, Todor Mora a Milin, Uroš Mora a Vu enov, Bojan Pe anac Lukin, uro Pe anac Vu enov, Lazo Pe anac Vu etin, Simo Pe anac Mi in, Dragica Rodi Krstina, uro Rodi Šavin, Milka Rodi Vu enova, Stoja Rodi Savina, Vida Rodi Simina, Nikola Ševo, Sreto Šobat, uja Šobot Stevanova, Mara Šobot Perina, Branko Torbica, Ana Trnini Davidova, Vu en Zara Radin.

Bastasi

Milorad Adamovi , Marko Balaban, Nikola Grubor, Boško Jari , Mj o Jelovac, Milan Kecman, Stevan Papak, Stanko Pilipovi , Jovo Relji , Pero Šobat, Mara Tintor, Milan Tintor Ci , Milena Tintor.

Sipovljani

Jovan Baji , Anka Baši , Mihajlo Dani , Mile Dronjak, Nikola Dronjak, Milka Grubor, Luka Jovi i ur ev, Branko Kecman, Mirjana Kecman, Dane Kneževi , Sretko Košpi , Luka Malbaši . Vid Malbaši Mihailov, Junus Me edovi , Gojko Puziga a, Dušan Rodi Pajin, Pero Tadi , Desa Tomazovi , Darinka Trnini , Kaiman Vajs, Todor Tošo Vujasinovi .

Podovi — Branko Bosni , Pero Ševo, Stana Zrili .

Crvljivica — Milan Babi , Smilja Bosni .

Ataševac — Dušan Materi , Stanko Materi .

Kamenica — Mika Dejanovi , Vojin Kljaji , Stevan Šobot, Stevan Trnini .

Vidovo Selo — Stevo Kneževi , Miloš Kovi , Smilja Medi Šarenac, Jovanka Rodi .

Ostala kazivanja

Romeo Adum, Božidar Aleksi , Duško Avramov, Smilja Avramov, dr Nikola Babi , uro Baji , Jefto Baji , Bogdan Beni , Dušan Beni , Jelena Bio i , uro Bijeli , Stojan Bjelajac, uro Bjelajac, Pero Bolti , Smajo Brki , Dragan Bursa , Nikola Cvjetanin, Ilija Culum, Stevo Curguz, Jovo Davidovi , Kadira Deli , Rešad Dizdarevi , Rade ur evi , Desanka Gvozdenovi , dr Dragutin Gvozdenovi , Vojkan Jeremi , Ivan Kaji , Hajro Kapetanovi , Vojin Kljaji , Riko Kolenc, Stevo Kova evi , Stojan Kova evi Stole, Stojan Kralj, Dušan Kr mar, Ljubo Krstulovi , Rade Mandi , Jovan Mar eta ikmanovi , Vico Mar eta, Bude Mili evi , Sre ko Miloševi , Ljuban Naprta, Božo Naran i , dr Nina Nikoli , Mi o Obradovi , Dragutin Poljak, Petar Popovi , Gojko Rokvi , Nikola Ron evi , Junus Salihodži , Stevo Samardžija, Petar Šavi , Jovo Srđi , Vlado Štaniši Gavranov, Krešo Su i , Milan Šaši , Dobrilo Šobi , Jovo Šobi , Ivan Šodan, Muhamed Toromanovi , Slavko Trti , Stipica Zivi njak.

2. *Kazivanja pripadnika neprijateljskih jedinica*

500. *SS-padobransko-lova ki bataljon*: Walter Henisch, Horst Kibellus, Horst Miering, Anton Splihal.

„Odred zvjerokradica“

Salem Adžemovi , Suljo Akelji , Ramo Ali i , Husein Derviševi , Gerhard Dowe, Ahmet Dugali , Husein Dugali , Ibrahim Hodži , Sakib Husan, Hajrudin Husi , Hasib Keljali , Sulejman Meši , Be ir Mulabe irovi , Hajdar Rami , Ibrahim Softi , Rešid Tali , Hamid Tokali , Vilko Zdolšek.

373. *pješadijska divizija*

Günter Dumcke, Karl Koši , Gerhard Lampadius, Friedrich Leikam, Rudolf Pichler, Gerhard Schmidt, Anton Schmitutz, Alois Vercun, Karl Walner.

7. *SS-brdska divizija „Princ Eugen“*

Georg Roth, Feige Wolf.

Njema ko vazduhoplovstvo

Hermann Holtmann, Fritz Petereit, Lothar Tippner.

NDH vazduhoplovstvo

Božidar orkalo, Marijan Dolanski, Ivan Ivaniševi , Artur Kirasi , Vladimir Kren, Mihovil Lukši , Branko Maloj i , or e Novak.

Domobranstvo

Milan Dasovi , Zvonko He imovi , Ivan Prpi , Mirko Prstec, Zvonimir Stimakovi , Rudolf Štauffer-Nedeljkovi , Mate Švarc, Viktor Vardijan, Žarko Veri , Ivan Vrkljan.

R E G I S T A R

L I N A I M E N A

- Agbaba Branko** — 8, 215, 234
Baji Janko — 8
Bakari Vladimir — 80
Balaban Stoja — 76
Bariši Marijan — 7
Bekel (Bockel) — 21
Beneš (Benesch) — 21—23
Bentrup Oto (Bentrup Otto) — 29, 71
Blažina Tomo — 7
Boji Milisav — 8
Bosni Milan — 97
Brani a Vinko — 8
Broz Josip Tito — 13—17, 19, 21—23, 25, 47, 48, 53, 54, 62—65, 70, 71, 79, 99, 102—105, 112—115, 139, 162, 166, 175—177, 193, 200, 203, 206, 212, 217, 218, 221, 227, 236, 242—244, 252, 263, 264, 271—273
Bruji Sr an — 8
Bulatovi Matija — 8
Buzadži Milovan — 7

eki Borko — 8

Damjanovi Branko — 7, 8
Damjanovi Uroš — 109
Dani Blažo — 81
Dani Marko — 73
Dimitrov Georgi — 16
Dizdarevi Nermi — 7
Dodig Nikola — 107
Dude Branko — 8, 95

uji Mom ilo — 166

Farnbiler (von Varnbüller) — 25, 28, 29
Fauler (Fowler) — 66, 89
Filipovi — 80
Findrik Ranko — 8

Grguri Franjo — 8
Grubor Jovo — 73

Hägen — 24
Himler Hajnrh (Himmler Heinrich) — 17, 19
Hitler Adolf — 11, 14, 15, 17, 25, 273

Ili Milan i a — 42
Ist Serod (Sherrod East) — 8

Jirš (Jirsch) — 220
Jovanovi Arsa — 112
Jovanovi Vaso — 73
Jovi i Savo — 87

Kardelj Edvard — 104, 112
Kati Milivoje — 8
Kecman-Peji Obrad — 97
Kecman Tode — 84
Kibelus Horst (Kibellus Horst) — 20, 58
Kocbek — 80
Komarica Slavko — 8, 232, 262
Kosti Uroš — 8
Kurbalija Obrad — 85

Lajzer (Leyser) — 176, 177
Lazarevi Pero — 8
Lube Paul — 24

Maxwell — 92
Marasovi Blaženka — 7
Mardeši Ivo — 7
Mari Jovan — 97, 100, 110, 111
Markovi Boško — 8
Matoši Duka — 7
Medi Mi o — 7, 8
Miljevi uran — 85
Miljevi Jovo — 86, 88
Mora a Pero — 8

Nikoli Vojislav — 8
 Nojbaher Herman (Noubacher Hermann) — 11, 12
 Novakovi Branko — 108

 Panie Vasilije Ki o — 7, 8
 Pavlovi Dragan Dragan e — 42
 Pejnovi Nikica — 8
 Petrovi Milenko — 8
 Popovi Ko a — 236
 Pribevi Stojan — 66, 89

 Radeti Rajko — 8
 Radiši Dragan — 7, 8
 Rankovi Aleksandar — 103, 112
 Rapo Marko — 166
 Rendulic — 25, 176, 177, 181—183
 Ribar Ivo Lola — 62
 Ribnikar — 80
 Ripka (Rybka) — 21, 23, 25, 29
 Rokvi Pero — 97
 Rot. M. Georg (Roth M. Georg) — 262

 Sablji Miloš — 71
 Salihodži Junus — 8
 Sergejevi Aleksandar Šornjikov — 264
 Sladi Duka — 123
 Slavica Nikola — 8
 Slejd (Slade) — 66, 89
 Splihal Anton — 21
 Srdi Lazo — 8
 Stamboli Slobodan — 8
 Stijovi Milonja — 8
 Stojanov Pavle — 8

 Saši Jefto — 8
 Sobi Stevan — 107
 Student Kurt (Student Kurt) — 23

 Talbolt Džon (Talbolt John) — 66, 69
 Tartalja Milan — 92
 Tomi Jandrija i — 72
 Trnini Pero — 8
 Trnini Stevan — 97
 Trnini Stevana Ignjatije Gnjaja — 79, 80

 Vajks Maksimilijan (Weichs Maximilian) — 11—13, 16, 17
 Vecelman (Wetzelmann) — 74
 Vi ovi Obrad — 112
 Vilam (Willarn) — 220
 Vilson (Wilson Henry) — 15
 Višnji Dane — 8
 Vojinovi Milan — 85
 Vondrak Bernard (Wondrak Bernard) — 23
 Vranješ Mile — 8
 Vujasinovi Todor — 80
 Vuji Dragan Spaho — 166
 Vujoševi Jovan Lola — 8, 152
 Vukoni Jerko — 159

 Zavadil Valter (Zawadil Walter) — 21
 Zdolšek Vilko — 23
 Zelenika Milan — 8

 Žeravica Vid — 81
 Zeželj Milan — 8
 Zujovi Sreten — 112

GEOGRAFSKI NAZIVI

- Agino vrelo (kod Poljica) — 238
 Ajderi (zaselak Preodca) — 218
 Alako vrh (kod Mliništa) — 245, 248, 254
 Albanija — 11, 15
 Aleksandrija — 8
 Alžir — 15
 Andanuša (kod Mliništa) — 231, 247, 251
 Aničevka (k. 1122, kod Stekerovaca) — 218, 242
 Antoni i (kod Pecke) — 157, 269
 Apeninsko poluostrvo — 14
 Arsici (zaselak) — 76, 106
 Ataševac — 41, 63, 105, 113, 116, 173, 222

 Babica gaj (kod Drvara) — 215
 Rabica kr evine (kod ž.st. Lisine) — 205, 206, 208, 209, 211, 212, 219, 239
 Babici (kod Bos. Petrovca) — 146
 Babine grede (brdo, kod Mliništa) — 168, 169, 184
 Ba ka — 14
 Badnjuša (kod Bos. Krupe) — 127, 128
 Baji i (kod Ključa) — 197
 Baji i (zaselak Mokronoga) — 41, 100, 158
 Bajramovci — 263, 265
 Balabani — 76
 Balkan — 11, 13, 16, 273
 Banija — 14
 Banjaluka — 12, 16, 21, 23, 24, 32, 33, 41—43, 63, 117, 128, 129, 141, 229
 Banjevekuće — 79, 80, 107
 Banjevo Brdo — 79, 81, 107, 108
 Bara i (kod Mliništa) — 150, 156, 157, 165, 262
 Barauša (pl.) — 45

 Bari (u Italiji) — 71, 252, 263, 264
 Bastasi (kod Bos. Grahova) — 46, 135, 136, 143
 Bastasi (kod Drvara) — 47, 70, 72—74, 99, 106, 107, 197
 Bastaška cesta — 72, 74
 Bastaška pečina — 71, 75, 99
 Bastaško vrelo — 47
 Batinica glavica — 69, 93
 Benkovac — 46, 144
 Beograd — 11, 20, 21, 56, 60
 Berića glavica (kod Mliništa) — 153
 Berići (kod Mliništa) — 150, 251, 269
 Bešnjivo — 42

 Bihać — 18, 24, 31—33, 38—40, 43—45, 58, 112, 115—117, 125, 127, 137, 138, 140, 141, 146, 162, 164, 173, 174, 176, 177, 182, 183, 199, 220, 227, 228, 261, 262, 272
 Bijeli put — 75
 Bilbijino vrelo — 68, 89
 Bilek (kod Bos. Grahova) — 136
 Biograd (na moru) — 46
 Bjelina (kod Benkovca) — 46, 144
 Bjelovina (kod Mliništa) — 153, 154, 157, 165—167, 169, 237
 Bjeljevina (predio, kod Lisine) — 204, 210, 212, 218, 220, 238—240, 242, 243, 245, 263
 Blatina glava (kod Sitnice) — 129, 130, 148, 149, 172, 270
 Bobara (kod Trubara) — 43, 122—125, 144, 145
 Bobija (pl.) — 113, 221
 Boboljuske (kod Martin-Broda) — 43, 109, 122, 145
 Bodrože — 76
 Bogutovac (kod Srba) — 31, 43, 118—122, 144
 Bojmunte (kod elebića) — 136
 Borik (kod Mliništa) — 254, 255

- Borkovi i (kod Bronzanog Majdana) — 141
 Borongaj — 61
 Borovac (kod Drvara) — 91, 96, 108
 Borovac (predio, kod G. Ribnika) — 113, 196, 213, 219, 221
 Borova a (kod Bos. Grahova) — 231
 Borovica (pl., kod Sipova) — 132, 133, 151, 152
 Bosanska Kamenica (ž.st.) — 75
 Bosanska krajina — 16, 19, 22, 29, 48, 53
 Bosanska Krupa — 31, 32, 39, 43, 44, 116, 117, 127, 128, 146, 147, 164, 175, 199, 261, 262
 Bosanski Novi — 43
 Bosanski Petrovac — 24, 28, 30—33, 38, 39, 41, 43, 45, 47, 53, 56, 63, 72, 112, 116, 117, 125, 126, 137, 138, 140—142, 146, 147, 162—164, 174—177, 181—183, 198, 199, 203, 213—215, 220—222, 228, 229, 234, 235, 255, 261, 262, 269, 270, 272
 Bosansko Grahovo — 26, 30, 34, 46—48, 70, 100, 111, 117, 118, 135, 136, 138, 139, 143, 144, 160, 161, 163, 164, 166, 172—174, 177, 181, 200—203, 215, 216, 218, 220, 223, 228, 229, 231—235, 245, 255—261, 266, 269
 Bosna — 12, 13, 61
 Bosni a brina — 58, 74, 106, 107, 110
 Bosni i (zaselak) — 72, 73
 Bošnjaci (kod Preodca) — 238
 Božina livada (predio, kod Rora) — 218
 Bra (o.) — 268, 273
 Bravski Vaganac — 140, 141, 164
 Bravsko — 44, 141, 142, 163, 164, 172, 174, 199, 200, 213, 214, 215, 222, 261, 262
 Bravsko polje — 203
 Brda (kod Previjske) — 148
 Brdo (kod Sipova) — 132
 Brdo (kod Mliništa) — 164, 168, 184, 189, 190, 193, 194
 Breg (kod Mliništa) — 231
 Brestovac (kod Bos. Petrovca) — 140
 Brežice — 23, 25, 58
 Brežine (kod Drvara) — 54, 66, 68, 89, 90
 Brina (kod Livna) — 42, 133
 Brizga (ž. st., kod Oštrelja) — 214
 Bronzani Majdan — 141
 Bruvno — 38
 Bubanaj (kod Drvara) — 145, 173
 Bubnjeve poljane (kod Mliništa) — 249, 264, 265
 Bubnjevske livade (kod Gerzova) — 153
 Budelj (G. i D., kod Sanice) — 214, 222, 234
 Budin (trig. 497, kod Previjske) — 148
 Bugarska — 15
 Bugojno — 116, 187, 254, 265
 Bujadnice (kod a avice) — 148
 Bukova a (predio, kod Mliništa) — 158, 192, 193, 195, 204, 207, 208, 227, 237, 242
 Bukovica — 46
 Bulani (zaselak Brestovca) — 140
 Bulovani — 75
 Bunara (kod Bos. Petrovca) — 182, 213—215
 Bun evac (kod Drvara) — 171, 191, 198, 199, 217, 218, 257
 Busije (kod Ribnika) — 151, 165, 171, 195, 196, 213, 227, 261, 262
 Busnovi (kod Prijedora) — 141
 Butmir — 61
 Buva evo brdo (kod G. Ribnika) — 213, 219
 Carevac (kod Mra aja) — 33, 34, 135, 149, 150, 182
 Ceravci (kod Biha a) — 24, 57, 60
 Cerklje — 20, 23, 25, 58, 61
 Cetina (r.) — 46
 Cigansko brdo (k. 1266, kod Mra aja) — 33, 131, 149, 150
 Cigelj (brdo, kod Bos. Grahova) — 136, 137
 Cijepala (kod Livna) — 143
 Cincar planina — 227
 Crkveno (kod Ribnika) — 142, 171, 172, 195, 196, 209, 213, 214, 221—223, 227, 231, 232, 254, 272
 Crljena lokva (kod G. Ribnika) — 195, 214, 223
 Crljenica (kod Vrbljana) — 193, 205, 207—209, 212
 Crna gora (predio, kod Vrbljana) — 193, 195, 204, 209, 236, 237, 242
 Crna kosa (k. 1071, kod Preodca) — 257
 Crna šuma — 113
 Crni bat (kod Preodca) — 218
 Crni Lug (kod Bos. Grahova) — 34, 136, 137, 160, 258
 Crni potoci (kod Drvara) — 214
 Crni vrh (kod ž.st. Srnetice) — 214, 219
 Crni vrh (trig. 1259, kod Mrkonji -Grada) — 130, 131, 149, 150, 152
 Crni vrh (kod Motika) — 238, 239, 249, 257
 Crni vrh (k. 1519, kod Drvara) — 259, 265—268

- Crvaljev dol (kod Lisine) — 249
 Crvljivica (kod Drvara) — 215, 255
 Cvari i (kod Preodca) — 238
 Cvijeti i (kod Kadine Vode) — 128

 a avica — 32, 33, 41, 42, 44, 45, 63, 117, 128—130, 137, 141, 142, 147—149, 158, 163, 171, 172, 196, 197, 261, 262, 269, 270
 Calakuša (brdo, kod Bos. Grahova) — 143, 144, 200, 231, 233, 258—260
 amovi i (kod Bos. Grahova) — 200, 202, 231
 Caporak (kod Bos. Grahova) — 266
 Caprazlije (kod Livna) — 143
 Carda ina (kod Drvara) — 77, 78
 Carda ina (kod Bos. Krupe) — 128
 ardak (kod Bos. Krupe) — 127
 ardak (predio, kod Mliništa) — 166, 167
 ardak (pl.) — 230, 237, 239, 252, 253
 ardak (ž. st., kod Mliništa) — 154, 157, 248, 251, 252, 254, 255, 264—266
 ardak livade (kod Mliništa) — 159, 237, 247, 252—255, 263—265
 ardak (potok) — 252, 253
 egari (kod Stekerovaca) — 170
 ekrk (kod Ribnika) — 172
 Celebi (kod Livna) — 34, 136, 217
 Genica kosa (kod Mrkonji -Grada) — 33, 130, 131, 149, 150, 269
 Cenici (kod Pecke) — 166, 168
 Cestaci — 156, 157, 165, 167
 i i ev (i in) vršeljak — 114
 ubri (kod Bun evca) — 217
 ukovac (bunar kod Mar eta) — 198, 222
 ulinova a (kod Drvara) — 173, 199
 Cungar (brdo, kod Sitnice) — 130, 147, 149, 172
 vakovica (kod Bos. Grahova) — 136, 137

 etenište (k. 1145, kod Mra aja) — 131
 ojderi (kod Pecke) — 166
 Cokinica — 77—80
 Culumi (kod Stekerovaca) — 170

 Dalmacija — 61
 Damjanovi i (zaselak) — 65, 109, 110
 Dani i — 77, 80, 96
 Danilovi i (kod Klju a) — 182, 195
 Debela strana (kod Jasenovca) — 214
 Debelo brdo (kod Livna) — 170
 Debeljak (kod Mliništa) — 231, 245, 250

 Debeljak (kod Sanskog Mosta) — 141
 Deli brdo (kod Stekerovaca) — 167, 170, 185, 193
 Deralo (kod Bos. Grahova) — 136
 Deroguz (trig. 1223, kod Livna) — 170
 Dimitor (pl., kod Mra aja) — 130, 196, 262
 Dinara (pl.) — 46, 143, 174, 201, 228, 258
 Dirlevanger (Dirlewanger) — 19
 Dnjestar (r.) — 14
 Do i — 77—81
 Dodigov brod (Donji brod) — 69, 70, 108
 Dodigovo brdo — 93
 Dodizi — 76
 Dolac (kod Mliništa) — 159
 Doline (kod V. Ti eva) — 260
 Dolovi (kod a avice) — 45, 63, 128
 Dolovi (kod Hotkovaca) — 205
 Dolovi (kod Preodca) — 217, 218
 Dolovi (kod Trubara) — 48, 120—122
 Doljane (kod Martin-Broda) — 31
 Doljani (kod Lapca) — 45, 123
 Donja Suvaja (kod Bos. Krupe) — 44
 Donje Peulje — vidi Peulje (D. i G.)
 Donje Vrto e (kod Drvara) — 28
 Donji Sablji i — 76, 100, 101, 106
 Donji Vakuf — 42
 Dragasi — 67
 Dragni (kod Sipova) — 133
 Dragni podovi (kod Sipova) — 152—154, 156
 Dragoraj (kod a avice) — 147
 Dražica — 66, 98, 100, 107
 Dreni ko vrelo — 55, 72, 97
 Drini — 140, 182, 199, 214, 215, 227, 261
 Drobniak (potok) — 58, 59, 78, 80—86, 91, 92, 95, 96, 98
 Drobniak (šuma) — 78, 80
 Drujska draga — 134
 Drvar — 15, 17, 19—26, 28—34, 39, 41, 43, 44, 47—49, 53—59, 61—67, 69—71, 73, 75, 77, 78, 80—82, 84—93, 95—97, 99—103, 105—107, 109, I li -US, 115, 117—120, 122—125, 134, 136—140, 143—146, 158, 160, 162—164, 166, 168, 171—173, 175, 176, 181, 197, 198, 200, 204, 214—216, 218, 220, 228, 229, 231—233, 235, 245, 255—262, 265, 267, 269, 271, 272
 Drvar Selo — 47, 54, 80, 81, 98, 100, 101, 105, 107, 109, 145
 Drvara (potok) — 58—60, 67, 68, 77, 78, 81, 83, 85, 86, 88—90, 98

- Drvarska pe ina — 26, 47, 53—55, 57, 62—65, 67—71, 77, 92, 94, 95, 98, 102—104, 107, 108, 111
 Duboka draga (kod Poljica) — 243
 Dubovsko (kod Rip a) — 126
 Dugo Polje (kod Srba) — 119, 121
 Dujmovi a ku e — 105
- ape — 77, 81—83, 85, 109
 uki a košare — 265
 uki i (kod Sitnice) — 129, 130, 147, 197
 uki i (kod Sipova) — 132, 133, 137, 151
 ula glava (kod Mliništa) — 167—169
 uletske livade — 159
- E ka — 20, 24, 58, 59
 Egipat — 15, 65
 Ervenik — 46
- Francuska — 14, 23
- Gaj (predio, kod D. Peulja) — 234
 Gali i (kod Bos. Grahova) — 202
 Gerzovo (kod Mrkonji -Grada) — 33, 133, 152
 Gerzovo polje — 153
 Glamo — 34, 41, 42, 115, 133—135, 139, 149, 151, 156—159, 164—170, 177, 182, 193, 197, 200, 204, 217—219, 221, 227—231, 235, 237, 243—245, 247, 249, 250, 252, 254, 256, 263—266, 272, 273
 Glamo ko polje — 34, 45, 138, 153, 154, 156, 158, 159, 165, 220, 230, 237, 247, 263, 265
 Glavica (kod Resanovaca) — 160, 259, 260, 266, 267
 Gnjat — 201, 258
 Gnjlivita kosa (kod Drvara) — 259
 Gola kosa (trig. 1650, kod Lisine) — 204, 206, 207
 Gola strana (kod Bos. Grahova) — 200, 201, 266
 Gola Siša (pl.) — 148, 151, 171, 172, 196, 213
 Goleši (kod Bronzanog Majdana) — 141
 Goli Grme — 234
 Gologlav (k. 1010) — 43
 Golubi (kod Drvara) — 59, 78, 81, 82, 84—87, 90—98, 102, 106, 108, 110
 Golubi (kod Knina) — 47, 100
 Golubovina (kod Peulja) — 200, 231, 233
 Gorica (k. 364, kod Rip a) — 124
 Gorica (kod Sipova) — 45, 132
- Gorinja (kod Bos. Krupe) — 146, 175
 Gorinjski vrh — 146
 Gorjevac (kod Biha a) — 125, 126, 146, 174, 199
 Gornja Vodenica (kod Bos. Petrovca) — 175
 Gornji Daki i — 148
 Gornji Hlumeć (kod Praga) — 19
 Gornji Petrovi i (kod Bos. Krupe) — 44
 Gornji Sablji i — 101, 106
 Grabanta (kod Jajca) — 132
 Grabež (kod Biha a) — 44
 Grabež (kod Gerzova) — 132, 153—155, 157
 Graci (trig. 1181) — 42
 Graci (kod Mrkonji -Grada) — 130, 262
 Gra ac — 38
 Grad (kod Grkovaca) — 200
 Gradi — vidi Mala pe ina
 Gradi (trig. 1097, kod Bos. Petrovca) — 175, 222, 234
 Gradina (brdo kod Drvara) — 31, 47, 62, 63, 65, 95, 104, 105
 Gradina (kod Mliništa) — 231, 245, 247, 250, 251
 Gradina (k. 909, kod Mrkonji -Grada) — 130
 Gradina (k. 680, kod Srba) — 118—120, 122
 Gradina (k. 755, kod Sipovljana) — 91
 Gradina (k. 1357) — 231
 Gradina (predio kod Trubara) — 43, 144
 Gradina (trig. 918, kod Bara a) — 150, 151, 157, 159
 Grahovska cesta — 67, 71, 73, 74, 77, 90, 101, 105, 106, 107, 110
 Grbica (pl.) — 134
 Gr ka — 11, 15
 Gr ka gradina — 129
 Grl (brdo, kod G. Ribnika) — 196, 213
 Grkovci (kod Bos. Grahova) — 46, 118, 136, 143, 160, 200, 201, 217, 228, 231, 233
 Grme (pl.) — 53, 128, 146, 147, 162, 164, 174, 176, 199, 214, 215
 Gromila (kod Trubara) — 100
 Gromila (zaselak Gerzova) — 153
 Grubiši i — 75
 Grubori (zaselak) — 66, 83, 85, 86
 Gruborski Naslon — 116, 145, 173, 222
 Gruji i (kod Drvara) — 54, 57, 63, 72
 Gruji i (kod Kadine Vode) — 44

- Gubin (kod Livanj. polja) — 174, 258
 Gudavac (D. i G., kod Bos. Krupe) — 44, 127, 128
 Gudava ko raskršće — 127
- Hajdukova glava — 265
 Han-Sladojevi — 128
 Han-Vrba (kod Glamo a) — 135
 Hercegovina — 12
 Hotkovci (kod Glamo a) — 185, 193, 205, 233, 244, 249
 Hrbljina (pl.) — 159
 Hrgar — 126, 199
 Hrnjadi (kod Drvara) — 145
 Hrvatska — 13, 61, 201
- Ilina voda (kod Bos. Petrovca) — 174
 Imotski — 38, 269
 Isjek (kod Bos. Grahova) — 260
 Italija — 11—15, 71, 159, 208, 264
 Ivak (k. 1290, kod Vrbljana) — 204, 209, 210, 211, 219
 Ivi ev vrh (kod Mliništa) — 245, 248
- Jabukovac (zaselak Ribnika) — 196
 Jadovnik (trig. 1650, kod Drvara) — 259, 266
 Jadran — 228
 Jagline kuće — 100
 Jajce — 16, 30, 32, 33, 41, 42, 45, 132, 139, 151, 154, 187, 230, 247, 264
 Jakir (kod Glamo a) — 134
 Jan are vrh (kod ž. st. Ov are) — 249
 Jan arica (šuma kod Drvara) — 114, 198
 Jandrin pod — 75
 Janj — 33, 116, 132, 153, 265
 Janj (r.) — 132
 Janjila (kod Bos. Petrovca) — 175, 222
 Jarice (kod Klju a) — 142, 143 195 ,
 Jaruga (potok) — 68
 Jaruge (zaselak Prnjavora) — 26
 Jaruga (Urvina) — 85, 88
 Jasenica (kod Bos. Krupe) — 175
 Jasenovac (kod Klju a) — 175, 182, 213, 214, 229, 233, 234, 2'U, 269
 Jasenovi Potoci — 157, 158, 163, 165, 167—169, 184—189, 191, 194, 219, 223, 269
 Jasikova a (kod Drvara) — 173
 Jasli i (kod Mliništa) — 231, 250
 Jastrebnjak (pl.) — 33, 204, 249, 269
 Javor je (predio, kod Drvara) — 107, 217
 Javorova kosa — 113, 217
 Jedovik (pl. kod Biha a) — 126, 191)
- Jedovnik (trig. 1539, kod Drvara) — 58, 80, 258—260, 265—269
 Jelašinovci (kod Sanskog Mosta) — 174, 199
 Jelino polje (kod Bos. Grahova) — 47
 Jelinovi i (zaselak Preodca) — 218
 Jelova kosa — 145
 Jezero (kod Jajca) — 33, 41, 42, 45., 132
 Joki a poljana (kod Mliništa) — 158, 192, 193, 195, 249
 Joki i (zaselak Vrbljana) — 208, 213
 Joši i — 197
 Joveti a kolibe — 113
 Jugoslavija — 11—15, 19, 23, 30, 137., 159, 175, 252, 263, 264, 272, 273
- Kabli i (V. i M., kod Livna) — 133, 135, 159, 170, 205
 Kadina Voda — 128, 129
 Kadinja a (trig. 1134, kod Rora) 233., 237
 Kalkanova kuća (kod Gerzova) — 133, 152, 153, 155
 Kalkanove livade (predio, kod Sipova) — 133, 153, 156
 Kaluderovica (brdo, kod Sipova) — 132, 133, 151, 152
 Kamen (kod Glamo a) — 135, 159
 Kamenica (kod Drvara) — 28, 31, 43., 53, 63, 64, 76, 99—101, 109, 112, 121., 123, 125, 145, 173, 259
 Kamenica (visoravan) — 101, 106
 Kamenica (predio, kod Marinog Brda) — 200, 231
 Kamenica (kod Livna) — 42, 133
 Kamenica (brdo, kod Poljica) — 217
 Kamenika brina — 58, 99—101, 105, 106, 110
 Kara evo brdo (k. 1576, kod Mliništa) — 164
 Karakašica — 77, 100
 Karanovac — 44
 Karpati (pl.) — 14
 Kasumi — 76
 Kazanci (kod Livna) — 34, 136, 258
 Kecmani (zaselak, kod Drvara) — 65, 66, 69, 90, 98
 Kecmani-Peji i — 83—85, 91
 Keki a vrh (k. 1290, kod Lastve) — 261
 Kelevi i — 75, 76
 Kenjali (kod Ribnika) — 171, 196
 Kesi i (kod Bos. Grahova) — 200
 Kicelj (k. 1078, kod Preodca) — 257
 Kik (k. 1082, kod G. Ribnika) — 33
 Kik (k. 1091, kod G. Ribnika) — 196, 204, 210, 213, 219

- Kik (k. 823, brdo, kod Vrbljana) — 208, 213
 Kikovi (k. 907, kod Vrbljana) — 193, 205
 Kladice — 142
 Klanac (k. 488, kod Rip a) — vidi Ripa ki klanac
 Klana (brdo, kod Preodca) — 217, 218, 231, 238, 257
 Klekova a (pl.) — 53, 54, 113, 116, 163, 173, 204, 213, 219, 229, 257, 261, 268
 Klimenta (kod Vrbljana) — 193, 205, 207—209, 212
 Klokotovac (kod Klju a) — 129, 141, 142, 147, 149, 270
 Klju — 32, 33, 117, 118—130, 138, 140—143, 147—149, 158, 163, 164, 166, 171, 172, 182, 196, 197, 203, 213—215, 220—222, 232—234, 261, 262, 269, 270
 Kneževi i (zaselak, kod Drvara) — 65, 109
 Knin — 18, 30, 38, 39, 43, 46, 47, 100, 115, 136, 143, 161, 163, 174, 202, 227, 252, 269
 Kninska kapija — 78, 81, 82, 86, 88, 108, 109
 Ko i a glava — 129
 Kojadinovi i (kod Klju a) — 148
 Kolo (kod Prekaje) — 220, 244
 Komac — 101
 Kopi (kod Glamo a) — 133, 134, 205
 Kordun — 14
 Kori na (kod Glamo a) — 41, 42, 133, 134, 135, 159, 170, 217
 Korita (kod Bos. Grahova) — 200, 234
 Korito (kod Resanovaca) — 172, 216, 256—260, 266
 Kosa (brdo, kod Hotkovaca) — 167, 185
 Kosa (kod Mliništa) — 231, 245, 250
 Kostadinovi i (zaselak Rora) — 170
 Košpi a dolovi — 77
 Kotline (kod a avice) — 130
 Kova i i (kod Livna) — 46, 135
 Kova nica — 113
 Kozica (kod Sanskog Mosta) — 117, 141, 196
 Kozila (zaselak Pljevskih Podova) — 265
 Kozila (kod Oštrelja) — 141, 164, 200, 215
 Kraguljevac (trig. 899, kod a avice) — 147—149, 172, 197
 Kraji (kod Mliništa) — 170, 193
 Kraljevo — 19, 20, 229
 Kralji (zaselak Prekaje) — 198
 Kraljuša (k. 754, kod Biha a) — 44
 Kr ko Brdo (kod Martin-Broda) — 43
 Krivoku e (kod a avice) — 131, 142, 147
 Krivodol (kod Oštrelja) — 215
 Krnja Jela (kod Bos. Petrovca) — 174
 Krnjeuša — 44, 138, 140, 146, 147, 174, 175
 Krnjeuško me ugorje — 174
 Krš (k. 1488, kod Lisine) — 195, 204, 206
 Krtelji — 77, 78
 Krug (pl., kod Livna) — 133
 Kruševac — 61
 Kruševljak (potok) — 185
 Kruškov do — 105
 Kruškovac (kod Bos. Grahova) — 200, 201, 231
 Kruškovac (kod Ti eva) — 266
 Kubat (kod Bos. Grahova) — 200, 202, 231
 Kuderna (trig. 1304, kod Bos. Grahova) — 200
 Kuk (kod a avice) — 45, 129, 147—149, 172, 197
 Kuk (iznad Keranovih ku a) — 69, 70
 Kulen-Vakuf — 30, 145, 216
 Kulina (trig. 447, kod Ribnika) — 151, 171
 Kulina (kod Rip a) — 126
 Kunovac (kod D. Lapca) — 119
 Kunjadi a ku e — 80, 108
 Kupirovo (kod Srba) — 118
 Kupres — 116, 166, 254, 26*. 265
 Kupreško polje — 263—265, 273
 Kurtina greda (kod Vrbljana) — 169
 Kutljerovac (k. 1339, kod. ž.st. Ovary) — 218, 219, 242, 249
 Lalinac (potok, kod Mliništa) — 245
 Lapac (D. i G.) — 30, 38, 39, 43, 48
 Lastovo (o.) — 13
 Lastve (kod Krnjeuše) — 175
 Laškavica (kod Mliništa) — 245, 250
 Lauševac (k. 1133, kod Mokronoga) — 173, 198, 222
 Lazine pe ine (brdo kod ž. st. Lisine) — 208—210, 213
 Lek i i (kod Medne) — 165
 Lijepi kamen (kod Drvara) — 267, 268
 Lika — 258
 Lipa (kod Mliništa) — 165, 167, 168, 184, 185, 187, 188, 190, 194
 Lipa (kod Rip a) — 44, 126, 174
 Lipnik (kod Sanskog Mosta) 127
 Lipov vrh (kod Trubara) — 31, 117—120

- Lipovac (kod Mliništa) — 151, 154, 158, 164—167, 169, 170, 184, 185, 187—190, 237, 245, 248
- Lipovi kik (kod Vrbljana) — 169, 184, 185
- Lipovi vrh (kod Mliništa) — 165, 168, 185
- Lisina (ž.st.) — 34, 158, 172, 184, 187, 192, 193, 195, 203—212, 218—221, 232, 240, 242
- Lisina (kod ardak livade) — 255
- Lisina (kod Krnjeuše) — 174
- Lisina (k. 1296, kod ž.st. Srnetice) — 214
- Lisina (trig. 1376, kod Vrbljana) — 204, 208—210
- Liso (kod Poljica) — 238, 249, 257
- Litica (kod Rip a) — 45, 126
- Livadak (predio, kod Gerzova) — 133, 152, 153, 155
- Livanjsko polje — 46, 117, 118, 135, 174, 258
- Livno — 34, 41, 42, 46, 99, 115, 117, 133—135, 137, 139, 143, 159, 160, 166, 170, 197, 205, 217, 221, 227, 226
- Lokva (kod Lisine) — 207
- Lokva (kod Mliništa) — 167, 168, 170, 187, 218
- Lokve (predio, kod Mra aja) — 269
- Loskun (ž. st., kod Doljana) — 45
- Lozovita (šuma, kod Drvara) — 80
- Lu ko (kod Zagreba) — 20, 21, 23, 25, 57, 58, 61
- Luka (kod Bos. Grahova) — 174
- Lunja glava (kod Sipova) — 133, 154—157
- Lunjeva a (pl.) — 54, 113, 163, 173, 199, 257
- Lusni (kod Livna) — 135
- Ljeskovac (kod Banjaluke) — 20
- Ljeskovi klanac (kod Rip a) — 45
- Ljeskovic a (kod Drvara) — 228, 232
- Ljubina poljana (kod Ti eva) — 260
- Ljubinjska planina (kod Sitnice) — 149, 172, 197
- Ljubišna dol. (kod Mliništa) — 166
- Ljubun i (kod Livna) — 42, 134, 135
- Macanovi i (zaselak G. Ribnika) — 196
- Ma arska — 14
- Majki i (kod Klju a) — 195
- Mala Borovica (kod Mliništa) — 168
- Mala Gorica (kod Zagreba) — 61
- Mala Lisina — 265
- Mala pe ina (Gradi) — 63, 69, 70
- Maleševci (kod Bos. Grahova) — 174, 200, 201
- Maleševica (izvor, kod Mliništa) — 167
- Mali Cicibor — 80, 107
- Mali Cvjetni — 145
- Mali kik (trig. 1217, kod Preodca) — 231, 257
- Mali Obijaj (kod Bos. Grahova) — 143, 144, 200, 201, 236, 256
- Mali Ra i (kod Rip a) — 45
- Mali Radi (kod Bos. Krupe) — 44
- Mali Sokolac (kod Livna) — 143
- Mali Vitorog — 265
- Mali i (kod Stekerovaca) — 170, 191, 193
- Malinovac (kod Mliništa) — 167,
- Malinovac (trig. 1254, kod V. Ti e-va) — 257
- Malinovi a ku e — 88
- Malinjak (kod Bos. Grahova) — 136
- Malovan — 264
- Mandi a most — 26, 63—65, 68, 69, 74, 77, 102, 103, 106, 107
- Mar ete (kod Drvara) — 158, 171, 198, 205, 216, 219, 220
- Mar etina uvala — 113
- Marinkovci (kod Bos. Grahova) — 160, 174, 200, 202
- Marino brdo (kod Bos. Grahova) — 143, 163, 174, 200, 201
- Marjanovi a do (kod Bos. Petrovca) — 199
- Markov kamen (kod Drvara) — 257, 268
- Markova a (kod Bos. Grahova) — 143, 144, 200, 201, 231, 256
- Markovi i (kod Vrbljana) — 185
- Martin Brod — 31, 43, 122
- Mataruška Banja — 20
- Materica dražica — 84, 85
- Materi a kolibe — 113
- Materi a uvala — 89, 113
- Mati a glavica (kod Poljica) — 199, 205
- Medena Selišta (kod Glamo a) — 219, 221, 231, 247
- Medeno polje (kod Bos. Petrovca) — 45, 140
- Medna (kod Mrkonji -Grada) — 150, 165
- Me e ak (kod a avice) — 147
- Me e ak (kod D. Lapca) — 118
- Me ugorje (kod Mrkonji -Grada) — 42
- Metla (tt 1264, kod Kamenice) — 31, 122—125, 138, 144, 145

- Mihajlići (kod Ribnika) — 168, 184, 185, 187—190, 192, 194, 209
Mijaica (pl.) — 234
Milakovina (kod Bos. Grahova) — 200, 231, 259, 260
Miletići (kod avice) — 129
Miletići (zaselak Pogorije) — 158
Miloševići (kod Banjaluke) — 128
Miljakovci (kod Prijedora) — 141
Miljakuša — 221
Miljevići (zaselak) — 78, 82, 87, 108
Misije (pl. kod Drvara) — 54, 58, 64, 76, 77, 80, 81, 88, 107, 112, 145, 173
Miškovići — 149
Mliništa — 32—34, 41, 42, 115, 131, —133, 139, 142, 149—152, 154—159, 163—170, 182, 184—193, 195, 204, 206, 208, 217—219, 228, 231, 233, 236—239, 242—252, 254, 259, 261, 262, 264, 265, 269, 270, 272, 273
Mlinski potok (kod Preodca) — 218
Mljevac (šuma) — 80
Moconji (kod Vilusa) — 44
Moioći — 132
Mokronoge (kod Drvara) — 26, 41, 53, 56, 80, 82, 83, 99, 145, 158, 173, 181, 197—199, 215
Mokronoške kolibe — 173, 199
Mokro polje (kod Tiveva) — 257, 258, 266
Morine bare — 75
Morino vrelo — 75
Moskva — 15, 16, 71
Motike (kod Drvara) — 171, 218, 237, 242
Mračaj — 32—34, 63, 130, 131, 137, 139, 149, 150, 152, 156, 165, 167, 176, 269, 270
Mramor — 65, 67
Mramorje (kod Bos. Grahova) — 174
Mrazovo — 116
Mranovac (k. 1251, kod Livna) — 170
Mranove košare (kod Pribelje) — 263
Mre (kod Drvara) — 258
Mreno poljana (kod Mliništa) — 236, 237, 247, 254
Mrgut (kod Tiveva) — 266
Mrkonji-Grad — 32—34, 41, 42, 45, 63, 129, 130, 133, 139, 149, 151, 156, 164, 176, 182, 219, 230, 237, 215, 249, 262, 263
Musići (kod Drvara) — 145, 173
Mustapin dol (kod Glamoča) — 134
Nabojina (brdo, kod Mliništa) — 150, 151, 157, 158, 164—168
Nagrade (kod Drvara) — 80
Nadin — 61
Natpolje (kod Jajca) — 33, 45
Nebljusi (kod Bihaća) — 48
Neteka (kod Srba) — 118
Nezavisna Država Hrvatska (NDH) — 12, 13, 24, 61
Nikolići — 117
Nim (Nimes, u Francuskoj) — 23
Nova Gradiška — 20
Novakovića most — 82, 83, 85—87, 90—93, 95, 106, 108
Novakovići (kod Pecke) — 269
Novska — 12
Nuglašica (kod Bos. Grahova) — 46, 117, 136, 143
Njemačka — 7, 11, 32, 53
Njujork — 263, 264
Oblaj (trig. 1148, kod Hotkovaca) — 237
Obijaj (kod Bos. Grahova) — 174, 202
Obijaj (V. i M., kod Bos. Grahova) — 173, 174
Obrovac — 46
Obršina (predio, kod ž. st. Lisine) — 192, 195, 206, 207, 210—212, 238, 239, 242, 243, 249, 263
Oigrice (kod Martin-Broda) — 43, 109, 145
Odžak (kod Glamoča) — 237, 245
Odžina glava (brdo, kod Pecke) — 185, 186
Ograci (brdo, kod G. Ribnika) — 196
Olići (kod Sipova) — 153, 154
Omar (kod Drvara) — 100, 107
Orahovica (kod Sipova) — 45, 131, 133
Orahovljani (kod Mrkonji-Grada) — 42, 63, 147, 262, 270
Orlovac (kod Mrkonji-Grada) — 42
Orlovac (k. 696, kod Prekaje) — 198
Orlovac (trig. 1148, kod Rora) — 231
Osječenica (pl.) — 53, 54, 58, 59
Osječenica (trig. 1267, kod Resanovaca) — 266, 267
Osoje (kod Vrbljana) — 168, 196, 208, 213
Osredci (kod Srba) — 48, 118—121
Oštra glava (k. 771, kod Pecke) — 168, 169, 185, 186
Oštrelevi (kod Mliništa) — 184
Oštrelj — 26, 44, 63, 70, 85, 139, 140, 146, 163, 164, 173, 182, 198, 199, 213—216, 220, 227, 255
Oštrelj (brdo, kod Stekerovaca) — 170, 193

- Oštrica — 92
 Otava kosa (kod Pribelje) — 263
 Ov ara — 158, 164, 184, 185, 187, 189—195, 204, 207, 209, 211, 229, 239
 Ov ara (trig. 1576) — 193, 208
- Paji a brdo (kod Mliništa) — 153
 Pajtos (kod Banjaluke) — 128
 Palali i (kod Mliništa) — 183, 187—189
 Palež (kod Mliništa) — 157, 165
 Palež (kod Resanovaca) — 259, 260, 266, 267
 Palež (kod Risovca) — 146
 Paljevina (kod Mliništa) — 158
 Paljike (Paljevine, kod Poljica) — 238, 239, 248
 Paripovac (predio, kod Mliništa) — 237, 248, 251
 Pasjak (kod Drvara) — 77
 Paunovac (predio, kod Klju a) — 142, 172, 214, 221, 232
 Pavi i (kod Sitnice) — 128, 129
 Pecka (G. i D.) — 42, 132, 150, 153, 155, 156, 158, 159, 164, 165, 168, 184, 186, 190, 195, 196, 245, 269, 270
 Pe enci (kod Bos. Grahova) — 47
 Pe i (kod Resanovaca) — 160, 259
 Pejakovi i (kod Vilusa) — 44
 Peji a njive — 82, 83, 92, 96
 Perduhovo Selo (kod Glamo a) — 237, 245, 250
 Periši a zid — 127
 Periši i (kod Vrbljana) — 189, 194
 Pervan (kod Bronzanog Majdana) — 141
 Petrograd (sada Zrenjanin) — 20, 24, 58
 Peulje (G. i D., kod Bos. Grahova) — 46, 117, 118, 143, 144, 160, 174, 201, 202, 220, 228, 231—234, 255—257, 259, 260
 Pištalo (voda, kod G. Ribnika) — 196
 Pitoma glavica (kod Ti eva) — 260
 Pjenovac (kod Han-Pijeska) — 42
 Plandište (kod Bos. Grahova) — 266, 268
- Plavno (kod Knina) — 46, 144
 Ple ina (kod Mliništa) — 166, 248
 Ple ine (kod Bun evca) — 218, 231
 Pleso (kod Zagreba) — 24, 57, 59, 61
 Plo a (kod Mliništa) — 165, 167, 236, 245
 Plo e (predio, kod Drvara) — 231
 Plo evac (V. i M. kod Jasenovca) — 222, 235
 Pljeva (r.) — 132, 133, 150—156, 239
- Pljevski podovi (kod Sipova) — 133, 151, 153, 154, 159, 254, 265,
 Pod živom vodom (k. 1110, kod Vrbljana) — 204, 210
 Podbrina (kod Drvara) — 47, 54, 57, 63, 72, 76, 77
 Podgora — 265
 Podgorija (kod Mliništa) — 150, 153, 154, 156—158, 169, 189, 223, 237, 245, 251, 252, 254
 Podgradina (kod Gudavca) — 127
 Podgrme — 140, 214, 220
 Podi (kod Drvara) — 171, 218, 231, 237, 242, 258, 260
 Podkrš (kod Rip a) — 125
 Podovi (kod Drvara) — 55, 63—65, 76, 77, 80, 83, 89, 93, 103, 105, 115, 139
 Podovi (kod Ribnika) — 196
 Podrašnica (kod Mrkonji -Grada) — 129, 130, 137, 142, 176, 262
 Podsrdnetica (kod Bos. Petrovca) — 175, 215
 Podvršina (kod Drvara) — 171
 Podvu jak (kod Trubara) — 31, 43, 101, 120, 124
 Poli i (zaselak Preodca) — 218
 Poljane (predio, kod Mrkonji -Grada) — 129
 Poljane (treskava ke, kod a avice) — 42, 147, 148, 150
 Polje (kod Bos. Grahova) — 26
 Polje (kod Drvara) — 59, 74, 81, 90
 Poljice (kod Drvara) — 171, 191, 198, 204, 205, 217, 218, 229, 231, 236, 237, 242—244, 249, 255, 257, 263
 Ponor (r.) — 149, 262
 Ponorci (brdo, kod ž. st. Lisine) — 206, 207, 210, 212, 218, 240, 242
 Ponore (r., kod Mliništa) — 219, 252, 255, 263
 Popova livada (predio, kod Vrbljana) — 192
 Popova a (kod Peulja) — 231
 Popovi a ku a (kod Mliništa) — 156, 157, 165, 248, 252, 253
 Popovi i (kod Glamo a) — 170, 228, 233, 237, 244
 Popuži (kod Jajca) — 132, 133, 137, 151
 Potkraj (kod Sipova) — 132, 133, 152, 153, 155
 Potoci (kod Drvara) — 47, 63, 82, 99, 112—116, 139, 154, 158, 163, 164, 170, 171, 173—177, 181, 182, 184, 186, 187, 193, 195, 197—199, 203—205, 209, 210, 213—217, 219, 220, 227, 229—233, 238, 239, 243, 249, 261, 262, 272

- Poto i (potok) — 58, 80
 Potok (potok) — 58, 78, 79, 80
 Potselo (kod Mrkonji -Grada) — 130, 149
 Potšiljak (kod Mrkonji -Grada) — 130
 Prag — 19
 Praš ev vrh — 124, 144, 145
 Praš ijak (kod Biha a) — 44, 125
 Prekaja — 30, 55, 58, 139, 145, 158, 163, 164, 171, 173, 181, 185, 191, 197—199, 203, 205, 215, 216, 218—220, 228, 230—233, 255, 257, 258, 268
 Preodac — 203, 204, 216—218, 231, 236, 238, 257, 272, 273
 Presedlina (k. 1140) — 113
 Presedlo (kod Mliništa) — 237, 239, 251, 254, 255, 264—266
 Previha (D. i G., kod Mrkonji -Grada) — 117, 128, 142, 143, 147, 148, 150, 171, 172, 262, 270
 Previha (kod Pecke) — 187, 192, 269
 Pribelja (kod Glamo a) — 153, 156, 159, 231, 237, 247, 248, 254, 263—265
 Prijani (kod Glamo a) — 237, 244, 247, 249, 250
 Prijedor — 43, 117, 141
 Priluka (kod Livna) — 34, 133, 134, 135, 159, 170, 177, 181—183, 200, 201, 205, 217
 Prisap (kod Livna) — 135
 Prisjeka — 126
 Prisoje (kod Sitnice) — 270
 Pritoka (kod Rip a) — 125
 Prkosi (kod Kulen-Vakufa) — 44, 140
 Prnjavor (kod Drvara) — 21, 26, 54, 59, 65, 66, 70, 75—77, 97, 99, 101, 105, 110, 111, 232
 Prokos (šuma, kod Bos. Grahova) — 160, 200, 202
 Prolog (kod Livna) — 46, 118, 143
 Promina (kod Benkovca) — 46
 Proti i (kod Mliništa) — 42, 150, 152, 153, 155, 164, 165
 Pu enik (kod Bos. Krupe) — 44, 175
 Pudin-Han (kod Klju a) — 172, 195
 Pustinjak (kod Mliništa) — 251, 252
 Pusto polje (kod Celebi a) — 136

 Racin vrh (kod Resanovaca) — 160, 232
 Ra i (kod Rip a) — 45
 Radinovac (vrelo) — 77, 78
 Radlovi i (kod Bos. Grahova) — 200, 201, 231
 Raduklija (potok) — 58, 77, 88
 Rakeli i (kod Prijedora) — 141
 Raskrš e (u Drvaru) — 57, 65, 67, 68, 71, 73, 74, 110
 Raskrš e (kod Klju a) — 142
 Rast (predio, kod Vrbljana) — 192, 194
 Rastoka (kod Ribnika) — 143, 148, 150, 151, 171
 Rastova glavica (k. 759) — 100
 Rašlji a ku a — 84, 85, 87, 91, 93
 Ratkovo (kod Klju a) — 141
 Ravni kotari — 46
 Ravni potok (kod Vrbljana) — 194
 Re kovac (kod Drvara) — 173
 Re uša (šuma, kod Mliništa) — 185, 187, 249—251
 Rekavice (kod Banjaluke) — 44
 Remi i (kod Stekerovaca) — 170, 191, 193
 Repovac (kod Poljica) — 242
 Resanovci — 43, 53, 100, 101, 143—145, 160, 163, 164, 172, 173, 182, 200, 201, 216, 220, 231, 232, 244, 255, 257, 259, 260, 267
 Resenova a (šuma) — 182, 184, 203, 204, 207, 213, 214, 222, 232, 243, 261, 262, 270
 Ribnik (Donji i Gornji) — 32, 33, 44, 63, 130, 131, 142, 143, 147—151, 163, 166, 171, 172, 174, 181, 184, 190, 195, 196, 203, 209, 213, 230, 261—263, 270
 Ribnik (r.) — 151, 158, 184, 195, 196
 Ripa — 124, 125, 146, 199
 Ripa ki klanac (k. 488) — 44, 45, 125, 126
 Risovac — 127, 128, 138, 146, 175
 Risova ka greda — 146
 Risova ki dol — 146
 Rodi a ku e — 88, 89, 92
 Rogolje (kod a avice) — 33, 34, 42, 130, 149, 168, 261
 Rogulina dol. (kod ž. st. Ov are) — 249
 Roki a do (kod Mliništa) — 164, 166, 168, 169
 Rore (kod Glamo a) — 159, 170, 171, 182, 191, 193, 198, 218, 229, 231, 233, 237, 243, 244, 255, 257, 259, 263
 Rosan (kosa kod Mliništa) — 169
 Rudine (kod Glamo a) — 41, 134
 Rujani (kod Livna) — 46, 117, 143
 Rumunija — 14
 Runje (D. i G., kod Motika) — 238, 244
 Runjevac — 173
 Runjina glava (kod Ribnika) — 148
 Rupe (kod Pribelje) — 254
 Rušnja (k. 988, kod Mliništa) — 164, 166, 168, 189, 192—194

Sablji a bare — 60
 Sablji a ku e — 100
 Sajkovi i (kod Livna) — 118, 136, 174, 217, 258
 Samar (brdo kod Pecke) — 168, 185
 Samograd (k. 1243, kod Mliništa) — 167, 169
 Samograd (k. 1288, kod Lisine) — 240, 242, 249
 Sana' (r.) — 32, 33, 117, 131, 138, 141, 143, 148—151, 162, 163, 165, 168, 171, 172, 176, 177, 181, 185, 195, 196, 213, 269, 270
 Sandžak — 13
 Sanski Most — 117, 141, 196
 Sarajevo — 71
 Sari i (kod Sipova) — 42, 132, 133, 137, 151
 Sava (r.) — 12, 14
 Savi i (kod Mliništa) — 233, 250
 Savi i (kod Motika) — 217
 Seli i — 75
 Selište (kod Jajca) — 132, 140
 Silješarski vrh (kod Ti eva) — 266
 Sinj — 117, 252, 269
 Sisak — 21
 Sitnica — 44, 117, 129, 130, 259
 Sjedinjene Ameri ke Države (SAD) — 7
 Sjenokos (predio, kod Mokronoga) — 173, 198, 199, 222
 Sjenokos (predio, kod Mra aja) — 130, 131, 149, 150, 269
 Sjenokos (predio, kod Vrbljana) — 184, 193, 204, 205, 207—209, 212, 219
 Skakavac (kod Bos. Petrovca) — 261
 Skokovi (kod Mliništa) — 231, 245, 250
 Slana kosa — 265
 Slatina (kod Ribnika) — 131, 195, 196, 262
 Slavonija — 61
 Slavonski Brod — 12
 Smiljevac (pl., kod Mliništa) — 33, 151, 159, 255
 Smiljeva ka poljana — 159
 Smoljana (kod Bos. Petrovca) — 140, 141, 174, 175, 199, 215
 Smr (predio, kod Pecke) — 189
 Smr eva kosa (kod Mliništa) — 158, 165, 167, 252
 Sokolac (kod Sipova) — 33, 132, 133, 137, 150—153, 155
 Sokolova greda — 122
 Sokolovo (kod Klju a) — 117, 214
 Sokošnica (potok, kod Sipova) — 152
 Solomuni (zaselak Janjila) — 222
 Sopi a ku e — 79, 81, 83, 85, 86
 Sovjetski Savez — 15
 Spasovina (kod Drvara) — 59, 72—75, 90, 105, 107
 Split — 117, 252
 Srb — 28, 30, 31, 38, 41, 43, 46, 48, 61, 118, 119, 123, 137, 162, 173, 216, 228, 232
 Srbija — 12, 14, 42, 61
 Srdi i (kod Stekerovaca) — 170
 Sredozemlje — 15
 Srijem — 61
 Srna ka ravan (k. 1138, kod Mliništa) — 169, 187, 190, 208
 Srnetica (pl.) — 32, 113, 141, 162, 164, 200, 214, 222, 223, 233, 234, 261, 270, 272
 Srnetica (ž. st.) — 182, 195, 196, 214, 219, 220, 232
 Stankova a (kod Bos. Grahova) — 201, 231
 Stankovi i (kod Vilusa) — 44
 Staretina (pl.) — 143
 Staro Selo (kod Glamo a) — 134, 135
 Stekerovci (kod Glamo a) — 158, 167, 191, 193, 198, 205, 237—239, 242, 244, 249, 263
 Steviku a gaj — 100, 106
 Stevilov palež (kod Poljica) — 204, 248
 Stoj i i (kod Kadine Vode) — 44, 128
 Stožište (predio, kod Bos. Grahova) — 47
 Strahini i (zaselak Vrbljana) — 207, 208
 Stražbenica (kod Drvara) — 112
 Stražbenica (k. 579, kod Sipova). — 42, 132
 Stražbenica (kod Kadine Vode) — 128
 Strmac (kod Ti eva) — 266
 Strmica (kod Knina) — 47, 100, 136, 137, 161, 200, 201
 Strojice — 132
 Struga (kod Drvara) — 113
 Struganica (pl.) — 32, 113
 Strupni (kod Bos. Grahova) — 46, 135, 217
 Su evi i — 38
 Suhi potok — 268
 Suhi vrh (k. 912, na Bara uši) — 126
 Suhi vrh (kod Mra aja) — 130, 131, 149, 150
 Suhodo (zaselak Vrbljana) — 208
 Sutjeska (r.) — 15
 Suvaja (D. i G., kod Bosanske Krupe) — 137, 146, 175
 Suvaja (kod Bos. Petrovca) — 140, 146, 261

- Suvaja (D. i G., kod Srba) — 118, 127, 128
 Suvaja (kod Šipova) — 133, 152, 153
 Suvajsko polje — 127, 128
 Svinjama (kod Trubara) — 121
- Sajnovac (kod Drvara) — 231, 237, 242, 260
 Šator planina — 114, 203, 217, 218, 236, 244, 272
 Šatorski potok — 218
 Šatorsko jezero — 218, 244
 Serbedžije (kod Bos. Grahova) — 202
 Seremetove košare — 134
 Sevi a Potok (zaselak) — 59, 60, 70, 97, 106
 Sevi a potok — 55, 58, 66, 72—74, 98
 Šiljak (brdo, kod Šipova) — 132, 133, 151, 152
 Šiljate grede (kod Šipova) — 133, 152
 Šipovljani (kod Drvara) — 28, 48, 78, 80, 81, 83, 84, 88, 91, 96, 107, 111, 112, 171, 173
 Šipovo (kod Jajca) — 33, 42, 131, 132, 133, 152, 154
 Široka kosa (kod Mra aja) — 130, 131
 Šiša (pl.) — 195, 196, 213, 219, 232, 270
 Škrbi i (zaselak Prekaje) — 198, 199, 257
 Šobatovac (kod Bos. Petrovca) — 215
 Šobatova ka greda (k. 1211, kod Bos. Petrovca) — 199
 Šobi a glavica — 26, 28, 47, 55, 59, 60, 64—66, 69, 73, 81, 90, 98, 101, 105, 106, 109, 110, 138
 Šobi a groblje — 28, 55, 60, 64—66, 86, 88, 94, 97, 98, 100, 102, 104—106, 108—112
 Sobi i (zaselak) — 65—67, 76, 90, 98, 110
 Šobotova pe ina — 99
 Šoli i (zaselak G. Ribnika) — 196
 Špija (trig. 1457, kod Bos. Grahova) — 200, 202, 231, 260
 Špiri a kosa (kod Pribelje) — 263
 Špiri i (kod Gerzova) — 132, 133, 152, 153
 Strbina (kod Mra aja) — 33, 42, 130, 131, 149, 262, 269
 Štrbonja (bunar, kod Poljica) — 238
 Štrpci (kod Bos. Grahova) — 201, 202
 Šubi (kod Drvara) — 173, 198, 268
- Šujica — 42, 254, 264, 265
 Šuljato brdo (kod Poljica) — 238, 249, 257
- Tanka kosa (brdo, kod Vrbljana) — 184, 193, 204, 205, 207, 208, 219
 Tanki palež (Agi a palež, kod Poljica) — 238, 239, 242, 248
 Tarkovac (predio, kod Ripa a) — 126, 174
 Tavan (kod Bos. Petrovca) — 174
 Tavan (k. 1192, kod Bos. Grahova) — 200
 Tavanci (kod Bos. Grahova) — 266
 Teo ak — 140
 Terzino vrelo (kod Mliništa) — 252
 Tice (zaselak Preodca) — 217, 218
 Ti evo (Malo i Veliko) — 45, 46, 112, 143, 163, 173, 181, 200, 202, 203, 215, 218, 229, 231, 232, 234, 242—245, 255—260, 265, 266, 268, 269
 Ti evo polje — 258
 Ti jak (šuma) — 113
 Tisova kosa (šuma, kod Potoka) — 113, 238, 239
 Tisova kosa (na pl. Vijencu) — 259, 260, 265—268
 To ak (kod Grkovaca) — 160
 Tomazovi i (zaselak Šipovljana) — 91
 Tornine (kod Sanskog Mosta) — 141, 142
 Topi i (kod Kadine Vode) — 44, 129
 Torbi ina dražica — 76
 Tor ek (kod Pribelje) — 263
 Tramošnja (kod Sanskog Mosta) — 141, 196
 Travnik — 187
 Trebovci (kod Kadine Vode) — 44
 Tremušnjak (kod Bos. Grahova) — 266
 Treskavac (kod Previjske) — 143
 Triki i — 83, 86
 Trilj — 247
 Trivanov do (kod Bos. Grahova) — 144
 Trivunovi a vrh (k. 1431, kod Bos. Grahova) — 200, 231
 Trnini -Brijeg (kod Drvara) — 47, 59, 60, 77—81, 83, 85, 86, 89, 95—97, 100, 101, 106, 107, 109, 110
 Trnini i (zaselak, kod Drvara) — 21
 Trnovo (kod Mrkonji -Grada) — 133, 151
 Trnjak (kod Drvara) — 54, 59, 60, 65, 67, 81, 83, 85, 86, 88—90, 98, 101, 107—109

- Trubar — 31, 38, 43, 48, 61, 100, 101, 112, 118, 122—124, 137, 139, 144, 145, 216, 258, 260, 261
 Trubar (ž. st.) — 43, 120
 Tubino brdo (kod Mliništa) — 169, 184, 185, 187, 218, 239, 249, 250
 Turska kosa (brdo, kod Mliništa) — 237, 245, 247, 248, 250, 251
 Turski kozjan (k. 920, kod Biha a) — 44
 Tutušica — 77, 100, 101

 Ubavi i (kod Mliništa) — 150, 157, 159, 168, 269
 Ubavi a brdo (kod Pecke) — 168
 Ubovi i (kod Stekerovaca) — 170, 191, 193, 205, 218, 242
 Uilica (pl.) — 121, 122, 124, 125, 161
 Una (r.) — 122
 Unac (r.) — 26, 32, 47, 53, 55—60, 63, 65, 67—71, 74, 76, 77, 81—97, 102—104, 106, 108, 162, 163, 172, 176, 177, 181, 233, 257
 Uvala (kod Drvara) — 175—177, 181, 182, 193, 197, 203, 205, 207, 210, 211, 214, 219, 220, 222, 228, 229, 232, 238, 243, 249, 261, 272
 Uvala (kod Ov are) — 229

 Vadi ki vrh (kod Mliništa) — 158
 Vagan (zaselak kod Drvara) — 101
 Vagan (kod Glamo a) — 134, 170, 193, 144
 Vagan (kod Trubara) — 43, 121—124, 205, 221, 222, 230, 231, 233
 Vaganac (kod Sokolova) — 117
 Vaganac (kod Trubara) — 145
 Vasi i (kod Mliništa) — 231, 233, 249, 250
 Vasiljevi i (kod Sitnice) — 129, 150
 Velijašnici (kod Ribnika) — 151
 Velije (kod Ribnika) — 131, 148, 150, 151, 171
 Velika Britanija — 7
 Velika glavica (kod Glamo a) — 134
 Velika Golija (pl.) — 134
 Velika Gorica (kod Zagreba) — 24, 56, 61
 Velika gradina (kod Prijana) — 247
 Velika lokva (kod Drvara) — 259
 Velika uvala (šuma) — 113, 249
 Veliki Be kerek — vidi Petrovgrad (sada Zrenjanin)
 Veliki Cvjetni — 109, 145
 Veliki kik (kod Preodca) — 257
 Veliki Obijaj (trig. 1195, kod Bos. Grahova) — 200—202, 223
 Veliki Stjenjani (kod Kulen-Vakufa) — 126

 Veliki Šator — 218, 244
 Veliki Vitorog — 265
 Veliki vrh (k. 1301, kod ž. st. Lisine) — 239, 240, 242
 Veliki vrh (k. 1383, kod Jan arice) — 114
 Veliko brdo (trig. 1519, kod Mliništa) — 163, 164
 Veliko O ijevo — 109
 Vidimlije (kod Glamo a) — 134
 Vidovi a kolibe — 113
 Vidovi a ku a — 93, 94, 108
 Vidovo Selo (kod Drvara) — 145, 173, 197, 199, 258, 268
 Vijenac (pl.) — 53—55, 101, 162, 242, 244, 255, 257
 Vilusi — 117
 Vinac (kod Jajca) — 33
 Vis (o.) — 13, 46, 234, 263, 264
 Visibaba (predio, kod Mliništa) — 237, 248, 250, 251
 Visibaba (k. 1178, kod V. Ti eva) — 257
 Visi (brdo, kod G. Ribnika) — 33
 Visoko (kod Jasenovca) — 214
 Visu ica (r.) — 91
 Visu (kod Drvara) — 173, 198
 Višegrad — 36
 Vjenac (brdo, kod Sipova) — 132
 Vitorog (pl.) — 204, 236, 263
 Vitorog (ž. st.) — 265
 Vještice (zaselak G. Vrto a) — 75, 76
 Vješti a gora (kod Rujana) — 143, 174, 258
 Vlahova šuma — 34, 113, 204, 211
 Vodice — 46
 Vojevac (kod Bos. Krupe) — 128, 146, 175
 Voji i (kod Klju a) — 195
 Vojvodi i (kod Vrbljana) — 185
 Volari (kod Sipova) — 132
 Volaši (kod Sitnice) — 129, 147, 149
 Vrankovi i (kod Bos. Grahova) — 136, 137
 Vranovina (kod Bos. Petrovca) — 175, 261
 Vranovina (trig. 934, kod Mliništa) — 140, 164, 166, 168, 169, 185, 189, 190, 193, 194
 Vranješi (kod Kadine Vode) — 128
 Vranjevac (pl.) — 113, 223
 Vranjska Beširevi — 127
 Vranjska Mosura — 127
 Vranjuša (kod Preodca) — 218
 Vraži i (kod Sipova) — 132
 Vrbas (r.) — 45, 116
 Vrbica (kod Bos. Grahova) — 46, 135

- Vrbljani (D. i G., kod Ribnika) — 150, 158, 164, 168, 171, 176, 184—186, 189—193, 195, 196, 203—205, 208, 209, 213, 223, 227
- Vrbljanski vrh (kod Vrbljana) — 169, 184, 185
- Vrbovac — 55, 60, 66, 81, 90
- Vrhpolje (kod Sanskog Mosta) — 117, 196
- Vrletina (kod Oštrelja) — 214
- Vrletna dolina — 158
- Vrlika — 46
- Vrnja ka Banja — 18
- Vrpolje (kod Knina) — 136
- Vrš i (kod Jan arice) — 114
- Vrš i (kod Pribelje) — 245, 254
- Vršeljak — 114
- Vrš i (M. i V., k. 1370, kod Preodca) — 218
- Vrto e (G. i D., kod Drvara) — 54, 60, 64, 75—77, 82, 98, 106, 107
- Vrto e (kod Bos. Petrovca) — 31, 32, 39, 44, 126, 127, 137, 138, 140, 146, 147, 164, 174
- Vu ijak (kod Biha a) — 18, 40
- Vu ja poljana (kod Jasenovca) — 222, 234, 235
- Vu ja poljana (kod Pljevskih podova) — 156
- Vu ja poljana (kod Ribnika) — 34, 172, 196, 204, 210, 211, 219
- Vu jak (kod Trubara) — 31, 119, 120, 122
- Vu je poljane (kod Mliništa) — 218, 236, 245, 249, 252—254
- Vujinovi i (kod Sitnice) — 129, 147
- Vukeli i (kod Drvara) — 173, 199
- Zabla e — 147, 148, 172, 262
- Zaglavica (kod Drvara) — 64, 76, 77, 89, 145, 173, 222
- Zagorje — 61
- Zagreb — 12, 20, 23, 24
- Zajaruga (kod Glamo a) — 134
- Zalin (kod Bos. Krupe) — 175
- Zalužani (kod Banjaluke) — 20, 24, 26, 28, 53, 59, 61, 105, 111
- Zamaglica — 157
- Zaselak (kod Drvara) — 47, 64
- Zaselak (kod Tiškovca) — 136
- Zavalje (kod Biha a) — 18, 124, 215, 222
- Zavlaka (kod D. Lapca) — 120
- Zdeni dol (kod Bos. Petrovca) — 174
- Zebe (kod Bos. Grahova) — 231, 259, 266
- Zemunik — 61
- Zori a lokve — 75
- Zori a most — 76, 77, 106
- Zorinovac (izvor kod Motika) — 217
- Zrenjanin — videti Petrovgrad
- Zrolod — 77, 80, 96
- Ždrijelo (zaselak D. Ribnika) — 196
- Zdrnje (zaselak Pecke) — 42, 157
- Žepci (zaselak Podgorije) — 223
- Žeravica — 80, 96
- Žirovi (kod Livna) — 42, 134, 135
- Živac (kod G. Ribnika) — 214, 223
- Zivaja (izvor, kod Potoka) — 204, 238, 239
- Zmirka a (kod Ribnika) — 196
- Zupa (kod Drvara) — 258

VOJNE JEDINICE I OSTALI POJMOVI

Armije

njema ke:

- 2. oklopna — 16—18, 25, 28, 30, 32, 33, 36—40, 61, 6j, 71, 123, 126, 139, 162, 163, 175, 176, 177, 182, 183, 203, 227—230, 233, 245, 252, 255, 261, 269, 272, 273

Bataljoni

etni ki:

- Cetinsko-civljanski — 34

NOV i POJ:

- Biha ki — 45, 125, 140, 199
- Drvarski — 45, 126, 140, 199
- „Garibaldi” -r- 42, 132, 133, 152—158, 165, 167, 169, 185—187, 191—193, 195, 204, 206, 212, 219, 231, 235, 245, 247, 248, 251—253
- „Mateoti” — 42, 134, 159, 218, 239, 240, 249, 254
- Petrova ki — 45, 140, 199
- Protiv pete kolone (PPK) — 201, 202
- Prate i Vrhovnog štaba — 8, 47, 48, 53—55, 57, 62—65, 67—72, 74, 75, 77, 92, 93, 97, 98, 102—105, 108, 109, 111—113, 146, 203, 218, 220, 237, 251—253, 263, 265
- Oficirski — videti Oficirska škola Vrhovnog štaba

njema ki:

- Oklopni grenadirski — 32, 36, 40, 63, 129, 147—149, 163, 172, 182, 196, 213, 214, 220, 221, 223, 229, 230, 234, 235, 244, 245, 252, 255—257, 259, 266, 267, 269

- 7. SS-brdski za vezu — 33
- 7. SS-izvi a ki — 33, 34, 130, 131, 149, 150, 151, 171, 172, 175, 176, 184, 195, 196, 204, 213, 220, 221, 223, 233, 244, 251—254, 265, 266
- 7. SS-pionirski — 34, 36, 149
- 7. SS-protivoklopni — 33
- 54. brdski izvi a ki — 32, 127, 128, 138, 146, 162, 174, 176, 181, 197, 215, 216, 220, 229, 230, 232, 234, 244, 252, 256, 259, 266, 267, 269
- 55. koza ki pionirski — 32, 126, 177, 182, 199
- 63. vazduhoplovni za vezu — 90
- 105. SS-korpusni izvi a ki — 18, 30, 34, 36, 39, 135, 136, 139, 160, 161, 172, 173, 177, 181—183, 197, 200, 201, 217, 220, 221, 228—230, 232, 233, 237, 244, 245, 247, 250, 254, 256, 257, 265
- 202. tenkovski — 16, 31, 33, 119, 120, 214
- 369. izvi a ki — 30, 36, 133—135, 137, 139, 182, 220, 221, 229, 244, 254, 266
- 373. artiljerijski — 119
- 373. izvi a ki — 112, 123—125, 144, 197, 198, 216, 220, 229, 257, 258, 260, 266
- 373. pionirski — 31, 119
- 500. SS-padobransko-lova ki — 16, 17, 19—21, 23, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 36, 37, 39, 58, 71, 90, 97, 101, 105, 106, 109, 112, 114, 115, 123, 125, 137, 138, 146, 163, 177, 181, 197, 229, 257, 258, 260, 265

Brigade

etni ke:

- Cetinska — 36
- Dinarska — 34
- Drvarska — 34
- Glamo ka — 34
- Grahovska — 34
- „Zmijanje" — 34
- „Ko i " — 34
- „Petar Mrkonji " — 36
- Pivanjska — 36
- „Vojvoda Zivojin Miši " — 34
- 3. Bosanskog krajiškog korpusa — 132, 166, 168

NOVJ:

- Inžinjerijska Vrhovnog štaba — 47, 63, 68, 82, 83, 87, 88, 93, 97, 99, 109, 111, 112, 220, 223, 237, 239, 240, 242, 249, 265
- 1. dalmatinska (3.) — 46, 99, 117, 118, 144, 145, 160, 173, 174, 200—202, 223, 231, 257—259, 265—268
- 1. proleterska — 41, 42, 63, 131, 132, 133, 139, 150—159, 165—167, 169—171, 184—195, 198, 199, 203—207, 210—212, 216, 218—221, 223, 227, 231, 233, 236, 237, 239, 245—248, 250—255, 265
- 1. (li ka) proleterska — 31, 43, 109, 112, 122, 124, 145, 214, 216, 222, 255
- 1-va 20. divizije — 258
- 2. dalmatinska (4.) — 46, 118, 143, 174, 200, 201, 231, 258
- 2. li ka proleterska — 31, 43, 48, 61, 119—125, 137, 144, 145, 173, 215, 216, 222
- 3. dalmatinska (13.) — 46, 111, 112, 118, 135, 136, 143, 144, 174, 200—202, 217, 231, 256—261, 265, 268
- 3. krajiška proleterska — 41, 42, 99, 133—135, 154, 156, 159, 170, 186, 188, 192, 193, 195, 198, 199, 204, 205, 208, 209, 216—218, 231, 233, 237, 239, 240, 242, 243, 245, 250, 252—255, 263—265
- 3. li ka (proleterska) — 43, 47, 48, 99, 100, 101, 105—107, 109—112, 145, 158, 160, 164, 171, 173, 198, 199, 204, 216, 222, 258—260, 267, 268
- 6. krajiška — 32, 44, 45, 117, 125, 126, 137, 140, 146, 164, 174, 175, 199, 200, 203, 214, 215, 222, 223, 234, 262, 270

- 8. krajiška — 32, 44, 127, 128, 141, 146, 147, 164, 174, 175, 199, 200, 203, 214, 215, 222, 234, 261
- 9. krajiška — 116, 132, 189, 223, 230
- 11. krajiška — 44, 141
- 13. krajiška — 42, 44, 117, 128—130, 142, 143, 147—150, 163, 171, 172, 195, 197, 214, 220, 221, 223, 231, 261—263, 269, 270
- 13. proleterska „Rade Kon ar" — 41, 42, 45, 63, 115, 129, 130, 131, 139, 142, 147, 148, 151, 154—156, 158, 159, 163, 165—171, 184—191, 193, 194—196, 203—205, 207—213, 218—221, 227, 231, 237, 245—248, 250, 251, 254, 262—265
- 15. krajiška — 44, 116, 141, 196
- 16. krajiška — 44, 116, 141, 142, 172, 195, 196, 204, 210, 213, 220, 221, 231, 261—263, 269, 270

NDH (zdrugovi):

- 2. lova ki domobranski — 32
- 6. ustaški staja i — 133

Borbene grupe

njema ke:

- „Bezobzirni napada " („Draufgänger") — 25, 26, 67, 68, 70, 71, 74, 102
- „Crveni" („Rot") — 26, 28, 68, 85, 87, 88, 89, 90, 102
- „Drobilica" („Brecher") — 25, 26, 77, 79—81, 86, 96, 107—110
- „Griza " („Beisser") — 25, 26, 74—76, 81, 96, 100, 101
- „Hvata " („Greifer") — 25, 26, 71, 74—76, 81, 96, 101, 106
- „Jirš" („Jirsch") — vidi „Vilam"
- „Jurišnik" („Stürmer") — 25, 26, 28, 67—70, 74, 87, 88, 93, 102
- „Kene" (Kähne) — 229, 244, 245
- „Lapac" — 30, 31, 122
- „Pantera" („Panther") — 25, 26, 28, 64—68, 70, 71, 74, 86, 88—90, 102
- „Piavi" („Blau") — 26, 28, 84—88, 92, 93, 95, 96, 108, 110
- „Zeleni" („Grün") — 26, 28, 68, 84, 86, 87, 88, 95, 102, 108, 109

- „Vilam" („Willam") — 28, 30—32, 61, 112, 118—125, 137, 138, 144, 145, 173, 177, 197, 198, 203, 215—217 (dalje („Jirš")) — 220, 229, 232, 243, 257, 258, 260

Cete

njema ke:

- 468. oklopna izviška — 31
- „Lau" — 15

Divizije

NOVJ:

- 1. proleterska — 39, 41, 42, 71, 115, 130, 131, 139, 158, 159, 166—170, 176, 182, 186, 187, 191, 193, 195, 204, 205, 208—213, 217—220, 222, 227, 229—231, 236, 241, 245, 249—251, 254, 264, 265, 269, 272, 273
- 4-ta — 43, 44, 116, 117, 140, 141, 164, 174, 176, 199, 200, 203, 214, 221, 222, 261, 262, 264, 270
- 5-ta — 71
- 6. proleterska „Nikola Tesla" — 31, 39, 41, 43, 48, 63, 71, 75, 77, 89, 99, 100, 103, 109, 112, 115, 120, 122, 124, 139, 140, 145, 164, 173, 214—216, 222, 223, 264, 272
- 9-ta — 45, 46, 99, 117, 118, 136, 143, 144, 160, 200, 201, 202, 216—218, 223, 231, 234, 255—260, 264—268, 272, 273
- 10-ta — 43, 45, 116, 230, 265
- 11-ta — 43
- 19-ta — 45, 46, 144
- 20-ta — 45, 117, 258, 259, 260
- 26-ta — 45, 234
- 39-ta — 43, 44, 116, 117, 129, 141—143, 148, 149, 171, 172, 195, 196, 204, 214, 220, 221, 223, 231, 232, 261—264, 270

njema ke:

- „Brandenburg" — 15—17, 21, 33, 229
- Vazduhoplovna desantna — 23
- 1. brdska — 32
- 1. koza ka konjika — 14, 32
- 7. SS-brdska dobrovoljika „Princ Eugen" — 18, 30, 32, 35, 36, 39, 40, 63, 129, 130, 138, 149, 150, 151, 158, 163, 171, 175, 176, 182,

- 183, 193, 196, 204, 213, 217, 219, 221, 223, 227—232, 234, 235, 244, 245, 255, 262, 263, 269, 270, 273
- 21. SS-oklopna grenadirska — 34
- 264. pješadijska — 36
- 369. pješadijska — 34, 133, 159, 170
- 371. pješadijska — 14
- 373. pješadijska — 14, 18, 28, 30—32, 38, 39, 119, 121, 123—125, 136, 137, 144, 161, 162, 172, 173, 181, 183, 197, 198, 200, 202, 203, 215, 219, 228—230, 232, 244, 255—259, 265, 266, 268, 273

Grupe

NOP odreda

- Južnodalmatinska — 45
- Srednjodalmatinska — 45, 116
- Sjevernodalmatinska — 45

Komande

NOVJ:

- Komanda Jaja kog podruja — 132
- Komanda Mrkonji kog podruja — 168
- Komanda mjesta Drvar — 47, 58, 65—67, 71, 72, 107
- Komanda podruja Drvar — 47, 57, 60, 67, 70, 71—74, 80, 82, 83, 100, 102, 103, 106, 107, 110
- Komanda mjesta Bosanski Petrovac — 63

njema ke:

- Vrhovna oružanih snaga (OKW) — 11—17
- Komanda vazduhoplovstva Jugoslavije — 18, 36, 37, 39
- Komanda vazduhoplovstva Hrvatske — 28, 36, 37, 90, 139
- Komanda za izvišanje fronta 201 (Frontauklärungskommando 201 — FAK 201) — 21, 23

Korpusi

etni ki:

- Bosanski krajiški — 34, 132, 166
- 1. bosanski „Gavrilo Princip" — 34

- 501. kosovski Dinarske etni ke oblasti — 34
- 502. Dinarske etni ke oblasti — 36, 161

NOVJ:

- Korpus narodne odbrane (KNOJ) — 202
- 1. proleterski — 7, 41, 47, 48, 63, 71, 77, 78, 80, 95, 96, 99, 109, 113, 115, 116, 134, 139, 158, 159, 163, 171, 173, 176, 177, 181, 185, 186, 193, 198, 199, 204, 208, 213, 216, 218, 223, 229, 230, 236, 239, 245, 247, 249, 253, 254, 262, 263, 264, 271, 272, 273
- 2-gi — 71
- 4-ti — 14
- 5. udarni — 7, 41, 43, 45, 47, 63, 71, 82, 113, 115, 116, 129, 131, 139 — 143, 147, 148, 161—164, 168, 171, 172, 176, 181, 186, 195, 199, 200, 203, 204, 209, 210, 213, 214, 220—223, 230, 231, 238, 254, 261, 262, 265, 269, 270, 272
- 6-ti — 71
- 8-mi — 41, 45, 46, 47, 63, 71, 99, 111, 117, 118, 139, 143, 144, 173, 181, 186, 218, 229, 230, 232—234, 255, 258—260, 265, 267, 268, 272, 273

njema ki:

- 5. SS-brdski — 18, 36—39, 139, 229, 230, 265
- 11. vazduhoplovni — 23
- 15. SS-brdski armijski — 12, 18, 20, 21, 24, 28, 31, 32, 36—40, 119, 123, 125, 126, 138, 139, 144, 146, 162—164, 173, 175—177, 182, 183, 200, 202, 203, 215, 227—230, 232—234, 242—215, 254, 255, 272

Odredi

NOP:

- Banjalu ki — 44
- Drvarsko-petrova ki — 43—45, 117, 125, 126, 137, 140, 199
- Glamo ki — 43, 45, 233
- Gradiško-lijevanski — 44
- Grahovsko-peuljski — 45, 47, 136, 143, 144, 160, 201, 231, 258—261, 265, 267, 268

- Janjski — 45, 132, 153—155, 157, 159
- Kozarski — 44
- Livanjsko-duvanjski — 43, 217
- Mrkonji ko-pljevski — 44, 45
- Podgrme ki — 44
- Timarski — 44
- Zmijanjski — 44, 116

njema ki:

- Specijalni „Brandenburg“ — 243
- „Odred zvjerokradica“ — 22, 71, 97, 175

Operacije

- „Batinanje“ („Kreilerei“); — 38
- „Boži -bata“ („Weihnachtsmann“) — 13
- „Konji ev skok“ („Rösselsprung“) 17, 18, 20—25, 27, 29, 35, 36, 38, 41, 43—45, 53, 61, 71, 90, 137, 138, 176, 177, 182, 228, 229, 252, 255, 268
- „Loptasta munja“ („Kugelblitz“) — 13
- „Me ava“ („Schneesturm“) — 13
- „Orao“ („Adler“) — 13
- „Oštra sjenka“ („Schalagschatten“) — 38
- „Pantera“ („Panther“) — 13, 14
- „Sah“ („Schach“) — 39

Pukovi:

domobranski (pukovnije):

- 1. lova ka — 32, 127, 128, 138, 147, 162, 174, 182, 199, 220, 228, 261

njema ki:

- Motorizovani za specijalnu upotrebu — 40, 147, 148, 172, 196, 213, 234, 235, 252, 255, 256, 267
- 1. „Brandenburg“ — 18, 30, 32, 36, 38, 39, 136, 137, 138, 161—163, 173, 174, 181, 183, 200—203, 215, 216, 220, 223, 227—230, 232—235, 244, 252, 255—257, 259, 260, 266, 268, 269
- 1. vazduhoplovni desantni — 23, 25, 58, 60, 61, 62
- 4. „Brandenburg“ — 16

- 4. vazduhoplovni — 24, 58, 62
- 7. SS-brdski artiljerijski — 33, 130, 132, i51, 257
- 13. SS-brdski lova ki — 33, 34, 36, 132, 133, 149, 151, 157, 158, 164—166, 169, 175, 176, 182, 184, 192—196, 204, 205, 209, 210, 213, 219, 220, 229, 232, 238—240, 242, 243, 257—260, 263, 269, 270
- 14. SS-brdski lova ki — 229, 244, 247, 250, 251, 254, 265
- 27. lova ki — 24, 57, 61
- 51. lova ki — 24
- 92. motorizovani grenadirski — 16, 18, 28, 30—34, 112, 125, 126, 137, 138, 146, 162, 172—175, 177, 182, 199, 214, 215, 219—221, 227—230, 233, 252, 261, 268, 169
- 151. aviona za obrušavanje — 24, 56, 57, 59, 61, 62
- 373. artiljerijski — 31, 145
- 383- i — 136
- 384. pješadijski — 31, 38, 118—121, 123—125, 144, 145, 173, 181, 197—199, 219, 220, 229, 257, 258, 260, 267

Štabovi:

- Glavni NOV i PO Hrvatske — 16, 71
- Mornarice — 71
- Vrhovni NOV i POJ — 7, 14—16, 19, 21, 22, 26, 28, 29, 37, 38, 41, 42, 46—49, 53, 55, 58, 61—69, 71—73, 76, 81, 82, 87, 92, 95, 97, 99, 100, 102, 103, 111—115, 120, 137, 139, 145, 158, 162—164, 168, 171, 175—177, 181, 186, 187, 193, 197, 199, 201, 203—206, 209, 210, 214—218, 220—222, 229—231, 236—240, 242—245, 247—250, 253, 254, 258, 262—265, 271, 272, 273
- etni ki štab zapadne Bosne (Gorski štab 300) — 166

Vazduhoplovstvo

NOVJ:

- Baza u Bariju — 71
- Vazduhoplovna baza u Egiptu
- 1. vazduhoplovna baza — 145
- 2. vazduhoplovna baza — 45

njema ko:

- 1. grupa 1. vazduhoplov. puka — 60
- 2. grupa 4. vazd. puka — 24
- 2. grupa 51. vazd. puka — 24
- 2. grupa 1. vazd. puka — 24, 60
- 4. grupa 27. lov. puka — 24, 57, 61
- 7. no na borbena grupa — 24, 53, 55, 57, 59
- 12. vazduhoplovna grupa — 24
- 13-ta eskadrila 151. puka aviona za obrušavanje — 24, 57, 162
- 51. „Edelweiss" — 56
- Eskadrila „Hrvatska" — 24, 29, 61, 62, 90

Ostali pojmovi

- Abver — 21—23
- Ameri ka vojna misija — 21, 26, 29, 47, 54, 66, 76, 77, 81, 107, 251, 259
- AVNOJ — 48, 80
- Britanska vojna misija — 21, 26, 29, 47, 54, 76, 81, 92, 107, 251, 259, 263
- Centralni komitet Saveza komunisti ke omladine Jugoslavije (CK SKOJ) — 14, 15, 47, 72, 74
- Centralni komitet Komunisti ke partije Jugoslavije (CK KPJ) — 14, 47, 68, 175, 264
- Crvena armija — 14
- Drugi kongres USAOJ-a — 82, 90, 92, 95, 96
- Drugo zasjedanje Antifašisti kog vijeka narodnog oslobo enja Jugoslavije — 14, 16, 264
- Glavni sekretarijat USAOJ-a — 72, 74
- Ministarstvo vanjskih poslova Tre eg Rajha — 11
- Nacionalni komitet oslobo enja Jugoslavije (NKOJ) — 14, 48, 80, 263, 264, 273
- Narodnoslobodila ki odbor Bastasa — 75
- Narodnooslobodila ki odbor Drvara — 72, 82, 84
- Narodnoslobodila ki odbor Pribelje — 254
- Narodnooslobodila ki odbor Šipovljana — 80
- Odjeljenje za izvi anje fronta (FAT-Frontaufklärungstrupp) — 21
- Odjeljenje za vezu Vrhovnog štaba — 47, 57, 58, 62, 65, 71, 73, 115

Odjeljenje za zaštitu naroda (OZNA) — 47, 49, 77, 201
Oficirska škola Vrhovnog štaba — 48, 62, 63, 80, 81, 90—95, 108, 109, 111, 171
Okružni komitet KPJ — Drvar — 67
Okružni komitet KPJ — Jajce — 157
Okružni komitet SKOJ-a — Drvar — 67, 68, 89, 90
Okružni narodnooslobodilački odbor — Drvar — 68, 89
Okružni odbor AFŽ — Drvar — 68
Općinski komitet KPJ — Drvar — 72
Općinski komitet SKOJ-a — Drvar — 67
Operativno odjeljenje Vrhovne komande oružanih snaga — 16, 17
Sovjetska vojna misija — 21, 26, 29, 47, 54, 63, 67, 69, 71, 72, 76, 77, 112, 113, 263
Sreski komitet KPJ — Drvar — 67, 72
Sreski komitet SKOJ-a — Drvar — 72
Sreski NOO — Drvar — 68, 75
Telegrafska agencija nove Jugoslavije (Tanjug) — 15, 72, 74
Zemaljski odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) — 15

S A D R Ž A J

PREDGOVOR	— — — — —	T
------------------	-----------	----------

PRVI DIO

PLAN I PRIPREME ZA DRVARSKU OPERACIJU

OP I POLOŽAJ NJEMA KIH SNAGA U JUGOSLAVIJI KRAJEM 1943. I PO ETKOM 1944. GODINE	— — — — —	u.
<i>Odluka njema kog zapovjednika oružanih snaga na Jugoistoku za drvarsku operaciju</i>	— — — — —	15
PLAN DRVARSKJE OPERACIJE I ANGAZOVANE SNAGE	— — —	13
1. <i>Vazdušnodesantne snage</i>	— — — — —	19
Plan dještva oja anog 500. SS-padobransko-lova kog bataljona	—	25
2. <i>Kopnene snage</i>	— — — — —	29
RASPORED I ZADACI JEDINICA NOV I POJ	— — — — —	41

DRUGI DIO

PRVA ETAPA OPERACIJE

(25—27. maja)

VAZDUSNI DESANT I BORBE U DRVARU 25. i 25/26.	— — — — —	53-
1. <i>Vazdušni napad na Drvar</i>	— — — — —	53-
2. <i>Vazdušni desant na Drvar</i>	— — — — —	58
3. <i>Organizovanje odbrane Drvara</i>	— — — — —	61
4. <i>Dještva jedrili arskih borbenih grupa</i>	— — — — —	64
5. <i>Dještva padobranskih borbenih grupa</i>	— — — — —	31
6. <i>Intervencija Oficirske škole Vrhovnog štaba</i>	— — — — —	90
7. <i>Zatišje nakon zauzimanja Drvara</i>	— — — — —	97
8. <i>Mjere Štaba I. proleterskog korpusa i aktivnosti njegovih dije- lova</i>	— — — — —	99
9. <i>Napad njema kih vojnika na Pe inu</i>	— — — — —	102
10. <i>Izlazak Vrhovnog komandanta maršala Tita na Podove</i>	— — —	103
11. <i>Spuštanje drugog talasa i poslijepodnevne borbe</i>	— — —	105
12. <i>Odstupanje desantnih snaga na Sobica groblje</i>	— — —	107
13. <i>Borbe oko Šobi a groblja i povla enje jedinica NOVJ iz Drvara</i>	—	111
14. <i>Dolazak Vrhovnog štaba na Potoke</i>	— — — — —	H2

BORBE NA PRAVCIMA PREMA DRVARU 25. MAJA	— — — —	115
1. <i>Pravac Srb, Trubar, Drvar</i>	— — — — — — — — — —	118
2. <i>Pravac Biha, Bosanski Petrovac</i>	— — — — — — — — — —	125
3. <i>Pravac Bosanska Krupa, Risovac, Vrto e</i>	— — — — — — — — — —	127
4. <i>Pravac Banjaluka, Klju</i>	— — — — — — — — — —	128
5. <i>Pravac Mrkonji -Grad, Ribnik</i>	— — — — — — — — — —	130
6. <i>Pravac Jajce, Mliništa</i>	— — — — — — — — — —	132
7. <i>Pravac Livno, Glamo</i>	— — — — — — — — — —	133
8. <i>Pravac Livno, Bosansko Grahovo</i>	— — — — — — — — — —	135
9. <i>Pravac Knin, Bosansko Grahovo</i>	— — — — — — — — — —	136
BORBE NA PRAVCIMA PREMA DRVARU 26. MAJA	— — — —	138
1. <i>Pravac Trubar, Drvar</i>	— — — — — — — — — —	144
2. <i>Pravac Biha, Bosanski Petrovac</i>	— — — — — — — — — —	146
3. <i>Pravac Bosanska Krupa, Vrto e</i>	— — — — — — — — — —	146
4. <i>Pravac a avica, Klju</i>	— — — — — — — — — —	147
5. <i>Pravac Mrkonji -Grad, Ribnik</i>	— — — — — — — — — —	149
6. <i>Pravac Jajce, Mliništa</i>	— — — — — — — — — —	151
7. <i>Pravac Livno, Glamo</i>	— — — — — — — — — —	159
8. <i>Pravac Livno, Bosansko Grahovo</i>	— — — — — — — — — —	160
9. <i>Pravac Knin, Bosansko Grahovo</i>	— — — — — — — — — —	161
BORBE 27. MAJA	— — — — — — — — — —	162
1. <i>Operativni plan 15. brdskog korpusa i obostrano grupisanje snaga</i>	—	162
2. <i>Pravci Mliništa, Ov ara i Pecka, Vrbjani</i>	— — — — — — — — — —	164
3. <i>Pravac Livno, Glamo</i>	— — — — — — — — — —	170
4. <i>Pravac Donji Ribnik, Gornji Ribnik</i>	— — — — — — — — — —	171
5. <i>Doga aji na ostalim pravcima</i>	— — — — — — — — — —	172
6. <i>Štab 2. oklopne armije mijenja operativni plan Štaba 15. brdskog korpusa</i>	— — — — — — — — — —	175

T R E C I d i o

DRUGA ETAPA OPERACIJE
(28—30. maja)

OPERATIVNA ZAPOVIJEST ŠTABA 2. OKLOPNE ARMIJE ZA KONCENTRI NA DJEJSTVA RADI UNIŠTENJA VRHOVNOG ŠTABA	—	181
BORBE 28. MAJA	— — — — — — — — — —	184
1. <i>Pravci Mliništa, Potoci i Vrbjani, Potoci</i>	— — — — — — — — — —	184
2. <i>Pravac Ribnik, Potoci</i>	— — — — — — — — — —	195
3. <i>Pravac Drvar, Prekaja</i>	— — — — — — — — — —	197
4. <i>Pravac Drini i, Potoci</i>	— — — — — — — — — —	199
5. <i>Pravac Bosansko Grahovo, Ti evo</i>	— — — — — — — — — —	200
ODLUKA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ O PREKIDU ODBRAMBENIH BORBI I MANEVRU VRHOVNOG ŠTABA PREMA ŠATOR-PLANINI	— — — — — — — — — —	203
BORBE 29. I 30. MAJA	— — — — — — — — — —	203
1. <i>Pravci Mliništa, Potoci i Vrbjani, Potoci</i>	— — — — — — — — — —	204
2. <i>Pravci Ribnik, Potoci i Oštrej, Potoci</i>	— — — — — — — — — —	213
3. <i>Doga aji na ostalim pravcima</i>	— — — — — — — — — —	215
4. <i>Odlazak Vrhovnog štaba s Potoka u Preodac i prebacivanje 1. proleTERSKE divizije isto no od komunikacije Glamo — Mliništa</i>	— — — — — — — — — —	217
5. <i>Zatvaranje obru a oko Potoka i Uvale (30. maja)</i>	— — — — — — — — — —	219
6. <i>Doga aji 30. maja na ostalim pravcima</i>	— — — — — — — — — —	221

ETVRTI DIO

TRE A ETAPA OPERACIJE
(31. maja — 5. juna)

OPERATIVNE ZAPOVIJESTI ZA TRE U ETAPU OPERACIJE — —	227
1. Raspored i zadaci snaga NOVJ — — — — —	230
2. Borbe 31. maja — — — — —	232
MANEVAR VŠ NOV I POJ SA ŠATOR-PLANINE NA VITOROG PLANINU — — — — —	236
1. Odluka VŠ NOV i POJ za manevar i organizacija pokreta — —	236
2. Pokret VŠ NOV i POJ iz Preodca prema Mliništima i borbe u rejonu Bjeljevine i Obršine (1. juna) — — — — —	238
3. Pregrupisanje njemačkih snaga — — — — —	242
4. Borbe u širem rejonu Mliništa (1. i 2. juna) i prebacivanje Vrhovnog štaba preko komunikacije Glamo — Mliništa (2. juna) — —	245
5. Pomjeranje 1. proleterske divizije prema komunikaciji Šujica — Kupres — Bugojno — — — — —	254
6. Borbe na odsjeku 9. divizije od 1. do 4. juna — — — — —	255
7. Borbe na odsjecima 4. i 39. divizije od 1. do 4. juna — — — — —	261
8. Odlazak Vrhovnog štaba s operacijske prostorije (3/4 juna) — —	263
9. Završne borbe i prebacivanje jedinica 1. proleterske, 4., 9. i 39. divizije neprijatelju iza leđa — — — — —	264
POGOVOR — — — — —	271
IZVORI I LITERATURA — — — — —	279
REGISTAR — — — — —	291

Tehni ki urednik
Andro Strugar

Lektor
Slavko Kolorogi

Registar
Zivka Papak

Korektor
Olivera Obradovi

Omot
Miroslav Vaji

Štampanje završeno februara 1981. god.

Štampa: GRO „Kultura”,
OOUR „Štamparija Kultura”, Beograd, Makedonska 4